II. RÉSZ.

A szatmári ref. egyházmegye egyes gyülekezeteinek története.

A szatmári ref. egyházmegye hajdan a következő gyülekezetekből állt: u. m. Amac, Angyalos, Atya, Batiz, Berend, Borzova, Csaholc, Császló, Csegöld, Cégény, Csenger, Csenger-Bagos, Csenger-Ujfalu, Darah, Darnó, Dányád, Dob, Dobrács-Apáti, Domahida, Egri, Erdőd, Fehér-Gyarmat, Fülpös, Fülpösdaróc, Gacsály, Garbóc, Gelényes, Géberjén, Gyügye, Gyülvész, Györgytelek, Hérmánszeg, Hirip, Homok, Jánk, Jánosi, Kak, Keér, Kis-Ar, Kis-Géc, Kishodos, Kiskolcs, Kisnamény, Kispeleske, Kisszekeres, Kocsord, Komlód, Kömörő, Lázári, Majtis, Matolcs, Mácsa, Mánd, Méhtelek, Mikola, Nagyar, Nagygéc, Nagyhodos, Nagypeleske, Nagyszekeres, Nábrád, Ombod, Óvári, Ökörító, Pálfalva, Pátyod, Penyige, Pete, Pettyén, Porcsalma, Rápolt, Ricse, Rozsály, Sályi, Saár, Semjén, Sima, Szamosbecs, Szamoskóród, Szamosújlak, Szatmár, Szatmár-Németi, Szatmári-Vár, Szatmári-Hóstánc, Szárazberek, Szentmárton, Tagy, Tatárfalva, (K.) Tótfalu, Tunyog, Tyukod, Udvari, Ura, Vámos-Oroszi, Vasvári, Vetés, Zajta. (Lampe E. P. 613—614. s Bélteki Usualis Matricula 10—16. lap.) Ezek közül 1821-ben a koordináció alkalmával, 25 anyaegyház a hozzájuk tartozó filiákkal együtt, a nagybányai ref. egyházmegye kiegészitő részévé lett s igy történetüket itt közölni nem fogjuk; hanem a többiét az ugyanakkor

(l. e mű 94. és 196. lapját,) a beregi traktusból átkeblezett 11 és a f.-szabolcsiból nyert 1 gyülekezet történetével együtt, alább veszi az olvasó.

1) Angyalos.

I. A községről és egyházról általában. Angyalos fekszik a Kraszna-közön Szatmármegyében, a Szamos balpartján. 1381-ben már van róla emlékezet (Szirmay II. k. 125.) 1545. és 1547-ben Csaholyi Imre leányai beiktattatnak benne, mint a Csaholyi uradalom kiegészitő részébe, s hihetőleg ezen az úton reformáltatik. 1703-ban Lampe a szatmári traktus egyházai közé számitja, de csak Tatárfalva filiája volt, a melytől való elszakadását igen sokszor sürgette, igy 1738-ban, 1746. és 1747-ben, mely két utóbbi évben az elszakadás ügye az e.-kerületi gyülésre terjesztetni igértetett. Az angyalosiak ebben kérésök megtagadását látván, a tatárfalvi papnak nem fizettek, majd az 1748-iki kanonika vizitáció előtt Tatárfalván meg sem jelentek; 1751-ben végre helyben lakó papot nyertek Szatmári Ferenc személyében, ki egyszersmind tanitó is volt. (Solymosi Causarum protoc. 123. lap.) 1790-ben a tanitói hivatal — mely az önálló papság előtt is fennállott, — ismét felállittatott. (Jerémiás protocollum. 768. lap.)

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatt történt nevezetesebb események. 1751. Szatmári Ferenc. 1752. Liszkay Pál. 1753—1760. Horváth József. 1760—1763. Maklári Sámuel. 1763—1783. Selyebi János, kit 1768-ban, hogy megmaraszthassanak, azon igéretet tették neki, miszerint ha pünköstre a parokhiális házat el nem készitik, minden gazda egy forintot fog birságul fizetni a traktusnak. 1783-ban azonban mivel rendetlenül fizették, Szárazberekre ment. 1783—1793-ig Farkas István, — azelőtt hérmánszegi pap, — ki alatt az önálló tanitóság ismét felállittatott. 1793—1800. Zágoni Imre. 1801. Vas István, kit a hideg megvett dec. 29. 1802—1806. Szél György. 1806—1807. Balla János. 1807—1810. Kató Ferenc. 1810—1811. Györy Péter. 1811—1815. Kóróczky György. 1815—1817. Hamar Ferenc. 1817—1820. Illyés Mihály. 1820—1833. Barkász

György. 1833—1837. Beregszászi Fonyi Sámuel. 1837—1841. Győri István. 1841—1852. Bakó Lajos. 1852—1865. Nagy Lajos, e.-m. főjegyző. 1865—1872. Pótor Dániel. 1872—1873. Pásztor Károly. 1873. nov. 16. óta Bélteki Gyula.

III. Tanitók és iskolaügy. Angyalos tanitóinak névsora 1725-től van följegyezve; de hogy azelőtt is kellett lenni tanitóinak: alapos feltevés. Angyalosi S. Sámuel úgy szubskribál 1725. a Tarczaliánum protokollumban mint angyalosi rektor. Őt követi 1726. Halmi István. 1728. Beregszászy György. 1729. Komáromi József, ki itt mint dicséretes s kitűnő tanitó 14 évig működött. 1751-től 1790-ig (anyaegyházzá levén Angyalos), a pap vezeti az iskolát. 1790-ben oda rendeltetik Darvay József. Ugyan ez év tavaszán angyalosi tanitó Enyedi János. 1791. Belényesi György. 1793—1796. Boros József. 1796—1799. Csala János. 1799—1801. Bántó János. Tanitott olvasást, Nagy Katekhizmust, Hübnert, Kompararációt. 1801—1802. Belényessy Márton. 1802—1805. Jeszenszky József. 1805—1807. Kincses János. 1807—1808. Párizs Ferenc. 1808—1810. Lengyel Balla József. 1810—1812. Szűcs István. 1812—1816. Szilágyi János. 1816—1821. Gábor Mihály. 1821—1830. Ormánközy Ferenc. 1830—1833. Oláh Sámuel. 1833—1834. Dávid Miklós. 1834. Pótor András. 1835. Horkay Gábor. 1836—1838. Kósa Antal. 1839. Váradi Sámuel. 1839—1841. Józsa Dániel. 1851—1855. ifj. Gacsályi Pál. 1855—1857. Dávid István. 1857. Szini Lajos. 1858—1861. Lovas Károly. 1861—1864. Balogh Imre. 1864—1866. Lukács Gyula és segédje Németi Miklós. 1867—1869. Bay Ferenc. 1869—1870. Szombaty János és ismét Bay Ferenc. 1871—1872. Jakab Károly. 1872—1873. Bacsó József. 1873. juniusa óta Bacsó Mihály.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) A lelkészi fizetés 1707. körül a tatárfalvi anyaegyház papja részére: 1) Minden külön kenyeres gazdától 2 véka búza. A nemesek diskrécionáliter adnak: ki egy köblöt, ki többet, ki kevesebbet. 2) Garaspénz: 17 poltura. A nemesek ezt is diskrécionáliter fizetik. 3) Minden gazdától egy boglya széna. 4) A falutól közösen 3 szekér fa. 5) A zsellérektől

fél bér, azaz: egy véka búza, 24 polt. 6) Az özvegyek vagy 24 p., vagy 4½ sing vásznat fizetnek. 1801: Búzafizetés 32 köböl. Széna 36 fél szekérrel. Fa 35 egész szekérrel. Pénz 29 v.-frt. Stoláre 3 v.-frt. Föld bizonyos. A mit szerezhetnek, megszántják. (Ez hol egy, hol két db. föld volt, melyet a földesurak szoktak volt adni használatra; valamint egy vékás kender-földet is.) 1875: Búza 40 köböl körül. Széna 11 szekérrel. Fa 10 öl. Pénz 49 frt. 60 kr. o. é. Föld 12 hold. Stolárék.

b) Tanitói fizetés 1801: Búzafizetés 10 köböl. Fa 15 szekérrel. Pénz 10 vonás frt. Tandij 13 frt. 1875: Búzafizetés 20 köböl körül. Széna 5 szekérrel. Fa 5 öl. Pénz 20 frt. o. é. Föld 6 hold. Tandij és stoláré.

V. Templom és úrasztali készletek. A régi templom a helység keleti végén állt, a régi paplak előtt s egy köralakú épitmény volt, melyet a régi temető övezett. Épittetése korát meghatározni nem tudjuk; de hihetőleg a reformációt előző időkből származott. 1744-ben a vizitáció megkérte Domahidy István földesurat, hogy újittassa meg e templomot, melyre Pótor András egy ökröt, Kerekesné nevíi földesaszszony pedig kettőt hagyományozott. Az újabb s jelenleg is használt templomot, a toronynyal együtt 1799-ben kezdték épiteni; de csak 1830-ban végezték be teljesen. Midőn az épitéshez fogtak, csak öt polturája volt az egyháznak; de Domahidy Zsigmond főgondnok buzditására azért hozzá fogtak az épitéshez; s e célból elsőben közadakozást kezdtek s miután a buzgalom első hevében aláirt összeget sokan be nem fizették: 12 hol földet fogtak fel a közösből s annak jövedelméből folytatták az épitést, közös erővel mivelvén azt. Azonban a tisztabúza közé konkoly keveredett; viszály támadt a nép közt, minek eredménye a közös földmiveléssel felhagyás s az épitkezés fennakadása lőn. Nem lesz itt talán felesleges följegyezni, hogy e templomhoz elsőben 100 ezer téglát vettettek Kövendi József n.-károlyi téglamesterrel, fizetvén minden ezertől 7 máriást, 10 ezerhez egy köböl búzát, 5 font sót és 5 font szalonnát. Az egész épitkezésnél legtöbb buzgalmat fejtettek ki Domahidy Zsigmond fő- és Pusztay István algondnokok.

Az úrasztali készletek között legnagyobb figyel-

met érdemel a) az aranynyal futtatott hoszszú ezüst kehely, a melyen Julius, Augusztus és Pales feliratokat viselő érmek vannak fölrakgatva; b) egy remek mivű ezüst tányér; c) két cintányér, mindkettő Domahidy István ajándoka; d) egy keresztelő tál és pohár; e) egy 5 itcés fakulacs Nagy László csengeri varga ajándoka 1798.; f) egy közköltségen szerzett rézkanna 1844-ből; g) egy lángszin selyem abrosz Czirjék Jánosné Iklódy Juliánnától 1798.; h) egy aranyvirágos kissebb fehér kendő; i) egy aranyvirágos nagyobb kendő Ráthonyi Józsa ajándoka; k) egy aranycsipkés kendő Szintay Istvánné Farkas Évától 1783.; l) egy fehér csipkés kendő Szintay Pétertől; m) két pohárteritő; n) két sáhos kendő stb.

VI. Egyházi s iskolai épületek; ingóságok és ingatlanok. A régi papitelek útcából levén fogva, igen szük volt, úgy hogy az egyháznak az Ajtay családtól kelle a lelkész számára évről-évre házi-kertet is bérleni. Magát a régibb paplakot Varga István lelkész 1798. január 7-ikén II. Sámuel VII: 2-re alapitott templomi tanitással felszentelte. Került öszszesen 250 frtba. 1839-ig ebben laktak a lelkészek; de a Szamos elhordással fenyegetvén: Kerekes Sándor özvegye Darvay Máriával, a mostani parókhiális telekért elcserélték. A cserélt telekre, bár azon volt egy épülő-félben levő vályogház: téglából, cserépfedél alá alkalmas parókhiális házat épitett az egyház, a vályog-épületet istállónak forditván. Ezen papilak használtatik ma is. Az iskolatelek szük levén, 1799-ben ahoz egy telekrész szereztetett; maga az iskola-épület is szük levén: az kamarának fordittatott, s helyette szintén téglából, cserépfedél alá, új és alkalmas tanitóilak és iskola épittetett. Idők folytán ez is szükké vált, a miért az egyház bérbe adta azt, s iskoláját és tanitóját, jelenleg ugyancsak (1876.) béres házban helyezte el.

Ingóságok. Anyakönyv kettő van, 1777. és 1828-on kezdve; egyházi közjegyzőkönyv van 4 db., 1798, 1830, 1835, 1840-ben kezdve; egy számadási jegyzőkönyv 1835; egy körleveles jegyzőkönyv 1868; és egy alamizsnás diárium 1828. óta vezetve.

Ingatlan birtoka az egyháznak semmi sem volt, hanem bekövetkezvén a templomépités, a tégla-gödrökön

túl, a közföldből fogott fel az egyház 10—12 hold földet s azt müvelte; de az irigység nehány év mulva a községgel az egyháztól e földeket elvétette; majd a helység nyugati végén — az újabb épitkezések alkalmából, — a Szamos mellett fogott fel 5—6 hold területet s azt kenderföldnek osztotta ki; de az arányositási per megkezdésével e birtokától is elesett. Jelenleg a felemlitett belhivatalnoki földeken kivül az angyalosi ref. egyház összes ingatlan birtoka: papitelek: 965 □ öl; iskola 400 □ öl; sápszegdülő: 1 hold 1460 □ öl (mind 1600 □ ölével számitva). Van továbbá némi kis tőkepénze, jelesül: 8 db. kötvényen 238 frt. 22 krja és 3 db. takarékpénztári részvénye.

VII. Népesség. Lelkek száma: 1795: 305. 1847: 359. 1876: 412. Születtek száma 25; halottak sz. 12; új házasok sz. 4; konfirmáltak sz. 11. Iskolások: 1801: 38. 1876: tanköt. 6—12 évig 36; iskolába járók sz. 30; iskolázatlan 6.

2) Atya.

I. A község és egyházról általában. Atya fekszik a Szamos-közön, termékeny határral s egykor nagy erdőséggel. Hajdan az Atyay nemzetségé volt; de ennek fiágon kihalása után 1445. Bornemiszsza Boldizsár és Kusalyi Jaksi Mihályra szállott; ez utóbbinak is magvaszakadtával 1524. Drágffy János kapta; 1550-ben pedig Rozsályi Kun László és testvérei nyerték. 1810-ben a Vay részen Zimány Antal, továbbá, Kovács, Illésy, Tóth, Becsky és több nemes családok birták. (Szirmay Sz. V. e. II. k. 204. l.)

Viszontagságairól mit sem tudunk; de a mohácsi vész után beállt háborús vészek sanyarainak Atya is ki lehetett téve, menynyiben a szatmári vár nagyközelében feküdt.

A hitjavitást előzőleg Atya róm. kathol. parókhia volt s reformáció hihetőleg a Drágffy pártfogása mellett vagy Szatmárról vagy Csengerből hóditotta meg. Urasztali készletei ős ref. egyház létéről bizonyitanak. A szatmári ref. egyházmegye Tarczali és Solymosi-féle jegyzőkönyvei egyébiránt csak egyes válóperekről emlékeznek innen 1670. és 1720. között: igy a XVI-dik századi életéről mit sem

tudunk. Anynyi tény, hogy kezdettől óta anyaegyház; filiája Nagypeleske és Pete s 1781. óta tanitója is van. A presbiterium felállitásának ideje, valamint a legelső gondnok választásáról mit sem tudunk. A presbiteriumot különben itt is a községi elöljáróság helyettesité s a gondnok helyét az egyházfiak pótolák; 1860. óta a presbiterium népképviseleti alapon van szervezve. Az egyház a haladásnak 1848. s kiválólag 1870. óta adja tanújelét.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Az atyai ref. lelkészek neveit 1687. s illetőleg 1724-ig nem ismerjük. 1) 1687. Bökényi János volt a lelkész. 2) 1724—1726. Mikolai D. András e.-m. ülnök. 3) 1726—1730. Huszti András. 4) 1730—1731. Kegyes Ferenc. 5) 1732—1734. Vetési István. 6) 1735—1738. Vári János. 7) 1738—1741. Garbóczi András. 8) 1741—1742. Harsányi János, ki arról panaszkodik a vizitáció előtt, hogy Atyában a nyilvános gonosztevőket sem büntetik meg. 9) 1743. lelkész helyett egy lévita szolgált. 10) 1744—1748. Solti Gergely, ki azt panaszolja, hogy hallgatói csak 2 véka búzát akarnak neki adni, holott minden gazda 3 vékát tartoznék. 11) 1748—1749. Komáromi István, kit 1749-ben azzal vádolnak hallgatói, hogy esőért nem könyörög. 12) 1749—1752. Németi József. 13) 1752—1755. Nagy János, ki innen Császlóba ment. 14) 1755—1759. Váradi János. 15) 1759—1765. Adorján Mihály. 16) 1765. Mocsy István. 17) 1766—1771. Dunavecsei István, ki a templom kijavitása körül sokat fáradozott s ki innen K.-Tótfaluba ment. 18) 1771—1778. Kovács István, ki innen Szárazberekre igérkezett. 19) 1778—1783. Takaró Vecsei István, ki innen Orosziba ment. 20) 1783. Jakab Izsák. 21) 1784—1791. ismét Dunavecsei István. 22) 1791—1795. Csécsi Nagy János. 23) 1795—1798. Gáti Mihály. 24) 1798—1800. Antal Mihály. 25) 1800—1809. Kovács Márton. 26) 1809. Gáti Lázár, ki itt meghalt. 27) 1810—1812. Vida József, előbb cégényi pap. 28) 1812. Győry Péter, ki Nagyszekeresre ment. 29) 1813—1817. Kása József, jött Kisarból, 1817-ben panaszol, hogy az egyházi elöljárók semmire sem ügyelnek, cinterem, templom, torony pusztán s félben vannak: ugyan ezért nem is marad. 30) 1817—1820.

Pongrácz György. 31) 1820—1827. Gáthi István, kinek házát fölverték; fizetését be nem adták s parókhiájával nem gondoltak. 32) 1827—1834. Erdélyi József. 33) 1834—1841. Kovács Mihály. 34) 1841—1869. Szabó András. 35) 1869. óta Fejes József, ki valamint elődje, úgy ő is Simából jött Atyába, s az atyai egyház megindult felvirágoztatásán buzgón működik.

III. Tanitók és iskolaügy. Kezdetben a lelkészi hivatallal a tanitói is összve volt kötve, s igy a lelkészek tanitották az iskolát is körülbelöl 1787-ig, mely év tavaszán a tanitói hivatal a lelkészitől elkülönittetvén, 1) Gáthi Sámuelt rendeli az egyházmegye Atyába tanitóul, kit követett: 2) 1782. Balogh István. 3) 1783. Darvay József. 4) 1784. Varga István. 5) 1785—1787. Vecsei István. 6) 1787—1790. ismét Darvay József. 7) 1790—1793. Makray István. 8) 1793—1795. Pogány Sámuel. 9) 1795—1797. Katona Péter. 10) 1797—1802. Jeszenszky József; tanitott olvasást, irást, számvetést és vallást. 11) 1802—1806. Széles András. 12) 1806—1816. Józsa Sámuel; jeles tanitó. 13) 1816. Varga István. 14) 1817—1830. ismét Józsa Sámuel, ki iskolájának jó hirét mindig fenntartotta. 1827-ben minden tanitványa vereshimlős levén, a vizitáció nem tarthatta meg a vizsgát. Mint jeles tanitót szeretve maraszták 1830-ban is, azonban a tanitói udvar kerités hiánya s fizetésbeli pontatlanság miatt ott hagyta az atyai egyházat. A tanitói pályán 50 évig működött és szép sikerrel. 15) 1830. Országh Pál. 16) 1832—1834. Ács Antal. 17) 1834—1836. Almási Ferenc. 18) 1836—1839. Széles Beniámin. 19) 1840—1842. Hermon András. 20) 1843—1846. Tóth András. 21) 1847—1872. Józsa Dániel, szintén egyike volt kivált ifjabb korában a jobb tanitóknak. 22) 1872. óta Papp József.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705. körül: 1) Minden vetéssel biró külön kenyeres gazdától 3 kereszt búza 16 kévéjével s 2 poltura garaspénz. 2) A kinek vetése nincs, ad 3 véka búzát. 3) A zsellér félbérrel tartozik. 4) Minden gazdától 1 boglya széna; ha azt nem adhat, 1 v. frt. 5) Minden gazdától 1 szekér fa; ha azt nem adhat, 1 máriás. 6) Özvegyasszonyoktól 3 sing vászon. 7) Kereszteléstől vagy ének-

szós halottol 8 poltura. Halott predikálás és esketés 1 frt. 8) Mind a 3 fordulón 2—2 szántóföld, melyet diskrecionáliter szántanak. (Bélteki Matricula Usualis 19. lap.) 1801: 7 rhénes forint; 38 köböl búza; 18 szekér széna; 36 szekér fa; 2 fordulón 4 köblös szántóföld szántással; 6 rhfrt. stolare. (Belhivatalnoki fizetések öszszesitett kimutatása 1801.) 1874: Mintegy 40 köböl búza; 10 öl kemény tüzifa; 100 frt. szénaváltság; 18 hold 1393 □ öl földbirtok (1600 □ ölével); 200 frt. évi 10%-es kamatja; 28 frt. stoláre. (1875. febr. 6. öszszeirás.)

b) Tanitói fizetés 1801: 2 és ½ rhfrt., 10 köböl búza; 16 szekér fa; 2 szekér széna; 1 köblös vetés; 8 rhfrt. tandij. (Belhiv. fiz. ő. k. m. 1801.) 1874: Mintegy 11 köböl búza; 12 hold 180 □ öl földbirtok; 6 öl kemény tüzi fa; 100 frt. évi 10%-es kamatja; minden isk. gyermektől 1 véka zab, 1 csirke s 1 frt. o. é. tandijban.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. Az atyai templomot igy irja le Henszlman az Archaeol. közlemények IV. köt. III. füz. 143. lapján: „Épült téglából a XV-dik században. Egyetlen hajójának falközi szélessége 21′ 4″, hoszsza a diadalivig 30′ 4″, a diadaliv vastagsága 2′ 5″. A szentély szélessége 15′ 5″, hoszsza 20′ 9″ s igy az egész templomka hoszsza 53′ 6″. A szentély boltozva, a hajó pedig fa menynyezettel van ellátva. A hajóban 2, a szentélyben 3 ablak van; de csak délfelől. Támjait újabb időben elszedték“. E templom mult századi sorsáról a II. cikkben már emlékeztünk; jelenben teljes restaurálása, stilszerü kibővitése van munkában. Ugyanis: 1870. aug. 31. tétetett le az új toronynak s a templom toldalékának alapköve s Ferenczy Sándor gondnok lelkes buzditása s az ő és róm. kathol. vallású neje Farkas Veronka áldozatkészsége folytán, a templom-falazat magassága felett, nyolcszögbe ugró s bádogos sisakkal födött góth torony, a toldalékkal együtt 1872-ben már készen is volt. E toronyban 2 harang függ; a kisebb minden felirat nélküli igen régi harang; a nagyobbikat saját költségén öntette az ekkla 1821-ben. Özvegy Patay Józsefné szül. Szabó Mária aszszony pedig 1873-ban 800 o. é. forintot hagyományo-

zott oly végből, hogy abból az új toronyba egy óra készittessék.

Urasztali eszközök: 2 cin tányér; 1 aranyozott ezüst pohár ezen felirattal: „Ezt az poharat csináltatta Balioki Szénás Ferenc és felesige Kávási Kata Isten tisztességire az atiai Templomban Anno Doni 1648"; 1 ón kanna; 3 sáhos abrosz; 7 kisebb és egy nagyobb kendő, melyek nagyobbára szögleteiken selyem és aranyvirágokkal vannak himezve; de csak egyen van felirat s ez a következő: „Erdélyi Kata, Török György uram hitvestársa varratta Isten dicsőségére Atyában, Anno 1769. die 27. augus".

Egyházi és iskolai épületek. A lelkészlak vályogból épült, tégla alapon, — mely 1858. tétetett le, — zsindely tetővel. A lelkész egyéb melléképületei a régi s rosz szalma helyett, 1874-ben fedettek be zsindelylyel. Iskola és tanitóilak is új épittetett, a kor kivánalmainak megfelelő esperesi terv szerint; tégla alapja 1874. év őszén tétetett le s 1876-ban használatba is vétetett. Falai vályogból vannak; tetőzete zsindelylyel van fedve. A tanitó egyéb melléképületei is jókarban vannak. Ezen buzgó tevékenység feledteti a sötétes multat s szép világot vet a vezetők nemes törekvésére! Mindezen egyh. s isk. épületek a templommal együtt tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan egyházi javak: közvetlen egyházi birtok: 27 hold s 795 □ öl; lelkészi állomány: 18 hold s 1393 □ öl; tanitói állomány: 15 h. 466 □ öl; harangozói telek: 936 □ öl (a holdak 1600 □ ölével levén számitva). Ezek s a két parókhiális telken kivül, volt még egy korcsmárlási joggal biró foglár telke is, az útca tulsó során, a faluközepén levő templommal szemben; melyet azonban, felsőbb egyházhatósági engedélylyel elárúsitott. Az emlitett földek közül némely rész ősbirtoka volt az egyháznak, némely részét pénzen is szerezték a gondnokok; 2 köblöst pedig belőle nemes Surányi Nagy József hagyományozott. Mindezen birtokok, a tagositás előtt más helyeken voltak s kevesebb menynyiségből állottak; a tagositás után pedig — a törvényszerű illetménynyel — sőt a papi s tanitói állományok egyesek adományával is növelve, a fenntebbi menynyiségben adattak ki.

Ingóságok: 2 kötet anyakönyv 1778. és 1840-ben kezdve; a régibb anyakönyv hátulján körrendeletek is vannak. 1 db. egyháztanácsi jegyzőkönyv 1840. óta; 3 db. körleveles jegyzőkönyv 1848, 1854. és 1868-on kezdve; 1 db. alamizsnás diárium; egyházkerületi s illetőleg megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok. A lelkészi hiv. pecsétje 1833-ból stb.

VI. Népesség: 1801: Lelkek száma: 325; 1848: lelk. szám. 335; 1877: lelk. sz. 287; szülöttek sz. 16; újházasok sz. 4; halottak sz. 10. Iskolások: 1801: isk. sz. 23; 1848: iskolába járók sz. 35; isk. nem járók sz. 15; 1877: tankötelesek sz. 6—12 évig 43; isk. járók 39; isk. elhagy. 4. A nagypeleskei leányegyházban a lelkek száma 13.

3) Botpalád.

I. A község s egyházról általában. Botpalád fekszik a Túr vize közelében, nem meszsze a Tiszától sem s ennélfogva határát a nevezett folyók sokszor elöntik. Leginkább agyagos és igen nehéz mivelésű határa kitűnő búzát terem. Hajdan nagy erdőség környezte, melyből 1810-ben a Cserköz és Égeroldalt emliti Szirmay.

Nevét talán a legelső megszálló Bod Páltól vehette. Régente különben a csaholyi uradalomhoz tartozott. 1410-ben ugyanis Chaholyi Dienes birta; 1479. Kenderes János nyer benne részjószágot; 1545, 1547, 1568, 1569-ben a fiúsitott Chaholyi leányokat iktatják bele. 1810-ben földesurai illetőleg főbb birtokosai Barkóczy Ferenc és János, Teleky László grófok, Kállay Antal, Fülep, Pinkóczy, Tasnády, Kozák és több nemesek voltak. (Sz. Szatmárvármegye esmerete II. k. 267. lap.)

Viszontagságairól keveset tudunk. Erdőség közepett s mocsáros helyen fekvése miatt mintegy rejtve volt; azonban mindemellett a szatmári német várőrség fizetetlen zsoldosai 500 frtnyi kárt tettek benne s 2 házat e mellett felégettek, mint ez az 1662-iki megyei nyomozásból kitetszik. (Acta pol. pub. fascic. 12. Nro. 145. 1662. a Szatmárvármegyei levéltárban.) Járványok úgy a régibb, mint újabb időben sokszor látogatták.

Lakosairól, valamint általában az egész Paládságról is (Kispalád, Nagypalád, B.-p.) sok tréfás adoma kering; azonban ezen adomáknak őket egyűgyűnek bélyegező értelmét, a botpaládiak értelmes volta, igen szépen megcáfolja. 1810-ben 50 házból állott, melyből 32 nemeseké volt. A tagositás még most sem történt meg, s hogy ezt a földesurak meg ne kezdhessék: jóeleve kiegyeztek a botpaládiak földesuraikkal.

A reformációt előzőleg róm. kathol. egyház volt. (Schematismus Cleri Szatmár. 1864. 145. lap.) A javitott hittel a botpaládiak úgy látszik, hogy beregmegyei vásáros helyeiken ismerkedtek meg legelőbb. Anynyi tény, hogy Botpalád mint leányegyház, előbb a beregi ref. egyházmegyéhez tartozott. A beregi reform. egyházmegye jegyzőkönyveiben már 1593-ban találkozunk vele, a midőn a nevezett e.-m. konzisztórium innen egy tévedt nő ügyében itél. Ezután egyes váló- és házassági perek vannak innen bejegyezve a következő évekről, u. m.: 1606, 1608, 1820, 1628, 1629, 1630, 1631, 1668, 1687, 1708-ból. 1645-ben már anyaegyház volt Botpalád; de még a lelkészitől nem volt a tanitói hivatal elkülönözve; 1787-ben ez is megtörtént. Valláserkölcsi élete békés és csöndes volt egész 1798-ig, a midőn a tanitó titkos bujtogatásira a tanitói fizetést a lelkészi fizetésből akarták megnövelni. Ez ügy majdnem a teljes fejetlenség határáig ragadta a népet s bár néha-néha szunynyadni látszott, ismét-ismét kiújult; sőt 1815. óta templomszék-per is csatlakozott az előbbihez, s mindezen bajok csak 1821-ben enyésztek el, midőn egy új fizetéslevél állapittatott meg, mely jelenben is érvényben áll. 1821-ben a koordinációval Botpalád a szatmári ref. egyházmegyébe kebleztetett s népét ezóta nemcsak külső szorgalom, hanem benső béke s szorgalmas templomlátogatás, átalában vallásos élet jellemzi.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A botpaládi papok névsorát csak 1754. óta ismerjük, azóta is csak hézagosan, jelesül: 1) 1754. Bibarczfalvi János, ki az 1754-dik okt. 2. gulácsi gyűlésen mint templomi szónok jelent meg. Az 1755-iki vizitáció mind őt, mind családját dicséri. 2) 1760. Baczoni N. 3) 1767. Szathmári Pál. 4) Rinót Pál, ki ellen az 1772.

márc. 4-iki asztélyi egyházmegyei gyűlés vizsgálatot rendel; az 1774-iki borsovai gyűlés pedig, egy haldoklónál az úrvacsora kiszolgáltatása alkalmával elkövetett és egyéb botrányaiért hivatalából letesz, de ezen letételt 12 forint birsággal megváltani engedi. Ugyanez alkalommal, Pinkóczy nevíi paládi lakos — ki magának sokat tulajdonit, — megintetik. 5) 1773. Szendrei András. 6) 1773—1788. Örsi Péter. Az 1776, 1779, 1780, 1784-iki vizitáció az egyházat papjával együtt megelégedés és békességben találja; de már 1786-ban a nép engedetlen; az egyházi fenyiték gyarló, s a templomon kivül a többi épület nem derék. Ugyanekkor az egyház egy gazos földjét ns. Thury Mihály elfoglalta. 7) 1788—1794. Csengeri Pál, ki már 1793-ban nem akart maradni, pedig marasztották. 8) 1794—1802. Molnár Albert e.-m. tanácsbiró. Vele ugyan nem volt baja az egyháznak, de hogy jobb fizetésre jobb tanitót hivhasson, 1798-ban az egyházkerületre folyamodik, a 180 kereszt búza és 80 szekér szénából álló lelkészi fizetés $^1/_4$-ének a tanitói fizetéshez csatolhatása végett, mely ügy az egyházmegyére küldetett le. 1799-ben az egyházkerület viszszaküldi az egyházmegye e tárgyú információját, mivel az e.-m. jegyző csak egyedül maga irta alá. Erre az egyházmegye egy küldöttség által tétet relációt, mely után az egyházkerület a folyamodókat elutasitja. Mire a paládi egyház azt mondván, „kezében a fizetés, azt teszi vele a mit akar", az engedelmességet megtagadja, a beregi egyházmegye pedig egy küldöttséget küld ki az egyházkerületi itélet végrehajtására. 1800-ban már az addig kedvelt belhivatalnokok ellen kitör a fizetésügy miatt az elégedetlenség; a nép ugyan egy évre megigéri az engedelmességet, de aztán a keresetet ismét felfogja venni s ha nyerni nem fog: tanitson a pap, mint 15 évvel előbb. 1801-ben kiviláglott, hogy a paládiakat Kondor István tanitó izgatja titkon az engedetlenségre, mely miatt egy évre hivatalából kihagyatott. Ugyanekkor az egyházi épületek rongyosak; a jövedelemforrás addig borárulás volt, de abból is 200 frt. hátralék van kinn. 9) 1802—1807. ismét Csengeri Pál a pap, a ki szupplantácioval levén terhelve, oly feltét alatt adatott meg, hogy a fizetést levonatni nem

engedi. Tanitójával 1804-ben botrányos versengésben élt. Ugyanezen időben egy kereset is folyt ellene, a miatt, hogy borsovai papságában a másunnan úrvacsorázni jött hivektől dijt követelt, s miután a paládiak is panaszoltak ellene: Mátyfalvára tétetett büntetésül oly formán, hogyha Mátyfalva el nem akarja költöztetni, maga költöztesse el magát. 10) 1804—1817. Végh Béniám traktusi gazda, a b.-p. lelkész. Alatta békesség van, kivevén, midőn 1810-ben a régi vékával nem akarnak többé fizetni; 1813-ban pedig a pap és tanitó között támad surlódás. Majd 1815-ben a fizetésügy újul meg, egy templomszék-perrel együtt, mely 1816-ban sem szünetel, mely évben a paládiak magok kérik a templomszékek miatt zajongó emberek megbüntetését. Mindezek miatt a belhivatalnokok változásba teszik magokat. 11) 1817—1831. okt. 31. történt haláláig Törös Bálint e.-m. ülnök lelkészkedik. A fizetésügy folyton izgalomban tartja a kedélyeket. A vizitáció előtt felette gorombán viselik magokat, s az a panasz ellenök, hogy gyakorta tartanak „generális ivásokat". A fizetés miatti izgalom, — melyben már ¼-ét követelték a papifizetésnek a tanitó részére átadni, — csak 1821-ben szünt meg, egy újfizetés-levél alkotásával, melyben a nép óhaja teljesittetett. Törös B.-ról, mint papi teendőit hiven teljesitő egyénről szólanak a vizitáció jelentései; neki azonban az 1824. nov. vizitáción az a panasza volt, hogy az 1806-iki egyházker. rendelet ellenére nem a presbitérium marasztotta, hanem az egész nép szavazatát házról-házra beszedték, mi az egyházi hatóság roszszalásával találkozott, mint a papi hivatalt megalázó tény. Különben az egyház 1828-ban megkezdte a toronyépitést. 12) 1832—1834. febr. 4-ikén történt haláláig Hegymegi Kiss Áron e.-m. főjegyző kiválóan kedvelt s nagyon szeretett lelkipásztor, volt Botpalád lelkésze. Hallgatói az ő özvegye s árvái részére két évi lelkészi fizetést ajánlottak fel kegyeletévi jövedelem gyanánt, mely idő alatt a lelkészi hivatal csak helyettessel töltetett volna be; de az egyházmegyén, az élőnek még tömjénezők, a halott iránt kevés kötelezettséget éreztek s csak az egyiket engedélyezték. (Lásd H. K. Á. életrajzát az irók közt.) 13) 1834—1871. jun. 5. történt haláláig pap volt Hegymegi Kiss György előbb

testvére mellett segédlelkész. Az iskola-telek megnagyobbitását ő eszközölte s alatta készült minden jelenben meglevő parókhiális épület a sütő és kamara oldalain kivül. (Lásd az esperesek között.) H. K. Gy. mellett, mint segédlelkészek szolgáltak: Szabó Albert, Fülöp Mihály, Ferenczi Imre. 14) 1872. óta rendes lelkész: Bélteky Albert, előbb ér-olaszi lelkész az Érmelléken.

III. Tanitók és iskolaügy. A tanitói hivatal elkülönitése után 1786-ban tanitó lett: 1) Szilágyi Sámuel, kinek mindöszsze 10 tanitványa volt. Utódai teljes névsorát adatok hiányában öszszeállitani nem tudjuk. 2) 1793-ban embertelen és goromba volt a tanitó, a miért a vizitáció elmozditását ajánlá; de nevét nem tudjuk. 3) 1796. Komáromi József, ki ellen küldöttség rendeltetik. 4) 1797—1802. Kondor István, ki a papifizetés levonására titkon felbujtogatta a népet, mely kivilágolván, a tanitói hivatalból kihagyatott. 5) 1802—1817. Orbán Zsigmond, ki mint jó tanitó kitűnő bizonyitványnyal bocsáttatott el. 6) 1817—1820. Tóth Sámuel. 7) 1820—1823. Vatay Mihály. Iskolája meglehetős; de inkább tanultat mint tanit. Az 1822/3-iki vizitáció szorgalomra inti s csak azon feltét alatt igér neki más egyházat, ha a helyosztó-gyűlésre tanitása felől jó bizonylatot viszen. 8) 1823—1829. Geczeő Énók. Előbb dicséretes tanitó; de később hanyatlik. 1828-ban iskolája tűrhető állapotban van. 9) 1829—1832. Lovas Dániel; később pappá lett. 10) 1832—1872. Farkas Ferenc, szelid erkölcsü és igyekező tanitó. Meghalt kholerában 1873-ban. 11) 1872—1875. Dóczy Imre, 1875. óta Misky Károly.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés: 1786: Keresztes élet 48 kereszt, melyből 15 köböl lett; vékás fizetés 10 köböl; némi földek, széna, fa s a stolare. 1796: 180 kereszt búza; 40 szekér széna; földek, fa és stolare. 1817: 1) Minden gazda, a kinek 25 kereszt búzája terem, ad a lelkésznek 5 keresztet 17 kévéjével. 2) A kinek 20 keresztje terem, ad 4 keresztet. 3) A kinek 16 terem, ad 3 keresztet. 4) A kinek 13 k. t., 2 és $^1/_2$-et. 5) A kinek 10 k. t., 2-tőt. 6) A kinek 8 k. t., vékás élettel fizet s ad egy köböl tisztabúzát rostálva. 7) A kinek 8 kereszten alul terem, vagy vetése sincs: fizet 3 véka tisztabúzát rostálva. 8) Feleséges pásztorok és zsellérek

2 és ½ véka életet adnak. 9) Fia vagy cselédjével teljes gazdaságot folytató özvegy a kereszttel fizetők sorába tartozik; kis gazdaságot magánosan folytató özvegy 1 és ½ vékát fizet; guzsalyos özvegy fizet 5 sing vásznat vagy 20 krt. 10) Helytartó czigányok fiz. 1 v. frt. 11) Minden gazda fiz. ½ jó szekér szénát, a kinek szénája nem terem, 1 v. frtot. 12) Minden gazda tart. adni 1 szekér tűzifát. 13) Keresztelés 4 garas. 14) Esketés ha nemes, 1 tallér, ha nem, 3 máriás s a leánytól 1 kendő. 15) Halott prédikálás 3 máriás; személyes búcsúztatás 4 huszas, verses 2 rhfrt. 16) Templom-kerités és temető fűtermése. 17) A „dombon" s annak sorjában 2 db. föld, 6 vékás; a „Marjában" 1 köblös; a „Seresligeten" 7 vékás; a „Paládok szárazzán" 1 vékás, melyet nemes Tasnády Borbála vallott a predikátor számára, a „Kotyorháton" ½ vékás; a temető végében kenderföld. (57 gyül. java. oklev. 19 lap.) 1874: Mintegy 200 kereszt búza, mely körülbelől 75 köbölre tehető; m.-e. 9 köböl szemes élet: m.-e. 45 szekér széna; 12 öl kemény tűzifa; 73 frt. készpénz; 2 hold s 1200 □ öl szántóföld. (1874. dec. 3. ö. ir.)

b) A régi és újabb tanitói fizetés felöl az 1820. jan. 4-ikén, a botpaládi egyházban működött egyházkerületi küldöttek (Nagy János beregi esperes és Botka Lajos szatmári szolgabiró) munkálata tájékoz bennünket, ugyanis ezen munkálat vagyis fizetéslevél előbeszéde ezeket mondja: „A tanitónak részszerint a predikátori fizetésből ment előbb 5, utóbb pedig 8 köböl, melyhez a lakosok a mátrikulába indiktált állandó (papi) béren felül fizettek kevés ideig egy-egy véka életet, melyet a közelebbi időben ismét elvontak, a miből versengés és per keletkezett" stb. Jövőre tehát a paládiak önként vállalják, illetőleg elhatározzák: „Hogy a predikátori proventus a mint indiktálva volt a mátrikulában, mind a keresztes, mind a szemes életre nézve, a mint a hordás előtt összeirattatik, eklézsia gyűlésébe négyfelé osztva képzelve egy negyedrész tartozás mind a szalmás, mind a szemes életből fizetődjön az oskolatanitónak, a fából hasonlóképen minden gazda egy szekérrel tartozván, egy negyedrész adódjon a rektornak; a szénára nézve pedig, minthogy maga a tanitás ziszthémája és a jövendő jó azt kivánja, hogy az o.-rektor a mezei

gazdálkodásra ne adja magát, hanem kevés fejős marhatartással megelégedjék, a rektornak sorba 12 gazdától — azon lakosok közül, kik természetben alkalmasok fizetni, 12 szekér széna adódjon, — s a stolaris jövedelem, a rektornak a tanitásért járó bér ezentúl is kinek-kinek részére épségben maradván". 1874: 50-től 100 keresztig váltakozó tisztabúza; 1—6 köböl vékás élet; 12 öl kemény tűzifa; 1 hold s 200 □ öl szántóföld; 2 h. 1200 □ öl kaszáló, (mind 1600 □ ölével;) 60—80 tanitványtól fejenként 1 frt. o. é., félvéka szemes tengeri s 1 csirke; stolare. (1874. dec. 3. ö. ir.)

V. Nevezetesebb gondnokok. Mikor váltotta fel az egyházfit az egyház gazdászatának s anyagi ügyei vezetésének élén a gondnok, megmondani nem tudjuk, valamint a legelső presbitérium választásának idejét sem. Hihetőleg az első gondnokválasztás a multszázad utófelében történt. 1801. gondnok ns. Filep János, egyházfi Szikszó György; de bizony gazdálkodásuk s rendtartásuk épen nem példányszerű. 1820. ns. Filep Gábor a gondnok. 1832—1838. Filep József. Ekkor folyamatban levén a templom s toronyépités, algondnokká választatott Hegedűs János, ezeknek gondnokságuk alatt épült fel egészen a torony s toldatott hozzá a templom. 1838—1843. Filep János, ki alatt a templom belseje s a szószék készittetett el. 1843. Szikszó János. 1844—1855. ismét Fülöp János, ki alatt a két parókhia közötti telek megszereztetett s 1854. a paplak épitéséhez kezdtek. 1855. Varga János. 1857. Kozák János. 1861. Szikszó Gergely, ki alatt a papi parókhián derék istálló épült. 1863. Kánya Pál. 1865. Thury Sándor. 1867. Kánya Péter, ki alatt a tanitói parókhián istálló épült. 1868—1874. Kánya István, egyike a legtevékenyebb gondnokoknak, ki alatt igen derék iskolaépület készült. 1874—1876. Papp Lajos, ki templom-keritést készittetett. 1876. Varga Lajos, ki több rendbeli javitást tétetett.

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. Botpaládon a mostani templomot előzőleg egy régi góth izlésű templom szolgált istenitiszteleti helyiségül, mely miként a szomszéd közsé-

gekben is, a XV-dik században épülhetett. Ehez a paládi ref. egyház elsőben tornyot kezdett épiteni, melynek alapja 1826. októb. 29-ikén tétetett le, a midőn az egyházi beszédet H. Kiss Áron — akkor még kisnaményi lelkész — tartotta, I. Mózes XI: 4. verséről. 1833. tavaszán egész erővel megkezdték már nemcsak a torony, hanem az egész templomépités folytatását, a midőn ápril 28-ikán K. Á. a CXXVII. zsolt. 7. verse alapján predikált s ugyanez év junius 30-ikán a torony kőfalai a tervezett magasságig föl voltak rakva, a mint Kiss Áronnak e napon, Mikeás IV: 8. verse alapján mondott e.-beszéde igazolja. 1834. aug. 31-ikén a torony gombja feltétetett; 1835. okt. 1. pedig bádogozása is egészen készen volt s 1837. szept. 28. teljesen befejeztetett az épitkezés; a harangok 2 nappal előbb a toronyba fölhuzatván. A templom belső szerkezete a szószékkel együtt csak később készült el s ezzel együtt az újabb izlésben épült templom egyike lőn a szatmári ref. egyházmegye legcsinosabb templomainak. A toronyba az 50-es években a villám becsapott, a nélkül, hogy nagyobb kárt tett volna.

Urasztali eszközök. Egy újabban szerzett ezüst pohár, — minthogy az egyház régi poharát az 50-es években az egyházládájából a paplakba betörő tolvajok elrabolták; — 2 cintányér; 2 cinkanna; 1 cserépkorsó; 6 vászonabrosz; 5 pamut- és 2 selyemkendő; 1 mázos pléh keresztelő-kancsó tálcástól s 1 selyemteritő.

Egyházi és iskolai épületek. Az elavult paticsfalazatú és szűk paplak helyett 1854—1857-ig épült a kőalapon vályogból készült zsindelyes paplak, melyben 4 szoba, konyha, oldal kamara s alatta pince van. A paplak melléképületei szintén jókarban vannak. Az iskola fundusa eredetileg a gf. Teleki családé volt s a forradalom előtt 2 v. frt. taxát fizetett az egyház érette. 1854/55. megszerezvén az egyház gf. Barkóczytól a két parókhia közötti fundust, azt azok között fel is osztotta s igy a kibővült telken épité 1869-ben a jelenlegi diszes iskolaépületet, vályogból kőalapon, zsindely födéllel, mely 2 szoba, konyha, kamara s egy tágas tanszobával van ellátva. Melléképületei szintén jókarban vannak. Mindezen egyházi s isk. épületek, valamint a templom is a tűz ellen biztositvák.

Ingatlan e. javak. Az 1843. jun. 5. leltár szerint a parokhiális telkeken kivül volt az egyháznak egy zsellér lakhelye s a jelenleg is birt földe, következő mennyiségben: a) közvetlen egyházi birtok: 4 hold 600 □ öl szántóföld; 11 hold 1200 □ öl kaszáló; b) lelkészi birtok: 2 hold 1200 □ öl szántóföld: c) tanitói állomány: 1 h. 200 □ öl szántóföld, 2 h. 1200 □ kaszáló, mind 1600 □ ölével.

Ingóságok: 5 darab anyakönyv: 1) 1780—1808., 2) 1808—1838., 3) 1839—1853., 4) 1854—1873., 5) 1874. óta. 3 db. körleveles jegyzőkönyv u. m.: 1) 1807., 2) 1832., 3) 1848. éven kezdve. 1 alamizsnás diárium; 1 gondnok-számadási jegyzőkönyv 1833. és 1 tanács-jegyzőkönyv az 1832-ik évről vezetve. Ezeken kivül egyházkerületi névtárak, e.-ker. és e.-megyei jegyzőkönyvek s más nyomtatványok az egyházi levéltárban szintén találhatók. Iskolai szerelvények: 1 fali szekrény; 1 ivóedény; 1 isk. anyakönyv; mozgatható irott és nyomott betűk; Gönczy-féle fali olvasótáblák; természetrajzi ábrák; 2 darab Európa falitérképe; Magyarország kézi térképe; 2 földgömb; 2 fekete tábla; 1 számológép s 6 darab könyv. (1874. dec. 3. ö. ir.)

VII. Népesség. 1786: 36 háznép; 1820: lélekszám 446; 1877: lélekszám 656; szülött. sz. 12; újházas. sz. 9; halott. sz. 14. Iskolások: 1756. iskolába jár 10 gyermek, járhatna még 23; 1820. iskolába járók sz. 30; 1877. isk. kötelesek sz. 57, iskolába jár 51, részben iskolázott 6.

4) Borzova.

I. A község és egyházról általában. Borzova hajdan erdőség közepén feküdt, melyben borzok tanyáztak s nevét is — Borzodva aztán Borzova — hihetőleg innen vehette. Most már erdeje nincs; szíik határa jól mivelve igen termékeny. 1436. Borzovai László birja, de felét Kölcsey Jakab elfoglalja. 1476-ban határait Puszta-Mánd felől megjárják. 1592. Baku Miklós, Judy Tamás, Hegedüs István, Kalós István, Nagy István, Kóka János, Zsoldos Bálint, Tarczali János és Téglás István nyerik meg királyi adomány mellett. Jelenleg a Mándy, Erdélyi

s az emlitett családok s ivadékaik birják. Egykor kuriális község volt. Multjáról mit sem tudunk; de annyi kétségtelennek látszik, hogy a mohácsi vész után a Szamosközön kóborló hadaktól Borzova is szenvedett. Igy például 1662-ben a Cobb alatt álló szatmári német várőrség 200 frtnyi kárt tett benne. Pedig az ellenség szemei elől lehetőleg rejtve s védve volt az erdőség között, e mellett patkó alakra levén épitve, kijárása csak az északkeleti végén levő hidon volt, mig a környező sáncárokba — melynek nyomai még most is látszanak — a Nóborda pataka bele volt vezetve.

A hitjavitás előtt a szomszéd Mánddal együtt katholikus hely volt, s azzal alkotott egy plébániát, mi onnan hihető, hogy a reformáció után is, mely szintén Mándról hódithatta meg, Mánd filiája volt egész 1763-ig s ott épitette — a filiák szokása szerént — a kissebbik, vagyis tanitói parókhiát. Hogy azonban anyaegyház lehessen, 1764-ben megvette a Téglás-család egy telkét közel a templomhoz, minden nemesi jogaival s a hozzátartozó földekkel. Ez időtől fogva anyaegyház s bámulatos erőlködéssel igyekszik az is maradni. Legrégibb multjáról — kivéve a válópereket — mit sem jegyeztek fel a szatmári e.-megye 1670-en kezdődő jegyzőkönyvei. Az egyes (1810—1818. templom, 1827. iskola) épitkezéseken kivül egyedül a templomszékper az, mit ez egyház multjából még megemlitünk.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1764—1766. Somody Mihály első egyházmegyei ülnök s nagy tudományú férfiú. 2) 1766—1779. Ikafalvi Ferenc. 3) 1779—1784. Petróczi Ferenc. 4) 1784—1788. Kalocsay Mihály, ki Orosziba ajánlotta magát, bár marasztották. 5) 1788—1791. Vida József, szintén Orosziba ajánlkozott. 6) 1791. Vecsei István. 7) 1792—1796. Pesti József. 8) 1796—1801. Csepelyi Mihály. 9) 1801—1802. Keresztúri Pál, ki innen a Nyirbe ment papnak. 10) 1803—1806. Szilágyi András. 11) 1806—1812. Szilágyi Sámuel. 12) 1812—1814. Literáti Vida József. 13) 1814—1817. Rozgonyi Ferenc. 14) 1817—1822. Kóróczki János. 15) 1822—1827. Horváth Béniámin. 16) 1828. Z. Kozma István. 17) 1828—

1832. B. Dobos András. 18) 1832—1834. Gáthy János. 19) 1834—1845. Lovas Dániel. 20) 1845—1854. id. Márk Ferenc. 21) 1854—1857. Kenyeressy Sámuel, ki most kis-ari lelkész. 22) 1857—1869. ismét Horváth Béniám, ki itt meg is halt. 23) 1869—1870. Deák Mihály, ki 1867. óta itt segédlelkész és tanitói minőségben szolgált és innen a mármaros-ugocsai traktusba Tiszakeresztúrra ment lelkésznek. 24) 1872—1874. Balogh Áron, jelenleg k.-semlyéni lelkész. 25) 1874. óta Nyiry Gyula. Született Nábrádon, tanult Patakon, s volt angyalosi s nagyari káplán.

III. Tanitók. Mándnak filiája levén, az iskolásgyermekek oda jártak át tanulni, s igy egész addig, mig nem anyásittatott, Borzován tanitóval nem találkozunk, kivevén 1761. évet, midőn 1) Héser István és 1763-at, midőn 2) Váradi György úgy emlittetnek, mint borzovai tanitók. 1764-ben papot nyervén Borzova, azok tanitották az iskolát is, egész 1790-ig, midőn külön tanitóul emlittetik 3) Kiss József. 1791—1827-ig ismét a lelkészek tanitnak; ekkor a tanitói hivatal felállittatván, hozatott Sárospatakról 4) Peres József, ki még 1830-ban is ott szolgált. Őt követték: 5) Tóth András, 6) Sárkány Sámuel, 7) Szekeres László, 8) Dobos Ignác — dicséretes tanitó, — kit felváltott 9) 1851—1854. Vatay Mihály, 10) 1853—1865. Kovács Ferenc. 1857. febr. vizitáció tanitása eredményével meg volt elégedve, nehány növendékét csak szobájában tanitá, nem levén alkalmas iskolai helyiség. Ugyanekkor nagy szegénységöket vetvén okul, le akartak mondani a borzovaiak a külön tanitótartásról, ez azonban csak 1865-ben ment teljesedésbe, az iskolatanitás ismét a lelkész kötelmévé tétetvén. 1866-ban ismét külön tanitó van — 11) Szabó János, — kit felvált: 12) 1867. Deák Mihály segédlelkész, ki rendeslelkész korában is tanitotta az iskolát, valamint két utóda is 1875-ig, a midőn segédtanitóul alkalmaztatott: 13) Váczi István.

IV. Belhivatalnoki fizetések. 1707. körül. Minden gazdától 3 kereszt búza; a kik nem vetnek, azoktól 3 véka. Minden gazdától úgy papnak, mint tanitónak egy-egy szekér fa. Keresztelésért 24 dénár, vagy egy tyúk, egy kenyér. Esketésért 1 frt. Halotti beszédért 1 frt. E

proventust a mándi belhivatalnokok élvezték 1764-ig, s a búzafizetésnek $^2/_3$-a illette a lelkészt, $^1/_3$-a a tanitót. 1801-ben a belhiv. fizetés ez: Keresztes búza 13 kereszt; szemes élet 11 köböl; fa 36 szekérrel; pénz 12 vonásfrt.; kaszáló 3 boglyás, melyet az egyház kaszál; szántóföld 7 köblös, melyet az ekkla 3-szor megszántani köteles; stoláre 3 von. frt. 1875: 20 köböl provent búza; 20 hold föld 1200 □ ölével; 8 öl tízifa; 10 frt. 80 kr. máriáspénz; 2 frt. 50 kr. regale illetőség; 5 frt. stolare.

A tanitói hivatal 1827-ben elkülönittetvén, annak külön fizetés is állapittatott meg; azonban nem levén biztos ez állomás, fizetése is nagyon változó volt. Igy p. 1848-ban következő volt a tanitói fizetés: 10 köböl tisztabúza; 5 öl fa; 1 boglya széna s tanitványaitól fejenként 1 véka zab s 1 váltófrt. vagy is összesen: 12 véka zab, s 12 vfrt. Jelenben szintén csak a tandij és stoláre illetik a segédtanitót egyenesen, másnemű dijazása a lelkész és egyház közös ajánlatából foly.

V. Templom és úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingóságok és ingatlanok. A hitjavitás utánni harmadfél század alatt csak fatemplom volt Borzován, melybe a mándi pap járt át szolgálni; 1809-ben azonban a buzgó hivek téglából kezdtek a régi helyére egy csinos templomot épiteni, mely a belső berendezéssel együtt 1818-ban készült el. A régi fatemplom véginél álló fatorony pedig — két kis harangjával — megmaradt és ma is használtatik. Az emlitett templom 1874-ben kapott új zsindely-fedelet.

Az úrasztali készletek közül legrégibb két ón fedeles kanna. Egyiken nincs semmi felirat, a másiknak felirata ez: „Nagybányán lakó Keresztúri János Deákné Jeney Zsófia konferálta a borzovai eklézsiának jóakaratjából 1655-ben“. Van továbbá: egy talpas aranyzott ezüstpohár, „a borzovai ecclesia csináltatta 1755-ben“. Két ón-tányér, melyeket „Kalós József szerzett Isten dicsőségére“. Bot Mártonné Futaky Anna, Kalós Istvánné, (1742.) Baku Istvánné, (1732.) ajándokából egy fehér patyolat, egy zöld s egy veres selyemkendő stb.

A papilak a Téglás birtokkal szerzett régi kuria, eredetileg paticsból volt épitve. 1872-ben hátsó falát vá-

lyogból rakták ki; 1873-ban újra zsindelyezték; 1874-ben kipadlózták stb. Van benne két szoba, egy szűk kézi kamra és konyha.

Az iskola 1827-ben épült, egy szobával a tanitó és egy szobával a tanulók számára, szalma-fedéllel. Szűk és iskolai célokra teljesen alkalmatlan.

Van az egyháznak egy 160 □ ölnyi területen fekvő zsindelyes szárazmalma is egy kőre, melynek jövedelme fedezné részben (4 köböl) a tanitói fizetést is. Az egyházi összes épületek biztositvák.

Ingatlan birtoka az egyháznak a 615 □ öl temetőn s az (1600 □ ölével számitott) 17 hold és 998 □ öl lelkészi és 439 □ öl tanitói állományon kivül semmi sincs; hanem a tagositás előtt a Téglás-családtól 1763-ban szerzett birtokon volt egy Valkó nevű erdeje, mely levágatván, ára tőkésittetett, — az erdőföld helyett pedig a tagositás után a lelkésznek méretett ki az emlitett — de kevésbé jó minőségű — 17 h. föld. A fa árából előállitott tőkepénz 1874-ben 1494 osztr. frtot tett s ennek kamatjaiból kellene az egyházi folyó kiadásoknak fedeztetnie; de államsegély nélkül ez alig lehetséges; a lakosok pedig nagyon szegények.

Ingóságok. Az anyakönyvek 1779—1838. és 1839. óta a jelenkorig terjednek. Egyházi és körleveles jegyzőkönyvek 1829—1838. és 1839—1860-ig; 1860-tól jelenkorig; továbbá egy külön körlev. j.-k. 1838—1851-ig. Van egy régibb s újabb alamizsnás diárium. Végül vannak még egyházkerületi jegyzőkönyvei, névtárai, egyházmegyei s egyet. tanügybizottsági jegyzőkönyvei s egyéb nyomtatványai stb.

VI. Népesség: Lelkek száma: 1801: 173. 1877: lelk. sz. 144, újházas 4, szül. sz. 6, hal. sz. 4, konfirmált 6. Iskolások: 1801: fiú 8, leány 4—12. 1877: tankötelesek 6—12. évig 16, iskolába jár 13, isk. elhagy. 2, iskolátlan 1, tanköt. 13—15. 6, isk. jár 6.

4) Csaholc.

I. A községről általában. Fekszik Szatmárvármegyében a Szamosközön. Ricse, Namény és Oroszi hely-

ségek között, a Túr vizéhez közel. Szántóföldei mindennemű gabonát, rétjei jó szénát termenek.

1419-ben Báthori István és Benedek királyi adomány mellett benne részjószágot nyernek. 1425-ben Zsigmond király parancsára Ricse — a váradi püspökség faluja — és Namény felől megjárattak, úgy akkor birtokába Báthori István, Rozsályi Kun László és Jakab, Mathuzsnay Domokos és Miklós ellenmondás nélkül beiktattatván. 1436-ban Báthori István benne új kir. adománynyal megerősittetett, s ezen kir. adomány 1462-ben Báthori András, László és Pálra is kiterjesztetett. 1524. Drágffy János iktattatott bele. 1583. R. Kun György és neje Ziny Borbála részeiket új kir. adománynyal felkérték. 1652-ben Kun István csaholci birtokát s a Túron épült malmát új kir. adománynyal megerősitteti. E század elején földesurai voltak: Darvay, Morvay Gáspár, Domahidy, Ajtay, Simándi Kállay, Végh, Radnóczky s Dávid családok. Most a nagyobb birtokosok benne: Vállyi János és Isaák Dezső. (Szirmay II. köt. 249. lap. stb.)

Csaholc a háborús idők vészeit szintén nem kerülte ki. 1241-ben a tatárpusztitás; 1408. Durazzói Károly fia pártosi; 1514. Dózsa keresztes pórhada; 1556. Izabella részére segélyül jövő oláhok; 1562. a Rozsályt vivó törökök; 1605. a rettenetes Basta; 1657. a lengyelek; 1660. a törökök; 1662-ben a szatmári német várőrség, mely 200 tallér kárt tesz; 1665. ismét a szatmári német várőrség, aztán az egymást felváltó török, kuruc és német hadak. 1874-ben aug. 19. pedig egy zsidónak saját szolgálója által felgyujtott házáról elégett Csaholcon a duló szélvész által segitve 32 ház, minden melléképületeivel, a megyei rendelet ellenére behordott terményekkel együtt, továbbá a templom, torony s minden egyházi épület.

II. Az egyházról általában. A reformációt előzőleg Csaholc ős r.-kathol. anyaegyház volt; legalább az 1864-iki Schematismus Cleri Szathmariensis 154—155. lapján az mondatik. 1527-ben pedig a Drágffy családra szállván, annak rozsályi uradalmával egy időben reformáltatott. Kezdetben itt is, mint Szatmárvármegyében általában, a Lutheri vallási irány terjedt el, s később ment át a Kálvin-féle irányzatra, mely az 1570-iki csengeri konfesz-

szióban teljesen győzelmeskedett. Főpártfogója volt az egyháznak Drágffy Gáspár, a Rozsályi Kun család, Csaholczy Máté, Istvándy István, a Simándi Kállay család.

A reformációt követő időkből nem tudunk a csaholci ref. egyházról mit sem. Hogy létezett 1640-ben készült — s most már elégett — úrasztala bizonyitá. 1670-től azonban már irott emlékeink is vannak, nevezetesen: az 1671, 1672, 1678, 1679, 1680, 1681, 1687, 1688, 1709, 1711. előforduló házassági és válóperek a V. Tarczali. protoc. 8 stb. 111. lapjain.

A XVIII. század utófelében Simándi Kállay Ábrahám egy zálogos telekkel és járulékaival ajándékozza meg a csaholci egyházat, mely később kiváltatván, árából egy malom épült az egyház részére a tanitói parókhia előtt. 1784. évben a régi fatemplom helyére ismét egy más fatemplomot készitettek, melynek helyére 1828-ban kezdett egy új templomot és tornyot épiteni az egyház.

III. Egyes lelkipásztorok. Az egyházmegyei levéltár a csaholci ref. papokról 1703. óta emlékezik, noha lehetlen, hogy az előtt is ne lettek volna papjai. Ezeknek sora 1) Mikolay Andrással nyilik meg, s utánna 2) 1724—1726-ig Thury Istvánról van emlékezet, kit követtek: 3) Makay János 1726—1729. 4) Harsányi János 1729—1731. 5) Toronyai András 1731—1733. 6) Gyalai Sámuel 1734—1740. (jött Ricséről s ment Semlyénbe.) 7) Gyarmathy István 1740—1746-ig. 8) Aszalay János 1746—1752. 9) Solymosi József 1752—1758. 10) Gyarmathy István ismét 1758—1760. 11) Baczoni Sámuel 1760—1764. 12) Tótfalussy Miklós 1764—1766. 13) Antal Mihály 1766—1769. 14) Nagy János 1769—1774. 15) Almássy Ferenc 1774—1776., a mely évben itt meghalt. *) 16) Váry György 1776-ban, kit pontosan nem fizetvén az egyház, Simába igérkezett 1779. 17) Ujvárosi N. Sámuel 1779—1784. 18) Szabó János 1785—1793. 19) Ismét Ujvárosi Nagy Sámuel 1793—1797. 20) Dunavecsey István e.-m. ülnök 1797—1805. 21) Árokháty István e.-m. ülnök; 1805-ben jött Gyügyéről s itt igen elöregedvén s gyen-

*) Az e.-m. levéltárban egy más helyen „LIV gyülekezet történeti leirása“ 25. lapján, az egykori csaholci anyakönyvek nyomán Váry György előzőleg — 1772-től 4 évig Garbóczy András emlittetik papul.

gülvén, 1816-ban holtig marasztotta az egyház, oly feltét alatt, hogy helyette az egész szolgálatot Balla János tanitó a lelkészi fizetés egynegyedeért holtig teljesitse, mely feltételbe mind ő, mind pedig a kanonika vizitáció készségesen beleegyezett, azonban meghalt még azon évben, s utóda lett 1817-ben 22) Bakos Antal, kit 1819-ben 23) Kató Ferenc váltott fel 1839-ig. 24) Fűsűs Dániel 1839—1845-ig. 25) Kató Lajos 1845—1852-ig. 26) 1852-ben Illyés Dániel 1873. jul. 20-káig. 27) Szabó Sándor 1874—1875. 28) 1876. Kis Péter h. lelk. 29) 1877. óta Zámbory Béla előbb sz.-németi segédlelkész.

IV. Valláserkölcsi élet. A reformációt követő időkből a valláserkölcsi életről az 1671. nov. 18-ikán bejegyzett első válóperi esetig nem tudunk semmit. Az elsorolt perek közűl csak 5 van olyan, mely az illetőkre erkölcsileg megbélyegező. Azonban a XVII-dik, XVIII-dik s XIX-dik századokban tett épitkezések, s az úrasztala s a templom felszerelésére tett ajándékozások, mind meganynyi fénypontok gyanánt szolgálnak a csaholci egyház valláserkölcsi életéből. Nem lehet azonban el nem szomorodni azon esemény felett, hogy 1839-ben egy kérvény adatik be az egyházmegyei gyűlés elé, mely bevádolja az elöljáróságot az egyházi javak hűtlen kezelése, az épülőben levő templom felépitésének teljes elhanyagolása a számot nem adás és több efélék miatt. Még elszomoritóbbak az 1852. január 14-ikén az esperesi hivatalhoz beterjesztett s 1832—1851-ig terjedő gondnoki számadások, s az e.-m. cs. kir. biztosnak azokat kisérő levele. Ezek szerint az egyháznak jövedelem-szaporitás végett 1833-ban épitett korcsmájából 1851-ig semmi jövedelme; 62,331 db. téglája kikölcsönözve, s csaknem felényi elsikkasztva ismeretlen menynyiségű fenyődeszkáival együtt; a malomgazdai számadások 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851. évekről be sem terjesztve, s az egyházi jövedelmek úgyszólván eltékozolva s mindezek akkor, midőn a templom s toronyépités befejezetlen és a papi s tanitói épületek ha nem épen romban is, de teljesen elavulva vannak! Ha szép és elismerésre méltó Simándi Kállay Lászlónak azon nemes tette, hogy 1832-től 1856-ig vezetett főgondnoki számadása bezárása alkalmával 1418 váltóforint és

19 krra menő túlkiadását, úgy maga, mint örököseit illetőleg minden viszkövetelésről lemondva, az egyháznak elengedte: épen oly megrovásra méltók azon algondnokok, kik egyházgazdai hivatalukat, mint hűtlen sáfárok vitték e század első felének utórészében!... Később azonban — hála Istennek — javultak ez egyház viszonyai is. Az 1855/6. egyházlátogatóság 1856. jan. 21-ikén ezt irja: „Béke és csend az egyházban, mely vallásos buzgalmát temploma épitésében s a parókhiális telkek körülkeritésében nyilvánitja". A templom- s toronyépités 1867-ben teljesen be is fejeztetett.

V. Iskolaügy. Tanitók. Az 1703-iki Bélteki-féle Matricula Usualis 23-dik lapján olvasható csaholci rektori proventus azt bizonyitja, hogy már ekkor vagy ez előtt külön isk. tanitóság létezett az egyházban; azonban csak ez évben ir úgy alá a Tarczali-féle e.-m. jegyzőkönyv 306. lapján 1) Szatmári Pál, mint csaholci tanitó. Ettőlfogva ismét a papok vezették az iskolát, mi nemcsak onnan világos, hogy az 1725-dik évi vizitáció csak a papi fizetést jegyzi fel, — hanem onnan is, hogy az 1732-iki vizitáció megparancsolja az egyháznak, hogy a papnak a tanitóságért fizessen meg, — és sehol egész 1762-ig nincs külön tanitóról emlékezet. 1762-ben külön tanitóság szerveztetvén, 2) Geczeő János foglalta azt el. Utánna is beszél ugyan a vizitáció rektorról; de nevét nem emliti. 1775-ben ha nem előbb 1777-ig 3) Tóth József volt a tanitó. 1777—1782-ig 4) Vas Mihály. 5) 1782—1784. Belényesi György. 6) 1784. Görgényi Mihály. 7) 1786—1789. Patay József. 8) 1788—1791. Belényesi György. 9) 1791. Enyedi Mihály. 10) 1793. Nagy Sándor. 11) 1796. Kiss József. 12) 1800. Kiss Mihály; tanult Debrecenben, s 1810-ben garbóci pap lett. 13) 1803. Nagy László; tanult Debrecenben, s ment innen Kisnaményba. 14) 1808. Oláh Mihály; tanult Debrecenben, ment Kocsordra. 15) 1809. Tóth Miklós; született Matolcson; tanult Debrecenben. 16) 1812. Keresztúry Mózes, kit mint szorgalmas tanitót dicsérnek; de nem akar maradni 1813-ban, mert sem udvara, sem kis kertje egy kis búzabeli fizetésen kivül. 17) 1814. Mándy István dicséretes tanitó, ki papságra promoveáltatását kéri. 18) 1815. Balla János dicsértetik, 1817-ben szinte; de

papságra való előléptetését kéri. Utóda 19) Runyay István előbb szorgalmas tanitó, később iszákossága miatt panaszolnak. 1823-ban már 20) Gönczy Sámuel követi őt; 1825-ben pedig 21) Tóth József, kiről megjegyzik, hogy a latin nyelv hibás tanitása miatt az időt a gyermekektől elvonja. A vizitáció ezért az irás, olvasás és számvetés szorgalmasabb tanitására inti. 22) 1830. Fejér Dániel 10 évig. 23) 1841. Almási József. 24) 1842—1844. Kovács Gáspár. 25) 1845. Papp István. 26) 1846—1856. Szabó János. 27) 1856—1861. Fejér Dániel. 27) 1868—1875. Szigeti Bálint, előbb segédtanitó. 29) 1876 óta Szabó Zsigmond.

VI. Belhivatalnoki fizetések. a) A lelkészt 1703-ban igy fizették: „1) Minden gazda ember, a kinek földbeli vetése vagyon ha csak egy is, ad a predikátornak 3 kereszt búzát s négy kévét, a kinek vetése nincsen, egy köböl búzát. 2) Minden gazda egy boglya szénát s egy szekér fát. 3) Garaspénz poltura 5. 4) Halotti predikációtól flor. 1. Keresztelestől egy kenyér s egy tyúk. Esketéstől nem fizet. 5) Ha valamely özvegy telket bir, ad félbért; ha nem bir, mint a férfi zsellér, poltura 8. 6) Guzsalyos özvegyek 3 sing vásznat. 7) Vagyon két nyomáson egy-egy szántóföld". 1801-ben a lelkész fizetése volt: 1) Pénz 5 rhénes frt.; 2) szemes élet: 40 köböl búza; 3) széna: 20 szekér; 4) fa: 40 szekér; 5) stola: 5 rhfrt. 1875: a lelkészi fizetés, miután a fizetési kulcsul a birtokarány állapittatott meg: 52 köböl búza; 32 szekér széna; 12 öl fa és 26 hold szántóföld, 12 ember vágó rét s 6 hold legelő. Ezen kivül a fensőbb egyházi hatóságok által megállapitott stoláré.

b) A tanitó fizetése 1703-ban a következő volt: „Minden gazda adott két véka búzát; egy-egy szekér fát. Halottul egy tyúkot s egy kenyeret; kókviát. Discipulusitól didaktruma volt. Az özvegyektől egy sing vászna. A zsellérektől poltura 4." 1801-ben 1) Pénzfizetése 2 vonás frt. 2) Fa: 40 szekér. 3) Búza 19 ½ köböl. 4) Didaktrumból jő: 17 ½ frt. 1875: 26 köböl búza; 16 szekér széna; 6 öl fa, 13 hold szántó föld; 6 ember vágó rét; 3 hold legelő s ezenkivül a fennsőbb e.-hatóságilag megállapitott tandij és stoláre.

VII. Templom, úrasztali készletek, harangok; egyházi s iskolai épületek; egyházi ingatlan és ingó vagyon. Az első templom fából volt, ennek a helyére épült 1784-ben egy másik fatemplom; ugyancsak ennek a helyére kezdett építtetni 1828-ban új templom és torony téglából, mely 1867-ben teljesen be is végeztetett. E templomba tétetett át azon szószék s használtatott ott még 1848-ban is, melyet 1781-ben Varga János csináltatott.

Az elhamvadt úrasztalán eme felirat volt: „Ad laudem sanctissimae Trinitatis fieri curavit Petrus Nagy 1640.“ Urasztali készletek: Egy aranyos ezüstpohár, adta Csaholczy Máté; 3 ón-kanna, egyikén eme körirat: „Istvándy István feleségével Isten dicsőségére adta, 1675-ik esztendőben.“ A másik kettő egyikét adta Dávid György 1777. nov. 31. Egy ón keresztelő-pohár. Két ón-tányér, melyeknek egyikét Radnóti Sámuel öntette. Egy selyemmel varrott úrasztali kendő e felirattal: „Csaholczy István adta in Anno Dni. 1707. 20. Juli.“ Egy aranycsipkével szegett kendő, adta Szabó Mária Német Ferencné; egy aranycsipkés sűrű patyolat és egy más aranyvirágos kendő és négy kivarrott abrosz. Egy 100 frt. értékű ezüst úrasztali tányér Simándi Kállay Zsuzsánna úrnő ajándoka.

Mindezek elhamvadván, nyert az egyház a viski reform. egyháztól egy fehér sáhos abroszt e körhimzéssel: „N. b. e. Lőrincz János hitvese Tóth Sára ajándoka 1867.“; egy fehér selyem-kendőt e körhimzéssel: „Ernyei Mihály és f. Csakai Ilona ajándoka 1818. dec. 15.; ismét egy hímes szélű virágos selyem-kendőt „Mihes Krisztina“ felirattal; Gyarmathy Klára — Gy. Zsigmond k.-naményi lelkész leányától — : egy sávos fehér abroszt, egy selyemmel himzett és csipkével ékitett fehér felső-kendőt, egy ezüst csipkével diszitett fekete selyem sz. edényfedő-kendőt; és végül özvegy Józsáné szül. Simándi Kállay Zsuzsánna úrnőtől egy ezüst-tálat.

Egy régibb, de már 1848-ban használhatlan — mintegy 20 fontos — harangján ezen körirat volt: „In honorem Dei fudit me Mathias Ulric in Eperjes.“ A másik mintegy 120 fontoson: „A csaholczi refta Ekk-

lézsia és Kállay Ábrahám a maga költségén öntette Anno Dni 1793.“

Az egyházi s iskolai épületek épitési idejét nem tudjuk, csak annyit tudunk, hogy már az 1844-ik évi egyházlátogatóság ujjitandónak vallja azokat s különösen az iskolát. Az ötvenes években már teljesen elavulva voltak azok, s még inkább az égés előtt.

Az egyházi fekvővagyon az elégett szárazmalmon s korcsmán kivül 10 hold földből áll, a már jelzett belhivatalnoki telkek- és földeken kivül.

Ingóságok. Az elégett anyakönyvek 1772-ben kezdettek; 1818-ban a második; 1839-ben a harmadik s legújabban a negyedik kötetben folytatva voltak. A jegyzőkönyvek kezdetéről nincs tudomásunk. A hamvak közül kikerült lelk. hiv. pecséten egy zászlós husvéti bárány a cimer s 1833-ból való. Mindezek a kivételkép emlitetteken kivül 1874. aug. 19-ikén elégtek annyira, hogy a szerencsétlen egyháznak egy félig leégett toronygrádics, egy három öles megüszkösödött gerenda, félig elhamvadt válu és egy rosz pallóján kivül semmi éghető anyaga nem maradt, magok az egyh. s isk. épületek is fából levén!

Azonban Isten nem engedé kialudni a keresztyén szivekből a könyörületet, mint ez a szatmári ref. egyházmegye 1875. márc. 18. Szatmárt tartott gyűlése jegyzőkönyve 4-ik pontjának következő szavaiból megtetszik: „Ezen hamvaiból kiemelkedő csaholczi egyházat érdeklőleg jelentette esperes úr, hogy esdő szózatával, megzörgetve... hitrokonaink részvétének ajtaját.... ezen egyház és tüzkárosult belhivatalnokai részére összesen 1293 frt. 98 kr. segély gyült már, melyben főrésze van a szép alföldnek. Ugyancsak a csaholci egyház részére a „Pesti biztositó-intézet“ is, — melynek pénztárába tartozott évi illetménye beadására ez egyházat az esperes csak 6 héttel a vész előtt s háromszori felhivásával birhatta rá — az egész biztositási összeget 3500 frtban teljesen kifizette. És azóta e pénzből 2000 frtot további épitkezésig az egyházi előljárósággal takarékpénztárba tétetett, a többiből pedig a lelkészi telken egy 9 öles hosszú s 6 öl széles paplaknak falait felépittette, a tanitónak pedig pár száz □ öles előbbi udvara helyett, egy téres iskolatelket örökáron 400 frtért

vétetett s már eddigelé is nevezetes mennyiségű faanyagokat szereztetett.“ A fentebb emlitett adományokon kivül — a juli. 14. 1875. kelt esperesi közlemény szerint, — még adakoztak: a mármaros-ugocsai egyházmegyéből 108 frt. 30 krt; a nagybányaiból: 28 frt. 60 krt; a felső-szabolcsiból: 10 frt. 69 krt; a békési egyházból: 29 frtot: a nagy-váradiból: 20 frt. 35 krt = 193 frt. 89 krt. Az állam szegélyből nyert: 70 frtot.

A templom 1875. nyarán már fedél alatt volt, s ez év szept. 19-én a torony gombja feltétetett; a paplakban pedig — noha ez még felszereletlen volt — a lelkész benne lakott.

VIII. Népesség: 1801: Lelkek száma: 265; ágyszám vagy háznép 53. 1877: lelk. sz. 374; újházas. sz. 2; szül. sz. 15; konfirmált. sz. 12; hal. sz. 10. Iskolások: 1801: fiúk 16; leányok 11 = 31. 1877: tanköt. 6—12. 51, isk. jár. 37, isk. elh. 14.

5) Császló.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamosközön. Minden gabnaneműt termő határát sokszor árvizek járják. Egykor bő legelője s erdei is voltak. 1449-ben Szepessy Péter és Sz. István, 1552. Szennyesi Lukács és Sz. István fiai, 1642. Kámondy Tamás, 1660. Horváth István birtak benne rész-jószágot. 1870-ben özv. R. Nagy Ferenczné, a Mátay, Tholnay család, Gencsy Zsigmond, Wethéssy Ambrus és Jármy Ferenc voltak földesurai. Multja épen az volt mi szomszédaié.

1745-ben lakói közűl Varga Anna és Rekettye Pila mint boszorkányok égettettek meg Nagy-Károlyban, megyei itélet folytán. (Szirmay Szatmárvármegye Esmerete II. k. 212 lap.)

A hitjavitást előzőleg Császló lakosi róm. katholikusok voltak. A reformáció a szomszéd Drágffy birtokokból jutott el ide s hihetőleg az akkori földesurak által támogatva erősödött meg. Erről valamint a császlai prot. egyház első századáról semmi biztosat nem tudunk. A szatmári ref. egyházmegye legrégibb jegyzőkönyvében csak

egyes válóperes esetek vannak belőle bejegyezve, kezdve 1670-en. Hogy a nevezett egyházmegyének már a XVII-ik században anyaegyháza volt s az ma is: az kétségtelen.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Császló ref. papjai közül csak 1697 óta akadunk egynehánynak a nevére. Jelesül: 1) 1697. Vaji Miklós. 2) 1704. Musay Márton. 3) 1720. Váraljai István. 4) 1725. Pávay György. 5) 1726—33. Kisari Gergely. 6) 1734—42. ifjú Vecsei György. 7) 1742. Szatmári T. János, ki még ez évben meghalálozván, a csonka-évet Szentpétery János papjelölt töltötte ki. Sz. hagyatékát illetőleg a császlai egyháznak meghagyatott, hogy az elhunyt osztályos rokonainak addig semmit ki ne adjon abból, mig az e.-m. és e.-ker. gyűlések által meghatározandó bizonyos rész, az egyházkerület részére le nem foglaltatik. 8) 1743. Somodi Mihály, kinek idejében bizonyos kétes jellemű és Császlóból kitiltott Ilka nevű nő visszatérését jegyzi meg a vizitáció. 9) 1744—47. Vásárhelyi Sámuel, ki 1747-ben azért nem akart maradni: mert énekelni s harangozni nem bir. 10) 1747—50. Rápolthi Sámuel. 11) 1750—52. Tótfalusy Miklós. 12) 1752. Somodi Mihály e.-m. ülnök. 13) 1753—54. Miszti István. 14) 1754. Gyujtó Tamás. 15) 1755—59. Nagy János. 16) 1759—63. Fülei Sámuel. 17) 1764—69. Váczy György. Tanult Szatmárt s Császlóból szenteltetett pappá; vénségére e.-m. jegyző lett; 1769. Cs.-Ujfaluba igérkezett. 18) 1769—75. Hollósi András. 19) 1775. Petróczi Ferenc, ki innen Gyügyére igérkezett. 20) 1776—78. id. Váradi János, ki 1777-ben maga mellé hozta káplánul — 21) egykor szigeti tanuló fiát ifj. Váradi Jánost, ki innen 1778-ban Garbócra ment; atyjának utódává lett 1783-ban. 22) 1783—87. Balogh Pál. 23) 1787—1803. ismét Váczy György, ki csakugyan itt is halt meg 1803-ban. 24) 1803—32. Lovas Dániel. Jött Németiből. Az 1814-ki vizitáció előtt azon panaszol, hogy a tanitói fizetést a lelkészi fizetés rovására akarják nevelni; továbbá a tanitó Károly József, a gyülekezetben ellene bujtogat; a parókhiális épületek rongyosak s velök gondolni senki nem akar: mindezek miatt maradni nem akar. A vizitáció a császlaiakat törvénytelen szándékuktól eltiltotta; őket a

parókhiális épületek gondozására utasitá; a tanitót pedig mint szuplantálót az egyházmegyei tanács elé bejelenteni igérte. Lovas D. pedig ezek után ott maradt. 25) 1832—33. ifj. Lovas Dániel helyettes lelkész. 26) 1833—35. Eszenyi László. 27) 1835—55. Mándy István, ki Császlóban halt meg. 28) 1855—72. Ács András, ki itten szemei világát elvesztvén, e miatt segédlelkészeket rendelt mellé az egyházmegye. Igy 1866-ban Fülep Lajost, 1868-ban Illyés Károlyt, 1870. Pásztor Lajost, 1871. saját fiát Ács Lajost. — 1872-ben meghalálozván Ács A., utóda lett Pásztor Lajos előbb k.-tótfalusi lelkész.

III. Tanitók és tanügy. Kezdetben egyedül a pap tanitotta a népiskolát Császlón. 1783-ban külön tanitóság szerveztetvén, az 1) Varga Istvánnal töltetett be, ki 1784-ben Atyába hivatott. 2) 1784—92. Nagy József. 3) 1792. Galambfalvi Ferenc, ki beteges volta miatt nem maradt. 4) 1793. Nagy Miklós, ki három év mulva Császlóban meghalt. 5) 1796. Szarvadi József 1811-ig. Mint dicséretes tanitó emlittetik, mignem némely ellenségeinek mozgolódása miatt helyét elhagyá. 6) Utóda Károly József 1815-ben papja ellen áskálódván, azt becstelenitvén, s annak fizetését csonkitani izgatván, az e.-m. tanács elé idéztetetett. Iskolája nem volt; mert a császlaiak nem épitettek. 1816-ban azzal mentegeti magát, hogy tanitványai nem járnak fel, azért nincs jó iskolája. Mentsége némi részben elfogadtatván, meghagyja a vizitáció, hogy az olvasáson és vallás-tudományon kivül „arithmetikát és geografiát is tanitson, és egyebekben is szorgalmatos legyen.“ Később dicsérik. 7) 1819. Baranyi Mózes dicsértetik. 8) 1820. Király Pál nagy előmenetellel tanit. Az 1822-iki vizitáció azt mondja róla, hogy „a császlai iskolát poraiból felemelte, s eminens grammatistákkal adott cenzurát, kik mint a deák nyelv kezdetiben, úgy a vallás tudományában, geográfiában, arithmetikában, helyesirás módjában szembetünő előmenetellel gyönyörködtették“ a vizitációt stb. 9) 1823. Tóth Mihály meglehetős tanitó. 10) 1825. Runyay István kemény fenyitéket tart. Az 1827-iki vizitáció nagyon gyenge iskoláját talál, s az előljárók is vádolják, hogy nem tanit, de azt bevallják, hogy gyermekeiket nyáron nem járatták, ellenben a fő-

gondnok bizonyitja mellette, hogy csak három hónapig jártak. Ő maga azt mondja, hogy azért vádaskodnak ellene, hogy 2 forintért nem akart harangozni, mint elődei. 1828-ban el is hagyá Császlót. 12) 1830—33. Szerdai Ferenc. 13) 1833—37. Almási Ferenc. 14) 1837—39. Tóth András. 15) 1839—41. Zathureczky János. 16) 1841—54. Józsa Sámuel. 17) 1855—58. Bólyák Elek. 18) 1858—60. Lipcsei Károly. 19) 1861—63. id. Seres József. 20) 1863—64. Balogh Imre. 21) 1864—66. Lénárd István. 22) 1866—72. Kolumbán Bálint. 23) 1873—76. Kánya István. 24) 1876. Dáncs Tamás.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1707. körül: 1) Minden gazda, a kinek 3 hold vetése van, ad 3 kereszt búzát; a kinek egy van, 24 kévét; a kinek egy sincs, szemül 3 vékát. 2) Garaspénzül 6 dénár. 3) Minden gazda ad egy-egy boglya szénát s egy-egy szekér fát. 4) Az idegen, kinek nincs ugyan öröksége, de annyi vetése van, mint a fentebbieknek, úgy fizet, mint az örökös. 5) Az idegen szénával nem tartozik; mivel nincs nyilas (kaszáló) földje. 6) A határ két fordulóján volt négy-négy szántóföld, a harmadikon három, a melyeket kétszer tartozott az egyház a lelkész számára megszántani. 7) Ha pedig nem volt igavonó marhája, tartozott a fentebbin felül elegendő fát hordani. 8) Guzsalyos özvegyek adtak ötödfél sing vásznat. 9) Stolare: keresztelés: egy tyúk, egy kenyér; esketés és halotti predikálás: 1 frt. (Bélteky Usual. Matric. 24. lap.) 1801: Búzafizetés 105 kereszt. Szemes élet 4 köböl. Fa 30 szekérrel. A három fordulón 10 vékás szántóföld, melyet az egyház szánt és feltakar. Stoláré 10 vfrt. 1875: 30 hold szántóföld; 12 hold kaszáló; 6 hold legelő; ebből csak a legelőért s a tagositás előtti 2 köblös és 2 vékásért fizeti az egyház az adót, a többit a lelkész tartozik fizetni. A cinterem $^2/_3$-adának haszna. Mintegy 35—40 köböl proventus búza. 8 öl fa. Vásárvám és stolárék.

b) Tanitói fizetés 1707. körül: A ki maga erején szánt, fizet egy véka búzát; ki cimborában szánt, felet; sarlósok $^1/_4$-et. Egy köblös ősz- és tavasz-vetés. Egy nyilas kaszáló. Tiz szekér fa. Tandij a gyermekektől. 1801: 10 köböl búza. 10 szekér fa. 1 köblös ősz- és 1

köblös tavasz-vetés. 2 boglyás kaszáló. 50 ft. garas pénzfizetés. 14 rhfrt. tandij. 1875: 15 hold szántóföld; 6 hold kaszáló; 3 h. legelő. Ezek közül az egyház csak a régi 10 vékás szántóföldért s a legelőért fizeti az adót; a többi a tanitó terhe. A cinterem $^1/_3$-a. Mintegy 15—16 köböl provent búza. 4 öl fa. Tandijul 30—40 véka zab s 30—40 frt. o. é. stolárék.

V. Templom tornyostól s úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingók és ingatlanok. A császlai templom épült 1798-ban, tornyostól együtt téglából s 1808-ban már nagy részt készen volt. Épült az egyház költségén s most már harmadik azon helyen. Tornyában óra és két harang is van. Mindkettőt az egyház készittette saját költségén. Az egyik harang 200 fontos, 1791. márc. 17., — a másik 167 fontos 1807-ből való.

Urasztali készletek: Két ezüst aranyozott pohár. A nagyobb aranyozott virágokkal T. J. és H. S. betűkkel. Adta Tolnay János és Horváth Zsófia 1713-ban. A másik kissebb szintén aranyozott virágokkal minden irás és évszám nélkül. Három ón-kanna, az egyik C. D. J. F., a másik J. T. betűkkel s 1713 évszámmal; a harmadik minden irás és évszám nélkül. 4 darab cintányér. Egy kis nyolcszögü aranynyal futtatott ezüst tányér, szegletein ezen szentirati helyekkel: 2. Kor. XIII: 5. v. „Avagy nem ismeritek-e magatokat, hogy a Jézus Krisztus bennetek vagyon“; — I. Kor. XVI: 23. v. „Az Ur Jézus a mely éjszakán elárultatott vette a kenyeret;“ I. kor. XVI: 24. „És hálákat adván, megszegé ezt mondván: vegyétek egyétek stb.“; I. kor. XVI: 28. v., Próbálja meg azért minden ember magát“ stb. Fenekén: Nehém. XIII: 24. „Emlékezzél meg én rólam én Istenem, és ne engedjed, hogy eltöröltessenek az jótéteményeim, melyeket cselekedtem az én Istenem házával!“ Alatta: „Tolnay János és Horváth Zsófia Ao. 1713.“ Továbbá 10 darab, különféle arany- és ezüst-fonállal varrott, selyem és patyolat úrasztali kendő. Mindezek Tolnay János és neje ajándoki stb.

A parókhialis telket 1612. nov. 15. kelt ajándéklevél tanúsitása szerint Ramocsa Lőrinc császlai

birtokos ajándékozta a császlai ref. papok örökös lakhelyeül. A lelkészlak zsindelytető alatt vályogból van épitve, 3 szoba s 2 konyhával. Udvarán ól, szin és kamrából álló melléképület. van.

Az iskola és tanitóilak nádfedél alatt áll, udvarán az előbbihez hasonló melléképületekkel.

Mindkettőnek kertje gyümölcsfákkal van beültetve, mint szintén a cinterem is.

A cinteremben van egy harangozólak is. Ezeken kivül van az egyháznak egy náddal fedett s jókarban levő szárazmalma és molnárháza; továbbá egy rozzant háza, kert és keritès nélkül.

Ingatlanok: Az elsorolt telkekkel, továbbá a temetőkkel együtt az összes kizárólagosan egyházi fekvőség 8 h. 624 □ öl. Lelkészi illetőség: 30 h. 1540 □ öl. Tanitói illetőség: 16 hold 329 □ öl; mind 1600 □ öllel számitva.

Ingóságok: Anyakönyv van kettő, az első a mult század végéről 1839-ig. Egyházi gyül. jegyzőkönyv 1 db. Körlevél jegy. k. 2. Alamizsnás diárium 2. Továbbá egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványai stb. Az egyh. pecsét a zászlós báránnyal s „A császlai stb. ekkla parokh. pecséte 1833.“ körirattal.

VI. Népesség: Lelkek száma 1801: 307. 1852 l. sz. 344; szülöttek: 19; újházasok: 4; halottak: 16. 1876: l. sz. 276; újházas. 4; konfirmált. 9; halott. 13. Iskolások: 1801: 36. 1852: 22. 1876: tank. 6—12. 33; isk. jár 31; isk. elhagy. 2.

7) Csegöld vagy Csügöld.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamos közelében termékeny határral. 1417-ben már a Drágffy-család birja, s Vedresi fordulóját Csernavoday István elfoglalja. A Drágffy-család kihalása után ennek örököseire szállt, majd báró Vécsey család lett földesurává.

A hitjavitás előtt mint róm. kath. egyház az ugocsai főesperességhez tartozott. 1332-ben Ábrahám nevü papja 7 garast fizetett pápai sexennális dézma gyanánt. 1334-ben Tamás nevü papját szintén ott találjuk a dézmafizetők

közt. (Schemat. Cleri. Szatmár. 1864. 48. lap.) A reformáció a Drágffy-család pártfogása mellett erősödött meg benne. Ettől fogva a szatmári ref. egyházmegyének egyik anyagyülekezete volt, mit 1629. és 1638-ban nyert úrasztali készletei is igazolnak. Az egyházmegyei jegyzőkönyvekben pedig 1670-ik éven kezdve némely tagjainak válóperei is feltalálhatók. 1740-ben a csegöldi ref. jobbágyok közűl, kedvét keresendő a pápista földesúrnak, sokan kathólizáltak. Ugyanekkor panaszba teszik a vizitáció előtt, hogy adóba adták azon 17 frtot, melyet vármegyeszerte koldultak romladozó templomuk kijavitására. Szintén ekkor hagyományozott Várady Mihály csegöldi postamester 40 frtot az egyháznak és egy szőnyeget a kathedrára. (Protocollum Jeremiae 193. lap.) 1778-ban báró Vécsey földesúr elvette a paplakot s a papot taxás házba szoritotta. Kevés idő mulva más telket adott ugyan az elvett helyett, de a lakosok előre sejtvén szétszóratásukat, nem nagy kedvvel fogának az épitkezéshez. Az egyházmegye biztatta és serkentgette őket, s e serkentés után 1780-ban zsindelyt szereztek Maróthy Ferenctől 30 frton, zsindelyszeget 29 frton s a templom kijavitásához fogtak, melyre egy Lónyayné 25 vfrtot ajándékozott.

E mozgalmak közepette lepte meg őket a veszély. Az egyházmegye ekkor mást nem tehetett, minthogy 1780-ban összeiratta a csegöldi egyház javait, megmentendő legalább azok emlékezetét. A földesúr pedig elfoglalta a kőtemplomot tornyával, harangjával, tanitói s papi lakával, mely utóbbihoz — a Bélteki Usualis matrikulája szerint — egy darab kaszáló s mindkét mezőn négy-négy köblös föld tartozott, s mindezeket egyesült oláhok birtokába juttatá! Báró Vécsey István tábornoknak egy — a sárközi Vécsey levéltárban őrzött — irata e nemzetiség ellen elkövetett bűnt s vallássértést azzal akarja igazolni, hogy az ő távolléte alatt jobbágyai nagyon szabadjára voltak hagyva, s midőn ő az urbarium szerint dologra akarta szoritani, dolgozni vonakodtak, intéseit fel sem vették; sőt szemben kinevették, elhallgatván: hogy a tábornok, jobbágyainak gyümölcsössel beültetett „Berek“ nevű porondját — miután abból kibecsültette őket — elfoglalta, a melyért azok nagyon elkeseredtek. A pap akkor hagyta el a parókhiális

házat, midőn a tiszttartó a ház lábfáit bevágatta, hogy omoljék reá, ha ki nem megyen! Csegöld ma Császló filiája.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A csegöldi ref. papokról 1720-ig mit sem tudunk. 1) 1720. táján Bélteki János, ki 20 frtját foglalta le fizetésébe s vitte el az egyháznak. 2) 1723. Hiripi András. 3) 1724—37-ig Csávási István, ki sokszor betegeskedett. A földesúr által sanyargatott hallgatói nagyon hiányosan fizettek neki s e miatt az 1731. vizitáció a szolgabiró által rendeli fizetését behajtatni. 1737-ben már azon okon nem merik marasztani; mert ők magok sem bizonyosok benne, ott maradnak-e Csegöldön. Az 1734-iki vizitáció megjegyzi, hogy Sárosi nevű tiszttartó hamisan vádolta, halállal fenyegette s azt fogadta, hogy a koporsóban is megveri. 4) 1734—40. Szikszay Ferenc, kinek 1738-ban új parókhiát kezdtek épiteni. Hallgatói őt sem merték marasztani a fentebbi okokból, mindamellett csak 1740-ben távozott közűlök, menvén Szamosbecsre. 5) 1740—43. Somogyi Ferenc, ki hallgatói egyrészének kathólizálása folytán megcsökkent fizetésének hanyag beszolgáltatása miatt panaszol. 6) 1743. Gyalai Sámuel, ki 1744-re is megmarasztatott; de hihetőleg meghalt; mert az 1745. januári vizitáció ezt irja: „az üres parókhiát esperes hire nélkül elfoglalta 7) Pataky János. Papot kér az ekkla.“ 8) 1745—46. Visky Márton lévita, ki az 1746. elein tartott vizitáción azt panaszolja, hogy az ekkla a „szent pénzt“ elvesztegette, s a tanitói fizetést neki megadni nem akarják. Erre a vizitáció a szolgabiróhoz fordult s a sz. pénzt az hajtotta be. Ekkor ismét megnépesedvén az egyház, 1747-re papot kért. 9) 1747—51. Solymossy József rendes lelkész. 10) 1752—56. Sárói András egyházmegyei ülnök. Hallgatói 1753-ban két aszszonyt boszorkánysággal vádoltak, kiket a miatt, hogy (a mint ők hitték) egy férfit impotenssé tettek, 3 frtra büntettek s csegöldi birák. 1757. és 1758-ban nem szól Csegöldről a vizitáció. 11) 1758—63. Vecsey György. 12) 1763—66. ifjabb Ujvárosi Nagy Sámuel. 13) 1766—1769. Somodi Mihály e.-m. ülnök. 14) 1769—71. idősebb Ujvárosi Nagy Sámuel e.-m. jegyző s 1769. esperes.

1772—75. nincs szó Csegöldről. 15) 1774—76. Mogyorósi András, kit „ez a keresztyén vallással egészen felhagyó ekkla nem maraszta.“ 16) 1776—1780. Pankotai Imre, 1777-ben már nem akar megmaradni, mivel az ekkla a parókhiális házzal nem gondol, és mert harangozni nem szeretett; 1779-ben már — elvétetvén a parókhia, — taxás házban lakik; 1780-ban — előre látván a csegöldi egyház pusztulását, — sem maga nem marad, sem hallgatói nem merik marasztani. 17) 1780-ra Komáromi Józsefet rendeli az egyházmegye Csegöldre.

III. Tanitók s tanügy. Csegöldön is, mint kezdetben mindenütt, a papok tanitották az iskolát is. És noha a Bélteki Usualis matriculája 1707 körül már tanitói fizetést emlit: mindazáltal csak 1713-ban emliti a Tarczali-féle e.-m. jegyzőkönyv 306. lapja 1) Tóth Balázst csegöldi külön tanitó gyanánt. 2) 1724. Seres János. 3) 1725. Váraljai János dislokáltatott Csegöldre, ki helyett aztán 4) Németi N. N. rendeltetett s ez ott lakott 1731-ig. 1731-től a tanitók neveit nem jegyzé fel a vizitáció. 1734-ben új iskolát s tanitói lakot épitettek és a tanitót is megmaraszták egész 1736-ig. 5) 1737—48-ig Viski Márton lévita a tanitó. 6) 1748. Ujfalussi János. 7) 1749—50. Józsa Imre. 8) 1752—61. Pusztai György. 9) 1761—66. Tóth Sámuel. 10) 1768. Vecsey István, ki innen Cégénybe ment. 11) 1769—72. Tóth József. 12) 1774. Szilágyi György, kit a csegöldiek papul szerettek volna. Itt lakott 2 évig, a mely idő túl nem vala többé Csegöldön ref. tanitó.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1785: 1) Minden gazda, a kinek 2 hold vetése van, fizet 3 kereszt búzát; a kinek egy hold van 24 kévét; a kinek egy sincs, 3 véka búzát. 2) Garaspénz 6 dén. 3) Minden gazdától egy szekér fa. 4) A parókhiális kaszálót az egyház lekaszálja, fel is gyüjti, be is hordja. 5) Két nyomású mezőjökön volt 4—4 parókh. szántóföld, melyet az egyház kétszer tartozott megszántani. 6) Guzsalyos özvegyek fizettek 3 sing vásznat. 7) Stolare: Keresztelés: egy tyúk, egy kenyér; esketés és halotti predikálás: 1 frt. (Bélt. Us. Matric. 25. lap.)

b) Tanitói fizetés 1707: 1) A kinek 2 h. vetése

van, fizet egy kereszt búzát; a kinek egy van, vagy vetése nincs, 2 véka búzát. 2) Minden gazda ad egy szekér fát. 3) Halotti éneklés: 4 polt. 4) Egyszeri kókvia (sorfőzés). 5) Tanitványitól tandij. (B. U. M. 25. lap.)

V. Templom és úrasztali készletek. A csegöldi templomot igy irja le dr. Henszlman: „Téglaépités a XV. századból. Az egyetlen hajó nyugati közepén torony áll, mely egész magasságában megtartja a négyszeg alakját, szabad két sarkán 3 osztályú tám szökik ki diagonál irányban. A temp. hajónak szélessége falközt 22′ 3″, hoszsza a diadal-ivig 37′ 5″, amannak van oldalbejárása is déli falában, hol két csúcsives ablakot is látunk. Nyugati két sarkán a hajó nem támot, hanem féloszlopot mutat, mely mint a tám felső részén gyengitve van. A szentély a nyolczszög 3 oldalával van zárva, hoszsza 20′, szélessége 16′ 6″. Itt rendes támok is fordulnak elő, melyek a hajó oldalán hiányzanak. A szentélynek még megvan a régi boltozata, mig a hajóban csak famenynyezet látszik.“ (Archeologiai közlemények IV. köt. III. füz. 143. lap.)

Urasztali eszközei közül az 1725. és 1726. vizitáció bizonysága szerint egy aranyos ezüst poharat „1629-ben adott a csegöldi ekklának C. Z. W. Kat. Anna aszszony, a néhai nemes és vitézlő Brebiri, Melith úrnak özvegye.“ 1638-ban pedig Horváth Ádám adott számára egy ón-tányért.

VI. Egyházi ingatlanok. A csegöldi ref. egyházban mind a lelkésznek, mind a tanitónak külön parókhialis telke volt; az elsőhöz mindkét mezőn 4—4 köblös föld tartozott, melyeket a földesúr elkobozván, hihetőleg gör. kathol. oláh jobbágyi papjának adott át.

Jelenleg a Csegöldön lakó egy-két ref. lakos a császlai anyaegyházhoz tartozik.

8) Cseke.

I. A községről átalában. Fekszik a Tisza balpartján. Árvizes határa igen termékeny. Hajdan a kölcsei uradalomhoz tartozott. 1344-ben már — Nagy Lajos király adománya mellett — a Kölcsey család birta. 1415-ben a

Darahyak határát járatják. 1429-ben fele ugyanezen nemzetségnek odaitéltetik. 1435. Császlóczy Mihály; 1481. Kömörey Mihályné s leányai; 1507. Butkay István és Báthori István; 1515. Czégényi Kende Péter; 1516. Báthori András nyer benne rész-jószágot. 1518. Werbőczy István csekei rész-jószágát Perényi Istvánnak adja cserébe. 1520. Báthori András és az Országhok; 1544. Mucsy Pál, Nagyváthi János és Rácz Miklós; 1559. Horváth György; 1561. Fekete Balogh János; 1577. Kubinyi László és Pongrácz Zsigmond; 1592. Thardi Vörös Orbán; 1594. Wukityevich István; 1642. Kölcsey Péter és Zsigmond nyernek benne rész-jószágot. 1810-ben főbb birtokosai voltak: a rokon Kölcsey és Kende családok, gf. Rhédey Lajos, Pongrácz László, K. d. Isaák Gáspár, Gulácsy Gábor s több köznemes. (Szirmay Szatmárvármegye esmer. II. k. 238. lap.)

Viszontagságairól keveset tudunk. A mohácsi vészt követő háborús idők sanyarait, aligha kikerülte. A közel Kisarnál táborozó Schwendi és a törökök hihetőleg Csekét is meglátogatták. A kurucvilág, az 1709-iki pestis, az 1717-iki tatárjárás, az 1742-iki pestis, az 1865-iki tűzvész, a kholera és árvizek, úgy ember és vagyonáldozatszedés nélkül rajta nem vonultak át.

1810-ben 180 házból állt s ennek legnagyobb része jobbágy-családok birtoka volt; azonban számos nemesség is lakván itt: a faluban kétféle elöljáróság létezett, u. m. a nemesek hadnagya, s a jobbágyok birája és esküdttársaik.

Határarányositása 1868-ban volt.

II. Az egyházról általában. Cseke a XII. században már virágzó róm. kathol. egyház volt. (Schematismus Cleri Szatmár. 1864. 170. lap.) Majd a reformációhoz csatlakozván a község, megszünt benne a róm. kathol. egyház mindaddig, mig a Kölcsei Kende-család visszatérvén a kathol. egyházba: erős pártfogója lett annak, s e család segélyével cselédek és bevándorló zsellérek által anynyira megszaporodott, hogy már 1815-ben anyakönyv nyittatott számára, s 1841-ben pedig ugyancsak a K. Kende-család segélyével csinos temploma is fölépittetett.

A reformáció napjaiban a Beregvármegye központjá-

hoz igen közel eső Cseke inkább közlekedvén Bereggel, mint a sokszor árvizzel boritott Szatmárral s igy igen hihető, miszerint a javitott hittel a beregi vásáros helyeken ismerkedett meg, még pedig a beregi reformátorok útján, s igy terjedt el benne a reformáció s ennek Kálvin-féle iránya alkalmasint a Kölcsey- és Kende-családok pártfogása mellett. Ezen állitást igazolja egyrészről azon körülmény, hogy Cseke egész 1821-ig a beregi reform. egyházmegye kiegészitő része volt; másrészről pedig az, miszerint az emlitett családok közül a Kende-család egykor református volt, a Kölcsey pedig ma is az. Anynyi kétségtelen tény, hogy 1594-ben már Cseke a beregi egyházmegyének 4-ik k. járásába tartozott.

Ez időtől fogva szólnak ugyan a bereg-egyházmegyei jegyzőkönyvek Csekéről, de leginkább csak egyes válópereket jegyeznek fel onnan. Igy p. 1594, 1596, 1597, 1603, 1604, 1605, 1608, 1610, 1616, 1618, 1620, 1626, 1628, 1666, 1667, 1672, 1680, 1686, 1687, 1694, 1706-ik évekről. Ezen válóperek indokai közt a házasságtörés, hűtlen elhagyás, impotentia stb. sokszor szerepel.

1695. már a csekei rektor ügyeit tárgyalja a beregi egyházmegye, s igy ekkor már bizonyosan papjának is kelle lenni. Fel sem is tehető, hogy egy oly nevezetes egyházban, melyben egyházmegyei köz- és lelkészavató gyűlések tartattak, — mint péld. 1752. szentelési gyűlés, 1758. őszi kerületi gyűlés, 1771. szentelési gyűlés stb. — hogy a reformációtól kezdve papjai is szakadatlanul ne lettek volna.

Azonban a csekei ref. egyház nem mindig volt virágzó s békés állapotban. Igy bár 1754. vallásossága s engedelmességéről dicséri is a vizitáció Csekét, s 1793-ban is dicsérőleg nyilatkozik, sőt 1795-ben azt kivánja, miszerint „támasztana az Isten sok ilyen keresztyéneket“: de már a jelen század elején rendetlenség, közöny, hidegséggel találkozunk benne, noha vannak dicséretes kivételt mutató évek is.

Az egyház kebli ügyeinek intézői kezdetben a buzgó és vallásos földesurak voltak. A lelkész és tanitó választása itt is az úgynevezett „marasztáskor“ gyakoroltatott.

Az egyházi jövedelmek sáfárai kezdetben az „egyházfiak“ voltak s nem tudjuk megmondani, mikor választatott az első gondnok s alakittatott meg a legelső egyháztanács, mely 1861 óta — a régi önkiegészitő mód helyett, — képviseleti alapon van szervezve. 1801-ben már kurátor is volt.

Cseke a koordináció alkalmával 1821. a szatmári ref. egyházmegyéhez csatoltatott s ide tartozik ma is.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A csekei ref. papok közül csak a következők emlékezete maradt fenn: 1) 1607. Salánky András. 2) 1669. Somogyi Ferenc. 3) 1678. Sélyei András. 4) 1701. Barczay Zsigmond. 5) 1733. Nánási István. 6) 1735. Zalányi N. 7) 1742. Csóka Pál, kiről azt beszéli a szájhagyomány, hogy az 1742-iki pestisben 99 predikációs halottat temetvén el, 99 frtot keresett, s aztán azt mondogatta, bárcsak még 1 predikációs halottja lenne, hogy kilenne a 100-ik is; azonban ekkor maga halt meg s ő lett Csekében a 100-ik predikációs halott. 8) 1744. Szilágyi István, ki 1759-ben egyházmegyei ülnökké lett. 9) 1748. Szathmáry Pál e.-m. főjegyző. 10) 1752. Thuróczy István e.-m. ülnök. 11) 1753. Nánásy István e.-m. főjegyző, kinek idejében 1754. febr. 14. a vizitáció nagyon dicséri Csekét. N. I. mint akadémikus Angliában is megfordult; Csekébe Váriból jött. 12) 1754. Sárközi János. Jött Váriból, hol rektor volt s elment Kerecsenbe. Ő kezdte az anyakönyvet rendesen vezetni, azon kor szokása szerint latinul. 13) 1760. Szathmári Pál. 14) 1761. jött Kerecsenből Szombathi János akadémikus pap. 15) 1767. Gönczy István, ki az anyakönyvet már magyarul vezette; jött Somból s meghalt Csekében, 1769. szept. 15. 16) 1770. Dobray József. Tanult Debrecenben és külföldön s Csekében lett legelsőben pappá; azonban visszament Debrecenbe jobb szerencsét várni, de reményében csalatkozván, zsarolyányi pappá lett, onnan Váriba, majd Nagyarba stb. ment. 17) 1773—79. Szathmáry András; jött Márokból s alatta békés volt az egyház; később e.-m. ülnök lett. 18) 1779—84. Vekerdi Nagy Mihály. Született és tanult Debrecenben s külföldi akadémiákon. Rhédey Ferenc egyházkerületi főgondnok beavatkozása folytán lett csekei pappá, honnan Salánkra ment. Később

e.-m. ülnök s 1812. beregi esperessé lett. Alatta szintén békés és nyugodt volt az egyház. 18) 1784—1803. Debreceni Kacsóh Lajos. Jött Muzsalyból; elment Kaszonba s onnan Sonkádra; később e.-m. ülnökké lett. Alatta élte a Kölcsey István és K. Bálint buzgó pártfogók vezetése alatt álló csekei egyház fénykorát. 1792-ben megkezdik az épitkezést, előbb a paplakot, később az iskolát; sőt kőtorony épitéséhez is akartak fogni; azért mondja az 1795-iki vizitáció: „Támasztana az Isten sok ilyen keresztyéneket!“ s az 1797-iki, hogy „az egyházban békesség, az iskolában a tudomány oly virágzó állapotban vannak, a minemüben vajha minden ekklában s iskolában lehetne!“ 1800-ban azonban már kérdhetnők, hol van az egykori fény; hol van az egykori dics? A lelkész nem akar maradni, sem 1801-, sem 1802-ben a csekeiek igaztalansága miatt. Volt azonban kivétel köztük; Kölcsey Imre annyira méltányolta a csekei belhivatalnokokat, hogy 100 frtot hagyományozott nekik. 19) 1803—10. Szarvady László. Tanult Sárospatakon s a külföldi akadémiákon; 1810. ápr. 26. meghalt. Az ő idejében az egyház békéjét csak ns. Vajda Imre zavarta erkölcstelen és rakoncátlan életével, s a tanitó ellen volt 1809-ben botrányos magaviselete miatt vizsgálat. 20) 1810—12. a jeles Széles András e.-m. ülnök és jegyző, kit innen is hivtak vissza Szatmárra tanárul. Érdemeit Cseke nemhogy méltányolta volna; sőt a lelkészi fizetés levonásán igyekezett, a miért innen Váriba ment lelkésznek. 21) 1812—17. Nagy István; tanult Debrecenben, aztán külföldi akadémiákon, majd gulácsi pappá lett, honnan önként változott Csekébe s innen Salánkra. Az ő idejében előbb csendes az egyház; majd a papmarasztás eltörlése miatt 1814-ben nagyon zúg a nép, az elöljáróság pedig irásban protestál. 1815-ben Kölcsey Dienes kaszálót inskribál az egyháznak, majd ugyanő panaszol, hogy Kacsóh Lajosné az urak cseléd-jeinek székibe jár. Ugyanekkor elkezdődnek a templomszék miatti versengések. 1816-ban a Kölcseyek hidegsége, sőt vallástalansága miatt van panasz stb. 22) 1817—20. Kovács István, ki innen Tiszaujhelybe ment s ott meghalt. A tanitó és közte igen csunya ügy fejlődött ki. 23) 1820—77. Kovács Mózes. Született 1790-ben Beregme-

gyében Rákoson. Tanult Sárospatakon, honnan 1814-ben Tarpára jött ki rektornak 3 évre, mely után más 3 évet mint káplán töltött ugyanott, mignem Csekébe jött, hol 1843-ban a szatmári ref. egyházmegye ülnökének választá; de elöregedvén, e tisztről lemondott, valamint 1877. jan. 26-ikán a lelkipásztorságról is lemondván, nyugalomba lépett. Az ő hivataloskodása kezdetén szintén sok baj van a csekei egyházban. Az 1824-iki vizitáció előtt az Uray család, mint a Kende Péter örököse a kathedra melletti első széket kéri; de úgy hogy a Kendéné béresei, kondásai s más cselédei oda ne járjanak. Mándy Pál mint a Kölcsey György örököse panaszolja, hogy a Kölcsey-család templomszékébe nem ereszti be stb. 1828-ban a templom, torony és környéke siralmas állapotban vannak. 1829-ben nagy a zűrzavar, a miért Kovács Mózes maradását a helyosztó-gyűlésig felfüggeszti; fizetés hátraléka 800 rhfrtra megy, melynek behajtását a vizitáció kötelességévé teszi az elöljáróságnak stb. Az 1865. jul. 12-ikén dühöngött nagy tűz hirneves fatornyától s harangjaitól megfosztván az egyházat: nemcsak a helyett emelendő új kőtorony épitésére buzdult az egyház, hanem 1867. szept. havában a régi és már szűk templomot is elbontván, egy tágasabb épitéséhez kezdett s remény van hozzá, hogy a csekei ref. egyház régi fénye ismét viszatér. Kovács M. mellett segédlelkészek is szolgáltak: igy p. Kalós Péter jelenleg tiszabecsi lelkész 1862—69. és Gönczy Kálmán, 1869—77-ig, ki azon évi febr. 11. 24) rendes lelkészül is megválasztatott; de már az év nyarán váratlanul elhalálozván, helyére még azon őszön 25) Ács Lajos volt rápolti lelkész választatott.

IV. Tanitók és iskolaügy. 1595-ben már a tanitói és papi állomások el vannak választva; mert az ekkori beregegyházmegyei gyűlésen a csekei rektor ügye előfordul. 1797-ben ismét van szó a csekei rektorról; de neve most sem emlittetik. 1) 1600. Gyarmathy János a tanitó. Ezután ismét nem találkozunk a csekei ref. tanitók nevével egész 1754-ig. 2) 1754. Török János a tanitó, ki „de officio, vita et moribus recomendatus.“ Utódai voltak, ha nem elődei: 3) Boros N.; 4) Pap György; 5) Bakos Imre, kinek utódai ma is élnek Csekében. 6) 1776—98.

Beregszászy András egy nőtlen ember, de jó tanitó, kinek „iskolájában virágzott a tudomány.“ 7) 1798—1801. Szilágyi Sándor, ki részegeskedvén megfeddetett; majd preceptorával együtt restnek találván a vizitáció, azzal mentik magokat, hogy senki sem gondol velök. 8) 1801—2. Vecsey Dániel; jött a debreceni főiskolából. 9) 1802—6. Káldy Dániel jó erkölcsü és sikeres tanitó, ki világi pályára lépvén, vásárbiró is volt Szatmárt. 10) 1806—8. Tóth Mihály. Született és tanult Debrecenben, s oda is tért vissza, hol meg is halt. Jó igyekezetü, de gyámoltalan tanitó volt; különben a szájhagyomány szerint oly észtehetséggel birt, hogy a naptárt egy olvasásra meg tudta tanulni. 11) 1808. Szabó Pál. Tanult Debrecenben, aztán volt fábiánházi rektor, honnan Csekébe jött, de rosz erkölcse s korhelysége miatt elbocsáttatott. 12) 1809—12. Kovács István. Tanult Sárospatakon. Csekéből Hetébe ment ugyancsak rektornak. Mind erkölcsi viselete-, mind okos tanitásaért dicséretes ember volt. 13) 1812—17. Szabó János. Tanult Sárospatakon, aztán Gulácson tanitóskodott s onnan jött Csekébe, hol 1817. ápr. 20-án sorvadásban halt meg 32 éves korában. Szintén dicséretes tanitó volt. 14) 1817—20. Kovács Pál, ki papjával viszályban élt, később maga is pappá lett. 15) 1820—25. Tóth Pál, ki mint nagy-szekeresi lelkész halt meg 1861-ben. Az 1822-iki vizitáció igy nyilatkozik felőle: „Jó reménységü ifjú és sikeres tanitó. Tanitványi közül a rhetorok Cicero oratióinak és Julius Caesarnak forditásában, a syntaxisták s a kisebb classisták a resolutiókban a syntactica reguláknak a forditás közben való alkalmazásában, ezenkivül az Utmutatásban, a geographia- és arithmeticában jártasok.“ 22/3-ban hason dicséretet nyer s azon feltét alatt marad, ha pappá nem lehet és segédtanitót tartanak mellette. A 24-iki vizitáció arról is dicséri, hogy a német nyelv elemeit is tanitja; de jobb szeretnének nőtlen embert tartani, mert szük a hely! 16) 1825. Nagy Károly. 17) 1826—30. Országh Pál sikeres tanitó; de mint mindenütt, a hol lakott, úgy itt is pere van 29-ben s mig az le nem jár, menni nem akar; egyszersmind 500 rhfrtnyi fizetéshátralékról panaszol. Különben a vizitáció előtt jó vizsgát adnak tanitványai. 17) 1830—40-ig Nagy

Sándor, 18) Acs András és 19) Márk Ferenc tanitóskodtak. E két utóbbi mint császlai s illetőleg k.-tótfalusi ref. lelkész halt el. 20) 1840—45. Ajtay Sámuel. 21) 1845. Szigeti Gábor. 22) 1846—66. Runyay Dániel. Született Kölcsében, 1822. dec. 23-ikán. Tanult Szigeten és Sárospatakon; aztán segédtanitó volt Milotán, majd rendes tanitóvá lett Mándon, honnan Csekébe hozatott s ott 1866. márc. 30-án meghalt. Az egyház kegyeletből, halála után egy évi tanitói fizetést adott családjának. R. D. egyike volt a szatmári ref. egyházmegye jobb tanitóinak. 23) 1866—69. juliusig Kalós Péter segédlelkész. 24) 1869. juliustól 70. áprilisig Gönczy Kálmán. 25) 1870—72. Bélteky Gyula. 26) 1872 óta Jakab Károly, egyike a jobb tanitóknak.

A csekei ref. iskolának segédtanitói is voltak, nevezetesen: 1) 1793—98. Nagy János, kinek tanitványai egyenesen diákoknak öltöztek be Debrecenben. 2) 1798. Riskó N. 3) 1802. Varga János. 4) 1822. Tóth Miklós szelid jó indulatú ifjú; tanitványi értelmes olvasók, meglehetős irók és számolók voltak. 5) 1823—25. Tóth András. 6) 1827—30. Almásy Ferenc, kit a vizitáció előtt dicsértek; de ő maga keservesen panaszol. A vizitáció meghagyja a fizetéshátralékok behajtását s egyszersmind kimondja; hogy ha nem birják, ne tartsanak segédtanitót. 7) 1869. Balogh József.

V. Lelkészi és tanitói fizetések. 1787-ben a csekei lelkésznek minden családapa 2 véka búzát és 2 márjást fizetett. 1810-ben a már nagyon alászállott papi fizetés nem ment többre 47 köbölnél. 1848-ban a lelkészi fizetés pénzül 247 frt. 6 krra értékeltetett. 1874-ben: Mintegy 70 köböl tisztabúza; 24 és ½ szekér széna; 12 öl kemény tűzi fa; 80 frt. máriás pénz o. é.; 30 hold s 914 □° földbirtok (1600 ölével sz.); melyből 15 köblös régi földnek adóját az egyház fizeti; a temetők fűtermésének ⅔-a; m.-e. 150 frt. stoláre.

1787-ben a csekei ref. tanitónak minden családapa 1 véka búzát fizetett s volt valami földje is. Ugy látszik, hogy úgy ekkor, mint később is a cs. tanitó a fizetésben a lelkészszel harmados volt. 1874-ben következő volt a tanitói fizetés: Mintegy 35 köböl tisztabúza; 12 és ½

szekér széna; 6 öl kemény tűzi fa; 13 hold s 914 □ öl földbirtok (1600 □ ölével sz.); melyből csak a régi 7 és ½ köblös f. adóját fizeti az egyház; a temető fűtermésének ⅓-a; m.-e. 40 frt. o. é. máriás pénz és 25 frt. stoláre s a tandij. (1874. dec. 13. összeirás.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Dr. Henszlman a csekei régi templomot az Archaeologiai közlemények III. k. III. füz. 143. lapján a következőleg irta le: „Tégla templom a XV. századból. Egyhajós szűkebb szentélylyel, az utóbbiban a régi boltozat fennmaradt, a hajó stuccatur menynyezettel van ellátva. A főkapu meg van újitva; a déli mellékkapu egészen modern. Az épület éjszaki oldalán nincs ablak, úgy szinte nincs a nyolcszög 3 oldalával zárt szentély közép oldalán sem.“ Ezen régi templom 1877. szept. havában elbontatott. Ugyanekkor a templom keleti végének déli oldalában találtak fennt magasan egy téglát, melyen „1586.“ volt bevésve, valamint egy másikat is, melyen „Sándor A.“ látszott bevésve lenni. „A templom keleti boltozatos végében (szentély) levő festések között pedig egy helyen „1588“ volt bevésve. A papi szék mögötti berakott ajtó fölött ez volt: „H. SZ. CZEKE 1588.“ A szentély boltozata szépen ki volt festve. Az északnyugoti vége felé, a kathedra mellett, hol az úri asszonyságok széke vala, egy oszlop állott, ezen jobb felől egy férfialak vitézi öltönyben, kezében buzogánynyal, bal felől egy női alak. Ezektől keletre közvetlen a szószék mellett egy feszület, felette egy angyal, alatta pedig a sátán. Ettől ismét keletre az ajtó felett — mely úgy látszik sekrestye-ajtó volt — szentek képei voltak láthatók, s ezek között ismét a templom (szentélynek) csak nem végiben egy feszület, életnagyságú Krisztus-képpel. Végül pedig (a szentélyben), hol bizonyosan az oltár lehetett egykor, egy papi alak volt látható, előtte egy asztal s azon egy könyvvel. Később ezen festést bemeszelték testszinre s latin feliratokkal és szentirásbeli idézetekkel látták el, mint a töredékekből kivehető volt. (Valyon nem 1588-ban történt-e?) A templom keleti végének északi oldalán Zoltán Anna — Fancsikai Lázár Tamásné — emléke állt egy fatáblán halotti verseivel együtt, ki 1653-ban temet-

tetett a csekei ref. templom sirboltjába; emléke még 1812-ben is ott függött a nevezett helyen.“ (A csekei ref. egyház legrégibb vagyis 1775. anyakönyve utolsó lapjain Széles A. által készitett memorandum s Kalós P. jegyzetei nyomán.) A templom nyugoti végében volt régi „karzatot az ő ékesitéseivel együtt Isten dicsőségére készittette Tek. Ns. Kölcsei Kende Ferenczné, szül. Gelsei Balling Erzsébet aszszony, az Urnak 1643-ik esztendejében.“

A szűkké vált 12 öl hoszszú, 3 öl széles régi templom helyett 1867. okt. 27-én kezdtek épiteni egy 18 öl hosszú, 6 öl széles, 5 öl magas templomot, mely sem épitészeti stilját, sem falainak anyagát tekintve nem lesz olyan, mint az elbontott templomé volt! Készen még jelenben sincs; azonban már fedél alatt áll.

A régi templomtól keletre állt a 24 öl magas fatorony, mely 1729-ben épült s 1865 jul. 26-iki tűzvész alkalmával a gomb alatt meggyuladván, mintegy lobogó fáklya végig égett. Helyette az új templommal összeragasztott torony kőrakása 12 öl magasra van tervezve. A fatoronyban 2 harang volt; a nagyobbikon, mely 330 fontot nyomott, ez volt a körirat: „A csekei reformata sz. Ekkla ezen harangot a maga költségén öntette Isten dicsőségére 1787-ik esztendőben 27-ik októberben“; a kisebbiken, — mely 150 fontos volt, — pedig ez: „A csekei ref. ekkla öntette an. 1800.“ E két harang leolvadván a tűzben, egy 630 és 455 fontost öntetett helyettök az egyház még 1865-ben. A nagyobb körirata ez: felül: „A csekei ref. egyház öntette saját költségén 1865.“; oldalán: „Öntötte Pap Antal Szatmáron 379. sz.“ A kisebbiken az előbbihez hasonlag felül: „Öntette a csekei ref. egyház egyes jóltevők adakozásából“; továbbá oldalt a húzója felől az ország cimere körül: „Áld meg Isten a magyart!“; átellenes oldalán egy a protestántismust jelképző cimer mellett: „Lélekben és valóságban!“

Urasztala s úrasztali eszközök. A templomban 2 úrasztal van, egy régibb szögletes s egy kerekded újabb; egyik sem diszmű. A régibbnek zöld-vörös gyapot mindennapos szőnyegét Mándy Ferencné ajándékozta 1854.; az újabbnak vörös-fekete teritőjét pedig

Tyukody Istvánné 1872. *) Az úrasztali eszközök ezek: 1 keresztelő-edény tálcával cinből, minden jel és irás nélkül; 2 cintányér, mindegyiken ezen betűkkel: „K. F. L. B. 1714.“, (azaz: Kölcsey Ferenc Lövey Borbála); 1 régi réz-pohár ezüstözés és aranyozásokkal minden felirat nélkül; 1 kis ezüst-pohár ezen felirattal: „T. N. Kölcsey Ferencz és Lövey Borbála aszszony Isten dicsőségére magok költségekkel csináltatták ezen pohárt A. D. 1718.“; 1 nagyobb belül aranynyal futtatott fedeles ezüst kehely ezen felirattal: „Özvegy Mándy Pálnő szül. Baráth Erzsébet ajándékozta a Csekei reformata Ekklézsiának 1862. Évben“; 1 nagyobb és egy kisebb cinkanna, mind a kettő ezen felirattal: „A csekei sz. Ekklézsiának Kölcsey Ferenc és Lövey Borbála csináltatták 1724“; 5 db. szines selyemkendő, melyek közűl egy vöröset arany rojtozással Kölcsey Bálint özvegye Szolnoki Jármy Sára ajándékozott 1804; — egy másik ezüsttel diszitett vadgalamb szinűt Kölcsey Mihályné Nagy Anna 1843; — egy harmadik vörös virágú selyemkendőt aranyozással Várady András és Unoka Borbála 1778; — 3 fehér abrosz, vörös és ezüst diszitéssel; 4 db. fehér vászonkendő s 1 asztalkendő. (1874. dec. 13. ö. ir.)

VII. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A paplak 1792-ben épült téglából zsindelytető alá. Van benne 3 szoba, konyha, kamra, alatta pincével. Udvara melléképületekkel jól el van látva. 1793-ban nem volt párja a beregi traktusban. A tanitói lak és iskola tégla és vályogból zsindelyfedéllel. Van benne 2 lakszoba s 1 tanterem. Az 1795-iki vizitáció gyönyörűségesnek nevezi. Jelenleg már nagyon szűk. Udvarán melléképületek szintén vannak.

Ingatlan birtok. Közvetlen egyházi bir. állomány: 21 hold 252 □ öl belső telkek és szántóföldekben; 2 hold 405 □ öl rétekben; 4 hold 1490 □ öl temető stb. helyiségben. Lelkészi állomány: 30 hold 914 □ öl. Tanitói állomány: 13 hold 942 □ öl; mind 1600 □ ölével számitva. (1874. dec. 13. ö. i.)

*) A kathedrán is van egy ezüsttel diszitett kék posztó-szőnyeg, melyet özvegy Almási Gáborné adott 1873.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv 1775-től jelenig; 1 db. köz-tanács jegyzőkönyv; 1 db. körleveles jegyzőkönyv; 1 gondnoki napló; 1 alamizsnás diárium; több darab egyházkerületi s megyei jegyzőkönyv s egyéb nyomtatványok. Egyéb ingóságok: 18 darab régi ezüstpénz és érem (köztük III. Zsigmond-féle lengyel garasok) s egy arany; egy régi kardmarkolat. [1]) Az egyházi pecsét, melyen ez a körirat: „A Helv. Hitv. Tartó Csekei Ekkla Paroch. Pecsétje 1833.“ Cimere a zászlós bárány a sz. lelket jelképző röpülő galambbal. Iskolai szerelvények: fali olvasó-táblák; természetrajzi ábrák; 1 fekete tábla; Európa s Magyarország fali térképe; 1 földgömb; 1 számológép; 1 isk. anyakönyv. (1874. dec. 13. ö. ir.)

VIII. Népesség. 1784: 106 háznép; 1789: 101 család; 1804: lelkek száma 798; szülöttek sz. 34; meghaltaké 19; 1820: lelk. sz. 866; 1852: lelk. száma 756; szülött. sz. 38; újházas sz. 10; meghaltak sz. 29. 1875: lelk. sz. 963; szül. sz. 30; újház. sz. 11; meghaltak száma 43. [2])

Iskolások: 1804: iskolába jár 79 növ.; 1820: a rektor tanitványa 24; a segédtanitóé lehetett 48; 1852: isk. jár 70 növ.; 1875: iskolaköteles 112; iskolába jár 101; részben iskolázott 11. (Lásd: Adatok a beregi ref. egyházmegyéből átkeblezett egyházak történetéhez stb.)

9) Csenger vagy Mező-Csenger. [3])

I. A községről általában. Csenger mezőváros fekszik Szatmármegyében a Szamos balpartján. Átellenében K.-Tótfalunak, melylyel a megye által épitett költséges hid köti össze. Hogy igen régen lakott hely lehet, mutatja az, miszerint a Szamos által szakgatott keleti oldalán, a partszélből sokszor kerültek ki hamvedények s régi pénzek. Hajdan erődített kastélya is volt — a mai

[1]) Mindezeket 2 aranyos csillag, ruha-foszlányok, koporsó deszkadarabok s tömérdek ember-csonttal együtt a templom-alapásáskor találták.

[2]) A lelk. hivatal értesitése folytán az utolsó 7 évben a lelkek száma 100-zal fogyott. Gyéren házasodnak s kevés születik.

[3]) Az ide vonatkozó újabb adatokat dr. Győry István megyei orvos úrtól nyertem.

róm. kath. templomtól nem meszsze, — melynek helye ma is kastély-dombnak neveztetik; nyugoti végén pedig egy nagy domb látható, mely halomdombnak neveztetik. 1217-ben már van róla említés, de még falu; ma mezővárosnak cimzett nagyobb község s országos képviselőválasztási székhely, járásorvosi és posta-állomás. A Bachvilágban volt benne járásbiróság is. Lakói leginkább földmivesek, vallásra nézve leginkább reformátusok, zsidók és kisebb részben r. katholikusok. Baromvásárai különösen látogatottak.

A mi birtokosait illeti: 1239. a szatmári várhoz tartozott; 1414. s 1420. a Chaholyi nemzetség birja. 1429. már mezőváros és birtokában Chaholyi János és László új kir. adománynyal megerősittetnek. 1445-ben Chaholyi Anna, Péter lánya és 1446. Magdolna, Ch. Miklós özvegye, rész-jószágot nyer benne; 1470-ben pedig Ch. János özvegyének Potyinkának a vámjának fele odaitéltetik. 1497. Chaholyi Veronka, Dobó Domokos özvegye nyer benne részt; 1530. pedig a Ferdinánd-párti Chaholyi Imrétől elvevén János király, Pekry Miklósnak adományozza. 1545—1551. Chaholyi Imre leányi fiusittatván, megnyerik. 1547. Patóházi Horváth György 3 telket; 1549. Báthori András rész-jószágot; — 1565. Veszprémi Szabó Bálint egy nemes udvarhelyet nyernek benne. 1568—1579. Melith István, Pál és Péter M. Györgynek Chaholyi Annától született fiai új kir. adománynyal birtokában megerősittetnek. 1575. Cseuke Kelemen 1 telket, 1576. Bognár Pál 1 nemes ülést, 1577. Beszprémi Bálint egy telket nyernek benne. 1633. minden dézmájára saját polgárai kir. adományt kapnak. 1659. Kapy Klára, 1672. Divényi Ferenc, 1739. gf. Teleki Mihály, rész-jószágot kapnak benne. 1810-ben földesurai voltak: gf. Teleki s gf. Károlyi házak, b. Barkóczy Fer. özvegye, Kende Pál utódi, Eötvös Lajos, Klobusitzky és Eötvös Imre özvegyei, Kállay Leo és K. József, özv. R. Nagy Ferencné, Szuhányi János, Fogarassy László, Jékey István, Uray Zsigmond és U. Ferenc, Ujhelyi Antal, Korda Ferenc, Becsky János, Mátay, Riskó, Ozsváth, Hadady, Belényesy s több nemes családok. Nagyobb földbirtokosai most is ezek utódai. (Szirmay Szatmárv.-m. esm. II. k. 128. lap.)

Nevezetességei- s viszontagságairól keveset tudunk. Szirmay emliti, hogy Zsigmond király 1404. mezőségén megyegyűlést tartott. A mohácsi vész után — minthogy benne erőditett kastély volt, s a szatmári vár közelében feküdt, — a háborús idők viszontagságait alkalmasint ezen hely sem kerülte el s a pestis és egyéb járványok szintén látogatták.

Lakosai között földesúr és nemesség nagy számmal levén, helyi elöljárósága is kétféle volt egész 1849-ig, u. m. a nemesi a nemesek hadnagya, — s az adózó közönség részéről a m.-városi biró alatt.

II. Az egyházról általában. A hitjavitást előzőleg Csenger virágzó róm. kath. anyaegyház volt, úgy hogy 1322. András erdélyi püspök János mesternek — Ivanissy Péter fiának kérésére megengedi, hogy a sz. Margit tiszteletére épitett anyatemplom sérelme nélkül, ugyancsak Csengerben egy kápolnát épithessen fából. (Szirmay id. hely.)

A hitjavitás alkalmával a reformáció világa csakhamar ide is elhatott. Az ugyan nagyon kétséges, a mi a régi csengeri anyakönyv 6-ik lapján olvasható, hogy már 1527-ben Batizi András reformálta volna s a reformációt még inkább megerősitette volna benne a Drágfi Gáspár pártfogása mellett Kopácsy István: hanem az inkább hihető, hogy reformáltatása nehány évvel később a Chaholyi örökösök és a Báthoriak pártfogása mellett történt meg. A Schem. cleri Szatmár. 1864. 166. lap ezt Melith György és Becsky Zsuzsánnának tulajdonitja. Később a reform. egyháznak buzgó pártfogói voltak a Chaholyi és Báthori örökösök, majd a Brebiri Melith-, a Lekcsei Sulyok- és Becsky- s később a gf. Teleki-család.

1559-ben már nagyon népes és tekintélyes prot. egyház lehetett; mert papja püspökké választatott. 1576-ban zsinat tartatott benne a sz.-háromságtagadó Blandratisták ellen, s e zsinat megbizásából szerkesztette Mélius-Juhász Péter az úgynevezett csengeri hitvallást. E nevezetes zsinattól lehet számitani a reformált vagy Kálvin-féle irányzat teljes uralomra jutását e vidéken. 1615-ben Melotai Nyilas István tiszántúli ref püspök „generalis synodust“ tartott benne, a melyen a Szilvásujfalusi Imre váradi pap ellen, — ki a presbiteri kormányforma behoza-

talának első sürgetője volt, — hozatott végzés. E két nevezetes zsinaton kivül voltak még Csengerben máskor is zsinatok illetőleg egyházkerületi gyűlések, nevezetesen 1583., 1598., 1604. — a midőn Hodászy Lukács püspökké tétetett, — és 1619-ben. E zsinatok fontosabb tárgyai leginkább az esperesek felavatása s papok szentelése volt. Egyházmegyei gyűlés szintén több alkalommal tartatott a csengeri egyházban; papjai közűl pedig többen viseltek egyházmegyei, sőt egy püspöki tisztséget is.

Magára a csengeri ref. gyülekezetre vonatkozólag az egyházmegye régibb jegyzőkönyveiben kevés található; a Vetus Tarczalianum protocollumban mindöszsze nehány csengeri egyháztag házassági és válóperében hozott itélet van bejegyezve, kezdve 1670-en. Anynyi tény, hogy egykori jelentősége és fénye mindinkább inkább hanyatlott. Ugy anynyira például, hogy az 1707-ben leégett templom egész 1713-ig födél nélkül állt s midőn azt 1745-ben renoválták, az esperes által ellenjegyzett libellussal is kéregettek arra. Az egyház emelése céljából ekkor meginditott munkásság azonban azóta sohasem szakadt félbe, hanem — habár olykor-olykor lanyhán is — egész napjainkig folytattatott.

Csengerben iskola is mindig volt; még pedig alkalmasint nem a lelkész, hanem külön tanitó vezetése alatt.

A gyülekezet kebli kormányzatáról a multból keveset tudunk. Kezdetben alkalmasint itt is csak az „egyházfi“ pótolta a gondnokok helyét, s az egyháztanács hatáskörét a földesurak s a polgári elöljáróság birtokolta.

III. Az egyes lelkészek s hivatalos kodásuk alatt történt események. Csenger ref. papjai közűl a szatmáregyházmegyei levéltárban következőkről van emlités: 1) 1559-ben Bogáczy Demeter, a Tisza körüli reformátusok negyedik püspöke, kinek utóda a püspöki széken Mélius Péter lett, s igy 1561-ig élt Csengerben. 2) 1595. Szatmári István esperes. 3) 1605. Vári Tamás szintén esperes. 4) 1670. Tarcali Bogdány Péter esperes. 5) 1679. Komáromi Mihály, kinek utóda lett 6) Szentesi István. 7) 1685. Ordasi András. 8) 1686. Sallai István. 9) 1707. Fügedi Pál. 10) 1716. Zalányi István. 11) 1721. 12) Kállai János. 13) 1723. Kovásznai Péter. 14) 1724.

Szalacsi Cs. István akadémikus pap. Ennek fizetése volt 100 rhforint, a malom szabbathaléja, s egy zálogos korcsma haszonbére. Őt követte 1729-ben 15) Keresztury János azelőtt gróf Bethlen József mármarosi főispán udvari papja, aztán 1730. egyházmegyei ülnök, 1737-ben e.-m. jegyző. Több izben hivatott Beregszászba, de nem ment, bár a csengeriek pontosan nem fizették, a miért 1731-ben a kanonika vizitáció a papi szolgálatot beszüntetni rendelte, ha 30 nap alatt meg nem fizetnek. Meghalt 1742-ben Csengerben, a pestisben. 16) 1743. Diószegi István akadémikus pap és orvos, csakhamar e.-m. ülnök, s 1747. e.-m. jegyző. Hibáztatta a vizitáció, hogy 1744-ben pünkösd harmadnapján házasokat esketett; 1745. ennek fizetéséből 20 forintot el akart vonni az egyház, vetést igérvén helyette. Meghalt 1749-ben. Utóda lett 17) Komlósi András akadémikus pap, előbb németi tanitó, 1765. aszszeszszor, 1767. helyettes-, 1772. rendes jegyző, kit dicsértek mint jeles papot. 18) 1773. Kaszoni András. Tanult Debrecenben s a külföldi egyetemeken. Csengerben lett pappá, s ugyanott halt meg 33 év mulva. 1782-ben oly feltét alatt maradt meg, ha neki az egyház 4 boglya szénát, 15 szekér fát és egynehány db. földet ad, mit meg is igért. 1790-től fogva aszszeszszor volt. 19) 1806. Tunyogi László. Tanult Debrecenben és külföldön, egy év mulva Porcsalmára, onnan ismét egy mulva Mikolába ment, s ott huzamosan lakott. 20) 1807-ben jött az ugocsai traktusból Z. Kozma István, kinek 200 frt. fizetése 40 frtra szállván alá, 1811-ben Csengert elhagyá. 21) 1812—19. Etédi József, kinek lábai gyengesége miatt előfogatok adására kötelezte magát az egyház mindanynyiszor, valahányszor halottat kisérnie, vagy beteghez úrvacsorát vinnie kellett, csakhogy közűlök el ne távozzék. 22) 1819—1828. Mészáros István később szatmári pap s esperes. 23) 1828—33. Melegh Zsigmond. 24) 1833—37. Rácz János. 25) 1837—75. Darabanth János, ki alatt 1851. egy új iskolaépületet emeltek s 1866. papi lakul a gf. Teleki kuriát megszerezték stb. Meghalt 1875. nov. 22. 26) 1876. ápril 24 óta Nagy Bernát.

A csengeri ref. egyházban 1852 óta segédlelkészek is voltak, jelesül: Lányi Lajos, Bada Károly,

Dobos István, Fábián Ignác, Nagy Bernát és Csépke Péter.

IV. Iskolaügy és tanitók. A menynyiben 1559. püspök, 1595., 1605. és 1670. esperesek s időközileg aszszeszszor papok laktak Csengerben és maga az egyház is népes és tekintélyes volt, nem lehet feltenni, hogy a két hivatal — papi és tanitói — kezdettől fogva el ne lett volna benne különitve, noha az egyházmegyei jegyzőkönyvekben róluk egész 1690-ig nincs semmi emlités. Ennek dacára nemcsak átalában véve iskolája volt a csengeri egyháznak, hanem az a régibb idők szokása szerint, részben egy kis gymnázium mintája szerint volt vezetve. Ez iskolát előbb csak egy tanitó vezette, ki mind a fiúk, mind a lányokat tanitotta; 1777-ben azonban leány-tanitóság állittatott fel; 1797. pedig a fiiskola osztatott ketté s a kisebb finövendékek tanitásával egy kisebb fitanitó — köznyelven preceptor — bizatott meg. A mi a tananyagot s tantervet illeti: az több kisebb eltéréssel épen az volt, mit a tiszántúli egyházkerület, illetőleg a szatmári ref. egyházmegye időnkint megállapitott.

a) Rektorok s illetőleg nagyobb fitanitók: 1) 1562. Ilosvai Péter, ki ezen év július 22. öngyilkos lett. (Batizi Miklós naplója, Fraknói: Hazai és külföldi iskolázás 184. lapján.) 2) 1696. Csekei Mihály. (Tarcali-féle e.-m. jegyzőkönyv 305. lap.) 3) 1705. Veszprémi István. 4) 1708. Zilahi András. 5) 1710. Báthori István. 6) 1712. Mezei István. 7) 1719—23. Szatmári K. Sámuel, ki később bagosi pap lett. 1723—30-ig a vizitáció naplójában nincs kitéve a rektor neve s hogy 8) 1726. Nyiregyházi Mihály volt a csengeri rektor, a Tarcali-féle jegyzőkönyvből tudjuk. 1726. fizetésbeli hanyagsággal vádolja a vizitáció a csengeri egyházat s 1727. az iskolát dicséri. 9) 1730. Mihályfalvi János rektor nevével találkozunk, azután a nevek ismét kimaradnak 1735-ig. Ekkor dicsérik 10) Garbóczy Andrást, ki 1739-ben azért nem maradt meg, mert köteles volt pappá lenni. 11) 1739—43. Somodi Ferenc, kinek tanitványai a pestisben mind kihaltak; sőt ő maga is beteg volt, de az egyház azt igérte, hogy ha meggyógyul megmarasztják. 12) 1743. (ha nem előbb) Dési István, kit noha jó ember volt, nem

marasztottak; mert a legények hozzá nagyon bejártak. Az egyház feleséges rektort szándékolt vinni, min a vizitáció nagyon csodálkozott. 13) 1744. Incze Mihály. 14) 1745—51. Komáromi József, előbb angyalosi tanitó. 15) 1752—55. Laki András. 16) Vecsei István. Jött a szatmári kollégiumból, később pap, sőt 1810. e.-m. ülnök lett. 17) 1758—64. Váczy György, ki pappá akart lenni. 18) 1764—66. Viski György. 19) 1766—68. Pataki Mihály. 20) 1768—72. Almási István. 1772—74. nem lévén meg a vizitáció aktái, a tanitók neveit nem tudjuk. 21) 1774—78. Vincze István, ki világi pályára készült. 22) 1778. Huszti József. 23) 1779—81. Józsa János. 24) 1782—84. Juhász András. 25) 1784—87. Deáki András. 26) 1787. Nagy Ferenc; jött Debrecenből. Az 1788. jött rektor neve nincs feljegyezve; de úgylátszik 27) hogy Vincze János volt az, ki 1793. Szatmárt a grammatisták preceptorává lett. 28) 1793—96. Szél György. Jött Debrecenből s vetési pappá lett. 29) 1796. Bottyán János. Született Németiben s tanult Debrecenben s a csengeriekkel való sok baja után Szatmárra ment az olvasók preceptorául. 1800. jött helyette 30) Oláh János, ki világi emberré lőn. 31) 1801—1804. Takács István; tanitott deklinistákat, komparaciót és grammatikát. 32) 1804—1807. Vas Sámuel. 33) 1807—10 Sápi István. 34) 1810—14. Mester István, ki gyenge tanitó volt. 35) 1814—17. Kósa Ferenc, kit több izben mint jeles tanitót dicsértek. 36) 1817. Muhi Jánost szintén dicsérik. 37) 1818—22. Nagy Béniám, kiről azt jegyzi meg a vizitáció, hogy egész a poézisig nagy előmenetellel tanit. 38) 1823—25. Bodnár Gábor, kit szintén folyton dicsérnek. 39) Kovács Gábor, hasonlag dicséretes tanitó. 40) 1827—29. Kaszonyi András. 41) 1829—31. Eszenyi László, ki később pap lett. Mindkettő dicséretes tanitó volt. 42) 1831—35. Széles Mihály. 43) 1835—40. Bacsó István. 44) 1840—42. Kulcsár Dániel. 45) 1842—44. Szilágyi László. 46) 1844—47. Szentpétery József. 47) 1847—53. Kapros Gáspár. 48) 1853—55. Lányi Lajos. 49) 1853—61. Bada Károly. 50) 1861—66. Dobos József. 51) 1866—69. Fábián Ignác. 52) 1869—76. Nagy Bernát. 53) 1876 óta Csépke Péter. Ezek 1853 óta segédlelkészek is valának

s tanitói hivatásuknak is többé kevésbé megfeleltek s közülök különösen kiemelkedett Fábián Ignác.

b) Leánytanitók: 1) 1777. Bartha Mihály. 2) 1778. Szabadszállási Sándor. 3) 1779—1810. Fekete István, ki 1783. haza akart menni Németibe, de aztán mégis megmaradt. „Tanitott az Ábécétől fogva a nagykátéig.“ 4) 1810—16. Oláh János. 1810-ben megjegyzik róla, hogy jó iskolája van, de a harangozást megunta. 5) 1816. Szodorai Pál. 6) 1817. Költő János. 7) 1818. Márk Ferenc; hely nélküli pap s dicséretes tanitó, de a papi hivatalba viszszajuttatását kéri. 8) 1820—25. Nagy Sándor, kiről 1823. meg van jegyezve, hogy „könyvből, készületlenül és igy minden judicium nélkül tanit.“ 1824. azt panaszolják ellene, hogy csak gazdálkodik. 9) 1825—70. Riskó Károly, ki csaknem halálaig szorgalmas tanitó volt. 10) 1870 óta Király András.

c) Kisebb fitanitók. 1) 1797. Szodorai Pál. 2) 1801. Oláh Mihály. 3) 1802. Takács István. 4) 1804. Kazai György. Ez időtől fogva nincs szó a kisebb fitanitóról a vizitáció naplójában, egész 1820-ig, a midőn 5) Fejér Dániel emlittetik, ki hivatalát dicséretesen folytatta 1824-ig. 6) 1824—25. Riskó Károly, kit a figyermekek megkevesbülése miatt elszándékoztak bocsátani. 7) 1875-től Móricz Károly. 8) 1849-ig Farkas Károly. Őt követték úgy a kisebb tanitóság, mint ezzel egybekötött orgonistaságban. 9) 1849—54. Horváth András. 10) 1854—56. Bada Károly. 11) 1856—60. Szabó Antal. 12) 1860—63. Tóth György. 13) 1863 óta Pap Sándor.

V. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Summa pénz flor. 100 Rhen. 2) A malomból sabbathale. 3) Halotti predikálástól denar. 100. 4) Kereszteléstől den. 12. 5) Házasulók eskütésétől den. 40. NB. A csatári generális szent szinodus egészen ezt tollálta és mindenütt csak egy szegény falusi ember is kereszteléstől ad den. 24., vagy 1 tyúkot s 1 kenyeret. Eskütéstől vagy kopulációtól az egész traktusban nemes ember ad 1 imperialist, paraszt ember fl. 1. Hiszen nem házasodik minden esztendőben az ember, miért akarja ebben a csengeri ekklézsia magát prostituálni. Azért semel pro semper imponáltatik, hogy a bévett jó rendhez kom-

formálják magokat. 1801: 100 rhénes forint; 30 szekér fa; 4 szekér széna; 4 köböl vetés alá való föld, vagy a helyett 1 arany; 1 fordulón 1 szántóföld; 20 rhfrt. stoláré; a mlgos gróftól (Teleki-ház) 14 köböl dézma búza. 1877: 210 o. é. frt. készpénz; 20 köböl megrostált búza; 30 hold szántóföld egy tagban; a gróf Teleki-családtól az 1818-ban megszüntetett majorsági dézma-búza helyett 33 frt. 50 kr.; 5 boglya tiszta széna 20 rudasával számitva; 16 frt. szántásdij; az új temető fűtermésének haszonélvezete; 10 öl fa; az e.-megye által megállapitott stolárék.

b) Nagyobb fitanitói fizetés 1705. körül: Floreni 40. Két kerülő coquia (sorfőzés). Búza cubuli 5. A malomból (a gf. Telekiek malma) való sabbathalenak $^1/_3$-a. Didactrum. Signanter az Abecedariusoktól den. 24. Rudimentistáktól den. 48. Etymologistáktól den 100. Szeredai és szombati sabbathale. 1801: 50 vonásfrt.; 2 sor kókvia, vagy helyébe 30 vfrt.; 5 rhfrt. és 45 kr. temetési illeték; 50 vfrt. tandij; a mlgos gftól 7 köböl dézma búza; az ekklától 6 köböl búza. 1867: 173 frt. 74 kr. készpénz; 3 hold föld; 10 köböl búza; 3 öl fa; 25—30 frt. tandij s ugyananynyi csirke s az e.-m. által megállapitott stolárék.

c) Leány-tanitói fizetés 1801: 40 vfrt. készpénz; 8 köböl búza; 30 vfrt. tandij. 1867: 126 frt. készpénz; 10 köböl búza; 3 hold föld; 3 öl fa; 80—90 frt. tandij s ugyananynyi csirke.

d) Kisebb fitanitói s egyszersmind orgonistai fizetés 1801: 40 vfrt.; 1 sor kókvia vagy helyette 15 vfrt.; 6 köböl búza. 1867: 126 frt készpénz; 10 köböl búza; 3 öl fa; 3 hold föld; 60—70 frt. tandij s ugyananynyi csirke; az e.-m. által megállapitott stolárék. (Bélteki Matric. Usualis. 27. lap. A belhivatalnoki fiz. összegelt kimut. 1801. 1867-iki összeirás.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A csengeri templomot igy irja le Henszlman az Archaeol. közl. IV. k. III. f. 143. lapján: „Épült téglából a XV. század második felében s elrendezése több különösséggel bir. Nyugati végén emel-

kedő tornya már földszint 8 szögü és annak két ferde oldala közepén, s igy nem mint rendesen sarkokon, tám látható. A toronynak a templom felett 5 ablakos osztálya van; magassága tetejéig mintegy 62′. Tetején alul renaissance-féle kinövései vannak, a tető, vagy sisak görbe vonalban fut föl. A templom két hajós, nagyobb és kisebb, vagy északi hajóból állván; amaz 21′-nyi, emez 10′ 5″-nyi széles; a 2 hajó közti pillér 3′ 3″-nyi szélességgel bir. A hajók hoszsza 36′. Egy 3-ik hajó észak felé újabb időben épült a régibb kettőhöz. A diadalivnek vastagsága 3′. A szentély hoszsza 24′ 2″, szélessége 14′ 8″ s a 8 szög 3 oldalával van zárva. Hogy az északi hajó eredeti s nem később csatoltatott a délihez, világos abból, miszerint az előbbinek talapzata az utóbbi körül is fut. E talapzat, valamint más tagozat is, e célra idomitott téglából készült.“ A Darabanth J. cs.-i lelkész 1854-iki följegyzése szerint pedig 1707-ben leégvén e templom, 1713-ig pusztán állt s akkor a Lekchei Sulyok-család által az északi hajóval kitoldatott s befedetvén, belszerkezete is megújittatott. 1832. újra zsindelyezték; 1745-ben pedig Hadady Gábor gondnokságában újonnan vakolták s bele új székeket s költséges menynyezetet készitettek, mely még ma is fennáll; de a székek elkorhadván, helyettök Uray Károly főgondnokságában újakat készitettek. 1840-ben Eszenyi László gondnokságában északon és délen két elő-templom épült hozzá. Ugyanekkor készitették az orgonát is, valamint a mostani kathedrát is téglából, diszes koronájával együtt.

A már leirt **torony** tetején 1836-ig egy kőkereszt állt, melyre a reformáció korában egy forgó kakast illesztettek; azonban 1835. a villám a kakast és a keresztet lesujtotta. 1836-ban aranyos csillagos gombot tettek helyére; de 1854. aug. 18. ismét lelökte a vihar, azonban helyette Csáki Gáspár csengeri ács, — Ozsváth György gondnoksága alatt, azon év októb. 22. — egy közköltségen készült új gombot tett, mely még ma fenn is áll. E toronyban 3 régi harang is volt; egyikök mintegy 6 mázsás ezen körirattal: „Paul. Melith Caesar. Reg. Mattis Capitan. ad propagandam laudem nominis Divini et Ecclesiae convocationem, ac emolumentum fieri curavit

16-a Novemb. An. Dni. 1599.“ E helyett 1713. öntettek egy más, mintegy 2 mázsást. 1813-ban ismét öntettek egyet és 1821-ben ismét egy 3-ikat a rajtok levő felirat szerint az egyház költségén. A harangokon kivül egy óra is van a toronyban, mely egy 1809. márc. 13-iki följegyzés szerint nem tudni mikor készittetett, hanem annyi igaz, hogy gyakran megromolván, sok kölséggel tétetett hasznavehetővé. Gyakori megromlása a harangozók gondatlanságának lőn tulajdonitva.

Úrasztali készletek: 1) Egy két font és 3½ lat nehézségü nagy ezüst pohár. Felső ajkán virágok közt ezen körirat olvasható: „Bibite ex hoc omnes. Mat. XXVI. I. Cor. XI.“ A pohár talpára ez van metszve: „Illucescente verbo Franc. Suliiok fecit Anno Dni 1556.“ Fellebb a Sulyok-család cimere, — melyben egy kéz, hajtó sulykot fog, — s ez után ezen irat: „Renovatum et aureatum per me Georgium Sulyok de Lekche in anno Dni 1646. die 16. nove.“ 2) Egy kisebb füles ezüst pohár, fedeles kanna forma. Aranyvirágokkal; külső és belső, fenekén 1—1 aranyérem. A külsőn egy egyszarru egy fa mellett állva, körötte eme betüik: „I. N. N. A. i. R. I. A. O. T. T. I. N.“ A belső fenekén levő érmen egy emberi arc látszik eme körirattal: „MATTIS. I. P. S. U. M. E. X. E. M. I. L. A.“ A pohár fedelében is van egy aranyérem szegezve egy emberi arccal e körirattal: „MAXIMIAN. D. G. RO. HUNG. BOH. REX. 1563.“ Ezen pohár kerületén nagy betüikkel ilyen irat van: „ENN. BCHKI SUSÁNNA T. N. B. MELIT. GEOrgy UR HÁZASTÁRSA ADTAM EZ KANNÁT In TISZTESSÉGÉRE CsENGERI TEMLOM URVAChORÁK KISZOLGÁLRA EÖRÖK EMLÉKEZETRE AZÉRT VALAKI EZT MÁSRA FORDITANÁ In ÁLDÁSA SOHA NE LEGYEN RAiTA Ao Dni 1654.“ Ezen kanna alakú pohár súlya 1 font 17 és ½ lat, nagysága egy itcésnél nagyobb. 3) Egy vékony pléh forma tányér, bizonytalan, ezüst-e vagy másféle, — ilyen körirattal: „Accipite Comedite Mat. 26. I. Cor. 11.“ Nehézsége négy lat. 4) Egy cintál, közepén cifrázatok közt eme betüikkel: „I—R. GY. 1737.“ Szélén e körirat: „N. IRiskó József és Uray Juliánna buzgó indulatból ajánlják a CSENGERI REf. ECClanak 1793.“ 4) Hat

darab kisebb-nagyobb cinkanna. Egyiken közülök G. L. H. S. betűk vannak s 1687. évszám; egy másikon ezen körirat: „Ezt is KÁROLYy SÁMUEL szerzette 1710.“; egy harmadikon ez: „Uray Gáspár, Komlósy Erzsébet anno 1766.“ A többin semmi irat nem található. 5) Három abrosz, négy kisebb s nagyobb kendő, arany virággal, selyemmel és fejtővel varrva. Ezeken kivül egy kék tafota, veres bélléssel s fehér selyem rojttal ezen irattal felül kivarrva: „KÁLLAY N. László, Jánky Rebeka 1789.“ A többieken semmi irat.

Egyházi és iskolai épületek. A régi parókhialis telek, — melyen egy 4 szobás kényelmes lak állott a szükséges melléképületekkel, — a templom szentélyével szemben feküdt, az útca átellenes oldalán; de kertjét — mely még 1809-ben 1 holdnyi területű volt, — a Szamos folytonosan szakgatta: ennélfogva 1866-ban eladatott s helyette a templom északi szomszédjában fekvő grf. Teleki kuria vásároltatott meg, melyen egy 5 szobás, szilárd anyagból épült s cseréppel fedett tágas udvarház és derék melléképületek vannak, miket téres udvar és terjedelmes kert övez. Az iskola és tanitói lak udvara 1809-ben 767 □ öl volt; de ebből, — a grf. Teleki udvarból (a mai paplakból) kijárhatás céljából, — egy darab levágatott. Ezen, a régi iskolaépület teljesen használhatlanná válván, 1851. egy 15 öl hoszszú s 5 öl széles fiiskola s tanitói lak készült, tégla alapra vályogból, zsindelylyel födve. Ugyanekkor egy leányiskola és tanitói lak is készült ugyanazon szűk udvarra, fából, nádtetővel. Ezen segitendő az egyház 1877-ben a fiiskola mellett egy új telket szerzett leányiskola helyiségül.

Ingatlan javak: a) Templomhely s cinterem 864 □ öl. Ebből egy darabot, az útca szélesitése végett, a város az 50-es években önkényűleg elfoglalt. b) Közvetlen egyházi birtok: egy száraz malomhely 1477 □ öl; egy ⊖ sz. ház 1136 □ öl; más ⊖ sz. ház 57□°; régi temető 1666□°; lanka a berekalján 974 és 1294□°; tagos birtok 57 hold 156□°; új temető 3 hold 750□°; a 32 sz. ház udvar és kerttel 731□°. c) Lelkészi illetőség: a lelkészi lakhely 3 h. 750□°; a lelkészi külbirtok 28 h. 556□°. d) Nagyobb fitanitó és segédlelkészi

illetőség: 3 h. 134 □°. e) Kisebb fitanitói illetmény: 4 h. 634 □°. f) Leánytanitói illetőség: 3 h. 135□°; mindezeknek holdját 1600 □ ölével számitva.

Ingóságok: Az egyházi levéltárban illetőleg a lelkész gondozása alatt van 6 darab anyakönyv, kezdve 1766-on s folytatva a jelen időig; 7 db. egyháztanácsi s körleveles s illetőleg gondnok-számadási jegyzőkönyv. A taneszközök a következők: 48 db. falitábla, 2 számológép, 5 db. falitérkép, 2 földgömb, 5 fekete falitábla stb. Az iskolai könyvtár áll 320 kötet könyvből. (1875. febr. 22-iki összeirás.)

VII. Népesség. 1801: Ágy szám: 286. Lelkek száma: 1068. 1877: Lelkek száma: 1471; újházasok sz. 22; szülöttek sz. 81; konfirmáltak sz. 37; halottak sz. 51. Iskolások: 1801: Nagyobb fitanulók sz. 52; kisebb fitanulók sz. 62; leánytanulók sz. 60. 1877: Tankötelesek 6—12 évesekig: 213; iskolába járók sz. 185; isk. elhagyottaké 28.

10) Csenger-Bagos.

I. A község és egyházról általában. Csenger-Bagos fekszik a Krasznaközön, közel a Krasznához, termékeny határral, főleg kaszálók- és rétekkel. Hihetőleg az ős megszállás óta folytonosan a — Károlyiak-, Chomaközyek- és Wethéssyekkel egy nemből származó s egykor pallosjoggal biró — Bagossy-család birta; azonban 1405. Kállay János is birt belőle egy részt. 1424. Bagossy Péter bagosi jobbágyait a Bélteki Drághok kegyetlenül megverik. 1429. Foltha és Hoszszútelek puszták Bagoshoz itéltetnek. 1435. Hoszszútelek, Csalkonya, Foltha földje, Krasznarétje pusztákat a csengeriek s csengerújfalusiak elfoglalják. 1513. Krasznarétje, Gecserétje, Aszthalmirét, Középrét és Tóhátirét Bagoshoz tartozandósága tárgyában tanúvallomás tétetik. (Szirmay Sz.-v.-m. L. II. köt. 133. lap.) Cs.-Bagosnak egyes viszontagságairól mit sem tudunk. 1848 előtt mint jobbágyközség magyar és oláh lakosaival földesúri hatóság alatt állott s a helyi elöljáróságot képezte a biró esküdttársaival. Az óhitíi oláhokat Bagossy László telepitette Bagosra — kedvet kapván a Károlyiak-

tól, midőn Bagos-, Kis- és Nagykolcsra telepedhetési engedélyt kért 1731-ben, — melyet Szatmárvármegye nemcsak megengedett, hanem az idegen ajkú településeket 3 évig adómentessé tette, sőt a katona-szállásolástól is bizonyos taxa mellett felmenté. (Sz.-vármegyei levéltár act. publ. 1731.)

A hitjavitást előzőleg róm. kathol. parókhia volt Cs.-Bagos s 1334. a szatmári főesperességhez tartozott, a mikor Simon nevü papja 20 denárt fizet pápai sexennalis dézma gyanánt. (Schematismus cleri Szatmár. 1864. 48. lap.)

A reformációt a Bagossyak pártfogása mellett, — hihetőleg — a közeli Csenger és Óváriból mint a reformáció főfészkeiből vette be. Pártfogói a Bagossyak és Domahidyak voltak; az előbbiek csak Mária Therézia alatt kathólizálván. A reformációt követő első századi életéről különben mit sem tudunk. — A Sz.-egyházmegye Tarczali-féle jegyzőkönyvében, 1670-en kezdve, csak egyes válóperes esetek vannak belőle feljegyezve. L. Ember Pál a szatmári e.-megye anyagyülekezetei közé számitja; de papjairól 1724-ig mit sem tudunk. A Carolina resolutio után elnyomott levén a protestáns egyház helyzete, grf. Eszterházy Károly egri püspök megkisérlé a temlomfoglalást; de sikertelenül. A jelen század elején viszályok merültek fel az egyházban, minek következtében özv. Bagossyné, grf. Lázár Erzsébet kértére, az egyházmegye a nevezett urad. ügyészét — Gyene Károlyt, — felügyelő-gondnokul nevezte ki; különben az egyház megkezdé az épitkezést s a fejlődés útjára tért. 1865 óta a földesuraktól birtokot is nyert; továbbá pénzhagyományban is részesült, jelesül: 1874-ben Tassi Jánostól 40 frtot; 1875. Siket Györgytől 40 frtot; 1876 ban Tassi Andrástól 138 frtot.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1724—26. Szatmári Sámuel. 2) 1726. Szigeti Zsigmond. 3) 1728—30. Kegyes Ferenc, előbb a szatmári kollégium kontra skribája. 4) 1730. ismét Szatmári Sámuel. 5) 1731-ben, a midőn a sok panasz miatt pap nélkül akarta hagyni a traktus Bagost, — Kállai István. 6) 1732—67. Szatmári M(olnár) Ferenc, ki alatt 1736-ban nem jelennek meg a vizitáción. 1744-ben

meghagyja a vizitáció, hogy az egyház ládáját ne magán embernél; de a parókhián tartsák. Ugyanekkor egy leány, ki az úrvacsorai kenyeret meg nem ette, hanem a templomból kilopta, mint szentségtörő az egyházmegyei tanács elé idéztetik. Ez alkalommal nemcsak az egyházfi, hanem a gondnok neve is emlittetik: ennélfogva már ekkor Bagoson a rendes egyháztanács a községi elöljáróságtól el lett választva. 1767-re azon okon nem marasztják Szatmárit; mert már régen lakik Bagoson. 7) 1767—71. Fülei Sámuel. 8) 1772—77. Árokháti István. 9) 1777—79. Hollós András. 10) 1779—81. Szikszay István egyházmegyei jegyző. 11) 1781. Almási István. 12) 1782—85. Keresztury György. 13) 1785. ismét Szikszay István. 14) 1786—94. Antal Mihály, ki saját peres ügye miatt az egyházkerületi gyülésre felmenvén Debrecenbe s a világiaktól remélvén pártfogást, Sinay ellen a világiakhoz adta magát s ezek által küldöncül használtatott. 15) 1794—1815. Borbély János, kinek utódai az alnép közé viszszasülyedtek. 16) Ennek halála után jött Méhtelekről 1815-ben Geczeő István s lakott 27-ig, „feddőzvén dorgálózván mind alkalmas, mind alkalmatlan időben, különösen a korcsmázó elöljárók ellen.“ 17) 1827—34. Nánásy Mihály, ki alatt az épitkezések megkezdettek. 18) 1834—39. Kurovszky György. 19) 1839—43. id. Márk Ferenc. 20) 1843—62. Kereszturi Szabó Ferencz. 21) 1862—73. Nagy Zsigmond, előbb jánki segédlelkész s tanitó, ki alatt az épitkezések újra megindultak s kinek sok érdeme van abban, hogy Bagossy Amália az egyház és a belhivatalnokok részére földet adományozott. Mind ő, mind előde Cs.-Bagoson haltak el. 22) 1873 óta Mártha József előbb sz.-németi káplán-tanitó.

III. Tanitók és iskolaügy. A tanitói hivatalnak a lelkészitől különválasztatása idejét megmondani nem tudjuk. Hogy a reformációval az iskola is meg ne nyilt volna, fel sem tehető, miután az első prot. papok mindenütt tanitók is voltak egyszersmind. 1701-ben 1) Szilágyi Pál úgy ir alá a Tarczali-féle e.-m. jegyzőkönyv 305. lapján, mint cs.-bagosi tanitó. De aztán a kuruc-világ, pestis és az 1717-iki tatárfutás miatt a bagosi egyház külön tanitói állomást nem szervezhetvén, ismét a

lelkészek tanitottak; 1764-ben a papihivataltól ismét elkülönittetvén a tanitás: 2) Szilágyi György lőn a tanitó, kit még 1766-ban is marasztottak, de nem maradt. 3) 1766 tavaszán jött Debreczeni Ferenc. 4) 1767—71. Incze István. 5) 1771. Lisznyay Pál, ki — a már 1772-ben pápista Bagossy-családnál nagy kegyben levén, annak kedveért, — pápistává lett. 5) 1772—76. Görgényi Mihály. 6) 1776. Boros József. 7) 1777. Beke Péter. 8) 1778—79. Tóth József; dicséretes tanitó. 9) 1779—83. Boros József. 10) 1783—86. Csákány Mihály. 11) 1786. Tóth József. 12) 1787. Szabó László. 13) 1788—90. Tóth József. 14) 1790—92. Tomori Ferenc. 15) 1792—98. Tóth József. 16) 1798. Pelsőczy Mihály. 17) 1799. Csala János. 18) 1804. Debreczeni József. 19) 1805. Tomori Ferenc. 20) 1806. Költő János. 21) 1809—11. Debreczeni József. 22) 1811—14. Vajna Ferenc, kinek tanitványai 1812-ben nem járnak iskolába. 23) 1815—17. Begyes György; előbb igen dicsért, majd 1816. lankatag tanitó, ki azzal menté magát, hogy tanitványai nem járnak fel; mindazáltal azon feltét alatt, ha az iskolaépületen igazitani fognak, megmarad. Ugyanekkor meginti a vizitáció, hogy rongyosan ne járjon. 1817-re családja miatt nem marasztják. 24) 1817—23. Bogdány Zsigmond, 1817. és 18-ban dicsérik mint jeles tanitót; de a fizetéssel nem méltányolják. Még 1821-ben is dicsérik; de már 1822-ben a betű-ismeret és olvasáson kivül semmi előmenetelt nem talál a vizitáció, sőt az útmutatás-, számvetés- és éneklésben iskolájában nagy a hanyatlás, a mely miatt maga is változni óhajt. 25) 1824—28. Fórizs János. 26) 1828—31. Lengyel József. 27) 1832—34. Vatay Mihály. 28) 1835—42. Rózsa Szegedi István. 29) 1842—44. Szilágyi Dániel, ki a Bagossy-családnál különös kegyben állott. 30) 1845—46. Király Pál. 31) 1847—48. Bernáth Antal. 32) 1848—51. Dávid Miklós. 33) 1851—55. Peres József. 34) 1855—62. Rózsa Szegedi István. 35) 1862—63. Csécsi József. 36) 1863—65. Csizmadia Zsigmond. 37) 1865—68. Csécsi József. 38) 1868. Bay Ferenc. 39) 1869—70. Szabó Zsigmond. 40) 1870—71. Bartha Sámuel. 41) 1873—75. Miski Károly. 42) 1875 óta Berki Péter. A tanitók ily sürjen változásának oka abban rejlik, hogy azok részben

a fizetés csekélysége miatt jövedelmesebb állomásokra mentek, részben pedig gyenge tanitók levén, másokkal cseréltettek fel.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1705: 1) A mely gazdának 2 vagy 3 hold vetése van, ad 3 ker. búzát 18 kévéjével. A ki csak 1 köblöt vet, nem ad búzát, hanem 21 poltrát. A kinek vetése nincs, ugyanannyit. 2) A béresszolgák feleségei fejenként 10 polt. 3) A Bagossy urak udvarából hol 10, hol 12 kereszt búzát fizetnek diskrécionáliter. 4) Szénát a falu kaszál 10 vagy 11 boglyát közösen. 5) Minden marhás ember ad egy-egy szekér fát. 6) Az özvegyek 3 sing vásznat, vagy 9 polt. 7) Keresztelés, esketésért a szokás szerint (t. i. egy tyúk egy kenyér). 1801: Pénzfizetés 4 v. f.; keresztes búza 99 kéve; szemes búza 10 véka; fa 29 szekérrel; stoláre 6 v. f.; 3 fordulón felébe szántathat a lelkész 11 köblöst; kaszáló, melyet az ekkla kaszál, gyüjt és hordat, 8 boglyás; a mit a lelkész maga műveltet, 8 boglyás. 1874: 53 köböl provent búza; 6 frt. o. é.; 8 öl fa; 4 öl helyett pedig nád; 12 köblös szántóföld; 2 vékás kenderföld; 20 boglyás kaszáló; s a más egyházakkal közös szokás szerint a temetők fűtermésének $^2/_3$-a; 9 frt. stolare. (A földek adóját az egyház fizeti.)

b) Tanitói fizetés. 1705: „A mint t. Szalacsi Péter uram annotálta, változó fizetése vagyon a mesternek; néha egy-egy gazda ember ad 9 kéve búzát és 7 polt. s néha másképen egész akcidenciákkal együtt, a mint megegyezhetnek.“ Az 1766. dec. 16-iki vizitáción e „változó fizetés“ helyett a következő biztos fizetés állapittatott meg: 1) Minden gazda, a ki 3 köböl búzát elvet, ad 1 kereszt búzát és 6 polt. 2) A kinek nem terem búzája, ad 1 vékát és 2 garast. 3) A falu ad és beviszen 3 boglya szénát és 5 szekér fát. 4) Tandijul minden gyermektől fél szekér fa és 1 véka zab különbség nélkül; a fiúktól 1 frt.; a leányoktól $^1/_2$. 1874: 23 köböl provent búza; 4 frt. szénaváltság; 5 köblös szántóföld, melyért az adót az egyház fizeti; 4 öl tűzifa; a temető füvének $^1/_3$-a; mintegy 10 frt. temetési dij és a tandijbeli pénz és zab értéke mintegy 66 frt. (Bélteki Matr. Us. 66. lap. A belhiv. fiz. összs. kim. 1801. és 1874-iki összeirás.)

V. Templom és torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A templom a reformáció előtti időkből, hihetőleg a XV-ik század második feléből való s alkalmasint a Bagossy-családnak köszönheti lételét, mint a melynek sirboltja is alatta van. A tervszerűtlen renoválás azonban eredeti alakjából egészen kivetkőzteté. Menynyezetén a kijavitást illetőleg ez áll: „Anno Domini 1755. Diebus Martii renovatum est.“ Az egyházmegyei levéltárban levő 1808-iki leltár szerint e templomot 1517 óta birják a reformátusok (?); az első kathedra fából készült bele 1644-ben; a második téglából 1803. A szószék koronája alsó részén, Ezsa. LVIII: I. verse alatt ez áll: „Épité a Bagosi ref. Ekklézsia Isten dicsőségére 1753.“ A helyi hagyomány szerint gf. Eszterházy Imre egri püspök fölszólitotta a lelkészt, hogy engedje meg e templomban egy misét szolgálni; de az ki nem nyittatta neki a templom ajtaját; majd az óhitű oláh lakosokat biztatta fel, hogy foglalják el, de azok nem foglalták el azon okon, mert paplakjuktól távol esett s igy továbbra is a reformátusok kezén maradt. 1854-ben rajta némi bővités történt.

A tornyot alapjától gombjáig téglából épitették hozzá a lakosok, mely is ns. Lőrinczy István és Karácsony Mihály gondnokok buzgósága folytán 1803. pünkösd hava 18-ikán készült el teljesen. Épitője volt ns. Kincs István. A lakosok a napszámon kivül 400; a földesúr 25 váltófrtot ajánlottak reá. 1847-ben az alacsony téglatetőzetet lehányatta róla az egyház és egy méhkas alakú disztelen sisakot készittetett reá fából, melyre Juhos Erzsébet 200 váltófrtot hagyott. E toronyban két harang függ; a kisebbiket 1769-ben, a nagyobbikat 1810-ben öntette az egyház; a kisebbik helyett azonban 1867-ben egy 4 mázsás öntetett.

Az úrasztali eszközök ezek: 1) 3 óntányér. Az 1808-iki leltár szerint az egyiket Domahidy Miklós adta 1602.; a másik 1692-ből való; a 3-ik Antal Mihály lelkész nejének ajándoka. Az 1848 iki tört. leirás szerint (LIV. gyül. tört. 45. lap.) csak 2 óntányérja van; a nagyobbik ezen betűkkel: „D. P. B. 1692.“ (Valjon nem Dominus

Paulus Bagossy?) A kisebbiken: „K. F. 1602.“ 2) Két ezüst kehely. A nagyobbikon aranyvirágok és ezen felirat: „Szathmárt lakó csizmadia Oláh Mihály adta a Bagosi keresztyén Ekklézsiának Isten tisztességére 1693.“ A kisebbiken: „Bagosi László. 1664.“ 3) Két ón-kanna. A kisebbiken ezen 3 betü: „V. G. G. 1666.“, mit az 1808-iki összeirás Verebélyi Péternek olvas; a nagyobbikon nincs semmi irat. 4) 1 veres selyem s aranyvirágú kendő; egy zöld, fehér, fekete, sárga és aranyos virágokkal varrott kendő, közepén ezen irattal: „Oláh Mihályné Tar Anna aszszony adta Istenes indulatjából a Bagosi Ekklezsiának 1693.“, ismét egy veres selyem és aranyvirágú kendő; 1 arany- és ezüstvirágú kendő; 1 zöld, kék, fehér, sárga, fekete selyemmel varrott kendő; 1 fekete és sárga selyemmel varrott kendő és 2 sáhos abrosz; keresztelőpohár, melyet t. Antal Mihályné Horváth Éva ajándékozott 1794. Végre „Szathmáron lakos Török Jánosné Juhos Erzsébet, 1830-ban ajándékozta a Cs.-Bagosi Ekklézsiának az Urasztalát.“ Ugyancsak ő adott az úrasztalára s a kathedrára 1—1 szőnyeget s a templom számára egy zsoltárt.

Egyházi és iskolai épületek. A templommal átellenben levő parókhialis telken, mely körülbelül egy hold terjedelmü, 1834-ben épült egy kényelmes lakház, mely 1864. átalakittatott; 1835. új tágas szekérszint, — 10 öles istállót s 1868. pedig egy tágas magtárt épitettek. Az iskola és tanitói telek a templom mellett, a cinteremmel együtt, mintegy 2 vékásnyi területü.

Ingatlan javak. 1875-ig a cs.-bagosi ref. egyháznak nem volt semmi közvetlen földbirtoka; a lelkész használatában azonban 34 hold parókhiális föld volt, melynek $^2/_3$ silány kaszáló vala; a tanitóéban pedig 5 hold szántóföld. Ilosvay Ferdinándné Bagossy Amália hagyományából jutott az egyház elsőben is némi közvetlen birtokhoz; ugyanis a nevezett hagyományozó 1865. kelt okiratának ide vonatkozó pontja igy hangzik: „Hogy N. Zs. lelkészt lelkészi állomásában meg ne háboritsák s ez igaz okra is csak az én beleegyezésemmel történhessék, az úrbéri rendbeszedés végrehajtása alkalmával, a csengerbagosi ref. egyháznak 1200 □ ölével 20 hold földet adományozok; ezenfelül a lelkész és tanitó mostani bir-

tokát, szántó-, kaszáló- és legelőben 1 ½ teleknyi minőségre kipótolom.“ Az 1875-ben megtörtént arányositás alkalmával ezen összesen 51 hold föld az eddigi illetményen felül ki is vágatott. 1867-ben Szerdahelyi Pál földesúr adott az egyháznak 9 hold földet s 1875-ig annak adóját is fizette. Ez is az előbbiekkel együtt van kivágva.

Az egyház még emlitendő ingóságait az 1775. megkezdett s azóta folyton vezetett anyakönyvek, s az újabb időben nyitott jegyzőkönyvek s lelkészi hivatal pecsétje s egynehány darab taneszköz teszi.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 272. 1877: lelkek sz. 410, újházasok sz. 5, születtek sz. 19, konfirmáltak sz. 10, halottak sz. 13. Iskolások. 1801: 25. 1877: tanköteles 6—12 évesekig 54, iskolába jár 53, iskolázatlan 1.

11) Csenger-Ujfalu.

I. A község és egyházról általában. Csenger-Ujfalu a Kraszna-közön fekszik Szatmármegyében, a láp szélén, termékeny de vizes határral. Lakosai református magyarok s gör. kathól. oláhok. Régi birtokosai épen azok voltak, a kik Csengernek. 1547-ben pedig a fiúsitott Chaholyi leányok Csenger-Ujfaluba is beiktattattak. Chaholyi Imre leányát Annát Brebiri Melith György vevén nőül, majd 1552-ben Lekcsei Sulyok Ferenc is a Chaholyi ágból való nőt vevén el, ezen protestáns főurak lettek Cs.-Ujfalu urai. 1747. grf. Teleki Ádám is részt kapott benne; 1810-ben pedig földesurai voltak: grf. Teleki József özvegye, grf. Degenfeld Miksa, Jékey István, Ozsváth Gergelyné, Uray Györgyné, Issák Gáspár, Vállyi Györgyné, Ujhelyi Antal, Szuhányi János, Korda Ferenc stb. (Szirmay Sz.-v.-m. E. II. k. 132 l.)

Cs.-Ujfalu 1848 előtt jobbágy-község volt. — Viszontagságairól mit sem tudunk.

A magyar őslakosok a hitjavitás előtt r. katholikusok voltak s mint filia alkalmasint Csengerhez tartozának.

A reformáció a B. Melith- és L. Sulyok-család pártfogása mellett alkalmasint Csengerből hatott el ide. Hihetőleg csakhamar anyaegyházzá lett a reformáció után,

s az ma is; sőt egy filiája is van — Ura. — A Tarcali-féle e.-m. jegyzőkönyvben 1670 óta egyes válóperes esetek vannak belőle feljegyezve; de különben róla a XVIII. század elejéig keveset tudunk. Jelen századi élete szintén nem mondható virágzónak. Népessége mindig csekély s e mellett szegény volt s az ma is; vagyonosabb földesurai idegen községekben laknak s nincs ki a lelkészt nehéz feladatában erélyesen támogassa; pedig ha valahol, itt volna reá szükség, miután a még most magyarul is beszélő, de dákó-román papjai által félrevezetett oláh elem túlsulyban van s a vegyesházasságok folytán a reform. egyházzal együtt a magyar nemzetiséget is elnyeléssel fenyegeti. A népben különben megvolna az igyekezet; 1873-ban a torony kőmivesmunkáját bevégezték s kézimunkával az egyház részére 109 frtot kerestek, s Gyügyei György egyháztag az egyháznak 20 frtot adott; azonban az erélyes vezető hiánya s az emlitett szegénység miatt még az ekként keresett pénz is veszélyezve van, mint ezt az 1877. márc. 22-iki e.-m. gyűlés 39. sz. végzése mutatja, mely szerint az egyház zavarba jött pénzügyeinek rendezése végett, a szatmári ref. egyházmegye Cs.-Ujfaluba egy bizottságot küldött. Az egyházmegyének különben szivén fekszik e gyülekezet sorsa s a felekezeti s nemzetiségi érdekek megóvása tekintetéből már az 1876. szeptemberi gyűlésén (7. sz. végzés) úgy magát a cs.-ujfalusi egyházat, mint belhivatalnokait az állandóan államsegélyben részesitendők közé sorolta.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1603. Vári András, (LIV. gyül. tört. l. i. 51. lap), kinek sem elődei, sem utódairól mit sem tudunk egész 1639-ig, — a midőn Szatmár város jegyzőkönyve szerint (Széles A. Sz. Tr. E. T. 281. lap.) 2) Csengeri Jánosy János volt Cs.-Ujfalu papja. Az őt követő papok emléke szintén nem maradt fenn egész a XVIII. század második tizedéig. 3) 1719—25. Baróthi Miklós, kit dicsérnek. 4) 1726. Szatmári Sámuelt, — 5) 1727. Bodolai Mihályt dislokálja Cs.-Ujfaluba az egyházmegye. 6) 1730. ápr. 19. Ecsedi Péter cs.-ujfalusi pap letétetik. 7) 1731. ismét Baróthi Miklós. 8) 1732—34. Kegyes Ferenc. 9) 1734—40. Németi György, kit hall-

gatói megmarasztani nem tudtak. 10) 1740—42. Mártonfalvi Sámuel. Ezt egy Ozsváth Imre nevíi úr a kathedrában megszólitotta, mit a vizitáció naplójában igy jegyez meg: „ejus facti poena exstat in legibus patriae.“ 11) 1742—43. Kállai János ifjú pap, kinek idejében pestis volt, s kit az Ozsváthok és Ráthonyi Gábor a vizitáció előtt dicsértek, mindazáltal a nép nem marasztott. 12) 1744—48. Mándi D. István. 13) 1749—52. ismét Kállai János. 14) 1752—55. Ladányi Ferenc, ki innen a bányai traktusba ment. 15) 1755—59. Fülei Sámuel, kit mivel hétköznap bibliát olvasni s az iskolás gyermekeket tanitani nem akarta, nem marasztottak. 16) 1759—62. Kovács György. 17) 1762—64. Paksi János. 18) 1764—69. Nagy János. 19) 1769—78. Váczy György, ki 1778-ban már egyházmegyei ülnök volt. 20) 1778—85. Illyési József, előbb rozsályi pap. 21) 1785—88. Keresztúri György, a ki Kisarba igérkezett, noha erősen marasztották. 22) 1788—1809. Váry István. 1795-ben megemliti a vizitáció, hogy a gondnokok 7 év óta nem számoltak! 1802-ben „a templom gyenge s annak megújitását igérik.“ Ugyanekkor a Váry fabeli fizetését le akarják vonni, noha kedvellik. 23) 1809—14. Győry József. 24) 1811-ben sem kurátor nem lévén, sem fizetése pontosan be nem adatván, sem a parókhiális épületekre nem levén semmi gond. Porcsalmára ajánlkozik; de mindazáltal megmaradt. Ugyanez évben az őszi vizitáció előtt panaszolja: hogy a templom nem épül; az ócska templomban a maga sérelme nélkül nem szolgálhat; meg is akarna házasodni, de nincs nejét hova hozni; ha új paplakot nem épitenek: nem marad. Mindennek dacára 1812-ben háza pusztán áll a falu közepén, minden keritès nélkül; rendesen nem fizetik stb. 25) 1814. Szabó András. Kedvellik, de hason okok miatt panaszol mint elődje. 26) Utódai: 1816—19. Szabó József, kit szétjárással vádolnak; ő pedig az elődei vádjait szórja hallgatóira. 27) Az 1819-iki vizitáció előtt Fejér Pál jelenti be változó szándokát; mert egészségtelen lakása és a templom, egészségét veszélyeztetik. 28) 1820—22. Z. Kozma Istvánt kedvellik; de fizetésének be nem szolgáltatása, a fa teljes hiánya s több okok miatt változni óhajt. Minthogy pedig minden rendetlenség onnan

származik; mert a gondnok a F. P. és K. I. ideje alatt nem számolt s az egyház pénzei szerteszét kinn vannak s e miatt nemhogy épitkezni; de renoválni sem lehet semmit: az 1821-iki vizitáció meghagyja az algondnoknak, hogy számadását a pap által ellenjegyeztetve, az esperesi hivatalhoz, a helyosztó-gyűlésig beadja, ellenesetben a szomorú következményeket magának tulajdonitsa. Ezen meghagyás eredmény nélkül nem maradt. 28) 1822—26. a költői talentumu Kósa Ferenc, kit hallgatói dicsérnek is; de az Urába való átjárás alkalmatlan volta miatt változni óhajt. 29) 1826. Őri József. 1827. a papi hivatal vákál. 30) 1828—31. Tóth Pál. A templom épülőfélben, de a parókhiák rozzantak. 31) 1832. Tacsi Bálint. 32) 1833—41. Kiss Péter. 33) 1841—44. Kovács Mihály. 34) 1844—47. Kozma István. 35) 1847—51. ifj. Márk Ferenc. 36) 1851—68. Bessenyi Gábor, jeles zenész, ki itt meghalt. 37) 1868—73. Pásztor Károly, jelenleg gacsályi lelkész. 38) 1873 óta Pótor Dániel, előbb angyalosi lelkész.

III. Tanitók és iskolaügy. A hitjavitás után a papok tanitották Cs.-Ujfaluban az iskolát is; ennélfogva sem Bélteki, sem Solymosi nem jegyezhették fel a tanitói fizetést s 1741-ben valami pápista embert vett fel tanitóul az egyház, a miért a vizitáció megróván az egyházat, azt 1742-ben el is bocsátotta. 1) 1777-ben Horváth Béniám lett a legelső cs.-ujfalusi tanitó, ki hivatalát dicséretesen vitte; azonban 1781-ben Mikolába igérkezett. 2) 1781. Darvai Gábor. 3) 1782—87. Bornemiszsza Mihály. 4) 1787. jött Porcsalmáról Etédy János, a ki fél időben tiszttartónak menvén el: jött helyette: 5) Balogh István s lakott 89 ig. 6) 1789—93. Szilágyi József, ki innen Nagyarba igérkezett. 7) 1793. ifj. Dobrai József, kit marasztottak, noha rosz volt. 8) 1794—95. Szilágyi Mihály, ki nem akart maradni, mivel a gyermekeket fenyiteni nem hagyták. 9) 1796—98. dislokáltatott Debreczeni József dicsért tanitó. 10) 1798—1803. Komáromi József, dicséretes tanitó. Panaszol, hogy sem kis kertje, sem keritése. 11) 1803—1806. Sepsi István dics. t. 12) 1806. dislok. Szodoray Pál. 12) 1807. Komáromi Sándor, ki ott hagyván az iskolát, az egyház esperesi engedély nél-

kül bevitte 13) Párizs Ferencet, mely miatt az e.-m. gyűlésre idéztetett. 14) 1808—10. Márk Ferenc. 15) 1810—16. Hérmán Pál szorgalmas és dicsért tanitó. 16) 1816. tavaszától Szarvas József. 17) 1817. Tóth István. 18) 1818. Varga János, ki szélylyeljár. 19) 1819—22. Tóth József szorgalmas tanitó; de változni óhajt: mert háza lakhatlan s fizetése élelmére is kevés. 1821-ben az ujfalusiak azt vallják, hogy soha még ily tanitójuk nem volt. A latin nyelv elemei-, vallás- és számtanból különösen kitünvén tanitványi, előléptetésre ajánlják, mit maga is — a csekély fizetés és csaknem lakhatlan ház miatt — kérelmez. 20) 1822—23. Mándy Béniám; tanitványai a latin nyelv elemei és a vallástanban kitünők. 1823-ban lakhatlan az iskola. 21) 1823—25. Juhász János volt pap, ki a lelkészi hivatalba viszszahelyeztetését kéri. 22) 1825. Vatay Mihály szorgalmas tanitó. Ő utánna névsorunk hézagos. 23) 1846. Jakab János. 24) 1852—64. ifj. Peres József. 25) 1865 óta Kazay Károly.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés a XVIII. század elején: 1) Minden gazda fizet 4 kereszt búzát és 1 szekér szénát. 2) 10 szekér fát. 3) Szemeséletet 2 köblöt. 4) 6 kéve nádat. 5) Az özvegyek 5 sing vásznat. 6) A cselédek feleségei 2 véka búzát. 7) A kiknek gazdálkodásuk nincs, sem földbirtokkal nem birnak, egy köböl búzával tartoznak. (B. Matr. Us. 98. l.) 1801: Keresztes búza 100 ker.; vékás élet 80 véka; széna 30 szekérrel; fa 30 sz.; stoláre 10 vfrt.; 3 fordulón 6 köblös föld, melyet az egyház szánt és kapál. (A belhiv. fiz. ösz. k. m. 1801.) 1874: Mintegy 67 véka búza; 19 hold 1472 □ ° szántóföld; 3 h. nádló; 30 szekér széna; 8 öl fa; stolárék. b) Tanitói fizetés. 1801: Búzafizetés 56 véka; fa 15 szekérrel; tandij: 28 vfrt. és 28 véka zab. 1874: Mintegy 50 véka provent búza; 10 hold 760 □ ° szántóföld, 1 h. 800 □ ° nádló, a holdak 1600 □ ölével számitva; mintegy 15—20 frt. tandij s ugyananynyi véka zab; 3 öl tűzifa s a temetési dijak.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A régi fatemplomot 1765. már kijavitották; de mindazáltal csak 1811-ben bontották

el, noha egy téglából épitendő tornyos templom alapját 1804-ben tették le. 1811 óta az új templomba jártak, noha az (LIV. gyül. tört. leir. 51. lap szerint) „a jég és gyakori árvizek által látogatott lakosok szegénysége miatt, székek- és karzatokkal“ még 1848-ban sem volt felszerelve. A székek és karzatok az 50-es években elkészültek s az egykori földesurak által nagyralátólag épitni kezdett t o r o n y kőmives munkája is elkészült 1873-ban. E toronyban 2 harang függ; egyik 1834-ben elhasadván, nemes Pályi Mihályné Dobay Krisztina segélyével újra öntetett.

U r a s z t a l i e s z k ö z ö k: 1) Széles szerint (280. lap) az úrasztali ezüst poharat nemzetes Ozsváth Péter adta 1711-ben; az 1848-iki leirás szerint pedig egy belül gazdagon aranyozott nagy ezüst poharat Ozsváth László és felesége Kölcsey Erzsébet ajándékozott a cs.-ujfalusi egyháznak. 2) Két cintányér; az első ily felirással: „1708. K. P.“; a másik: „Az ujfalusi ekklézsiának csináltatta Kölcsey Erzsébet.“ 3) Egy kanna „V. M. M. A. D. M. M. 1666.“ felirattal. 4) Egy keresztelő-edény ezen felirattal: „Ozsváth Péter és felesége Tar Katalin Isten dicsőségére 1701.“ 5) Egy aranyvirágokkal varrott fehér kendő 1713-ból. 6) Egy szines selyemvirágokkal himezett kendő 1730-ból stb.

E g y h. é s i s k. é p ü l e t e k. A p a p l a k 1840-ben készült, a templom mellett, tégla és vályogból, 3 szobával, nádtetővel; udvara egy vékás terjedelmű szűk hely; de a t a n i t ó i l a k é s i s k o l a csak felényi területen fekszik s már 1848-ban elavult épület vala.

I n g a t l a n b i r t o k a az egyháznak, melyet részben maga, részben a belhivatalnokok használtak 1848 előtt mintegy 10 köblös volt, s ezenkivül egy belső telke, melyet az Ozsváth-család ajándékozott. Ezen telket némelyek állitólag az egyház tudta nélkül még régen elcserélték az Isaák családdal 4 hold mezőbeli külsőségért, mely helyett a tagositás alkalmával az u. n. Jánosiban ugyancsak 4 hold föld méretett. Jelenleg az e g y h á z i k ö z v e t l e n b i r t o k: 20 hold s 756 □ öl szántóföld: 2 h. 300 □° kaszáló, 196 □° nádló; — a lelkészi állomány: 19 h. 1472 □° sz. f. 3 h. nádló; — a t a n i t ó i

állomány: 10 h. 760 □° sz. f. 1 h. 800 □° nádló, mind ezek 1600 □ ölével számitva.

Ingóságok: Az anyakönyvek (1776-ban kezdve s azóta folyton vezetve); egyházi különféle jegyzőkönyvek; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek és a lelkészi hivatal pecsétje 1833-ból.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 265. 1877: Lelkek száma 196, újházasok sz. 1, szülöttek sz. 15, konfirmáltak sz. 11, halottak sz. 11. Iskolások. 1801: 28. 1877: tankötelesek 6—12 évesekig 21, iskolába jár 19, iskolát idő előtt elhagyó 1, teljesen iskolátlan 1.

12) Csécse.

I. A község és egyházról általában. Csécse fekszik Szatmárvárm.-ben, a Tisza balpartján, Tiszakóród és Milota helységek között, gyümölcsösöktől környezett emelkedett helyen, kissé homokos sárga-agyag talajú s középszerűen termő határral. Környéke régen is nagyon lakott hely lehetett, a menynyiben a Tisza által leszakgatott partoldalokban található tömérdek hamvvedrek ezt látszanak igazolni. Határában van egy dombos hely, melyet ma is várnak neveznek. Különben a helység — mintegy 2 századdal ezelőtt — nem a jelenlegi helyén, hanem a milotai temető közelében feküdt. Birtokosai voltak: 1481. Kömörey Mihályné; 1496. Ujhelyi László és U. Ágoston; 1507. Zoltán János; 1516. Báthori András; 1518. Werbőczy István illetőleg csere útján Perényi István; 1520. Báthori András s a Guthi Országok; 1544. Mucsey Pál, Nagyváthi János, Rácz Miklós; 1571. Zalay v. Sárkány Simon; 1592. Tardi Vörös Orbán; 1642. Kölcsey Péter és Zsigmond; 1810. a Kende-család, Császy József, gf. Barkóczy János, Dósa Imre, Horváth József, Medzaszky István s a Kis-család — mint földesurak. A hagyomány szerint az Elek, Bakos és Kósa családok elei telepedtek meg legelsőben benne, mint halászok, s ezeket követték a Nagy- és Paládi-családok s ezek után a többiek. 1583-ban határai Kóród felől megjárattak. Viszontagságairól csak anynyit tudunk, hogy a szatmári német várőrség felprédálván, 150 frtnyi kárt tett

benne, mint ez az 1662-iki megyei nyomozásból kitetszik. 1848 előtt jobbágy község volt.

A reformációt előzőleg róm. kathólikusok lakták; de ekkor alkalmasint beregmegyei vásáros helyein, a javitott hittel megismerkedvén: protestánssá lett s a szomszéd nagyobb Milotával — mint ennek leányegyháza — a beregi ref. egyházmegyéhez csatlakozott. 1673-ban népessége megszaporodván, elvált Milotától s anyaegyházzá lőn. Mint ilyennek élete inkább békésnek mondható, kivévén a belhivatalnoki fizetések megcsonkitására irányult néhány izbeli zavargást. Különben a beregi ref. egyházmegye jegyzőkönyvei 1600. juli 2-ától emlékeznek Csécséről, de leginkább csak váló- és házassági pereit emlitik a XVII. századból, igy p. 1600., 1610., 1627., 1647., 1667., 1686., 1695., 1698. évekből. A legelső gondnok-választás, valamint a presbitérium alakitásának évét nem tudjuk. Tanitója 1804. óta van. A szatmári ref. egyházmegyébe az 1821-iki koordinációval kebleztetett át. Ezóta — különösebben 1848-tól fogva, — csendes de biztos léptekkel halad virágzása felé.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A csécsei ref. papok névsorát 1735-ig nem ismerjük. Ezentúl is csak hézagosan, jelesül: 1) 1735. Nagy Győri Pál, a ki egy nagy-győri kancsót ajándékozott sákramentomi edényül. 2) 1743. Debreceni János, kinek hitvese Lenkey Sára egy óntányért s egy aranynyal himzett fehér kendőt adott az úrasztalára. 3) 1754. Badalai máskép Orosz György; jeles szónok. Ennek idejében, az 1754. febr. 13. vizitáció elébe idéztetik Kende László úr, hogy a templomba járást fél évig elhanyagolni merészkedett. 4) 1763. Viski Mihály. 5) 1764. Gönczy György. 6) 1766. ismét Badalai György. 7) 1776. Rinót Pál egy bajos ember. 8) 1777—84. Vásárhelyi Sámuel. 9) 1784—93. Szabó Mihály, kinek fizetését 1787-ben levonni akarták, noha — még 1792-ben is, — minden kötelmei teljesitésében fáradhatlannak mondatik. 10) 1794—97. Izsó István. 11) 1797—1800. Szük István, kit mint papot és tanitót is egyaránt dicsérnek; mindamellett 1799. és 1800-ban ok nélkül akarnák változtatni. 12) 1801—04. Hamar Mihály. 13) 1804—07. Székely János. Ekkor a bel-

hiv. fizetés dolgában e.-megyei küldöttség jár kinn. 14) 1807. Kurmai Balogh István. 15) 1808—09. Kátai István e.-m. ülnök, ki itt meghalt. 16) 1809. az öreg Kömley Mihály rendeltetett helyére félfizetésre; de az egyház nem akarja elvinni. 17) 1810—20. Bihari András. Alatta 1815. elveszit az egyház egy kaszálót; mert a gondnok a tulajdonjogot biztositó okmányt elsikkasztotta. 18) 1820. Nagy József. 19) 1821—24. Füsüs Dániel, kit igen kedveltek. 20) 1824—27. Szűcs István, kinek a keresztelés bejegyzéséért nem akartak hallgatói stólát fizetni, a gyakorlatra hivatkozván; holott dijlevelében benne volt. 21) 1827—43. Melegh Dániel; szeretett lelkipásztor, kinek a lakhatlan épület helyett 1828-ban új paplakot épitettek. 22) 1843—71. Nyilas József, előbb porcsalmai lelkész, ki fürdés közben — dacára hogy hires uszó volt, — a Tiszába fult. 1871 óta Illyés Károly.

III. Tanitók és iskolaügy. A csécsei tanulók hajdan Milotára jártak iskolába; 1673-tól pedig — anyaegyházzá levén Csécse, — a lelkészek tanitották az iskolát. 1804-ben már a pap mellett tanitót is találunk Csécsén; de még ekkor talán csak segédtanitó volt az s a pap tartotta; mert a tanitói fizetésről még az 1809-iki dijlevélben sincs szó. Különben a tanitók névsora 1804. óta fön van tartva, jelesül: 1) 1804. Őri József, ki végre mint cs.-ujfalusi pap halt meg. 2) 1805. Komáromi Béniámin. 3) 1812. Ajtai József. 4) 1814. Szilágyi Imre. 5) 1815. Bakó György. 6) 1816. Juhász József. 7) 1821—24. Veres Imre, ki szelid jámbor ember volt ugyan; de a jegyzői hivatalban — mely úgy látszik össze volt kötve a tanitóival, — járatlan. 1822-ben nem talál a vizitáció iskolájában gyermeket s azzal fenyegeti, hogy ha a helyosztó-gyűlésig az iskolafelügyelő és a pap jó bizonyságot nem tesznek felőle: más egyházba sem alkalmaztatik. 8) 1824—27. Költő János. 9) 1827. Rápolti Mihály, szorgalmas tanitó; de ki nem akart maradni, mert sem keritése sem egyéb nyugalma. Az 1828. januári vizitáció előtt előléptetésért esd. 10) 1828-iki nov. vizitáció Hermon András hanyag tanitóról azt jegyzi meg, hogy „volna in posse si non deficeret in moribus.“ Ezt követték: 11) Széles Zsigmond, 12) Sárkány János, 13) Fórizs János,

14) Szaplonczay Pál, 15) Kőrösi István, 16) Sós József, kik több-kevesebb szorgalommal és sikerrel tanitottak 1841-ig. 16) 1841-től Tóth József. 17) 1850. ifj. Peres József. 18) 1852 óta Kassai Sándor, kinek több izben volt dicséretes iskolája.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. A belhivatalnoki fizetés — a népesség csekély száma miatt — mindenkor terhelő volt. „1787-ben a kiknek 10—12 kereszt búzájok termett, fizettek a papnak 4 keresztet; de szerették volna úgy forditani a dolgot, hogy a kik 18 kereszttel birnak, csak azok adnának 4-et, a kiknek kevesebb lenne, azok 5 vékát s a kiknek semmijök sem terem, azok 4 vékát adnának tisztán.“ E törekvés úgy látszik sikerült; mert e század elején kelt dijlevél szerint: 1) a 18 kereszt terméssel biró gazdák fizettek 4 keresztet 16 kévéjével; 2) 16—12 keresztig birók 3 keresztet; 3) a kiknek 13 kereszten alul termett 1 köböl búzát szemül, rostálva; 4) a sarlóval keresők 3 véka szemes-életet; 5) a feleséges zsellérek 2 vékát; 6) a feleséges pásztorok 1 v. frtot; 7) a nőtlen legény 10 garast; 9) a feleséges cigány 3 máriást; 10) a kész gazdaságban maradó özvegy, termés-aránylag fizet szinte; 11) az olyan özvegy, kinek kisebb gazdasága van ugyan, de nincs fia sem alkalmas cselédje, 1½ véka búzát; 12) a guzsalyos özvegy 3 petákot; 13) minden kaszálóval biró gazda jó félszekér szénát; kinek nincs, 1 máriást; 14) járó jószágos gazdák egy-egy szekér fát; 15) harangozó-pénz minden háztól 6 kr.; 16) minden gyermektől tandijul 1 v. frt., ½ véka szemes tengeri, vagy 4 garas, 1 csirke s 1 szekér fa; 17) temető- s templom-kerités közti föld füve; 18) stoláre. 1874: keresztes és vékás élet mintegy 50 köböl; 20 két soros szekér széna; 8 öl kemény tűzi fa; 33 és ½ vékás föld s 1 db. kaszáló; 9 frt. máriás pénz; stolárék.

A tanitói fizetés 1804. a következő volt: minden gazdától, kinek termett, 1 véka búza, kinek nem termett, 1 tetés véka tengeri; feleséges pásztortól 1 huszas; házas zsellértől 1 rhfrt.; özvegyektől 30 v. cz. kr.; minden gyermektől 1 rhfrt., ½ véka tengeri, 1 csirke minden gyermekes apától, 1 szekér fa; kinek jószága nincs, fa helyett 1 máriás; minden háztól 6 kr. harangozó-pénz.

1874: Mintegy 9 köböl búza s 6 köböl 1 véka tengeri; 4 öl kemény tűzifa; 11 frt. máriás pénz; tandijul m.-e. 5—6 frt. s minden tanulótól 1 csirke; stolárék. — (1874. dec. 6. ö. ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és isk. épületek. Ingatlan és ingó javak. A legelső csécsei templom a már emlitett milotai temetőnél volt s az anyaegyházzal közösen használtatott. Elbontása alkalmával a csécseiek az u. n. „csécsei ajtót“ elhozták, s a mai Csécsén épitvén egy fatemplomot, arra alkalmazták; de ez is körülbelül egy századi fennállása után elbontatván, az ajtó eladatott s nemes id. Kiss József vette meg s még 1848-ban mint méhes-ajtó használtatott. Az elbontott fatemplom helyén kőalapon talpra épitettek egy vályog-falú zsindelyes templomot.

Az útca közepén emelkedő fatoronyban 2 harang függ. Az egyik 1 mázsa 25 fontos, ezen fölirattal: „A csécsei ref. ekkla öntette a maga költségén Ao. 1771“; — a másik m.-e. 40 fontos ezen felirattal: „Jesus Nazarenos Rex Judeorum Ao. 1619. Sviusi Janus.“

Urasztali készletek: 1 félmeszelyes ezüst pohár ezen körirattal: „Magos János és D. O. adta a csécsei ekkla számára Ao. 1695.“; 1 cintányér — „Oblat P. E. R. G. D. Ekklae Csécse 1741“ — más cintányér Melegh D. lelk. ajándéka 1841; 2 cserépkanna; 1 sáhos abrosz „Ko. Er.“ jegygyel; 1 csipkével szegélyzett abrosz; 1 szögletein aranynyal himzett gyolcskendő; 1 vörös selyemmel s ezen felirattal himzett kendő: „Horki Andrásné. N. E. A. D. I. D.“; 1 más gyolcskendő veres selyemmel; 1 fekete szélű kendő, 1 vörös virágos selyemkendő.

Egyházi és iskolai épületek. A templom szomszédságában áll a kőalapra épitett elég kényelmes papi lak zsindely tető alatt. Udvarán jókarban levő melléképületek vannak. Az iskola és tanitói lak kissé távolabb van a templomtól; telkét egy Milotáról beszármazott Kis Tamás nevű ember hagyta 1749-ben a milotai és a csécsei eklának, melyből az utóbbiak a milotaiakat kiszoriták, miből per keletkezett. Az iskola talpra, paticsból épült, zsindely tetőzettel. Van még a helységtől ajándé-

kozott helyen egy vályogból épült kocsmaháza is az egyháznak. Minden egyh. isk. épületei pedig tűz ellen biztositvák.

Különböző cimeken birtokolt összes ingatlan javak: Udvar s temetőhely a) 1000 □ öl, b) 1 hold 1000 □ öl; szántóföld: 6 hold 940 □ öl; rét és kert: 1 hold 715 □ legelő: 169 □ öl, mind 1600 □ ölével.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv, kezdve 1776-on: 3 db. körleveles jegyzőkönyv; 1 db. közjegyzőkönyv; egyházker. s megyei jegyzőkönyvek s nyomtatványok s iratok. Iskolai szerelvények: 1 isk. anyakönyv; 1 fekete tábla; fali olvasótáblák; 1 méter tábla; 20 palatábla; 16 darab kézi és vezérkönyv; 1 Magyarország fali térképe; 3 kézi térkép; 1 földgömb. (1874. dec. 6. ö. ir.)

VI. Népesség. 1787-ben áll az egyház 28 családból. 1808. lélekszám: 219, szülött. sz. 7, megholt. sz. 6. 1877: lelk. sz. 246; szülött. sz. 8; újházas. sz. 1; halott. sz. 12. Iskolások. 1804: iskolások sz. 31. 1877: tankötelesek 6—12 évig 35, iskolába jár 35.

13) Czégény és Dányád.

I. A község és egyházról általában. Czégény és Dányád ikerfalvak a Szamos jobb partján, Szatmárvármegyében, melyeket egy útca választ. Két külön polgári községet képeznek, teljesen elkülönitett határral s elöljáróságga; de egy e.-gyülekezetet, melynek azonban két presbiteriuma, két gondnoka, két anyakönyve, két parokh. pecsétje stb.

Czégény a Kölcsei uradalomhoz tartozott. 1344. Nagy Lajos király a czégényi monostor előfokát a Kölcsey nemzetségnek adományozza, 1368. és 1376. a Kölcseyek határit megjáratják. 1417. a Matuzmay nemzetség is birt benne. 1422. a Kölcseyek birtoka. 1460. Károlyi János, And., Mih. és Lász. 1496. Ujhelyi László és Ágota; 1503. Makray Gergely kapnak benne részt. 1510. Kölcsei Kende Lőrinc és Péter birják és határit megjáratják. 1518. a hires Werbewczy István czégényi részjószágát elcseréli Perényi Jánossal. 1520. Báthori András, Ország Ferenc és Imre fölkérik. 1524. Bélteki Drágffy János

Czégénybe iktatásának a Kölcsey s Kende nemzetség ellenmond. 1559. Horváth György; 1561. Kelemenfi Fekete János; 1729. Jékey Sándor nyernek benne részt. 1810-iki birtokosai voltak: Kende László, Dósa Imre, Dékány János és Illyés Mihály; jelenleg legnagyobb birtokosai a K. Kende Zsigmond utódi.

Dányádot birta 1416. a Domahidy nemzetség; 1423. Domahidy László és István ellen főbenjáró ítélet hozatván, Báthori István és András fölkérik, majd alku szerint 2 részét Kölcsey Jakab és Györgynek adják át, a 3-ikat pedig Domahidy György rokonuknak. 1515. Ungai Hajas Tamás; 1517. Guthy Ferenc és Imre; 1543. Nyékey Andrásné és Ifiu Márton; 1558. Borsovai Oláh Márton; 1583. Kölcsei Kende Vit és Danyay István; 1630. Mosdossy Imre; 1638. a Szuhay testvérek; 1665. Kende Jánosné, Sándorházy Ferencné és Szinyérváraljai Horváth Istvánné vagyis a Thury leányok; 1729. Jékey László; 1750. Nagy Sándor és György kapnak benne részjószágot részint királyi, részint nádori adománynyal. 1810-ben főbirtokosai a Budaházy-, Ilosvay-, Losonczy-, Gyene-, Maróthy-, Lipcsey- és Borbély-családok.

A két iker község multjáról a fenntebbi adatokon kivül mit sem tudunk. Csupán annyit kell megemlitenünk, hogy vizár, pestis, kholera, német és tatár úgy nem kimélte, mint szomszédait; igy p. mint az 1662-iki megyei vizsgálatból kiderül, a szatmári német várőrség 300 frt. kárt tett benne.

A hitjavitást előzőleg jóval róm. kathol. parókhia volt Czégény-Dányádon, mely a szatmári főesperességhez tartozott. 1332. Domokos nevü papja 48 dénárt fizet pápai sexennalis tized gyanánt. 1333-ban pedig ugyanaz 6 garast. (Schemat. Cleri Szatmár. 1864. 44. lap.) Czégényben pedig valami barát-monostor állt, mely hihetőleg 1344 előtt jóval elpusztult.

A reformáció alkalmasint a Drágffyak s Kendék pártfogása alatt erősödött meg az ikeregyházban. A Kende-család még kényszerü kathólizálása után is pártfogója volt az egyháznak. Kende Zsigmond p. művelésre földeket ajánlott stb., Kende Kanut pedig az iskola javára tartott bálkor 50 frtot adott a nevezett célra stb. De a nevezett

egyház iránti érdemekben senki által sem hagyta magát felülmúlatni Dányád reformált főbirtokosa Nagyváradi Ajtay Sámuel sem, kinek adományairól alább lesz szó. Ily pártfogók mellett ezen az egyházmegyei jegyzőkönyvek szerint folytonosan anyaegyház, a legvirágzóbb gyülekezetévé válhatott volna a szatmári reform. egyházmegyének, ha ez egyesült egyház dualisztikus természetéből kifolyólag nem lett volna a pártoskodások szomorú szinhelye, a minélfogva sokszor még az egyházmegyei hatóság iránt tartozó függést és engedelmességet is megtagadta anynyira, hogy még nem oly rég kénytelen volt az egyházmegye a duálizmus megszüntetését illetőleg végzést hozni, s csak miután az iker-gyülekezet a törvényes engedelmességre visszatért, — engedni meg neki a duális állapotra való visszamenetelt.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A szatmári reform. egyházmegye legrégibb — Tarczali-féle — jegyzőkönyvében 1670 óta csak egyes válóperes esetek vannak Czégény-Dányádról följegyezve s igy papjairól sem tudunk semmit egész 1686-ig; ekkor 1) Berendi Sámuel volt lelkésze. 2) 1787. Gyimóti István. 3) 1716. Bényei János. 4) 1724. Nagyari Jakab a volt esperes. 5) 1725. Ungvári Ferenc. 6) 1725—35. Mikolai D. András egyházmegyei ülnök, ki e minőségétől egy időre megfosztatott; de azt 1730-ban ismét viszszanyerte. 1731-re Bucsi Istvánt akarta helyette hivni az ekkla, de a traktus meg nem engedte. 7) 1735—38. Szatmári Pál akadémikus pap. 8) 1738—42. ismét Mikolai D. András e.-m. ülnök, ki itt meg is halt. 9) 1743—49. Szathmári M. János, ki innen Rápoltra ment. Az 1744-iki vizitáción Ottlik Pálné úrnőt jóságáért emlegetik. Az 1746-iki vizitáció Dányádot az egyházmegyei gyűlésre idézi a lelkészi fizetés megcsonkitásáért; 1749-ben a dányádiak azt panaszolják, hogy Ottlik Pál patrónus dispoziciójából akként harangoztat, hogy azt Dányád nem szereti. 10) 1749—51. Kecskeméti István. 1752. s 1753. nincs szó Czégény-Dányádról. 11) 1753—56. Gersenyi István akadémikus pap. 1757. és 1758-iki vizitáció iratai elvesztek. 12) 1756. vagy később jött Szathmári Sámuel e.-m. ülnök, ki alatt 1759. panasz van a lelkészi fizetés megcsonkitása

s a templom és parókhiális épületekkel való nemgondolás miatt. Sz. S. hihetőleg meghalt itt 1762. tavaszán. 13) 1762—64. Somodi Mihály e.-m. főülnök. 14) 1764—70. Baróthi István. 15) 1770—75. Garbóczi András e.-m. ü. 16) 1775—77. Bibarczfalvi János, kit arról dicsérnek, hogy a házasokat 3 vasárnap reggel szokta kihirdetni. 17) 1777—82. Keresztury György, ki 1782-re Bagosra ajánlotta magát. 18) 1782—88. Vári István, kit bár szivesen marasztottak, — mint elődjét is — de Cs.-Ujfaluba ment. 19) 1788. Főző József, jött Simából; de szemei meghomályosodván, 1789. lemondott. 20) 1789—91. Csécsi Nagy János. 21) 1791. Illyési József, ki itt meg is halt. 22) 1792—94. Vas Gábor. 23) 1794—99. Dobrai József. 24) 1799. Zágonyi Imre. 25) 1800—1803. Sándor István; jött Nábrádról s meghalt itt. 26) 1803—1808. Láczai János; jött Ökörítóról s ugyancsak itt halt meg. 27) 1808—10. Vida József, ki innen Atyába ment. 28) 1810—19. Kató Ferenc, jött Angyalosból. 29) 1819—30. Bakos Antal. 30) 1830—31. Szűcs István; ki helyett egy párt bizonyos Kocsa nevűt akart behozni az abauji traktusból stb. Sz. I.-nak még elmenetele után is nehezen lehetett fizetését megkapnia, dacára az egyházkerületi gyűlés e tárgyban hozott itéletének. 31) 1831—33. Fűsűs Dániel. 32) 1833—45. Kató Lajos. 33) 1845—51. Pap István, a kedves és szeretett lelkész, ki itt meghalt. 34) 1851—59. Szécsényi Pál, ki innen Gyügyére ment. 35) 1859—66. Szabó Sámuel, ki innen Sz.-Ujlakra ment. 36) 1866—75. Mándy Benő előbb mándi lelkész, ki innen V.-Orosziba ment. 37) Somodi Molnár Ferenc e.-m. ülnök, ki ide V.-Oroszibó1 jött.

III. Tanitók és iskolaügy. Hihetőleg a legelső ref. tanitók Czégény-Dányádon is a lelkészek voltak; 1690-ben azonban úgy ir alá a Tarczali-féle jegyzőkönyvben 1) Vaji István a 305-ik lapon, mint cz.-dányádi tanitó. 2) 1701. Nábrádi Miklós a tanitó. Ez időtől nincs a tanitók neve följegyezve 1725-ig; lehet, hogy az iskolatanitás ismét a papokra szállt viszsza. 3) 1725. Gönczi N. N. 4) 1726. jött Jánkról Bényei Gábor. 5) 1727. Gyügyei Pál. Ezután megint nincs szó a cz.-d. tanitókról 1730-ig. 6) 1730. Lipcsei György talán 1732-ig. 7)

1732-ben csak enynyit ir a vizitáció, nem marasztatott a rektor; de nevét nem emliti. 8) 1732—35. Szigeti N. N. 9) 1736. szintén csak ezt irja a vizitáció, marasztatott a rektor. 10) 1738—40. Halmi István. 1741. és 1742. el van hallgatva a rektor neve. 12) 1742—43. Mogyorósi András. 13) 1744. Csekei János. 14) 1745—51. Halmi István. 1751—53. tavaszáig nincs szó a tanitókról. 15) 1753—56. Csekei János. 1757—58. nincsenek meg a vizitáció aktái. 16) 1758—60. Somogyi Gábor. 17) 1760—62. Tegze Pál. 18) 1763. Kis József. 19) 1766—70. Szabó László. 20) 1770—72. Galambfalvi Ferenc. 21) 1772-re dislokáltatott Tomori Ferenc. 22) 1775—80. Váradi István, ki bár marasztatott Nagyarba ajánlotta magát. 23) 1780—82. Belényesi György. 24) 1782. Patay György. 25) 1783—85. Várady György. 26) 1785—87. Katona Péter; jött Rápoltról s civódó felesége miatt nem marasztották. 27) 1787—89. Tomori Ferenc. 28) 1789—93. Debreczeni József; jött Tyukodról s ment Ökörítóra. 29) 1793—95. Szűcs András. 30) 1795—98. Debreczeni József. 31) 1798. Dobrai József. 32) 1799. Sikkó András. 33) 1800—1805. Debreczeni József. Tanitotta Molnár grammatikáját. 34) 1805—1806. Boros Márton. 35) 1806—11. Horváth Mihály, a ki d.-apáti pap lett s ott meg is halt. 36) 1811. Szabó Ferenc; előbb f.-gyarmati preceptor. 37) 1812—15. Bagosi Sámuel. 38) 1815—16. Szarvas József, szorgalmas tanitó. 39) 1816—24. Lökös György; folytonosan dicsérik; 1824-ben előmozdittatását kéri. 40) 1824—28. Nagy Sándor, kit a vizitáció 1827-ben mind szorgalmasabb tanitás-, mind jobb erkölcsi viseletre int. 41) 1828—39. ismét Lökös György, kit folyton dicsérettel halmoznak el. 42) 1839—43. Fejér Dániel. 43) 1843—48. Dávid Miklós. 44) 1848—51. Gaál Lajos. 45) 1851—55. Kiss György. 46) 1855—56. Lányi Lajos, jelenben kocsordi pap. 47) 1856—59. Kondor Pál. 48) 1859—63. Joó Károly. Ezek Gaálon kezdve mind igen jó tanitók voltak s közűlök különösen kitüntek később is Kiss György és Joo Károly. 49) 1863—66. Nagy Ottó. 50) 1866—71. Dudás Dániel. 51) 1871—75. Berki Péter. 52) 1875—76. Nagy Ferenc. 53) 1876 óta Szigethi Bálint.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lel-

készi fizetés 1705: 1) Minden a ki magát nemes embernek mondja, őszi vetéséből decimát ad. Most nem régen egy szekér fát is igértek jó akaratjokból. 2) Ha a nemes ember 3 keresztből álló decimát megadhat: egy köböl búzát ad és egy frtot; de úgy ha ekéje jár szántani. Ha pedig ekéje nem jár a nemes embernek vagy aszszonynak: 2 véka búzát ad. E mellé az armalista nemes ember fát s szénát egy szekérrel. 3) A paraszt ember egy véka búzát, fát, szénát egy szekérrel. 4) A zsellér félbért fizet. 5) Az özvegy aszszonyok 3 sing vásznat adnak. 6) A malomból sabbathale. 7) A Kende-háztól minden esztendőben egy darab füvet adnak kaszálni. 8) Vagyon 2 db. szántóföld, 2 kaszáló. 9) A kereszteléstől a perszonálista nemes ember diskréciónáliter fizet; paraszt ember 24 denárt vagy egy tyúkot s egy kenyért; esketéstől 1 frt.; a temetéstől a paraszt ember 1 frt. (Bélt. M. Us. 26. lap.) 1801: Pénzfizetés 5 rhft.; k. búza 40 kereszt; szemes-élet 20 köböl; fa 36 szekérrel; kaszáló, melyet az egyház kaszál 4 bogjás; kenderföld 1 vékás; stoláre 6 rhft. 1876: Az ezen évben kiállitott, de már 1869. áprilban egyházkerületileg megerősitett dijlevél a fizetés kulcsalapjául az igazságos birtokarányt állapitván meg: az egyháztagok 67 köböl búzát fizetnek a két belhivatalnoknak, melynek $^2/_3$-a, 44 köböl 2 véka a papé. Ezenkivül 20 hold szántóföld, (1200 □ ölével), s 8 öl kemény tűzifa, udvarára beszállitva és a fennsőbb egyházhatóságilag megállapitott stoláre. Minthogy pedig az arányositás előtt a lelkésznek 6, s a tanitónak 4 hold földjét meg is szántották: ezen földek szántása helyett e.-ker. engedély mellett pénzt fizetnek, jelesül a lelkésznek 28 frtot két részletben. E 6 hold föld adóját szintén az egyház fizeti.

b) Tanitói fizetés. 1801: Pénzfizetés 2 rhft; ker. búza 20 kereszt; szemes-élet 10 köböl; fa 18 és $^1/_2$ szekérrel; tandijból 20 rhft; stoláre 2 rhft. (A b. h. fiz. ösz. k. m. 1801.) 1875: A belhivatalnoki búzafizetés $^1/_3$-a, vagyis 22 köböl 2 véka búza; 10 hold föld (1200 □ ölével); 4 hold, — melynek adóját is fizeti az egyház, — szántásdija 16 frt.; 5 öl kemény tűzifa udvarára beszállitva s a fennsőbb hatóságilag megállapitott temetési- és tandij. (1878. márc. 4. kelt közlemények.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. Az ismeretlen időben épült kettős templom az iker egyház kettős sajátságának megfelelőleg volt alkotva, nevezetesen az egyik magasabb, a másik alacsonyabbra volt épitve; közepén volt a templom piaca a kathedrával s ez előtt az úrasztalával, mig két oldalt a két egyház tagjai ülőpadjai állottak szemben egymással. Ez épület az előtte álló négyszögletű ijas-fias fatoronynyal együtt az 50-es években nagyon el lett hanyagolva, a midőn Nagyváradi Ajtay Sámuel földbirtokos fölbuzditván az egyházat, annak igás és kézimunka erejével s egyéb áldozataival egészen újjá alakittatta azt — mint a templom belső falába illesztett Ajtay-cimeres emléktáblán olvasható; — egyszersmind egy bádoggal födött csinos tornyot is épittetett hozzá, melyben 2 harang függ.

Úrasztali eszközök. 1 szent kenyérosztó aranyozott mély tányér ezüstből; 2 régi ezüst pohár; 3 cinkanna; több arany- és selyemmel varrott patyolat- és selyemkendő és vászonabrosz s egy aranyvirágok-, búza-kalász- és szőllőfürtökkel himzett cimeres bársony teritő. Ez utóbbi, valamint maga a templom közepén, egy emelvényen álló — diszes úrasztal, mely igen szép diszmíi, Nagyváradi Ajtay Sámuel földbirtokos ajándoka.

Egyházi és iskolai épületek. A paplak szintén nem régi épitmény; azonban állandó aligha lesz, miután az egyházmegyei figyelmeztetés dacára, a parókhiális udvar szélén levő lejtőbe épittetett, hova a dombos részről az eső- s hóviz egyenesen oda foly. Környéke ugyan már jól föl van töltve, s útca felöli oldala s két vége jó minőségű téglával aláépitve; de mindamellett is ez épület száraz és egészséges alig lehet. Elsőben igen alacsonyra is volt épitve; azonban Mándy Benő lelkész ösztönzése folytán feljebb lőn emelve s teljesen felszerelve. Különben elég kényelmes volna; van benne 4 szoba, kamra s pince. A tanitói lak és iskola a legújabb (1873) keletíi épitmény, 2 szoba, konyha, kamra és 1 tanteremmel. Szintén téglaalapra, vályogból és zsindely tetővel készült. Az épitési költségek egy részét a tiszántúli egyházkerülettől nyert államsegély, egyesek adománya

és e célra rendezett táncvigalmak jövedelméből állitották elő. Mindkét parókhiális udvar melléképületekkel is el van látva s minden egyházi s iskolai épületek, valamint a templom is a tűz ellen biztositva vannak.

Ingóságok. Az anyakönyvek mind Czégény, mind Dányád részére külön vannak vezetve. Kezdették 1777-ben. A jegyzőkönyvek újabb keletűek s szintén külön vezetvék. Parókhiális pecsét is kettő van; készült 1833. stb.

Ingatlanok. Az emlitett parókhiális telkeken s a temetőkön kivül, a közvetlen egyházi birtokállomány tesz 4 holdat, a lelkészi 20 holdat s a tanitói 10 holdat, mind 1200 □ ölével számitva. (1875. évi összeirás.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 461. 1877: lelkek sz. 601, újházasok sz. 7, szülöttek sz. 28, konfirmáltak sz. 10, halottak sz. 25. Iskolások: 1801: tanulók sz. 36. 1877: tankötelesek 6—12-ig 96, iskolába jár 87, isk. elhagyott 9.

14) Darah.

I. A község és egyházról általában. Fekszik szintén Szatmármegyében a Szamos jobb partján, szép gyümölcsökkel s termékeny határral. 1300—1424. a Darahy nemzetség; 1483-tól a Zokoli család; 1608-tól a Pethő; 1633-tól a Sóvágó testvérek, majd b. Serédy Klára, b. Toroczkay Ágnes utódi stb. birják. (Szirmay Sz. v. E. II. k. 204. lap.) Sorsa a mohácsi vész után épen az, mi a szatmári vár ágyúi alatt fekvő többi falvaké.

A hitjavitás előtt róm. kathól. egyház volt. A reformáció alkalmasint a Szamos túlpartján fekvő Óvárból hóditotta meg. Anya- vagy leánygyülekezet volt-e kezdetben, — nem tudjuk. Anynyi tény, hogy már 1705-ben anyaegyház volt; mert a Bélteki 1705-ben készült mátrikulájában mind papi, mind tanitói fizetése be van iktatva; de az atyai e.-m. gyűlés 1712. febr. 17. már igy végez róla: „az óvári ekklézsiában filiájával Darával együtt úgy folyljon az isteni szolgálat, mint volt az előtt, azonkivül, hogy minden harmadik vasárnap a reggeli solemnis cultus a filiában légyen először.“ A vizitáció aktái pedig azt igazolják, hogy Darah 1724-ben is Óvárinak volt filiája,

s egész 1808-ig az is maradt. 1741-ben kőtemplomát báró Thoroczkayné, b. Serédy Klára a róm. katholikusok részére elfoglalván, — helyette egy kis fatemplomot csináltatott; de ezt is bezáratták 1777—1788-ig. 1746-ban a vizitáció előtt azt kérték a daraiak, hogy az óvári pap minden 3-ik ünnep első napján járjon át úrvacsorát osztani; mit a vizitáció helyben hagyott s megerősitett. 1755-ben panaszkodnak a daraiakra az óváriak, hogy az egyesség ereje ellenére Darah mit sem gondol az óvári iskola épületével, melyet épiteni tartozott, s kivánják, hogy vagy teljesitsék kötelmöket, vagy váljanak külön. 1771-ben a szatmári jezsoviták priorja el akarta foglalni a darai parókhiát; de ekkor még sikertelenül. A Szamoson való átjárás sokszor veszedelmessé válván, az óváriak magok sürgették 1771-ben az elválást; de az egyházkerület meg nem engedte. Végre az 1791: XXVI. t. cz. alapján a különválás elvégeztetett, s 1793-ban megbizta az egyházmegye Ilosvay László segédgondnokot, hogy a megyei hatóság útján Daráhnak parókhiális fundust eszközöljön. Azonban ebből semmisem levén, Kisdobronyi Isaák Gáspár fogá fel a daraiak ügyét, s minthogy a földesúr az egykor adott parókhiális fundust viszszavette: ő mint segédgondnok és főszolgabiró kieszközlé, hogy Szatmármegye egy alkalmas parókhiális fundust szakasztatott ki a földesúrral. Igy szakadt el Darah Óváritól 1808-ban, és ugyanakkor anyaegyházzá lett. 1872-ben külön tanitóság is állittatott. Mind ennek dacára az egyház el van árvahodva, a minek oka az, hogy népe nagyon szegény s nem birja a lelkész és tanitó tartását s az épitkezést. Az egyházmegye ezen segitendő, majd a magy. ref. segélyegylettől, majd az államsegélyből eszközölt számára évenként segélyt s a segélyre állandóan ajánlá is; mire annyival inkább szükség van: mert a vele egy községben élő idegen nemzetiség és felekezet között a feloszlástól kell félteni.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Miután ismét anyává lett Darah, rendes lelkészül hozta: 1) Márk Ferenc előbb fehérgyarmati, aztán csaholczi tanitót. Utóda lett 2) 1811-ben Nagy László, előbb kisnaményi tanitó, ki itt lett pappá. 3)

1814-ben jött Nagy-Kolcsról Szilágyi Sámuel, kit 1817-ben nem akartak pontosan fizetni. 4) 1819. Béres Mihály; ki panaszol, hogy 20 köbölnyi fizetéséből 2 köbölnél többet be nem adtak. 5) 1820. Kósa Ferenc szép képzettségű s költői tehetségű férfiú, jeles pap és tanitó. Ez promóciót kért, az egyház pedig gyér népessége miatt filia akart lenni ismét; de ez meg nem engedtetett. Őt követte 6) 1821. Baranyi Mózes, ki hason okból változni akar. 7) 1822. Szabó József; szintén panaszol. 8) 1823. Erdélyi József. 9) 1826—32. Juhász János. 10) 1832—34. Nagy Gábor 11) 1834—38. Szűcs István. 12) 1838—43. Szatmári József. 13) 1843—45. Horváth István segédlelkész. 14) 1846—51. Gáthi István. 15) 1851—54. Abossi Márton. 16) 1855—61. Lábas István előbb szatmári káplán. 17) 1861—63. Szatmári István. 18) 1862—74. ismét Lábas István, ki elnyomorodván Kormány Károly segédkedett mellette, mig végre 1874-ben meghalt. 1874 óta Ferenczy Imre előbb p.-daróci pap.

III. Iskolaügy. Tanitók. 1705-ben fel levén jegyezve Béltekinél a darahi tanitói fizetés, hihetőleg külön tanitóság is létezett Darálm. 1712-ben Óvárihoz affiliáltatván Darah, ott épité a tanitói lak- és iskolát: következőleg az iskolás gyermekek is oda jártak, a mikor t. i. a köztök levő Szamos miatt járhattak. Később azonban az iskolafentartással nem gondoltak, mit Óvári 1755-ben be is panaszol: mi arra enged következtetni, hogy gyermekeiket sem küldék át Óváriba tanulni. 1808-ban anyásittatván Darah, 1809-ben papot is hivott s ettől fogva lelkészei tanitották az iskolát is, mignem 1872. tavaszán a tagositás alkalmával az V. cikk alatt látható földbirtok hasittatott ki a tanitói hivatal számára, azon feltét alatt, hogy a lelkésztől elkülönzött tanitói hivatal állittatván fel a darai ref. egyházban, abba egy rendes tanitó állittassék. Igy állittatott be ifj. Kemenszki Dénes, kit Kormány Károly segédlelkész, majd Tyukodi György váltott fel a tanitói hivatalban, ki jelenleg is ott lakik.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: Fizet a falu készpénzt harminc magyar forintot. Fát 10 szekérrel. Keresztelőstől egy tyúk s egy kenyér. Esketőstől 1 magy. frt. Halotti prédiká-

lástól 1 frt. 1712: Minden gazda, kinek vetése van, ad egy kereszt búzát, kinek vetése nincs, 8 polturát. Az özvegyek 4 polt. A nemesek discretionaliter fizetnek. Énekléstől (halott felett) 8 polt. 1801: Pénzfizetés 16 frt.; fa 7 szekérrel. 1875: 155 frt. készpénz o. é.; 20 köböl kétszeres búza; 33 hold föld (lásd részletesebben az V. cikk alatt); 6 öl fa; mintegy 20 frt. stoláre.

b) Tanitói fizetés 1707 körül: A lelkészi fizetés fele. 1712: A lelkészi fizetésnek egyharmada. 1801: Pénzfizetés 8 vfrt.; fa 4 szekérrel. 1875: 8 köböl kétszeres búza; 16 hold föld; (lásd részletesebben az V. cikk alatt) 35 tanköteles gyermektől tandijban 61 frt.; stoláre 8 frt. o. é. Ezen fizetést 1742—1809. az óvári belhivatalnokok élvezték, azóta pedig a Daráhn helyben lakók.

V. Templom és úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingóságok és ingatlanok. a) Templom. Hajdan a darahi reform. egyháznak kőtemploma volt, mit hihetőleg protestánssá lett egykori kathól. őseitől örökölt. 1741-ben b. Thoroczkayné b. Serédy Klára engedélyt kért, hogy fiát ennek sirboltjába temethesse el. Miután ez neki megengedtetett, a temetést követő napon a templom kulcsát azon ürügy alatt kérette el a lelkésztől, hogy meghalt fiát a sirboltban meglátogathassa; de a kulcsot többé viszsza nem adta; sőt a templomot is a róm. kathólikusok részére elfoglalta. Az ily önkényesen elfoglalt templom viszszaadatása végett a királyhoz folyamodtak a darahiak s onnan az akkori körülményeket tudva, oly valóban bámulandó dekrétumot nyertek, hogy a róm. kathólikusok vagy adják vissza az elfoglalt templomot, vagy hasonló anyagból épitsenek helyette a reformátusoknak másat; azonban a nevezett báróné csak fából épittetett számukra egy kis templomot tornyostól. Ezt is bezáratta a kathólikusok ármánya 1777—88. 1788. jan. 26-ikán Geőtz Fer. alispánhoz egy kérvényt nyujtottak be a darahiak, melyben a leányegyházakban levő templomok használatát engedélyező 1785-iki királyi rendeletre támaszkodva, kérelmezték templomuk kinyittatását. Az alispán előbb Mándy Pál szolgabirót küldte ki annak megvizsgálására, vajjon a nevezett templomot a

darahi adózó nép megerőltetés nélkül kijavittathatja-e? És miután a szolgabiró oly jelentést tett, hogy a templom kijavitására csak 38 frt. 17 kr. kell; az egyháznak pedig kötvényeken 42 frt. 29 krja van: a templom kinyitása az 1788. ápr. 21-iki megyei végzéssel Mándy Pál szolgabiróra bizatott, s egyszersmind megengedtetett, hogy benne mint filiális templomban az óvári predikátor isteni szolgálatot tarthasson. Mándy Pál Daráhn meg is jelent s 1788. ápril 12-ikén a templomot kinyitván, azt az egyház használatába bocsátotta; erről egyszersmind az egyház részére egy bizonyitványt is állitván. E templom szolgált aztán isteni tiszteleti helyiségül egész 1872-ig, a midőn helyette egy más fatemplomocska készült, patics-fallal, zsindely-fedéllel s végén hozzáragasztott kis fatoronynyal, melyben 2 harangocska függ. (A Sz. e.-m. 54. gyül. leir. 65. lap.)

b) Az úrasztali eszközök ezek: egy itczés nagyságú aranyzott ezüst kehely, ezüst fedéllel; 2 ón-kanna, egyik ezen felirattal: „Hen. Mar. 1634.“ 2 cintányér; 5 veres selyem s ezüsttel kivarrott kendő; 1 báldog keresztelő-edény ugyanolyan tállal.

c) A parókhiális telek szerzésével 1793-ban az egyházmegye segédgondnokát bizta meg; de ez annak nem sikerült. Később adott ugyan egyet a vármegye közbenjárására Bölcskei Buday József földesúr; de azt ismét viszszavette, mignem Isaák Gáspár segédgondnok és főszolgabiró kieszközlé, hogy Szatmárvármegye 1808-ban egy alkalmas parókhiális telket szakasztatott ki a nevezett földesúrral. Ezen telekre épitett aztán a darahi ref. ekkla egy iskola gyanánt is szolgáló 4 szobás parókhiális épületet, mely 1875-ben már nagyon rozzant állapotban volt. Ennek újra épitése végett már 1877. a téglaés vályog-anyagok is készen voltak; de a nép rosz akarattal ellenszegült s az egyházi munkák kötelezettsége ellen tanácsot a más hitű tanitótól és lelkésztől kért, mely utóbbi még a ref. gyermekek keresztelésébe is illetéktelenül beleavatkozott; sőt úgy látszik az áttérők számára jutalmakat is tűzött ki, melyet — mint a darahi egyház elöljárói panaszlák — többen nyiltan hangoztattak is, midőn a fizetésre szólitás alkalmával az elöljáróságot gubacseréléssel — áttérés — fenyegették. E bajok orvoslása

végett a szatmári ref. egyházmegye — 1877. ápr. gyűlése 37. sz. határzatával — a helyszinére egy küldöttséget nevezett ki. Az iskolának telke nem levén, bérelt helyiségben van.

d) Ingóságok. Anyakönyv van 2; 1791. és 1833-ban kezdve. Különféle egyházi jegyzőkönyv 3; egyházkerületi jegyzőkönyv és nyomtatvány 26 db. A lelkészi hivatal pecsétje, melynek cimere a zászlós bárány, 1833-ból való.

e) Ingatlan birtokok. a) Egyházi birtok: Belső telkek stb. 2 h. 363 □ öl. Lankaföldek: 2 h. 236 □ öl. Nem terményező ter. 2840 □ öl. Összesen 7900 □ öl. b) Lelkészi állomány: Belbirtokban 245 tizedhold. Szántóföld: 19 hold és 500 tizedhold. Kaszáló: 6 h. 500 t.-h. Erdő vagy maradványföld: 8 h. Nem term. ter.: 41 □ öl. Összesen 38,361 □ öl. c) Tanitói állomány: Belbirt.: 791 tizedhold. Szántóföld: 9 h. Kaszáló: 3 h. Erdő vagy marad. föld: 4 h. Nem term. ter.: 24 □ öl. Összesen: 18,794 □ öl. — (1875. febr. összeirás.)

VI. Népesség. 1877: Lelkek száma 355, újházasok sz. 6, szülöttek sz. 10, konfirmáltak sz. 6, halottak sz. 13. Iskolások: tankötelesek 6—12 év közt 29, isk. jár 19, isk. elhagy. 10.

15) Darnó.

I. A község és egyházról általában. Fekszik Szatmárvármegyében a Szamos-közön. Egykor szászok lakták s innen Szaksza-Darnónak is nevezik. Termékeny határát árviz járja. 1453-ban felét Ujhelyi Péter birja; 1476. a Rozsályi Kunok s a Majtissyak a mellette fekvő Sopsatelke pusztát egymás közt felosztják; 1524. Drágffy János az egész helységet királyi adománynyal kapja; 1569. Mester András és Salgay Bálint benne rész-jószágot nyernek. A XVIII-ik században Kölcsey Sándor s Péchy Anna és nehány köznemes birták; 1810-ben főbirtokosa volt Kisdobronyi Isaák Gáspár stb. (Szirmay Szatmárvármegye Esm. II. k. 247. lap.)

A mohácsi vész után kezdődött polgárháborúk alatt egész a szatmári kompozicióig minő sorsa volt, — nem

tudjuk; de bizton hihető, hogy a Szamosközön megforduló hadak sarcait Darnó sem kerülte el. Az 1662-iki vizsgálat szerint a Cobb szatmári német várőrsége, a gazdaságban ejtett tetemes károkon felül, 100 frtnyi kárt tett benne.

A hitjavitást előzőleg kathól. hely volt és alkalmasint Kisszekeres vagy Namény filiája. A reformáció a Drágffy-család pártfogása mellett gyökerezett meg benne s alkalmasint anyagyülekezetéből reformáltatott.

Széles szerint hajdan a kisszekeresi ref. egyház filiája volt Darnó, később az 1709-iki pestis és az 1717-iki tatárdulás alatt, a vele együtt nagyon megapadt Kisnaményhoz csatlakozott s a két gyülekezet együtt tartott egy Kisnaményban lakó lévitát. Előbb talán temploma sem volt, hanem a lakosok a közeli anyaegyházba jártak át istenitiszteletre; később hihetőleg a Darnón átfutó patak partján lehetett valami kis fából összerótt imaház, mignem Kölcsey Sándor kegyes özvegye Péchy Anna földesasszony templomhelyet és parókhialis telket ajándékozott a darnói reform. egyháznak. Ezután noha Kisnaménytól el nem szakadt, 1775. május 1-én Görgényi Mihályt állitotta be preceptorul; 1791. márc. 23-ikán pedig a szatmári ref. egyházmegye anyaegyházzá emelte, a midőn Kisnaménytól végleg elválván, papot hozott. Ez idő óta a darnai egyház pártfogója Péchy Anna örököse K. Isaák Gáspár lett s most az ő utódi közül Szegedy Antal egyházmegyei ülnök, kitől mint főgondnoktól az eddigi támogatás után e kis egyház minden jót remélhet, s ki 1877-ben a parókhiális telek bővitésére 30 □ ölnyi tért ajándékozott.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1791. máj. 26—96. Tardy László előbb gacsályi, később naményi pap. 2) 1796. Biró Balázs. 3) 1797—1801. Kiss Mihály. 4) 1801—1803. Horváth Béniám. 5) 1803—1806. Vass Gábor. 6) 1803—1806. Nánási Mihály, ki innen Amaczra ment. 7) 1807. Tardy Mózes, ki aztán hérmánszegi pap lett. 8) 1808—11. Horváth Béniám. 9) 1811—16. Dobos András. 10) 1816—20. ismét Horváth Béniám. 11) 1820—24. Szűcs István, ki alatt a templomszék miatt viszály volt az egyházban s az 1823-iki vizitáció által, egy templom-

kerülő vallástalan ember, a polgári hatóságnak megbüntetés végett kiadatni rendeltetett. 12) 1824—34. Baranyi Mózes, kit követtek: 13) Béres Mihály, 14) Gáthi István, 15) Tacsi Bálint, 16) Zathurecky János, 17) Országh Pál, 18) Tarczy László, 19) Szűcs István, 20) Szabó József, 21) Horváth István lelkészek. Ez utóbbit, ki innen Nagyarba ment, 22) File János váltotta fel 1854-ben, ki azóta folyvást Darnón lelkészkedik.

III. Tanügy s tanitók. Mig Kisszekeres és illetőleg Namény filiája volt Darnó, iskolás gyermekeinek a nevezett helyekre kellett volna járniok iskolába. 1775-ben külön tanitót hozván Görgényi Mihály személyében, helyben nyitott iskolát, melyben G.-t 1780—87. Kis József váltotta fel. 1787—91. pedig Horváth Béniám előbb oroszi tanitó működött mint darnói tanitó. 1791-ben anyaegyházzá levén Darnó, azóta a lelkészi hivatalhoz van kötve az iskolatanitás is.

IV. Belhivatalnoki fizetések. Lelkészi fizetés 1707. körül: A mely gazdának egy hold vetésénél több van, ad két kereszt búzát; a kinek nincsen: 3 véka búzát. Adnak 3 szekér fát is. Keresztelőstől, esketőstől fizetnek szokás szerint; azért 8 polturát, emezért 1 frtot; a nemesek egy tallért. Tanitói fizetés 1707. körül: Minden gazda kinek vetése van, egy kereszt búzát, a kinek vetése nincs, egy vékát. Adnak egy szekér fát is. (Bélteky Us. matr. 22. lap.) Ezen proventus előbb a naményi belhivatalnokoknak fizettetett. Lelkész-tanitói fizetés 1801: 48 kereszt búza; 3 köböl szemes-élet; 20 szekér fa; 3 fordulón 4 hold föld szántással; 2 rhénesforint készpénz; 4 rhfrt. stoláre. 1875: 32 köböl gyült búza; 19 hold s 646 □ öl szántóföld, melynek adóját az egyház fizeti; 6 öl fa; tandijul 6 köböl zab s minden tanitványtól 1 frt., összesen mintegy 25 frt.; stolárék.

V. Templom és úrasztali készletek. Egyházi ingatlan és ingó javak. A darnói ref. egyháznak a jelenlegit megelőző temploma, egy előtte álló haranglábbal együtt, melyen egy 120 fontos, minden felirat nélküli, de igen régi harang függött, fából készült, s a menynyezeten levő felirat szerint 1767-ben épittette azt legnagyobb részt Kölcsey Sándor kegyes özvegye Péchy Anna, az általa

ajándékozott területre. E fatemplom helyett épitett a darnói egyház egy igen csinos s az újabb izlésnek megfelelő templomot téglából a K. Isaák Gáspár bő segedelmezésével, melynek alapja 1824. ápr. 4-én tétetett le, beszélvén ez alkalommal H. Kiss Áron, kisnaményi lelkész Esdrás III: 10. 11. verséről.

Az úrasztali eszközök közül egy aranyfonállal varrott kendőt Péchy Anna adott 1746-ban, egy ezüstfonallal diszitettet Péchy Ágnes Érsemlyénből 1764-ben; a 3-ikat Kölcsey Sándor, a 4-iket ns. Szabó Mária 1832., az 5-iket ns. Bartus Éva. Van ezeken kivül két kis virágos és egy veres selyemkendője; egy minden felirat nélküli igen régi ezüst pohara, két ón-tányérja s egy ón-kannája, mely utóbbiak szintén Péchy Anna úrnő ajándoki.

A parókhiális telek, mint már emlitők, Péchy Anna Kölcsey Sándorné úraszszony ajándoka, ki azt 4 db. kaszáló- és 3 db. szántófölddel együtt ajándékozta. Erre épitett az egyház zsindelytető alá, vályogból, egy két lakszobával s tanszoba- és kamarával ellátott lelkésztanitói lakot s egyéb melléképületet, mik jó karban tartatnak s a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Egyéb ingatlanok: Egyházi birtok: belső telek 110 □ öl; faiskola 371 □ öl; templomterület 117 □ öl; szánfóföld 6 hold és 726 □°. Lelkész-tanitói állomány: belső tel. 702 □°, foglár tel. 600 □°, szántóföld az első fordulón 11 hold 302 □°, a másodikon 8 h. 344 □°.

Ingóságok. 1848 előtt volt az egyháznak Katona Juliánna kisaszszony ajándokából egy 319 rhfrtos kamaralis kontraktusa is; jelenleg van egy 250 vfrtos államkötvénye s némi tőkepénze. Anyakönyve van 3 db. 1775-től jelenig. Egyházi jegyzőkönyve 2 db., alamizsnás diárium 1 db.; továbbá vannak egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvei s egyéb nyomtatványai. Iskolai szerelvényei: egy fekete tábla, fali olvasó-táblák s egy földgömb. A parókhiális pecsét 1833-ból való.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 78. 1877: lelkek sz. 144, újházasok sz. —, születtek sz. 7, halottak sz. 7. Iskolások 1877: tanköt. 6—12. év közt 20, iskolába jár 10, isk. elhagy. 1, iskolátlan 9.

16) Erdőd.

I. A község- és váráról. Erdőd jelenleg mezőváros, Szatmártól mintegy 2 órányira. 1216-ban már létezett; mert a nagyváradi regesztrum (tüzes vaspróbakönyv) Ábel nevű espereséről emlékszik. 1264-ben a Szatmár részére kiadott kir. adománylevélben egy erdődi ispánról is tétetik említés. 1323-ban Péter erdődi gróf birja. 1392-ben vidéke kerületnek neveztetik s Balk és Drág voltak birtokosai. Ez időtől fogva a Drágffyak voltak birtokosai, kikről 1427-, 1436-, 1481-, 1482- s 1501-ben tétetik említés. A Drágffy-család Drágffy Gáspár növendék fiában Györgyben kihalván, D. Gáspár özvegye Somlyai Báthori Anna ecsedi Báthori Györgyhöz ment nőül, ki János Zsigmond pártjára állván, az erdődi uradalmat is megnyerte; azonban 1565-ben Schwendi Lázár és Báthori András kir. vezérek Miksa király részére tőle elvevék. Ezután kincstári birtok volt s mint ilyet 1629. és 1632-ben Zsegnyey Borbála, báró Károlyi Mihály özvegye kapta meg s birtokában 1663. báró Károlyi László új kir. adománynyal megerősittetett. Ettől fogva a K. Sándorral meggrófiasitott Károlyi nemzettség birja.

A városka Szatmár felőli végén egy magas halmon egy elhanyagolt kastély áll, négy szögletén kerek tornyokkal. Ennek helyén állt a régi vár, mely egy szintén régibb vár helyén épült. Egy homlokzatán állott felirat szerint „1481. Sz.-György napjának 8-adján Drágffy Bertalan kezdette csináltatni ezen Erdewd várat, a kőfalaknak magasságát 60 singnyire, szélességét 30-ra, a tornyok magosságát 80-ra, a kapu szélességét 4 singnyire rendelvén el.“ E várat foglalták el a már emlitett királyi vezérek 1565-ben Miksa részére, kinek magyar és német őrségétől János Zsigmond 1566-ban török segélylyel viszszafoglalta, a midőn a török földig rontotta. Ennek helyére épittette gf. Károlyi Sándor a mostani kastélyt 1730-ban. E kastélyban tartatta egykor a gf. Károlyi-család úriszékeit s itt volt az uradalom börtöne is. A Bach világban járásbiróság székelt benne.

Erdőd egykori lakosai tősgyökeres magyarok voltak; kik a vár ostromai alatt sokat szenvedtek, a miért Miksa

király 1569-ben minden adózás- és közterhektől 6 évre fölmenté őket. Későbbi viszontagságaikról mit sem tudunk, azonban föl sem lehet tenni, hogy azon számtalan nyomorból, mely Szatmármegyét, német, török, tatár s a kuruc és labanc dúlások közt érte, Erdődnek is része ne lett volna! A magyar és ref. jobbágyokkal nem levén gf. Károlyi Sándor megelégedve, ezeket úgy innen, mint más jószágairól kiiktatta s 1731-ben Szatmármegyétől telepithetési engedélyt kért, mit meg is nyert nemcsak: hanem a letelepülőket 3 évig minden tehertől s azután a katonabeszállásolástól, bizonyos dij mellett, felmenté a megye. Ekkor gf. Károlyi Sándor külföldről svábokat telepitett Erdődre, kik maig sem magyarosodtak el teljesen.

Erdődről még csak anynyit jegyzünk meg, hogy itt született a hires Bakócz Tamás esztergomi érsek.

II. Az egyházról. Erdőd a hitjavitás előtt róm. kathol. parókhia volt, 1216-ban a már fentebb emlitett Ábel esperes, 1332-ben pedig — a midőn a szatmári esperességhez tartozik — Miklós volt plébánusa, ki 70 dénárt fizet pápai dézma gyanánt. (Schemat. Cleri Szatmár. 1864. 44. lap.)

A reformációt Erdőd Drágffy Gáspár alatt vette be azon reformátoroktól, kiket e jeles főúr, „nem gondolván János király s a püspökök megbántódásával, a maga várában tartott.“ Ezek között alkalmasint Batizi András- és Kopácsi Istvánnak tulajdonitható legtöbb e tekintetben, kik Erdőd reformálását 1542. és 1545. közt teljesen be is fejezték. Itt a szatmármegyei reformáció kiindulási pontján tartatott a legelső protestáns zsinat is Magyarországon, 1545. szept. 20; majd egy másik úgynevezett „partialis synodus“, — de a mely alatt korántsem értendő a később e névvel jelelt egyházmegyei gyűlés, — 1555. febr. 24-ikén. (Lásd e mű 77—79. lapjait.) E korban különösen virágzott itt a protestáns egyház, mely előbb természetesen a lutheri iránynak volt hive, mint ez az első erdődi zsinat végzeményeiből is kitetszik, (lásd e mű 84. lapját) s csak később tért át a kálvin-féle irányzatra. Kopácsi nevezetes iskolát is nyitott itt, melyben keleti nyelveket is tanitott s e szerint lelkészeket is képzett.

De nemcsak a reformáció napjaiban virágzott az erdődi ref. egyház, hanem később is; azonban nem tudjuk megmondani, hogy kezdetben melyik egyházmegyéhez tartozott. Lehet, hogy maga adott nevet egy traktusnak, lehet, hogy a szatmári, majd a középszolnoki vagy károlyi egyházmegyéhez csatlakozott: anynyi tény, hogy 1605-ben már a középszolnoki egyházmegye kiegészitő része; mert ennek esperese lelkipásztorkodik benne. 1708-ban még virágzó egyháza volt a nevezett egyházmegyének; mert Lampe-Ember P. legelsőnek teszi a középszolnoki traktus gyülekezetei között (622. lap); de nehány év mulva összetornyosultak a vészfelhők felette s gf. Károlyi Sándor alatt pusztulásra jutott. 1729. jan. 16-án ugyanis egy okmányt állitott ki, melyben a vallásügynek a király által leendő végleges rendezéseig — minthogy a templommal egy fedél alatt levő kápolnát a reformátusok a beköltöző svábok részére átengedték — a nagyobb templomot, — melytől a kápolna elzárandó, — a kezöknél levő szántóföldek-, rétek- és szőlőkkel együtt birtokukban hagyta, úgy azonban, hogy a szintén birtokukban maradt harangokat a kathólikus fél is használhassa, hétköznap a kisebbet, ünnepnapokon pedig a nagyobbat is. (S.-pataki füzetek 1862. foly. 22. lap.)

Ez időtől kezdve folytonos tengődés s mondhatni üldöztetés közt folyt itt a reform. hivek élete. Szirmay (Szatmármegye esm. II. k. 167. lap.) azt mondja, hogy gf. Károlyi Sándor 1736-ban a templomot a reformátusoktól elvette; 1763-ban pedig gf. Károlyi Antal újitani kezdte, mit 1777-ben végzett el. Ugy látszik azonban, hogy a templom tőlök teljesen csak 1763-ban vétetett el; ugyanis 1768-ban Mária Theréziához az iránt folyamodnak, hogy a földesúr által 1763. elvett templomukat adassa viszsza, vagy pedig hasonló anyagból épittessen az uradalom által számukra másat. Panaszolják egyszersmind azt is, hogy már egyszer folyamodtak e végből s panaszuk igaz voltának kideritésére ki is neveztetett egy csupán r. kathólikusokból álló bizottság; de a mely késlekedvén a vizsgálatról szóló jelentés beadásával, ők isteni tiszteleti helyiségül egy szint épitettek, melyet a róm. kathol. parókhus az egri püspök parancsából elfog-

lalt: kérik tehát ennek is megbüntetését. Ugyanekkor 89 ref. vallású magyar családfő nevét terjesztik fel egy mellékleten. A helytartótanács erre 1768. juni. 13. információt kér e tárgyban Szatmárvármegyétől s az iratokat is leküldi; egyszersmind a pápista papot a vallászavarástól eltiltani rendeli. Mivel pedig a megye az információval késett: 1768. júli. 4-én azt ismét megsürgeti. Szabó Márton uradalmi ügyvéd erre tagadja, hogy a régi templomot a reformátusok épitették volna, — mit a reformátusok állitottak, — s e szerint ahoz joguk sincs; egyszersmind azt állitja, hogy ezek az új templom épitésére már nem is gondolnak; mert mindöszsze 16 ref. magyar család kommorál ott még, kiknek nevét közli; ezek is a földesúr által beszállitott 50 német családnak minden kényszerités nélkül (?!!) eladták házaikat s most már szabadságukban áll a szomszéd református és magyar községekbe elszéledniök, a hol szabadvallásgyakorlatukban háborgattatni nem fognak. Az uradalmi ügyvéd ezen állitásait Szatmármegye is megerősité a sz.-németi gyűléséből a helytartótanácshoz intézett jelentésében, 1768. juli. 31-én. Ezen állitás pedig aligha lehetett igaz; sőt úgy látszik, hogy az erdődi reform. jobbágyok még ezután is folyamodtak a helytartótanácshoz, megcáfolván a róluk felterjesztett valótlan állitásokat s talán épen ennek következtében erőszakkal verette ki őket az uradalom Erdődről; mert az erdődi kriminális székről jelentés tétetik a helytartótanácshoz 1768. októb. 5-ikéről, hogy a reformált jobbágyok innen Dobrára és Géresre költöztek el s a predikátor és a mester telkeit a svábok már üresen találták. Ugyanez év októb. 18-áról örömét fejezi ki gf. Eszterházy Károly egri püspök Szatmárvármegyének, hogy a reformált vallásgyakorlat Erdődön megszünt. (Szatmárvármegyei levéltár. Fascic. 45. Nro. 240., 241., 242., 349., 1768.) Hogy menynyiben lehet alapos az erőszakos kiűzetést illető vélelmünk, igazolja egy egykorú irat, mely előttünk fel volt ugyan olvasva, de melyet fájdalom! felhasználás végett kérésünk dacára sem kaptunk meg, mely szerint a gróf (talán Károlyi Antal) kocsijával megállván a ref. parókhia előtt, inasát a templom kulcsáért beküldötte; a pap azonban maga át nem adta, hanem azt mondotta:

„ott van a szegen; vegye le kend!“ Ezzel az inas le is vette s elvitte és ettől fogva a templomot soha sem használták többé a reformátusok, hanem egy udvaron tartották istenitiszteletöket, mignem a svábok fölállván körös-körül az udvar keritésére, az istenitiszteletbe belenyeritettek s az egybegyült hiveket behajigált kövekkel szétüzték!

A türelmi parancs megjelenése után ismét gyülekezni kezdtek itt is az elszéledt reformátusok. Szatmárvármegye levéltárában van egy irat, (1787—8—9—90. fascic. 8. nro. 34.) mely szerint az erdődi-hegyi lakosok a pap fentartására 28 frt. 54; a kántoréra 9 frt. 38; az egyházi épületekre 51 frt. 22 krt ajánlottak. Erdőd ekkor a szatmárhegyi leányegyházhoz kapcsoltatott, mely ismét a hiripi anyaegyház filiája volt. Szatmárhegy 1797-ben anyaegyházzá lett s az egykori erdődi egyház úrasztali készletei is oda vitettek s ottan használtatnak ma is. Minthogy pedig Szatmárhegy az 1821/2. egyházi rendezés (coordinatio) alkalmával a nagybányai ref. egyházmegyébe kebeleztetett át: az erdődi leánygyülekezet ezóta megszünt a szatmári ref. egyházmegye kiegészitő része lenni.

III. A lelkészek névsora. Az erdődi ref. lelkészek névsorát csak hézagosan tudjuk összeállitani; jelesül: 1542. Batizy András; 1543—47. Kopácsy István reformátorok. † 1605. Csorba István középszolnoki esperes. 1612. Megyeri János, ki onnan Szatmárra ment papnak. (Lampe p. 615.) 1636. Buddaeus, Lampe szerint Buday János. 1637. Rozgonyi Balázs, ki jelen volt a tokaji zsinaton, majd az 1646-iki sz.-németi nemzeti zsinatnak is tagja volt. 1657-ben Romocsaházy András. 1665-ben Tatay Mihály. 1667-ben Körmendy Péter tiszántúli püspök. 1691-ben Losonczy András, ki még 1706-ban is ott lakott. Ezek Buday óta mind középszolnoki vagy károlyi ref. esperesek is voltak. (L. E. P. 623. lap.) 1729-ben Bartha Pál. 1752-ben Pesti Mihály. 1769. Bartza György. Az erdődi ref. papok közül többnek a nevét nem tudjuk; a tanitók névsorából pedig egyedül a Kopácsy Istvánét ismerjük.

IV. Templom. Az erdődi templomról Henszlman (Archaeologiai közlem. IV. köt. 3. füz. 144. lap) ezeket

mondja: „a régi templom maradványai már csak egyes faragott kövekből állanak, de ezen kövek oly mesterileg vannak készitve, hogy e munkával az épület nevezetesen felülmulta környéke templomainak munkálatait. Keletkezési idejére vonatkozólag az erdődi vár termében a következő felirat tesz említést: „Anno 1482. Drágffy Bertalan erdélyi vajda a hatalmas Mátyás király idejében, nagy boldogaszszony oktávájára Istennek dicséretére és az nagyaszszonynak tiszteletére végeztette el a nagy-erdődi egyházat is.“ Ezen felirat hitelességét magok az emlitett faragványok is igazolják. Azonban megjegyzendő, hogy ezen fennmaradt faragott kövek nem egykorúak, sem anyagra, sem alakra nézve: vannak köztük olyanok is, melyek régibb idomzással finom homokkőbe vannak faragva és olyanok, a miknek anyaga sikárkő-porfir és alakzása későbbi korra mutat úgy, hogy Drágffy alkalmasint a régibb templomot csak megújittatá. Nevezetesen a parókhia udvarán találtunk az emlitett finomabb kőbe faragott, csaknem románstilű emberfőt, mely valaha gyámkő gyanánt szolgált.“ E templom sirboltjába voltak temetve a Drágffyak, kiknek sirjait az 1565-iki ostrom alkalmával két német katona ki akarván fosztani: ezek egyikét a templomba lépő Schwendi tábornok leszúrta, a másik pedig általa megsebesitve elmenekült. (Szirmay Sz.-vm. esm. II. k. 169. lap.) E templom, mint a II. c. a. emlitve volt, egy nagyobb templomból s egy kisebb kápolnából állott, mindkettő egy fedél alatt s hozzájuk 2 harang is tartozott. A jelenlegi alakját a gf. Károlyiaknak köszöni.

V. Egyházi és belhivatalnoki fekvő javak és javadalmak. Hogy az erdődi ref. egyháznak úgy közvetlen egyházi birtoka, mint a belhivatalnokok — papok és tanitók — javadalmát képező birtokai s járandóságai voltak, az kétségtelen. Igy 1634. októb. 20. a szatmárvárosi tanács bizonylatot állit ki, hogy az erdődi egyházat illető kilenced ki nem adatott. A szepesi kir. kamara egy 1644. kelt okmánya szerint bizonyos „irtványoktól az erdődi predikátornak nona decima járt“, jelesül az egyik „papteleknek“, a másik „papholgiának“ vagy „tatárjárásnak“ is neveztetik. Abban a földekben mutattak a városbeliek 25 holdot hitök szerint .... Az kis papte-

lekben 14 földből jár nona decima" stb. 1645. febr. 16. Nagy-Váradról meghagyja I. Rákóczi György fejedelem, hogy Rozgonyi Balázs erdődi papnak úgy a szatmári, mint más lakosoktól is, kiknek az erdődi hegyen szőlőik vannak, a dézma a mult évekről is kiadassék. 1646. okt. 28. Ugyancsak Nagyváradról megparancsolja ugyanazon fejedelem Szatmárvármegyének, hogy a szolgabiróval tartasson vizsgálatot az erdődi exempta szőlők ügyében, hogy a nevezett birtokosok „azután, hogy az exemptiót impetralták, nem adták-e ki azokból a negyedet az egyházi személyeknek, vagy pediglen többet vagy kevesebbet" s tegyen jelentést. A gf. Károlyi Sándor által 1729. jan. 16. kiállitott cessionálisban is többféle egyházi birtokról — jelesen szántóföldek-, rétek- és szőlőkről — van szó s 1769. jan. 7. Makodi Mihály k.-szolnoki esperes és társai az erdődi ekkla szőlőjét Imre Andrásnak 50 vonás-forintért oly feltétellel eladják, „hogy ha az Isten, hatalmas és kegyelmes jóakaratja szerint ezen pusztulásra hanyatlott megmarasztja vagy még ezután helyreállitja, tehát tartozik azon áron az erdődi ekkla tiszt. predikátorának viszszaadni." (Sárospataki füzetek 1862. foly. 823—24. stb. lap.)

VI. Népesség. 1763-ban az erdődi ref. egyház népessége 89 családot tett; 1870-ben pedig 74 lélekből állott.

17) Fehérgyarmat.

I. A városról általában. Fehérgyarmat csaknem a Szamosköz csucsában fekszik, Szatmármegyében, termékeny agyagos határral, melyet a Tisza, Szamos és Túr árjai öntöznek. Lakosai mind magyarok s legtöbbnyire földmiveléssel foglalkoznak; de a kisebb ipar is képviselve van; a vargák és csizmadiáknak már 1810-ben virágzó egyesült céhök volt; a kereskedést pedig leginkább zsidók űzik, noha keresztyén kereskedők is vannak benne. Van benne posta és gyógyszertár is; továbbá egy járási és magán orvos székhelye. Egykor pretóriális hely is volt, a mennyiben megyeház is volt benne. Az abszolut világban járásbiróság, adóhivatal és politikai szolgabiró székhelye volt; adóhivatala és járásbirósága most is van.

Legrégibb birtokosa a gyarmati Massel nemzettség volt. 1363. I. Lajos Gyarmati Massel János jószágait Gilet Miklós nádorispán fiainak adományozza. 1380. Gyarmathy Lőrinc; 1410. Báthori István és Benedek; 1420. és 1436-ban pedig a Báthori, Mathuznay és Rozsályi Kun nemzetségek birták. 1519. a Báthoriak megszakadás esetén Rozgonyi Istvánt gyarmati uradalmukban is örökösül fogadják. 1520. birtokában Rozsályi Kun János, Péter és Pál királyi adománynyal megerősittetnek. 1524. Drágffy János a gyarmati rész-jószágba beiktattatik. 1609. Gyarmathy Pálnak nemes udvarhelyet; 1628. Jósa Mihálynak 1 telket; 1629. Gyarmathy Tamásnak szintén 1 telket; 1633. Bethlen Istvánnak és Péternek rész-jószágot adományoz benne a király. 1810-ben a Báthori-Rákóczi-féle jószágokat a gf. Károlyiak birták; egyéb birtokosai voltak: Schulerné Kállay Erzsébet, Gulácsy, Tatay, Ilosvay, Mándy, Bakó, Kardos, Kalydy, Fábián, Kézy, Bartha, Korponay, Becsky, Ajtay, Csoknyay és más nemesek, mely utóbbiak 254 házzal voltak, mig a város összes házainak száma 315-öt tett.*) Most is szintén e családok Gyarmat főbirtokosai a Jékeyek- és Gacsályiakkal együtt. (Szirmay Szatmárvárm. Esm. II. k. 231. lap.)

Gyarmat Nagy-Gyarmat-, Kis-Gyarmat- és Tömösvárra oszlik, mely utóbbi a város délnyugoti részében van s egy hajdan erőditett kastélyról vette nevét, melyet földdel tömött bástyáiról neveztek el „Tömött"-, aztán „Tömösvárnak." Ez hajdan A Báthoriaké volt s mintegy 5345 □ öl területet foglalt el és bár a földsáncok már lehúzvák, a környező vizárkok helye ma is látszik.

Fehérgyarmat viszontagságairól keveset tudunk. Az 1565-ben a szomszédjában Kisarnál táborozó Schwendi Lázár és Haszszán basa sergei, az egész vármegyét elpusztitó Basta hordái s később a Szamosközre kicsapó szatmári német várőrség s végre a kuruc csatározások alkalmasint Gyarmatot sem hagyták érintetlenül; mint szintén a pestis és más járványok, valamint a gyakori árvizek sem kiméltek, úgy magát a várost, mint határait. Ez

*) 1810-ben még csak 10 zsidó volt Gyarmaton; most pedig nagy számmal vannak és zsinagógájok is van.

utóbbi közmondásossá is vált, p. szeretem, mint a gyarmatiak az árvizet stb.

II. Az egyházról általában. A hitjavitás előtt Fehérgyarmat r. kathól. hely volt és parókhia. 1334-ben az ugocsai főesperességhez tartozik és Miklós nevü papja 6 garas- és 23 dénárt fizet pápai sexennalis dézma gyanánt. A reformációval az egész népség áttérvén, megszünt a róm. kathol. egyház s viszsza sem állt, dacára Báthori Zsófia erőszakos templomfoglalásának, egész 1750-ig, a midőn róm. kath. parókhia alapittatott, miben nagy része van Klobusiczky Ferenc (legutóbb) kalocsai érseknek, ki a reform. iskola közelében fekvő kuriáját ajándékozta parókhiális helyül. A róm. kath. templom is a Klobusiczky-család és a vallásalap költségén épült s 1816-ban szenteltetett fel. (Schematismus Cleri Szatmár. 1864. 49. és 171. lap.)

A reformáció hihetőleg a Drágffy- és Ecsedi Báthoricsalád pártfogása alatt jutott el Gyarmatra. Előbb természetesen a lutheri irány fogadtatott el; majd a helv. hitvallástételnek az 1567-iki debreceni zsinaton lett elfogadása s a csengeri hitvallás keletkezése után a kálvin-féle vagy helvét irány lőn itt uralkodóvá. A fehérgyarmati reform. egyháznak nagy pártfogói voltak a Drágffy Gáspár örökösi, az ecsedi Báthoriak s a fejedelmi Bethlenek. Hogy menynyire virágzó volt a f.-gyarmati ref. egyház, megtetszik onnan, hogy az 1559-iki nagyváradi zsinaton, mely Blandrata és az unitárok ellen tartatott, négy pap jelenik meg Fehérgyarmatról, mely akkor Szamos-Gyarmatnak hivatott. (Lampe E. P. 249. lap.) Ezután is az egyház részére tett adományozások a gyarmati ref. egyház virágzásáról tanúskodnak. 1668-ban egyházkerületi gyűlés is tartatott Gyarmaton, a midőn 19 lelkész avattatott föl; egyházmegyei gyűlések pedig igen sokszor voltak benne. Azonban reá is bekövetkeztek a megpróbáltatás napjai. Báthori Zsófia ugyanis férje — II. Rákóczi György — halála után kathólizálván, megkezdé jószágain a protestánsok üldözését s igy F.-Gyarmaton is. Világos ez onnan, hogy Szatmárvármegyének 1672. febr. 8. Orosziban kelt követi utasításában ez áll: „a gyarmati templomot is elfoglalták és tovább megsértették a religiót. Mindezeket

követ atyánkfia — Rajky János — per sua dexteritate promoveálja stb.“ (Szatmárvármegye levéltára act. pol. fascic. 18. nro. 60. 1672.) Hogy ez Báthori Zsófia műve volt, kit aztán viszont boszszantani a ref. lakosság sem átallott, megtetszik 1673. márc. 6. Munkácsvárában kelt levelének ezen szavaiból: „Az egyházi dolgokban mindenben az patertől ő klmétől függjetek, mint igaz lelkipásztortól, s ebben a nemesek se álljanak keresztül: mert azok titeket az mi kezünkből ki nem mentenek, ti nektek nem is parancsolnak. Azonban őket is meg tudjuk találni. Ezen levelünknek conscientiáját jól a homlokotokra irjátok gyarmatiak.“ Igért fenyegetéseit B. Zs. be is váltotta. Ellene a gyarmatiak hihetőleg a megye útján a királyhoz is folyamodtak, még pedig úgy látszik, kedvező eredménynyel; de a fejedelemnő a királyi végzésre mit sem adott; mert 1675. máj. 5. az iránt esedeznek Szatmárvármegye előtt „Gyarmat város nemes és közönséges lakosi“, hogy B. Zs. ellen nyujtasson fegyveres segélyt a szatmári várparancsnokkal; minthogy B. Zs. a bíróhoz cimzett patensében a predikátort a városból kitakarodni parancsolja, a templom viszszaadatását megengedő királyi végzésnek is — fegyveres kézzel akarván menni a gyarmatiakra — ellenszegülését igéri. (Sz.-v.-m. levéltár fasc. 21. act. nro. 47. 1675.) A megye erre ismét közbevetette magát, mire B. Zs. 1677. máj. 3. Munkácsról a következő fenyegetéssel felel: „A jus patronátusságot Gyarmaton senkinek nem engedjük ... Ha a hivatlan vendégen — érti a predikátort — valami azért esik, tulajdonitsa magának, kit okvetlen el sem kerül. Mi senkit nem erőltetünk, hogy vallását változtassa (?); más emberek jószágában sem disponálunk olyan dolog felől, hanem a holott birodalmunk vagyon, szabadok vagyunk; mely dolgot a mi eleink is elkövettek a magok jószágiban, semmi újságot az iránt nem cselekszünk.“ (Sz.-v.-m. l.-t. act. pol. fasc. 23. 1677.) Az 1681-iki országgyűlésen még ott van az evangelikus rendek sérelmei között a fehérgyarmati ref. templom elfoglalása; később azonban — idejét nem tudjuk — csakugyan viszszaadatott az a reformátusoknak és ezen gyülekezet birja maig. Különben magát a plebánust s a B. Zs. 1673. márc. 6. levele szerint azon „két catho-

lica leányt," — kiknek házára 4 legény fegyveres kézzel reá-ment, s kiket Munkács várába beküldeni a birónak fejvesztés terhe alatt parancsolta — és talán a gazdatisztet kivéve, hive a r. cath. egyháznak Gyarmaton úgy sem volt.

A Tarczali-féle egyházmegyei legrégibb jegyzőkönyv egyes házassági pereket sorol elő Gyarmatról. Jelesül 1670—1724-ig mátkasági elválást 16-ot; válópert 58-at. Ezen 58 válóper egy nagy része azonban 3-szor s 4-szer is fordult meg az egyházmegyei tanács előtt. Az e.-m. jegyzőkönyvek szerint a válás indokai leginkább „desertio, adulterium, impotentia" voltak; de fordul elő elmegyengeség, „epilepsia" és „violentia" is válási indok gyanánt; sőt oly eset is, midőn a férj a tatár által elrabolt neje halálát jelentvén be, új házasság kötésre kér engedélyt, — mire csak a halálesetet igazoló bizonylatok előállitása után nyer igéretet. E válóperek egyes indokait tekintve azon alapos gyanúnk van, hogy sokszor az illető válni szándékozó házasfelek az impotentiát, desertiot, violentiát mintegy kölcsönös megegyezés folytán jelentették be indokul; — legalább némely ügynek 4—5-ször való tárgyalása ide mutat.

A f.-gyarmati egyház XVIII-ik századbeli élete a békés fejlődés képét viseli. Papjai egyházmegyei ülnökök és esperesek s az egyházat mint nyugodalmas helyet Zoványi György püspök is megdicséri Jeremiás Istvánhoz irott levelében. Mindazáltal hiányok itt is fordultak elő. Ez emlitett század utólsó éveiben pedig egy templomszék-per zavarja fel az egyház békéjét. Nevezetesen 1797. február 28-ikán Kardos György és Kardos Pál panaszol az egyházmegye előtt, hogy noha eleik a gyarmati úrasztalára tovább egy századnál kenyeret adtak, szüleik ön költségükön a templomhoz egy tágas portikust épittettek, ezenkivül mind ő, mind háza népe az ekklához s a belső emberekhez felette sok jóval voltak stb: a konzisztóriumban felszinre került „lézengő bitang csácsogó parasztság" sem neki, sem fiának a templomban széket és ülést nem ad, s a Kardos-széket is öszszetörte. (E.-m. levéltár II. r. I. o. 385. sz.) Az elrendelt vizsgálat azonban nem a panaszlók javára ütött ki.

A jelen század a haladásnak még szebb képét nyujtja,

különösen ennek második fele. Az iskolaügyre kiváló gond fordittatik; új tanitói állomások állittatnak. 1859-ben az egyház kaszárnya útcai telkén egy bérházat épitnek, mely az egyháztagok által teljesitett munkákon kivül 800 frtba kerül. 1864-ben új iskola épül; 1867-ben a paplak és templom előtt létező térséget a közbirtokosság 1000 frtért megváltván, a szárazmalom, ócska iskola és egyéb rongyos épületek onnan elhordatnak; ugyan ez évben a paplakkal szemben egy új telek szereztetik; 1868-ban egy új paplak épül; 1869-ben orgona készittetik, 1877-ben a tanitói parókhián melléképületek épülnek.

A presbitérium felállitását előzőleg úgy a nemes, mint a polgári elöljárók alkották a f.-gyarmati egyházi elöljáróságot; ezek jelentek meg a kanonika vizitáción, kivévén azon esetet, midőn esperes volt lelkészök, ki iránt való tiszteletből a f.-gyarmati egyház nem vizitáltatott. A rendes presbitérium felállitásának idejét nem tudjuk. Anynyi tény, hogy ez elsőben a polgári elöljárókból alakult s mindig önmaga egészitette ki magát, egész 1860-ig, a midőn népképviseleti alapon szerveztetett. Az egyháznak rendesen két gondnoka van, kik közül az egyik a lelkésszel együtt az egyházi gyülések elnöke.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A gyarmati ref. lelkészek közül a következők emlékezete maradt fenn: 1569 táján 1) Megygyesi István, 2) Szoboszlai György, 3) Varsányi Nikodém és 4) Nánási Gergely, kik 1569-ben a nagyváradi zsinaton jelen voltak. 5) 1646. Mezőlaki Miklós, a sz.-németi nemzeti zsinat tagja. 6) 1690. Kismarjai Veszelin Pál. (Lásd az esperesek között.) 7) 1717. Baróthi Kelemen. Ennek idejében adta gf. Bethlen Ádám géberjéni vizimalma szabbatháléjának felét a f.-gyarmati papoknak. Ugyanezen gf. gyarmati udvarából járt a papnak 1) 6 köböl búzája; 2) 10 magy. ftja; 1 hordó bora; 1 ölő sertése. 8) 1722. tavaszán, vagy talán előbb is Kállai János, akadémikus pap, e.-m. jegyző. 1724-ben baja volt egyházával s azt az e.-m. tanács dec. 6. eligazitja Szatmárt; mindazáltal 1725-ben elhagyja Gyarmatot s Óváriba megy, a midőn a vizitáció ezeket jegyzi fel Gyarmatról: „Infra pagos etiam minores haec Ecclesia est ingratissima,

mercedem ministrorum hactenus etiam retinet, multa promittens, pauca praestans; nisi exolverint restantias clarissimi notarii et rectorum duorum: maneant sine ministris.“ Vásárok alkalmával nem szokván lenni reggel templomi istenitisztelet, a nevezett vizitáció annak tartását elrendeli. 9) 1725—37. Rimaszombati Vitéz István. (Lásd az esperesek közt.) Jött Surányból; meghalt Gyarmaton s csonka évét a szomszéd papok szolgálták ki. 10) 1738—59. Jerémiás István esperes. Jött Sz.-Németiből. Alatta valamint előde alatt sem volt Gyarmaton a Zoványi 13-ik kánonára való tekintetből vizitáció, mivel esperesi parókhia volt benne. 11) 1759—1774. Vasvári Ódor István akadémikus pap, kinek idejében hoszszabbittatott meg a templom 1766-ban. Gyarmatról Porcsalmára ment lakni. 12) 1775—1783. Bosvai István, ki a sárospataki főiskolából jött egyenesen s igen tanult ember volt. Az e.-m. ügyben 1776. július 6. Gyarmaton munkált egyházkerületi küldöttség e.-m. ülnökké tette; a környéken megjelenő s vizitáló egri püspök pedig maga elé rendelvén, tudományosságáért különösen megdicsérte. Végre ns. Fábián Istvánnal kellemetlen viszonya levén, noha azt egy egyházker. küldöttség elintézte: mindazáltal Porcsalmára ment innen és ott halt meg 1787-ben. 13) 1783—1804. Szigeti István. Tanult Debrecenben s külföldi akadémiákon; 1777. pappá lett Óvárban s onnan jött Gyarmatra, hol 1788-ban e.-m. ülnökké lett; 1791-ben fizetését megjavitották és 1804. szept. 6-án meghalt. 1787-ben azt jegyzi meg a vizitáció, hogy karácsony 3-ik napján a lelkészszel egyházi beszédet tartattak s igy azon napot ünneppé tették. 14) 1804—30. Domián György. Tanult Sárospatakon, onnan előbb káplánnak hozatott, majd rendes lelkészszé is megválasztatott. Az ő idejében ns. Kézy László 100 frtot hagyományozott a papi fizetés javitására oly formán, hogy ezt minden lelkész hivataloskodásának tartama alatt használhassa, aztán utódjának adja át. Ez összeg a devalvációval 77 frt. 44 krajcárra szállt alá váltóban. 1830. febr. 2-ikán elhalálozván Domján György, az egyház H. Kiss Áron kisnaményi papot kérte oda rendeltetni, ellenesetben szabad lelkészhivásra generális consensust kért; egyszersmind a csonka évet az özvegy javára a

szomszéd lelkészek által kiszolgáltatni kérte. H. Kiss Áront meg nem nyerhetvén: 15) Illyés Istvánt hivta meg, Keér-Semjénből. „Illyés I. hivatali eldődének széles tudományát, tiszta becsületességű jellemét tekintve, méltó utóda, született Gacsályban 1796.; tanult 1807—1825. Sárospatakon, hol 1823. a héber nyelv elemeinek, majd az alsóbb szintaxisták tanításával, később a pedagogika nyilvános előadásával bizatott meg. 1825. kölcsei segédlelkész, 1828. nagy-szekeresi, 1829-ik semlyéni rendes lelkészszé lett, aztán Gyarmaton 32 és ½ évig lelkipásztorkodott. 1837-ben e.-m. lelkész-gyámintézeti pénztárnokká, 1838. e.-m. tanácsbiróvá választatott; de ezen tisztet testi gyengesége miatt 1860-ban letette, azonban az egyházmegye érdemeinek köröztetése után, holtaig tartó tiszteletbeli ülnöki cimmel ruházta fel. Végre miután saját sirversét megirta, meghalt 1862. nov. 24. reg. 5 órakor, fölkéretvén előre barátja Berey Károly sonkádi lelkészt, hogy mondja el felette, a mit az egész egyházmegye aláir: „Bizony ez ember igaz vala!“ 16) Az elhunytat követte fia: Illyés István, ki már 1856 óta mint káplántanitó szolgált. Egy egyházi közgyűlés még 1860. febr. 13-ikán elválasztá őt atyja halála esetén rendes lelkészszé; de ezen választást a szatmári egyházmegye — kötve levén az egyházker. lelkészválasztási szabályok által, — meg nem erősithette. Ehez mindazáltal ragaszkodott Gyarmat, az esperes pedig a választási határnapot kitűzte s azon a segédgondnokkal megjelenvén s az egyháztagokat felvilágositván, a nevezett I. I. közfelkiáltással rendes lelkészül megválasztatott; mit az egyházmegye készséggel erősitett meg. I. I. jelenleg e.-m. főjegyző és ülnök.

IV. Iskolaügy és nagyobb tanitók vagyis úgynevezett rektorok. Mindjárt a reformáció kezdetén virágzó ref. egyház képződvén Gyarmaton, iskolájának is virágzónak kelle lennie, habár annak emlékezete fen nem tartatott. Legelsőben 1690-ben emlékezik az e.-m. levéltár a gyarmati iskoláról. 1707-ben az iskolások következő osztályozással emlittetnek: „Etymologistae, Conjugistae, Synopsistae.“ 1724-ben igy ir a vizitáció: „Közel 60 gyermek volt ezelőtt egy esztendővel az oskolába, most pedig harmadrésznyi sincs; de a melynek nem a rektor

az oka, hanem a romlásba levő oskolaház és a rektori fizetéssel nem gondolás.“ 1725-ben a declinisták-, 1726-ban pedig a szintaxistákért való fizetést is előszámlálja a vizitáció. Ugyanekkor a kinek csak vetése volt, adott a rektornak egy kereszt búzát, a kinek vetése nem volt, 40 kis pénzt. A három nagy vásárkor a vásárvám fele szintén a rektoré volt, a heti vásárok alkalmával minden szekértől négy pénzt kapott. Volt három kerülő sorfőzése is. 1731-ben oly fenyegetéssel parancsolja Gyarmatnak az iskolaépitést a vizitáció, hogy ha nem épitnek, nem fog tanitót adni a traktus. Mindamellett 1761-ben épittetett új iskola és tanitói lak. 1764-ben segédtanitóság szerveztetett. 1779-ben a gyarmati rektornak 110 tanitványa volt. A mi a tanrendszert illeti, arról valamint az eddigi, úgy az ezutáni időkből sincs részletes tudomásunk; de alig csalódunk, ha azt állitjuk, hogy a kor szokása szerint a gyarmati ref. népiskolák, a latin középiskolák alsóbb osztályait utánozták, kivéve a lányokat, kik az irás, olvasás, vallás és némi számvetési ismereteken kivül, egyéb ismeretben nem részesültek. E képzésnél pedig irányadó volt legtöbbnyire azon gyakorlat, melyet az akadémika promociókra kiszállott rektorok azon főiskolában láttak, a melyből kijöttek. Minthogy pedig a gyarmati nagyobb tanitók leginkább a sárospataki főiskolából jöttek: tehát a sárospataki népiskolák s a főiskola alsóbb gymnáziumi osztályai tanitási gyakorlata. Az 1795. tiszántúli egyházker. tanterv nyomán készült, szatmáregyházmegyei tanterv a gyarmati iskolát azok közé sorolja, a hol kivételesen megengedi a latin nyelv tanitását, de csak az első magyar iskola végeztével s a tanfolyamot összesen 4 évre szabja. 1801-ben a rektornak 40 tanitványa volt s a szintaxisig tanitott; a preceptornak pedig 100, kiket olvasásra tanitott. Az 1813-iki „Tanitásrendi“ cimű ker. vezérfonalat, az 1817-iki, 1819-iki, 1821-iki és 1837-iki egyházmegyei utasitásokat s illetőleg tantervet a gyarmati ref. tanitók mennyiben követték, nem tudjuk. A forradalom óta a sárospataki és illetőleg a tiszántúli egyházker. által kiadott tantervek voltak az irányadók.

A f.-gyarmati tanitók közül az e.-m. levéltár következőkre emlékezik: 1) 1690. Dálnoki György. 2) 1705.

Fehérgyarmati János, született Gyarmaton. 3) 1707. Matolcsi Őri István, matolcsi születésű. 4) 1724. Tunyogi Mihály. 5) 1726. Vári János. 6) 1729. Ungváry István. 7) 1732—1735. Csengeri Pál. Ez időben mint esperesi lakhely, nem vizitáltatván F.-Gyarmat: igy nincs szó tanitóiról sem egész 1760-ig. Ekkor jött (ha előbb nem) 8) Demjén István. 9) 1761. Szatmári András, kinek iskolája nagyon virágzó volt, s ki később a beregi traktusban aszszeszszor lett, s 1810 körül még életben volt. Utána 1763. 9) Balázsi István, kinek igen sok tanitványa volt. Ez 1765-ben marasztatott; de a Nyirbe ment papnak, hol a szélhüdés érvén, Gyarmatra viszszatért és ott halt meg. 10) 1765. Petróczi Ferenc, ki 1768-ban papságot kért. Annak, ki 1768—70-ig volt gyarmati tanitó, neve nincs följegyezve. 11) 1770—72-ig Erdélyi István emlittetik, mint dicséretes tanitó. 1775. tavaszán s talán előbb is Gyarmaton lakott 12) Szegő István, ki 1777-ben Kömörőbe hivatott; de a Nyirbe ment, hol mint gebei pap halt meg. 13) 1777—79. Csécsi Nagy János, ki mint hérmánszegi pap halt meg. 14) 1779. Bakó Miklós, kinek 110 tanitványa volt, később pap lett. Utána jött 1781. 15) Kubinyi N. N., ki Gyarmaton halt el. 16) 1782—85. Gáti Mihály 85-ig, ki mikolai pap korában halt el 1809-ben. 17) 1785. Ványai Mihály, ki 87-ben Almásra ment papnak. 18) 1787—89. Domján Mihály, 1810-ben madai pap. 19) 1790. Csonka János. 20) 1791—94. Etédi József, ki Nagyarba ment papnak. 21) 1794. Rozgonyi Ferenc három évig. 22) 1797. Magyar István; pap lett a Duna körül. 23) 1800. Márk Ferenc; lett darai pap. 24) 1803. Kis Mihály, később nábrádi, majd méhteleki rektor. 25) 1805. Szaplonczai Pál; almási rektor lett Ugocsában. 26) 1808. Orbán György. 27) 1710. Szaplonczai János. 28) 1814. Gyalai Pál, épületes tanitó 1817-ig. Ez év tavaszán 29) Varga István szorgalmas tanitó; 1820-ban papságra készül. 30) 1821—23. Erdélyi József; dicsérik, de ideje kitelvén, elbocsátják. Utóda 31) Melegh Zsigmond egyszersmind káplán; 1825-ben jó szintaxistái is voltak; mint jó tanitó Németibe hivatott tanitó-káplánul. 32) 1826—30. Kövér Ferenc, ki dicsérettel szolgált; s szolgálata végeztével

predikátorság- vagy káplánságra előléptetésért esedezvén, Kölcsébe rendeltetett káplánul. 33) 1830. jött Győry István, ki 1832. t.-vári káplánná lett. 34) 1832. Baktai Mihály, ki 1835. t.-becsi káplánná lett. 35) 1835—38. Szikszai József, ki m.-szalkai káplán lett. 36) 1838—41. Nyiry László, ki később ügyvéd lett Szabolcsmegyében. 37) 1841—44. Szabó Endre, ki mint nábrádi lelkész halt meg. 38) 1844—45. Nagy József, ki innen Pestre ment nevelőnek. 39) 1845. szept.—50. april 21-ig Nagy Máté Ferenc kedves tanító; jelenleg kisvarsányi lelkész. 40) 1850—54. Bartha Zsigmond, 1853 óta segédlelkész is; jelenleg ökörítai lelkész. 41) 1854—57. Liszkay János. 1857. márc. a két tanitóság egyenlősittetett, fizetésök egyenlővé tétetvén. 42) 1857—59. tavaszáig Fejes István jelenleg s.-ujhelyi pap. 43) 1859—63. az 1856 óta káplánkodó ifj. Illyés István, ki alatt igen jó volt az iskola. 44) 1863—65. Szabó Sámuel. 45) 1865—71. Szutor Endre, jó tanitó, egyszersmind 1866 óta segédlelkész, jelenleg kölcsei pap. 1870. máj. 8-ikán a két fitanitói állomás ismét egyenlősittetett. 46) 1871—73. Széles Károly tan.-kép. int. növ. S.-patakról, ki 1873. tavaszán Tisza-Szőllősre ment. 47) 1873—75. Szalay László, ki innen Szatmárra ment. 1875. tavaszán Papp Gerzson t.-k. int. növ. Nagy-Kőrösről, ki betegsége miatt 3 hó mulva távozott. Ennek távozása után 48) Szalay László állandó tanitóul választatván meg, viszszajött s jelenleg is működik.

V. a) A preceptorok vagy kisebb tanitók, mint az első vagyis akadémikus rektorok, rendesen valamelyik főiskolából — leginkább a sárospataki kollégiumból, — hozattak, s többnyire oda is tértek viszsza. 1) 1764-ben Ikafalvi Ferencet emliti az egyházmegyei levéltár. 2) 1776-ban szintén volt valaki, kiről csak anynyi jegyeztetett fel, hogy viszszamegy a kollégiumba. 3) 1777. jött Buzik Gábor, ki kisari rektor leve. 4) 1778. Ónody György. 5) 1779. Kocsis György; 6) 1780. Tályai Márton, mindkettő viszszament Patakra. 7) 1781. Árkai Sámuel. 8) 1782. Aszalai István, ki más évre nagyari rektornak ajánlotta magát. 9) 1783. Nyilas Sámuel. 1784—86-ig nincs szó a preceptorról. 10) 1787. Bihary János; 11) 1788. Handsovszky János, mindkettő viszszatért Patakra. 12)

1789. Vitányi György. 13) 1790. Balla János. 1790—94. a segédtanitóról nincs szó. 14) 1795. Tarczali József; egy év mulva viszszament Patakra. 15) 1795—1801. nincs szó a preceptorról. 16) 1801. Mikola Ábrahám elment Kisarba. 17) 1802. Füzi János. 18) 1803. Orsi Pál. 19) 1804. Bartók Imre; 20) 1806. Lábas István; 21) 1808. Szabó Ferenc, dicsérettel térnek viszsza a pataki főiskolába. 22) 1809. Dobos István; 23) 1810. Szarvas József; 24) 1812. Beregszászy József, dicsérve emlittetnek. 25) 1813. Kovács János, kinek a következő évben gyenge iskolája levén, maga is tanulásra serkentetik. 26) 1817. Toronyai Ferenc. 27) 1818. Szőke János. 28) 1819. Szakács Ábrahám, ki Patakra viszszatér. 29) 1821. Gönczi Sámuel. 30) 1823. Szakál György — szintén viszszatér. 31) 1824. Kassai György, kedveltetik. 32) 1825. Ráski Jánost sajnálva bocsátják viszsza. 33) 1826. Ferenczi Istvánt dicsérik. 34) 1827. Prágai István szintén viszszamegy. 35) 1829. Széles Béniám, ki 1831-ben Porcsalmára ment rektornak. 36) 1831. Széles András, az előbbi testvére, ki innen Patakra viszszament; jelenleg szinyérváraljai lelkész. 37) 1832. Jósa Dániel, aztán v.-oroszi rektor. 38) 1833. Bartók Gábor jeles preceptor, ki Patakra ismét viszszament; mint nyug. szatmári tanár halt meg. 39) 1834. Szabó József; jött Patakról, hova szintén viszszament. 40) 1835. Balogh István; 41) Gönczi Károly; 42) 1837. Simon Sámuel dicséretes tanitók szintén viszszatértek Patakra. Ez utóbbit mint kitünő szorgalmú tanitót, az egyház fizetésén felül 2 köböl búzával ajándékozta meg. 43) 1838. Botka György. 44) 1839. Lázár Imre mint kitünő tanitó szintén megkapja a 2 köböl búzát. 45) 1840. Rác Lajos. 46) 1841. Mester István. 47) 1842. Kovács Pál. 48) 1843. Plánicz Pál. 49) 1844. Balajthy Károly. 50) 1845. Gál Lajos. Ezek mindanynyian 5—5 pfrttal megajándékoztatván, viszszatértek Patakra. 51) 1846. Tasnády József, ki szorgalmas tanitó lett volna; de csaknem egész idejét betegeskedéssel töltötte, — majd hazájába térvén, Tiszaladányban atyja helyett lett tanitóvá. 52) 1847. ismét Gál Lajos. 53) 1848—50. Tornallyai Sámuel. 54) 1850—51. Mándy Lajos. 55) 1851—52. Fejes Sámuel. 56) 1852—53. Jakab Antal jelenleg penyigei lelkész. 57)

1853—54. Kása Endre. 58) 1854—57. Szabó Ferenc, ki utolsó évét csaknem folytonos betegeskedés között töltötte, mely idő alatt Mándy Lajos helyettesité. 1856. jun. 13. meghalálozván Sz. F., hozatott Sárospatakról: 59) Kutasy József. 60) 1857—60. Vágó István s.-pataki vég. theol. 61) 1860. Kovács Mihály Sárospatakról. 62) 1861. Csombók János a s.-pataki tan. képezdéből. 63) 1862—65. ugyanonnan Bay Ferenc. 64) 1865. a 2-ik tanitóság állandósittatván, megválasztatott: Liszkay János, ki azóta is dicséretesen működik. Ugyanekkor ez állomáshoz a leányok tanitása és a kántorság is hozzáköttetett.

b) A harmadik tanitóság 1851. jun. 2-ikán állittatott fel, melyre Szabó Ferenc gyarmati születésű S.-patakon iskolázott egyén hivatott meg. Ezen állomás 3 év mulva megszünt; hozzá volt kötve a lánytanitóság is. 1870. máj. 8-ikán ismét felállittatott, de már mint fitanitóság s meghivatott reá Losonczy Gusztáv végzett theol. Sárospatakról, ki 2 év mulva segédlelkészszé is lett s e kettős minőségben szolgált 1873. tavaszáig, midőn k.-tótfalusi lelkészszé választatott. 1873—75. Kormány Bertalan; 1875. Kormány Károly (egyszersmind seg.-lelkészek is) működtek e téren s az utóbbi igy szolgál ma is.

VI. Lelkészi tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Pénzbeli fizetés 150 frt. 2) Halotti predikálás 1 frt. 3) Keresztelésért 1 tyúk, 1 kenyér. Későbbi kér: „Copulatio fl. 1. Nobiles plus.“ 4) Mindenik mezőn van egy-egy parókhiális kaszáló rét. Van ismét 2—2 szántóföld. Későbbi kéz: „Mindkét járáson 2—2 szántóföldet 3-szor megszántanak.“ Elégséges tűzi fát adni tartoznak. A. 1699. Vince János testált egy szántóföldet Matolcs felé az Illyés után tul. Ismét Borbély Sámuel is testált két szántóföldet a fülpösi úton. 5) Vagyon Pál Kovács Mihálynétól zálogositva 1 szántóföld in fl. 1. Ismét későbbi kéz: „Egy kenderföld Zsarolyán felé. Batizi Márton is adott a Pál Kovács Mihályné földe mellett 1 földet Ekkla számára, örökké, a kis mezőn. Ismét 1 kenderföld a Péterkottyában, a fülpösi útra jő ki.“ Későbbi kéz NB-néje: „Ex commissione stb. vagyis: mélt. gf. Bethlen Ádám úr rendeletéből a lelkipásztor kap 6 köböl búzát, egy hordó bort, egy verő disznót, a géber-

jéni malomból sabbathalét.“ (Ezen szabbathále fele 1717 óta járt. Magok a gyarmati egyháztagok mentől kevesebbet fizettek, úgy hogy 1726-ban 140 magyar frtnál s a stólánál a lelkész többet nem kapott. E csekélységet sem fizették rendesen, úgy hogy az 1725-iki vizitáció azzal fenyegeti őket, hogy pap nélkül maradnak. (Széles A. Sz. t. Tr. E. H. 88. lap; és Bélteki M. U. 37. lap.) 1801: Pénzfizetés: 127 rhén. frt., stola: 44 rhfrt.; a fafizetés elegendő; két fordulón 10 db. föld; két fordulón 2 db. kaszáló. (A belhiv. fiz. öszsz. kim. 1801.) 1874: 210 frt. készpénz o. é.; 11 köböl gyült búza; 12 öl kemény tűzi fa; 83 hold föld; mintegy 100 frt. stoláre. (1874-iki öszszeirás.)

b) Tanitói fizetések. A rektori fizetés 1705: Minden gazda tartozik egy kereszt búzával, ha 10 keresztje terem; ha nem terem 40 polt. Adnak fát is. Vagyon didaktruma a tanitványoktól is. Halotti énekléstől adnak 1 tyúkot s 1 kenyért. Vásárbeli jövedelem is vagyon. Hétköznaponként is a mit helyben a piacra eladni hoznak, abból is cseppen valami. (B. M. U. 37. lap.) Későbbi kéz: „Rectoris didactrum: Etymologistae 18 mar. Conjugistae, declinistae 3; synopsistae den. 50; a funere generali dr. 34; a partiali dr. 24. Harangozásért 1—1 kéve búzát.“ 1801: Rektori fizetés: 59 rhfrt. 30 kr. készpénz; 41 rhfrt. 12 kr. tandij; 4 boglya széna; fa elegedendő. A preceptornak fizet a rektor: 9 rhfrt. 48 krt; ugyanennek fizet az ekkla a harangozásért 32 rhfrt. 18 krt; mindkettőjök tartására fizet az ekkla 59 rhfrt. 30 krt; búzát fizet az ekkla 6 köblöt. (A belhiv. fiz. öszsz. kim. 1801.)

Preceptori fizetés: 112 v. cz. frt.; a kánikuláris csirkék $\frac{1}{3}$-a; a vásárvám $\frac{1}{2}$-e. Mindkettőjök élelmezésére ad az ekkla együttesen 300 v.-frtot és 8 köböl búzát. Mindkettőjüknek van egy kis részök a cinterem földjében is. (A sz. e.-m. 54 gyül. t. leir. 88. lap.)

1851. június 2-ikán felállitott 3-ik vagy leánytanitóság jövedelme: 200 váltófrt., 3 köböl búza, mely fizetés 1852. apr. 12. 50 v.-frt. s egy köböl búzával javittatott; de e fizetés a tanitói állomással együtt 3 év mulva megszünt; — hanem az első tanitó fizetése javittatott

1855. máj. 6., a templomi énekvezérségért járt 40 frt. 100 pengőfrtra emeltetvén.

1857. márc. 7. a két tanitói állomás egyenlősittetvén, á sárospataki főiskolából ez állomásra kihozott tanitók fizetése egyen-egyen 400 pfrt., 6 köböl búza, egy-egy szobás szabad lakás és minden tanitványtól 1 csirkében állapittatván meg.

Az 1863 tavaszán felállitott kántortanitóság jövedelme lett: 320 o. é. frt.; 10 köböl búza; 5 öl kemény tűzi fa; az ó-temető kész szénatermése; minden tanitványtól 1 csirke; a törvényes temetési dij és szabad lakás. 1870-ben ismét rendeztetvén a tanitói fizetések, azóta a kántortanitó fizetése: 400 frt. o. é.; 12 köböl búza; 6 öl kemény tűzi fa; az ó-temető kész szénatermése; minden tanitványtól 1 csirke és családos ember számára alkalmas lakás; — a másik két tanitóé egyenként: 400 frt. o. é.; 6 köböl búza; 3 öl kemény tűzi fa; minden tanitványtól 1 csirke s egy egy szobából álló lakás. Ezen fizetés ma is érvényes azon különbséggel, hogy az egyik tanitó fizetése a szabad lakás helyett 50 frttal pótoltatott.

VII. Templom, torony és belszerelvényeik. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom még át nem alakitott részeiből itélve, a XV. század második felében épülhetett terméskő és téglából; 1761-ben pedig, tekintet nélkül az eredeti izlésre — „minden másunnan bevehető segedelem nélkül (szentély felőli) fele részében újra épittetett.“ Mint foglaltatta el Báthori Zsófia stb., arról már fenntebb szólottunk. Belszerkezete a virágos deszka-mennyezettől, a szintén deszka padozatig oly egyszerű, mint a legtöbb falusi ref. templomé. Közepén négyszögű téren áll az egyszerű úrasztala s felette a szintén egyszerű, deszkából készült festett s aranyozott koronával biró kathedra. Nyugati karzatán azonban diszes orgona emelkedik, melynek létesitője Gacsályi Lajos kir. jár. bir. volt. Ő ugyanis még 1855-ben lépéseket tett, hogy a templomba orgona készittessék, s e célra 500 frtot is gyüjtött, de az akkori kedvezőtlen körülmények s kicsinykedő aggatódzás miatt nemes céljában teljesen meggátoltatott, úgy hogy még az általa összegyüjtött

pénzt is viszsza kellett adnia az adakozóknak. Azonban ez buzgalmát le nem hűtötte; 1868-ban orgona készitési tervével ismét előlépett; az általa 100 o. é. frttal megnyitott gyüjtőivet az egyháztagok nagy részéhez ő maga hordta el. Lelkes példája Török István földmivelő-egyháztagot hasonló ajánlatra buzditotta; a tehetősebb egyháztagok erre 5—50 frtig adakoztak s az adakozásból a legszegényebb egyháztagok sem vonták ki magokat. Ekként az 1187 frt. 90 krba került 10 változatú diszes orgona Blaunka Sámuel szatmári orgona készitő által 1869. május havában felállittatott, s ugyanazon hó 17-ikén pünkösd másod napján Kiss Áron esperes és Illyés István helyi lelkész által mondott beszédekkel, vallásos használatra felavattatott.

A torony a templom nyugati részével nem szenvedett változást, mindöszsze hogy belé óra helyeztetett. Alakja a toronynak négyszög, két szabad szögletén kiugró támokkal, melyek közt az egyszerüen faragott csúcsives kapuzat nyilik, fölötte keskeny, de már nem csúcsives ablakokkal. A torony kőrakásán felül kirugó árkádokon fekszik a deszkával boritott s még szintén négyszögü harangtartó szoba, melynek eresze négyszögletén apró tornyocskák állanak, közülök emelkedvén ki a nyolcszögü s fazsindelylyel boritott sisak. A templom hajójának a torony mellett szabadon álló homlokzatán két hegyére forditott négyszög ablak szemlélhető. Benn a toronyban egy 6 és egy 12 mázsás harang függ, miknek egyike egy 1819-ben elhasadt régi harangból öntetett, mely egykor ezen feliratot viselte: „Hoc opus fieri curavit oppidum F.-Gyarmat cura illustrissimi ac magnifici Dni. Stephani de Báthor in honorem ac gloriam aeterni Filii Dei Jesu Christi 1587.“ A sz. ref. e.-m. 54. gyülek. tört. leir. 81-ik lapja szerint ezen harangot Báthory István erdélyi fejedelem s később lengyel kir. öntette volna; de ez már 1576. okt. 16. Ágostában meghalt. Inkább öntethetett azon „tekintetes és nagyságos Báthori István“ idejében, kinek jobbágya Kakas Lukács Gyarmat mezőváros birája, mint tanú emlittetik Tardi Vörös Zsófiának a nagyari jószágba lett beiktatásánál 1595. (Szirmay Sz.-v.-m.-e. I. k. 9. lap.)

Urasztali készletek: 14 kendő. Ezek közül: 1 fehér kendő himzéssel 1715-ből, Csoknyay Györgyné Biró Mária készitménye; 1 csipkés, fehér szőrkendő 1747-ből t. s. Batizy Erzsébet aszsz. ajándoka; 1 aranycsipkés ezüstszin selyemkendő 1778-ból, Váradi Mária ajándoka, ezen körhimzéssel: „Mindnyájan, kik szomjúhoztok, vegyetek minden piz és jutalom nélkül bort és tejet.“ 1 aranycsipkés égszinkék kendő 1784-ből, Gacsályi Borbála készitménye; 1 kék és piros virágokkal himzett kendő, szélein bojtokkal, 1837-ből; 1 fehér sáhos abrosz 1768-ból T. N. jegygyel; 1 kis sáhos abrosz S. E. K. Gy. betűkkel. A többiek nincsenek megjegyezve. 4 tányér. Ezek közül egy 8 szögü ezüstből, dúsan aranyozva, közepén a zászlós bárány jelvénynyel, szegélyén ezen körirattal: „In honorem Dei, Et Usum Ecclae, Gyarmae Offert Hocce Munusculum, G. Dnus Joannes Czoknyay Ad Coenam Domini Ao Dni. 1656.“ 1 másik ezüst tányér 1821-ből ezen felirattal: „A F.-Gyarmati Ref. Sz. Ekklézsiának ajándékozta Bertzeli Bakó István és Ferencz 1821.“ 1 harmadik ezüst tányér, 50 frt. értékkel, melyet 1872. nyert az egyház a debreceni ref. főiskola sorsjátékán. 1 cintányér minden jegy nélkül. 3 pohár. Közülök 1 talpatlan ezüst poharat Paku Márton ajándékozott 1650-ben; 1 talpas ezüst poharat maga készittetett az egyház 1747-ben; 1 vastag aranyozású talpas poharat pedig 1806-ban Kézy László ajándékozott. 6 db. cinkanna. Közülök egyet Jeremiás István esperes és gyarmati lelkész s felesége Kóródi Sára készittetett. 1743-ban; egyet ugyanakkor maga az egyház szerzett; egyet Baráth János és felesége Balogh Erzsébet adott; 3-on pedig semmi felirat sincs. 1 Keresztelő-medence cinből ezen felirattal: „A F.-Gyarmathi Ref. Sz. Ekklézsiában Predikátorrá lévén T. Bosvay István, csináltatta Isten dicsőségére 1775. Feleségével Gacsályi Juliánna aszszonynyal.“ Ehez egy cinkannát „1778. Isten dicsőségére vett ns. Kézy And. és felesége Kovács Éva aszszony.“

Egyházi és iskolai épületek. Ezek mind újak, kényelmesek és diszesek. Róluk már a II. cikkben volt szó, csak anynyit jegyzünk meg, hogy az 1864. emelt iskola — melyre Fábián Gábor ügyvéd és iskolafelügyelő

600 o. é. frtot hagyományozott, id. Bartha Lajos és Bélteky Zsigmond gondnokok buzgó felügyelete alatt, s az 1868. emelt szép paplak Gacsályi Mózes és Misky József gondnokok szorgos felügyelete alatt épült s hogy úgy ezek, mint az egyháznak minden épületei a templommal együtt jó karban s a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan javak. Az összes közvetlen egyházi birtokállomány: 27 hold s 360 □°, belső telek és illetőleg szántóföld; 14 hold és 1309 □° rét, 3 hold és 285 □° terméketlen terület. Lelkészi birtokállomány: 25 hold és 415 □° szántóföld, 12 h. 304 □° rét, 12 h. és 600 □° legelő. Tanitói birtokállomány: 2 hold és 300 □° szántóföld, 1 h. 950 □° rét, 4 h. 912 □° legelő. Jegyzet: A tanitói állományt összesen és az egyházi birtokból 3 hold és 555 □ ölet a lelkész használ; az egyházi birtokból még 2 hold és 400 □° faiskolának használtatik. A holdak 1600 □ ölével vannak számitva.

Alapitványok. 1805-ben ns. Kézy László 100 vonásfrtot hagyományozott a papi hivatal részére, mely a devalvációval 77 rhfrt. és 44 krra szállt alá. (Lásd a II. cikket.) 1826. Melegh Zsigmond rektor 20 rhfrtot alapit a jó tanuló szegény gyermekek javára. 1827-ben a város szegényei részére a szatmári kath. püspök által adott 200 frtból 36 rhfrt. alapitványul tétetett le oly véggel, hogy annak kamatjából a jó tanuló szegény gyermekek papirral láttassanak el. 1831-ben ns. Kézy István 100 konvenciós frtot hagy az iskola részére, de a melyet mindaddig Ferenc fia használ, mig annak kamatjából egy rizma papirt kioszt évenként a tanuló növendékek között; ellenesetben joga van azt az egyháznak tőle elvenni s a mondott célra kamatoztatni. 1824-ben Gacsályi László hagyott az egyháznak 1 db. földet, de a mit örökösei 100 pfrton kiváltottak. 1852-ben Katona Juliánna hagyományozott az egyháznak 100 pfrtot. 1851-ben is nyert az iskola egy járásbirósági itélet folytán 8 pfrtot, melynek kamatai szegény tanulóknak könyv- vagy papirra szolgáltatandók ki. Végül az úrasztalát kenyérrel és borral szintén a hivek látják el stb.

Ingóságok. Anyakönyv és jegyzőkönyv van 9 db. Az első anyakönyv 1740—75., a 2-ik 1775—1820.,

a 3-ik 1820—39. s az 5. és 6-ik 1839-től napjainkig terjed. A legelsőt Jeremiás István esperes nyitotta meg. Az egyházi jegyzőkönyvek 1814—65. és 1865-től jelenig terjednek; a körleveles jegyzőkönyvek pedig 1831—51. és 1851-től jelenig. Vannak még az egyházi levéltárban egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s más nyomtatványok, valamint ügyiratok is stb. A lelkészi hivatal pecsétje 1833-ból való; cimere a zászlós bárány. A taneszközök közűl csupán a nélkülözhetlen földgömb s térképek stb. vannak meg, e mellett van egy iskolai könyvtár is, mely 70 dbból áll. (1874. dec. 1-sői összeirás).

VIII. Népesség. 1801: Lelkekszáma 1640. 1877: Lelkek száma 2679, újházas. sz. 23, szülött. sz. 117, konfirmált. sz. 35, halottak sz. 103. Iskolások: 1801: 140. 1877: tankötelesek 6—12 évesek 290, iskolába jár 250, iskolázatlan 40.

18) Fülesd.

I. A község és egyházról általában. Fülesd fekszik Szatmármegyében a Szamosközön, közel a Tapónak és a Tur vizéhez. Nyugot felől agyagos és árvizjárta, kelet felől homokos és inkább vizmentes határa mindenféle gabonaneműt és szénát bőven terem. Erdeje most is van; de 1810-ben a Kálnok, Patakköz, Gábornak és Darvas még nevezetes erdei voltak.

Hajdan a kölcsei uradalom kiegészitő része volt s ennek birtokosit uralta, de 1481. Kömörey Mihályné s leányai; 1496. Ujhelyi László és U. Ágota; 1507-ben Zoltán János nyertek benne rész-jószágot. 1518. Werbőczy István cseréli el Perényi Istvánnal Dobronyáért. 1520. Báthori András s a Guthi Országhok, 1544. Muchey Pál, Nagyváthy János, Rácz Miklós, 1561. Fekete Balogh János, 1577. Kubinyi László és Pongrácz Zsigmond, 1594. Wukityevich István, 1642. Kölcsey Péter nyernek egyes részeire új kir. adományt. (Szirmay Szatmárvárm. esm. II. k. 253. lap.)

Viszontagságairól keveset tudunk. Egyszer a mint az 1662-iki megyei nyomozásból kitetszik, a szatmári német várőrség prédálta fel, tevén ott 300 frt. kárt. Jár-

ványok s árvizek többször látogatták. A legutóbbi kholera alkalmával terményeit a szomszéd községekkel takarittatta le a megyei hatóság.

A reformáció előtt r. kath. filia volt s Kölcséhez tartozott, s a Beregből átjött reformáció is onnan hóditotta meg; ennélfogva Kölcsével mint anyaegyházával eleitől fogva 1824-ig a beregi egyházmegyéhez tartozott. Mint kisebb leányegyházban csak egy fatemplom vala, papja és tanitója Kölcsében lakott. 1752-ben anyaegyházzá lett s papot hivott, ki az iskolát is tanitotta. 1816-ban a tanitói hivatal a lelkészitől elválasztatott. A beregi egyházmegye jegyzőkönyvei már 1606-ban emlitik e leányegyházat; de csak egyes házassági és válópereket jegyeznek fel belőle 1681-ig. Élete 1752—1820-ig nem egyéb folytonos rendetlenség, botrány és zavarnál. A népesség csekély s a fizetés is kevés lévén, leginkább csak olyan papokat kaphatott, a kik majd mindig kereset alatt állottak s rosz példáik által a rakoncátlanságra hajlandó népet még inkább rontották, e század közepete táján azonban kedvezőbbé kezdtek alakulni a viszonyok Fülesden.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1752—64. Csemeczky Ferenc, kinek hivataloskodása alatt még csend és béke van; az egyház őt, és ő az egyházat dicséri; az egyh. épületek jó karban vannak. 2) 1764. Rinót Pál, ki ellen diákok tesznek panaszt, minek következtében megfeddetik. 1778-ban a fornosiákkal van bajuk a fülesdieknek, kik talán papért fáradtak oda s a fülesdiek pedig nem bocsáták. Ugyanakkor templomszék-per is támad. 3) 1779—80. Zilahi András, kivel nem a legjobb békességben él a nép. Az 1780. márc. 1 gulácsi gyűlésen 4 frtot fizet Fülesd a gulácsiaknak. 4) 1750—82. Csemeczky Ferenc. Alatta ismét csend és béke van; mind őt, mind családját szeretik hallgatói. 5) 1782—85. Vámosi István, kit már Fülesdnek csak egy része kedvel; panaszolják ellene, hogy 3 hétig egy folytában csak vasárnap harangoztatott. Az 1784. szept. 20. tartott vizsgálat szerint Német Lászlóné lánya segélyével hajánál fogva húzta ki a templomszékből Balla Gábornét. 6) 1786. Csepelyi Mihály Dolháról, kit szeretnek, de a ki mégis menne onnan; mert országútban

lakván, ismerősei kipusztitják. 7) 1787—91. Komáromi János. Előbb csend, s az 1791. márc. 22. e.-m. gyűlésen a templomszék-per is befejeztetik; a megsértettek számára a segédgondnok útján szerez a vármegyénél elégtételt a traktus; de már ugyanez év április 13-ikán K. J.-tól az engedetlenség miatt megfosztja Fülesdet az egyházmegye, s 8) Győry Istvánt rendeli oda, mely miatt máj. 16. fenyegető levelet intéznek az espereshez. 1792—94. már nem rendes papot, hanem csak egy lévitát ad Fülesdre a beregi traktus, nevezetesen 9) Czeglédy Mihályt, ki botrányt botrányra halmoz; Baka Józseffel különösen botrányos ügye van, kit a vármegyére ad fel a traktus. Szivesen elmozditaná Czeglédyt is, de nem kap embert Fülesdre. 1794-ben mégis vállalkozik 10) Csengeri Pál rendes pap, kit 1795-ben marasztanak; de nem akar maradni. 11) 1795—99. Várady István, ki az egyházra, az egyház meg ő reá panaszol, hogy 3 könyörgése van csak és szóhordó stb. Vámosi István özvegye lelk. fizetési hátralékok miatt panaszol, de az alispánhoz útasitja a traktus; Nagy József pedig templomszék-pert indit. 12) 1799—1803-ig Galgóczy László. Alatta 1801-ig a csend helyreállt s a szatmári traktus kezdeményezése folytán, 1790-ben az illetéktelen Czeglédy által keresztelt gyermekeket, az LVIII. kánonra támaszkodva Kacsóh Lajos és Átányi István által a beregi egyházmegye újra kereszteltetni. — 1801-ben ismét megújul a rendetlenség; gondnok nem levén, a vizitáció azzá teszi Jakab Györgyöt. Ugyanekkor a templomszékper is megújul. 1802-ben a gondnok azt panaszolja, hogy a nagy rendetlenség miatt nem képes folytatni hivatalát: a traktus Isaák Gáspár főszolgabiró s Kacsóh Lajos e.-m. ülnököt küldi ki rendet csinálni. 1803-ban G. L. szabadulni akar; mert sem a templomban, sem azon kivül nincs békesség s elmegy Mátyusba. 13) 1803—1806. Vásárhelyi Sándor, kit kiválólag mint tanitót szeretnek; alatta csend. Fizetésével mindazáltal sokan hátralékban vannak, melynek behajtására Isaák G. főszolgabirót kéri fel a beregi traktus. 14) 1806. Izsó István, ki előbb t.-vidi pap volt s Fülesden meghalt. 15) 1807—1808. Balajthy Mihály. Panaszolnak ellene, hogy nem tanit. A vizitáció vallástalanok s erkölcsteleneknek nevezi Jakab Istvánt, Varró

Józsefet és Vasvári Józsefet. 16) 1808—11. Szentes Áron. 1809-ben azt mondja róla a vizitáció, hogy a zavaros Fülesdet új rendes Fülesddé teremtette; de már 1810-ben panaszolnak ellene, hogy nem tanit. 1811-ben a régi vékát el akarják vágni. Ugyanekkor az egyházmegye Karmacsi Zsigmond gondnokot, Szabó József, Tóth György presbitereket s az egyházfit elmozditja hivatalukból; Szentes Á. ellen pedig keresetet indit, mert az e.-m. jegyzőkönyvből egy lapot, — mely kedvezőtlen itéletet tartalmazott ellene, — kivágott. 17) 1812. Deme Pál. 18) 1813. Jánky Zsigmond, ki szintén panaszol hallgatói ellen. 19) 1814—32. ismét Deme Pál, kinek fizetését több izben meg akarták csonkitani, hogy abból tanitót tarthassanak; mind ennek dacára alatta mégis eddig nem élvezett csend állott be Fülesden, mit 28 éves ott lakása is bizonyit. Meghalt ugyanott 1832. jún. 31. 20) 1832-ben Béres Mihály. 21) 1832—39. Beregszászi Nagy József, ki innen Mándra ment, s mint györgyteleki lelkész halt meg. 22) 1839—59. Kalmár Antal, ki szintén itt halt meg jan. 7. 23) 1859—71. Bartha Mór, ki innen Sályiba ment s ugyanonnan jött helyette 24) Zámbory Sándor, ki 1871. nov. 7. meghalt. 25) 1872 óta Filep István.

III. Tanitók és iskolaügy. Már emlitettük, hogy 1752—1816-ig a lelkészek tanitottak, — a ki ugyan tanitott közülök, — s csak 1816-ban állittatott be tanitóul 1) Bakó Miklós, kit legnagyobb részben a pap fizetett. 1717-ben, minthogy a lelkészi fizetés $^1/_4$-ét a beregi traktus nem engedte meg a tanitó részére elvonni: a tanitás kötelessége ismét a papra szállt viszsza. 2) 1818—21. Nagy Gábor. 3) 1821—23. Juhász József, kit dicsérnek s szeretve marasztanak; de mivel a tanitói fizetés csak 9 köbölre megy: nem marad. 4) 1823—25. Vatay Mihály szélylyeljáró hanyag tanitó. 5) 1825. Dobos István. 6) 1826—27. Fórizs János, kit a vizitáció megdicsér. 7) 1828-ban jött Tóth András szintén dicséretes tanitó. Utódai közül tudomással birunk 8) Tóth Áronról, ki 1851-ben már ott lakott s kit alkalmasint 9) Kulcsár János váltott fel 1857—64-ig s ezt követte 10) Gacsályi József, ki jelenleg is ott lakik.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések: a) Lelkészi fizetés. 1786: Búzából 23 köböl; egyébről mit sem tudunk.

1874: Mintegy 60 köböl búza; 6 urbérestől 12 köböl zab; 26 hold 1593 □ öl külbirtok, melyből 6 hold adóját a lelkész, a többiét pedig az egyház fizeti; 48 frt. munkadij; 10 öl kemény tűzifa; 15 sing vászon; minden napszámos nőtelen férfitól 70 kr.; a temető fűterménye; m.-e. 26 frt. stoláre. (1874. dec. 3. ö. ir.)

b) Tanitói fizetés. 1822: 9 köböl búza, s talán a tandij. 1874: Mintegy 21 köböl búza s minden fizetőtől 16 kr. garaspénz; zabjövedelem fejében 46 frt.; széna helyett 24 frt. o. é.; 5 öl kemény tűzifa; 3 sing vászon; 12 hold s 1179 □° külbirtok, melynek adóját maga fizeti; tandijban minden növendéktől 1 véka zab, 42 kr. és 1 csirke. (1874. ö. ir.)

V. Templom és harang. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. Hajdan a falu nyugoti útcáján állt egy gerendákból összerótt fatemplomocska, a mely később iskola és tanitói lakká alakittatott át. E helyett épitettek a parókhiális teleknek az útca tulsó sorára áthajló részére egy templomot 1825—52-ig téglából zsindely fedéllel; de a mely még maig sincs teljesen készen. Homlokzatán torony emelkednék; de ennek falai még csak a templomfal magasságaig vannak felemelve. Előtte egy m.-e. 90 fontos harang függ lábakon.

Urasztali készletek: 1 ezüst pohár „Károly János“ felirattal; 4 cintányér; 2 cinkanna; 3 abrosz; 4 fehér és 2 selyemkendő.

Egyházi és iskolai épületek: A papi telket 1710. június 29-ikén hagyományozta Károly Tamásné Csontos Erzsébet. A jelenlegi paplak és melléképületei Bartha M. lelkész munkássága folytán épültek. Az iskola és tanitói lak helyiségeül; az iskolává átalakitott régi fatemplomocska szomszédságában 1877-ben szereztek egy telket 800 frtért; de még 1877-ben, a törvény kellékeinek megfelelő iskolaépületök nem létezett.

Ingatlan javak: Egyházi külbirtok: 17 hold s 1174 □ öl; lelkészi állomány: 26 hold 1593 □ öl; tanitói állomány: 12 hold 1179 □ öl, mind 1600 □ öllel számitva.

Ingóságok. 3 db. anyakönyv kezdve 1786. éven; 1 tanács jegyzőkönyv; 3 db. körleveles jegyzőkönyv; 1

alamizsnás diárium; egyházker. s megyei jegyzőkönyvek és más nyomtatványok.

VII. Népesség. 1786. a fülesdi egyház áll 26 háznépből. 1820: lelkek száma 385. 1877: lelkek sz. 518; szülöttek sz. 31; újházasok sz. 12, halottak sz. 9. Iskolások. 1786-ban „iskolába 3-an járnának; ha alkalmatosságuk volna. Járhatna még 14 fiú, 12 leány.“ 1820: iskolás 27. 1875: iskolakötelesek sz. 68; iskolába jár 50; részben jár 10; t. iskolázatlan 8.

19) Fülpös.

I. A község és egyházról általában. Fülpös, régen Filep, Filpes fekszik Szatmármegyében, közvetlen a Szamos jobb partján, Ököritó átellenében. A Szamos által öntözött határa szűk, de termékeny. Nevét Filep vagy Fylpi comestől vette, ki ide 1272-ben beiktattatott. 1352. a Fülpesy nemzettség birja egészen; 1419. Nagykállai Lökös Klára; 1421. Erdelyi Bálint; 1427. Báthory István, Tamás és Bertalan benne kir. ad. részt kapnak; 1431. ismét a Fülpesyeké egészen; 1489. Kenderes László benne özvegyi részt nyer; 1525. és 1575. ugyancsak a Fülpesyek birják; 1590. Tardi Vörös Orbán benne kir. ad. részt kap. 1650-ben puszta volt és m.-gyerőmonostori Kemény János nyer benne részt; 1662-ben pedig Székely László. A XVII., XVIII-ik s a jelen században az Ilosvay-, Domahidy-, Tolnay- és Losonczy-családok birják. (Szirmay Sz.-v.-m. E. II. k. 226. lap.)

Nagyon népes soha sem lehetett s népessége még inkább megfogyott a háborús vészek alatt, e mellett a Szamostól is sokat szenvedett. A többek közt a szatmári német várőrség — az 1662-iki vizsgálat tanúsága szerint — 1000 frtnál is több kárt tett itt; mert a falu kiprédálásán kivül 8 asztagot is elpusztitott.

Mint kathól. hely, hihetőleg Fehérgyarmat filiája volt. A reformációt alkalmasint a Fülpesy-család pártfogása alatt vette be. A XVII-ik század közepe táján már reform. anyaegyház volt, sőt filiái is valának, ú. m: Daróc és Géberjén; de az emlitett szatmári várőrség, az u. n. „sárga németek“ által elpusztittatván, eloszlott s

úgy szállott át a pap Géberjénbe, a midőn ez anyaegyházzá leve. Később ismét megnépesült Fülpös, majd Ökörítónak lőn filiájává, aztán pedig a tatárfutás után ismét anyaegyházzá emelkedett, sőt Ökörító leve Fülpös filiájává.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1721. Dési János. 2) 1725. Kővári János. 1726. a januári vizitáció igy ir: „non erat digna ut visitaretur haec Ecclesia, quoniam minister ibi non potest subsistere. Alias pertinebat ad Ökörító.“ 1726—28. papja lett mindazáltal 3) Solymosy József. 4) 1728. ide dislokáltatott Nábrády György. 1730. dislokáltatott Csengeri Pál; de az nem jövén, lett 5) Dálnoky János. 1734-ben „Fülpös ipsa miseria.“ 6) 1736. Vári János, ki innen 1740-ben Kisnaményba ment. 7) 1740. Szatmári János. 8) 1741. Tunyogi László, ki itt meghalt a pestisben s halála után nem volt közisteni tisztelet, mignem 1743-ban jött egy új pap 9) Szalai János, kinek idejében Ökörító Fülpös filiájává lett egy időre. 10) 1746—50. Muzsay István, ki 1750-ben Nagyarba ment. 11) 1750—1751. Vida István. 12) 1753-ban ha előbb nem Hollós András. 1754-ben azt jelenték a vizitáció előtt az ökörítóiak, hogy ők inkább Rápótnak lesznek filiájává. Ez évben jött 13) Harasztkereki György, kiről 1756-ban azt jegyzék meg a vizitáció előtt, hogy egy aszszonyt exkommunikálni akart; mert a lakosok boszorkánynak mondották. 14) 1758. Szatmári Ferenc. 15) 1759—60. Komáromi István. 16) 1761—65. Solti Gergely. 17) 1765—69. Radnóti János. 18) 1775., ha előbb nem Fekete Mihály, ki 1778-ban Gyügyére igérkezett. 19) 1778—81. Kézi György. Ki alatt 1780-ban azt jegyzi meg a vizitáció, hogy az egyház javait nem hagyták jegyzőkönyvezni a földesurak azon okon, hogy azokat az Ilosvay-család adta. Ez innen Tisztaberekre igérkezett. 20) 1781. Jakab Izsák, ki nem marasztatván, Batizra igérkezett. 21) 1782—83. Szilágyi György lévita. 22) 1784. Fekete Mihály viszszajött ismét s 1786-ban Becsre igérkezett. 23) 1786—88. Kézi György, kit nyomorúan tartottak; 1788-ra Garbóczra igérkezett. 24) 1788. Debreceni Ferenc, 96-ban szemei gyengesége miatt nyugalomba lépett. 25) 1796. Baranyi Mózes. 26) 1797. Kassai Sámuel. 27) 1798. Homoki István lévita.

Előbb matolcsi, aztán sályi rektor. 27) 1800. Szabó József. 28) 1801. Vitéz István. 29) 1804. Biró Balázs. 30) 1805. Pongrácz György, egykor matolcsi rektor. 31) 1807. Fekete István. 32) 1810—13. Béres Mihály. 33) 1813—16. Fejér Pál, kit 1814-iki vizitáción dicsérnek, ellenben az elment Béres Mihályra panaszolnak, hogy viszsza-viszszatérvén, zavart és botránkozást csinál Fülpösön. 1812-ben változtatni kérte magát; mert harangozót nem akartak tartani; a parókhiális házzal nem gondoltak, kerités sem volt, mely miatt egy hizó sertése megveszett s maga is családostól veszélyben forgott. Mindezekre nézve a hiányok fedezését s pótlását affiliálás terhe alatt meghagyá a vizitáció. 34) 1816. Pelsőczy Mihály, ki előbb a templom nagysága, majd a fizetéslevonás miatt változni kivánt s 1818-ban el is ment. 35) 1819. tavaszától 1823. Szilágyi Sámuel. 36) 1823. Juhász János. 37) 1823—30. Tacsi Bálint, ki fizetésének be nem adása s a parókhiális épület elhagyott és csaknem lakhatlan állapota miatt több izben panaszol. Az 1828-iki vizitáció azt jegyzi meg Fülpösről, hogy a parókhiális ház és a templom épülőfélben vannak. Az 1829-iki pedig meghagyja a papi fizetés behajtását, a presbitérium beállitását, melyeket már előbb a segédgondnok is parancsolt. 38) 1830—32. Szathmári József. 39) 1832—35. Muzsalyi László. 40) 1835—37. Mester István. 41) 1837. Nagy Lajos. 42) 1838. Nagy Gábor. 43) 1839—41. Zathureczky János. Ezek mindanynyian panaszkodnak a fizetés csekély volta s a beszolgáltatási pontosság nagy hiánya miatt. 44) 1841—54. B. Nagy Gábor. 45) 1854—57. Réz István. Az 1855/6. vizitáción leányositását kéri az egyház, a melynek kivitelére a kezdeményezést országfejedelmi biztos jelenlétében tartandó egyházi közgyűlésben rendeli megtétetni a látogatóság. Ez azonban elmaradt. 46) 1857—63. Kovács Károly. Ennek halála után, 1863—74. 47) B. Nagy Elek, ki innen Tiszaujlakra ment. 48) 1874 óta Balogh István, előbb esperesi káplán Porcsalmán.

III. Tanitók és tanügy. Hajdan nem volt Fülpösön külön szervezett tanitóság, hanem — a mint Széles A. mondja — „a pap tanitott itt, mikor tanitott.“ Voltak azonban néha-néha külön tanitói is u. m. 1841. és 42.

Tóth József; 1846. és 47. Kulcsár János. Mindakettő dicsérettel van emlitve. 1851—53. Kassai Sándor. 1854—56. Toka Sámuel. 1868-ban segédtanitói állomás alapittatott s az egyház egy új iskolaépületet emelt s az ebben működő segédtanitót ettől fogva a lelkészszel együtt közösen dijazza; egyébiránt a tanitásért a felelősség egészen a lelkészt terheli. Ez időtől fogva s.-tanitók voltak: 1868—72. Lukács Árpád. 1872—74. Peres János. 1874 óta Erdélyi Gusztáv.

IV. Belhivatalnoki fizetések. Lelkészi fizetés 1726: 1) Az udvarból (Ilosvay György udvarából) 25 kereszt búza; egy verő sertés; egy-egy véka lencse, borsó és köles. 2) Vég János uramtól 6 kereszt búza. 3) Vég Istvántól 8 ker. búza. 4) Vég Andrástól 2 k. b. 5) Ilosvay Imre maradékitól 10 k. b. 6) A szegénység tiszta búzát ad 19 vékát; pénzt a szegénység 9 frtot; tűzifát 8 szekérrel. „Azon kivül közel levén az Ur — Ilosvay úr — erdeje, szabadon erdőltethet.“ Szénát is adnak 8 szekérrel. Insuper vagyon 3 hold föld, melybe ötödfél köböl búza megyen, azt 3-szor szántja meg, be is veti a falu. (Bélteki Matric. Usual. 34. lap.) 1801: 9 köböl búza; 17 frt., 17 félszekér széna; 6 boglyás kaszáló, melyet az ekkla kaszál; két fordulón 8 köblös föld, melyet az ekkla szánt; 2 vfrt. stolare. 1875: 1) Minden első osztályú gazda fizet 2 véka tiszta búzát rostálva és félszekér szénát s 89 krt, vagy a széna helyett 3 frtot o. é. s 89 krt. 2) Minden 2-od rendű gazda ennek felét. 3) Minden 3-ad osztályú 35 krt. 4) Közösen fizetnek 8 öl kemény tűzifát. 5) Van a lelkésznek 18 és $^3/_4$ hold földje egy tagban, melyből 22,265 □ ölet az egyház munkál és adóját fizeti. 6) A régi temető fűtermésének haszna. 7) A stolárék.

A tanitó fizetése 1875: 1) Az egyháztól 8 köböl gabona s egy öl kemény tűzifa; 30 frt. tandij s a stolárék. 2) A lelkésztől 60 frt. o. é. és 1 öl fa.

V. Templom. Urasztali készletek, harangok. Egyházi ingó és ingatlan javak. A hitjavitást előző időkből származó templomot, mely góthizlésben volt épülve s hihetőleg I. Mátyás korabeli épitmény vala, elhordta a Szamos. Ennek szomszédságában egy 2 vékásnyi

területű pusztára egy 6 öl hoszszú s 3 öl széles paticsos fatemplomot készitettek az Ilosvay-család tatárfalvi erdejéből, melynek elavultával helyére, a jelen század elején épitett az egyház téglából, cserép-zsindely fedéllel egy csinos arányú templomot; de a mely mind ez ideig sem készült el teljesen.

Urasztali készletek ezek: 1) Egy ezüst tányér 2 cimerrel (egyiken egy őr-daru fél lábában kövecset tartva, másikon egy griff jobb lábában karddal); felirata ez: „Bánffy Ágnes. G. D. K. T. C. Cs. C. C. V. H. Z. R. M.“ 13 és ½ lat súlylyal. 2) Két ezüst pohár; egy kisebb ezen körirattal: „Az Istennek tiszteletére ajándékozta ezt az pohárt D. E. B. R. Pelei Gáspár Uram Ao. 1633. P. T. M. Z. M. I. C.“ Egy nagyobb ezen körirattal: „Az Fülpösi Reformata Szent Ekklésiájé. Ao. 1749.“ 3) Egy fa-tányér; egy ón-kanna. 4) Egy nagy abrosz — az 1808-iki leltár szerint — 66 féle selyemmel kivarrva; egy kisebb abrosz, melyre fekete selyemmel ez van hímezve: „Istenhez való szerelméből conferaltatott Urai Erzsébettűl az Urnak szolgáló leányától az Urnak Fülpösi Ekklésiához 1659. 12. április.“ 5) Négy, selyemmel kivarrott patyolat kendő, ezek egyikén körül ezek: „Ilosvay Juliánna és Ágnes Isten dicsőségéhez való b. indulatjokból késziték a Fülpösi sz. Ekklésiához, nevendékeny korukban 1746. Esztben“ — olvashatók.

Harangja 2 volt a fülpösi egyháznak. Az egyiket Ilosvay György földesúr az egyház beleegyezésével Mátyfalvára vitte, hogy ott használják; ezt az 1746-iki vizitáció viszszahozatni rendelte, de úgy látszik, siker nélkül. A másik mintegy 60 fontos s rajta ezen feliratok voltak: Legfelül: „Sit nomen Domini benedictum.“ A cifrázat alatt: „Ad honorem et gloriam Dei nominis.“ A 2-ik soron: „Fundi curavit hanc campanulam Generosus.“ A 3-ikon: „Dominus Martinus Kende de Költse.“ A 4-iken: „Anno Do: 1686.“ Ezen harang elhasadván, darabjaiból pótlással, egy 4 mázsás öntetett, melyre a régi harangon volt felirat ismét reáöntetvén, alá eme sorok öntettek: „Átalakitották Ngos. Kölcsei Kende Zsigmod úr és a Fülpösi Helv. V. T. T. Ekklésia. 1844.“

Anyakönyv van 3 db. A legelső 1774-ben van

kezdve. A legújabb 1839. Az egyháztanácsi, körleveles jegyzőkönyvek stb. szinte nem hiányzanak. A parókhiál. pecsét a zászlós bárány cimerrel 1833-ból való.

A téglából épült, nádfedelű paplak 1848-ban már fennállott; a vályog iskola épület nehány évvel ez előtt épült.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 102. 1875: 219, újházasok sz. 4, szülöttek sz. 25, konfirmáltak sz. 8, halottak sz. 11. Iskolások 1875: tanköt. 6—12-ig 25, isk. jár 16, részben iskolázott 9.

20) Fülpösdarócz.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamos jobb partján. 1379-től 1417-ig a Kölcsey- és Szekeresy-családok birják, és hihetőleg ezektől Domahidy György és László 1422. elfoglalják. 1575-ben Filpessy Ferenc nyer benne rész-jószágot, melyet 1590-ben Tardi Vörös Orbán lovassági tábornoknak vall át. 1810-ben az Ilosvay László utódi, a Gulácsyak, Moldvayak és Tatayak stb. birják. Határa termékeny. (Szirmay Sz.-v.-m. L. II. k. 227. lap.)

A hitjavitás előtt mint kathól. hely hihetőleg Géberjén vagy Fülpöshöz tartozott, s nagyon valószinű, hogy innen reformáltatott Kölcseyek vagy Domahidyak pártfogása mellett. E kapcsot talán azután is megtartotta. 1670. táján midőn e vidéket a szatmári német várőrség (úgynevezett sárga német) pusztitotta, Fülpösnek, később Géberjénnek volt filiája. Géberjéntől 1729. márc. 22-ikén külön akart válni Darócz, és Szilágyi Mózes oda is rendeltetett papnak; de mindamellett ez csak terv maradt egész 1731-ig. Ugyanekkor a januári vizitáció előtt fölmerült, hogy Darócz adózó lakosai a nemesek hire s beegyezése nélkül 32 forinton eladták azon parókhiális telket, melyet egykor Tatay László adományozott, és árát adóba adták; továbbá a kocsmának az egyház szükségére szánt jövedelmét szintén megették-itták; miért a vizitáció fenyegetőleg lépett fel ellenök. Ugyanekkor kértek külön papot is. Kérelmök teljesült és Fülpösdarócz anyaegyházzá lett; de mint ilyennek élete azonos volt a folytonos küzdelemmel s az ma is.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események: 1) 1731. tavaszán Rápolti Miklós, ki az iskolás gyermekeket is tanitá. 2) 1732—41. Lipcsei György, kinek idejében Petróczy Sámuel 2 földet adott az egyháznak. 3) 1741—45. Harasztkereki György. Ennek idejében az árviz-járta parókhiális telket 10 frt. toldással Tatay Györgynek a templommal átellenben fekvő telkével elcserélték. Megigérték neki, csakhogy maradjon, hogy paplakot is épitenek, és azt 1743-ban föl is épitették. 4) 1745—48. Szikszai Ferenc e.-m. ülnök, ki itt meghalt. 5) 1748—50. Kajdy István. 6) 1750. Aszalai János. 7) 1753—55. Váradi János. 8) 1755—61. Ardai István. 9) 1761—69. Bibarczfalvi János. 10) 1769. Székely Péter akadémikus pap. 11) 1770. Sipos János. 12) 1771—73. Ónodi István akadémikus pap. 13) 1773. Kereszturi György. 14) 1774. Baksai János. 15) 1775. Etédi Márton. 16) 1777—82. Árokháti István. 17) 1782. Molnár János. 18) 1783-ban jött Porcsalmáról Vasvári Ódor István aszszeszszor, ki 1785-ben Nábrádra igérkezett. 19) 1785—88. Vida József. 20) 1788. Csengeri Pál. 21) 1789—91. Szilágyi András. 22) 1791. Sallai András. 23) 1792—95. Kassai Sámuel. 24) 1795—97. Váradi János. 25) 1797. Balla János. 26) 1799. Vas István. 27) 1801. Pelsőczi Mihály. 28) 1803. Zathureczki János előbb porcsalmi rektor. Daróczról N.-Szekeresre ment. 29) 1801. Harsányi Sámuel. 30) 1805—1806. Nánási Mihály. 31) 1807—1809. Szabó András. 32) 1809. Kassai Sámuel. 33) 1810. Váradi Gábor. 34) 1811—14. Nagy József. 35) 1814—17. Zágoni Imre. 36) 1817—20. Kádár Ferenc. 37) 1820. Baranyi Mózes. 38) 1821—24. Szatmári József. 39) 1824—29. Márk Ferenc. 40) 1829. Szatmári József. 41) 1830. Béres Mihály. 42) 1831—34. Szűcs István. 43) 1834. Szabó József, ki nov. 18. a Szamosba halt. 44) 1835—42. Horváth Béniám. 45) 1842—46. Gáti István. 46) 1846. Szabó József. 47) 1847—50. Kazay István. 48) 1851—54. Szabó Albert. 49) 1854—63. Nagy Gábor. 50) 1863—71. Csorvásy Pál. 51) 1872 óta Bónis József.

III. Tanügy. Tanitók. Előbb Fülpösnek, majd Géberjénnek levén filiája Fülpösdarócz, az iskolás gyer-

mekek többé-kevésbé itt képeztettek; ha ugyan valamelyik szülő gyermeke tanittatása iránt érdeklődött. 1731. év tavaszán anyásittatván, ettőlfogva saját papjai tanitották az iskolát is. 1767-ben azonban munkába vétetett a papi és tanitói hivatal különválasztása, mi 1769-ben sikerült is, tanitóvá levén 1) Sipos János 1771-ig. Ezután: 2) Kézi László. 3) 1772. Katona Péter, ki az orgonáláshoz is értett. 4) 1775. Szabó Gábor. 5) 1776. Kósa János 3 évig. 6) 1778. Boros József. 7) 1779. Barta Mihály. 8) 1778. Katona Péter, kinek 1783-ban egy vonásforintot rendelt a traktus tandijul minden gyerektől; de szabbathálét nem. 9) 1784. Tegze Pál, ki „electromáról, jó kertészkedéséről és jó orgonistaságáról hires volt a vidéken.“ 10) 1785. Enyedy Mihály. 11) 1786. Belényesi György. Utóda 1787-ben 12) egy preceptor, kinek neve nincs feljegyezve. 13) 1789. Katona Péter, ki csak az orgonistaságot vállalta. 14) 1789. Nagy Sándor. 15) 1790. Katona Péter. 16) 1795. Nagy Mihály. 17) 1796. Varga István. 18) 1797. Komáromi József. 19) 1798. Nagy László. 20) 1800. Balla József. 21) 1803. Komáromi János. 22) 1806. Dobos András. 1808. azt jegyzi meg a vizitáció „rektor nincs nálok.“ Ettőlfogva 1814-ig ismét papok tanitottak. 23) 1814-ben Sinka Gábort dicsérik mint jeles tanitót. 24) 1815. Gábor Mihály. 25) 1817. Király Pál „becsületes tanitó.“ 1817-ben panaszol, hogy tanitványi nem járnak; egyszersmind nem is fizetik. 26) 1820. Tóth József. Ellene panaszolják, hogy énekelni nem tud; a vizitáció meghagyta, hogy a papjához járjon éneket tanulni. 27) 1822. Varga János; korhely, istenkáromló, vallásgúnyoló s rosz tanitó. 28) 1823. Széles Zsigmond, dicséretes tanitó. 29) 1824. Sárkány Sámuel; szorgalmas tanitó, ki 1828-ban nemcsak magyarul, de németül is folyvást olvasó s általában jó iskolával állott a vizitáció elé. E jó tanitót követte: 30) 1838. Hermon András. 31) Csonka János, ki itt életét és hivatalát bevégezte 1843. máj. 9. 32) Váradi József. 33) Szilágyi József. 1846-ban a pap tanitott. 34) 1847. Ballogh Imre. Ekkor a szülék és elöljárók a gyermekeket nem iskoláztatják. 35) 1851—54. Szabó Lajos. 36) Király Pál, ki 1855/6. saját házában tanitott, az árviz megron-

gálván az iskola-épületet. 1858-ban ismét a lelkész tanitott. 37) 1859—62. Nagy Elek segédlelkész tanitóskodott. 1862 óta folytonosan a lelkészek tanitják az iskolát s különösen Bónis József jelenlegi lelkész, szegény sorsú és tankönyvekben is hiányt szenvedő növendékeit jól vezeti.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1707 körül: 1) Minden gazda ad 1 frtot; a feleséges zsellér pedig 50 dénárt. E mellett a gazda egy-egy véka búzát, a zsellér felényit. 2) Minden gazda ad egy-egy boglya szénát. 3) Fát fizetnek közönségesen 8 szekérrel. 4) A nőtelen zsellérek adnak 8 polturát. 5) Guzsalyos özvegyek 3 sing vásznat vagy 9 polturát. 6) Stoláre: keresztelésért: 1 tyúk, 1 kenyér; esketésért: 1 frt.; halotti predikálásért 1 frt. 7) Az udvarból ns. Tatay Istvántól 8 kereszt búza. (B. Matr. Usualis. 31. lap.) 1801: 1) Pénzfizetés 32 v.-frt. 2) Búza 32 kereszt. 3) Szemes-élet 14 köböl. 4) Fa 20 szekérrel. 5) Széna 27 félszekér. 6) Szántóföld két fordulón ösz. 4 és ½ köblös. 7) Kenderföld 5 vékás. 8) Kaszáló 3 boglyás. 9) Stoláre 9 rhfrt. 1875: Körülbelül 26 köböl s 2 véka k. búza; 150 frt. o. é.; 10 hold föld és a csekély stoláré.

b) Tanitói fizetés. 1809: 1) A földesurak és egész bér fizetőktől 1 véka élet s 1 máriás; a fél bér fizetőktől ½ véka. 2) A lelkész fabeli fizetésének ⅓-a. 3) Minden gyermektől tandijul 1 v.-frt. 4) 3 vékás kenderföld, melyet az egyház szánt; 2 vékás búzaföld; és fél nyilas (kaszáló). 5) Énekszós halott kiéneklése 30 kr.; predikációsé 1 frt.; koporsóba tételnél 30 kr. mind v. cz. 1848: 1) Szemes-életből gyült: 8 köböl 2 véka. 2) Pénzfizetés: 13 frt. v. cz. 3) Tandij: 16 frt. v. cz. és 16 véka csős tengeri. 4) A fentebb emlitett föld és stoláré. Jelenleg a tanitói fizetés a lelkészibe van olvasztva.

IV. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi ingatlan és ingó javak. A templom régen az úgynevezett „Tóaljáu“ levő parókhiális telken feküdt, szájhagyomány szerint fából épitve és szalmával födve; azonban ezen helyiség a Szamos által gyakorta elöntetvén, a Kölcsei Tatay-család kuriájának egy magasabb részét ajándékozta templomhelyül a déli szögleten. Ezen helyre épült aztán a ma is fennálló

fatemplom, melynek menynyezetén a XXVII. zsolt. 4., 5., 6., 7. verse, s ez alatt „Anno 1752“ áll. A templom nyugoti végében levő karzaton azonban más évszám és felirat olvasható; jelesül: „1766 die 11-a decembris.“ Épittetett ezen Isten-háza, akkori predikátor t. Bibarczfalvi János és akkori kurátor t. t. v. Gulácsy László és nemes hadnagy nzetes Moldvay István uramék szorgalmatos fáradozások által, a ns. f.-daróczi ref. ekklának közönséges költségével; melynek ácsmestere nzetes Perényi Mihály uram. Nehem: rész 13. vers 14.“ A szószék felett a menynyezeten I. kir. VIII: 38 és 39 versei olvashatók. A kathedrát — a régi f.-d. anyakönyv 134. lapja szerint, — K. Tatay László özvegye Somlyai Szilágyi Anna készittette 1734-ben; de a mely elavulván helyette Gulácsy Gábor és neje Ludányi Bay Mária készittettek újat 1814-ben, kijavittatván a koronát is. A papszéket 1779. Ilosvay László készittette; a keleti oldalon levő férfi-székeket pedig a már emlitett Gulácsy Gábor. Volt ezen templomban egy orgona is, melyről (a Szatm. Trakt. Hist. 58. lapján) Széles András azt jegyzi meg (1810-ben), hogy „Magyarországon a reformátusok között csak itt tud orgonát.“ Ez később elromolván, darabjai a Gulácsyak lomtárába kerültek. Készittetője Ilosvay L. volt.

A templom keleti végében tégla alapra 1783-ban fatornyot épitettek, melyet 1823-ban újra megzsindelyeztek, azon zsindelyből, melyet 1820. ns. Deáky József özvegye Varga M. adott; 1842. újra fedték. E toronyban 2 harang állott és áll ma is. A kisebb mintegy 25 fontos volt 1594-ből. A nagyobbik 1825-ben elhasadván, újra öntetett; súlya 136 font. Egy kisebb 39 fontos 1836-ban öntetett.

Urasztali eszközök: 1) Egy keresztelő-pohár tálastól cinből; Ilosvay László ajándoka. 2) Egy aranynyal futtatott ezüst tányér; belső körületén eme felirattal: „A F.-Daróczi Reformata Sz. Ekklézsia számára készittették T. N. V. Ilosvay László és T. N. L. Baj Erzsébeth 1790. Esztendőben az uri sz. vacsorához.“ 3) Egy óntányér „Képes Nikolaus 1726“ felirattal. 4) Egy aranyozott ezüst pohár, talpa szélén ily körirattal: „Készittették T. N. V. Ilosvay László, és T. Szeremley Sófia

1773. a F.-Daróczi Reform. Sz. Ekklésia számára.“ 5) Két ón-kanna. 6) Két sáhos abrosz; egyik kék, vörös és fehér selyem virágokkal kivarva, Tatay Györgyné Kormos Sárától (+ 1778.) 7) Egy arany- és ezüsttel varrott sziri patyolat kendő; Gulácsy Lászlóné K. Tatay Máriától, 1768. 8) Más aranynyal s szögletein csipkével varrott kendő; adta Gulácsy Gáborné Szemere Teréz 1788. 9) Egy rózsaszin tafota ezüstcsipkével a. G. Gáborné Bay Mária. 10) Egy zöld selyemmel béllelt fekete selyembársony s körül aranycsipkével ékitett kendő, melynek közepén egy kisebb körben 1800 évszám, egy ezt köritő nagyobb körben pedig e szavak: „Jézus drága vére“ olvashatók. A bélés egyik szögletén „N. Ilosvay László“, a másikon „Bay Erzsébet“ láthatók. 11) Egy ócska fehér kendő, szögletein arany és vörös selyem tulipánokkal. 12) Egy még ócskább fehér és vörös selyemmel himzett kendő tiszteletes Kereszturiné ajándoka.

A paplak az 1742-ben Tatay Györgytől cserélt funduson épült s most bedőléssel fenyegető rozzant épület, — udvarán hasonló rozzant épületekkel; — egy 1873/4-ben épült nádfedeles vályog sütő. Ezen épületek a fatemplommal együtt a tűz ellen biztositvák.

Ingóságok: Anyakönyv van 3. Az első 1778., a 2-dik — melyet 3 templomi könyörgéses könyvvel Gulácsy Gábor ajándékozott, — 1826.; a 3-ik 1839-ben kezdve. Vannak ezen kivül: 1 egyházi tanács-jegyzőkönyv; 1 magtári, 1 körleveles jegyzőkönyv; 1 alamizsnás diárium; több egyházmegyei és kerületi nyomtatványok. A parókhiális pecsét 1833-ból való.

Ingatlan birtoka az egyháznak a már emlitett 8 hold és 159 □° lelkészi, s 5 h. és 520 □° tanitói állomány cimen levő földbirtokon kivül — az 1874. dec. 1-sői összeirás szerint — semmije sincs. Jövedelemforrását a roppant szegény és csekély számú népnél kiosztott kétszeres búzából álló magtári készlet tenné; de a melynek a fentebbi oknál fogva — dacára az egyházmegye biztositni igyekvő törekvéseinek, — még kamatai sincsenek mindenütt biztositva.

V. Népesség. 1801: Lelkek száma 220. 1875: Lelk. sz. 224, újházas ⚭, szülött. sz. 8, halott. sz. 7.

Iskolások 1875: tanköt. 6—12-ig 42, isk. jár 19, részben iskolázott 9, teljesen iskolázatlan 14.

21) Gacsály.

I. A község és egyházról általában. Fekszik Szatmárvármegyében a Szamosközön, termékeny és terjedelmes határral. Hajdan a Gacsályi nemzettségé volt; de már 1421. Csáky György a székelyek ispánja birja; 1427. Kusali Jaks Mihálytól Gacsályi Tamásnak itéltetik oda. 1504. Rozsályi Kun János; 1569. Mester András és Salgai Bálint nyernek benne részt. 1659. Gacsáli Horváth János benne egy nemes udvarhelyet kap. A XVII. században a Bárczay, Lövey, Maróthy s Gacsályi és más nemes családok birják. A jelen században legnagyobb birtokosai a Madarassy-, Szilágyi-, Pap-, Egry-, Lövey-, Sepsy-, Lipcsey-, Ozsváth-, Ujhelyi-családok és számos nemesség. (Szirmay Sz.-v. E. II. k. 269. lap.)

A mohácsi vész után beállott háborús időkben sokszor szenvedett mindenféle hadaktól, mire igen sokat tett a szatmári vár közelsége s a rozsályi várnak tőszomszédsága. Az 1709-iki pestisben és az 1717-iki tatárdúláskor úgy elpusztult e virágzó helység, hogy 5—6 ház alig maradt benne.

A reformációt előzőleg római kathól. anyaegyház volt. 1332-ben az ugocsai főesperességhez tartozik s Márton nevü papja 80 dénárt fizet pápai sexennalis dézma gyanánt. (Schemat. cleri Szatmár. 1864. 43. lap.)

A hitjavitáskor a Rozsályi Kunok is birtokolván Gacsályban, hihetőleg Gacsály reformálását ezek inditották meg. Ezen időből ugyan mit sem tudunk Gacsályról; anynyi azonban kétségtelen, hogy reform. anyaegyház volt s mint ilyennek papjai és tanitói is voltak; bár ezeknek neveit egész a XVIII. század elejéig nem ismerjük. Mindöszszé egyes válóperekről van emlékezet a Szatmári ref. e.-megye Vetus Tarczalianum protocollumában, kezdve 1670-en. A XVIII. század második felében kezd az egyház a romokból kiépülni, de — mint látni fogjuk, — a nyakas és kötelmeit teljesitni vonakodó néppel a papoknak sok baja van; a jelen században azonban az emelkedés biztos jelei mutatkoznak.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1705. Czégényi H. Mihály. 2) 1706—1709. Nábrádi Vig György. Nagyari rektorból lett gacsályi pappá. 3) 1717. körül egy Butsi nevíi pap lakhatott Gacsályban, mit onnan lehet következtetni, hogy később a gacsályi egyház egyik házában Butsi papné lakott, az egyház ládájában volt kötvény igazolása szerint. 4) 1721. ismét Nábrádi V. György. 5) 1722-ben jött Ombodról Udvarhelyi György, ki itt lakott három évig. 1725-ben a traktus ajánlotta Pápai Mátyás aszszeszszort, a gacsályiak pedig hivták Bucsi István aszszeszszort; de az Kisarba menvén, jött a 6) Kölcsébe tervelt Zalányi Pál, ki 1726. márc. 20. exmittáltatott. Innen Jánkra volt rendelve; de mielőtt elköltözött volna, Kisgécznél lovastól együtt az árvizbe fult. Vagyonát a traktus összeiratta a rozsályi aszszeszszor-pappal. 7) 1726-ban jött a sz.-ujlaki pap Gödölei István s két év mulva elment önként Ricsére. 8) 1728—31. Udvarhelyi György, jött Semjénből, 1731-ben dicsérte, de nem marasztá az egyház. 1729-ben igy ir a vizitáció: „Inclyt. Comitatus ad restaurationem Domus Dei in Ecclesia praefata, contulit florenos 25; legatus seu supplicans exmissarius ex publicationibus collectavit etc., contulit etiam perillustris Dominus Franciscus Bárczy.“ 9) 1731-ben Szigeti Zsigmond jött szupplantáció utján Jánkról; de letétetett. 10) 1734—37. Sárai András. 11) 1737—40. Gyarmati István; ment Csaholczra. 12) 1740—44. Solti Gergely, kinek papsága alatt az 1742-iki vizitáció előtt meg sem jelentek „quare cultus suspensus est“, négy év alatt 4 szekér fát vittek neki, mondván: „van a papnak lova, vitessen magának.“ Ennek következtében meg nem maradt, bár marasztották. Utóda (1744.) 13) Solymosi József, kit a Nyirből hoztak, esztendő mulva szintén elment, nem gondolván az egyház sem templommal, sem parókhiával, sem a fizetéssel. 14) 1745—47. Miszti István. 1747-re Kecskeméti István volt Gacsályba tervezve, azonban e helyett jött 15) Árkosi Sámuel, kit a vizitáció „concionator potens“-nek, a gacsályiak pedig „burkus papnak“ hivtak; mert állitólag a poroszok ellen is harcolt volna. 1752-ben innen Krassóra ment. 16) 1752—55.

ismét Solti Gergely, ki innen Ricsére ment. 17) 1755-ben Baczoni Sámuel, ki 5 év mulva, bár marasztatott, eltávozott, azon okot adván: hogy hallgatói közűl egy sem tudja kötelességét a szent hivatal iránt; a honnan évenként el lehet mondani mi Jakab II: 16. irva van: „melegedjetek meg és egyetek eleget, mindazáltal ne adjatok nekiek.“ 18) 1760—64. Megyesi István. 19) 1764. Bányai Mihály, ki 1½ év mulva meghalt. Ekkor sem jól folytak az egyház dolgai, mint a vizitáció megjegyzi: „sunt enim independentes“ stb. 20) 1766. jött Ricséről Kovács György, ki esztendő alatt meghalt. 21) 1767. jött Botpaládról Szikszay Áron; 4 év mulva önként Nagyszekeresre ment. 22) 1771—73. jött Batizról Rápóti Sámuel, ki a mátrikulát megkezdte. 23) 1773. jött a szatmári káplán Keresztury Mihály s ment 1775-ben Husztra. 24) 1775-ben jött a pataki főiskolából Tardi László s 6 év mulva ment Naményba. 25) 1781. Kassai Sámuel. Tanult Patakon s a külföldi akadémiákon, s első papsága volt Gacsály. 26) 1782. jött F.-Daróczról Árokháti István, ki aszszeszszorrá lett 1794-ben, s itt lakott 16 évig, s akkor ment Kisarba. 27) 1798. Kása József. Tanult Patakon; volt németi tanitó s 10 évi gacsályi lakása után ment Kisarba. 28) 1808. jött Kisarból Széles András aszszeszszor, ki két év mulva Egribe ment s onnan Csekébe. 29) 1810. Láng József, a felkelő nemes lovasság káplánja, ki már 9 év mulva panaszol a vizitáció előtt, hogy fizetését pontosan be nem adják, s az egyház gondnok nélkül van, ennélfogva változni kiván. 30) 1820-ban Nagy Gedeon aszszeszszor, később esperes, ki itt 4 évig közkedvességben lakott. 31) 1824—32. dec. 28-ig, a midőn meghalt, a szelid s közkedvességű Langh József. 32) 1833. Melegh Zsigmond, ki alatt az épitkezések megkezdettek s szintén itt halt meg 1833. apr. 14. Az 1836-ik évet mint helyettes lelkész 33) Pásztor Sámuel volt kölcsei káplán töltötte ki s a következő évben rendes lelkészül is megválasztatott és hivataloskodását halálával végezte be 1873-ban. Hunyta után 34) fia Pásztor Károly előbb angyalosi lelkész foglalta el helyét. Fél évig előtte Bélteky Gyula szolgált, mint helyettes lelkész.

III. Tanitók és iskolaügy. Az 1705 körüli bel-

hivatalnoki fizetések között levő gacsályi tanitói dijlevél kétségtelenné teszi, hogy már ekkor a papi hivataltól elkülönzött tanitói állomás létezett Gacsályban. A kuruc-világ, az azt követett pestis és tatárdúlás alkalmával azonban megpusztulván Gacsály: az iskolatanitás ismét a papok kötelességévé lőn, mignem 1754-ben újra külön tanitóval találkozunk 1) Szabó László személyében. Őt követték: 2) 1758—61. Antal Mihály. 3) 1761. Dobozi Ferenc előbb matólcsi tanitó. 4) 1762—65. Szilágyi György. 5) 1765—71. Gönczy János. 6) 1771. tavaszán más rektor jő; de neve nincs feljegyezve. 7) 1775. Boros József. 8) 1776—85. Nagy Zsigmond. 9) 1785—90. Szabó József. 10) 1790—96. Balla János, ki pappá lett innen. 11) 1796—99. Molnár György, kit 1799-ben elég szorgalmas tanitónak, de gyenge kántornak mondanak. 12) 1799—1801. Szodoray Pál, ki a harangozásra erőtelen és elégtelennek mondja magát. 13) 1801. Ercsei József, kit előbb dicsérnek. 14) 1803—16. Turányi Gábor, kit elsőben szintén dicsérnek; de már 1805-ben panasz van ellene; mert 2 év óta közvizsgát nem adott. Később is folytonosan panasz van gyenge iskolájára, a melyért elbocsáttatván, helyét 1816—19-ig 15) Beregszászy Pál foglalta el, kit az 1817-iki vizitáció mint szorgalmas tanitót dicsér; de ez papságra készülvén, jött helyette 16) 1821—22. Szük József, szintén dicséretes tanitó. 17) 1823—32. Király Pál, kit az 1824. és 1829-iki vizitáció dicsérettel emlit. 18) 1832—41. Pótor András. 19) 1841—60. Kassay György, ki egyike volt a jobb tanitóknak s hivatalát halálával végezte be. 20) 1860—69. Szabó Endre. 21) 1869. Kótay Lajos. Mind ő, mind elődje szintén jó tanitók voltak. 22) 1870 óta szolgál Dudás Dániel.

III. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1705: 1) Minden gazda a kinek 2 hold vetése van, ad 26 kéve búzát. Minden külön kenyeres nemes ember pedig 4 kereszt buzát, a melyben a mesternek is része van. 2) Minden nemes és nemtelen gazda szénát ad egy boglyát. 3) Fát hasonlóképen egy-egy szekérrel; ha fát nem lehetne vinni, 4 polturát. 4) A guzsalyos özvegyek 1½ sing vásznat. 5) Kereszteléstől 1 tyúk, 1 ke-

nyér, vagy 8 polt.; esketéstől ha jövevény 40 polt., ha pedig benfizető semmi; halotti predikálásért 1 frt. 6) Parókh. föld van 7. (Bélt. Matr. Usual.) *) 1801: Pénzfizetés 5 v.-frt.; keresztes búza 100 kereszt; vékás-élet 10 köböl; széna 20 szekérrel; fa 50 szekérrel; stoláré 10 v.-frt.; szántóföld 6 köblös. (Belhiv. fiz. öszszegelt kimutat. 1801.) 1875: 60 köböl t.-búza; 175 frt. széna-váltság; 12 öl fa; 22 hold föld; 30 frt. stoláré s a vásárvám $^2/_3$-a. (1875-iki öszszeir.)

b) Tanitói fizetés. 1705: 1) Minden gazda, kinek vetése van, ad 13 kéve búzát; a kinek nincsen, 1 vékát. 2) Garaspénzül a nemes 10 dénárt, a paraszt 5-öt. 3) A guzs. özvegyek $^1/_2$ sing vásznat. 4) Halotti énekléstől 1 tyúk s 1 kenyér, vagy 8 polt. (B. M. U. 35. lap.) 1801: Pénzfizetés 3 v.-frt. Keresztes búza 50 ker.; vékás-élet 5 köböl; fa 45 szekérrel; tandij 30 v.-frt. (Belhiv. fiz. öszszeg. kimut.) 1875: 30 köböl t.-búza; 6 öl kemény tűzifa; 18 hold föld; 10 frt. stoláre; a vásárvám $^1/_3$-a; tandijul minden gyermektől fej. 1 frt.; 2 h. epres-kert. Az ó- és új-temető fűtermését a lelkészszel közösen használják. (1875. öszszeir.)

IV. Templom, torony és harangok, úrasztali készletek. A templom épült a XV. század első felében. Elrendezésére nézve keveset különbözik a vidék többi falusi egyházaitól, birván mint ezek egyetlen hajóval és a nyolcszög három oldalával zárt szentélylyel, rendes támokkal és 4 ablakkal a déli oldalon, hol mellék bejárás is van. Itt a különbség csak az, hogy a szentély csak a déli oldalán keskenyebb a hajónál s hogy e két részt nem választja el mint szokott, a diadaliv. De a torony különbözik a vidék hasonló tornyaitól; mert ez a templom egész magasságában megtartja négyszögü alakját; de a magasság fölött nyolcszögbe törik, melynek 3 ablakos osztálya van; e 3 osztályt az antik-triglyphekhez hasonló téglából készitett fogrovatok választják el egymástól, minőket másutt is, például a kassai sz. Mihály kápolnán látunk. E párkányzatot fűrész friesnek is ne-

*) Ezt előzőleg „a nemesség majorságának huszadát adta; adott 20 boglya szénát s ugyananynyi szekér fát; a parasztság, ha vetése volt, 52 ker. búzát, 10 dén.; ha vetése nem volt, 3 véka búzát; szénát fát ut supra.“ (Bélteki Matr. Us. 35. lap.)

vezhetjük. Alul a tornyot a főkapu töri át, melynek tagozata csak egyszerű épszögű kiszökésekkel képeztetik, melyek a csúcsivbe mennek át. A torony déli oldalához különös kis épitmény van toldva, melyet sirhelynek mondanak és a mely még tovább szökik ki mint maga a torony a templom nyugati oldalán; e sirhely az egyház bensejében is be van falazva úgy, hogy bele csak egy magasan fekvő résen keresztül lehet jutni. A torony nem igen magas sisakja nem fut fel egyenes, hanem görbült vonalban. (Ez 1810-ben fénylő mázos cseréppel volt boritva.) A főkapu igen egyszerű tagozása, az emlitett fogrovatok, az épület talap-párkányzatának inkább ószerű alakja, végre a szentélyben előforduló egyszerűen háromszöggel zárt szentségtartó fülke e templomot az időben tovább helyezik viszsza, semhogy keletkeztét a XIV-ik század végére tehetnők.“ *) (Henszlman Archaeologiai közlemény. 1864. IV. k. III. füz. 146. lap.) A háborús idők alatt s hihetőleg az 1717-iki tatárfutáskor feldulatván a templom is, 1729-ben pénzt gyüjtöttek a restaurálására; 1734-ből ismét fel van jegyezve, hogy a templomot renoválták. Menynyezetén ez olvasható: „Szentek szentélye, Izráel Istenéjé ez ház, mely most épittetett fel nagy romlásából a gacsályi ref. sz. Ekklézsia Istenhez való buzgóságából t. n. vit. Egry Ferencz uram curatorságában Anno Domini 1759.“

A toronyban van két harang. Az egyik mintegy mázsás; felirata ez: „A Gacsályi Reformata Ecclesia öntette 1758.“; a másik mintegy 3 mázsás ezen felirattal: „Fudit me Georgius Lázár in Tasnád 1793.“

Urasztal s urasztali készletek: Egy kerek diófa urasztalt 50 rhfrtért vett a gacsályi egyháznak Pap András csendbiztos 1807-ben. Van 3 pohara, melyből 2 tiszta ezüst, a 3-ik pedig csak ezüsttel van vegyitve. Az elsőn aranyzott virágok s ezen irás olvasható: „Kökényesdi György, Lövei Ilona atta ez pohárt 1669.“ A 2-ik leforditott C alakú virágokkal van rakva; nincs rajta semmi irás, mint szintén a 3-ikon sem, mely hihetőleg a

*) A templom épitésére vonatkozólag az a gacsályi szájhagyomány, hogy a Rozsályi Kun-családból egy reform. leány csináltatta. Ebből hihetőleg anynyi lehet való, hogy valamelyik Kun kisasszony renováltatta.

legrégibb pohara Gacsálynak, s szintén aranyozva van. 3 db. ón-kanna; közülök egyiken semmi irás, — a másik mintegy 2½ itczésen „T. U. D. T. U. P.“ betűk (tekintetes Ujhelyi Druzilla, tek. Ujhelyi Polixena) 1770.; — a 3-dik egy meszelyesnyi, melyet 1 ón-tálacskával együtt vettek ns. Szepsi Gábor és Székely József, s keresztelésnél használtatik. 1 bádog — most már használhatatlan — kanna, fedelén: „F. E. 1728.“ 2 ón-tányér, egyiken semmi irat; a másikon: „Fieri curavit Ecclesia Gacsályiensis Anno Domini 1728.“ 4 abrosz. Ezek közül a 4-dik kerek alakú, tiszta selyem, zöld és fehér kockákkal, körületén két sor csipkével, s ezen irással kivarva: „T. U. P. Örül a mi szivünk az Urban. T. U. D. Méltó ama megöletett bárány, U. J. Chrisztus, hogy végyen T. U. J. erőt, gazdagságot, bölcsességet, hatalmat, tisztességet, dicsőséget és áldást. A. 1770.“ Ujhelyi Polixena, Druzilla és Juliánna ajándoka. 8 rendbeli kendő: 1) egy sűrű patyolat szélein zöld virágokkal s ezen irattal: „Néhai Gacsályi Ferencznek megmaradott özvegye Komor Susánna készitette az úr asztalára.“ 1720. 2) 1 nagyobb szélein ezüst- és selyemfonallal szegett patyolatkendő, közepén ez arany, ezüst és veres selyemmel varrott körirattal: „Bölöni Nagy Mária, ns. Maróthy István Uram hitestársa varta Isten dicsőségére Anno 1709.“ 3) 1 szintén patyolat, szögletein arany- és ezüstfonallal varrott liliomos kendő, felirás nélkül. 4) 1 gyolcskendő 16 virággal, fehér, veres, zöld s kék selyemből. 5) 1 kisebb gyolcskendő. 6) 1 tiszta fejér selyemkendő arany csipkével — Bónis Klára Madarassy Sándorné ajándoka. 7) 1 fátyolkendő aranyfonallal szegve, Pap Sámuel főgondnok ajándoka 1801. 8) 1 sáhos régi kendő. (1808-iki összeirás.) Az 1875. márc. 15-iki összeirás is 3 pohárról emlékezik, csak hogy e szerint a 3-ik poháron ezek láthatók: „P. L. 1871.“; továbbá a 3 abroszon kivül 10 felső teritéket emlit, melyek között nehányon ezek a feliratok: „Tiszt. Pásztor Sámuelnő Baranyai Theréz emléke. 1859.“; — „Isten dicsőségére a gacsályi ns. ref. sz. ekkla úrasztalához készittette 1865. apr. 16. Bencze Sándor.“; — „Készitették Pap Zsigmondnő leányai 1868. a gacsályi ref. egyháznak.“ Végül van egy ezüst keresztelő-pohár is, melynek alja egy cin-tányér.

VI. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. a) Egyh. és isk. épületek. A papi telek mindjárt a templom északi szomszédjában, rajta cseréppel fedett félemeletes paplakkal, mely 1833-ban épittetett; a melléképületek szintén jók. A tanitói lak és iskola a templom szentélyéhez közel fekszik egy nem igen tágas udvaron, melléképületekkel együtt meglehetős jó karban. A tanitói telekből van hihetőleg kiszakasztva a harangozó lakás is, minthogy annak sarkán fekszik egy kis szűk helyen. A parókhiával épen szemben — csak egy téres útca által választva — van az egyház korcsmája, mely majdnem 2-szer olyan tágas mint az iskola; aztán szárazmalma, a molnár-lakással együtt. Mindezek tégla- és vályog- s illetőleg fából készitvék, fazsindelylyel fedvék és biztositva vannak.

Egyházi külbirtokok. A közvetlen egyházi birtok: 36 hold 957□ öl; lelkészi állomány: 18 h. 341□ öl; tanitói állomány: 12 h. 713 □öl (mindezek 1600 □ölével számitva).

Ingóságok. Anyakönyv van 3 db. u. m. a) 1773/4—1828., b) 1828—39., c) 1839-től jelen ideig. Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1833-ban kezdve. Körleveles jegy.-k. 2: a) 1815—48., b) 1848—73. Egy malombirói j.-k. 1842—68. Egyházmegyei s kerületi nyomtatványok s jegyzőkönyvek. Gondnoki számadások és egyéb iratok stb. 1 lelkészi pecsét zászlós bárány cimerrel 1833-ból s 1 egyházi pecsét, melyben a czimer 1 nyitott könyv. Tanszerek: 1 nagy fekete tábla; 24 fali olvasó-tábla; 1 földgömb; 1 Magyarország fali térképe; 1 számoló gép; 1 méter mérték-tábla; 1 Biblia; 1 Kiss Neveléstörténet; 1 zsoltár. (1875. márc. 15. összeirás.)

VII. Népesség. 1801: Lelkek száma 453. 1877: lelk. sz. 714, szülöttek sz. 31, konfirmáltak sz. 18, újházasok sz. 14, halottak sz. 21. Iskolások: 1801: tanulók sz. 45. 1877: tanköt. 6—12-ig 66, iskolába jár 56, részben iskolázott 10.

22), 23) Gelényes és Gyülvész.

Hajdan Szatmár és vetés között feküdtek.

Gelényes hajdan falu. 1341. Drugeth Willermes

nádorispán Szatmármegye közgyűlését Gelényes mellett tartja. 1366. Wethéssy Lőrinc Gelényes földjének nagy részét Vetéshez foglalja. 1367. a Nagymihályi nemzetség birja és Domokos szatmári polgárnak zálogba veti. 1405. már puszta és a Wethéssy-család birja. 1609. határi a Szatmárétól elkülönittetnek.

A reformáció korában a Wethéssy-család birván, csekély számú lakói — alkalmasint a földesúr cselédei — Vetésből vehették a reform. vallást s hihetőleg a vetési anyaegyházhoz tartoztak. Lehetett talán benne valami imaház is és körülbelől annak helye volt azon darab föld, melyet Wethéssy Ferenc 1761-ben a vetési ref. papoknak ajándékozott; de a melynek $^1/_3$-át 1763-ban a rektoroknak engedte át.

Gyülvész, hajdan szintén falu. Nevét hihetőleg gyülevész lakóitól vehette. 1515. Báthori György, István és András a Wethéssyek hűtlensége miatt fölkérték. 1552. Szennyesy Lukács benne részt nyer. 1572. Wethéssy János, Márton és Péter benne új királyi adománynyal megerősittettek. 1601. Mezőszentmiklósy János, 1612. Kaszás Bálint, 1625. Kőkényesdy Péter benne részt kapnak. (Szirmay Szatmárvárm. esm. II. k. 138. lap.)

Egykor róm. kathól. egyház volt. A reformáció szintén Vetésből s a Wethéssyek útján juthatott el belé. Lampe P. „Hist. Eccl. Ref. in Hung.“ cimű művében 1703-ban, mint ref. egyházat emliti. A Bélteki „Matricula usualisa“ 8-ik lapján szintén az egyházak sorába van iktatva. Ez idő tájt még lehettek lakosai s Vetés filiája volt; de későbbi kézzel az idézett helyen ez van utánna irva: „puszta.“ Hihetőleg az utolsó tatárfutás- és pestisben pusztult el teljesen. 1744-ben a parókhiális fundust és kaszálót a vetési pap használja. Templomhelye maig is látható. Egykori templomából egy faragott követ — alkalmasint ablak- vagy portale darabot — e sorok irója maga is látott a vetési parókhián.

24) Géberjén.

I. A község és egyházról általában. Géberjén, hajdanta Gáborjánszeg, fekszik a Szamos jobb partján

termékeny határral. 1417-ben a Fülpessy-, Matuznay- és a Rozsályi Kun-család birja. 1462. puszta és a Báthoriak felkérik. 1581. Réthey Péter; 1583. ennek neje Csápi Zsófia és Gyulaffy András; 1630. Cs. Zs. és második férje Mosdossy Imre s ennek magvaszakadtával 1659. Jékey Ferenc birja. Birtak benne a gf. Bethlenek is. Most legnagyobb birtokosa Jékey Mór alispán.

A reformáció hihetőleg földesúri pártfogás mellett honosult meg benne; mert azon családok, kik a reformáció táján birták, mind reformátusok voltak. A reformáció utánni időkben Fülpösnek volt filiája egész 1670. tájáig, a midőn a sárga német elpusztitván Fülpöst, Géberjén lett az anyaegyház s hozzátartozott Fülpös, F.-Darócz és Györgytelek is, melynek harangja még 1726-ban is Géberjénben használtatott. A géberjéni egyháznak nagy pártfogója volt a gróf Bethlen-család is; mert gróf Bethlen Ádám géberjéni malmának szabbathaléja egész 1717-ig a géberjéni papé volt, ez évtől fogva pedig annak fele a f.-gyarmati papot illeté.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események: 1) 1699. Nagyari Jakab később esperes. 2) 1717-ben Debreceni István. 3) 1720. Rápóti Miklós, ki egyszerre ajánlván magát Géberjénbe és Penyigére, előbb papi hivatalából egy hónapig letétetett, később pedig e büntetés arra enyhittetett, hogy vigyen 3 köböl búzát a szatmári iskolának. 4) 1724—30. Debreceni István, 1729-ben aszszeszszor. Alatta 1727. ns. Gézsenyi János 10 frtot ad az egyháznak. 6) 1730—31. Petróczi György. 1731-ben elvált Darócz s helyette Györgytelek lett a filia. 1732-ben megjegyzi a vizitáció, hogy a templommal mit sem gondolnak, a pap kénytelen két kézi munkájával tartani fen magát. 7) 1732. Rápolti Miklós; meghalt 1734-ben s 1735. tavaszáig fia Rápolti Sámuel szolgált mint lévita. 8) 1835—41. Tunyogi Lajos. 9) 1741. Debreceni István, ki ez évben meghalt. 10) 1742-ben — midőn Györgytelek elvált — Mártonfalvi Sámuel. Ekkor adott Oláh Péter az egyháznak 12 frtot. 11) 1743. Rápolti Sámuel. 1744-ben Kocsord külön válván Györgytelektől, ez ismét Géberjén filiájává lőn. 12) 1747—53. Mogyorósi András. 13) 1753—60-ig Solti Ger-

gely. 14) 1762. Tótfalusi Miklós. 15) 1764—67. Megyesi István. 16) 1767—71. Váradi János. 17) 1771—76. Radnóti Nagy János, ki 1776-ra nem marasztatott; mert hiveiről a kathedrából gyalázólag szólott s 50 frt. ára élőfát s a templom új deszka keritését feltüzelte. Ment Kocsordra. 18) 1776. Almási István, ki 1780-ban Bagosra hivatott. 19) 1781. Sallai András. 20) 1782. ismét Almási István, ki 1783-ban panaszkodik, hogy a gf. Károlyi gyarmati tiszttartója, a géberjéni parókhiális földek után kilencedet akar venni. Meghalt 1784. januárban s helyét időközileg 21) Vitéz György töltötte ki tavaszig. 22) 1784—87. Sz. Nagy János. 23) 1787. Mogyorósi András, kit 1789-re nem marasztottak; mert öreg volt. 24) 1789. Hines János; ki itt meghalt. 1790-re hivták Kiss Mihály matolcsi rektort, a traktus pedig rendelte 25) Ketzeli Ferencet. 26) 1791. Biró Balázs, ki a fa nem léte s a parókhiális teleknek a szomszédok javára 3 öl földdel megcsonkitása miatt nem maradt. Jött helyette 27) 1794. Kalocsai Mihály, ki csakhamar meghalván, jött helyette: 28) Kiss Mihály gyügyei születés s egykor debreceni diák. Utóda lett: 1801-ben 29) Pesti József. 30) 1803. Kassai Sámuel. 31) 1806. Zágoni Imre. 32) 1808. Kiss Mihály, ki itt halt meg. 33) 1808/9. Nagy György, ki elbetegesedvén, időközileg szolgált: 34) Szabó András. 35) 1809—11. Csepelyi Mihály, mándi születés. Ez Simából jött s csak úgy maradt volna itt, ha házát megfedték, őt magát fával ellátták s fizetését 1—1 véka búzával növelték volna; de ezek teljesitése nélkül is megmaradt, sőt ugyanitt meg is halt. 36) 1811—15. Kazai István, kinek hasonló panasza volt, mint elődének. 37) 1814—22. Zathureczky János, ki 1814. és 1820. végén szintén panaszol, hogy háza nincs, nem fizetik és harangozni is kötelezik; sőt 1819-ben a tanitó javára le akarnak fizetéséből fogni. 38) 1822. Nagy László, ki 1823-ban itt meghalt. 39) 1824. Szabó József. Ezt dicsérik hallgatói; de ő panaszol, hogy 20 köböl búzából meg nem élhet. 40) 1826. Hunyadi János, ki hoszszas és az egyházmegye békéjét is zavaró perre adott okot. 41) 1827. Szűcs István. 42) 1828. Kurovszky György, kinek idejében a templom rongyos. 43) 1829—33. Szabó József. 44)

1833—42. Gáthi István. 45) 1842. Horváth Béniám. 46) 1843—45. Ács András. 47) 1845—47. Márk Ferenc. 48) 1847—65. Zabolai Kozma István, ki Géberjénben halt meg. 49) 1865 óta Juhász József, egykor sályi rektor-káplán s kisari helyettes pap, ki csekély és sokszor hiányosan beszolgáltatott fizetéséből ipának árván maradt családját is tartja.

III. Tanügy. Tanitók. 1670-ig leányegyház levén Géberjén, az iskolás-gyermekek hihetőleg az anyaegyházba — Fülpösre — jártak iskolába; miután pedig anyaegyházzá lett, a tanitás kötelezettségét papjai teljesitették körülbelől 1770-ig. Ezen év tavaszától — ha előbb nem — Géberjénben lakott 1) Varga István preceptor. 1771-ben már ismét a pap tanitott 1775-ig. Ekkor itt lakott — ha előbb nem — 2) Bornemiszsza Mihály 1777-ig. 3) 1777. Somody Gábor preceptor. 4) Az 1779. januári vizitáció Varga Istvánt kapta itt, ki átkozódó énekeket éneklő, részeges és papja ellen mocskolódó ember levén: nem marasztatott. 5) 1779. Szolnoki László; jó tanitó. 6) 1780. Patai József. 1782-re nincs szó Géberjénről. 1783-ban rektort kértek a vizitációtól s lett is 7) Nagy József, ki 1784-ben jobb rektóriát kért. 8) 1784. Gáti Sámuel, kit rosz embernek mondanak. 9) 1785. ismét Varga István, kit elbocsájtott az egyház, mert szegénysége miatt nem akart rektort tartani. 1796 tavaszáig nincs is szó a géberjéni rektorról: ekkor tehát a papoknak kelle tanitniok. 1797-ben csakugyan Kis Mihály papot dicsérik mint szorgalmas tanitót. 10) 1806-ban ismét külön tanitó Csonka János. 11) 1807. Balogh Mihály. Ettől fogva 1817-ig ismét a papok tanitottak, — mignem ez év augusztus havától tanitó lett itt: 12) Sárkány Sámuel, kiről megjegyezik, hogy „noha tanitványai az előtt *A* betűt sem ismerték, már most jó olvasó, könyv nélkül tanuló, számvető, diktálni és énekelni alkalmatos tanitványi vagynak, és ezeket csaknem minden fizetés nélkül cselekszi stb.“ 1819-ben már részegeskedéssel vádolják. Utóda 13) Beregszászi József, „minden egyéb tudományokban, de kivált az arithmetikában, csodálásig elővitte tanitványait, kik ... az arany- s a társaság-regulát, — sőt a törtszámokat is folyvást dolgozzák“, — de azért nem maraszták a különben prediká-

torságra igyekvőt. Ot követték: 14) Móricz Károly; 15) 1822. Költő János, szintén jó tanító; tanitványi a latin deklinációkban is jártasok. 16) 1824. Varga Jánost hasonlag dicséri a vizitáció; de már 1825-ben iskolája nincs. Utódát 16) Költő Jánost 1827-ben azzal vádolják, hogy addig nem temet, mig a stólát le nem teszik. 1828-ban a tanitóság „vákált", 1829-ben ugyan őt nem marasztják. Ezután tanitók voltak 1848-ig: 16) Nagy Károly, 17) Orbány Antal, 18) Ország Pál, 19) Hermon András, 20) Lovas József, 21) Gönczy Sámuel, 22) Fórizs János, 23) Sós József, 24) Vatay Mihály, 25) Hermon András. 26) 1850—56. Kovács Ferenc. 27) 1856. Lipcsei Károly. 28) 1857. Jakab János. 29) 1861. Képes János segéd-tan. 30) 1863. Tomori Bálint s.-tan. 31) 1867. Szombati János. 32) 1868. Peres János. 33) 1869. Peres József. 34) 1873. Buza Miklós. 1876 óta az iskolatanitás ismét a lelkész kötelmévé lőn.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: „Az úr (gf. Bethlen Ádám) részéről 12 köböl búza, egy verő disznó, egy kősó. Lencse, borsó pro arbitrio. A malomból sabbathale. A falu részéről: Minden gazdától pénz: 1 frt., búza: 1 kereszt. Fa: 8 szekérrel. A jövevény a mint megalkhatik. Keresztelőstől: 1 tyúk s kalács vagy kenyér. (Énekszós) temetéstől: 8 poltra. Halotti prédikálástól: 1 frt. Esketéstől: 1 frt." „Miólta mater eklezsiává lött: (1670.) Minden külön kenyeres ember ad 1 frtot. A zsellér 50 denárt. Búzát minden gazda egy vékát, a zsellér fél vékát. Szénát ad minden gazda egy boglyát, a zsellér felet. Fát summában 8 szekérrel. Keresztelőstől 1 tyúk s 1 kenyér. Esketéstől 1 frt. Nemes ember esket. 1 tallér. Halott predikálás 1 frt. A guzsalyos özvegyek adnak 3 sing vásznat vagy 9 poltrát. A falu ad 2 szántóföldet, kit 3-szor meg is szánt s a predikátor búzájával elvet. A malomból való vám szombat estvétől vasárnap estvéig." (Bélteki Usual. matric. 38. lap.) 1801: Pénz-fizetés: 48 vfrt. Rostált szemes-búza: 11 köböl. Széna: 48 fél szekérrel. Fa: 48 fél szekérrel. Két fordulón 4 hold föld, melyet az egyház 3-szor szánt. Stolare: 4 vonás ft. 1875: 17 köböl s 3 véka búza s 31 frt. 50 kr. máriás pénz; 6 öl tűzifa; mintegy 9 hold föld; 19 frt. 50 kr. stoláré.

b) Tanitói fizetés. 1848: 8 köböl 2 véka kétszeres búza; 3 papi szekér széna; 3 öl tűzifa; minden növendéktől 24 váltókr. s 2 véka csős tengeri s 1 csirke. Máriás pénz, temetési és tandij összesen: 31 váltófrt. 1875: 9 köböl kétszeres búza; 3 öl tűzifa; 22 frt. készpénz; 20 gyermektől tandijban: 13 frt. 20 kr., 7 frt. 50 kr. stoláre. (1875-iki összeirás.)

V. Templom, torony és úrasztali készletek. Egyházi ingatlan és ingó javak. A templom a régi fatemplom helyén épült paticsfal- és zsindely-tetővel 1720-ban. Előtte áll egy 12 öl magas fatorony, melyet 1837-ben épitettek. Benne egy 3 mázsás és egy 70 fontos harang, melyet az egyház 1821. és illetőleg 1846-ban öntetett. Uj templomot most szándékoznak épiteni, s 1875-ben már 45 ezer tégla e célra készen is volt. A király is adott reá 200 frtot.

Az úrasztali készletek ezek: 2 ezüst pohár, az egyiket a szatmári esperes „Sepsi Korócz András és Eszéky Anna adta a géberjényi ekklának Anno 1679.“, a másik — minden felirat nélkül levőt — Fábián Gábor gyarmati ügyvéd adta 1865-ben. 1 cin-kanna; „Géberjénben lakó Szabó János adta Isten dicsőségére Anno 1689.“ 3 cintányér; 2 sáhos abrosz; 4 pamutkendő arany és ezüst himzésekkel; egy nagy piros-sárgába játszó selyemkendő báró Uray Klárától.

Egyházi és iskolai épületek. A paplak, 4 szobával s tágas konyhával, tégla alapra, vályogból s nád-fedéllel épült 1859-ben. Udvarán talpra épitett ólak, a kertben sütő és méhes stb. A tanitói lak egy szobával s tágas tanszobával nád-fedél alatt. Melléképületei szintén talpra s paticsból épitvék.

Az összes egyházi fekvő birtok belsőségek- és szántóföldekben 7 hold 1586 □ öl; kaszálóban 1200 □ öl; nem terményező 1 h. 1090 □° (1600 □ ölével számitva); mindezek a lelkész használatában.

Ingóságát az egyháznak az 1775-ben kezdett anyakönyvek (4 db.), helyi egyházi jegyzőkönyvek s az egyházmegyei s kerületi nyomatott jegyzőkönyvek s a lelkészi pecsét teszi. Az iskolának is vannak némi ábrái s 34 db. tankönyve, miket 1872-ben Jékey Mór alispán adott.

VI. Népesség. 1801: lelkek száma: 314. 1877: lelkek száma 331, újházas 5, szülött 16, konfirmált 11, halott 17. Iskolások. 1848: isk. 22, iskolakerülők 12. 1877: tanköt. 6—12-ig 48, iskolába jár 37, részben járt 5, teljesen iskolázatlan 6.

25) Györgytelek.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamos bal partján, Kocsord és Pusztalak között, a Krasznaközön Szatmárm.-ben, termékeny határral, mely az ecsedi lápra dől. 1333. Chaholyi Sebestyén György fiának adta, hogy abban ártatlanul töltse mezei életét és azt György-telekének nevezte. 1380. Chaholyi György birta s már ekkor népes helység volt; még jobban megnépesült Mácsa elpusztulásával 1399. 1543-ban Peökry Pál; 1659-ben Kapy Klára nyert benne részjószágot. Későbbi birtokosai a Chaholyi örökösök és más nemesek voltak. E század elején s részben most is birják a gf. Károlyiak, Ilosvay-, Irinyi-, Patay-, Uray-, Filep-, Radványi-, Kubinyi-, Gerzsenyi-, Dombrády-családok. (Sz. Szatmárvárm. E. II. k. 120. lap.)

Viszontagságairól keveset tudunk. Az ecsedi vár tőszomszédsága, ha egyrészt védelmül szolgált is neki, másrészt az azt ostromló hadak megszállása s illetőleg pusztitásait ki nem kerülheté. II. Rákóczy György halála után a szatmári német várőrség prédálja fel s teszen benne mintegy 2000 frtnyi kárt; aztán a kurucvilág, az 1709. és 1742-iki pestis, az 1717-iki tatárdúlás teszi csaknem teljesen néptelenné; majd az évenként kiáradó Szamos hordja el, a melytől jelenleg is védekeznie kell. Mint nemesség és jobbágyok által vegyesen lakott hely, kétféle igazgatás alatt állott; amaz a nemesek hadnagyát, ez a birót s mindkét rész saját főnöke esküttársait ismervén előljáróik gyanánt.

A hitjavitást előzőleg róm. kathól. hely volt; a reformáció pedig a Chaholyiak s utódaik pártfogása alatt honosult meg benne. Különben mint reform. egyháznak első századáról alig tudunk valamit. Az 1662-ben tartott

megyei vizsgálatból anynyi derül ki, hogy a szatmári német várőrség a templomot — hova a lakosok legféltőbb javaikat rejtették — 3-szor felvervén, onnan mindent elhordott; az úrasztalát és az éneklők karzatát elégette. 1703-ban Lampe E. P. még a szatmári ref. egyházmegye anyagyülekezetei közé számitja; de a már emlitett viszontagságok csaknem teljes néptelenné tették. A kik megmaradtak, Géberjénbe jártak istenitiszteletre; sőt 1726-ig harangjuk is ott állott. 1731-ben az ismét népesedni kezdő hely temploma elkészülvén: Géberjénhez csatoltatott leányul s a nevezett templomban a géberjéni lelkész szolgált. 1742-ben elvált Géberjéntől s Kocsorddal egyesülvén, anyaegyházzá lett. 1744-ben Kocsord papot hivott s a magára maradt Györgytelek nem birván magát mint anyaegyház fenntartani, ismét Géberjén filiájává lőn egész 1749-ig, a midőn az egyházmegyén anyásitását kérte s meg is nyeré; de mindamellett csak 1750-ben lett tényleg anyává s hivott papot. 1801-ben a belhivatalnoki fizetéslevél készités végett már egyházmegyei küldöttségek járnak Györgyteleken; a hallgatók a lelkészi fizetést a tanitó javára megkisérlék megcsonkitani, de a tiszántúli egyházkerület 1805. ápril. 19-iki 14-ik sz. végzésével megtiltja a papi fizetés megcsonkitását, rendelvén: „hogy vagy adjon Györgytelek a mesternek illendő külön fizetést, vagy tanittassa a gyermekeket a pappal, vagy ha nem birja, szünjék meg anyaegyház lenni.“ Majd a régi templomot elmosván a Szamos, az egyház egy újabb templom épitéséhez fogott; de alig végeztetett ez be, midőn 1833. decemberében egy székpert inditottak meg s a következő év februárjában a székosztás valóságos templomi botránynyá fejlődött. Erre az egyházmegye részéről küldöttség küldöttséget ért; de hasztalan. Ugyanynyira, hogy a vallásos, — de különben demokrata hajlamokkal épen nem biró, — K. Isaák Gáspár segédgondnok egy hozzávitt beadvány hátán, a györgytelekieknek lelki kevélységöket kénytelen volt szemökre hányni. Mindamellett, dacára az egyházkerület ez ügyben való intézkedésének, a templomszékper 1839. és 1840-ben is ismét kiújult. A legelső gondnokválasztás és presbitérium alakitásról mit sem tudunk; jelenleg az e.-tanács népképviseleti alapon válasz-

tatik. A legújabb időben nagy épitkezésekbe fogott az egyház; 1875. pedig egyházi magtárt alapitott.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A XVI. és XVII. századbeli papjairól mit sem tudunk egész 1742-ig, ekkor Györgytelek és Kocsord papja lett 1) Erdődi András. 2) 1750. Liszkay Pál. 3) 1753-tól hihetőleg 1756-ig Harasztkereky György. 4) 1758., ha előbb nem Tótfalusy Miklós. 5) 1759—62. Hollós András. 6) 1762—67. Selebi János, ki innen Angyalosba igérkezett. 7) 1769—72. Kállai János. 1773—1775. nincs szó Györgytelekről a vizitáció irataiban. 8) 1775. tavaszán, ha előbb nem Vida István, ki innen 1776. Kisnaményba igérkezett. 9) 1776—79. Maklári Sámuel. 10) 1780—82. Sz. Nagy János. 11) 1782—86. Vida István. 1783-ban Móricz Györgygyel bizonyos almás iránt perelt, mely a györgyteleki papoknak testáltatott; 1787-re csakugyan azért is nem maradt meg; mert a lakosok ezen almást útnak foglalták. 12) 1787—90. Pesti József. 13) 1791—93. Csengeri Pál. 14) 1794—96. vagy talán tovább is Szilágyi András, ki alatt 1795. a tanitói állomás külön választatott. 15) 1800. Gáti Lázár, ki itt 1806-ban meghalt. 16) 1806. Fekete István. 17) 1807—1811. Czerte Márton. 18) 1811—12. Horváth Benjámin. 19) 1812—18. Juhász János. 20) 1818—26. Öri József. 21) 1826—42. Szabó Nagy Mihály. 22) 1842—45. Erdei József. 23) 1845—63. Beregszászi Nagy József, ki elmegyöngeségbe esvén öregségére, végéveiben félfizetéssel nyugalmaztatott és helyette Kiss Lajos és Kiss Albert helyettes lelkészek vitték a lelkészi hivatalt. 24) 1863—73. Kiss Albert. Született Botpaládon, tanult Debrecenben, hol esküdt felügyelő is volt. Előbb az esperes káplánja volt, végre s B. N. J. végleges nyugalmazásával rendes lelkészszé választatott. Györgytelekről Bagamérba ment az érmelléki traktusba. A tagositás és a lelkészi s tanitói hivatal földdotációja alatta történt, és az épitkezésekre az egyházat ő buzditotta. 25) 1873 óta Biké Károly előbb debreceni káplán.

III. Tanitók és iskolaügy. 1703-ig anyagyülekezet levén, tanoncait lelkésze tanitá, — majd Géberjénnek levén filiájává, azoknak oda kelle járniok, ha ugyan

a Szamoson való átjárás miatt ez legtöbbnyire el nem maradt. 1750-től rendes papjai levén Györgyteleknek, az iskolát is ezek tanitották, mignem rendes tanitóság állittatván, az 1794-ben 1) Dési Jánossal töltetett be. 2) 1795-ben jött Konyárdi Ferenc. 3) 1796. Nagy Mihály. 4) 1797. Boros József. 5) 1798. Enyedy Mihály. 6) 1799. Pelsőczy Mihály. 7) 1800. Erdős János. 8) 1801. Pogány Sámuel. Ekkor ideiglenesen a papnak egy földjét átengedte a traktus a tanitó használatára, melyhez később jogot formáltak; de az egyh. kerület a papi fizetés megcsonkitását meg nem engedé. 9) 1802. Pogány Zsigmond hanyag tanitó. 10) 1803. Lengyel János. 11) 1804. Váradi Gergely. 12) 1805. Balla József. Rosz erkölcse miatt nem marasztják. 13) 1808. Takács Istvánt dicsérik. 14) 1810. Kondor István, fizetése csekély volta miatt 1813-ban elmegy. 15) 1813. Lengyel József. 16) 1814-ben Kiss Mihály dicséretes tanitó. 17) 1816-ban Párizs Ferenc. 18) 1817. Begyes György dicséretes tanitó. A fizetés csekély volta, s házának rosszasága miatt változni kiván. 19) 1819. Költő János csak azon feltétel alatt erősittetik meg továbbra is, „ha a szuperintendencia által kiadott módon tanitja az Utmutatást.“ 1820-ban már a pap felhivta, hogy az e. ker. rendeletek szerint tanitson, de mindezek dacára nem tanitott; sőt kijelenté, hogy nem tanit egyebet, mint a miatyánkot, hiszekegyet és énekeket, e mellett majd minden nap ittas volt. 20) 1822-ben Csonka János tanitványai a vizitáció előtt értelmesen felelnek; iskolája folyvást dicsértetik, de már 1828-ban változni szándékozott, úgy 1829-ben is. 21) Tóth András. 22) Peres József. 23) Dobos István. 24) 1837—48. Szabó Bálint. 25) 1848—56. Tóth Sámuel. 26) 1857. Vásárhelyi Sámuel. 27) 1857—1860. Ballogh Imre. 28) 1860—1865. Szilágyi Dániel. 29) 1865—68. Csécsi József. 30) 1868. óta Csuka Endre a s.-pataki képezdéből; egyike a jobb tanitóknak.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1705: 1) Minden gazda ember, kinek vetése van, fizet 3 ker. búzát és 17 kévét; a félbéres 2 ker. búzát és 8 kévét; a kinek vetése nincs, 2 véka búzát. 2) Minden gazda ember ad 1—1 boglya szénát s 1—1 szekér fát és 1 forintot. 3) Az ekkla rétjét ki kell keresni s lekaszálni

az ekklának. 4) Kereszteléstől 8 poltra; esketéstől 3 máriás, nemes embertől 7; halotti predikáció 1 frt. 5) Guzsalyos özvegyek 2 p. és 5 sing vásznat adnak. (B. M. U. 40. lap.) 1801: Pénzfizetés 48 vfrt.; kétszeres búza 22 köböl; széna 39 fél szekérrel; fa 39 fél szekérrel; stólából 3 vfrt.; őszi vetés alá mindkét fordulón összesen 6 köblös, tavaszi vetés alá 1 köblös szántóföld; 5 vékás kenderföld; 2 db. tengeriföld, melyet az egyház szánt; 1 boglyás kaszáló. (A belhiv. fiz. összeg. kimut. 1801.) 1874: 153 véka rostált kétszeres búza; 186 frt. széna váltság; 8 öl tűzifa; 569 □ öl belsőség; 51 hold 187 □ öl külsőség egy tagban, és 840 □ öl gyümölcsös, miknek adóját a lelkész fizeti s mintegy 40 frt. stoláre. (1875. összeir.)

b) Tanitói fizetés. 1801: Pénzfiztés 10 vfrt.; kétszeres búza 5 köb.; szemes tengeri 5 köb.; fa 18 fél szekérrel; tandij 8 vfrt.; és 10 véka szemes tengeri; 1 köblös őszi föld s 1 köblös tengeriföld. (A b. h. fiz. összs. kim. 1801.) 1874: 76 ½ véka rostált kétszeres búza; 28 frt. o. é.; 4 öl tűzifa; 426 □ öl belsőség; 26 hold külsőség egy tagban, és 200 □ öl foglár telek, mikuek adóját maga fizeti; tandijul: 22 frt.; 55 véka csős tengeri és 55 csirke; mintegy 6 frt. temetési dij. (1875. összeirás.)

V. Templom, torony, harangok, úrasztali készletek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A régi templom helyén a Szamos foly. Ez 1731-ben épittetett s helyére 1781-ben kiadott türelmi parancs után mást épitettek; majd a Szamos miatt kénytelenek voltak attól mintegy 305 ölnyire költözni, a hol 1822-ben egy csinos téglatemplom alapját tették le, a melyet önköltségükön s 50 v. cz. frt. e.-kerületi segélylyel 1833. szept. 13-ikán be is végeztek (hossza 11, szélessége 5 öl); a hatvanas években pedig annak stilszerű kitoldásához készültek, mely toldalékból a tornyos homlokzat, melynek alapját 1868. okt. 18. tették le, elkészülvén, 1870. juni. 18. a 11 és ½ öl magas toronyra a gombot nagy ünnepélyességgel föl is tették. A régi templom előtt egy 1765-ben épült, alul 4 öl széles s 6 öl magas fatorony állott, melyet 136 és 138 fontos harangjaival együtt, hengereken görgettek 305 ölnyi távolból az új tem-

plom elé. Ezen fatorony 1871-ben szétbontatott. A régi harangok helyett is más kettő öntetett; a nagyobb 3 mázsás 1853. Szatmárt; a kisebb 2 mázsás 1862-ben.

Urasztali készletek. 1 kis ezüst pohár aranynyal futtatva, ezen körirattal: „A ns. Györgyteleki Reformata Sz. Ekklezsia számára készittette Nzetes Móricz Mária aszszony 1791-ben"; 1 aranyozott réztányér ezen körirattal: „Özvegy Móricz Mária Kubinyi Mihályné aszszony készittette Isten dicsőségére a maga költségén a Györgyteleki Reformata Sz. Ekkla számára 1802"; 1 cin-kanna és 1 cin-tányér 1747-ből; 2 fehér abrosz; 4, veres és zöld selyemmel s aranyvirágokkal himzett kendő; 1 fehér asztalkendő és 1 zománcos bádog keresztelő-edény ugyanolyan medencével 1845-ből.

A régi papi telket legnagyobb részben elhordván a Szamos, a templom szomszédjában alakitottak parókhiális telket, melyre 1843-ban épitettek téglából, alul pincével egy 8 öl hoszszú s 4 öl széles náddal fedett paplakot, mely a 60-as években igen lakályossá tétetett. Ugyane telken van egy 11 öl hoszszú épület nádfedéllel vályogból, mely a sütőt, istállót és szekérszint foglalja magában; továbbá egy 8 öl hoszszú s 3 öl széles emeletes egyházi és papi magtár, téglából cseréptetőzettel, alul pincével.

Az iskola s tanitói lak a templom végében egy keskeny telekre épült vályogból, nádtetővel, szintén 1843-ban; hoszsza 10 öl; szélessége 3°. Ugyanezen udvaron van 8 öl hoszszú s 2 öl széles kamara és istálló stb. szintén vályogból. Egy új és célszerűbb iskolaépülethez az anyagok már be vannak szerezve.

Ezeken kivül volt az egyháznak a régi parókhiális telek maradványán egy rozzant bérháza, valamint egy másik lakháza is 100 □ öl telekkel, melyeket felsőbb e.-m. engedélylyel eladott s árát kamatoztatja. Az összes egyházi épületek a tűz ellen biztositva vannak.

Külbirtokok: A györgyteleki egyháznak 1848. előtt is nevezetes birtoka volt, jelesül: 70 hold nádló, 3 égres, 6 vékás szántóföld, 18 boglyás kaszáló, a fent emlitett telkek s a parókhiális földek; jelenben van: 21 hold és 90 □ öl szántóföld, 740 □ öl kert, 7 h. és 615 □

öl nem terményező közvetlen birtoka (a templom- és a temető területével együtt); 51 h. 220 □ öl papi és 26 hold tanitói állománya (mind 1200 □ öllel számitva).

Ingóságok. Anyakönyv van 5 db. (A. B. C. D. E.) 1780-tól napjainkig; egyháztanácsi jegyzőkönyv 2 db.; körleveles j.-k. 2 db.; alamizsnás diarium 1 db.; gond. számad. j.-k. 2 db.; az egyházkerületi jegyzőkönyvek 1863-s az egyházmegyeiek 1873 óta; ezen kivül több nyomtatvány stb. Tanszerek: 2 fekete tábla; 24 db. fali olvasótábla; 1 földgömb és 1 földabrosz. A lelkészi pecsét 1833-ból való. (1874. dec. 14. összeirás.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 284. 1877: Lelkek sz. 595, újházasok sz. 5, szülöttek sz. 37, konfirmáltak sz. 14., halottak sz. 23. Iskolások. 1801: 20. 1877: tanköt. 6—12-ig 51, iskolába jár 49, részben iskolázott 2.

27) Gyügye.

I. A község és egyházról általában. Gyügye fekszik a Szamos jobb partján, agyagos határral s némi gyümölcsössel. 1378. Gyügyey János birta. 1405. Gyügyey János az egész helységet, temploma s egyházpártfogási jogával a váradi püspök és káptalannak ajándékozza (Szirmay II. köt. 217. lap), mi arra mutat, hogy a reformáció előtt kathól. anyaegyház volt. 1406. Báthori Jánosnak, Előry Ambrus- és Bálintnak adományoztatik; de 1407. Gara M. nádorispán a váradi káptalannak viszszaitéli. 1488. Ujlaky Antal és Ferenc; 1611. Melith Péter s neje stb. kapják; 1729. benne Jékey László részt nyer. 1810. (Melith jogon) gf. Barkóczy-, Kállay-, Szuhányi- s Kondor-családok stb. birják.

A háborús idők súlyát szinte érzi. II. Rákóczy György halála után a szatmári várőrség német vitézei dúlják fel s 225 frtnyi kárt tesznek benne, az 1662-iki vizsgálat szerint.

A reformáció hihetőleg Ujlakról hatott el belé, minthogy Ujlaknak lőn a reformáció után filiájává egész 1767-ig. Ez évet előzőleg az Ajtay-ház dölyfösen bánván a gyügyeiekkel, sőt többek közt ezen szavakkal traktál-

ván: „keressen kegyelmetek papot magoknak s tartsanak; mert soha többé kegyelmetekkel nem cimborálunk.“ Gyügye anyaegyházzá tételét sürgeté, melynek senki ellent nem mondván, az 1765. Lázáriban tartott egyházmegyei gyűlés, azon feltét alatt, ha parókhiát készitenek, anyásitásába beleegyezett. Ajtay László ujlaki egyik földesúr azonban mindent elkövetett a különválás meggátlása végett s igy az még pár évig húzódott, de végre mégis sikerült anyaegyházzá lehetnie. A gyügyeiek elkeseredését jellemzi amaz erős esküvésök. mit a vizitáció (Jeremiás protokolluma 486. lap) feltartott: „Lássa a v. Partialis mi elmegyünk még a gyűlésre instálni a sokszor nekünk deliberatione engedtetett paptarhatásért; ha adnak becsülettel tartjuk, ha pedig nem találnak adni, úgy is soha Isten úgy segéljen soha többször ahoz az anyához, a ki minket méltatlan annyit rugdosott és el is rúgott, — sokszor boszszantván lelkünket fenekig sértő beszédével, a mely anya csak a mi szép fizetésünkkel akarván magának papot tartani, mert részéről soha igazán egy esztendőben sem fizetett meg a szegény papnak, — bizony soha viszsza nem megyünk és úgy segéljen, de soha ez életben sz. György napon túl Gyügyéről Ujlakra papbért nem fizetnek. Annyival is inkább, hogy Ajtay László úr irtóztató munkáját, (sic!) épitett parókhiánk ellenmozdiani próbálta méltóságos földesurunk (talán gf. Barkóczy) előtt; de ezt hijába valóvá tette kegyes földesurunk istenes felelete: én bizony nem háboritom, ha akarnak tartani, tartsanak.“ Végre az e.-m. hatóság a különválást megerősité s 1767 ben külön papjok lett a gyügyeieknek.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) Debreceni Ferenc 1767. ki a gyermekeket is felette jó előmenetellel tanitotta. 1776-ban Kérsemlyénbe ment. 2) 1776—78. Petróczi Ferenc. 3) 1778. Fekete Mihály, ki 1784-re Fülpösre igérkezett. 4) 1784—86. Kassai Sámuel Vetésből. 5) 1786—89. Szilágyi Sámuel, jött Sz.-Ujlakról; de egy Gerzsenyi nevű ember megvervén, nem maradt. 6) 1789. Bibarczfalvi János. 1791-ben szeme elgyengülvén; nem marasztatott. 7) 1791. Viski György, ki 1795-ben papi hivatalától megfosztatott s ez évet a rápolti pap Lovas Sámuel szolgálta ki. 8)

1796-ban Csécsi N. János dislokáltatott ide. 9) 1801. Váradi János. 10) 1802. Kisarból id. Árokháti István e.-m. ülnök; ment Csaholczra. 11) 1806—13. Barkász György csengeri születés. Több izben panaszol a fizetés megcsonkitása miatt, a miért el is ment. 12) 1814—16. Kazai István szinte panaszol. 13) 1816—27. Mándy István. Ugyancsak a rendetlen fizetés miatt ment tova. 14) 1827. Gáti István. 15) 1829. Fűsűs Dániel. Változtatni kéri magát a hanyag fizetés miatt. 16) 1829—31. Kurovszky György. 17) 1831—34. Zathureczky János. 18) 1834—51. Réz István, ki saját költségén épittetett a paplakra sütőt. 19) 1852—56. Kazay István, ki itt meghalt. 20) 1857—61. Réz István 21) 1861—70. Szécsényi Pál, ki itt elhalálozván, utóda lett 1871-ben Móricz Károly kisnaményi káplán.

III. Tanitók és iskolaügy. Mig Gyügye Szamosujlak filiája volt, a gyügyeiek tartoztak az iskolát épiteni Szamosujlakon s következőleg a gyügyei iskolásgyermekek is oda jártak át iskolába. 1767-ben az önálló papság felállittatván Gyügyén, az iskolát is a papok taniták. 1793. tavaszán önálló tanitót kért Gyügye és nyerte 1) Belényesi György segédtanitót, ki itt 1 és ½ év mulva meghalt. 2) 1795. oda rendeltetett Gáti Sámuel (Széles A. szerint) egy rosz ember. 3) 1797. Bátori Sámuel. 4) 1799. Dobrai József. 1800-ban a tanitói lakot telkestől együtt el akarták adni s a tanitást ismét a papra bizni, ki hajlandó is lett volna reá: de a vizitáció e szándoknak ellene mondott. Az 1802-ik januári vizitáció kevés tanitványi közt elég szorgalmasnak mondja Dobrait, úgy szinte a decemberi, utódját 5) Erdős Jánost. 6) 1803—16. Nagy József, ki öregségéhez képest elég szorgalmasnak mondatott, mignem 1806-ban meghalt. 7) 1807—10. Károly József, kit szeme gyengesége miatt, — nem levén alkalmas a tanitásra, — nem marasztottak. 8) 1811—14. Szarvadi János. Mindjárt az első évben panaszol, hogy háza rosz és nem fizetik. 9) 1814—17. Lengyel József, dicséretes tanitó; ki 1817-ben panaszol, hogy a rosz fizetés miatt kénytelen saját fentartásáról máskép gondoskodni s e végből helyétől megválni óhajt. 10) 1818—21. Csonka János dicséretes tanitó. 11) 1821—23. Fórizs János szintén dicséretes tanitó;

de a lakhely roszszasága s a fizetés csekélysége miatt ő is panaszol 1822-ben. 12) 1823. Sárkány Sámuel. 13) 1824—25. Turányi Gábor. 14) 1825—28. Szekeres László. 15) 1828—29. Ormánközi Ferenc, tűzifa nem léte s az iskola és tanitói lak rozzant állapota miatt nem marad. 16) 1829—37. Szaplonczay Pál. 17) Perényi Gábor. 18) Széles Zsigmond és 19) Fórizs János jó tanitók; de a fizetés csekély volta miatt csakúgy panaszolnak, mint elődeik. 20) 1837. Kereszturi Mózes. 21) 1838. Lovas Károly, 22) 1839. Tóth András, 23) 1840. ismét Kereszturi Mózes, 24) 1841—43. Kovács Ferenc, 25) 1843. R. Szegedi István. Ezek az előbbi panaszt szintén megújitják. 26) 1844—46. Nyiri Ferenc tehetséges tanitó. 27) 1846—51. Csengeri István. 28) 1852—56. Gál Lajos tehetséges tanitó. 29) 1856—60. id. Peres József. 30) 1861—63. Szabó János. 31) 1863. Szabó Ambrus (segédtan.). 32) 1866. Fodor Lajos. 33) 1867. Szombati János. 34) 1869 óta Szilágyi Dániel.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705: 1) Minden ember ad egy-egy frtot. 2) Adnak 6 szekér fát; 2-teje a mesteré. 3) Két helyen kaszáló van: egyiket egyik esztendőbe, másikat más esztendőbe a falu lekaszálja és feltakarja. 4) A stolárét úgy fizetik mint Ujlakon. Jegyzet. E fizetést az ujlaki anyaegyházban lakó belhivatalnokok élvezték. 1766: 1) Minden gazda ad 1 frtot. 2) Minden nemes gazda 4 véka, minden paraszt gazda 2 véka búzát, 3) Minden gazda 1 szekér fát és 1 szekér szénát. 4) 2 földet szántanak, vetnek; tavaszszal pedig 1 db. málé-földet. 5) A guzsalyos özvegyek 5 sing vásznat. 6) Keresztelés 8 polt.; halotti predikáció 1 frt.; hal. éneklés 16 polt.; partikuláris éneklés 8 p.; esketés: nemes 24; paraszt 10 kr. (Bélteki Matricula Us. 39. és 40. lap.) 1875: Búza mintegy 28 köböl; szénaváltság fejében 80 frt. o. é.; 8 öl tűzifa; 7 hold lapályos szántóföld és a stolárék.

b) Tanitói fizetés. 1705. körül: A lelkészi fizetés $^1/_3$-a; 1 zsák csős tengeri sabbathále gyanánt; kender- és málé-föld; a fafizetés $^1/_2$-e és a tandij. 1801: Búza 7 köböl; pénz 12 vfrt.; fa 10 fél szekérrel; tandij 15 vfrt.; stoláré 16 frt. 1875: Mintegy 11 köböl kétszeres; 4 öl

tűzifa; 4 hold föld; 42 iskolásgyermektől pr. 42 kr: 17 frt. 60 kr. o. é. 42 véka csős tengeri vagy zab s ugyanannyi csirke; máriás-pénz 5 frt. 45 kr. o. é.

V. Templom. Urasztali eszközök s harangok. Ingatlan és ingó egyházi javak. A templom, épités modorát tekintve a XV-ik század második felében épülhetett. Egyetlen hajójának szélessége 6 méter, magassága 5 méter; szentélyének szélessége 5 m., magassága 4 m., hoszszúsága 5 m. A szentély zárása egyenes. Ablaka kettő van; 1 a hajón, 1 a szentélyen, szabálytalan csúcsivekkel. Kapuzata 1 van a hajó keleti homlokán. Ugyancsak itt a hajó külső szögletein kirugó támok vannak. E templomot hol szalmával, hol náddal, hol zsindelylyel, hol tölgyfa eszkolával fedték be s igy fedetett be legutoljára 1845-ben is, midőn a tetőzet fél magasságát leszedték. 1767-ben készittettek bele deszka-menynyezetet; 1833-ban pedig karzatot, mely utóbbi létesitésében Józsa László gondnok buzgón fáradozott.

A templom közelében áll egy négyszögletű, 3 öl magas toronyforma épület, melyben egy mázsásnyi harang függ ezen felirattal: „Az Ökörítai Sz. Ekklezsia öntette 1811. Eszt.“, melyet egy elhasadt nagyobb harangért cserélt el Gyügye.

Az úrasztala s a hozzá való készletek. Az úrasztalát 1807-ben készittette ns. Farkas Mária hajadon. A régibb úrasztali készletek ezek voltak: 1 ezüst pohár; 2 cin-tányér, ns. Rápolti Fekete János ajándoka 1781.; egy keresztelő cin-kanna özv. Főző Józsefné ajándoka 1806.; 1 két itcés cin-kanna; 1 ezüsttel varrott kendő F. V. B. betűkkel 1617.; egy másik Hiripi F. Miklósné B. Morvay Annától 1667.; 1 veres tafota kendő ezüstcsipkével 1783-ból ns. Kondor Gáspár özvegye T. Beleznay Mária aszszonytól; ismét más Simai Ferencné ajándoka 1684.; 2 abrosz; egyike kékfejtővel, az egyház költségén készült 1784. Ezek nagy részben hiányzanak ma, a menynyiben a gyügyei egyház 1848-ban készült „Rövid leirása“ szerint (A sz. e.-m. 54. gyül. tört. 136. lap.) a régieket a tolvajok ellopták s igy az egyház költségén készült mintegy meszelyes minden felirat nélküli ezüst pohár. Ezen kivül van: 2 cin-tányér, egy réz- és egy

fatányér; 1 veres csíkos abrosz; 1 kék virágos abrosz; 1 sáhos fehér abrosz rojttal; 1 ezüstvirággal áttört fehér abrosz; 1 sáhos sárga-zöld aranyos virágú abrosz; 1 veres szélű kis kendő; 1 fekete kasmir abrosz ezüst rojt- és bojtokkal Filep Károly ajándoka. (1874. dec. 18-iki összeirás.)

Egyházi ingatlanok. Az 1 holdnyi területű parókhiális telekre 1768. épitették az első paplakot paticsból, ágasokra. E helyett 1796-ban épitettek másat ugyanolyan anyagból. A 3-ik paplak szilárdabb anyagokból 1876. készült. Ezt megelőzőleg a melléképületeket is újból épitették.

Az iskola s tanitói lakot 1796-ban épitették; s 1838-ban épitettek helyette másat tégla- és vályogból, nádtetővel, ns. Kondor Gáspár gondnoksága alatt; de a melyhez az anyagot előde a lelkes és buzgó Józsa László készittette az egyház költségén. A tanitói udvaron szintén vannak alkalmas melléképületek.

Van az egyháznak egy szárazmalma is; továbbá egy gyümölcsöse a faluban, melyet 1848 előtt újra ültettek s elkorhadt fáiból kamatozó tőkét szereztek, mely 1848-ban 300 vfrtra rúgott; de nem nagyon biztos kezekben volt. 1874-ben 1250 frt. volt a tőkepénz o. é.

Az egyházi külfekvőség 11 h. 1437 □°; a lelkészi állomány 4 h. 406 □°; a tanitói állomány 3 h. 924 □° (1600 □ ölével).

Ingóságok. Anyakönyv van 3 db., 1781. jul. 12. kezdve; egyházi jegyzőkönyv 7 db.; alamizsnás diárium 1 db. Az egyházkerületi jegyzőkönyvek meg vannak 1866 óta stb. Az egyházi pecsét 1833-ból való.

VI. Népesség. 1801: Lelkek sz. 252. 1877: lelkek sz. 312, újházasok 2, szül. sz. ⊖; konfirmáltak 9, halottak sz. 7. Iskolások; 1801: tanulók sz. 27. 1877: tanköt. 6—12-ig 38, isk. jár 32, részben iskolázott 6.

27) Hérmánszeg.

I. A község és egyházról általában. Hérmánszeg fekszik szintén Szatmárban, a Szamos jobb partján. Első birtokosa valami Herman nevü német lehetett, s

ettől vehette nevét is. 1611-ben Melith Péter és neje nyer reá királyi adományt; aztán ennek fia Melith György birja, kinek Becsky Zsuzsánnától született leánya báró Barkóczy Zsigmond tábornokhoz menvén nőül, Hérmánszeg a Barkóczyakra szállt. A II. Rákóczi György halála után bekövetkezett zavaros időkben a szatmári német várőrség kirabolta; nevezetesen az 1662. tartott vizsgálat szerint „malmát minduntalan felverték, templomát szintén s belőle a lakosok szalonnáját elvitték; a pap puskáját is elvették s 3 frton váltotta viszsza; egy aszszonyt mindenéből kifosztottak stb.“ (Act. pub. fasc. 12. nro 145. 1662.)

A reformációt Jánkról vehette be, melyet akkor a hatalmas Drágffyak birtak. A mint látszik előbb anyaegyház volt, mert 1662 körül papját a német kifosztja s hihetőleg igy szünt meg anyaegyház lenni. 1725-ben már Majtissal együtt mint Jánk filiája emlittetik. 1735-ben a vizitáció beegyezését kéri, hogy Sályihoz csatoltassék, s meg is nyeri; de azért 1736-ban is Jánkhoz tartozik. 1752-ben az egyházmegyei gyűlésen a Jánktól külön válhatást kéri; de csak azt nyeri meg, hogy mig Vári Mihály lesz a jánki pap, Csegöldhöz csatlakozzanak; ugyanekkor tanitó hivása is engedtetik; de nem tudható éltek-e ez engedélylyel? 1753 tavaszán már papot hivtak, s igy az elválás ténynyé lett.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1753—56. Maklári Sámuel; rend. pap. 1756-ban ki volt papja, nem tudható. 2) 1759. újév után a vizitáció Solymosi Józsefet találja Hérmánszegen. 3) 1759—62. Pankotai Józsa Imre. 4) 1762—70. Horváth József. 5) 1770. Bajika Bálint, kit feladnak, hogy iskolát nem akar tanitani. 6) 1771—75. nincs szó Hérmánszegről a vizitáció aktáiban. 7) 1775—81. Horváth József. 8) 1782. Farkas István, ki innen Angyalosba igérkezett. 9) 1783. Hincs János, kinek 1788-ban új paplakot épitettek; de 1789-ben elbocsáták, mert egy predikációját igy végzett be: „ti hérmánszegiek az ördögnek szolgáltok; az ördög vigyen el benneteket Amen.“ 10) 1789—93. Szilágyi Sámuel. 11) 1793—99. Harsányi Sámuel. 12) 1799. Kassai Sámuel. 13) 1801. Csécsi Nagy János, ki itt halt meg.

14) 1807. Kiss Mihály. Született Tason; tanult Debrecenben; ment Géberjénbe. 15) 1808—12. Tardi Mózes. 16) 1812—14. Horváth Béniám. 17) 1814—23. Nagy László, ki sokszor panaszol fizetés-csonkitás miatt. 18) 1823. Zathureczky János. 19) 1824. Kása József, ki 1824. dec. 4. promóciót kér. Ugyanekkor Simai László nevü gondnok 1819—25. terjedő számadása beterjesztésére utasittatik. 20) 1825—27. Dobos András. 21) 1828. Béres Mihály. 22) 1829. Szücs István. Ezt követték: 23) Nagy László. 24) Zathureczky János. 25) Dobos András. 26) Gáti István. 27) Kása József. 28) Adorján Mihály. 29) Szathmári József, kinek idejében s alkalmasint gondatlanság miatt 1835. jan. 13-ikán éjjeli 11 órakor a parókhiális ház az egyház ládájával együtt megégett. 30) 1837-ben megszabadult Hérmánszeg e nyügös embertől s jött helyette 1838-ban s lakott ott már másodizben 1841-ig Szücs István; kit 31) 1841—50. ismét Szathmári József váltott fel. 32) 1850—55. Teleki Mihály, ki itt meg is halt. 33) 1856—75. Persenszky Bálint előbb kömörei káplán, ki szintén itt halt meg. A nevezett saját atyai örökéből házat épittetvén magának, halálaig abban lakott, a paplakot pedig iskola és tanitói lakul engedte át. Halála után az 1876. ápr. 6. egyházmegyei gyülés úgy intézkedett, hogy mindaddig, mig a hérmánszegi egyház alkalmas parókhiális épületet nem emel, mely egyszersmind iskolahelyiségül is szolgálhasson: a lelkész-választást meg nem engedi. Ezen határozatnak megfelelőleg a papi teendőket Hérmánszegen előbb a sályi, majd a sz.-ujlaki s végre a gyügyei lelkész teljesitette s ez szolgál be jelenleg is.

III. Tanitók és iskolaügy. A hagyomány szerint a Szamospartra épitett kis házikóban elsőben egy jegyzőt tartottak a hérmánszegiek, ki ha ráért, néha-néha a gyermekeket irni olvasni is tanitgatta, sőt a néppel olykor-olykor imádkozott is. Később midőn Hérmánszeg Jánktól elszakadt, a pap teendője lett az iskolatanitás is. Az újabb időben különösen kiemelendő Persenszky Bálint lelkész, ki igen jó iskolát tartott. Volt idő azonban, midőn a lelkész mellett egy-egy segédtanitó is működött, a kinek tanitásáért azonban a lelkész volt a felelős az egyházmegyének. Ilyen volt Teleky idejében 1851. és 1852.

Toka Sámuel; Persenszky idejében 1857. Tóth Péter; 1868—70. Bernáth Károly; 1870—72. Kalydy Lajos; 1872—74. Tomori Pál; 1874—76. ifj. Kemenszky Dénes és 1877 óta Németi István, ki jelenben (1878.) is működik.

IV. Belhivatalnoki fizetések. Lelkészi fizetés 1705: 1) Minden gazda, a kinek vetése van, ad 2 kereszt búzát (25 kévéjével); a kinek nincsen, 2 vékát szemül. 2) Közösen adnak 9 szekér fát. 3) Esketés és halott predikálásért 1 frt.; keresztelésért 24 dénár vagy 1 tyúk s 1 kenyér. E fizetést a jánki anyaegyház papja húzta. 1801: A Hermánszegen lakó pap fizetése volt: Pénz 15 vfrt.; szemes-élet 19 köböl; széna 7 és ½ szekérrel; fa 20 szekérrel; stólából 5 vfrt.; 3 fordulón összesen 6 hold föld; 2 vékás kenderföld s ezeknek szántása, kapálása. 1875: 18 köböl tisztabúza; 10 fél szekér széna; 10 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; 6 kataszt. hold föld s csekély pénzösszeg.

b) Tanitói fizetés 1705 után: A kiknek vetésök van, fizetnek 1 kereszt búzát (25 kévéjével); a kiknek nincsen, 1 vékát. (Bélteki Matric. Us. 41. lap.) E fizetést a jánki tanitó húzta. 1875: 16 köböl tisztabúza; 2 köblös szántóföld; 9 frt. 60 kr. garaspénz; 2 öl tűzifa; 6 frt. temetési stóla; 26 frt. 80 kr. tandij. E fizetést az egyház és a lelkész közösen teljesitették.

V. Templom. Urasztali eszközök. Harangok. Ingatlan és ingó egyházi javak. A templom kezdetben a temetővel átellenben fából épült; 1796-ban azonban Barkóczy Ferenc és János grófok egy taxásuk udvarából 150 □ ölnyi földet adtak templomhelyül, a hova a hermánszegi egyház — közköltségen, — egy csinos tégla templomot épitett, melynek alapja 1797. máj. 15. tétetett le s az egész épület pedig 1799. auguszt. 9-ikén végeztetett be, Dányádi András gondnok, Simai Mihály főbiró, Simai László egyházfi s több elöljárók buzgalma folytán. Épitője volt a papi családból eredt Vasvári Ódor Gábor asztalosmester. 1839-ben újra zsindelyeztetett és kijavittatott.

A templom nyugati véginél áll egy négyszögü fatorony vagyis inkább harangláb, melyben 2 harang függ. Az egyiken ez áll: „a hermánszegi ref. egyház saját költségén öntette 1855.“ Volt egy kisebb is, mintegy 52 fon-

tos, mely 1698-ban öntetett. A másikat a rajta lévő irás szerint „a Hérmánszegi Ekkla a maga költségén öntette 1812.“; de a mely elhasadván, újra öntötte Csepelyi Antal, Mándon 1870-ben.

Az úrasztali készletek 1835. jan. 13-ikán a paplakon az egyház ládájában megégtek; egyedül csak a sz. poharat lelték meg a hamuban; azt is kilyukadva, de a melyet Dányádi László hérmánszegi lakos beöntött. Az ekként kárt vallott egyházat a következők látták el újabb úrasztali eszközökkel, u. m. a simai ref. egyház adott egy ón-kannát és két cin-tányért; a Korda kisaszszonyok Simából egy sáhos abroszt és egy fehér kendőt; a dányádi egyház egy nagy zöld selyemkendőt; Berczik Lászlóné a. egy sáhos abroszt; helyből Jakab Tamásné egy sáhos abroszt, Dányádi Györgyné 2 kendőt. Jelenben az úrasztali eszközök ezek: 2 ezüst pohár; egyiket „Michael Ajtay cum consorte sua Elisabetha Lónyay offert, in usum sacrae coenae dominicae 1709. Hérmánszeg Ecclesiae“; a másikat Persenszky Bálint lelkész ajándékozta 1860-ban; értéke 31 frt. 50 kr.; 1 cin-kanna; 1 cin-tányér; 10 asztalteritő.

Ingatlan egyházi javak: A mintegy 600 □ öl területű papi telket gf. Szirmay földesúr ajándékozta; a pap már 1753-ban e helyen lakott. 1780-ban újra épittették a paplakot, mely egyszersmind iskolául is szolgált s 1835. jan. 13-ikán leégett. Helyette épitettek egy másikat, fából mint az előbbi volt. A 60-as években a lelkész saját lakába költözvén, a paplakot a segédtanitó lakásaul és iskolául engedte; de a mely 1874-ben már igen rozzant állapotban volt.

Az egyházi fekvőség összesen: 1 h. 1400 □ öl rét; papi állomány: 500 □ öl lelkészi udvar és kert, 6 h. szántóföld; a tanitói állomány: 750 □ öl udvar és kert. (1600 □ ölével számitva.)

Ingóságok. Régibb anya- és jegyzőkönyvei az 1835-iki tűzben elégvén, csak 1836. s 1839-ben kezdett anyakönyvei, 1848-, 1871-ben kezdett egyháztanácsi s körleveles jegyzőkönyvei vannak; alamizsnás diáruma pedig 1872 óta. A parókhiális pecsét 1833-ból való. (1875. jan. 19. összeirás.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 204. 1877: Lelk. sz. 254, újházasok sz. 4, szülött. sz. 13, halott. sz. 10. Iskolások: 1877: tanköt. 6—12-ig 34, iskolába jár 18, részben járt 9, nem járt 7.

28) Istvándi.

I. A község és egyházról általában. Istvándi fekszik a Tur partján, mely a helységet nyugotról kelet felé, félsziget alakban körülfolylya. Határának dombosabb része homokos, a laposabb pedig agyagos; mely utóbbit a gyakran kicsapó Tur vize soványitja. Hajdan a községnek egy Eszenyő nevű erdeje is volt, mely tölgy-, gyertyán- és mogyorófából állott; de mostan csak egyik földesúr bir ilyennel.

Mint a kölcsei uradalom kiegészitő részét, 1418-ban egészen a Kölcsey nemzettség birta. 1481. Kömörey Mihályné s lányai; 1496. Ujhelyi László és Ágota; 1515. Czégényi Kende Péter nyertek benne rész-jószágot. 1518. Werbőczy István cseréli el Perényi Istvánnal. 1520. Báthori András, s a Guthi Országok; 1544. Muchey Pál, Nagyváthi János, Rácz Miklós; 1547. Perényi János; 1559. Horváth György; 1561. Fekete Balogh János nyernek egyes részeire királyi adományt. Később a Kendék s Kölcseyek birják. 1810-ben földesurai: gf. Rhédey Lajos, a Kendék, Kölcseyek, Jármyak, Domokos és Toldy urak. (Szirmay Szatmárv.-m. E. II. k. 240. lap.)

Viszontagságairól keveset tudunk; de alig lehet gondolni, hogy a Szamosközön táborozó s portyázó hadak, valamint a járványok elkerülték volna. 1516-ban a „Tapónak-háti földek“ határához itéltettek. 1848-ig jobbágy község volt; de nemesek is lakták, igy p. 1810-ben 13 nemes- és 48 jobbágy-házból állott.

Istvándiban a hitjavitást előzőleg róm. kath. anyaegyház létezett. A reformáció Beregmegyéből szivárgott át, hol a lakosság vásáros helyei voltak. Talán nem csalódunk ha reformáció legelső pártfogójának Perényi Jánost tekintjük; később azonban az egykor protestáns Kendecsalád volt itt a ref. egyház támasza, mely a reformáció kezdetétől 1821-ig a beregi reform. egyházmegyének u. n.

szatmári járásához tartozott. 1595-ben már anyaegyház volt. Különben a beregi traktus jegyzőkönyvei csakis ezóta emlitik s a XVII-ik században leginkább csak egyes házassági s válópereket jegyeznek fel belőle, kezdve az 1602-ik éven 1687-ig; sőt 1743-ból is van egy házassági ügy innen. A mi az egyház állapotát egész általánosságban illeti: nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy részint egyes lakosok féktelensége, részint az elöljárók erélytelensége, részint a fizetési ügyek, részint magoknak a lelkészeknek gyarlóságai miatt sokszor volt itt is az egyház békéje megzavarva; mindazáltal itt is voltak időpontok, melyekre megelégedéssel kell viszszatekintenünk; a forradalom óta pedig ez egyház határozottan a virágzás útjára tért.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Az istvándi ref. papokról 1608-ig nincs tudomásunk, ezután is csak hézagosan. 1) 1608. Bökényi András, egyszersmind tanitó, valamint utódai is. 2) 1678. Borsovai András. 3) 1754—55. s talán tovább is Szatmári János. Az 1754. febr. 14. vizitáció igy nyilatkozik róla s egyházáról: „az egyház vallásos; az Isten igéjét gyönyörrel hallgatják; semmi panasza.“ 4) 1770. Gönczy Sámuel. 5) 1774. Csóka Pál. 6) 1775. Balogh János. 7) 1776. Solti Gergely. 8) 1777—80. Rinót Pál; ki 1779. febr. 16. beregegyházmegyei gyűlésen, — mivel már azelőtt suspendálva volt, — letétetett hivatalából, minthogy a XLIII. kánon ellen vétett. 9) 1780—87. Komáromi István. 1780. jó bizonyságot tesznek mellette hallgatói; 1784-ben kedvellik ugyan; de minthogy beszéde érthetlen, mozdulását óhajtanák. Az egyház békéjét 1783-ban Nyiri Miklós zavarja hánykolódásaival, a miért a vizitáció téritvényt veszen tőle. Az 1787-iki vizitáció pedig ily képét adja ez egyháznak: „A hallgatók többnyire erkölcstelenek, mely miatt az istenitiszteletben nagy hijjánosság vagyon és a sok szükség miatt is. Kurátort s presbiteriumot a vizitáció esketett s az egyházi fenyiték még ezután fog praktizáltatni. Temploma felépült; parókhiája rosz, de újat épitenek. Matrikulája ez előtt 50 (?) évvel kezdődött. Oskolába járók csak 7-en vannak a sok szükség miatt; holott járhatna még 14 fiu s 13 leány. Pap restánciája 12 köböl.“ 10) 1787. Hetei József. 11)

1790—92. Szabó György, kit több nemű gyarlóságai miatt extraktuáltak. 12) 1792—94. Kereszturi Mihály, kit dicsérnek; semmi baj. 13) 1797—99. Izsó István. Előbb kedvellik; de már 1798-ban nem akar maradni; mert a tengerijét nem kapálták meg. 1799-ben részegeskedése s ebből származó hibái miatt elrendeli az egyházmegye; de a rendelt helyet el nem fogadván, kimarad. Helyére Kurmai István rendeltetik; de ezt meg az egyház nem fogadja el, hanem Kiss János vári rektor után jár: e miatt büntetésül Izsót hagyja ott az april 4-iki e.-m. gyűlés; de már a júliusi gyűlésen oly dolgok jöttek ellene világosságra, hogy papi hivatalából is kitétetett. 14) 1800—1804. Kiss János, kiben Istvándi rég óhajtott békességét feltalálta. Ez évben Szentes Áron kölcsei tanitó — kit K. J. elmenvén hazulról, arra kért, hogy predikáljon helyette, — csinál botrányt a templomban. Ugyanis egy tanitványát a pap hoszszú dolmányába felöltöztetvén, egy predikációt a kezébe adott s azt a kathedrában vele felolvastatta, maga pedig azalatt folytonosan kacagott. Ezen profanálásért a márc. 4-iki e.-m. gyűlés Szentest egy évi letételre bünteti. 1803-ban megintetik K. J. a miatt, hogy nem kathekizál; 1804-ben pedig változtatni kivánják. 15) 1804. Nagy Sámuel, ki a vizitáció előtt is botrányosan viselvén magát: Mátyfalvára tétetik. 16) 1805—1808. Gyarmathi Mihály, kinek a fizetés miatt van kellemetlensége. 1807-ben az elöljárók nem akarják számadás mellett kezelni az egyház vagyonát. 17) 1808—14. Kovács Pál. 1809-ben panaszkodik, hogy az előkelő és tekintélyes egyháztagok félrevonulván, a nép gyenge elöljárókat választ, hogy annál inkább féktelenkedhessék. Az egyházmegye e baj orvoslása végett bizottságot küld ki. 1811-ben az új véka miatt van baj s a vizitáció Zilahy János gondnok, Fórizs László és Nyiri Jánoson kivül az egész presbitériumot leteszi, s közülök a legvakmerőbbet Nyiri Józsefet exkommunikálja, valamint az újon választandókat is, ha a hivatalt elfogadni nem akarnák. 1812-ben a papi hivataltól a tanitói elválasztatik. 1813-ban Ny. J. ismét féktelenkedik. Ugyanekkor a cégéres életűek ellen tartat a beregi traktus vizsgálatot. 17) 1814—18. Lukahalmosi Nagy György alatt az egyház 1 évig csak rendben van, de aztán a

rendetlenség s pusztulásnak indulás szomorú képét nyujtja, melyből különösen ismét kiemelkedik Ny. J. rakoncátlankodó alakja. 1816-ban Kölcsey Mihály az egyháztól 1 darab földet elfoglal. 18) 1818—27. Sajókazai Kazay László, ki proventusának csekélysége miatt több izben óhajt változni. 19) 1827—31. Székely János, ki Istvándiban halt meg s özvegye oly jól maradt, hogy a gyámintézeti segélyt sem fogadta el. Székelyt hallgatói dicsérettel említették. 20) 1831—59. Zabolai Kozma Károly, ki alatt jámborodtak a szilaj erkölcsök. 1844-ben oly paplakot épitett neki az egyház, mely külsejét tekintve, a legdiszesebb volt az egész egyházmegyében; 1857-ben pedig a derék iskola épült. 21) 1859—62. Lányi Lajos, ki innen kocsordi pappá lett. Alatta csend és béke jellemezte az egyházat. 22) 1862 óta Jakó Sándor, kinek lelkipásztorsága alatt az egyházlátogatási jegyzőkönyvek az istvándi egyházról mint a legbékésebbek egyikéről nyilatkoznak. Az elöljárók közül többen kitüntették magokat s a nép az 1861-ben megkezdett épitkezések s javitásokban csaknem kifáradhatlan.

III. Tanitók és iskolaügy. Az iskolát a XVIII. század közepéig a pap tanitá; de már 1753-at előzőleg is kellett lenni tanitójának, minthogy 1753. szept. 12-ikén Cséke István istvándi tanitó özvegye ellen itéletet hoz a beregi traktus a halábori gyűlésen. Ezután ismét a papok tanitották az iskolát s a két hivatal 1812-ben különittetett el egymástól. A tanitó javára a pap is tett ajánlatot; de a beterjesztett dijlevelet oly feltét mellett erősité meg a beregi traktus, hogy a pap ajánlata ne tartassék kötelezőnek. 1812-ben tanitóul hozatott a s.-pataki főiskolából 1) Csengeri György. Őt követték: 2) 1814. Veres Imre, ki alatt az iskola rosz állapotban van. 3) 1815—20. Komáromi Benjámin. 4) 1820. Mándy Benjámin. 5) 1821—24. Szőke Mihály szorgalmas tanitó; de a ki fizetését csekélylé. 6) 1824. Mester György. 7) 1825—32. Begyes György. 1825-ben nem voltak tanitványi; de az előljárók azzal mentették, hogy a szülők egyátalán nem akarják járatni gyermekeiket iskolába. 1827-ben iskolai s templomi szolgálatával meg volnának elégedve; de panaszolják, hogy menyecske lánya az iskolában lakik a tanitás hátrányára.

Ennélfogva a vizitáció megrendelte, hogy küldje haza férjéhez. 1829-ben a felügyelet hiányzik s a szülék egyáltalán nem járatják gyermekeiket. 1830-ban csak 5 tanitványa van! A vallás históriáját ugyan értelmesen tanitja; de a vallást magát nem. Családja tisztátlanságáról panaszkodnak, mint a mely egyik oka volna, hogy az iskolát gyéren látogatják. Később nincs rá panasz. 8) 1832—40. Cséke László, ki huzamosan betegeskedett, mely alatt úgy szólván semmi iskola sem volt; később dicséretes jó tanitó lett s e végből előléptetésre ajánltatott. 9) 1840. Lökös György. 10) 1841. Mészáros István, kit dicsértek s közöttük meghagyatni kérelmeztek. 11) 1842—1848. Jakab János. Előbb betegeskedését sinlé az iskola; később pedig hanyagságát; de magok a szülők is sokszor elfogták gyermekeiket az iskolától. 12) 1848—54. Szilágyi Pál. 13) 1854—57. Bernáth Antal. 14) 1857—63. Bolyák Elek. 15) 1863. Szabó János. Ezek több-kevesebb sikerrel működtek. 16) 1864—75. Kulcsár János, ki a faiskola alakitásánál szerzett érdemet. 17) 1875—77. Bornemiszsza Imre. 18) 1877 óta Farkas Antal.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1742: 1) Minden szántóvető ember ad 3 kereszt búzát. 2) A ki aratással vagy csépjével keresi kenyerét, ad 1 köblöt rostálva. 3) A ki nem keres vagy zsellér, ad 2 vékát vagy 1 frtot. 4) Özvegyek adnak 3 sing vásznat. 5) Minden ember fizet garaspénzt 10 dénárt. 6) A ki az urak háta megett béres vagy sertéspásztor, ad rostálva 2 véka búzát. 7) Halotti predikálástól 1 frt.; énekléstől halott felett 8 kr. 8) Valakinek szénája vagyon, ad 1 boglya szénát, a kinek nincs, ad széna árát 60 dénárt. 9) Minden marhás ember fát, vagy marhátlan fizet 1 szekérrel. (Talán árát?!) 10) Az Urvacsorájához a község ad kenyeret és bort. 11) Esketéstől 1 frt., kereszteléstől den. 24. 12) Kende András majorságából decima. 13) Az ott való pátrónusok tartoznak semmivel. 14) A malomból... (Talán sabbathale?) (A legrégibb anyakönyv 3-ik lapjáról. Lásd 54. gyülekezet történ. leirása 146. lap.) 1874: Mintegy 44 köböl búza; 24 szekér széna; 12 öl fa; 40 hold föld és a stolárék. A földek adóját az egyház fizeti.

b) Tanitói fizetés. 1812: 1) Minden maga erején szántó gazda, kinek 4 lova vagy ökre s 4 köblös ősz-vetése van, fizet 1½ véka életet rostálva. 2) A 2 marhás 1 vékát. 3) Ki se nem szánt, se nem vet, ½ vékát. 4) Pénzül minden gazda 1 máriást. 5) Minden évben 3 szekér széna, melyet az ekkla felmunkál és behord. 6) Minden gazdától 1 szekér fa. 7) Egy darab tengeri föld. 8) Ifjú rektor hozáskor 1 sor főzés. 10) Tandij: abécéstől 3 máriás; könyv nélkülöző vagy deákul tanulótól 4 máriás és 1—1 véka csős tengeri. E fizetési kulcs szerint ment a proventus: 11 köböl életre, mely jobbadán búza volt; 30 szekér fára; 3 szekér szénára; 14 vonásforint 34 krra; tandijban 30—40 máriásra s 30 véka csős tengerire, a tengeri földön kivül. 1874: 20 köböl búza; 11 szekér széna; 6 öl kemény tűzifa; 18 hold föld; tandij és stoláre. (1874. dec. 12. ö. ir.)

V. Nevezetesebb gondnokok. 1778. Jármy János fő-, Nyiri Miklós algondnok, kik a templom renoválására segedelmeket ajánlanak. 1801. Duszka László, kit az egyházfi, — Fórizs Lászlóval együtt hűségéről dicsér a vizitáció. 1811. Zilay István. 1848—52. Karmacsi István. 1852—59. Varga József. 1859—62. Nyiri István, ki az iskola épitésénél erélyesen járt el. 1862—65. Nyiri Pál. 1865—70. Pogány János, ki a torony épitésénél fáradhatlan volt s tevékenysége azután sem aludt ki, s egyháza iránti buzgalmát abban is kimutatta, hogy az úrasztalát kenyérrel mindig ő látja el. 1871—76. ismét Pogány János, ki a gondnokságot letevén, mint községi biró szolgál a közjónak. 1876 óta Duszka László.

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. Az istvándi templom — Henszlman szerint — a XV. századból való. Egyetlen hajójának 2 déli ablaka van és minden sarkán diagonál irányú tám, plafondja fából van készitve. A szentély a a nyolcszög 3 oldalával van zárva, van 2 ablaka és faplafondja. (Archaeologiai közlem. III. k. III. füz. 148. lap.) Javitva több izben volt; igy legújabban 1869-ben újra zsindelyeztetett. Ugyanekkor a régi kőkathedra fölé

özvegy Duszka Istvánné egy diszes koronát készittetett 60 osztr. ért. frton. E templomhoz eredetileg nem volt a torony hozzá ragasztva, hanem azt egy távolabb álló hegyes sisakú fatorony helyettesité; 1863 őszén azonban egy 22 öl magos, bádog-sisakkal födött tornyot ragasztottak a templomhoz, a melybe beillesztették a templom régi csúcsives főkapuját is. E torony 1868. őszén készült el teljesen s mintegy 8000 frtba került. Az új toronyba Walser F. öntött 2 harangot. Az egyiket — mintegy 9 mázsást — Nyiri Miklós és ennek fia Nyiri Péter debreceni esperes öntette 500 frton; a másik — 4 mázsást — az egyház közadakozás útján szerzette. A fatoronyban is 2 harang függött. Az egyik, m.-e. 50 fontos harangot, melyen e góthbetüs körirat van: „Anno Dni 1595.“, a mándi egyházba vették meg; a másik pedig — melynek körirata ez volt: „Ad gloriam et honorem nominis Dei, fudi curavit Generosus Dominus Kende de Kölcse. A. D. 1686. Me fudit Casparus Cultrarius, cujus vita, Salus, victoria, gloria Christus, ao. 1681. Szathmarini“, — Walsernek adatott át anyag gyanánt.

Urasztali eszközök: 2 ezüst pohár; az egyiket felirata szerint adta „Kerepeczi Kata aszszony 1637“; a másik körirata pedig ez: „Istenhez való buzgó indulatjából conferalta ezen poharat Istvándi Mihály Kovács uram az Istvándi Eklában Anno Dni 1660.“ Mindkét pohár aranyozva van. 1 ezüst tányér, ezen felirattal: „Alexan. Ajtay D. Várad cum coŕte sua Clara Thuróczy D. N.-Szombat ad usum sacrae D. Caẽ offert“; az alján ismét: „Ao. Do. 1725. die 25. xris Ecclesiae Istvándiensi.“ 1 ón-kanna hasonlag Ajtay Sándortól; 2 cintányér; több abrosz, gyolcs- és selyemkendők, arany és ezüst himzésekkel, melyeket hajdan részint Kende Sándor, részint a Jármy-ház s legújabban (1869.) egy selyem és egy szőr teritőt Duszka Istvánné ajándékozott.

Egyházi és iskolai épületek: A diszes cseréppel fedett lelkészlak, mely téglából épitett szilárd épület, 1842—45. épült s mintegy 5000 frtba került. Van benne 3 szoba, konyha, kisebb és nagyobb kamara s ez alatt pince. 1874-ben újra cserepezték s lakszobáit csinosan

kijavittatta és festette az egyház. Udvarán pedig 1871-ben épitettek egy derék kútat téglából. Egyéb melléképületei ugyan régiek; de azért használhatók. Az iskola és tanitói lak egy 14 öles h. épület, kőalapon vályogból, zsindelyfedéllel 1857-ben épült. Van benne 2 lakszoba, konyha, kamara, alatta pincével, 1 tanszoba, 1 egyházi magtár s 1 istálló. Udvarán egyéb melléképületek jó karban s kertje végén a Tur partján a harangozólak; egykor iskola. Mindezen egyházi és isk. épületek a templom- s toronynyal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan javak: Az istvándi egyház összes ingatlan s különböző cimeken birtokolt külbirtoka a már elszámláltakon kivül 62 hold 389 □ öl szántóföld és 21 kaszás rét.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv; 1 db. tanácsjegyzőkönyv; 1 alamizsnás diárium; körleveles-, egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok. (1874. dec. 12. ösz. ir.)

VII. Népesség. 1786: 33 háznép. 1820: lelkek száma 276. 1877: lelkek száma 412, születtek sz. 14; újházasok sz. 4; halottak sz. 12. Iskolások. 1786: az iskolába járnak 4-en a sok szükség miatt; de járhatna 14 fiú s 13 lány; 1812: iskolás sz. 22. 1877: isk. köteles. 6—12. 44; iskolába jár 26; részben jár 9, nem jár 9.

29) Jánk.

I. A község és egyházról általában. Jánk mezőváros ka. Legnagyob részét a gf. Barkóczy—Hadik-család birja. Lakják római és görög kathólikusok. Vására van 2. Van szép erdeje s földje igen termékeny.

Régi birtokosa a Jánky nemzettség volt. 1374. és 1383. birja Jánky László, ki határjárást tartatott. 1405. A váradi káptalan Darahy János és Tamásnak elzálogositja; de Jánky váradi püspök viszszaveszi. 1421. Csáky György, 1525. részben Drágffy János. 1611. Melith Péternek, majd Várday Katalin- Nyáry Pál özvegyének királyi adománynyal adatott. (Szirmay Szat.-v.-m. Esm. II. k. 214. lap.)

A mohácsi vész után bekövetkezett háborús idők Jánkot sem kiméltek meg; az egész megyével együtt tö-

rök, tatár, német s magyar hadaktól kelle szenvednie. 1662-ben például a szatmári német várőrség 500 frtnyi kárt tett benne stb. Ezenkivül inség s pestis szintén látogatta.

A reformációt előzőleg római kathól. anyaegyház volt. Jelenben a népességnek több mint $^2/_3$-dát római és gör. kathok teszik, s csak a többi reformált.

A reformáció korában Drágffyak birtokában levén, hihetőleg Drágffy Gáspár pártfogása alatt terjedt el benne a reformáció, előbb a lutheri, később a kálvin-féle irányban. Későbbi reform. birtokosai szintén pártfogói voltak benne a ref. egyháznak.

A szatmári ref. egyházmegyei levéltár csak 1670 óta emlékszik róla, mely évről több válóperrel találkozunk Jánkról egész a XVIII. század 3-ik tizedéig. Egykor tekintélyes ref. egyház lehetett, a mennyiben Majtis és Hérmánszeg eleitől fogva filiái voltak, — noha 1707-ben külön papja emlittetik Majtisnak. 1727. tavaszán Majtis külön is vált tőle; Hérmánszeg szintén kérelmezte az elszakadhatást, mit egy időben meg is nyert. A Hérmánszeg elszakadását nyomban követte a jánki egyház elpusztulása. Széles András beszéli, hogy ő 1811-ben hallotta az akkori jánki plébánustól, — a ki attyával együtt lutheránusból lett pápistává, — hogy a pápista földesúr grf. Barkóczy inspektora Schulz foglalta el a hihetőleg fatornyot és templomot, — melybe rongyos volta miatt kötöttek — s a harangot és adta át a pápistáknak. 1753-ban már Majtisra jártak át a jánkiak istenitiszteletre, s ezzel együtt Nagyszekeres filiájává lőn Jánk, mignem 1765. Majtis anyaegyházzá lévén: hozzácsatoltatott. — Midőn 1753-ban megszünt létezni a jánki anyaegyház, az úrasztali készletek az egyház ládájával együtt Szakács Mihály jánki lakos kezére bizattak. 1783-ban Majtison a vizitáció alkalmával felnyittatván a jánki egyház ládája, kitünt: hogy Szakács Mihály a jánki úrasztali készletek közül, egy négy drágakővel ékitett ezüst poharat és két ón-tányért eladott. A megmaradt eszközök 1810 körül a majtisi egyház használatában voltak.

Ezután mitsem tudunk Jánkról 1823-ig. Ekkor Isaák Gáspár közbevetésére Sz. grf. Barkóczy János egy fundust

adott templom- és iskolahelyiség gyanánt a rajta levő 10 öles cseléd-házzal, oly feltétellel: hogy a jánki református gazdák az ő tisztei által kimutatandó helyen hasonló cseléd-házat állitsanak fel. Ugyanakkor meghagyja a vizitáció, hogy rektort vigyenek. Ezen épület templomul azonnal át is alakittatott; elkészülvén, a majtisi lelkész szolgált benne időnként, a kinek szolgálatait s Jánk kötelezettségét illetőleg egy szabályzatot adott ki a traktus, de a jánkiak ehhez ragaszkodni nem akartak; sőt úrasztali készleteiket is elvivék, s azt követelték, hogy a majtisi pap úrvacsorát osztani is járjon át; de az 1829-iki vizitáció megrendeli nekik, hogy ők járjanak át Majtisra. 1873-ban grf. Barkóczy János az eddigi parókhiális fundus mellett templomhelyet adván, arra, e csak 130 lélekből álló gyülekezet részint önerején, részint Nagyváradi Ajtay Sámuel 400 frt. adományából, részint az egyházkerülettől több izben nyert 570 frt. államsegélyből egy 10 öl hosszú 4½ öl széles csinos tégla templomot épitett, mely minden vasárnap tömve van néppel, s benne bizonyos meghatározott vasárnapokon a majtis-jánki lelkész, máskor pediglen saját helyi tanitója szolgál.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatt történt események. A régibb lelkészekről nincs említés. 1689. Tétsi K. János. 1718. Vásárhelyi M. Márton. 1725-ben mint aszszeszszor el akart innen menni, de az Ajtay-ház és Ötvös Miklós kérésére ott hagyatott. 1726-ban panaszolják a vizitáció előtt, hogy az elhalt alispán Ajtay Mihály az egyház 30 ezüst forintját rézre váltván, elköltötte. Családjának meghagyatott, hogy váltsa vissza és fizesse meg. (Ezen családból való a mostani templomra adakozó A. S. is.) 1726-ban Zalányi Pál, a gacsályi pap, rendeltetett Jánkra; de ez április 8-án az árvizbe fult Peleske körül, s május 1-sején Petróczy György rendeltetett helyébe. Az 1727-ik évi vizitáció előtt dicsérik hivei, de mégsem maraszták. Helyébe jött 1727—30. Kémeri László, volt matolcsi rektor. 1730-ban Szigeti Zsigmond, ki 1731-ben az újévi vizitátorokat nagyon embertelenül traktálta. Fenyegetőzött, hogy a püspökhöz megyen, melyre a vizitátorok kijelenték, hogy mehet, mihelyt a traktus törvényt láttat felette. 1731. tavaszán

gacsályi pappá lett. 1731-ben úgy látszik nem volt pap Jánkon, mert a vizitáció csak annyit ir: „a jánki rektor magát jól viselte.“ 1732-ben ide dislokáltatott Horváth István. Ez megmaradt 1733-ra is, midőn a vizitáció a jánkiakat igy fenyegette: „Nem lesz papjok senki, ha a parókhiát meg nem épitik!“ 1733—35-ig Kisari Gergely. 1734-ben „generosus Dnus Ajtay de restitutione sabbathalis proventus admonitus est.“ Ez a malom, melyből a sabbathále járt, Hérmánszegnél lehetett a Szamoson. 1735-ben Harsányi János. 1736—41. Muzsai István új pap. 1741—1744-ig Mezei János új pap, ki innen más traktusba igérkezett. 1742-ben igy ir a vizitáció: „restek a jánkiak a templom megújitásában. Melyben bár segitené a nőtlenségben és gyermek nélkül élő patrónus tek. Ajtay Sámuel úr!“ 1743-ban a sirásás alkalmával találtak egy aranyat, mely az egyház ládájába tétetett. 1744: „templum et parochiam non curant, aedilem non habent.“ Ugyanekkor jött Vida József, ki 1745-re nem akart maradni, mert hallgatói sem templomba nem jártak, sem a templommal és parókhiával nem gondoltak. 1745-ben jött Solymosi József, kinek idejében karácsonyban az egyházfi nem léte miatt szent bor és kenyér nem adatván, elmult az úrvacsora-osztás Jánkon. 1747-ben Solymosi helyett az esperes tudta nélkül más papot hivtak; templomjukkal, parókhiájukkal nem gondoltak, szegénységökkel mentvén magukat. Ekkor jött Váry Mihály, ki 1751-ben csak úgy igérte megmaradását, ha a dülőfélben levő parókhiális épületek kijavittatnak. Utánna több rendes jánki ref. lelkészszel nem találkozunk.

III. Tanitók és iskolaügy. 1690-ben Jánki István mint jánki tanitó szubskribál. 1705-ben lenni kellett tanitónak Jánkon, mert a tanitói fizetés be van jegyezve a Bélteki Usualis matriculájában. 1725-ben ezt irja a vizitáció: „scholam male curant jankiensies.“ 1726-ban ez van bejegyezve: „a rektor nem marasztatott; Czégénybe van hivatala.“ Ez Bényei Gábor nevíi volt, mint kitetszik Cz.-Dányád alatt. 1726-ban jött Gönczy András, s ekkor jó iskolát épitettek. 1732-ben ezt mondja a vizitáció: „a jánki rektor dicsértetik, jól tanit.“ Ugyanezt mondja 1733-ban is. 1734-ben a tanitóról ennyi emlittetik csak:

„rosz, káromkodós.“ 1736-ban Sentei nevü tanitó marasztatott; de nem maradt. Jött helyette ugyanekkor Szigeti Ferenc, kinek idejében 1749-ben pirongatták a hérmánszegieket, hogy a „parókhia minort“ — vagyis t. i. a tanitói lak- és iskolát — 12 év óta nem csinálták Jánkon; pedig ez az ő teendőjük lett volna. Marasztották Szigetit holtig; de 15 évi tanitóskodása után 1751-ben önként lemondott öregsége miatt. 1751-ben Ujvárosi Márton hivatott meg tanitóul. Elment-e? Nem tudható. 1752-re Maklári Sámuel volt Jánkra tervezve; de hihetőleg el nem ment. 1753-ban mint majtisi tanitó emlittetik. Jánkon ezután tanitó sem volt egész 1823-ig, a midőn a felszaporodó hiveknek meghagyja a vizitáció, hogy rektort vigyenek. 1829-ben már Mándy Benjámin a tanitó, a ki az egyházmegyének a Jánk és Majtis közötti viszonyt szabályozó rendelete ellen a népet felizgatta, a miért keményen megdorgáltatott. Az 1831/2-iki vizitáción nem levén tanitói működésével megelégedve a nép, hivataláról egy időre lemond. Utóda 1832/3. Tóth József, kedvességben van, s igy marad mint szorgalmas tanitó 1835/6-ig, de már az 1836/7-iki vizitáción a szintén dicsért Szilágyi Dánielt marasztják meg tanitó- és lévitának. 1838/9-ben a vizitáció figyelembe s a jobb tanitók közé sorozni ajánlja. 1839/40-ben előléptetést kér, s hihetőleg 1841-ben meg is nyerte. 1841/2—44/5. Szegedy István, kit dicsérnek, de a ki a csekély fizetés miatt más helyre költözött. Az 1845/6-iki vizitáció utóda Szilágyi Dánielről azt irja, hogy egyetlen egy tanitványát sem találta. 1846—48. Vatay Mihály, ki csekély eredményt tanúsitott. 1848—50. Király Pál. 1850—53. Bernát Antal. 1853—59. Csengeri István. 1859—64. Nagy Zsigmond segédlelkész, jeles tanitó, ki innen cs.-bagosi lelkészszé lett. 1864—65. Kalós Péter segédlelkész. Őt követte Mándy Antal, ki itt meghalt, és Juhász József, majd Lukács Gyula váltott fel 1866-ig. 1866—69. Réz István, rendes lelkész volt a tanitó. 1869—71. Bernáth Károly. 1871—72. Fodor Lajos. 1873. Domián János. 1873—74. Farkas Antal. 1874 tavasza óta Peres János.

V. Belhivatalnoki fizetések. 1703-ban a két belhivatalnokot következőleg fizették: 1) Minden gazda

ember, a kinek 2 hold vetése van, ád 3 kereszt búzát, melynek egyike a papé, másika a tanitóé. 2) A kinek vetése nincsen, ád 3 véka búzát, egyike a tanitóé. 3) Az ekklézsia rétjét falustól tartoznak megkaszálni, feltakarni és kihordani. 4) Fát minden ember ád 1—1 szekérrel, melyből a tanitó $^1/_3$-dos. 5) Halotti prédikálásért 1 frt. 6) Házasulók esketésétől 30 poltura. 7) Keresztelésért 24 dénár. 8) 3 mezeje lévén a helységnek, kettején van 3—3 szántóföld, egyiken 2, melyeket kétszer szántanak meg. 9) A jövevények és zsellérek fél bért adnak. 10) A guzsalyos özvegyek adnak 3—3 sing vásznat, melyből $^1/_3$-dos a tanitó. 11) A tanitónak adnak egy kerülésbeli coquiát. 12) Adnak a tanitónak halotti temetésért 8 polturát vagy 1 tyúkot s 1 kenyeret. (Bélteki Matricula usualis. 101. lap.) 1725-ben Eötvös Miklós udvarából fizettek a papnak 15 forintot és 5 köböl búzát, az özvegy Ajtay Mihály udvarából 5 forintot és 5 köböl búzát. 1875-ben a jánki tanitó fizetése: 9 köböl búza; 4 $^1/_2$ szekér széna; 9 hold sovány föld; 1 $^1/_2$ hold kaszáló; 5 öl tűzifa; mintegy 18 tanköteles gyermektől 7 frt. 20 kr., 18 véka zab, 18 csirke, s a fensőbb e. hatóságilag megállapitott stoláre és szállás.

VI. Templom, úrasztali készletek; egyéb egyházi s iskolai épületek; ingóságok és ingatlanok. Bár az ős templom a kathólikusok részére elfoglaltatott is; mindamellett megismertetjük azt, mint középkori műemléket, röviden a következőkben: épült — épitési modora után itélve — a XV. század 2-ik felében tégla és terméskőből. Egyetlen hajójának hoszsza 8 öl; szélessége 5 öl; magassága 5 öl. A szentély hoszsza 4 öl; szélessége 4 öl; magassága 4 és $^1/_2$ öl. A hajótól a szentélyt csúcsives diadaliv választja el. Boltozat csak a 8 szög három oldalával zárt szentélyben van és ez csúcsives. Kapuzata 2 van, a nyogoti végén s a déli oldalán a hajónak s mindkettő csúcsives; de az utóbbi be van rakva. Az ablakok a templom déli oldalán vannak. A hajón 2 s a szentélyen 3, mindenik csúcsives, felül kőrózsákkal.

A jelen század eleje óta használt oratórium a már előadott módon a gf. Barkóczy-féle cselédház végében alakittatott, kelet felől. (Török Mihály gondnok idejében

stb.) Mint előadtuk, 1873-ban a kis egyház buzgalma folytán stb. egy új csinos templom épült.

Urasztali készletek. Egy finom ezüst tányér ezen körirattal: „Pio zelo raro distorta hac aetate exemplo sacris ecclesiae Jankiensis usibus offert Elisabetha Lonyay cum symbolo: pietas ad omnia utilis I. Tim. 5 8 r. anno verbi in carnati 1722.“ Egy ily köriratú ezüst pohár: „Symbolum charitatis Jesum amantem redamantis Dnae Elisabethae Lonyai cum lemmate: poculum salutem summam et nomen Jehovae prae . . . dicabo Spsalm. 116—13 adminstrando sacro fidelium oppidi Jánk convivio eücharistio consecratum anno partus virginei 1722.“ 2 darab cin-kanna ily bevésettel: „Michael Ajtay vicecomes et consors ejus Elisabetha Lonyai fieri curarunt 1716.“ 1 ódon lengeteg kendő, selyemvirágokkal varrva, közepén ily alak I.HS, három szegletén pedig +. 1 lenge kendő arany- és selyemfonal virágokkal, közepén ily kivarrott szavak állanak: „Pótor Örzsébeth varta ez keszkenőt és ajánlotta Jánk városának 1650.“ 1 aranyfonállal, fehér virágokkal körül varrott fehér kendő, közepén ez olvasható: „Michael Ajtay cum cons. sua Elisabetha Lonyai offert in usum sacrae coenae dominicae 1698.“ 1 kockákból készült nagy abrosz, közepén ez áll: „1698. Michael Ajtay cum consorte sua Elisabetha Lonyai offert in usu sacrae coenae.“ 1 sávos és 1 gyolcs abrosz Jakab János ajándéka. 2 más sáhos abrosz s 1 verhenyes — selyemfonállal varrott — kendő; 1 lengeteg — zöld selyemmel varrott — kendő.

Iskola és tanitói lakul használtatik azon épület, melynek keleti részében az oratórium volt. Az oratórium előtti haranglábon egy kis harang áll, mely 1828-ban öntetett.

Az anyakönyvek s jegyzőkönyvek Majtison vezettetnek s a lelkésznél állanak.

Összes ingatlanság a már fentebb is emlitett 8 hold és 316 □ öl belhivatalnoki földilletmény, 1600 □ ölnyivel számitva. (1875. márc. 10. összeirás.)

VII. Népesség. 1801: Lelkek sz. 145. 1877: Lelkek sz. 127, újházasok sz. 2, szül. sz. 7, konfirmáltak sz. 6, halottak sz. 9. Iskolások. 1877: tanköt. sz. 6—12. 21, isk. jár 21.

30) Keér.

I. A község- és egyházról általában. Fekszik Szatmárban, a Szamos balpartján. 1292. Kállay Mihály, Jakab, Kopaz Tamás fia által való elfoglaltatásáról panaszkodik. 1427. Zsigmond király Kállay Jánosnak új királyi adománynyal ajándékozza. 1548. Dobó Ferenc és Domokos nyer benne részt. A Kállayak kérése folytán egy ideig a szomszéd községekkel együtt Szabolcsvármegyébe volt kebelezve. (Szirmai Szat.-v.-m. E. II. k. 358. l.)

A Szamos gyakori kiáradásai miatt helyét többször változtatta, ezenkivül a háborús idők sanyarúságait is szenvedte; a pestis is meglátogatta.

A reformációt hihetőleg az egykor protestáns Kállay-család — mint földesura — befolyása után vette be s mint leánygyülekezet, az átellenes parton fekvő Semlyén filiája volt 1873-ig, de ekkor paplakot épitvén, a lelkészt átköltöztette, a mit Semjén rosz neven vevén, felsőbb e. hatósági engedélylyel különvált Keértől. Lelkésze: Varga Menyhért. Elődeit lásd Keér-Semjén alatt.

II. Tanitók és iskolaügy. Az iskolások előbb Semjénbe jártak át, midőn t. i. a Szamos megengedé. 1783 vagy talán 1782 tavaszán segédtanitóság állittatván Keéren, az legelsőben Gáti Sámuellel töltetett be; de a ki „rosz ember“ levén, helyére dislokáltatott 1784-ben Darvai József; 1786-ban Szilágyi György, ki itt meghalálozván, félidőben jött helyette 1788-ban: Szűcs István; 1793-ban Kiss József; 1796-ban Konyáry Ferenc; 1797. Czeglédi Mihály; 1798. Molnár Mihály; 1800-ban Kiss József. Ez idős volta miatt — igy szól a vizitáció, — alkalmatlan levén a toronyba járás- és harangozásra, elbocsáttatott 1803-ban. Ugyanez évben Szilágyi János iskolába nem járás és isk. épület nem létéről panaszol. 1806. Kondor István. 1810. Boros Márton. Semmi iskolája, még tanitványa sincs; de a szülék beismerik, hogy ennek magok az okai. 1811-ben mellgyengeség miatt lemondott. 1812—18. Csonka János, ki jó tanitó volt. Az 1814. nov. vizitáció megdicséri; egyszersmind meghagyja a keérieknek: „hogy mivel nincs a télnek mivel

mennie“ fizetését a legnagyobb pontossággal behajtsák. 1818—28. Szekeres László; szintén szorgalmas tanitó. 1828. Herman András, hanyag tanitó. 1829—35. Márton Imre, ki szintén dicséretes tanitó volt. 1835—37. Szerdahelyi Ferenc. 1837—51. Berki Sándor, ki egyike a szatmári ref. egyházmegye jobb tanitóinak. 1851—53. Szegedi István. 1853—60. Halász Pál. 1860—65. Varga Menyhért segédlelkész, szintén jó tanitó. 1865 óta Székely János.

III. Belhivatalnoki fizetések. Keérből hajdan a belhivatalnokoknak alig jött valami proventusok. 1801-ben a Semjénben lakó lelkész következő dijt húzott innen: 53 vfrtot, 33 szekér fát, 33 szekér szénát, 13 köböl megrostált tisztabúzát, 6 vfrt. stolárét; földje volt 2 fordulón 4 köblös, melyet az ekkla szántott. (Belhiv. fiz. összeg. kimut. 1801.) 1875. a helyben lakó lelkész fizetése: 22 köböl búza, 30 frt. készpénz, 132 frt. szénaváltság; 6 öl kemény tüzifa, 36 hold föld, (1200 □ ölével) melyből a régi 5 és ½ hold adóját az egyház, a többiét a lelkész fizeti, mintegy 20 frt. stoláre. (1875. évi összeirás.)

A tanitói fizetés 1801: 7 rhfrt. 12 kr., 13 köböl búza: 33 szekér fa, 2 fordulón 4 hold föld, 2 köböl 2 véka búza és 8 frt. 36 kr. tandijul. 1875: 22 köböl élet s 5 frt.; 6 öl kemény tűzifa, 18 hold föld egy tagban, melyből 7 és ½ hold régi föld adóját az egyház fizeti, ½ hold lanka, az ó-temető fűtermésének használata, 10 frt. stoláre és tandijul minden iskolástól ½ véka zab s ugyananynyi rozs rostálva, 23 kr. s 1 csirke.

IV. Templom, torony, úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. Keérben hajdan a templom fából volt s e helyett épittetett a jelenlegi imaház, mely egy igen egyszerü épület. Épitési idejét nem tudjuk. A torony a templomtól távol, fából van s benne 2 harang függ.

Az egyszerü úrasztalhoz való sz. eszközök ezek: 1 szőrszövet és 1 sáhos abrosz, 1 kék selyemkendő rojtozva, 1 nagyobb és 2 kisebb tüll- s 1 molkendő, 1 sáhos kendő, 1 cin-tányér, 1 aranyozott régi pohár, 1 cin-kanna, s 1 aranyvirágos keresztelő pohár.

Az egyházi épületek közül a paplak épittetett 1870—71. s az iskola 1868-ban. Ezek a templom s az egyház 2 szárazmalmával együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan birtokai az egyháznak a már emlitett belhivatalnoki szállások, külbirtokállományok s 2 malmon kivül 50 hold földből állanak, melynek nagyobb része kaszáló.

Ingóságait pedig az 1806. április 20. nyitott s azóta folytatott anyakönyvek s későbbi keletű jegyzőkönyvek teszik stb.

V. Népesség. 1801: Lelkek sz. 136. 1877: lelkek sz. 607, újházasok sz. 4, szülöttek sz. 36, konfirmáltak sz. 94, halottak sz. 18. Iskolások. 1801: Tanulók sz. 20. 1877: tanköt. 6—12-ig 70, iskolába jár 55, részben jár 9, nem jár 6.

31) Keér-Semjén.

I. A község és egyházról általában. Keér-Semjén fekszik Szatmárban a Szamos jobb partján. 1427-ben Zsigmond király Kállay Jánosnak adományozta. (Szirmai Szatmárvárm. e. II. k. 363. l.) Legnagyobb részben ma is a Kállay-család birja. Viszontagságairól anynyit mondhatunk, hogy a Szamos kiáradásai s a hadvészek többször látogatták; valamint a pestis is.

Reformáltatása időpontját meghatározni nem tudjuk; de erős azon vélelmünk: hogy ez az egykor protestáns Kállay-család — mint földesúr — befolyásával s pártfogása alatt történt és hogy a reformáció kálvini iránya 1570 körül már teljesen megerősödött benne. Kezdettől óta anyaegyház volt s mint ilyen, filiájával, az átellenes parton levő Kéérrel együtt, a szatmári ref. egyházmegye kiegészitő része volt s az ma is. Pártfogója a Kállay-család róm. kathólikussá levén, elmaradt az e család udvarából járt dézma is; sőt üldözni kezdték ez egyházat. A szatmáre.-m. levéltárban levő 1718. ápr. 15. kelt okmány szerint, Kállay János a semjéni parókhiális telket elcseréli; egy 1720. nov. 21-iki u.-o. levő s a budapesti vallásügyi bizottság elé terjesztendett okmányban panaszolja az es-

peres, hogy Kállay Ferenc a semjéni ref. templomot elfoglalta. Ugyanez időben róm. kath. lelkész is volt Semjénben, ki nyomozásokat is tett a szomszédos ref. egyházak és lelkészeik ellen; de e nyájnélküli pásztor, a Kállayaknak a szabolcsi jószágaikra lett elvonulásával, szintén elhagyta e tájat. Az újabb időben (1860—70.) a semjéniek új tégla templomot s tornyot épitettek s miután Keér papjokat elvitte, 1873-ban a papi állomást újból szervezték és ismét anyaegyházzá lőnek, és a régi rozzant helyett egy új paplakot épitettek. Ezekben pedig Pető János gondnoknak volt nevezetes része, ki buzgó tevékenységet fejtett ki egyháza érdekében.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A XVI. és XVII. századbeli k.-semjéni ref. lelkészek emlékezete fenn nem maradt. Az egyházmegyei levéltár a következőkről emlékezik: 1) 1704. Ecsedi Márton. 2) 1720. Szentmártoni Mózes. 3) Az 1725-iki vizitáció a lelkészt nem nevezi meg, egyedül csak kihágó természetét emliti. 4) 1726. vagy talán régebben is ott lakott Udvarhelyi György, egész 1728-ig. Az 1726-iki vizitáció a lelkészi szolgálatról következőleg rendelkezik: „Die Solis duae conciones, una in ecclesia altera, scilicet filia; una etiam in ecclesia matre; diebus gregariis singulis vicibus.“ 5) 1728. Solymosi József dislokáltatott ide, ki hivatalából letétetett. 6) 1729. Kegyes Ferenc. 7) 1730-ban Gödöllei István. 8) 1731—1733. Sárai András lévita, kiért a kibocsátási dijat is megfizették hallgatói, csakhogy legalább 3 évig maradjon ott. Dicsérték és szivesen maraszták; de betegsége és a Szamoson járás miatt nem maradt. 9) 1733—36. Szigeti Zsigmond, kit szintén szivesen marasztottak. 10) 1737—39. Bodoki Mihály. 11) 1840—42. Gyalai Sámuel. 12) 1742—45. Bodoki Sámuel. 1743-ban — midőn Gyarmatra mentek a vizitációra az elöljárók — marasztják; 1744. panaszolnak ellene, hogy nem katekhizál s hétköznap nem olvas bibliát. Ugyanekkor igy ir a vizitáció: „Illustrissima domina terrestris Mária Perényi (talán valamelyik Kállayné) petit ministrum, qui literas scribere et perlegere dextere sciat.“ A semjéniek más papot kérvén, ezt felelte nekik a vizitáció: „Kevés most a pap, — hihetőleg a pestis

miatt; — jobb ezzel maradnak, mint semmivel.“ 1745-re ismét nem marasztják. Ugyanekkor vizsgálatot rendel az egyházmegye a parókhián s cinteremben verekedők ellen; a kik azonban nem a pap cselédeihez tartoztak. 13) 1745—48. Szilágyi Miklós. 1748-ban nem akart maradni, azzal mentvén magát, hogy a földesúrtól sokat szenved, a ki békóval és tömlöccel fenyegeti. Keér ellen panaszol, hogy nincs nálok egyházi fenyiték; a k . . . át, káromkodót 4 poltrára büntetik. Innen Simába igérkezett. 14) 1748. Harasztkereki Gergely, beteges ember. 15) 1749. Szatmári M. János. 16) 1750—58. Radnóti János. 17) 1758. Mogyorósi András. 18) 1759. Tótfalusi Miklós. 19) 1762—64. Vásárhelyi Kelemen. 1763. és 1764-ben panaszolnak ellene, hogy Keéren mindig későn végzi a vasárnap reggeli lelkészi szolgálatot. Mocsi Istvánt hivták helyette ugyanekkor; de ebbe a vizitáció bele nem egyezett. 20) 1765—71. Mogyorósi András, mindvégig kedvelt pap. 21) 1771—77-ig nem szól a vizitáció Semjénről. 22) 1776—88. Debreceni Ferenc. 1776 tavaszán, ha előbb nem, már Semjénben lakott s mindvégig kedvelt papja volt. 1783-ban Keér el akart válni; ugyanekkor állittatott fel ott a külön tanitóság, a melylyel a papi jövedelem csonkulást szenvedett. 23) 1788—89. Gáti József. 24) 1790. Illyési József. 25) 1791. Pesti József. 26) 1792—95. Kovács Márton. Hasztalan maraszták, maradni nem akart. 27) 1795-re dislokáltatott Kassai Sámuel. 28) 1797. Szabó János. 29) 1798. Ketzeli Ferenc. 30) 1800—1806. Csepelyi Mihály. 1802-ben a parókhia rongyos. 31) 1806. Kiss Mihály. Ennek halála után még ez évben 32) Tardi Mózes. 33) 1807—11. Szél György. 34) 1811—15. Pelsőczi Mihály. Kedvellik; de mivel a fizetést szorosan megkivánja: változik. 35) 1815—18. Őri József. 36) 1818—22. Dobos András. 37) 1822—28. Kurovszki György. Alatta Semjén nem akarja az iskolát megcsinálni; a tanitást pedig megkivánja, holott a paplakon a tanitásra alkalmas helyiség nincsen; Keér pedig azt követeli, hogy estvére kereszteljen nálok, ne reggel midőn az istenitisztelet végzésére átmegy: mindezeknél fogva változik. 38) 1828. Füsüs Dániel. Mind a paplak, mind a templom siralmas állapotban van. 39) 1829—30. Illyés István,

később f.-gyarmati pap. 40) 1830. Gáthy István. 41) 1831—40. Dobos András, ki másodizben lakott itt. 42) 1840—42. Somodi Molnár Ferenc, jelenleg cz.-dányádi lelkész. 43) 1842—65. Kiss Péter, ki itt halt meg. 44) 1865—74. Varga Menyhért, az előbbinek segéde, ki Keérre ment át. 45) 1874 óta Balogh Áron, előbb borzovai lelkész.

III. Iskolaügy és tanitók. Semjénben kezdettől fogva a lelkészek tanitották az iskolát; ámbár koronként külön tanitókra is akadunk; igy p. 1852. Szegedi István. 1863. Kolumbán Bálint. 1865—66. Székely János. 1867—71. Tomori Pál. 1872—74. Szombati János. 1875. Kolumbán Bálint. 1877. Bornemiszsza Imre.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705: 1) Minden ágytól adnak 1 frtot, ha 3-an vannak is egy háznál. 2) Minden frt. után 1—1 véka búzát. 3) 1 boglya szénát minden háztartók. 4) 1 szekér fa minden udvartól azon mód szerint. 5) A Kállay uraktól ezelőtt tizedrészt adtanak. 6) Esztendős zsellér dénár 24. Azontúl dr. 51, ½ véka búza. Azontúl úgy fizessen mint a lakos. 7) Keresztelés dr. 24; esketés frt. 1; halotti predikáció frt. 1; hal. éneklés dr. 24. (Bélteki Matric. Us. 85. lap.) 1801: 29 v.-frt., 7 köböl rostált búza, 20 szekér széna, 27 szekér fa, 3 v.-frt. stoláre, 2 fordulón 3 köblös föld, melyet az ekkla szánt, 1 ford. 2 boglyás kaszáló. (Belhiv. fizet. összeg. kim. 1801.) 1877: 20 köböl kétszeres élet; 72 frt. széna-váltság; 7 öl kemény tűzifa, udvarára szállitva; 13 hold szántóföld; 20 hold rét, mely csak száraz időkben használható s a lelkészi állomás újból állitása alkalmával bocsáttatott az egyház közvetlen birtokától; a stolárék.

b) Tanitói fizetés 1877: 7 köböl kétszeres, 2 öl kemény tűzifa udvarára szállitva, 7 katasztralis hold és 1000 □ öl föld, de a mit az iskola teljes elkészülteig az egyház használ; tandijul m.-e. 16 frt., minden tanitványtól 40 krt számitván, m.-e. 40 véka szemes tengeri s ugyananynyi csirke.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek; ingó és ingatlan javak. A régi templom fából volt s

helyette szilárd anyagból egy újabb izlésű diszes templomot épitett a semlyéni hivek buzgalma, mely 1867-ben készült el. Bádogos tornyában 2 harang függ, az egyik mintegy 1½ mázsást 1799-ben öntötte Cserépi Ferenc Rettegen, Erdélyben, az egyház költségén; a kisebb 1 mázsást 1846-ban Kovács Mihály egyháztag ajándékozta.

Urasztali eszközök: 9 darab részint fehér patyolat, részint selyem és másnemű teritő. Ezek közűl 1 fehér patyolaton ezen körirat olvasható: „Én vagyok az életnek ama kenyere stb.“; 1 kis rózsaszin selyemkendő Jezik Simon izráelita; 1 nagyobb selyemteritő pedig Petőh Pál gondnok ajándoka 1870-ből. Ezen teritők legnagyobb részt aranyfonal- és vörös selyemmel vannak himezve. Továbbá: 2 db. cin-tányér 1641-, 1 db. aranyos szélű ezüst pohár 1644 és 1 cin-kanna 1644-ből s 1 boros korsó.

Az egyházi és iskolai épületek közűl a mostani paplak (lásd I. cikk) igen kényelmes új épület; az iskolaépület pedig a régi paplak, de a mely maholnap teljesen alkalmatlanná lesz. Ezek a templommal együtt a tűz ellen biztositvák.

Ingatlanok: közvetlen egyházi birtok: 41 hold s 77 □ öl rét és 23 hold s 100 □° szántóföld; továbbá 3 h. szántóföld végrendeleti hagyomány. Lelkészi állomány: 13 hold s 100 □° szántóföld. Tanitói állomány: 7 hold s 1000 □° sz.-f. A holdak 1600 □ ölével számitva.

Az egyház ingóságait az anyakönyvek (1777 óta) s különböző jegyzőkönyveké s az 1833. készült parókhiális pecsét teszik.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 96. 1877: Lelkek sz. 386, újházas. sz. 2, szülött. sz. 20, konfirmált. 8, halott. sz. 13. Iskolások. 1877: tanköt. 6—12-ig 56, iskolába jár 44, részben járt 6, nem járt 6.

32) Kisar.

I. A községről általában. Kisar fekszik Szatmármegyében a Tisza balbartján. A hagyomány szerint halászkunyhókból keletkezett, melyeket a Tisza-part oly pontjára épitettek, mely a vizár által kevésbé volt látogatva s

talán innen van Kis-Ar neve. Árviz-járta agyagos határa leginkább tavaszi vetemények alá való, legelők, gyümölcsösök (különösen nagy almásokkal) és erdőkkel bővölködik, de ez utóbbiak megfogytak. Földesurai a következők voltak: 1520. Rozsályi Kun Péter és Pál; 1524. Drágffy János; 1633. Bethlen István és Péter; 1662. Székely László; 1663. Vas Márton, kik benne rész-jószágot nyertek. (Sz. Sz.-v.-m. E. II. k. 235. lap.)

Viszontagságaiból a következőket emlithetjük meg: 1565-ben Schwendy Lázár és Haszszán basa csatároztak mellette. (Szir.) A szatmári német várőrség 2000 frtnál is több kárt tett benne, a mint ez az 1662. tartott megyei vizsgálatból kitetszik. (Sz.-v.-m. levéltár act. pol. fasc. 12. 1662.) A kuruc-világban többféle hadak szállották és sarcolták meg, mely ellen a vezérektől kieszközölt védlevelekkel oltalmazták magokat a kisariak; igy I. Apaffy Mihály fejedelem 1681. szept. 21. debreceni táborából egy rendeletet ad „a lelki és testi szabadságért fegyvert viselő magyarországi lovas és gyalog hadaknak, hogy a kisari lakosokra reászállani, őket ingyen való gazdálkodásra kényszeriteni és annak nem praestalásáért személyekben szidni, verni és akárminemü külső-belső javokban megkárositani, templomokra és keritésekre, parókhiális házokra és szőlőhegyekre erőszakosan menni ne merészeljenek.“ A törökök kiüzetése alkalmával nagyobb mérvü fuvarozásra is kényszerittetett, mely célból a község fogatot és kocsist is kénytelen volt tartani, kit havonként fizettek. Ezt igazolja egy, a kisari ref. egyház ládájában őrzött irat, melyben „a birák és lakosok rekognoskálják“ . . . „hogy helységük lakosát Péterfi Miklóst k. k. király urok ő f. parancsolatjából fogadták volt meg helységestől kocsisnak Landor-Fehérvárig és az odavaló vidékig, igérvén néki bizonyos fizetést holnaponként a feljebb mult esztendőkben, mely szolgálatjában adnak neki helységestől egy darab földet . . . a Nagyar felől való füzesen“ stb. (Az évszám le van szakadva.) Egy 3-dik (ugyancsak az egyház lád. levő okmány szerint) bizonyos „szokás“ divott közöttük, mely a biróság viselésén kivül talán a határbeli közös haszonvételek s szolgálmányokra vonatkozott; de a mely megrontatván, Nagyarból hivott 8 egyén által a következőleg intéztetett

el: „Kis Arban lött 8 ember törvénye Anno 1685. Dum ignoro. Mi jó lelkiismeretünk szerint az előnkbe adott dolgot megvizsgálván, az felelet után tettünk ilyen törvényt: az Fejedelem szernek (egykor Bethlen István által birtokolt része a falunak) és az Károlyi szernek (Károlyi-család birtokrésze) adtunk hütöt azon, hogy eskedjenek meg hogy tulajdon Pongrácz uram háboritotta meg közöttünk, az régi közöttünk levő szokást, ezen ű kegyelmek elhadták magokat maradni s nem eskettenek meg. 2-do álljanak elő az Fülpösi szer és Kun szer, (hasonlag a Fülpösi- és Kun-családi birtokrész) egy-egy ember, eskedjenek meg azon, hogy nem N. Pongrácz uram volt az közöttünk levő régi szokásnak elbontója, ha ezek is magokat azon elhadnák mondám egyik az másik szerre menjen az régi szokás szerént, valamint az régi végezés és kötés volt közöttünk, az 100 frt. büntetés alatt. Ezen törvénytevő emberek által ezen törvényben azt is meglátattuk, hogy az kik ezen veszedelmes időben az biróságot viselték azokra ne menjen az bíróság, mivel igen sajnálják, hanem más emberek, kikkel az falu megelégszik, az legyen biró, hogy ha pedig oly nem találtatnék, melylyel a falu megelégednék kételenség alatt azoknak is fel kell venni. Lött ezen törvénytétel nagyari becsületes emberek által u. m. Tóth Mihály, Kovács Gáspár, Bihary János, Kónya István, Szűcs István, Bihari Márton, Forpai Gólya János és Szilágyi György uramék előtt.“ Ezzel kapcsolatban meg kell emlitenünk, hogy bár 1848. előtt mint jobbágy község földesúri hatóság alatt állt (1810. és következő években a gf. Károlyiak, Szarka-, Pongrácz-, Bay-, b. Perényi-, Csatári-család s Isaák Gáspár levén földesurai); de mindazáltal nemesség is lakta Kisart, kiknek elöljárójuk a nemesek hadnagya volt; igy p. 1810-ben a 110 gazda közűl 18 volt nemes. (Szirm.)

II. Az egyházról általában. A hitjavitást előzőleg Kisar r. kath. anyaegyház lehetett. Az 1864-iki „Schematismus cleri Szatmár.“ 154. lapja szerint régi kathól. templom létezett benne. Ezt igazolja azon szentelt viztartó is, mely e század elején a kisari ref. templom körűl találtatott. A reformáció a Rozsályi Kun és a Drágffy protest. főúri családok pártfogása alatt szilárdult meg benne.

A szájhagyomány szerint előbb Nagyarnak lett volna filiája; de erre nézve semmi okmány sincs a szatmári ref. egyházmegye levéltárában. Ha filia volt is kezdetben, hamar anyásittatott; mert már a XVII-ik században egyike a szatmári ref. egyházmegye legtekintélyesebb gyülekezeteinek, s benne egyházmegyei gyűlések is tartattak, igy p. 1686. okt. 23. 1693. febr. 25.; majd 1704. ápr. 9. stb. és az újabb időben majd minden évtizedben. Legrégibb multjáról keveset tudunk. A sz.-e.-m. Vet. Tarczalian. protocolluma egyes házassági s válópereket sorol elő 1670—1725. s 30-ig. Anynyi kétségtelen, hogy már a XVII-ik században papja sőt tanitója is volt. A gyülekezetet közvetlenül a lelkész igazgatta a polgári elöljárókkal, kik a vizitáción megjelentek s a papot, mestert marasztották; mig a lelkész-hivás joga az egyháztanács, majd legújabban a népre szállt s a tanitó hivása az egyháztanács jogkörébe ment át. Az egyház gazdái az egyházfiak voltak, kik közül talán 1786. v. 1725-ből Juhász Mihály és Szita Márton emléke maradt. A presbitérium felállitása és gondnokság rendszeresitése idejéről nincs tudomásunk. 1861 óta itt is képviseleti alapon van szervezve a presbitérium. Napjainkban ez egyház buzgósága- és haladásának több-több jelét adja; ide mutat a többek között az is, hogy az iskoláztatást megkönnyitette, a menynyiben a tandijt eltörölvén, e helyett a tanitónak az egyházi pénztárból 100 o. é. frtot fizet.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A kisari lelkészek névsora az 1690-ik évet előzőleg nem maradt fenn. 1) 1690. Dányádi György a kisari lelkész (lásd az esperesek közt); de hogy elődei is voltak, kétségtelen. 2) 1697. Almási János. Utódai 1720-ig kik voltak, nem tudjuk. 3) 1720—26. Kisari Gergely, valódilag Nagy G., kisari fi. Az 1726-iki vizitáción, a midőn se a papot, se a tanitót nem marasztották; „aediles salarium nec pastori nec rectori praestare solent, templum turrim reaedificent.“ 4) 1726—30. Bucsi István, 1724 óta e.-m. ülnök. 5) 1730—35. Matolcsi Őri István. Született Matolcson; 1707. gyarmati rektor; 1727. e.-m. ülnök volt s bár dicsérték, de még se marasztották s igy Mándra ment; 1743-ban pedig meghalt. Az ő ide-

jében az 1732-iki vizitáción jelen voltak Steph. Szarka nob. Michael Kozma judex primarius. Az 1733-iki vizitáció ezt jegyzi meg: „Pastor hicce manere factus est; — quod Joannes Balla socer rectoris generum suum in parochia percussit, tamquam violator parochiae communi suffragio ad sedendum in cippo communi judici extradatus est.“ 6) 1735—38. Nagyari Jakab, egykor esperes, most első ülnök; kit dicsérnek azért, hogy a templomban hétköznap is bibliát olvas; de vádolnak azért, hogy egy embert a traktus hire nélkül exkommunikált. Jött Nagyarból; meghalt Kisarban 1738-ban s szolg. évét is a rektor Váradi J. töltötte ki. 7) 1739—46. Szentimrei N. István e.-m. jegyző, ki Simából rendeltetett ide. Hivataloskodása alatt pestis dúlt Kisar környékén. Hallgatói mint tudós és jeles embert dicsérik. Alatta 1744-iki vizitáció igy rendelkezik: „Mandatum est ecclesiae, ut arboretum ecclesiae, quod pecuniis sacris emtum est in Osztoró, neque per vicinos minui patiantur; idem mandatum est de arboreto, quod est in Sárókert. Mandatum est item, quod arboretum, quod testamentaria legatione a Valentino Fodor pie defuncto, conjugeque ejusdem, ecclesiae dispositum est, in Szájvető, (quod pessima fraude possidetur per Casparum Imre) ecclesiae restituant. Ligna pro futuro anno moderna hyeme administrent.“ 1745: „arboretum Szájvető dictum restitutum est ecclesiae, in usum ministrorum, ut in visitatione anni praeteriti mandatum erat, et jam actu possidetur ministro.“ 8) 1746—49. Szigeti János akadémikus pap. 9) 1749—54. Udvarhelyi György első aszszeszszor. 1753-ban bár semmi panaszszal nem tudtak ellene előállani, még sem marasztották hallgatói, hanem Batizi Sámuelt hivták meg esperesi konszenszussal, de annak U. Gy. úgy saját személye, mint az egyházmegye nevében ellene mondott s az mint törvénytelen meg is semmisülvén, U. Gy. helyén maradt; de a kisariak más évre sem marasztották, sőt egy Törös Mihály nevű ember különös becstelenséggel illette, a miért az meg is büntettetett. 10) 1754—59. Szikszai István ifju pap; tanult Debrecenben; 1775. e.-m. ülnökké, 1778. jegyzővé lett. Hallgatói bár sok izben marasztgatták, 1759-re még sem tudták megtartani. 11) 1759—61. Etédy Márton, ki 1779. e.-m.

ülnökké lett. 12) 1761—68. Kovács István, kit 1768-ban elébb nem akartak marasztani, aztán váltig marasztották, de jobb helye nyilván, a beregi traktusba ment. Mint igen kedves papot, még 1808 körül is emlegették. 13) 1768—73. Tereh Szatmári Ferenc, ki 1756 óta e.-m. ülnök volt; 1772-ben el akarták iktatni Kisarból, de a vizitáció nem engedte. 14) 1773—88. Átányi János. 1780-ban Kisar Gyarmatra rendeltetett vizitációra, de (hihetőleg a járhatlan utak miatt) meg nem jelent. 1784. Sályiba akart menni Á., 1788. pedig Nábrádra; de aztán bár marasztották, Porcsalmára ment. 15) 1788—97. Kereszturi György, ki 1793. e.-m. ülnökké lett s 1797-ben Kisarban meghalt. 16) 1797—1802. Árokháti István e.-m. ü., jött Gacsályból, ment Gyügyére. 17) 1802—1808. Széles András, a tudós történész stb. (Lásd az e.-m. irókat.) Alatta és az ő serkentésére épült a jeles és még most is használt kényelmes paplak, melyhez hasonló korában az egész egyházmegyében nem volt. 18) 1808—13. Kása József; jött Gacsályból. 1813—23. Melegh Dániel. 20) 1823—32. Beregszászi Pál. 21) 1832—38. Réz István. Meghalt nyug. Gyügyén. 22) 1838—55. Eszenyi László; meghalt Kisarban. 23) 1856—61. Zámbory Sándor, ki innen Sályiba, onnan Fülesdre ment s ott meghalt. 24) 1861—62. Bakó Lajos jött Sályiból s Kisarban meghalálozván, segéde Juhász József mint helyettes lelkész szolgált 1863 tavaszáig. 25) 1863 óta Kenyeresy Sámuel, ki is született Miskolcon, 1825. okt. 31. Tanult ugyanott; majd 1843. szept. 1. Sárospatakra ment. Innen 1844 tavaszától 1845-ig segédtanitóságra jött M.-Váriba s onnan ismét viszszatért Patakra. 1848. máj. 10. Porcsalmára jött ki 3 éves rektornak; de az egyház megmarasztá, mig előtte lelkészi pálya nyilik. 1852. márc. 18. kápláni vizsgát tett s kettős minőségben működött Porcsalmán 1854. april 24-ig, a midőn Borzovára választatott meg rendes lelkészül s onnan 3 év mulva Rápoltra, Rápoltról 5 év mulva Nagyszekeresre, s 1863-ban Kisarba választatott meg rendes lelkészül. Viselt egyházmegyei segédjegyzőséget is stb. A kisari egyház pénzügyeinek rendezésében Zámbory Sándorral együtt nem kevés érdemei vannak; úgy szinte az egyház birtokainak biztositása sőt növelése,

és az épitkezésekre buzditást illetőleg igen sok buzgalmat fejtett ki.

IV. Tanitók és iskolaügy. A kisari tanitók neve 1686 óta van feljegyezve. 1715 körül a kisari iskola növendékei eként voltak osztályozva: abécések, — együtt olvasók (collectores), rudimentisták és grammatisták. (B. M. U. 48. lap) 1801-ben a fiúk az ábécétől szintén a (latin) grammatikáig tanultak bezárólag; a leányok pedig bibliai históriát és kis katekhizmust s természetesen olvasást, irást és számvetést. Hogy ezután az egyes egyházker. s illetőleg megyei tantervekhez mennyiben alkalmazkodtak a kisari tanitók, megmondani nem tudjuk. 1) 1683-ban kisari tanitó volt Csengeri Mihály. 2) 1690. Gödölei István, ki 1727-ben már gacsályi pap volt. 3) 1698. Kisari Gergely, 1720-ban kisari lelkész. 4) 1699. Mohácsi István. 5) 1700. Lévai Balázs. 6) 1704. Komáromi János. 7) 1712. Petróczy György. 8) 1722. Angyalosi Miklós. 9) 1723. Matolcsi András. 10) 1724. Fányi János. 11) 1725—27. Beregszászi György. 12) 1728-ban tudósabb tanitót kivánnak; jött is valaki, de nevét nem jegyzé föl a vizitáció, hanem csak annyit, hogy 1731-ben elrontotta az iskolát. 13) 1732-ben Sentei N. N. elrontván az iskolát, nem akarták marasztani; azonban a jobb jövő reménye alatt mégis megmaraszták. És csakugyan megjavult, s az éneklésbe is beletanulván, ott lakott egész 1734-ig, a midőn ismét viszszajött 14) Fányi János. 15) 1737—39. Várady János, dicséretes tanitó. 16) 1740—42. Lepsényi Mihály. 17) 1742—45. Halmi István, ki Czégénybe ment. 18) 1745—49. Gyarmati Miklós. 19) 1749. Diószegi Ferenc, ki igen szerencsétlenül még karácsony előtt meghalt. 20) 1750—52. Técsi János, ki Czégénybe ment. 21) 1753—61. Szűcs István, igen jeles tanitó, ki Matolcsról jött és Nábrádra ment. 22) 1761. Kiss József, kit második évre is marasztottak, de nem maradt. 23) 1762—64. Tegze Pál. 24) 1764—68. Várady Gergely. 25) 1768. Pataky Mihály. Itt lakott legalább is 5 évig, s mint igen jeles tanitót dicsérik. 26) 1775. Varga István. 27) 1778. Buzik Gábor. Tanult Patakon, volt gyarmati preceptor, s Kisarban lakott, mint igen jeles, dicsért és szeretett tanitó 25 évig, a midőn bár szivesen marasztották, saját

telkére gazdául szállott. 28) 1802. Mikola Ábrahám, ugyancsak gyarmati preceptor. Elődjének dicséretes példáját követte, mint jeles tanitó. 1811-ben lemondván, utóda lett 29) Szaplonczai Pál 1826-ig. Bár néha-néha hanyagolt is, mindazáltal mint dicséretes és jó erkölcsű tanitó több izben dicsérettel emeltetik ki. Utódai: 30) Ország Pál 1827. 31) Lökös György, kit sikeres tanitónak mondanak 1828-ban; de a szülők gyermekeiket iskolából kifogván, nincs kit tanitania. 32) 1829—41. Rápolti Mihály. Nyugtalan ember és egyike azoknak, kik az egyházmegyei tanácsban a tanitóknak is ülést és szavazatot követeltek; de kevésbé jó tanitó. 33) 1841—47. Almási Ferenc. 34) 1847—56-ig id. Gacsályi Pál. 35) 1856—60-ig Nagy Gábor. 36) 1860—70. Ferenczy István. 37) 1870—1872. Tóth Lajos, egyike volt a jobb tanitóknak, ki itt 1872. meghalt. 38) 1872 óta Papp Kálmán. 1878 ápr. óta segédje Patay Pál.

V. Gondnokok 1848 óta a következők voltak: 1848—51. Id. Tóth Gábor. 1851—60. Tardy György. 1860—63-ig Nagy Zsigmond. 1863—70. ismét Tardy György, ki a papi telken történt épitkezéseket vezette. 1870—72. Balla Gáspár, ki alatt az iskola épült. 1872/3. Tardy György, ki egész életét az egyház szolgálatában töltvén kholerában halt el. Utóda Nagy Lajos, szintén úgy mult ki 1873/4. utófelében. 1874/5. Szarka Benjámin. 1875/6. id. Nagy János. 1877. Szarka János.

VI. Lelkészi és tanitói fizetések: a) lelkészi fizetés 1700 után. A kinek van 20 kereszt búzája, 52 kéve búzát ad, a kinek annyi nincsen, 32 kévét, a kinek annyi sincs, szemül ád 1 köblöt, a ki azt sem adhatja, ád 1 frtot, a mint a lelkipásztor akarja; e mellé minden gazda garas-pénzt ád 7 polturát. 2) Fele a falunak egy-egy boglya szénát, nro. 40 boglyát; a ki szénát nem adhat, ad 24 dénárt. 3) A fa nro. 74 szekér; a ki semmiképen fát nem hozhat, fizet érte 18 dénárt. NB. A mester a fából $\frac{1}{3}$-mados. 4) Halotti prédikálástól 1 frt. Kereszteléstől 1 tyúk s 1 kenyér. 5) A guzsalyos özvegyek tartoznak 3 sing vászonnal. 6) A zsellérek tartoznak évenként 33 dénárral. 7) A nőtlen legények megházasodván, fizetnek 70 dénárt. (Későbbi kéz: copulatio 1 frt.) 8)

Mindenik mezőn lészen a pásztornak 2—2 hold földje, melynek megszántásával és bevetésével a falu tartozik, a pásztor búzájával. 9) Vagyon 9 gyümölcsös-kert is zálogos 8 frtban. Vagyon kenderföld is. 10) Ismét a praedikátor számára volt 20 frt. készpénz, melyet a falu elköltvén, adott érette a parókhiához, az Usztoróban közönséges falu földéből örökképen egy gyümölcsös-kertnek való db. földet, melyet az eklézsia bekertel becsülettel és rekesztéssel tart illendőképen, $^1/_3$-mada azon földnek illeté az iskolamestert. A. D. 1715. 15. 9. bris. (B. M. U. 47. lap.) 1081: Készpénz 70 rhft., búza 26 köböl, szántóföld 2 fordulón 3 köblös. Ezeket az eklézsia megszántja. Szénát adnak 45 szekérre valót; fát 45 szekérrel; stolárából jő 10 rhft. (A belhiv. fiz. összeir. 1801.) 1875: 38 hold föld egy tagban, 8 hold legelő illetmény, 42 köböl tisztabúza, 50 papi szekér széna 8 rudasával, 12 öl keményfa udvarára szállitva, 40 pft. készpénz s az e.-megye által megszabott stoláre.

b) Tanitói fizetés: 1700 elején: 1) A kinek 20 kereszt búzája van, fizet 1 keresztet és 6 dénárt. 2) A kiknek vetésök nincs, $^1/_2$ vékát és 12 polturát. 3) A fából $^1/_3$-mados. 4) A halotti éneklésért 8 poltura. 5) Tandij: abécésektől 8 poltura, kollektoroktól 34 dénár, olvasóktól 48 denár; rudimentistáktól 27 poltura, grammatistáktól 1 frt. (B. M. U. 48. lap.) 1801: Pénzfizetés 33 rhft. Búza 13 és $^1/_2$ köböl; tengeri- és kenderföld 2 fordulón 2 vékás, melyet az eklézsia szánt; sás-nyilat adnak 7 szekérre valót; fát 15 szekérrel; tandijból jő 16 rhft. (A belhiv. fiz. összeir. 1801.) 1875: 19 hold föld 1 tagban; 4 hold legelő illetmény; 21 köböl tisztabúza, 6 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; 20 pft. készpénz s tandijul az egyház pénztárából 100 frt. o. é.

VII. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A téglából épült diszes templom és torony, a régi fa-templom és torony helyén 1794—97-ig épittetett az egyház közköltségén s került 3014 rhftba. A toronynak faárkádokról emelkedő s 4 torony-fiúval körzött 8 szögű zsindelyes sisakja elavulván, 1873-ban lebontatott s csak ideiglenesen fedetett be; 1877 év tavaszán pedig a torony 4 szögű felrakása 2 öllel

fellebb emeltetvén, reá bádogos sisak tétetett. Az előirányzott költség 3000 frt. o. ért. E toronyban 2 harang függ. Az egyik 1641-ben öntetett ily körirattal „In honorem Dei fudit me Georg. Wierd in Eperjes.“ A másik 559 fontos s 559 rhfrton öntetett az egyház által 1800-ban.

1809-ben urasztali készletek ezek voltak: Egy talpatlan aranyozott ezüst pohár, körirata szerint ajándékozta Szent-Miklósi Borbély György 1649. Ezt 1843-ban elrabolták. Egy másik mindenütt aranyozott liliom alakú kehely, 1645-ben már az egyház tulajdona volt. 3 régi ón-kanna, miknek egyikén 1675, másikán 1773 évszám látható. 1 ón keresztelő-edény. 3 ón-tányér. 1 sávos abrosz eme felirattal: „Ime az ajtó előtt állok, és zörgetek.“ Adta ns. Szarka Zsuzsánna 1776. 4 „tisztességes keszkenő.“ (1809. öszszeir.) Jelenleg az úrasztali készletek ezek: 1 ezüst tányér, 2 aranyozott ezüst pohár, 2 cintányér, 3 ón-kanna, 1 nagy bádog-kanna, 1 nagyobb sávos abrosz, 1 aranyos sávos abrosz, 1 kisebb kivarrott virágos szélű abrosz, 1 arany-csipkés himzett kendő, 1 china-ezüst keresztelő-edény tálcástól.

Egyházi és iskolai épületek. A lelkészi telken levő parókhiális ház 1803/4-ben épült Széles A. lelkész buzditására, téglából, a régi faház helyére, s került 1300 rhfrtba. Ugyanazon telken 1866. szilárd anyagokból, zsindelytető alatt melléképület épült, mely is az egyház által adott koszton s napszámosokon kivül 355 frtba került.

A tanitói telken levő szűk és elavult iskola helyett 1870-ben készült egy új iskola, terméskő alapra szilárd anyagokból, zsindelyes tetőzettel. Hossza 12 öl, szélessége 6 öl. Van benne egy tágas tanterem, egy tanácskozó helyiség, a tanitó számára 3 lakszoba s kamara, és alatta alkalmas pince. Az egész épület a fuvar és kézi napszámokon kivül 2400 o. é. forintba került, melyet az egyházi pénztár fedezett. Mellék-épületek szintén itt is vannak.

Van az egyháznak 1 szárazmalma is, mely 1775-ben épült. Mindezen egyházi és iskolai épületek biztositvák. Ingatlan és ingó egyházi javak. Az egyháznak jelenben épen annyi birtoka van, mint az 1867-iki arányo-

sitás előtt, csakhogy most részben más dülőkben.*) Nevezetesen 101 hold és 420 □ öl tagositott kaszáló és szántóföld; továbbá 53 hold s 1049 □ öl százados fákkal diszlő erdő-birtok; mindezek holdját 1200 □ öllel számitva. Ezen közvetlen birtokon kivül az előbbi fejezetben emlitett papi és tanitói föld-illetőség. Végül egy hold faiskola.

Készpénz vagyona az egyháznak 1848 előtt csak 566 v.-forint s 15 kr. vala, 1877 előtt pedig 5561 frt. 40 kr. o. é.**)

Ingóságok. 3 darab anyakönyv, 1 tanácsjegyzőkönyv, 1 gond.-számadási j.-k., 1 körleveles j.-k., 1 diarium, egyházker. s megyei jegyzőkönyvek és egyéb nyomtatványok s a parókhiális pecsét 1833-ból.

VIII. Népesség. 1801: Lelkek száma: 500. 1877: l. sz. 771, szül. sz. 23, újházasok sz. 12, halotak sz. 26, 1801: Iskolások 41. 1877: tanköt. 6—12-ig 95, isk. járó 78, teljesen iskolázatlan 9.

33) Kis-Namény.

I. A községről és egyházról általában. Kis-Namény fekszik Szatmárban a Szamosközön, termékeny határral. Birtak benne 1436. és 62.: Báthori András, István és Pál; 1524-ben birja Drágffy János; 1527. Dorcsányi Péter; 1585. Lónyay István; 1614. Macskásy Mihály; 1640. Némethy Pál; 1744. grf. Teleki Mihály; 1810-ben Ajtay, Becsky-, Domahidy- és Kölcsey-családok egy-egy részt. (Szirmay Sz.-v.-m. e. II. k.) A rozsályi várat (1562., 1671. stb.) ostromló s a Szamosközön táborozó különféle hadak portyázásainak, mint a szatmári német várőrség dulásainak is nagyon ki volt téve. Ez utóbbi 1662-ben feldulta és benne 500 frt. kárt tett.

Hajdan róm. kath. egyház volt. 1332-ben Barnabás

*) Az 1809-iki összeirás a Sárkány-erdejét, Valagazát, Kis-erdőt, Cserszurdéki kis erdőt, a Kisirtoványt, a Büdös-tó melletti kis erdőt emliti. A mostani dülök nevei: Uszturó, Felsőmező, Tóbeli büdösszeg, Godaék, Csejhe.

**) E pénztárból időnként több nemű adományozásokat és segélyezéseket tett az egyház; jelesen: 1852 óta a szatmári gimnáziumnak évenként 1 frt., 1859. a debreceni főiskolának 100 frt., a szigeti liceumnak 20 frt., a sályi viz által károsult egyháznak 10 frt. o. é. és minden lehető alkalommal segélyezett és segélyez egyes szűkölködő egyházakat és iskolákat.

nevű plebánusa 4 garast és 40 dénárt fizet pápai sexennalis dézma gyanánt. 1333-ban Péter nevű 4 garast. 1334. ismét Barnabás 2 dénárt. 1332-ben az ugocsai, 1333-ban a szatmári róm. kath. esperességhez tartozik. (Schematismus cleri Szatmariens. 43. lap.)

Reformáltatása — mint Drágffy birtoknak — egyenesen Drágffy Gáspárnak tulajdonitható. 1545-ben már teljesen el volt szakitva a kath. egyháztól; 1567 és még inkább 1570 körül a kálvin-féle irány hive volt. Lampe E. P. s a Bélteki Usual. Matriculája mint a szatmári ref. egyházmegye egyik anyaegyházát emlitik; azonban 1670—1720-ig az egyházmegye közjegyzőkönyveiben házassági és válópereinél alig van egyéb emlitve. Mint anyaegyháznak filiája is volt: Darnó. Benne e.-m. gyűlések is tartattak; igy 1681., 1684., 1694-ben stb. Az 1709-iki pestis, majd az 1717-iki tatárjárás megnéptelenité. 1725-ben csak 8 gazda és 3 zsellér találtatott benne. 1776-ban félig; 1791-ben pedig teljesen elvált tőle Darnó.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Az 1697 előtti lelkészekről nincsenek adataink. 1) 1697. Vári N. István. 2) 1717 után Németi Mihály. 3) 1722—26. Hodosi Miklós lévita. 4) 1726—28. Thury János rendes pap. 5) 1728—30. Bányay Mihály. 6) 1730. Almásy János tanácsbiró. 7) 1731. Harsányi János. 8) 1732—1736. Bányay Mihály. 9) 1736—40. Solti Gergely. 10) 1740—45. Vári János, ki 1744-ben az egyháztól legalább 3 db. földjének megszántását kérte. 11) 1745—49. ismét Solti Gergely, kit a vizitáció megintett 1746., hogy a hétköznapi biblia olvasást s a templomi katekhizálást el ne mulaszsza. 12) 1749—53. Fülei Sámuel, kit 1753-ra nem marasztottak; de maga sem maradt, mert az épületekre semmi gond; sokat igérnek, keveset teljesitenek. 13) 1753—60. Vida István. 14) 1760. Kovács István. 15) 1761—64. Baróthi István, kit egy töredék 1764-re nem akart marasztani, sőt a templomba sem járt, mely miatt azt a vizitáció exkommunikálta. 16) 1764. Aszalai János, kinek fizetése $^1/_3$-át mind Namény, mind Darnó el akarta vonni s ezért nem maradt. 17) 1765—71. Arday István. 1772—75. nincs szó Naményról a Jerémiás egyházlátogatási j.-köny-

vében. 18) 1774—76. Nagy János. 19) 1776—81. ismét Vida István. Panaszkodik a csalárd fizetés miatt. 1778-ban meghagyja a vizitáció, hogy az egyház protokollumot szerezzen; mert pap nélkül, a pap pedig ekkla nélkül marad. 1780-ban már volna protokollum, de a pap semmit se ir bele. Ment Nagyszekeresre. 20) 1781—91. Tardi László. Elment a Naménytól különváló Darnóra. 21) 1791—93. Bora János; jött Simából, ment a Nyirbe. 22) 1793—96. Literáti Vida István harmadizben. Öregsége miatt nem maraszták. 23) 1796—99. Főző József Majtisról. Szeme világa meghomályosodván, elbocsáttatott. 24) 1799—1809. Kozma Ferenc. Megfeddi a vizitáció őt és egyházát; őt azért, hogy a parókhián kalákát csinált, az egyházat azért, hogy az egyházi épületekkel nem gondol. 25) 1809—11. Vári István; egy igen jámbor öreg, ki itt halt meg. 26) 1811—12. Nagy László. 27) 1812—1815. Szél György. Tanult Debrecenben; szorgalmát dicsérik. 28) 1815—32. Hegymegi Kiss Áron előbb vetési lelkész. Jeles szónok s közkedvességíi pap. (Lásd az irók közt.) 29) 1832—47. Sajókazai Kazay István. 30) 1847—1859. Szabó Sámuel. 31) 1859 óta Gyarmathy Zsigmond előbb p.-daróci lelkész.

III. Iskolaügy és tanitók. 1705-ből be levén jegyezve a Bélteki-féle Usualis Mátrikulában a tanitói fizetés: önként következik, hogy ez időt előzőleg nemcsak iskola létezett Kisnaményban, hanem külön tanitói hivatal is. A tanitó egyszersmind a filiális Darnó gyermekeit is köteles volt tanitani. Ezen tanitók névsorát azonban csak 1758 óta tudjuk; jelesül: 1) 1758—61. Várady György preceptor, kinek jó iskoláját dicsérik. 2) 1761. Kalocsai Mihály, ki 1763-ban Matolcsra ment. Ezután 1765-ig nincs szó a rektorról, csak anynyi emlittetik, hogy mind Namény, mind Darnó a papi fizetés $^1/_3$-át a tanitó számára elvonni akarja. 3) Az 1766. januári vizitáció Szabó László naményi rektorról megjegyzi, hogy hamisan vádolják és csak azért nem marasztják, mert fizetni nem akarnak. Ez 1763-ban hagyta el Tyukodot, s menynyiben neve 1764-ben egy eklézsia neve alatt se fordul elő: alkalmasint 1764 óta hivataloskodott Kisnaményban. 4) 1766. más tanitó jött, hihetőleg Vecsei István, kiről enynyit

jegyeznek meg: „a rektor szorgalmatos és marasztatott.“ 1768-ban neve is ki van irva, azon megjegyzéssel, hogy korhellé lett s elbocsáttatik. 5) 1768—71. Szilágyi György. 1771—74. nincs szó Naményról. 6) 1774. tavaszán — ha előbb nem — ott volt Barta András, ki tolvajsága miatt elbocsáttatott. b) 1776. Nagy Mihály, ki fizetéscsonkitás miatt panaszol s 1782-ben Cs.-Ujfaluba megy. 8) 1782. Gáti Sámuel, kinek kegyetlensége miatt 3—4 gyermek maradt az iskolában. 9) 1783—86. Költő János, a vizitáció szerint „tanitásra született“ tanitó. 10) 1786. Boros József. 11) 1789—94. Patay József. 12) 1794. Makrai Ferenc. 13) 1795. Károly József. Előbb dicsérik. 1800-ban tanitana, ha volna kit. 14) 1801 Dobrai József, hajdan debreceni diák. Fél időben jött helyette: 15) Hajdú Pál 1805-ig, egykor pataki diák; szorgalmas tanitó. 16) 1805—11. Nagy László. Tanult Debrecenben s itt szorgalmas tanitó lett. Papja helyett mint káplán ½ évet ő szolgált ki. 17) 1811. Szendrei Pál; részeges, korhely. 18) 1812—14. Mészáros Péter. Előbb szorgalmas tanitó; 1814-ben panaszolják ellene, hogy mind ő, mind felesége részegesek stb. 19) Az 1814. novemberi vizitáció előtt Kereszturi Mózes ad dicséretes vizsgát tanitványaival, kit később is dicsérnek; de a menynyiben nejével nem lakott, ennek kérvényezése folytán oly feltéttel marasztá meg 1816-ban a vizitáció, ha azt magához viszi. E feltételt később teljesité is; de zavaros családi élete miatt kénytelen vala az egyház elbocsátani. Utóda 20) 1818-ban Geczeő Énok; szintén dicséretes tanitó. Az 1819. nov. vizitáció előtt azért panaszol, hogy az iskolaépület kijavitásával nem gondolnak s fizetésének nagy része kinn van s az igért szántást sem teljesitették; 1821-ben azért hagyá ott Kisnaményt; mert az 1815-ben megigért dupla tandijt levonták. Utódai: 21) 1821—24. Tacsi Bálint; 22) 1824. Lányi János,*) jelenleg zsarolyáni pap; 23) 1825—28. Szabó András, ki mint simai pap halt meg 1877; 24) 1828—32. Ferenczi István, — mind-

*) Tantárgyai voltak: „Vallásra való bevezetés, Természet históriából az Állatok országa; A deák nyelv első kezdete; Olvasás, Betűfogás és esmergetés; Reggeli, estveli s több könyörgések; A számvetés 4 alsóbb nemei; Irás és éneklés.“

anynyian dicséretes tanitók voltak. 25) 1832—35. Turányi Gábor. 26) 1835—47 Gacsályi Pál. 27) 1847—50. Lovas József. 28) 1850—54. Elek Lajos. 29) 1854—59. Tóth Áron. 30) 1859—61. Bernáth Antal. 31) 1861—1865. Gaál Lajos. 32) 1865—72. Szabó Antal. 33) 1872—74. Lukács Árpád. 34) 1874 óta Szabó Ambrus. Ezek között mint jó tanitók különösen kitüntek Elek Lajos és Gaál Lajos, ámbár a többieknek is voltak jó iskoláik.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda, a kinek 2 vetése és feljebb vagyon, ad a pásztornak 52 kéve búzát, a kinek 1 vagyon, 26 kévét, a kinek 1 sincsen, ha a jövedelemnek asztagba rakásakor megadja, tartozik flor. 1, ha nem: azután tartozik 1 köböl búzával. 2) Minden gazda ad 1 boglya szénát, a ki nem kaszálhatott, polt. 8, úgy minden gazda 1—1 szekér fát, melynek $^1/_3$-a a mesteré. 3) Halotti predikálás flor. 1, keresztelés 1 tyúk s 1 lyukas kalács. Esketés — ha bérfizető fl. 1, más rendűek felét. A zsellérek adnak $^1/_2$ bért, a guzsalyosok 5 sing vásznat. (Bélteki Matric. Usual. 61. lap.) 1801: 60 kereszt búza, 7 köböl szemes élet, 10 szekér széna, 40 szekér fa, 3 fordulón 6 köblös föld, 6 frt. stoláre. (Belhiv. fizet. összeg. kimut. 1801.) 1874: 50 köböl búza, 170 rudas széna, 8 öl kemény tűzifa udvarára hordva, 8 és $^1/_2$ hold föld, 6 frt. készpénz s a stolárék. (1875. febr. 1. összeir.)

b) Tanitói fizetés 1705 körül: Minden gazda ád 2 véka búzát; a fából $^1/_3$-ados; halottól, ha férfi: polt. 8, ha leány: 1 kendő; a gyermekektől didaktrum. (B. M. U. 61. lap.) 1801: 6 von.-frt.; 10 köböl szemes-élet, 40 szekér fa, 2 vékás szántóföld s tandijul: az ábécésektől 8 garas, a felljebb valóktól 1 vfrt. s 1 véka málé. (Belh. fiz. összeg. kim. 1801.) 1874: 20 köböl búza, 60 rudas széna, 4 öl kemény tűzifa udvarára hordva, 4 hold föld, 3 frt. készpénz, tandij és temetéspénz. (1875. febr. 1. ö. ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztala és készletei. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A kisnaményi templomot

Henszlman (Archaeol. közl. 1864. 151. lap.) eredetileg a XV-ik században épültnek mondja, de anynyi újításon ment keresztül, hogy csak tornya tartotta meg eredeti alakját. Hajdan kathól. templom volt s Kiss Áron esperes naményi iskolás korában még látott egy angyal forma szobortöredéket e templomban. Déli oldalát legutoljára 1853-ban toldották ki 3 öl 3 hoszszúság- és 4 öl szélességben. E templomban a szatmári ref. egyházmegye a pátensvilágban 1860. máj. 10. egy nevezetes gyűlést tartott. (L. e mű 256. stb. lapjait.) A toronynak 4 torony-fiú közűl kiemelkedő igen hegyes sisakja 1797-ben készült, de a mely nagyon inogván, 1868. lehúzatott s helyette egy disztelen kúpos zsindely-fedél készült. A torony ingása miatt az egyház 2 harangja lábakon függ. E harangok közűl a nagyobb — m.-e. 6 mázsás — felirata szerint 1845. készült; a kisebb — m.-e. 2 és ½ mázsást — 1844. öntötte a 18 éves ns. Csepelyi Ferenc Mándról. A templom belső felszerelése egyszerű s ebben a régi kathedra sem tesz kivételt. Ennek koronáját 1818. készité Belényesi József.

Urasztal és készletei. A templom piacán egy hengeralakú oszlopon áll a kerek úrasztala, mindkettő vörös márványból, melyet aranyos körirata szerint a főgondnok D. Domahidy Antal és hitvese T. Ujhelyi Verónika készittettek 1833. A hozzá való készletek ezek: 1) 10 db. teritő, melyből kiemelendő 3 himzett fehér kendő, 1 sárga selyem rojtos kendő, 1 fehér patyolat k., melyet Fábián Ferencné adott, 1 más fehér patyolat kendő aranyhimzéssel „Domahidy Miklósné Ilosvay Juliánna ajándoka 1872.“ s végül: 1 vörös bársony aranycsipkés teriték Kazai Luiza ajándoka 1862. 2) 2 sz. kenyérosztó cin-tányér; egyike Pap Erzsébet ajándoka 1771., másikán egy S. betíi látható. 3) 2 ezüstpohár, egyiken G. G., másikon V. M. betíi látható; 1 khinai porcellán-kanna s 1 födeles cin-kanna „Németi Pál adta. Isten tisztességére 1645.“ 4) 1 keresztelő üveg-pohár, üveg-tálcával.

Egyházi és iskolai épületek. A most fennálló 4 szobás kényelmes paplak 1861-ben épült; melléképületei pedig 1871-ben. A tanitói lak és iskola régibb épület,

benne a tanitónak 2 szobája van; tanszobáját 1875. látták el padozat- és alkalmasabb székekkel. A tanitó melléképületei 1874. és 1875-ben készültek. Ezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlanok. Egyházi állomány: 16 hold 1100 □°; lelkészi állomány: 4 h. 500 □°; tanitói állomány: 5 h. 100 □°, mind 1600 □ ölével számitva.

Ingóságok. 2 db. anyakönyv, kezdve 1777. és 1839-en; egyháztanácsi és körleveles jegyzőkönyvek, alamizsnás diárium, egyházmegyei s kerületi jegyzőkönyvek s névtárak stb. s a parókhiális pecsét 1833-ból. (1875. febr. 1. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 355. 1877: lelkek sz. 585, újházasok sz. 1, szülöttek sz. 20, konfirm. sz. 9, halottak sz. 16. Iskolások. 1801: Tanulók sz. 30. 1877: tanköt. 6—12-ig 56, isk. jár 42, iskolát elhagyott 14, tanköt. 13—15-ig 20, iskolába jár 20.

34) Kisszekeres.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamos-közön, termékeny határral s szép erdőséggel. Hajdan a Szekeressy-család birta, igy 1359. és 1379-ben. 1404. a Kölcsey-család, 1422. Domahidy György és László, 1460. a Károlyiak, 1515. Kende Péter, 1524. Drágffy János, 1555. a rozsályi Kunok; majd gf. Zinzendorf és Du Jardin, 1810-ben a Domahidy-, Pongrácz-, Isaák-család; aztán gf. Majláth A. s a forradalom után b. Haynau stb. birták. (Szirmay II. köt. 244. lap.) A Szamos-közön portyázó hadak- s a szatmári német várőrségtől sokat szenvedett. Ez utóbbi csak 1662-ben is 200 frtnyi kárt tett benne. 1717-ben a tatár, aztán a pestis és más járványok látogatták.

Egykor kath. egyház volt. A reformáció első iránya a Drágffy Gáspár befolyása s pártfogása alatt már 1545-ben el volt benne terjedve; 1567 s még inkább 1570 körül a kálvin-féle irány lőn uralkodóvá. A szatmári ref. egyházmegye alakulásakor ehez csatlakozott s oda tartozik ma is. Az 1670—1720 körüli időkig leginkább vá-

lópereiről emlékeznek a nevezett e.-m. közjegyzőkönyvei. Pártfogói voltak a Drágffyak s a Kun-család, gf. Majláth Antal. Jelenleg úgy maga az egyház, mint tagjai nagyon szegények s hogy fennállhasson, az e.-kerület által többször részesittetett államsegélyben.

II. Az egyes lelkészek és hivataloskodásuk alatti események. Kisszekeres lelkészeiről csak 1689 óta vannak némi adataink. Ez évben ugyanis 1) Kémeri István volt lelkésze. 2) 1706. Németi Miklós. 3) 1707-ben már nincs papja, sőt a lelkészi fizetés sincs feltéve a B. Usualis mátrikulájában, hanem egy későbbi kéz megjegyzi annak 86-ik lapján, hogy Kisszekeres, Nagyszekeres filiája volt. 1723-tól fogva a vizitáció Nagyszekeres filiájának irja mindenütt az ezt követő években; de már 1730-ban Kisszekeresnek rendes papja van, mig ellenben Nagyszekeresnek csak lévitája. Ez a pap 4) Nábrádi György nevű öreg lelkész volt, kit csak 1 évre tett oda a traktus; de 1731-ben is ott maradt, a midőn azzal fenyegette a vizitáció Kisszekerest, hogy gondatlansága miatt nem fog papot kapni. 1733-ban nagy nyomorúságban levőknek irja a vizitáció a kisszekeresieket, a kik mindemellett is 1732-ben új (fa) tornyot épitettek. 1734-ben nagy iga alatt voltak Kisszekeres (jobbágy) lakosai s nagy részben eloszlottak; ez okból az 1735-iki vizitáció Nagyszekereshez csatolásukon munkált: de az öreg Nábrádi mindazáltal ott maradt. 1736-ban képteleneknek jelentvén magokat a lelkésztartásra, a beteges öreget nem marasztották. Ennek dacára ismét jött egy öreg pap 5) Dálnoki János, ki 1736—42-ig ott nyomorgott. 1739-ben igy ir róla a vizitáció: „hallgatók nélkül él ezen elhagyott egyházban, saját gazdálkodása által tartván fenn magát.“ Hasonlag nyilatkozik róla 1742-ben is. Ezután 1744-ig nincs szó Kisszekeresről. 6) 1744. Gyalai Sámuel lévita, ki itt laktában szenteltetett pappá; marasztották is, de Ricsére igérkezett. 1745-ben megjegyzi a vizitáció, hogy a parókhiális fundus nem megvetendő részét a mlgs földesúr provizora elfoglalta, mely a tek. patrónus urak útján visszaszerzendő. Ezen földesúr vagy gf. Zinzendorf, vagy báró du Jardin lehetett. 7) 1745. Sentei Sámuel lévita. 8) 1747. Viski Márton. 9) 1748. Harsányi János.

10) 1750-ben azt irja a vizitáció, hogy meghalt a kisszekeresi pap és a szomszéd papok szolgáltak ott; de az elhalt nevét ki nem teszi. 11) 1750—53. Halmi István lévita, a kit azért bocsátottak el, mert csak lévita volt. Ezen évben Kisszekeres Darnót, mint egykori filiáját, magához viszszacsatoltatni kérte. 12) 1753—55. Solymosi József rendes pap, kit mind a nép, mind Ormós nevű földesúr dicsér. 1755-ben Tisztaberekre hivatott Kisszekeresről a lelkész; de neve nincs feljegyezve. Ezután nincs szó róla 1759-ig. Ekkor nem marasztják 13) Józsa Imrét, minthogy csak lévita volt. 14) 1759—62. Mogyorósi András. 1760-ban marasztják s a vizitáció igy ir: „Heic clenodia in templi Crypta inventa in manibus d. Ormós (földesúr) stringuntur.“ 1761-ben nem akart maradni a fizetés csonkulása miatt. Ide vonatkozólag ezt irja a vizitáció: „Decima est denegata a spect. domino Maróthy a pie memoriae decessoribus in usum ministri pie collata, cujus rei faber est d. Samuel Kolonay.“ Hihetőleg ezt a rozsályi Kunok — a Maróthyak leányágú ősei — ajándékozták. 15) 1762—65. Gyujtó Tamás. 16) 1765—71. Solti Gergely, ki alatt 1766-ban igy ir a vizitáció: „Ecclesia anxia est super eo, quod dnus Emericus Ormós res in templa inventas, via facti sibi rapuit, vendidit, nec pretium ruinis templi investivit.“ 1771-ben azért bocsáták el Soltit, mert az iskolás gyermekeket tanitani nem akarta. 17) 1771—77. Vecsei György. 1766-ban nem akarta a nép marasztani; de a földesurak s a vizitáció megmaraszták. 18) 1777-ben „meghalt a kisszekeresiek papja.“ 19) 1778—81. Csengeri Pál. Jött Kömörőből s ugyanoda ment viszsza. 1778-ban megparancsolja a vizitáció, hogy mátrikulát szerezzenek, különben nem kapnak papot. 20) 1781. Bibarczfalvi János, ki magát Egribe ajánlotta. 21) 1782—84. Fülei Sámuel, ki Géberjénbe igérkezett. 22) 1784. Kézy György. 23) 1785—87. Szilágyi György. 24) 1787—89. ismét Bibarczfalvi János, ki innen Gyügyére igérkezett. 25) 1789—91. ismét Csengeri Pál, ki innen Amaczra ajánlotta magát. 26) 1791—94. Fekete István. 27) 1794. Biró Balázs. 28) 1795. Kovács Márton, ki innen Kömörőbe ment. 29) 1796. Sallai András. 30) 1799—1805. Geczeő István. Tanult Patakon; meghalt Kisszekeresen.

31) 1806. Gáti Lázár. Tanult Debrecenben. 32) 1810—16. (Tatárfalváról) Őri József. Szül. Matólcson; tanult Debrecenben, de nem soká, „mindazáltal sok 8—9 eszt. diáknál többre vitte.“ 1814-ben panaszolnak ellene, hogy iskolát nem tanit. 33) 1816—18. Fejér Pál, kedvelt pap és tanitó. 1817-ben már panaszolnak ellene, hogy melle gyenge s szavát nem értik; predikációját papirból olvassa. 34) 1818. Gáti István, kit szerettek mind a templomban, mind az iskolában. 35) 1819—23. Nánási Mihály, kinek fizetését nem adják be jól. 1820-ban mind ő, mind a pátrónus Domahidy-család rektort kér. 36) 1823—27. Kazai István, mint papot és tanitót egyaránt kedvellik. 37) 1827—29. Lányi János. 38) 1829—32. Kurovszki György. Panaszol, hogy a vékát elvágták; az iskolaházat nem reparálják. 39) 1832—72. Muzsalyi László, ki itt sok nyomorúság után meghalt. 40) 1872 óta Cseke Bálint, ki innen Simába ment.

III. Tanügy. Az iskolát, mióta csak papjai voltak Kisszekeresnek, mindig azok tanitották, kik közül úgy jó mint selejtes tanitók is voltak, mint az I. cikk alatt láttuk is. 1777-ben Balogh András preceptorról is emlékszik a vizitáció, ki saját pénzén vett itt egy telekdarabot s azon iskolát épitvén, úgy tanitgatott. Őt még 1784-ben is marasztották. 1785—1806-ig nincs szó sehol a kisszekeresi tanitóról, hanem a papok tanitóskodtak; majd 1806-tól Varga Mihály lett a tanitó egy kevés ideig, aztán ismét a lelkészekre szállt a tanitás A forradalom után a rettenetes emlékű Haynau és utódai német községi iskolát akartak állitani s meg is nyitották; de ez természetesen nem honosulhatott meg. Haynau Klotild még később is adott némi segélyt az iskolára. 1861-ben Mándy Lajos segédlelkészt bizta meg az egyházmegye az iskola tanitásával; de már 1864-ben ismét maga tanitott a lelkész; 1864-ben egy új paplakot s abban alkalmas tanszobát s a segédtanitó számára is egy szobácskát épitvén az egyház: a traktus Tyukody Györgyöt s.-tanitóul rendelé Kisszekeresre, ki itt a lelkész felelőssége alatt működött 1870-ig s ekkor őt Monói Kiss Lajos váltotta fel, kinek nem rosz iskolája volt s ki helyett 1871-ben Tomori Pált rendelte az egyházmegye. 1872-ben

ifj. Kemenszky Dénes volt a segédtanitó. 1873 óta ismét a lelkész tanitja az iskolát.

IV. Belhivatalnoki fizetések. Lelkészi fizetés 1801: 2 rhfrt 18 kr., 33 köböl búza, 24 fél szekér széna, 26 szekér fa, 2 rhfrt. stoláre, 5 köblös föld, melyet az ekkla megszánt. (Belhiv. fiz. összeg. kim. 1801.) 1874: 20 köböl kétszeres búza, 24 papi szekér széna, 8 öl kemény tűzifa udvarára hordva, 16 hold föld, melyből 2 hold őszit, 2 hold tavaszit megmunkál s az egésznek adóját fizeti az egyház, és stolárék. Muzsalyinak még 12 db. marha-legeltetést is adott Majláth gróf; de a Haynau bérlője ezt — noha a jószág minden szolgalmaival együtt adatott át — 2 dbra szállitá le.

A segédtanitó fizetése 100 osztr. frt. és élelmezés- és szállásból állott; ezt s a 100 frtot az egyház, a másikat a lelkész teljesitette. Ezen kivül tandijul fizetett minden növendék 1—1 frtot s 1 csirkét. A tandijt midőn a lelkészek tanitanak, ők élvezik.

V. Templom és harangok, úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom (az Archaeol. Közl. 1864. foly. 153. lapja szerint) a XV-ik században épült téglából. Egyetlen hajója a 3 oldal zárású szentélylyel ugyanazon szélességgel bir; az előbbinek régi főkapuja be van falazva, és fölötte új kerek ablak látható; déli mellékkapuja igen egyszerű. E templom alatt volt a Rozsályi Kunok sirboltja, mint ezt a déli kapuzat fölött levő Kun László cimere is igazolja. Belől a templom falán egy müvészileg készült epitáfiuma függött egykor valamelyik Kunnak; de most már ennek csak darabjai hányódnak-vetődnek egyik födeles templomszék tetején. Állitólag a székek alatt egy „Apaffy Emerentia“ névvel jelölt siremlék is léteznék a padozat földjébe temetve. A sirboltba, mint az I. cikkben látható, többször jártak kegyeletlen kutatók.

A templom előtt inkább harangláb, mint toronyban függ 1 harang, fölirata következő: „Hoc opus fieri fecit perill. ac magnif. dnus Stephanus Kun de Rozsály. Prefiet arcis Szatmár supr. Capitan. in Honorem ST. et individuae unitatis Proditore Eccl. Kisszekeres. In honorem Dni fudit me Georg Wirdt in Eperjes. A. Dni 1646.“

A templom belső felszerelése egyike a legegyszerűbbeknek, téres piacán is egyszerű úrasztal áll s a hozzá való készletek a következők: 8 db. jelentéktelen kendő, terítő s abrosz, mikből pár db. aranynyal van himezve; 3 tányér cin és ónból, ez utóbbin ezen felirat: „Der var deiner Drick und is, Got nicht vorgis vor allen dinken“; 1 aranyozott talpas ezüst pohár, 1 ón-kanna s 1 kulacs.

Az egyházi és iskolai épületek a már emlitett lelkész-tanitói lak és iskola s pár melléképületeiből állanak, melyek a templommal együtt a tűz ellen is biztositva vannak.

Ingatlanok. Lelkészi állomány: 16 hold szántóföld s 8 h. kaszáló. Egyházi birtok: 8 hold. E földbirtokot Muzsalyi László lelkész nyerte az egyháznak a földesúr gf. Majláth kancellártól, ki egy alkalommal Bécsbe akarván viszszaindulni, elfeledte kedvelt t.-ujlaki bajuszpedrőjét meghozatni, miről Muzsalyi este a vacsoránál értesülvén, reggelre meghozta s a korán induló gfnak kézbesité. E földek mind a lelkész számára voltak adományozva; de tekintve az egyház nagy szegénységét, azokból az emlitett menynyiség annak javára kiszakittatott.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv, kezdve 1785-ön; 5 db. jegyzőkönyv 1831. és 1832-től; több rendbeli egyházker. és megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok s a parókhiális pecsét 1833-ból.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 190. 1877: lelkek sz 251, újházasok sz. 1, szül. sz. 16, halott. sz. 14. Iskolások. 1877: tanköt. 6—12-ig 34, iskolába jár 15, részben járt 13, nem járt 6.

35) Kocsord.

I. A község és egyházról általában. Kocsord fekszik az ecsedi lápból előbuvó Kraszna ágai közt. Nevét hihetőleg a vizenyős talajt szerető Kocsor fűtől vette. 1272-ben már van róla emlékezet; 1277-ben hidján birtokosai a Chaholyiak vámot szednek. Ezután is ezek voltak földesurai, s illetőleg a Chaholyi Imre leányainak 1547-ben történt fiusitásával, ezek egyikének férje Melith György, ki itt 1638. erődített kastélyt emelt s azt Péter

öcscsére hagyta. Az erőditvények nyomai maig is látszanak. Volt egy izben török hódoltság is, a midőn a török basa egy Pünköstben megjelenvén a templomban s az apostoli cselekedetekről beszélő pap szájából hallván Pontus és Kappadócia említését, ekként kiáltott fel: „Elég kendnek Kiskocsord, Nagykocsord; ne vágyjék kend az én uram birtokára, Pontusra, Kappadócziára!“

Egykor róm. kath. egyház volt s 1333-ban a szatmári főesperességhez tartozott. Ekkor Domokos nevű papja 1 garast fizet pápai sexennalis dézma fejében. A reformáció alkalmasint Melith György védelme alatt terjedt el benne, előbb lutheri, majd Kálvin-féle irányban. A hadvészek, — az 1709-iki pestis s az 1717-iki tatárdúlás miatt multja felől még az adatok is elpusztultak. A Bélteki Us. Matrikulájában még papi fizetése sincs e miatt feltéve. 1738-ban kezdett csak lévitát tartani, ki a szalkai papot ismerte főnökének. Rendes papja 1743-ban lett, ki az iskolát is tanitotta, s a papi és tanitói hivatal 1777-ben különittetett el. Ez idő óta az egyház folyvást emelkedőben van.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1738—40. Hodosy Miklós lévita. 1739-ben rendes papot kérnek. Ugyanekkor megjegyzé a vizitáció, hogy amenynyiben a kocsordiak Szalkához csatolták magokat, s a papi fizetést a szalkai papnak adták: az egyházmegyei gyűlés felhivandó, hogy ez önkéntes leányositás ellen vagy a szalkai papnál, vagy a szabócsi esperesnél tiltakozzék. 1740. és 1741-ben nincs szó Kocsordról sem egyházlátogatási jegyzőkönyvben, sem másutt. 1742. újévi vizitációtól azt kéri Györgytelek (mely ekkor Géberjén filiája volt), hogy anyásittassék és Kocsord csatoltassék hozzá. Ezen kérelem teljesült és a 2 egyházba rendes papul 2) Erdődi András dislokáltatott; de a kinek az 1743. újévi vizitáció nem remélé a betegségből felgyógyulását. 3) 1745-ben Kocsordnak már külön rendes papja volt Géczi nevű. 1745—54. ismét nincs szó Kocsordról. 4) 1754. újévi vizitáció Györgytelekre rendelte át a kocsordi ekla képviselőit papjokkal együtt; de ez utóbbinak nevét föl nem jegyzi. Hihetőleg Gyalai Sámuel volt ez, kiről mind 1755-, mind 1756-ban, a midőn Kocsordot ott hagyta, szó van. 5) 1756—59. Kovács

György volt hihetőleg kocsordi pap; mert az 1759-iki vizitáció őt kapta itt. 6) 1759—65. Radnóti N. János. 1760-ban azért feddőzik a vizitáció, hogy az egyház ládája a parókhián kivül tartatik. 1763-ban nem akar maradni Radnóti, mivel az egyház az igért szántást nem teljesiti s tűzifát adni nem akar, s a szénát nem egyszerre adja be: azonban az egyház mindezek teljesitését igérvén, megmaradt. 1766-ban pedig őt nem akarták marasztani, mivel vasárnap nem keresztel, hogy akkor ne részegeskedjenek; és hétköznap a templomban bibliát nem olvas. 7) 1766—68. hihetőleg Komáromi István. Legalább őt érte itt az 1768. újévi vizitáció. 8) 1768. Szentpéteri András. 9) 1769—72. Hints János, ki a parókhiához tartozó fundusok elidegenitése ellen sokat harcolt, s ezzel hallgatóit maga ellen ingerelte. 1773—75. nincs Kocsordról emlékezet. 10) 1775—76. vagy talán előbb is, Maklári Sámuel, ki innen Györgytelekre ment. 11) 1776—81. ismét Radnóti N. János. 1777-ben az ekla mestert kér, s ennek javára 1780-ban 4 gazda fizetését és a malom szabbathálját a lelkésztől elvonják. 1781-ben igy ir a vizitáció: „Auditores sunt hic refractarii, qui r. Johannem R. N. cum alio pastore permutabunt.“ 12) 1781—84. Szikszai István e.-m. jegyző. 1783-ban panaszol a népre, hogy noha 53 volna a bérfizető, mégis csak 42 fizet. 13) 1785—90. Takaró Vecsei István. 14) 1790—1802. Gáti József, 1795-ben e.-m. ülnök. 1801-ben panaszol, hogy a templom s egyházi épületek rozzantak; fizetése künn van; s hogy 2 hallgatója 11 év óta úrvacsorát nem vett! Meghalt itt 1802-ben. 15) 1802—1806. Vári Ferenc, előbb matolcsi pap, e.-m. ülnök. Széles szerint: „egy tanult és regimentre termett ember.“ Elment innen Vitkába s onnan Bátorba. 16) 1806. Keczeli Ferenc, ki innen Hodosra ment. 17) 1807—32. Osváth János, előbb matolcsi pap. (Lásd az esperesek között.) O. J. káplánjai voltak: 1829—31. Szabó András. 1831. Kövér Ferenc. 1832/3. Kató Lajos. 18) 1833—36. Nyári Inczédy József r. lelkész. 19) 1836—45. Lányi János. 20) 1845—61. Lukács István e.-m. ülnök, a ki itten el is halt. L. I. segédei voltak: 1856—59. Lányi Lajos; 1859—62. Jakab Antal. 21) 1862 óta r. lelk. Lányi Lajos előbb istvándi lelk.

III. Tanitók és iskolaügy. Kocsord tanitót legelőbb az 1777. újévi vizitáción kért, s kérelme teljesülvén, ugyanazon tavaszon 1) Belényesi György leve tanitójává, kiről azt jegyzi meg a vizitáció: „ez a rektor a most fundált iskolában az eddig sohasem tanult gyermekeket 10 hónap alatt a bámulásig vitte.“ Marasztották 1778-ra is; de Lázáriba igérkezett. 2) 1778. Somodi Gábor elődének szép iskoláját úgy elpusztitotta, hogy 30-nál több tanitványból egy se maradt. 3) 1779. Tóth József, kinek szintén egy tanitványa se volt. 4) 1780—82. Görgényi Mihály, ki korhely volt. 5) 1782. Kárpi Sámuel, előbb pataki deák; szintén elbocsáttatott. 6) 1783—86. Boros József. 7) 1786—88. Pogány Sámuel, előbb dobi tanitó. 8) 1788—94. Nagy Ferenc. 9) 1794—97. Patai József. 10) 1797—1800. Czerte Márton, előbb debreceni deák. Nem maraszták; mert nem harangozott. 11) 1800. Költő János, ki kemény fegyelmet tartott. 12) 1801—1809. ismét Patai József, egykor debreceni diák, ki innen Bagosra ment. Tanitott olvasást és vallást. 13) 1809. Nagy László egykor debreceni diák; jött Csaholcról. 14) 1810—14. Oláh Mihály. 1811-ben fizetésének be nem adása miatt panaszol. 1814-ben gazdálkodik s a tanoncok föl nem járnak. 15) 1814—21. Fórizs János, előbb dicséretes majd hanyag tanitó. 16) 1821—24. Geczeő Énók dicséretes tanitó. 17) 1824—27. Tarczy László, előbb szintén dicsérik, majd hanyagol. 18) 1827—29. Dobos István. 19) 1829—31. Szabó András. 20) 1831—35. Tóth Sámuel. 21) 1835—38. Dávid Miklós. 22) 1838—40. Cséke László. 23) 1840—43. Lovas Károly. 24) 1843—45. Mester István. 25) 1845—48. Persenszky Bálint dics. tan. 26) 1848—52. Pótor András. 27) 1852—57. Lovas Szabó József. 28) 1857—63. Vásárhelyi József. Az 1862. évben külön leánytanitóság állittatván fel, ettől fogva fitanitók voltak: 1) 1863—71. Halász Pál. 2) 1871—74. Nagy Ferenc. 3) 1874 óta Illyés József. Leánytanitók: 1) 1862—63. Csécsi József. 2) 1863—65. Fodor Lajos. 3) 1865—73. R. Szegedi István. 4) 1873—75. Cséke Sándor. 5) 1875 óta Bernáth Károly.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1801: 30 köböl kétszeres búza; 30 szekér széna;

30 szekér fa; 61 v.-frt. készpénz; kertben és mezőben 8 köblös szántóföld, melyet az ekkla szánt; 3 boglyás kaszáló; stoláréból 7 frt. (1801. ö.-ir.) 1874: 20 köböl tisztabúza; 41 köböl rozs; 44 szekér széna; 10 öl kemény tűzifa; 18 hold 97 □ öl szántóföld; 11 h. 198 □ öl kaszáló, mindkettő 1600 □ ölével sz.; 96 frt. készpénz; 65 frt. stoláre. (1874. ösz.-ir.)

b) Tanitói fizetés: 14 köböl kétszeres-élet; 15 szekér fa; 12 v.-frt.; 13 v.-frt. tandij; 3 köblös föld; 6 boglyás kaszáló. (1801. ö.-ir.) 1874 fitanitói fiz.: 7 köböl tisztabúza; 13 köb. rozs; 5 öl kemény tűzifa; 8 szek. széna; 7 hold 54 □ öl szántóföld; 5 h. 113 □ öl kaszáló; mind 1600 □ ölével; 5 db. m. legeltetési jog; 14 frt. készpénz; tandijul: 13 frt.; 70 véka csős tengeri; 70 csirke. 1874. leánytanitói fizetés: 7 köböl tisztabúza; m.-e. 13 köb. rozs; 5 öl kemény tűzifa; 4 szekér széna; 6 hold szántóföld 1600 □ ölével; 5 db. marhalegeltetési jog; 14 frt. készpénz; tandijul: 17 frt.; 50 véka csős tengeri; 50 csirke. (1874. ö.-ir.)

IV. Templom, torony, harangok s úrasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek; ingatlan és ingó javak. A hihetőleg góth izlésű templom helyett — mely véglegesen 1836-ban bontatott el, a midőn egy régi szobor a falak közé rakatott, — a mostani 16 öl hoszszú, 6 öl s 4 láb széles templom alapja 1833. máj. 30-ikán tétetett le nagy ünnepélyességgel a vármegye és egyházmegye főnökei jelenlétében s ez időtől fogva épült az egyház költségén kisebb és nagyobb megszakitással; bádogos tornya azonban csak 1864-ben végeztetett be. Mig a torony elkészült, a harangok h.-lábon állottak. Volt pedig az egyháznak 2 harangja; az egyik mintegy 2 mázsást az ekkla öntette a maga költségén 1775.; a másik m.-e. mázsányi sulyú igen régi harangot 1849-ben a haza oltárára tette az egyház. 1869-ben e helyett, Lányi L. lelkész nejének buzditására, a kocsordi ref. nők adakozásából vettek egy 5 mázsányi vaskoronás harangot Pozdech gyárából.

Urasztali készletek: 1 pakfong keresztelő-pohár tálcával; 2 db. cin-tányér 1792-ből; 1 aranynyal futtatott ezüst pohár; 1 belől aranyozott talpas ezüst pohár Ber-

náth Mihály és Szép Borbála ajándokából; 1 cin-kanna, Patay Antal ajándoka 1815.; 2 sáhos és 1 sima abrosz; 1 fehér pamut-kendő N. K. betűkkel 1792.; 1 kivarrott vászon-kendő; 1 sötét selyem-kendő, Bakos Józsefné ajándoka 1813.; 1 piros selyem-kendő, Bakos Mátyásné ajándoka 1846.; 1 sötétkék nagy selyemkendő, Jakab Péterné ajándoka 1871.; 1 nagy fakulacs.

Egyházi és isk. épületek. A 4 szobás, oldalkamarával s konyhával ellátott és náddal fedett paplak 1847-ben épült; hoszsza 10, szélessége 5 öl 2 láb. Melléképületei szintén vannak. A tanitói lak és iskola épült 1858-ban, tégla és vályogból, nádfedéllel. Hoszsza 10 öl 4 láb, szélessége 6 öl. Van benne 2 tanterem s 4 lakszoba. Melléképületei szintén vannak. Van még az egyháznak 2 száraz malma, 1 nagy korcsmája, mellette állással. Mindezen épületek a tűz ellen biztositvák.

Ingatlan birtokai az egyháznak a már emlitett lelkészi és tanitói állományokon kivül: 27 hold 200 □ öl szántóföld, 10 h. 346 □ öl kaszáló, mind 1600 □ ölével számitva. (1875. márc. 6. ösz.-ir.)

Ingatlanok: 2 db. anyakönyv 1796—1866.; 1866—1877. Ugyananynyi jegyzőkönyv s 1 parókhiális pecsét 1833-ból.

V. Népesség. 1801: Lelkek száma 423. 1877: lelk. sz. 1362, újházas. sz. 24, szülött. sz. 74, konfirmált. sz. 30, halott. sz. 55. Iskolások. 1801: Tanulók sz. 40. 1877: tanköt. 6—12-ig 187, isk. jár 75, részben jár 30, nem jár 82.

36) Komlódtótfalu.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamos jobb partján, csak 1½ mértföldre Szatmártól. Termékeny határát a Szamos árjai sokszor öntözik. Csengerrel egy megyei költségen épült s fentartott hid köti összse. Hajdan hihetőleg 2 külön falu volt. Komlód, az itt dúsan tenyésző komlótól, és Tótfalu, hihetőleg tót lakosaitól. Egykori birtokosai voltak: 1337. Komlódy Miklós; 1439. Chernavoday Miklós; 1465. Becsky Ferenc; 1515. Kisvárday György; 1610. Csüry Mihály; 1620.

Szőke Mihály. Legnagyobb részben ma is Becsky-jogon birják e család leányági utódai. A szatmári vár torkában feküvén, minden hadvésznek ki volt téve, s török, tatár és német martalóc hadak, valamint a pestis is látogatták.

A reformáció hihetőleg a szomszéd Csengerből hatott el ide, támogatva a Becsky-családtól, mely egykor szintén református vala. Régi multjáról az egyháznak semmi tudomásunk. A régibb egyházmegyei jegyzőkönyvek csak egyes válóperekről tesznek említést, kezdve 1670-en. Jelenben az egyház emelkedőben van.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A lelkészek névsorát csak 1704 óta ismerjük, jelesül: 1) 1704. Pávai K. György, kit 1706. juni 17-én részegességgel vádolnak. Utóda volt 2) Szilágyi István. 3) 1720. Bárótí Miklós. 4) 1725—27. Szikszai Ferenc. 1726-ban igy panaszolt: „fuerunt praetexentes aliqui suam immunitatem ex eo, quod inserviant aulae.“ Ezen aula kétségkivül a Becsky-ház volt. Marasztották 1726. és 1727-re is, a mikor azzal fenyegette K.-Tótfalut a vizitáció, hogy ha parókhiális házat nem épitenek, nem lesz papjok. 5) 1727—40. Somogyi Mihály, ki innen Csegöldre dislokáltatott. 6) 1740. Sárosi András dislokáltatott ide; de helyette Szatmári János jött, ki 1742-ben Tunyogra ment. 7) 1742—44. Mándy István, ki 1742-ben igy szólt a kathedrában magáról: „Sohasem volt olyan papotok mint én.“ Innen Tyukodra ajánlotta magát. 8) 1744—49. Kállai János, ki innen Cs.-Ujfaluba igérkezett. 9) 1749—53. K. Komáromi István. 10) 1753—56. Vecsei György. 1757. és 1758-ban nincs szó Tótfaluról. 11) 1759—66. Balog István, kit a földesúr is szeretett, s ki 1766-ban itt meghalt. 12) 1767—71. Visky György. Innen Sz.-Korógyra igérkezett. 13) 1771—84. Vecsei István. Innen Atyába igérkezett. Alatta 1781-ben templom-helyért Becsky István földesúrhoz folyamodtak, mit megnyervén, a templomépitésre a helytartótanács is engedélyt adott. 14) 1784—90. Kovács István, kit 1786-ban a jó iskolatanitásért dicsérnek. Innen Atyába igérkezett. 15) 1791—94. Kónya György. 16) 1794—1800. Farkas István. 17) 1800—1806. Sz.-németi Zsombók Keczeli István. 18) 1806. Szél György. 19) 1807—31. Ercsei József, kinek idejében

a pap által használt földeket Becsky János földesúr elvevén, az egyházmegye viszszaadatta. 1800-ban fa- és széna-fizetésének behozatala és presbitérium-választás iránt rendelkezik a vizitáció; 1810-ben pedig a paplak megújitását sürgeti. 1811-ben a széna-fizetés miatt panaszol Ercsey: mert bár szerették, de rendesen fizetni nem akarták, s ez okból panaszol még 1828-ban is. 20) 1831—33. Eszenyi László. 21) 1837—48. Szeghy Péter. 22) 1848—52. Bessenyey Gábor, előbb ugyanitt segédlelkész. 23) 1852—71. Márk Ferenc, ki itt meghalt. 24) 1871—73. Pásztor Lajos, jelenleg császlai pap. 25) 1873 óta Losonczy Gusztáv, előbb f.-gyarmati s.-lelkész.

III. Tanitók és iskolaügy. Kezdetben a lelkészek tanitották az iskolát s a tanitók neveivel csak 1802 óta találkozunk, u. m. 1) 1802. Enyedi Mihály. 2) 1804. Takács István; szorgalmas tanitó. 3) 1805. Kovács István. 4) 1807. Csonka János. 5) 1810. Költő János; hanyag tanitó. 6) 1811. Gábor Mihály, ki szorgalmas tanitó volna, de a gyermekeket nem járatják fel. 7) 1817. Geczeő Énok; szorgalmas tanitó. 8) 1818. Nagy Sándor. 9) 1820. Szakál Istvánt vádolják, hogy nem tanit; ő pedig azzal menti magát, hogy oda menetele után egy hónapig sem adták fel elibe a gyermeket: ekkor a földesúr parancsára feladták búza-szemzésig, a midőn búza-őrzés végett ismét kifogták. A vizitációt előzőleg is maga járta sorba a szüléket; de csak egyet sem bocsátottak fel. 1824-ben már szép számú tanitványi vannak, a midőn igen jó vizsgát ad. 10) 1828. Fejér Dániel, kit követtek: 11) Tóth József. 12) Szereda Ferenc. 13) Dobos István. 14) Csala Imre. 15) Nagy Sándor. 16) Vásárhelyi János. 17) Kovács Gáspár. 18) Soós József. 19) Szegedi István. 20) 1852—57. Ifj. Peres József. 21) 1857—59. Kalydi Lajos. 22) 1859—61. Csengeri István. 23) 1861—62. Molnár József. 24) 1862—63. ismét Szegedi István. 25) 1863—64. Bolyáki Elek. 26) 1865—67. Tóth József. 27) 1867—68. Ballogh Imre. 28) 1868—71. ismét Bolyáki Elek. 29) 1872—74. Melegh Károly. 30) 1874—75. Ifj. Kemenszki Dénes. 31) 1876 óta Józsa Antal.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1700 körül: 1) Minden ember, a kinek 2 köböl vetése

van, ad 2 kereszt búzát s 2 máriást. 2) Ha anynyi vagy semmi vetése sincs: ad 110 pénzt. 3) Az ekkla rétjét lekaszálják, feltakarják és behordják a tótfalusiak; Komlódon penig ad ki-ki jó 2—2 villa szénát. 4) Fát adnak 12 szekérrel. 5) 3 mezőre vagyon 2—2 szántóföld. 6) Az özvegyek adnak 8 polturát. 7) Keresztelés 8 pol. 8) Esketés 1 frt. 9) Halott-predikálás 1 frt. (B. M. Ús. 93. lap.) 1801: 1) Pénzfizetés 30 v.-frt. 2) Szemes-élet 26 köböl. 3) Széna 2 szekérrel. 4) Fa 20 szekérrel. 5) Stoláre 8 v.-frt. 6) 3 fordulón 6 köblös föld, a mit szántanak. 7) 2 boglyás kaszáló. (1801. összeir.) 1874: 30 köböl tiszta rostált búza; 90 frt. készpénz; 10 öl kemény tűzifa; 18 hold 457 □ öl szántóföld, 398 □ öl kenderföld; a parókh. telek 1449 □ ölnyi szántható része; a stolárék. (1874. dec. 17. ösz.-ir.)

b) Tanitói fizetés: 1874: Mintegy 12 köböl tiszta rostált búza; 26 frt. készpénz; 5 öl kemény tűzifa; 2 hold szántó-, 2 vékás kenderföld; a temető fűtermésének $^1/_3$-ada ($^2/_3$-da a lelkésző); tandijban: 45 frt.; ugyananynyi csirke s u. a. véka csős tengeri. (1874. dec. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A csinos templom 1855. épült téglából; hoszsza 12, szélessége 5 öl. Tornyában 2 harang függ; az egyik mintegy $1^1/_2$ mázsás; a kisebb pedig 80 fontos, felső részén ezen körirattal: „Ave Maria, gratia plena.“

Urasztali eszközök. Az 1874-iki összeirás szerint: 1 selyem-takaró; 3 kendő; 1 cin-tányér; 1 réz s 1 ezüst pohár, készittette Fodor Mihály s neje Erdélyi Kata 1723.; 1 réz-kanna; 1 üveg ker.-edény.

Egyházi s isk. épületek: 10 öl hosz. s 4 öl széles papi lak. Melléképületei: kamara, sütő, istálló stb. Jó karban levő tanitói lak és iskola, hasonló melléképületekkel. Ezen épületek biztositvák.

Ingatlan birtok: 18 h. 457 □ öl szántóföld lelk. állomány; 2 h. 139 □ öl belbirtok s kenderföld; 295 □ öl lanka; 2 h. epres-kert; 1 h. s 200 □ öl szántóföld. (Mind 1600 □ öllel sz.)

Ingóságok. Anyakönyv van 2; 1790. és 1839-en

kezdve. Jegyzőkönyv ugyananynyi s a parókhiál. pecsét 1833-ból.

VI. Népesség. 1801: lelkek száma 346; 1877: l. sz. 335, újházas 1, szülött 16, konfirmált 7, halott 11. Iskolások. 1877: tanköt. 6—12-ig 49, iskolába jár 49.

37) Kölcse.

I. A községről általában. Kölcse közel a Tiszához, a Tur s annak egy ága, az Esztró által alkotott szigetben fekszik. Tágas és részben agyagos, részben homokos de igen sokszor vizárral boritott határa elég termékeny. Hajdan nagy erdőségei voltak. A helységnek az Esztró vizén a földesurakkal közös malma volt s hidjain vámot szedtek. Mint a hasonnevű uradalom főhelyét, eleitől fogva legnagyobb részben Kölcseyek birták. 1352-ben Kölcsey Dienes fiainak birtoka volt; 1438. Fylpesy Mihály; 1481. Kömörey Mihályné és leányai; 1496. Ujhelyi László és U. Ágota; 1515. Kende Péter, 1516. Báthori András nyernek benne részt. 1518. Verbőczy István itteni rész-jószágát elcseréli Perényi István dobronyai uradalmáért. 1520. Báthori András és a Guthi Országok nyernek benne részt. 1554. Kölcsey András kölcsei részjószágát 70 finom aranyért zálogositja el. 1561. Balogh János; 1571. Zalai Simon; 1577. Pongrácz Zsigmond és Kubinyi László; 1591. Tardi Vörös Orbán; 1633. Némethy János; 1642. Kölcsey Péter és K. Zsigmond kölcsei birtokaikban új királyi adománynyal megerősittettek. Ezóta folyvást a Kölcsey- és Kende-család s ezek utódai, u. m. Ormós-, Egry-, Nagyiday-, Uketyevith-, Ilosvay-, Lukácsy- és Csoba-családok birták. (Szirmay Szatmárv.-m. esm. II. k. 253. lap.) Viszontagságairól keveset tudunk. Egyszer a szatmári német várőrség 200 frtnyi kárt tett benne, mint az 1662-iki megyei vizsgálatból kitetszik. 1848-ig jobbágy-község volt, azonban nemesek is lakták, igy p. 1810-ben 10 nemes-család. Egyik földesúr evangel. tót jobbágyokat is szállitott ide, kik később teljesen elmagyarosodtak.

II. Az egyházról általában. A hitjavitás előtt róm. kathól. egyház volt. (Schem. cleri Szatmár 1864.

154. lap.) A reformáció alkalmasint Beregből hóditá meg, hova a nép vásárokra járt; legalább erre mutat azon körülmény, hogy Kölcse mint anyaegyház, filiájával Fülesddel a beregi egyházmegyéhez csatlakozott. Egykor népes egyház lehetett; mert már 1593. a tanitói hivatal is külön van választva a papitól. Pártfogói a Kölcsey-család és ennek utódi voltak. Multjáról különben valamivel többet tudunk, mint szomszédinak, noha a beregi egyházmegye jegyzőkönyvei időközönként leginkább csak a házassági s válópereket jegyezték fel innen, 1610—1712-ig. Fejetlenséggel Kölcsében ugyan nem találkozunk; de az egykor hitbuzgó Kölcsey-utódokra — hidegségök s a népre is bénitólag ható közönyösségük miatt — sokszor van panasz. Az 1810-et előzőleg importált tót jobbágyok több mint 50 éven át jogokért zaklatták a reform. egyházat; a nélkül azonban, hogy a joggal járó kötelességet is viselni akarták volna! A ref. egyház sok méltányosságot tanúsitott irántuk; több izben jóakaratú tömörülést ajánlott nekik, saját hitvallásuk teljes épségben hagyásának biztositásával: mind hasztalan! Bár a ref. lelkész szolgálatával éltek, de azért a törvényes stólán kivül egyebet fizetni a ref. lelkésznek, vagy az egyház egyéb terheiben résztvenni nem akartak. 1862-ben önálló egyházzá lettek, s hangya-szorgalmuk s országszerte kéregetésükből szerzett pénzen már közel 40 hold földet szereztek, tégla-templomot s paplak és iskolát épitettek. Az idősebb reform. egyház pedig, különösen a forradalom óta, mintegy dermesztő álomban zsibbadozott; azonban most felébredve, ifjú lelkésze buzgalma s egy lelkes gondnok nemes igyekezete folytán igyekszik menekülni a terhektől s kipótolni mulasztásait.

III. Az egyes lelkészek és hivataloskodásuk alatti események. A kölcsei ref. papok névsora csak 1590 óta van meg; de ez idő óta is — kivált eleinte — nagyon hézagosan. 1) 1590. Keresztury Máté; 1593. jun. 10. hivatalát veszti; mert egyházmegyei tilalom ellenére a csengeri zsinaton megjelent. 2) 1595. jun. 18. Kállay Menyhért igazolja magát, Csekey Máté gyermekének keresztelése alkalmával elkövetett valami tilalomellenes tényeért. 3) 1597-ben a kölcsei papot — neve nincs feljegyezve, —

számadásra vonja az egyházmegye távolléteért. 4) 1600. márc. 17. csarodai e.-m. gyűlésről távol van Gyarmathy Imre kölcsei hitszónok. Az 1607. jan. 17. gyűlésről ismét távol van a „kölcsei pap“, ki hihetőleg Gyarmathy Imre volt. Őt esperese Vári Szabó Bálint nagyon szerette; mert Szerdahelyi István beregszászi pap azzal vádolja a nevezett esperest, hogy mindig csak a Gy. I. tanácsával él. Emlittetik Gy. I. az 1608. szept. gyűlésen is, mint a ki valami pénzt ad usum ecclesiae communem Hodászy Lukács püspöknek Báthorban kézbesitett. 5) 1610. Vári Mihály, ki egyike volt a debreceni gen. zsinatra küldötteknek. 1611-ben már vádat adnak be ellene. 6) 1682 körül Dányády György. 7) 1690. Bánki János. 8) 1714. Veresmarti István. 9) 1754—59. Horváth István, kit 1753-ban kegyelemből vesznek viszsza a papságba; 1754-ben dicsérik s marasztják; de már 1758-ban a csekei gyűlésen, valami Váriban elkövetett kihágása miatt, hivatalától fosztják meg. 1754-ben „auditores frigidi, tamen sacramentis utuntur.“ A fizetést sem teljesitik a mátrikula szerint. 10) 1772. Fejér György. 1773. febr. 24. a kölcsei egyház egyik földesurát szörnyíí káromkodásáért bepanaszolván: azt a külső fórumnak följelentik. 1778-ban F. Gy. az egyház ezen panaszát ismétli, minélfogva az illető a vármegyére feladatik. 11) 1779—82. Szilágyi István. 12) 1782. Kovács Mihály; jött a nagybányai egyházmegyéből. 13) 1784. Kovács István (talán Mihály?) alatt minden rendben van. Az 1786-iki vizitáció igy jellemzi Kölcsét: „A hallgatók az isteni tiszteletben restek; kurátor van, de ezelőtt való kurátorok számadásukkal meghaltak. Ekklézsiai fenyiték nincs; mert egymással nem birnak. Templom jó; egyéb rosz. Mátrikulája esztendős csak.“ 14) Ugyanez évben hozatott Bakos Imre, ki 6 évi szolgálat után itt halt meg. 15) 1792. Bányai János, ki 1793 elején nem maradt a hallgatók hidegsége miatt, melynek bizonyságai a templom, torony s parókhia romladozásai. 16) 1793—1801. Mészáros János beregegyházmegyei pénztárnok. Kedvellik; de mindig vonakodva marad; mert — mint 1799-ben az espereshez irja, — a földesurak inkább farkasi barátságot, mint pátrónusi jóindulatot mutatnak cselekedeteikkel. A fizetés-hátralék igen sok. 1800-ban

ugyanaz a panasz. 1801-ben az algondnok Delényi András, az egyházfi Jakab István, kik hiven eljárnának tisztökben; de minthogy Uketyevityi nevű főgondnoktól függenek: semmiben sem mehetnek elő; mert ez nemhogy előmozditaná az egyház dolgait, hanem még akadályoztatja. Egyedüli jövedelem a publikáció és 1 gazos kaszáló; készpénz 5—6 máriás. M. J. csakugyan nem marad; mert a földesurak vagy rosta-aljával vagy semmivel sem fizetnek. 17) 1801—1807. Törös Bálint, kit bár kedvellenek; de a nép vallástalansága miatt nem marad. Mint b.-paládi pap halt meg. 18) 1807—1809. Gazda István; szintén dicsérték. 19) 1809—40. Szathmári Pál, ki itt halt meg. Alatta többször megújul a panasz az úri hallgatók közönye sőt egyház iránti idegensége miatt; sőt 1821-ben e.-megyei küldöttséget kell kirendelni; mert az egyháznak végrendeletileg hagyományozott birtokot kiadni nem akarják. Ugyancsak küldöttségnek kelle a földesurakat a fa-fizetésre is reábirni 1821/2-ben. Ugyanekkor az arányositási per folyamatban levén, a hallgatók nem tudtak megegyezni az iránt: szántóföldek- s kaszálókat adjanak-e a lelkésznek, vagy sor-szénát?! A vizitáció megrendeli, hogy elhatárzásuk eredményét a segédgondnokkal tudassák. Sz. P. elgyengülvén, káplánt is tartott, igy p. 1825—27. Illyés Istvánt, ki mint gyarmati pap halt meg. 20) 1840—44. Kosdy György, ki szintén itt halt meg. 1844/5. Berey Károly sonkádi lelkész szolgált be. 21) 1845—72. Kósa Antal. Jött Urmezőről Mármarosból; kit az egyházmegye ellen hozván be Kölcse, mozditnia sem volt szabad soha. 22) 1872 óta Szutor Endre, előbb szamosujlaki lelkész.

IV. Tanitók és iskolaügy. A kölcsei tanitókról még kevesebbet tudunk, mint a papokról. 1) 1593. jun. 10. a kölcsei rektor hivatalát veszti; mert tilalom ellenére ő is elment a csengeri zsinatra. 2) 1597. szintén szó van a kölcsei rektorról, a nélkül, hogy neve föl volna jegyezve. 3) 1600. juli 2. Keölcze János mint kölcsei rektor szubskribál a beregi mátrikulában. 4) 1753 előtt Cséke István. 5) 1754. Incze Pál, ki „de suo officio recomendatur.“ 1755. a tanitó nem kielégitőleg forgolódván, elbocsáttatik. 6) 1774. Vass Gábor, ki 1781-ben mint dicséretes tanitó Márokba helyeztetvén át: utóda lett 7) Ujlaky Gedeon,

ki ellen 1795-ben panasz van. 8) 1797—99. Kovásznai Sámuel, ki csak vadászott, de nem tanitott. 9) 1799—1802. Szentes Áron. 10) 1803—1809. Bakos Péter, ki hanyag volt. 11) 1809. Tamkó György. 12) 1814—24. Váradi Pál; jeles tanitó, kinek csakhogy maradjon, fát és szénát irásilag kötelezneknek adni az 1821/2. vizitáció előtt. 13) 1824—27. Kézi Mózes, ki túlszigorú fenyitéket alkalmazott. 14) 1827. Turányi Gábor. Előbb szorgalmas tanitó. 1828-ban az iskola oly rozzant, hogy a gyermekek bele sem járhatnak. 1829-ben kötelességévé teszi a vizitáció a szorgalmasabb tanitást s illendőbb alkalmazkodást. Utódai 1848 után: 15) Szilágyi Pál. 16) 1857. Ács János. 17) 1861. Riczkó Dániel. 18) 1863. Molnár József. 19) 1865. Bay Ferenc. 20) 1867—75. Lengyel Lőrinc. 21) 1875 óta Kulcsár János.

V. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1786: 40 kereszt búza, miből 14 köböl s 3 véka lesz; 16 von.-forint; az ökrösöktől 2—2 szekér fa. 1874: 48 köböl búza; 12 öl kemény tűzifa; 15 frt. garaspénz; 26 hold s 31 □ öl szántóföld; 450 □ öl kaszáló (a holdak 1600 □ ölével számitva); a temető $^2/_3$-nak fűtermése. (1874. dec. 3. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1786: 7 köböl búza; 12 v.-frt.; minden ökrös embertől 1—1 szekér fa. 1874: 24 köböl búza; 6 öl kemény tűzifa; 7 frt. 50 kr. garaspénz; 10 hold 1220 □ öl szántóföld; 100 □ öl kaszáló (a holdak 1600 □ ölével); a temető $^1/_3$-ad fűhaszna; 12 frt. tandij és a stolárék. (1874. dec. 3. ö.-ir.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. A kölcsei ref. templom egy hajós. Épült a XV-ik század második felében, terméskő- és téglából. Az egész templom hoszsza 11° 3′; falak közti szélessége 4° $^1/_2$′; magassága ugyananynyi. A 8 szög 3 oldalával zárt szentély egykor csúcsives bolttal lehetett ellátva. A boltozat gyámköveiből kiálló bordák még 7 helyen látszanak, s megvannak a falakon, a szögletekben mintegy 2 lábnyi magasan; a 8-ik helyen a kathedra miatt levágatott. Északi oldalán semmi ablak nincs, mig a délin a hajón 2, a szentélyben ismét 2 csúcsives ablak van. Ajtaja 2 van; a nyugoti — mint látszik — egykor csúcsives volt, hanem

ivei beszakadván, felső zárása egyenessé alakittatott; a déli, mely egy újabban épitett portikusból nyilik, csúcsives és igen csinosan van faragva. Jelenleg a hajót a szentélytől választó diadaliv sem áll fenn, de a szentély déli oldalán a papi szék gyanánt szolgáló kettős fülke, valamint az északin a faragásokkal ellátott csinos szentségtartó épen áll. A külső támok is többé-kevésbé épen fenmaradtak. E templom épitésére vonatkozólag, egyik elsenyvedt ajtaján e század elején még olvasható volt a következő felirat: „Anno 1646. exstrui curavit hoc opus generosa ac egregia domina Juditha Ráthi socii generosi ac egregii Dni Georgii de Kölche pia ac fidelissima II. Cor. VI: 16.“ Hihető azonban, hogy R. J. csak a romban levő templomot restauráltatta. 1768-ban ismét egy renováláson ment keresztül, mit a menynyezet u. n. „ládáján“ olvasható felirat igazol, mely szerint 1768. és 1769-ben Kölcsey György és neje Komáromy Anna restauráltatták „Istenökhöz való buzgó szerelmökből“, Kertész Ferenc asztalos mester által, ki hihetőleg csak az asztalos munkát készitette stb. A templom nyugoti végén van egy 6 öl magas fa-torony, kúpalakú sisakkal s benne 2 harang. Egyik 3 mázsa 20 font. „Csináltatta a Kölcsei ref. sz. ecclesia a maga költségén, melyre tek. Nagyiday József és tek. Egry György urak különösen segitették, tiszt. Törös Bálint predikátor és tek. Ormós Péter főkurátor idejekben 1804.“ A másik 90 fontos ezen felirattal: „Vox mea in auribus tuis, 1608.“

Urasztali készletek: 3 tányér; egy ezüst, egy ón és egy juharfa. 3 ezüst pohár; az egyiknek talapzata 2 öszszeforditott lóhere alakú, szárán közvetlen a kehely alatt egy mozgatható gömb, melyen alul és felül 6 levél alak van s 6 kiszögellés, melyekben vagy rubinok vagy csak szines üvegek vannak; a másik szájánál, derekán s alján meg van aranyozva s feliratai ezek, felül: „Dedicat aedi me postquam sacrae si gen. dus. Kölcsides vitam deserit et patriam k. m. 1620.“; közepén: „Bagosi Erzsébet újonnan csináltatta Istenhez való buzgóságából die 3-a novembr. 1734“; a 3-dik kupa-alakú, szájánál s alján aranyozva van, felül virágok s arabeszkek s lovakat kergető farkasok láthatók rajta; felirata pedig ez: „Anno

1688. Pogány Anna atta Istenhez való buzgósággal az Kölcsei templomban Urvacsorájához". 2 fedeles ón-kanna; az egyik m.-e. 4 itcés ily felirattal: „Steph. Buday senior dedicat ad templ. Kölcsein. in perpetua suam memoria 1636". 5 asztalkendő; egyik aranynyal varrott igen viseltes stájer kelme; másik arany- és ezüsttel himzett patyolat, közepén e körirattal: „Bagosi Erzsébet 1712"; 3-ik, 4-ik selyem, arany- és ezüsttel himzett gyolcs; 5-ik sáhos; 3 nagy abrosz.

VII. Papi és tanitói épületek. Ingatlan és ingó javak. A papi és tanitói telkek 2 regále-illetőséggel, hajdan Kölcsey Péter kuriájából szakasztattak ki, $^2/_3$-ban a lelkész, $^1/_3$-ban a tanitó részére. Feküsznek a helység déli során, a templomot 2 oldalról köritve. A lelkészlak 8 öl hoszszú, 4 és $^1/_2$ öl széles tégla-alapra emelt vályog-épület; van benne 3 kis lakszoba, konyha, előszoba s kamara, alatta pince; fedele zsindely. A tanitói lak szintén vályog-épület, zsindely fedéllel; van benne 2 lakszoba, konyha, kamara s 1 tanszoba s alatta pince. Mindkét épület az 50-es évekből való. Az emlitett telkek a szükséges melléképületekkel is ellátvák, s a templommal együtt a tüz ellen biztositva vannak.

Ingatlan javak. Az egyházi birtokokat részint az egyház szerzette, részint a földesurak adták, nevezetesen: Kölcsey György hagyományozott 8 hold szántóföldet, oly feltét alatt, hogy utódai aprólékos parókhiális dolgoktól menttek legyenek. Egry György a Szőke-égerháton adott 3 hold szántóföldet a papi hivatal részére; a Ravaszdiban 6 hold kaszálót $^2/_3$-ban a papi-, $^1/_3$-ban a tanitói hivatal javára; Nagyiday József és a Mándy örökösök 2 holdat, melyet a Rezgő-érben kicserélt Ormós Gábor, zálogba vetvén még az egyháznak 4 holdat; Nagyiday József adott a Székoson 1 holdat az egyháznak; az Ormós-család az Akasztó-táblában szintén az egyház részére 2 hold szántóföldet; Ormós Klára Uketyevith Józsefné az Esztró közt 1 holdat ugyanannak; Jeney László a Kisirtásban egyet szintén annak; Kölcsey Lajos a Mihalykóczban 1 h. sz.-földet ugyanannak. A többi földeket — jelesül a Laposreketytyén a tanitó által használt 4 hold kaszálót, az Esztró szárazán levő és az egyház által használt 2

hold, s a Tyukosberekben a pap által használt 3 hold földet s a 30 hold területű Darázskaszálót, — mind az egyház szerezte. Ezek helyett az arányositáskor kiadatott az egyház részére: 17 hold s 1008 □ öl külbirtok; a lelkészi hivatal részére 26 hold 31 □ öl szántóföld, 450 □ öl kaszáló; a tanitói hivatal részére: 10 hold s 1220 □ öl sz.-föld s 100 □ öl kaszáló; a holdak 1600 □ ölével számitvák.

Ingóságok: 2 db. anyakönyv 1786. márc. 17. és 1837. máj. 20. kezdve; 4 db. jegyzőkönyv 1797, 1813, 1828 és 1838 óta, melyek felsőbb rendeleteket s tanácsvégzéseket foglalnak magokban; 1 alamizsnás diárium; egyházkerületi s illetőleg megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok. A parókhiális pecsét 1833-ból való, címere a zászlós bárány. (1874. dec. 3. ö.-ir.)

VIII. Népesség. 1786: a kölcsei egyház áll 50 háznépből. 1810: a lelkek száma 550. 1877: lelk. sz. 380, születtek sz. 19, újházas. sz. 2, halottak sz. 25. Iskolások. 1786: iskolába jár 18, nem jár 21. 1810: iskolába jár 36. 1877: iskolaköteles 32, isk. jár 20, részben jár 8, nem jár 4.

38) Kömörő.

I. A község és egyházról általában. Kömörő volt jobbágy-község a Tur közelében a Szamosközön. Sárga és fekete agyagos, de különben termékeny határát sokszor boritja vizár. Hajdan a Kömörey nemzettség birta. 1481-ben Kömörey Mihályné s leányai benne rész-jószágot nyernek kir. adomány mellett. 1496-ban Ujhelyi László és Szepessy Lászlóné nyer benne részt. 1548. a hires Werbewczy István cseréli el Perényi Istvánnal a dobronyi uradalomért. 1544. Muchey Pál, Nagyváthy János és Rácz Miklós; 1561-ben Fekete máskép Kelemenffy János; 1638. Szuhay Gáspár, Máté, Becsky László özvegye és Mosdossy Imre nyernek benne részt a turi malommal együtt; 1655-ben pedig Perényi Zsigmondnét iktatják be egy részibe. 1668-ban Melith Klára — Álbisi Zólyomy Miklósné birta; 1785-ben a Kölcsey-család több tagja; 1810-ben pedig gf. Rhédey Lajos, Kende László, Czer-

jékné, Ilosvay László utódi, a Szűcs-család voltak földesurai. A jobbágyokon kivül azonban lakott benne 12 nemes ember is. Az 1565-ben Kisarnál táborozó Schwendi hadaitól kezdve többször fordultak meg környékén és benne táborozó sőt duló hadak. A szatmári német várőrség, az 1662-iki tanuhallgatás szerint, a lakosok bántalmazásán kivül, 300 frtnyi kárt is tett benne.

A reformáció — bár a javitott vallást főként pártfogoló Drágffy-család birtokainak (Kis- és Nagyar) szomszédjában feküdt, — csak akkor honosodhatott itt meg, midőn Werbewczy e birtokot elcserélte; mert mint tudva van, e hires főúr a protestántizmus ellensége volt. A későbbi földesurak azonban pártfogói voltak ez egyháznak. Mindez különben leginkább csak valószinűséggel biró feltevés; mert a szatmári ref. egyházmegye régibb jegyzőkönyvei csak válópereket jegyzettek fel innen, azokat is 1670 óta. Anynyi tény, hogy 1668-ban Melith Klára, Albisi Zólyomy Miklós felesége most is meglevő oklevele szerint, 26 frtban egy féltelket ad parókhiális hely gyanánt, a lelkészi állomást szervezni akaró kömöreieknek a templom mellett, melyet 1785-ben Kölcsey István földesúr birtokukban megerősit Mándon, ápr. 11. Az egyház különben e század közepe felé kezdett emelkedni, mire nézve igen sokat tőnek Kende Zsigmond r. kath. vallású földesúr lelkes buzditásai s tetemes adományozásai.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Az önálló lelkészi állomás Zólyomy Miklósné fentebb érintett oklevele szerint 1668-ban szerveztetett; addig Kömörő Istvándi vagy Mánd filiája lehetett: mindazáltal papjairól 1689-ig mit sem tudunk. 1689. 1) papja Csedregi István. 2) 1719—25. Vári András. 1725-ben fia mint rektor szolgált mellette. 3) 1726. Nábrádi György. 1727-ben a pap nem várván be a vizitátorokat, Kömörő nem vizitáltatott. 4) 1728—30. Solti Gergely. 5) 1730. Búcsi István e.-m. ülnök. 6) 1731. Angyalosi Sámuel lévita, ki helyett rendes papot kivántak. 7) 1732—35. Harsányi János. Ekkor Penyige is Kömörőhöz csatoltatott, de már 1734-ben ismét külön vált. 1735-re nem maraszták Harsányit, mert a kömörői jobbágyok magok is azt hitték, hogy szétoszlanak. 8) 1735—36.

Bodoki Sámuel. 9) 1737—77., vagyis 40 évig Csengeri Kalmár Pál. 1743-ban Mórutz Tamás a Zsiraháton és a Medgyesháton 1—1 földet testált a kömörei papoknak, de a Zsirahátit pénzen viszszaváltották. 1743-ban Penyigén is Kalmár szolgált. Kevés levén a fizetése, 1745-ben F.-Darócra ajánlotta magát, de csak megmaradt. Az előző évben már nem fizettek neki szénát, a miért a traktus 3 máriással kárpótoltatta. 1766-ban igy ir róla a vizitáció: „Kömörőini r. d. Paulus Csengeri ut ab initio suae functionis, ita in secula seculorum acceptissimus. Amen.“ 1763-ban már e.-m. ülnök volt; a mikor az a panasz ellene, hogy nem vállalja az iskola tanitását, a mely miatt nem is marasztották. 10) 1777—81. Bibarczfalvi János, kinek idejében megparancsolja a vizitáció Kömörőnek, hogy protokollumot (anyakönyv) szerezzen. 1781-ben bár maraszták, Kisszekeresre ment. 11) 1781—91. a midőn meghalt, ismét Cs. Kalmár Pál. Csengerinek születéshelyéről nevezték. 12) 1792—96. Sallai András. 1794-ben csak azt nem szerették benne a hallgatói, hogy miért katekhizál. 1795-ben Szíics József nevű hallgatója 1—1 aranyat igért Fekete Istvánnak és Molnár Mihálynak, hogy segitsenek neki ezt a papot innen kitúrni, s 1796-ban csakugyan ki is túrták. 13) 1796. Kovács Márton, kit szintén ok nélkül iktattak el innen s a ki aztán Atyába ment 1800-ban. 14) 1800—1803. Téglási János Debrecenben vákáló pap. 15) 1803—1809. Váradi János. Ezt azért vették üldözőbe hallgatói, mert a helyi birák által hamisan hozott itéletek ellen, a sértett fél részére folyamodványt és bizonylatot irni s adni merészelt. És csakugyan ki is túrván, innen Nábrádra ment. 16) 1809—29. Korláthi Bakoss András. Előbb tyukodi pap, kinek 1810-ben parókhiális épületeit is megújiták, s ki 1814-ben e.-m. ülnök lett. Alatta 1828-ban a torony épülő félben van, de a parókhia sehogy sincs. Ugyanekkor a tanitói lak tágasabb helyre tétele meghagyatott. 17) 1830—32. Jankai Dániel. 18) 1832—44. Nagy János, ki vaksága miatt 1840 óta segédekül tartotta Bakó Lajos, Illyés Dániel, Márk Ferenc, Papp István és Szabó Sámuel káplánokat. 1845 óta Kovács Józsefet és 1851. Persenszky Bálintot. 19) 1854—74. Adorján Gedeon, ki itt elhalt.

1874. segédlelkész volt Nyiri István. 20) 1875 óta rendes pap gyanánt Kormány Bertalan szolgál.

III. Tanitók és iskolaügy. Hajdan Kömörőben is a lelkész kötelme volt az iskola-tanitás. Csak 1725-ben van külön rektorról emlités, midőn Vári András öreg pap mellett saját fia tanitóskodott. 1777-ben papjokat az öreg Kalmárt is azért mozditák ki, — mint láttuk, — mert az iskola-tanitást nem vállalta; 1797-ben rendes rektor volt 1) Kalmár István. Utánna 2) 1798. Molnár János. 3) 1799. ismét Kalmár István, kinek 1801-ben csak 3 tanitványa volt. 4) 1801. Czerte Márton. Tanitott olvasást és vallást. Panaszol, hogy fát szűken adnak s házát átjárja a szél. 5) 1803. Pataki Mihály. 6) 1805. Hajdu Pál. 7) 1808. jött Rápoltról Runyai István, egy igen szorgalmas tanitó, ki az iskolát minden elődinél többre vitte. 8) 1811. Dobos István. 1812. panaszolja, hogy a gyermekeket föl nem járatják s fabeli fizetését be nem adják. 9) 1821. Patai József, szorgalmas tanitó, kit 1828-ban is dicsérnek. 10) Ezt követte 1839-ig Tyukodi József. 11) 1839—61. Ferenczi István. 12) 1861—63. Ballogh Imre. 13) 1863—64. R. Szegedi István. 14) 1864—74. Szabó Ambrus. 15) 1874 óta Lukács Árpád.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705: 1) Minden gazda, a kinek 2 hold vetése van, ad 5 véka tisztabúzát; a kinek anynyi nincsen, 1 köblöt; ha azt meg nem adhatja, ad 1 frtot. 2) Minden gazda ad 1—1 boglya szénát. 3) Minden ökrös ember 1—1 szekér fát. Az ökretlen emberek közűl 2 ad 1 szekérrel. 4) Garaspénzül minden gazda fizet 8 poltrát. 5) Nyillal osztván a mezőt, esztendőnként adnak a predikátornak 2—2 hold földet, melyet meg is szántanak. Ács István és Ács Albert szintén testált egy-egy szántóföldet. 6) Keresztelés 1 tyúk s 1 kenyér; esketés 1 frt.; halott predikálás 1 frt.; éneklés 8 polt. (B. M. U. 51. lap.) 1801: 46 köböl búza; 32 szekér széna; 32 szekér fa; 2 fordulón 2 köblös föld; pénzfizetés 6 v.-frt.; stoláre 5 rhfrt. 1875-ben a szatmári ref. egyházmegye márc. 18-iki 91. sz. határozatával 58 köböl búza, 12 öl fa s 60 szekér széna s ebből 40 szekérrel természetben, 20 szekérrel pedig 4—4 forint váltsággal állapittatott meg a lelkészi

fizetés. Ezen kivül a lelkészi birtok-állomány szántóföldekben 17 hold s 1300 □ öl, kaszálókban 6 hold s 1350 □ öl, mind 1600 □ ölével számitva. A fentebbi fizetés kulcsául az 1875. nov. 4-iki 8. sz. e.-m. határzattal a birtok-arány állapittatott meg. Az I-ső osztályba a 20 holdas, a II-ik osztályba a 10 holdas, s a III-ik osztályba az 5 holdas birtokosok tartoznak stb.; a beltelekkel helyben, a mezei földdel más határban birók azon osztályba soroztatnak, melybe azok összes birtokuk aránya szerint tartoznak. A 60 szekér szénából 10, természetben a tanitót illeti.

b) Tanitói fizetés 1801: pénzfizetés 6 v.-frt.; búza 12 köböl 2 véka; széna 16 szekérrel; fa 16 szekérrel; 2 fordulón 2 köblös föld. (1806. ö.-ir.) 1875: Mintegy 13 köböl búza, 10 szekér széna, 4 öl fa, 8 hold és 1430 □ öl szántóföld, 4 h. és 500 □ öl kaszáló; mind 1600 □ ölével; tandij és stolárék. (1875. ö.-ir.)

IV. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. Hajdan a falu nyugoti végén, az útca közepén, fából volt egy kis templom, mely egész a mult század végéig fennállott. Ennek helyére épittetett a mostani diszes és tágas templom, melynek alapja 1796. nov. 27-én tétetett le, Kovács Márton lelkész, Vári Mihály gondnok, Ács János és Szűcs Mihály egyházfiak idejében. 1802-ben már készen volt. Asztalos munkáját Vasvári Ódor Gábor készitette. 1806. nov. 9-ikén Váradi János lelkész, Hajdú Pál s Molnár Mihály gondnok és Halász Miklós egyházfi idejében föl is szenteltetett. A fölszentelésnél az első szónok Ozsváth János matolcsi lelkész, a XXVI. zsoltár 8-ik versét; a 2-ik Domján György gyarmati lelkész Jerém. VII: 2—7; a 3-ik a helybeli II. Móz. XXV: 1., 2., 7. verseit vette fel alapul s a szt. sákramentomokat Széles András kisari lelkész szolgáltatá.

A régi templom előtt egy sugár fa-torony állt. Ez az új templom előtt is ott maradt; benne egy régi harangocska függött, mely elhasadván, helyette új harangok öntettek, u. m.: a kisebb 4½ mázsás 1814, a nagyobb mintegy 7 mázsás 1818-ban, mindkettő az ekkla költségén.

Majd 1831. Jankay Dán. lelk. és Molnár György gondn. buzditására a templom homlokzatával kapcsolatban fölmagasló, négyszögű diszes torony épitéséhez fogtak s azt 1842-ben Nagy Ján. lelk. s Kópis Józs. gondn. alatt be is végezték; épitették pedig Fook Ignác épitő és Ozsváth Fer. ácsmesterek. Ez azonban csak úgy létesülhetett, hogy a róm. kathól. földesúr Kölcsei Kende Zsigmond 18 köblös földet bocsátott 7 évre az egyház mivelése alá, a melyből oly szép jövedelmet szereztek, hogy nemcsak a torony épitési költségei kiteltek, hanem még a tervbe vett paplaképitésre is maradt; különben a torony tetőzetének fa-munkájára Kende Zsigmond maga alkudott meg személyesen az ácscsal s a kialkudott 300 v. cz. frtot sajátjából fizette ki.

Urasztali eszközök: 1 keresztelő-kancsó cinből; 2 cin-tányér; 2 aranyozott ezüst pohár; 1 cin-kanna; 3 kendő (1848-ban még 7 volt); 2 abrosz; egy kulacs s mindezekhez egy egyszerű úrasztala festett fenyőfából.

Egyházi és iskolai épületek. A paplak az I. alatt emlitett telken az 50-es években épült, tégla-alapon, vályogból, 3 aránytalan szoba, 1 pitvar, kamra és pincével, zsindely-tetőzettel. Melléképületei roszak. A tanitói lak és iskola előbb az útca közepén állott, a templom mellett s csak 1830-ban cserélték ki a falu nyugoti végén levő egyházi földért gróf Károlyi Lajossal a mostani helyiséget, melyen az egyházmegye több izbeli sürgetésére a rozzant és alkalmatlan épület helyett csak 1865-ben épitettek egy új s a törvényes kellékeknek lehetőleg megfelelő épületet vályogból. Van az egyháznak egy szárazmalma is. Ugy a templom, mint egyéb egyh. és isk. épületek biztositvák.

Egyházi ingatlan és ingó javak. Az 1837-ben végzett arányositás előtt m.-e. 25 hold szabad irtása volt az egyháznak; de a melytől ekkor elesett. Volt ezenkivül Penyige felől egy 2 vékásnyi zsellér-telke is minden külső járulék nélkül. A lelkészi állomány 4, a tanitói pedig 2 holdat tett. Az arányositáskor a lelkész kapott az egyes fordulókon összesen 17 hold s 1300 □ öl szántóföldet s 6 hold és 1350 □ öl kaszálót; a tanitó pedig 8 hold s 1450 □ öl szántóföldet s 4 h. 500 □ öl kaszálót; mind 1600 □ ölével számitva.

Ingóságok: anyakönyv van 3; 1777, 1839 és 1852-ön kezdve; jegyzőkönyv 1 db.; körleveles, e.-m. és ker. j.-könyvek s nyomtatványok stb. szintén vannak. A pecsét 1833-ból való.

V. Népesség. 1801: lelkek száma 176. 1877: lelk. sz. 476, születtek sz. 15, újházasok sz. 9, halottak sz. 17. Iskolások. 1801: 17. 1875: isk. kötelesek sz. 44, isk. járók sz. 41, részben jár 3.

39) Majtis.

I. A község és egyházról általában. Fekszik a Szamosközön, közel a Gégő patakhoz, mely határán átfoly. Határát árvizek járják; de úgy füvet mint gabnaneműeket bőven terem; van erdeje is. 1415. és 1421-ben már van róla emlékezet s ekkor a Majtissy-család birja. 1424-ben Sámelháza és Malontától határai elkülönittetnek. 1449. Sámelházy László benne részt nyer. 1476-ban a Rozsályi Kun és a Majtissy-család a Sopsatelki pusztát — mely Majtis és a szomszédos Darnó s Jánk közt feküdt, — egymás között felosztják. 1588. Pongrácz Frigyes, 1590. Berey Mihály, Szikszay Ambrus és Tyukody László benne rész-jószágot nyernek. 1491. Salamon Miklós benne egy nemes ülést; 1629. Szentey Péter és Tar Mihály pedig az egész helységet kapja. 1720. Vay László az egészet, 1754-ben pedig Beleznay György felét kir. adománynyal megnyeri. 1810-ben birtak benne: gf. Barkóczy, Beleznay, Büdeskuti, Kondor, Ajtay, Erőss nevű földesurak és más nemesek; most legnagyobb részét Nagykéri Vállyi János országos képviselő s a szatmári ref. egyházmegye segédgondnoka birja. A Szamosközön megforduló hadak dulásai s egyéb vészekben szomszédaival együtt osztozott. Igy p. o. 1662-ben a szatmári német várőrség, a rettenetes kinzásokon felül 100 frtnyi kárt tett benne.

A reformáció előtti multjáról mit sem tudunk; hihetőleg a közel jánki róm. kathól. egyház filiája volt és a reformáció is innen hóditotta meg s vele még sok ideig ily minőségben volt összekötve; azonban már 1707-ben föl van véve a Bélteki Usualis Matrikulájába a lelkészi fizetés s igy már ekkor anyaegyház vala; de később vala-

mikor — adataink reá nincsenek, — ismét filiává lett. A reformációt követő időkből csak anynyit tudunk róla: hogy 1670—1720-ig innen is több nemű válóper fordul elő az egyházmegyei jegyzőkönyvekben. Anyaegyházzá ismét csak a jánki ref. egyház elpusztulása után lőn. 1731-ben a templom-renoválás s talán újon építéssel megindult az épitkezés s az egyház gyarapodása, és az folytatva lőn az egész mult században s a jelen elején, úgy hogy 1835-ben már tanitói lak s iskola épittetett, melybe 1838-ban álliták be a tanitót, noha azután ismét a papokra szállt viszsza az iskola-tanitás. Legtöbbet köszönhet ez egyház lelkes főgondnoka Vállyi Jánosnak, ki az új diszes templom épitése s a parókhiális telkek rendezése s a diszes papilak épitésének kezdeményezője és a nép buzgalmának élesztője lőn. Az ő fényes nevének méltó társa az öreg Vincze Józsefé, ki egyháza iránti buzgóságát szintén több ténynyel igazolta.

II. Az egyes lelkészek és hivataloskodásuk alatti események. Jánknak levén filiája Majtis, a jánki papok szolgálatával élt; de már 1727 tavaszán úgy látszik elvált Jánktól, mert külön emlittetik és nem is úgy mint filia. Az 1729-iki vizitáció az „új majtisi“ (sic) papnak 1) Szilágyi Istvánt mondja, ki előbb tótfalusi pap volt. 1735-ben a vizitáció azt javasolta, hogy Jánkhoz csatoltassék viszsza; azonban Nagyszekereshez lett csatolva; azután nincs szó róla egész 1749-ig, a midőn nyilván Nagyszekeres filiájának neveztetik; sőt Jánk is ide csatoltatott. 1763-ban külön válván Majtis Nagyszekerestől, maga nyert papot, sőt Jánk is filia gyanánt hozzá csatoltatott s úgy van ma is. 2) 1763—65. papja lőn tehát Antal Mihály ifjú lelkész, ki — mig a parókhiális ház felépült, — béres házban lakott. 3) 1765. Szigeti János akadémikus pap. 4) 1766. Hollósi András, ki a fizetés csekély volta miatt nem maradt. 5) 1767. Tasnádi József, „egy versengő ember.“ 6) 1768—71. vagy talán tovább is, Kovács István. 1771—76. nincs szó a Jeremiás vizit. jegy.-könyvében a majtisi papokról. 7) 1775—80. Nagy János. 8) 1780—83. Zilahi József. 9) 1783. Váradi János, ki 1784-ben Nagyszekeresre ment. 10) 1784—92. Petróczi Ferenc. Ennek idejében adta át a vizitáció az

egyház ládájának a kulcsát a gondnoknak 1787-ben, ki itt akkor választatott legelébb, elhozatván azt Beleznayné nevű földesaszszonytól. 11) 1792—96. Főző József, ki innen Kisnaményba igérkezett. 12) 1796—1800. Pesti József. 13) 1801—21. Tardy László e.-m. ülnök, egy igen tudós öreg pap, ki azon helyet, hol most az egyház szárazmalma áll, felfogta és saját költségén bekerittette. 1802-ben szorgalmas tanitásáért dicséri a vizitáció. 1816-ban az elöljárókat megfeddi a vizitáció a parókhiális épületek elhanyagolása miatt; az öreget pedig ekkor is megdicséri, mint előbb és később is egész 1821-ben történt halálaig. 14) 1822—26. Szegi Péter, ki mint jó pap és tanitó van emlitve. Alatta 1823-ban a majtisiak — vagyis nevökben valaki, — vegyes vizitációt várt, s pusztán csak a papi személyek jelenvén meg: egy irattal protestált; de attól az esperes felvilágositása után elállott. 1824-ben a vizitáció nem talált presbitériumot; az agenciális pénz pedig ki volt kölcsönözve. 3 tanonc igen jól felelt; de több nem volt az iskolában. 15) 1826/7. — 1834/5. Horváth Béniám. 16) 1835/6. — 1837/8. Eszenyi László. 17) 1838/9. — 1840. Nagy Lajos. 18) 1840/1. — 1842/3. Ács András. 19) 1843/4. — 1849. Horváth Béniám. Ezek közül az öreg Tardyt alig multa felül egy is, sőt némi tekintetben meg sem közelitette. 20) 1849—56. Zámbory Sándor. 21) 1856—61. Bartha Zsigmond. 22) 1861 óta Győry István. Született Tarpán, Beregben, 1804. nov. 23. Tanult ugyanott a felső szintakszisig, aztán S.-patakon 1830-ig; ekkor Gyarmatra jött nagyobb fitanitónak; 2 év mulva innen t.-vári káplánnak ment s 1 mulva Sonkádra segédlelkésznek, honnan 1834. panyolai r. pappá lett. 3 év mulva Angyalosba, s innen 4 mulva Ökörítóra ment papnak, a honnan Majtisra jött. 1848-ban e.-m. tanácsbirává választatott, mely tiszttől az abszolut kormány megfosztá. 1858. ismét megválasztatott; de 1867-ben lemondott. 1864 óta az e.-ker. gyülésben képviselte a szatmári ref. egyházmegyét; de 1873-ban erről is lemondott.

III. Tanitók és iskolaügy. Majtis Jánk-, majd Nagyszekeresnek levén filiája, a gyermekek belőle ezen helyeken iskoláztak, ha ugyan iskoláztak egész 1763-ig. Kivételt képezhetett ugyan az 1707. s 1729-ik év, mely-

ben Majtisnak külön papja emlittetik, ki alkalmasint az iskolát is tanitotta. 1763. anyaegyházzá alakulván, ez évtől kezdve az iskolát a papjai taniták, kik közül különösen kiemelendő Tardy László 1801-től fogva, ki 1802-ben 38 tanitványával a vizitáció előtt dicséretes vizsgát adott; sőt öregsége dacára, 2 évtizeden át mindig jó iskolát tartott. Utódai mint tanitókról — az egy Szeghyt kivéve — alig maradt fenn emlékezet. 1838-ban már volt külön tanitója is: 1) Pécsi János, 1 évig; de a tanitói állomás a lelkészitől csak 1855-ben választatott külön s ekkor tanitó lőn 2) Kulcsár János. Őt követte 3) 1857. Bólyáki Elek, ki csak félévig lakott itt. 4) 1858. Molnár József. 5) 1859—63. Kovács József. 6) 1863—70. Tóth Lajos, szorgalmas tanitó, ki innen Kisarba ment s ott meghalt. 7) 1870—73. Bacsó Mihály. 8) 1873—74. Buza Miklós. 9) 1874. Bernáth Károly. 10) 1874 dec. óta Mészáros József, a s.-pataki tan.-képezde volt növendéke.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1725 körül: Minden gazda fizet 3 véka búzát; a zsellér 1½ vékát. 3 szekér fát (adnak) summában. Az özvegyek 3 sing vásznat. Eskütéstől 1 frt. Halott-predikálástól 1 frt.; énekléstől 1 kenyér s 1 tyúk. NB. Gener. Dnus Beleznay solvit pastori fl. 8. Rectori fl. 3. (Ez talán későbbi kéz irása. B. M. Us. 55. lap.) 1801: 15 köböl búza; 20 szekér széna; 40 szekér fa; 4 köblös szántóföld; 2 v.-frt. stoláre. (1801. ö.-ir.) 1874: 25 köböl rostált tisztabúza; 20 papi szekér széna; 8 öl kemény tüzifa; 40 hold szántóföld (1100 □ ölével), melynek adóját az egyház fizeti; a stolárék. Jánkról kap: 3 köböl tisztabúzát rostálva; 3 papi szekér szénát; 1 öl tüzifát és a stolárét. (1874. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1874: 4 köböl tiszta r. búza; 14 köböl vegyes-élet; 4 köböl zab; 2 öl fa; 2 szekér szalma; 20 hold föld (1100 □ ölével), melynek adóját az egyház fizeti; 36 tanköt. gyermektől 36 frt. tandij; m.-e. 5 frt. stoláre. (1874. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A régi templom épitési idejét nem tudjuk; menynyezete 1731-ben készült; 1765-ben Beleznay

György földesúr és neje Szilágyi Erzsébet kimeszeltették; 1769. a nyugoti végében egy karzatot készittettek, a korona pedig 1800-ban készült. Az olasz izlésben épült új templom épitéséhez 1856-ban kezdtek, s falát s fedélzetét 1859-ben be is végezték. Az épitkezés alatt több évi haszonra Vállyi János úr 10 hold földet adott át az egyház művelése alá, hogy annak terméséből a templom épitési költségei fedeztessenek; ezenkivül pedig a költségben mind ő, mind Vincze József tetemes részt vettek. Ez utóbbi a templom kivakolása és meszelésére 500 frtot ajándékozott; a templombeli székeket pedig Vállyi János úr saját költségén készittette. Emlitett Vincze József a templom hosszát kicsinek látva, 1871. márc. 21. történt halála előtt tett végrendeletében 500 frtot hagyományozott oly célból, hogy az a szatmári takarékpénztárban mindaddig növekedjék, mignem oly összegre nő, mely elegendő leend a templomnak 2 öllel leendő kitoldására. Ez összeg még folyvást növekedik. *) A toronyban 2 harang függ; a kisebbik 1 mázsás, melyet a rajta levő körirat szerint: „A Majtisi ref. egyház öntette a maga költségén 1834“ azon kisebb s igen régi harang darabjaiból, melyet e század elején a porcsalmai ref. egyháztól vásárolt vala; a nagyobbikat, — melynek körirata ez: „a Majtisi ref. egyháznak Vincze József; öntötte Valzer Ferencz 1868 Pesten“ — ajándékul nyerte; súlya 4 mázsa.

Urasztali eszközök: egy khina-ezüst keresztelőedény, melyet tálcástól báró Uray Ilona Vállyi Jánosné úrnő ajándékozott; 1 nagy aranyozott ezüst pohár, 1 kisebb ón-pohár, 1 ón-tányér, 1 ón-kanna; 2 sáhos, 3 kisebb abrosz; 1 veres fonallal varrott kendő; 1 ezüst-csipkés selyemkendő, zöld virágokkal; 1 kékes és 1 sárga selyemkendő; 1 zöld virágos kasmirkendő Józsa Zsuzsánna Takács Istvánnő ajándoka; 1 vöröses nagy kasmirkendő, Vállyi Lajosné Isaák Teréz úrnő ajándoka; 1 biborteriték vörös selyem béléssel s gazdag arany-rojttal körítve, melyet Budapesten Vállyi Jánosné báró Uray Ilona úrnő ő nga készittetett. **)

*) Ugyancsak ő az egyháznak egy szatmári takarékpénztári részvényt is hagyományozott.

**) A kathedrán levő ezüst-csipkével szegélyzett selyem tafota-szőnyeg pedig Nyilas Zsuzsánna Mándy Benjaminné ajándoka.

Egyházi és iskolai épületek. A régi lelkészi lak 1868-ig a régi parókhiális telken állt; de ez évben a Vállyi János úr által ajándékozott s szintén a templom szomszédságában fekvő 1000 □ öl kiterjedésű telekre, 1 új lelkészi lak épittetett tégla-alapon vályogból. Van benne 4 szoba, 2 kamra s pince. Ez 1868. nov. 26. a lelkész használatába át is adatott. Egyéb melléképületek 1868 óta készültek. Az iskola-épület 1868 előtt azon kis helyiségből állott, melyet egykor Tardi László lelkész az útcából fogott fel s melynek egyik végibe az egyház molnára is lakott. 1868 óta a régi paplak szolgál tanitói lak és iskola-helyiségül, s a régi parókhiát melléképületeivel együtt a tanitó használja. Ugy a templom mint minden egyházi épület a tüz ellen biztositva van. Az emlitett közösből fogott területen áll az egyház szárazmalma, melyet 1845 júniusában ns. Bornemissza Károly s Takács Mihály gondnokok szorgalmazása folytán épitett az egyház. A molnár most a régi iskola-épületben lakik, mely 1838. épittetett.

Ingatlan külbirtoka a régi parókhiális 6 hold földön kivül, az egyháznak misem volt; 1862. pedig az arányositás alkalmával, a birtokosok s legkivált Vállyi János úr kegyességéből az egyház 20, a lelkész 40, a tanitó ismét 20 hold földet kapott 1100 □ ölével számitva.

Ingóságok: anyakönyv van 2 darab, 1775. és 1839-ben kezdve. Jegyzőkönyv 1 db.; gondn. számad. j.-k. 1 db.; körleveles j.-k. 3 db.; egyházmegyei s kerületi j.-k. s nyomtatvány több db. stb. A parókhiális pecsét 1833-ból való. (1875. jan. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: lelkek száma 148. 1877: l. sz. 294, szülöttek sz. 15, újházasok sz. 6; halottak sz. 11. Iskolások. 1801: 38. 1877: isk.-köteles 36, iskolás 36.

40) Matolcs.

I. A község- és egyházról általában. Matolcs mezőváros fekszik a Szamos jobb partján, Tunyoggal szemben. Hajdan Megyesy Simon báné volt. 1419. Báthori István és Ferenc rész-jószágot kapott benne. 1436., 1446. Báthori András, István, Pál, László és Miklós birták.

1524. Drágffy János az egész helységre, 1633. Bethlen István és Péter a Báthori-részre királyi adományt nyernek s az ecsedi uradalomhoz csatolják. Ezek kihaltával a Rákócziak-, majd a gf. Károlyiakra szállott. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 229. l.) 1810-ben 19 telken kivül Morvay Józsefné, báró Perényi Antal, Illésy István, Váry Ferenc, Kállay Erzsébet, Ferenczy- és Ormós-családok, földesúri joggal birták. Viszontagságait a mi illeti:

A Szamos miatt azon helyről, mely ma O-Matolcsnak — ó-matolcsi kertnek, — neveztetik, el kelle költöznie; az 1662-ben eszközölt szolgabirói tanúhallgatás szerint a szatmári, úgynevezett sárga német sarcolta meg, a midőn a lelkészlakot is pénzen váltotta meg tőlök. Mindemellett folyton népesedett és emelkedett, mi lakosai szorgalmának tulajdonitható. Ez okból az 1647-iki XXX. t.-cz. azt rendeli, hogy Matolcs város (oppidum) taxa alá vétessék. Szorgalmas lakosai nemcsak földmiveléssel foglalkoztak, hanem egyszersmind szűrcsapók is voltak, s céhbe állván, Szabó Péter és Tóth Miklós céhmesterek III. Károlytól 1714. okt. 8. az emlitett céh részire kiváltság-levelet, s a helység számára pedig mezővárosi cimet s vásár-jogot eszközöltek. Később megcsökkenvén a szűrök kelendősége, a szűrszabók 1785-ben gubásokká lőnek s azok mai napig, a gubaszövéssel különösen télen foglalkozván. A határ szűk volta miatt pedig a vásárra jövők lovait legelővel nem tudván ellátni: a vásár-jogot Gyarmat városának adták át.

A reformáció — mint Drágffy-birtokban, — hamar elterjedt itt a földesurak pártfogása mellett. A Báthori s kivált a Bethlen földesurak később is nagy pártfogói voltak itt a reform. egyháznak. A fejedelmi Bethlen István a vizi-malom szabbatháléját a lelkész számára adományozta; de ezt Báthori Zsófia később elfoglalta, a melyért az 1662-iki országgyűlésen panasz is tétetett. Az egyház mészárszék-, korcsma- és rév-jövedelemmel s illetőleg joggal is birt; de mindezek elvesztek. Egykori tekintélyes és virágzó volta, sőt a mostaninál is tekintélyesebb állása mellett bizonyit az, hogy 1665. szept. 27. benne szuperintendenciális gyűlés tartatott, a melyen Nógrády Mátyás bajomi lelkész püspökké választatott. A szatmári ref. e.-

megyei levéltár különben minél kevesebbet tud Matolcs XVII-ik századi multjából; de a vármegye levéltárában levő traktualis gravamenek közt panaszolja a Szamosközi traktus Vesselényi Ferenc nádor előtt 1665-ben, — mint már fentebb is emlitettük — hogy Báthori Zsófia s I. Rákóczi Ferenc elfoglalta a Szamoson levő vizimalom szabbathaláját s a szedecimát, melyet I. Rákóczi Ferenc viszszaigért ugyan, de ez igéretét nem teljesitette. Ezeken kivül csak a válóperek vannak innen jegyzőkönyvezve, kezdve 1670-en. Az egyház belügyeit a pappal együtt a (gubás) céhmesterek vezették; sőt mondhatni, a céhmesterekből telt ki a nemesek hadnagya s a közlakosság birája is. Az első presbitérium és gondnok 1773-ban választatott. A presbitérium 1861-ig maga egészité ki magát. Ezóta népképviseleti alapon van szervezve.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A régibb papok neveit csak hézagosan ismerjük. A kiket ismerünk, azok e következők: 1) 1620. Idősebb Czeglédy István, ifjabb Czeglédy István kassai lelkész és mártir atyja, a „Sion vára“ prefációja szerint. (Széles 132. lap.) 2) 1634. Szepsi Korócz Gáspár, kinek azonban matólcsi papsága nem kétségtelen. 3) 1670 után Szalacsi Cs. István. 4) 1686. Kecskeméti János. 5) 1706. Dányádi S. György e.-m. jegyző, később esperes, kit követett 1710-ben 6) egy más valaki, vagy talán maga Pataki János, ki 1714—16. volt matolcsi ref. lelkész. 7) 1716—18. Nagyari Jakab, ki 1723-ban esperessé lett. 8) 1718. Tolcsvai Márton. 9) Ezt követte valamikor Zalányi István e.-m. ülnök és akadémikus pap. 1724-ben már biztosan itt volt, s 1725-ben marasztják; 1726-ban is dicsérik, de megróvják benne, hogy hétköznap bibliát nem magyaráz. Ugyanekkor megjegyzi a vizitáció: hogy a tanács a pap nélkül maga exkommunikál és abszolvál, a mi tovább meg nem engedhető, továbbá azzal fenyegetőzik, hogy ha sz. György napra a Z. fizetését be nem adják: új pap behozatala nem fog megengedtetni. 1726-ra meghivták Csengeri Józsefet; de az egyházmegye bevitelét meg nem engedte, a honnan azt jegyzé meg a vizitáció 1727 elején: Matolcsnak nincsen papja, tehát nem is vizitáltatik. 9) 1727—32. Vásárhelyi Márton e.-m. ülnök

a traktus rendeléséből, kiről igy ir az 1732-iki vizitáció: „Laudatur a senatu matolcsiensi; tenet puram orthodoxiam, pietate sacrum ministerium exornat; perge bone vir de robure ad robur ut gloriae coronam percipias.“ 10) 1732—41. Enyedi Sándor. Volt egy ideig helyettes e.-m. jegyző és ülnök is; de 1741. októb. 3. az ülnökségtől megfosztatott. 1735-ben a matolcsiak fizetése megcsonkitásán igyekeztek: de ezt a vizitáció meg nem engedte. 1732-ben ő kezdte és szerezte a matolcsi ref. egyház mátrikuláját, melynél régibb az egész egyházmegyében nem sok van. Ezen matrikulába elődei neveit — habár nem teljes pontossággal is, — feljegyezte. 11) 1741—43. Kémeri M. László, egy korhely pap, ki ekkor jött a traktusba; a matrikulát hanyagul vitte; a halottak felett (1743.) a királyi parancsra hivatkozva nem predikált. Hihető hogy ezek pestisben elhalt emberek lehettek. Az 1742-iki vizitáció megjegyzi, hogy az ekkla pénze eddig a gubás céh ládájában tartatott, minélfogva meghagyja, hogy az tétessék az ekkla ládájába s a kulcsa vagy a birónak, vagy a hites egyházfiaknak adassék. 12) 1743—46. Pataki Mihály. 1743-ban új parókhiát épitettek neki; de a templom igen rongyos volt. Akadémiákon is járt; de nagyon zabolátlan erkölcsü s feleségével házsártoskodó ember volt, a melyért az egyházmegye 1745. szept. 28-ikán hivatalától meg is fosztotta. Ezt viszszanyerte ugyan; de később sem javult. 13) 1746—48. Laczi Mihály, kit más traktusból hoztak, a miért a szatmári e.-megye megbüntette a matolcsiakat. 1748-ban akadémiákra ment. 14) 1748—53. Garbóczi András, kinek fizetését 1751-ben meg akarták csonkitani; 1753-ban pedig nem marasztották; mert akadémikus papra vágytak; elment tehát innen Mándra. 15) 1753—56. Báthori János új akadémikus pap, ki innen Nagykárolyba hivatott és ment papul. Ennek idejében kezdtek egy — a mostani előtt használt — kő-templomot épiteni 1754. jul. 30.; de mivel a helytartótanács meg nem engedte, gf. Károlyi Ferenc földesúr engedélyével s tanácsára, egy-egy darabon kibontották a régi fa-templom oldalát s igy lassan tégla-falat húztak az egész tető alá. Exmittáltatott Gyarmaton, 1753. ápr. 26. A matolcsi tanitók neveit ő jegyzette

fel. 16) 1756—61. Gerzsenyi István akadémikus pap, kit ok nélkül bocsátottak el. 17) 1761—67. Adorján Mihály, ki hipokondriába esvén, a papságtól eltiltatott; de majd ismét felhatalmaztatván, később maga lemondott, minélfogva a pap-hivásra jogot nyert Matolcs. 18) 1767—71. Kapitány György, akadémikus és igen dicsért lelkész. 19) 1772. Garzó István. Lakott előbb Óváriban, aztán Nagyarban. Széles Andrásunkat ő keresztelte meg 1772. máj 9. 20) 1773—86. Kabay Ferenc. (Lásd az esperesek közt.) Az ő idejében tétetett az első kurátor és választattak az első presbiterek 1773-ban. 1778-ban pedig új parókhiális házat kezdtek épiteni. 21) 1786. Zalányi Sámuel. Tanult Debrecenben s a külföldön. Jött Tasnádról s ugyanazon vidékre ment viszsza. 22) 1787—1802. Vári Ferenc, egy tudós, de izgága természetű ember. Jött a s.-pataki főiskolából. 1795-ben e.-m. ülnök lett. Innen ment Kocsordra, majd a szabolcsi traktusba Vitkába, Báthorba s Laskodra, hol 1810-ben lakott. 23) 1802—1807. Ozsváth János. (Lásd az esperesek közt.) 24) 1807—11. Győry Sándor, előbb sz.-németi káplán-tanitó, ki innen Óváriba ment; ekkor elnéptelenedvén Matolcs, a fizetés-levonás megengedtetett. 25) 1811—13. Dobrai József, akadémikus pap, egykor a beregi traktus jegyzője, onnan átjövén dobi pap lett, honnan Matolcsra jött s innen Ricsére. 26) 1813—19. Literati Vida József, egy szelid ember. Tanult Debrecenben; jött Borzováról s meghalt Matolcson. 27) 1819—24. Réz István, előbb helyettes, majd rendes pap. 28) 1824—27. Füsüs Dániel. 29) 1827—44. Kozma István. 30) 1844—65. Kolumbán István, ki 1865. febr. 21. meghalt. 31) 1865—67. Lénárd István. Elment Szamosdobra s onnan jött helyette 32) Beregszászi Fonyi Sámuel, ki itt meghalt 1870. okt. 4. 33) 1871. ápr. 25. jött a szabolcsi egyházmegyéből Csépke Mihály karászi pap, ki jelenleg is szolgál.

III. Iskolaügy és nagyobb tanitók. A matolcsi ref. iskola kezdettől fogva a legjobbak közé tartozott az egyházmegyében; mint „academica promotióra“ tanitóit az egyház legtöbbnyire a pataki, a debreceni, sőt a szatmári iskolából is hozta, kik jobbadán papokká lettek s mig Matolcson voltak, azon főiskolák alsóbb osztályainak tan-

rendszerét igyekeztek meghonositani, a melyből jöttek. A mult század elején a matolcsi iskola „abecisták, lectorok, declinisták s conjugistákból“ állott; 1725-ben „syntaxisták“, 1781-ben „poëták“ is tanulnak benne; szóval a matolcsi iskola egy kis gymnázium volt. A mult század végén kelt egyházker. s e.-megyei tantervek menynyiben lőnek követve, nem tudjuk; de anynyi tény, hogy 1827-ben a vizitáció erélyesen sürgeti, hogy az életre szükséges tudományoknak a latin nyelv felett előny adassék. Ez iskola később az 1837-iki egyházmegyei s a későbbi egyh.-kerületi tantervhez lehetőleg alkalmazkodott. A matolcsi ref. tanitók neveivel különben csak 1690 óta találkozunk. Jelesen: 1) 1690. Németi János. 2) 1691. Kecskeméti György. 3) 1692. Sződi János. 4) 1699. Mohácsi Mózes. 5) 1701. Szentődi György. A kuruc-világban szolgált rektorok névsorát nem ismerjük. 6) 1715. Salánki Sámuel. 7) 1716. Beregszászi György. 8) 1719. Csekei Gáspár. 9) 1720. Kállai István. 10) 1722. Csengeri Pál. 11) 1725—27. a szatmári iskolából Kéméri László, ki jánki pappá lőn. Ekkor az iskolába declinisták, conjugisták és grammatisták jártak. 12) 1727. Rápolti Miklós, szintén a szatmári iskolából. 13) 1728. Szatmári András, ki „posztó-szabóvá“ lett. 14) 1730—32. Szederkényi György. 15) 1733. Vecsei György, ki innen pappá lőn. 16) 1734—36. Bátori István, dicséretes tanitó, kit noha marasztottak, Mándra ment. 17) 1736—40. Mogyorósi András, ki innen Tyukodra ment. 18) 1740. Patika István; az egyházi pályáról lelépett. 19) 1741. Szatmári Sándor. 20) 1742. Józsa Imre, ki jó, de kegyetlen tanitó volt; innen Nábrádra ment. 21) 1743—45. Ujvárosi András, ki Szalacsra ment tanitónak. 22) 1745—47. Pelsőczi Márton; elment a Dunántúlra. 23) 1747—49. Csekei István. Czégénybe ment tanitónak. 24) 1749—53. Szőcs István, egy igen kedves jó tanitó, ki innen Kisarba ment. 25) 1753—55. Ardai István, dicséretes tanitó; jött a debreceni főiskolából s ment F.-Daróczra papnak. 26) 1755—57. Selyebi János, ki nábrádi rektorrá lett. 27) 1751—61. Dobozi György, családos ember, ki gacsályi tanitó lett. 28) 1761. Sándorfi Ferenc, ki katonává lett. 29) 1762. Mocsy István, ki Garbóczra ment papnak. 30)

1763—69. Kalocsai Mihály; jött Kisnaményból; itt jó iskolája és sok tanitványa volt; elment Ököritóra papnak. 31) 1769. Füle György. 32) 1770—73. Kovács Mihály, egy igen dicséretes tanitó. Tanult Patakon; elment előbb a bányai traktusba, azután a beregibe, hol benei pap lett. 33) 1773—76. Császár Sándor, Patakról; elment az e.-m.-ből. 34) 1776—79. Pányoki József, jó erkölcsű, de gyenge tanitó; 1779-ben 57 tanitványa volt. Jött S.-Patakról; elment Nyirmegyesre tanitónak, hol meg is halt. 35) 1779—82. Petrahai Szabó János, egy nyomorék, de szorgalmas és jó tanitó, kinek párja kevés volt a traktusban. 1780-ban 70 tanitványa volt. Jött S.-Patakról; ment Mándra papnak, s onnan Penyigére. 36) 1782—86. Bányai István, egy szelid és jó tanitó. Jött S.-Patakról; itt megnősülvén, elment papnak az ugocsai traktusba. 37) 1786—90. Kis Mihály, gyügyei fi; jött S.-Patakról s itt megnősülvén, Géberjénbe igérkezett papnak s mint semlyéni pap meghalt. Ez alatt tanulta Széles András e.-m. történész a poézist Matolcson. 38) 1790. Áronfi József, egy okos és jó tanitó. Jött a debreceni főiskolából és ugyanoda ment viszsza. 39) 1791—94. Homoki Süveg István, egy jámbor de tudatlan ember. Innen sályi rektorrá s végre pappá lett és 1810 körül elhalt. 40) 1794—96. Szabó József, egy szorgalmas tanitó, kinek 1795-ben 90 tanitványa volt. Jött S.-Patakról s kiskolcsi pappá lett, hol meg is halt. 41) 1796—99. Juhász János. Jött Patakról; elment Szatmárhegyre rektornak s onnan nagykolcsi pappá lett. 42) 1799—1801. Bihari Sámuel; jött S.-Patakról. 43) 1801. Lovas Lajos. Jött S.-Patakról; pap lett a Nyirben. 44) 1802—1804. Pongrácz György. Lett fülpösi, majd rápolti, s végre tisztaberki pap. 45) 1804—1807. Kovács Mihály, szorgalmas és jó tanitó. Jött Debrecenből; elment Mándra papnak. 46) 1807. Kovács Sámuel, egy jó tanitó. Jött Debreczenből s ugyanoda ment viszsza. 47) 1808. Tarcsi Gábor, egy nagyon együgyű ember. Jött Debrecenből s haza ment lakni Krassóra. 48) 1809—11. Győri Sámuel, ki előtt az iskola elpusztult. Jött Debrecenből. 49) 1811—15. Kis Péter, előbb szorgalmas, később hanyagoló tanitó. Jött S.-Patakról; meghalt mint semlyéni pap. 50) 1815. Kurovszki János, ki

mint tanitó bámulatos eredményt mutatott fel; de egyszersmind fizetés-javitást kért. 51) 1817. Szeghy Péter, szorgalmas és jó tanitó; 1819-ben megnősülvén, nem marasztják. 52) 1819—24. Tamás András; szorgalmas tanitó. 53) 1824—26. Czike Ferenc; jó iskolája és sintaxistái is vannak. 54) 1826. Kállai József. 55) 1827—31. Kolumbán István; dicséretes tanitó. A latin nyelv több kárt okozván mint hasznot s az életre szükségesebb tudományokat háttérbe szoritván, a vizitáció ezeknek rendel előnyt nyujtani. 56) 1831. Ternyei József. 57) 1832—34. Ács András. 58) 1834—37. Kosdi György. 59) 1837—40. Lakatos István. 60) 1840—42. Pap István. 61) 1842—44. Csépke Mihály. 62) 1844—47. Gecsei József. 63) 1847—50. Szécsényi Pál. 64) 1850—55. Jakó Sándor segédlelkész, ki alatt igen jó iskolája volt Matolcsnak. 65) 1856—58. Mándy Lajos. 66) 1859—61. Szűk Lajos; alatta nagyon aláhanyatlott az iskola. 67) 1862—64. Lénárd István. 68) 1865—67. Szőllősi Gyula. 69) 1868—71. Balogh Áron, jelenleg k.-semlyéni lelkész; egyike volt a jobb tanitóknak. 70) 1871—76. Csépke Péter segédlelkész. 71) 1877 óta Kovács Károly.

IV. Kisebb tanitók vagy preceptorok. Túlnépesedvén a matolcsi iskola, a kezdő tanulók tanitására kisebb v. segédtanitói állomás szerveztetett. 1) Preceptor volt 1780. Zámbori István matolcsi fi, ki ez év tavaszán zsarolyáni rektor lett s ott is halt meg. 2) 1780—82. Kárpi Sámuel, ki után ismét nincs szó a matolcsi preceptorokról 1820-ig; a midőn 3) Lányi János preceptor, a pataki főiskolába viszszament. 4) 1820. Budaházi Károly. 5) 1821. Lipták György. 6) 1822. Szőrös György. 7) 1824. Mikó Dániel. 8) 1825. Ferenczy István szorgalmas tanitó. 9) 1826. Margitai János. 10) 1827. Tóth Sámuel, dicséretes tanitó. 11) 1829. Mándy Károly, dicséretes tanitó. Őt követték rövid időközökkel: 12) Gönczi János. 13) Lovas Károly. 14) Kolonai Gábor. 15) Szilágyi Dániel. 16) Csépke Mihály. 17) Kiss Ferenc. 18) Sipos László. 19) Lányi Lajos. 20) Szabó József. 21) 1848. Járdán Lajos. 22) 1849. Szabó József. 23) 1850. Somogyi János. Utána ismét nem volt segédtanitó egész 1858-ig. 24) 1858. Csécsi József. 25) 1859. Bakó László, ki után

ismét szünetelt a segédtanitóság 1876. ápr. 28-ig; ekkor hozatott Sárospatakról 26) Kertész Lajos.

V. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Pénzfizetés 100 frt. 2) Szabbathále a malomból, mely kezdődik szombaton reggel napfeljöttekor, s tart vasárnap reggel napfeljöttéig. Ennek elvételétől fogva adnak helyette 20 köböl búzát, mely addig leszen, mignem restituáltatik a szabbathálé. 3) Fa elegendő és tisztességes a helynek szokása szerint. 4) Keresztelőstől 1 házi kenyér s 1 öreg tyúk, vagy 24 dénár. 5) Esketéstől ha helybeli és szülei vagynak, semmi; ha idegen s ennek előtte ben nem fizetett, 40 dénár. (Ezt egy későbbi kéz lehúzta s helyette irt az esketéstől 1 frtot.) Halotti predikálás 1 frt. 6) Szénát adnak 50 boglyát; ki szénát nem kaszál, tartozik érte 33 dénárral. 7) Van egy gyümölcsös-kert a nábrádi-útca végén 22 frtban. 8) Ábrahám Máté hagyott 1 földet a nyároson. 9) Szabó Mihálytól zálogosittatott 1 föld ugyanazon nyomáson 6 frtban. 10) Csőri Istvántól a Csalánosháton szintén 1 föld 4 frtban. 11) Vagyon Kunszerén 1 föld. 12) Ugyanott 1 más széles föld. 13) Deli Ferencné is hagyott egyet a Nyároson. 14) Más is van ugyanott. 15) A Nábrád felé való mezőn is hagyott 1 földet Csizmadia Pál. 16) Csaholyban is legáltatott $^1/_2$ telek Huszti Pálnétól cum appertinentiis. (B. M. Us. 55. és 56. lap.) 1801: 70 v.-frt.; 20 köböl búza; 30 szekér széna; 30 szekér fa; 2 fordulón 19 vékás föld, melyet őszszel-tavaszszal szántani tartoznak; stólából jő 19 v.-frt. 1875: 25 köböl búza, melyből a házi szükségletre valót az egyház saját vizi-malmában ingyen megőrli; 30 szekér széna; 10 öl kemény tűzifa; 90 oszt. ért. frt.; 5 hold és 410 □ öl szántóföld; a temető gyümölcsfái és füvtermésének $^2/_3$-a. Stolárék.

b) Nagyobb tanitói fizetés 1725 körül: 40 frt. Minden gazdától 1—1 kenyér és 2 kerülés sor-főzés. Fa elegendő. Temetéstől 8 poltura. Tandij. A vásár-vám is oda jár. Későbbi kéz: „búza 6 köböl. Abecedarii denar 24; lectores 48; declinistae denar 72; grammatistae fl. 1. Pro sabbathalae denar 71.“ (B. M. Us. 56. l.) 1801: 50 v.-frt.; 6 köböl búza; 6 szekér fa; 2 sor-főzés; 2 fordulón 5 vékás szántóföld, melyet megszántanak; 50 v.-frt. tan-

dij. 1876. április 24. a fizetés készpénzre változtattatván, a nagyobb tanitói s egyszersmind segédlelkész fizetése 400 o. é. frt., 2 öl fa s a halotti stólában állapittatott meg. A fát természetben szállitják udvarára s a pénzt az egyház pénztára s nem egyesek fizetik.

c) Kisebb tanitói fizetés 1876: 300 o. é. frt. az egyházi pénztárból s 2 öl kemény tűzifa.

VI. Templom, torony és harangok. Uraszztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A régi templomról már II. alatt szólottunk, a jelenleginél elsőben is a torony alapja tétetett le 1790. aug. 9. s az egész torony ns. Balogh János és Tóth Miklós gondnokok buzgalma folytán 2 év alatt közadakozásból teljesen föl is épült. A gombot 1791. decemb. 16. ünnepélyes szertartás után, Kakuk Imre ácsmester tette fel, a midőn a gomb mellett ülve e pohárköszöntést mondta: „Közel az ég hozzám, Közel az Istenem, Hálaadó szivem Hozzá fölemelem; A ki megtartotta Éltemet s eszemet: Mindenek felett hát, Áldom Istenemet. E Sion tornya is, Maradjon épségbe — Isten kegyelméből A mely mene végbe; E szt. alkotmányon Legyen az úr karja, Ezen egész várost A béke takarja.“ Ezután poharát kiiván, azt lehajitotta, és sem ez, sem a segédtársai által ledobott 5 pohár el nem tört, hanem sértetlenül esett a földre. Az épitő mestere Vinkler Jakab volt. Alig volt kész a torony, midőn Balogh János gondnok a templom épitésére lelkesité az egyházat; 1793. az anyagokat összegyüjtvén, 1794-ben az ócska templomot elbontották s az alapkövet azon év jun. 8-ikán ünnepélyesen le is tették s még azon évben a templom falait félig föl is rakták; 1795-ben már a tetőzésre került a sor, midőn Balogh János főgondnok a felrakott falakat alacsonyolván, saját költségén 1 öllel magasabbra rakatta, melyért 100 rhfrt. fizetett. Midőn pedig Kakuk Balázs ács-mesterrel a tetőzetet teljesen elkészittette, hivataláról lemondott. Közvetlen utódi az épitést elhanyagolták; azonban 1798-ban Szabó Péter tétetvén gondnokká, a kőmivesmunkát teljesen bevégeztette; 1799-ben pedig Belényesi József sz.-németi asztalos és társaival a templom belsejét is teljesen elkészittette. Igy a közlakosság, a város és a

gubás-céh költségén elkészülvén a templom, ugyancsak Szabó P. gondnoksága alatt 1800-ik év szt. háromság vasárnapján fényes közönség jelenlétében, nagy ünnepélyességgel fel is szenteltetett. „1816. Deli Tamás gond. saját költségén 220 rhfrtért a templom keleti végébe Koncz Imre asztalossal egy karzatot készittetett, melynek festését s aranyozását, úgy szinte a koronáét is Lengyel Mihály derzsi lakos végezte.“ 1843. a templomot Szabó József gondnok kicsinosittatá.

Az új toronyba az előbbi fa-toronyban álló harangok vonattak fel, mik közül az egyiket „A matolcsi ref. sz. ekla öntette 1754. eszt.“, de a mely 1801. elhasadt; a másik kisebb harangon ez a felirat volt: „XCVI. zsolt. 6. v. Örvendezzetek stb.“; továbbá: „A matolcsi ref. sz. ekla öntette 1777. eszt.“ Ezek helyett a nagy harangot Szabó P. gond., Lázár Á. és Cserepi Fer. 1801. nagypénteken estve öntette, ezen körirattal: „Isten dicsőségére öntette a matolcsi ref. sz. ekkla 1801.“ A kisebbiket pedig 1840. Széles András gondnok öntette. Ugyanezen toronyban az órát 1300 rhfrtért Pápai Ferenc debreceni órás által készittették, s 1816. máj. havában fel is tették. Az emlitett összegből Deli Tamás gondnok és Szabó Ferenc jegyző 650 rhfrtot közadakozásból gyüjtöttek.

Urasztali eszközök: 1 kenyér-tartó cin-tál, ezen felirattal: „Tordai Bagaméri János, és felesége Belényesi Sz. Rebeka csináltatták a matolcsi refta sz. eklesianak, a holott is 3 gyermekek Erdélyből való kibujdosások alkamatosságával meghalván, feküsznek Anno 1709.“ 1 cin-tányér, 1 kivül-belül aranyos ezüst pohár, melyet 1713. márc. 1. Matolcsi Mihály végrendeletileg hagyományozott, és a melyet talpán levő irás szerint „A matolcsi refta ns. sz. eklésia renovált 1730.“ 1 fedeles cin-kanna, melyet „a matolcsi ns. sz. eklesia renovaltatott 1758.“ 1 fekete selymes abrosz; 1 fehér abrosz; 1 fehér kendő; 1 sodrott selyemmel és arany-fonallal himzett, 2 arany és ezüst-fonallal varrott, 1 karmasin selyemmel s aranynyal, 1 fehér, veres, kék selyemmel és ezüst-fonallal, 1 sötétveres selyemmel, 1 zöld selyemmel s aranynyal himzett kendő. Ezek közül többet a pestis elől futó erdélyi bujdosók ajándékoztak.

Egyházi és iskolai épületek. A paplak épittetését 1829. márc. 24. Széles András gondnok kezdette meg: 3 szobával, belső kamra- és pincével s a szükséges melléképületekkel. De ns. Balogh János gond. végeztette be. A régi iskola-épületet 1811-ben épitették; 1844-ben a többi egyházi épületekkel együtt Nyiri Miklós gondnok javittatta ki, a ki egyszersmind fáradhatlan igyekezettel az egyház pénztárát is megtöltötte. Az új iskola-épület 1871-ben épült a templom végiben levő telken, tégla-alapon, vályogból, zsindely-tetővel, 3 szobával és 1 tanteremmel. Van az egyháznak 2 szárazmalma molnárházzal, és 3 bérháza. Mindezek biztositvák.

Ingatlan javak. a) Közvetlen egyházi birtok: 86 hold s 1455 □ öl. b) Lelkészi állomány: 5 h. és 410 □ öl. c) Tanitói állomány: 1 h. és 280 □ öl; mind 1600 □ ölével számitva.

Ingóságok. Anyakönyv van 3 db., kezdve 1732.; egyházi jegyzőkönyv ugyananynyi; körleveles j.-könyvek, alamizsnás diárium, egyházmegyei s kerületi j.-könyvek, nyomtatványok az egyház levéltárában szintén vannak. A parókhiális pecsét 1833-ból való.

VII. Népesség. 1801: Lelkek száma 750. 1877: l. sz. 1050, szülöttek sz. 47, újházasok sz. 11, halottak sz. 44. — Iskolások. 1801: 84. 1877: isk.-kötelesek sz. 106; iskolába járók 85, részben jár 11, nem jár 10.

41) Mácsa.

Hajdan falu, most puszta. Felét 1352. a Kölcseyek a Domahidyaknak adják át fejváltságba. 1399-ben Chaholyi Dienes és István elfoglalván, lakóit Kocsord és Györgytelekre szállitották. 1414., 1417-ben felét a Kölcseyek birták. 1423. már puszta volt s Báthori István és András, 1448. Lónyay András, 1750. Nagy Sándor és György nyertek benne rész-jószágot. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 122. l.) Mácsa Ököritó közelében feküdt, s ma Ököritó határából Kende Kamut országos képviselő bir egy nagy részt, Mácsa neve alatt. Széles András nem bir eligazodni felette, hogy vajjon minden tekintetben külön község és egyház volt e Mácsa Ököritótól, vagy

oly viszonyban volt vele, mint Czégény Dányáddal. Azonban hogy egészen külön egyháznak és községnek kellett lennie, mutatja az is, hogy Rápolt előbb Mácsának s csak ennek pusztulása után lett Ökörítónak filiájává. Ember Pál 1703-ban Mácsát is a szatmári traktus egyházai közé számitja; a Bélteki Usualis Matrikulájába is föl van véve (53. l.) s neve alá az ökörítói papi fizetés 1707-nél később iratott. 1708. jun. 6. a szatmári traktus „partialis synodusát" tartotta benne (lásd Tarczalian. Vetus protoc. 94. lap); de ettőlfogva az egyházmegyei levéltárban sehol sincs róla emlékezet. Elpusztult hihetőleg az 1709-iki pestisben.

42) Mánd.

I. A községről általában. Mánd hajdan kuriális nemes község, fekszik Szatmármegyében a Szamosközön, Kömörő, Fülesd, Borzova, Nagyszekeres és Penyige között, 1194 holdat tevő búzatermő határral, melyen hajdan erdők és kaszálók is voltak. Az utóbbi jelenleg már megfogyott; az előbbi pedig egy csepp sincs. A mándi határt a Tisza, Szamos és a Tur árjai sokszor öntözik, s kiárad olykor-olykor a Nóborda patak is, mely keletről kanyarul a falu alá s déli oldala alatt elvonulván, nyugoti végén keresztül huzódik egészen északra fordulva. Volt egy tava is Mándnak, az északkeleti végén, melyet egykori lakóiról Vidrának hivnak. Ez összeköttetésben volt a Nóbordával, valamint a Berecske és Kollokányos nevü égerfát termő mocsárokkal, s ezekkel együtt a különben erdőséggel környezett falunak természetes védelmül szolgált.

Mánd keletkezését Szirmay 886-ra teszi s Béla király névtelen jegyzője után Agg-Mándra, az Apa-Farkas atyjára viszi viszsza, ki legelsőben itt szállott meg. (Szatmármegye esmer. II. k. 242. lap.) Lehet azonban, hogy ha ez áll is, Agg-Mánd utódi nem itt települtek meg elsőben, hanem Kisszekeres, Darnó, Borzora s Oroszi közt fekvő Puszta-Mándon, melyben 1449. Sámelházy László és Zsarolyáni János, 1548. pedig Levenházi Móricz Péter rész-jószágot nyertek. A mostani Mándot 1379-ben Mándy Tamás, Istvánnak fia s maradéki birják. 1582. Rudolf

király Almásy Ádámnak, Mándy Ambrusnak, Benedek fia, más Benedek öregebb Ferenc fia fiának, Mándy Bernátnak, György és Jánosnak; továbbá Márton Gergely- és Albertnek, Mándi Csányi Istvánnak, Chyompáz Györgynek, Mándi Zábó Péternek, Uray Simon és Chèkè Andrásnak reá új királyi adományt ad, kik magokat — senki ellent nem mondván — bele is iktattaták. 1755-ben Mándy János, Márton Miklós és István, Csepelyi Miklós, János, Mihály, Ferenc, László, Albert és Balla István — birtokában ismét megerősittettek. Ezóta is folyvást a nevezett családok utódi birják. (Szirmay 243. lap.)

Mánd viszontagságairól keveset tudunk. Az 1662. tartott megyei vizsgálat szerint a szatmári várőrség — az úgynevezett „sárga német“ — mit sem adva arra, hogy lakosai nemesek, ezeket a gerendára felkötözték, megverték és rabul vitték s a marhák és élelmiszerek felprédálásával 200 frt. kárt tettek benne. (Szatmárvármegyei levéltár, act. publ. pol. fascic. 12. nov. 145. 1662.) 1717-ben a tatár itt is pusztitott. Járványok szinte látogatták; de 1831. a nagy kholera elkerülte. Volt a községnek pere is az u. nev. Kölcsei-uradalommal és Borzorával, mely sok kárral és kevés haszonnal járt.

A lakosok nemesek levén, a községi elöljáróság a nemesek hadnagya és esküttt társaiból állott stb. E nemes lakosok részt vettek a nemesi fölkelésekben is, valamint a nemzeti mozgalmakból sem maradtak ki. A forradalomban mint honvédek s nemzetőrök is szolgáltak; Nagy Sándor nevü honvéd el is esett.

II. Az egyházról általában. A mándi egyháznak a hitjavitás előtti multjáról mit sem tudunk. Igy nem tudjuk azt sem, valjon a beregi reformáció hóditotta-e meg, mint a szomszédos Kölcsey-uradalom egyházait, vagy pedig a Drágffy Gáspár oltalma alatt működő reformátori körtől vette azt be? Hogy ez utóbbi történt meg, inkább feltehető, minthogy Mánd eleitől óta a szatmári ref. egyházmegye kiegészitő része. Reformáltatása időpontját sem tudjuk; de alkalmasint 1543—1545. történt az. A szatmár-e.-megyei jegyzőkönyvek multjáról nagyon hallgatnak; mindöszsze m.-e. 16 váló-, illetőleg házassági perben hozott végzés és illetőleg itéletet tárgyazó följegyzést

találunk, az 1670. és 1728. közti időkből; a Tarczali- és Solymosi-féle e.-m. jegyzőkönyvekben. Ezeken kivül Mándy Máriának elrablása van feljegyezve a Tarcz. j.-k. 132. lapján, kit a tatárok vittek el 1717. 1759—61-ig templomszék-per foly benne. 1763-ban Borzova elszakadt tőle, mely ez ideig mint leány-egyház hozzá tartozott. 1773-ban az Ugocsában Péterfalván lakó Török István- és Veres Istvántól stb. a parókhiális telek mellett 10 rőf s ¼ földet zálogosit szabad épületre. 1787. a régi fa-templom helyére a mostani fa-templomot kezdi épitni az egyház; de ebben különböző ürügyek alatt gátoltatik, mignem a m. kir. helytartótanács engedélyezi annak felépitését. Az egyház békés fejlődését azonban ismét templomszék-per zavarja meg, melyet Mándy Zsigmondné 1795. máj. 15. inditott meg. Ezen per 1796-ban egy templomszék-osztállyal be lőn végezve. Ez 1835-ig volt érvényben, a midőn újabb surlódások kikerülése tekintetéből márc. 15. és 20. az egyháztanács egy újabb szék-osztályt készitett, mely az egyházmegye ide vonatkozó végzésének határai között jelenben is érvényben áll. Az egyház felvirágoztatása céljából az 1843. ápr. 15. tartott egyházi és polgári községgyűlés a Vidrának a Kollokányos felé eső bizonytalan terjedelmű része helyett, az egyház birtokába bocsátja a kömörei és penyigei út között, a kertek végiben eső községi földeket. Az ugyanez év jun. 3-ikán tartott vegyes gyűlésben a község és egyház vagyonát véglegesen rendezik. A közösen birtokolt malom és korcsma közűl, az akkor több jövedelmet hajtó szárazmalmot az egyháznak adják át, meggondolván — mint a jegyzőkönyv mondja, — hogy az egyházi jövedelemből, mely több ezerre mehetett, alig fordittatott valami az egyház hasznára; mivel a helység a kölcsei uradalommal és később Borzovával folytatott 2 rendbeli tetemes költségbe került határjáró per miatt, kénytelenittetett az egyház jövedelméhez nyúlni a megtérités feltétele alatt; de a mely a szomorú évek, marha-vész, rosz termés stb. miatt csak szándok maradt. A korcsma ekkor a falué lett, csak az levén kikötve, hogy a bérlő évenként a kommunióhoz szükséges bort az egyháznak adja ki. „Ha pedig a község ezen egyességet fölbontaná: fizessen az egyháznak 1500 frtot, mely rajta

mint világos adósság az egyházmegyei hatóság által is megvétethetik.“ (1809—1860. egyházi jegyzőkönyv 66. lap.) 1858-ban a paplakkal megkezdi az egyház a parókhiális telkeken az épitkezést; 1860. márc. 1. tartott egyháztanács ülés pedig elveti a bécsi vallásügyi pátens és miniszteri rendeletet s kijelenti az autonom egyházi hatóságokhoz való ragaszkodását, majd 1860. ápr. 15. az április 20. Debrecenben tartandó egyházker. gyűlésre Jakó Sándor lelkészt és Csepelyi Miklóst képviselőül küldi. 1864. nov. 1. magtárt alapit a templom-, iskola-épitése, belhivatalnoki fizetések javitása, egyházi könyvtár alakitása s a szegény sorsúak segélyezése céljából. 1870-ben egy 1000 o. é. frtba kerülő iskolát épit, melyre 133 frtot már a magtár ad, 200-at a nép, 100 frt. államsegélyt az egyházkerület. 1877. szept. havában az egyház Mándi Csepelyi Miklós és neje Csokaji Fényes Janka úrnőtől, egy — az alapitók szép lelkületét jellemző — alapitvány-levelet nyert, mely szerint ők ketten 400 o. é. frt. alapitványt tesznek az egyház részére oly célból, hogy ez összeg addig kamatoztassék, mignem annak kamataiból, a lelkész és tanitó 16 ölet tevő fa-illetménye beszerezhető lesz, a midőn a teher a bérfizető egyháztagok vállairól le fog vétetni.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti némely események. A mándi ref. lelkészek közül csak a következőkről van tudomásunk: 1) 1686. Nógrády János. 2) 1697. Kisvárdai András. 3) 1704. Mikolai András. 4) 1721. Czégényi Mihály, ki hivatalából letétetett. 5) 1724—27. Toronyai András. 6) 1727. Harsányi András. 7) 1729. Szentimrei István, a szatmári kollégium széniora; 1743-ban, kisari pap korában e.-megyei jegyzővé lett. 1732-ben igy ir róla a vizitáció: „Mivel a mándi ekkla elmulatta a 2 parókhiális föld megszántását: fizessen a papnak 8 véka búzát.“ 1735-ben Simába igérkezett. 8) 1735—40. Őri vagy szülőföldéről Matolcsi István. Az 1736-iki marasztáskor úgy egyeztek meg vele hallgatói, hogy a kinek 2 vagy 3 vetése van, fizessen neki 2 kereszt búzát, a rektornak 1-et. Jött Kisarból s ment Sz.-Ujlakra. 9) 1740. Szigeti Zsigmond e.-m. ülnök, ki itt 1742-ben — hihetőleg a pestisben, — meghalt s esztendejét a rektora töltötte ki. 1743-ban Mánd az egyház-

megye által rendelt papot el nem fogadván, papja nem volt. 1744-ben ns. Szendrey Zzigmond 4 ökröt s szekeret hagyott az egyháznak, melyet 84 frton adtak el. Ugyanekkor jött 10) Gáti János, ki 1749-ben Sályiba ment. Ő készitette az egyház legelső jegyzőkönyvét, az u.-n. „Registromot.“ 11) 1749—53. Németi György Mikolából. 1749-ben feddőzik a vizitáció, a miért a mándiak a „classist“ meg nem csinálták; 1753-ban pedig igy ir: „in civilis acceptatis aut nulla plane acceptatio et respectus visitatorum a parte parochi tum ecclesiae observatus est in tam nobilitatis encomio gratulabunda ecclesia. Atro carbone notandi, nisi se correxerint vel visitatione indigni. Rev. dnus per pontes infaustos vitae periculum veretur, adeoque non mansit.“ 12) 1753—55. Garbóczi András Matolcsról. 13) 1756. Kovács György. 14) 1758—62. Somogyi Mihály, 1762-ben e.-m. ülnök. Alatta Csepelyi János és mások 1759-ben templomszékpert kezdtek, mely 1761-ig folyt. Az illetők elvégre a szolgabiró előtt 100 frt. kötbér terhe alatt egyezményre léptek, de sem ezt megtartani, sem fizetni nem akartak; sőt még az egyházi adót is megtagadták. 15) 1762—64. Aszalai János, kit — valamint elődét is — ok nélkül bocsátották el. 1764-ben meghagyja a vizitáció, hogy a ki a fát természetben megadni nem akarja, adjon helyette büntetésül 1 máriást. 16) 1764—66. Baczoni Sámuel Csaholcról. 1765-ben megparancsolja a vizitáció, hogy gondnokot tegyenek. 17) 1766. Tasnádi József, kit, minthogy az ocsút búza helyett elvenni nem akarta, nem marasztottak. 18) 1767. Megyesi István, kiről azt irja a vizitáció, hogy „Mánd a maga szokása szerint ezt se marasztotta más esztendőre; új papot akar hozni.“ 19) 1768—71. Petróczi Ferenc. 1770-ben ezt irja a vizitáció: „pastor est acceptus, sed Mánd semper Mánd, nunc etiam in foena salarium curtare vult.“ 20) 1771. Horváth József. 21) és 22) 1774. előbb Ardai István, aztán Somogyi Mihály rendeltetett Mándra. 23) 1775—81. Balogh Pál, ki az első anyakönyvet kezdette. 24) Farkas János, ki a marasztás dacára 1782. Hérmánszegre ment. 25) 1782—84. Petrahai Szabó János, volt matolcsi rektor. 26) 1785. Ardai István Nábrádról, ki Mikolába igérkezett. 27) 1786—88. Kassai Sámuel. 28)

1788—90. Vasvári Ódor István. 29) 1790. Ketzeli Ferenc. 30) 1791. R. Szabó János volt tarpai rektor. 31) 1792—1794. B. Kovács János. 1794-ben a vizitáció szerint: „Mánd ut solet, turbarum plena.“ 32) 1794—1801. Szilágyi Sámuel. 33) 1801—1805. Sárközi Gáspár Tunyogról. Elment az ugocsai traktusba. Alatta a paróchiális épületek elhagyottak. 1803-ban a vizitáció a gondnokot számadásra utasitja. 34) 1805—1807. Kurovszki György. Elment Vetésbe. 35) 1807—13. Kovács Mihály előbb matolcsi rektor. Mind tudományos műveltsége, mind valóban papias viselete által sokat tett a nyugtalan kedélyek lecsillapitására. 1808-ban ő és egyháztanácsa a vizitáció előtt több templomkerülőt bepanaszolnak, ugyanez előtt megigérik neki 1812-ben, hogy presbitériumot és hites gondnokot állitanak. 36) 1813—15. Győry József. Minthogy fizetésének beadását szigorúan megkivánta: nem kedvellik. 37) 1815—26. Hunyadi János. Folyton kedvelték; azonban a fizetési „norma“ szerint fizetni nem akarták, mely miatt évről-évre panaszolt a vizitáció előtt. Később egy ténye miatt papi hivatalától az egyházmegye által megfosztatván, okozója lőn az egyházmegye és kerület közötti surlódásoknak. Végre mint géci — félfizetéssel nyugalmazott — lelkész, szegénységben halt el övéi közt Mándon. 38) 1826—28. Berkeszi Dobos András. Dicsérik; de gyermekei tanittathatása tekintetéből jövedelmesebb ekklát kér. Ő jegyzé fel a papok névsorát a mándi anyakönyvbe 1775—1828-ig. 39) Beregszászi Nagy József. 1828-ban panaszol hallgatói ellen. Ugyanekkor a templom és parókh. épületek jókarban vannak. A 30-iki vizitáció előtt a 75 szekér fa helyett a lelkésznek 10 s a tanitónak 6 öl fát ajánlanak; a pap 12-őt kér. 40) 1828—1840. Kalmár Antal Fülesdről, melyet B.-val elcserélt. Az 1837/8-iki vizitáció előtt panaszol, hogy a nép örrökké szekereskedvén, a templomtól elszokott; a helység, pereire az egyház pénzét költvén el, e miatt gondnoki számadás sincs. A vizitáció az előbbi ellen tiltakozott s a gondnoki számadás beadását megrendelte. K. A. viszszament Fülesdre s onnan ismét viszszatért: 41) 1840—46. Beregszászi N. József, ki végre Györgytelekre ment s ott meg is halt. Az egyházi s községi vagyon-rendezés alatta történt.

(L. II. cikk.) 42) 1846. Nagylegenyei Erdélyi József, ki 1847-ben itt meghalt. 43) 1848—50. Beczkes József. Mint nemzetőr-pap résztvett hiveivel a déesi expedicióban. Innen T.-Kóródra ment, hol most is lakik. 44) 1850—54. Ács András, T.-Kóródról, ki a parókh. kertbe oltványokat plántált. Ment Darnóra. 45) 1854—57. Szabó László, ki itt meghalt. 46) 1857—62. Jakó Sándor. Előbb matolcsi káplán; most istvándi pap. 47) 1862—66. Mándy Benő. Előbb szatmári káplán. Ő alapitá a magtárt. Elment Cz.-Dányádra s onnan V.-Orosziba, hol most is lakik. 48) 1866—68. S. Szabó Albert. Jött Sz.-Ujlakról s máj. 24. itt meghalt. 49) 1868—75. Hegymegi Kiss Kálmán, e sorok irója. Született Porcsalmán 1843. Tanult Szatmárt, Lőcsén és S.-patakon, aztán esperesi káplán volt Porcsalmán, a honnan Mándra jött. 50) 1876 óta Lengyel Sándor, előbb helyettes lelkész. Született Adorjánban 1850. Tanult Szatmárt és Debrecenben. Jött Porcsalmáról, hol az esperes káplánja volt.

IV. Iskolaügy és tanitók. Az iskolát Mándon kezdetben hihetőleg a papok tanitották. Erre mutat az, hogy a tanitói fizetés az összes belhivatalnoki fizetések $^1/_3$-át teszi. A 2 hivatal elkülönitésének idejét nem tudjuk. Arra sincs adatunk, hogy kezdetben mi volt a tananyag s minő tantervet követtek! Hogy azonban később az e.-kerületi utasitások s az 1837-iki u.-nev. „nemzeti“ tanterv, majd a tiszántúli és a sárospataki tantervek szolgáltak az időnkinti e.-megyei utasitásokkal együtt irányadóul, arra nézve biztos adataink vannak. Az iskolalátogatás ellen nyaranta a munkás kéz hiánya, télen a nagy szegénység okozta ruhátlanság miatt mai napig is van panasz; de hogy az egyház az iskoláztatás nagyfontosságát rég fölismerte, mutatja az, hogy 1773-ban már a papi telek mellett iskola-helyiségül földet vásárol s 1843-, 1871- és 1873-ban a tanitói fizetés javitásán buzgólkodik. A tanitók neveit csak hézagosan tudjuk összeállitani, jelesül: 1) 1690. Mándy Mihály. 2) 1720—21. Kállai B. István. 3) 1725. Elment a tanitó a pappal való házsártoskodása miatt; neve nincs följegyezve. 4) 1725—27. Fányi János Kisarból. 5) 1727. Szigethi Ferenc. 6) 1730-ban csak enynyit ir a vizitáció: „a rektor nem ma-

rasztatott.“ 7) 1731—36. Gyügyei Pál, kinek sem 1731-, sem 1732-ben nem levén egy tanitványa sem, a vizitáció azt végzi, hogy ha a mándiak föl nem járatják gyermekeiket: nem kapnak rektort. 8) 1736. Báthori István Matolcsról. 9) 1737—39. Nagy István, kinek jó iskolája volt. 10) 1739—41. Bartha István. 11) 1741. Gyarmathi N. N. 12) 1742—44. Miszti István, kinek meghagyá a vizitáció, hogy készüljön a papi hivatalra. 13) 1744. A rektort nem marasztják. Neve nincs kitéve. 14) 1744. Bagosi Márton. 1745. tavaszától más tavaszig nem volt tanitója Mándnak, a miért meg is feddi a vizitáció. 15) 1746—47. Radnóti János. 16) 1748—50. Nagy Ferenc, kinek 20 tanitványa volt és mind jó, noha nem volt „classisa.“ 17) 1750—52. Nagy József. 18) 1752—59. Komáromi József. 19) 1759. Szilágyi György. 20) 1760—1764. Németi Mihály, egy jó tanitó, kinek 60 tanitványa volt. 21) 1764—66. Jenei István, ki többet ivott, mint tanult s kit azzal fenyegetett a vizitáció, hogy ha meg nem jobbul vagy megcsapatik, vagy exkommunikáltatik. 22) 1766. Viski György. 23) 1767—69. Almási János vagy talán Ferenc. 24) 1770—72. Bartha András. 1773—74. nem szól Mándról a vizitáció. 25) 1774—79. Kalmár István. 26) 1779. Kiss József, kinek klaszszisa nem levén, nem tanithatott. Innen Darnóra ment. 26) 1780—82. Szabó László. 27) 1782—85. Szilágyi András, ki innen Porcsalmára igérkezett. 28) 1785. Belényesi György. 29) 1786—88. Gáthi Sámuel. 30) 1790—95. Szabó Gábor, helybeli fi. 31) 1795—96. Baranyai László „egy nyűgös ember.“ 32) 1797. Dobrai József. 33) 1798. Lengyel Balla József kisari fi; hanyag tanitó. 34) 1799—1800. Szabó András, ki szorgalmas tanitó volt. 35) 1801—1804. Széles Zsigmond, egy kemény fegyelmező. 36) 1804. Kósa Márton; dicséretes tanitó. 37) 1805. Bartók Imre. 38) 1807. Rácz János, jó tanitó. Jött a debreceni főiskolából s ment Szárazberekre. 39) 1808. Varga János nábrádi fi, kit nagyobb szorgalomra intettek. 40) 1810. ismét Bartók Imre, ki félidőben a szabolcsi traktusba átmenvén, jött Sárospatakról 41) Márton Imre hazafi, kit dicsérnek; de a ki a fizetés csekély volta miatt távozik. 42) 1816. Szűcs István, kedvelt jó tanitó, ki

1817-ben sz.-ujlaki pappá lett. 43) 1817. Varga János, szintén nem rosz tanitó; de a ki panaszol, hogy az egész faluval sógorságban levén, fizetését a sógorság jussán le akarják vonni. 44) 1818—19. Szabó Ferenc, közkedvességü tanitó. 45) 1820—23. Begyes György. Kötelességét ugyan teljesité; de családja vallástalan s erkölcstelen, mit maga sem tagad, mely miatt az 1823-iki vizitáció azzal fenyegeti, hogy e.-megyei gyülésig háznépét rendbe nem tudja szedni s jó relációt nem visz: kimarad. 46) 1824—34. Juhász József. Felőle az 1827-iki vizitáció dicsérőleg nyilatkozik; 1828-ban előléptetést kér. 47) 1834—35. Orbán Antal. Az 1834. januári vizitáción dicsérik; de már a novemberin panaszolnak ellene, hogy részeges. 48) 1836—39. Perényi Gábor. Az 1836/7. vizitáció alkalmával 68 tanitványával teszen vizsgát s mint jeles tanitót különösen kiemelik. Az 1837/8-ikon már szorgalomra intik. Az 1838/9-iki utasitja az elöljáróságot, hogy a gyermekeket iskolába járassa. 49) 1839—40. Lovas Szabó József. Dicsérik. 50) 1840—41. Tyukodi József. Jó tanitó, de beteges, a miért egészsége helyreálltáig lemond. 51) 1841—42. Szíics János. Jött a szigeti liceumból s oda ment viszsza. 52) 1842. Márton Mihály hazafi. Jött Szigetről. Előbb szorgalomra intik, majd meg vannak vele elégedve. 53) 1843—46. Runyai Dániel, előbb milotai id. tanitó. Az 1845/6-iki vizitáció dicséri. Meghalt Csekében. 54) 1846—49. Peres József. Gyenge tanitó. 55) 1849—50. Bernáth Antal. A vizitáció 1 tanitványt se talál. 56) 1851—52. Fejér Dániel. A gyermekeknek iskolába nem járása miatt magát változásba kéri tétetni. 57) Ballogh Imre. 58) 1852—68. Juhász József. Ügyes és ifjabb korában sokszor dicsért tanitó; ki a tanitáson kivül téli estéken, az összekéregetett könyvekből a népnek felolvasásokat tartott. Meghalt itt 1868. juni. 14. 70 éves korában. Családja egész évi fizetését megkapta. 59) 1868—69. Görömbei Pál ideiglenes tanitó. 60) 1869—1874. Vadnay Pál. Elment Nagyszekeresre. 61) 1874—78. Tóth József. 62) 1878. ápr. 24 óta ismét Vadnay Pál.

V. Belhivatalnoki fizetések. 1705 körül: 1) Minden szántóvető gazda 3 kereszt búzát fizet. 2) A kiknek vetésök nincs, 3 véka búzát adnak. 3) Adnak

12 polturát egyenként. 4) Keresztelés 24 dénár, vagy 1 tyúk s 1 kenyér. Esküvés 1 frt. Halott predikálás 1 frt. 5) Szénát 13 boglyát adnak. Midőn a föld szénát teljességgel nem terem, egy boglya szénáért 16 polturát adnak. 6) Minden gazdától 1 szekér fa; a rektornak 2-en adnak 1 szekérrel. Mind Mándon, mind Borzován 2—2 földet szántanak meg s be is vetik a miniszter búzájával. A rektor a búza- és poltra-fizetésben $^1/_3$-os. (B. M. U. 54. lap.) Borzova elválása után, 1763: 1) Minden szántóvető gazda, a kinek legalább 10 kereszt búzája terem, fizet 3 kereszt búzát. 2) A melyiknek 10 ker. nem terem, a vékás fizetőkkel együtt ad 1 köböl búzát. 3) A kinek semmije, csak sarlójával keresi kenyerét, ad 3 véka búzát. 4) Garaspénz 12 poltura. 5) Az egész ekkla ad 9 boglya szénát. 6) Minden gazdától 1 szekér fa. 7) 2 föld megszántása s elvetése. 8) A guzsalyos özvegyektől vászon. A búza- és poltura-fizetésnek $^2/_3$-a a lelkész, $^1/_3$-a a tanitóé volt, a kinek ezen kivül minden gazda adott $^1/_2$ szekér fát. 1809: 1) A kiknek járó marhájok és földjök is van, fizetnek 4 véka tisztabúzát. 2) A kiknek 3 járó marhájok van s földjük is bármily csekély, 3 és $^1/_2$ vékát rostálva. 3) A kiknek csak j. marhájok van, de földjük épen nincs, 3 vékát. 4) A kik sarlójuk után élnek, fizetnek 2 vékát. 5) A jobb módú zsellérek 1 és $^1/_2$ vékát. 6) A gyengébb zsellérek s konvenciós cselédek 1 vékát. 7) A guzsalyos özvegyek közűl a fiatalabbak 5 sing vásznat, az öregebbek 1 rhfrtot adnak. Özvegy aszszonyok alatt a teljesen vagyontalanok értetnek. A búzát sz. Márton napig meg kell fizetni, még pedig az tisztabúza legyen, sem nem rozs, sem nem kétszeres és megrostálva fizetendő; pénzül csak a folyó áron váltható meg. 8) A fát marhája ereje szerint tartozik mindenki fizetni, felét sz. György, felét sz. Mihály napkor, 1 szekérrel a papnak, féllel a rektornak. 9) Minden bérfizető fizet még 6 garast. 10) Az ekkla ad jó 8 mezei boglya szénát legalább 13 rudasával, udvarára hordva. 11) Stoláris fizetés: templomban esketés 2 rhfrt., háznál 4 frt. ezüstben, keresztelés templomban 8 garas, háznál 1 rhfrt., halott predikálás 2 ezüst frt., bucsúztatás 1 rhfrt. 12) 5 köblös és 2 vékás föld, melyet megszántottak s a

pap magvával elvetettek. A tanitó a búza és garaspénzfizetésben $^1/_3$-os volt. Volt ezenkivül temetési dija is u. m. énekszós halottól 8 garas, predikációstól 16, koporsóba tételkor 8. Tandijul kapott: abécéstől 10 garast, olvasótól 40 krt, könyvnélkülözőtől 1 rhfrtot, diákul tanulni akarótól alku szerint; továbbá minden tanonctól 1 csirkét. Földje is volt 2 vékás. A fizetéskulcs ma is ez, csak a földmenynyiség, a stolárék és a tandij változott. Jelesül: az 1859-ben történt tagositás alkalmával, a falu alatt kapott a lelkész 8878, a tanitó 4941 □ öl földet 1 tagban. Majd az 1871. febr. 21-iki egyházi közgyűlés adott az egyháznak „eredhegy“ alatti tagjából a lelkész részére 4 és a tanitó részére 5 hold földet 1200 □ ölével. Mind a régi, mind az újabb földek adóját az egyház fizeti s a régi földek 3-szor megszántását s a belhivatalnokok búzájával való bevetését a hallgatók sorban teljesitik. 1873-ban a tanitói fizetés 1 marha-legeltetés joggal s a magtárból 4 köböl élettel növeltetett s újabban a lelkész fizetése is némileg javittatott. 1874-ben a lelkész fizetése volt: 30 köböl 2 véka tiszta megrostált búza, 8 mezei boglya széna, 10 öl kemény tüzifa udvarára szállitva, 12 hold földnek az emlitett módon való használata, 30 frt. garaspénz s az e.-megye által megszabott stolárék. A tanitó fizetése volt 15 köböl 1 véka tiszta megrostált búza, 6 öl kemény tüzifa udvarára szállitva, 4 köböl magtári élet, 2 mezei boglya széna, 1 marhalegeltetési jog, 8 hold szántóföld emlitett módon való használata, mintegy 15 frt. garaspénz, tandijul minden tanonctól 56 kr. és a stolárék.

VI. Egyházi elöljáróság. Némely gondnokok. Hajdan az egyházi elöljáróság egy volt a polgárival. A nemesek hadnagya és esküttársai helyettesiték a lelkész mellett az egyháztanácsot. A polgári elöljáróság jelent meg a kánonika vizitáció előtt s az egyházmegyei helyosztó-gyűlésen vagy testületileg, vagy követei által; gyakorolta a lelkész- és tanitó-hivást egynehány előkelőbb nemessel, az úgy nevezett „marasztáskor“; kezelte a helyi egyházi fegyelmet s elintézte az egyháztagok egymás közötti ügyeit; megszámoltatta a község és egyház közös vagyonának kezelőit, a malom- és borbirákat, sőt az egy-

ház közvetlen vagyonával sáfárkodó egyházfit is, ki nemcsak az úrasztala körül segédkezett a lelkésznek s hordta fel személyesen a hallgatóktól a belhivatalnokok proventusát, a miért ő maga fizetésmentes volt, hanem e mellett az egyház gazdája s illetőleg pénzkezelője is vala. Az 1745-iki „Registrom“ többször emliti, hogy a „hadnagy parancsolatjából kivettünk az ekkla ládájából enynyi s enynyi polturát“ stb. Igy intézkedő hadnagyok voltak: 1748. Márton Tamás, 1761. Kovács Ferenc; aztán Márton Miklós és Nagy János. Az egyházfiak közül: 1758. Lóránth István; 1762. ápril. 17. Tyukody Mihály, ki „a nemes birák előtt“ számol s marad a ládában 4 máriás és 10 poltra. 1762. máj. 30. Fábián András (ki egyházfi volt 1767-ig) „abvéniált az ekkla számára 87 denárt“ stb. Később felállittatott ugyan a presbitérium s ez intézte az egyház helyi igazgatását a pap- és rektor-marasztástól — mely az 1840-es években meglehetősen korlátoltatott, — a legapróbb ügyekig: de ez még nagyon sokáig megosztotta jogait a községtanácscsal is. Az 1812-iki vizitáción megigérték a mándiak, hogy presbitériumot és hites kurátort választanak; de már ezt előzőleg lenni kellett presbitériumnak Mándon. 1814. ápr. 23. csakugyan tesznek presbitériumot, melynek tagja lett a hadnagy és esküdt társai is. Később az egyháztanács maga egésziti ki magát egész 1860-ig, a midőn népképviseleti alapon szerveztetett. 1850—54. az e.-tanácsülések csak cs. kir. biztosok jelenlétében voltak tarthatók. 1815-ben az egyházfi, 1818-ban a szülésznő, 1819-ben a gondnok teendőit szabályozza s 1821-ben a tanácsban meg nem jelenő tagokra szab büntetést a presbitérium; de a lelkész-hivás joga az újabb egyházkerületi szabályok értelmében, magára a bérfizető népre szállt vissza. — Az 1-ső feljegyzett gondnok a mándi ref. egyházban 1768. juni. 7. Csepelyi Miklós. 2) 1780. Márton Ferenc, ki hihetőleg 1790-ig vitte e hivatalt. 3) 1790—95. Tyukody György. 4) 5) 1795—96. Nagy János és Dancs Mihály. 6) 7) 1798—1813. az előbbiek. 8) 1813—15. Ary János. 9) 1818—1820. Csepelyi Antal. 10) 1820—23. Márton Gergely. 11) 1823—25. Farkas Péter. 12) 1825—27. ifj. Márton Mihály. 13) 1827—33. Csepelyi László és Ary László

alg. 14) 1833—35. Márton István. 15) 1835—37. Márton Ferenc. 17) 1839—42. Csepelyi Antal. 18) 1842—59. Csepelyi Albert megyei esküdt főgondnok. 19) 1842—50. Farkas József algond. 20) 1850—54. Márton György alg. 21) 1854—59. Dancs Pál alg. 22) 1859—61. Ary Mihály nem vállalván a gondnokságot, ismét D. P. 23) 1861—65. Márton Lajos. 24) 1865. Márton Bertalan. 25) 1865—68. Márton József. 26) 1868—70. ismét Márton Lajos. 27) 1870—72. Márton György. 28) 1872. Fábián Zsigmond. 29) 1875. Józsa László. 30) 1873—75. Csepelyi Antal, ki harangokat is szokott önteni. 31) 1876 óta ismét Józsa László. Ezek közül Tyukody László 1790. templomot épittetett; Csepelyi Albert 1854. paplakot készittetett; Márton Lajos és József magtárt, templom és parókh. keritést csináltatott, pénzt s épület-anyagot szerzett; Márton György iskolát épittetett; Csepelyi Antal javitásokat eszközölt; Józsa László a templomot javittatta ki.

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan s ingó javak. Az 1787—90. fából épült templom külalakjával utánozni látszik a szomszéd egyházak Mátyáskori templomait. Szentélye a 6 szög 3 oldalával van zárva; sőt belől a hajótól választó diadaliv is utánozva van. Déli oldalán 4 keskeny ablak nyujtja a világosságot, közel a keskeny sörénybe futó tető ereszéhez. A keleti és nyugoti végében templomnak karzatok emelkednek, az utóbbi elején áll, az 1870. febr. 12-ikén beállitott s közadakozásból szerzett 4 változatú kis orgona, melyet Blaunka Sámuel készitett Szatmárt. A déli oldalon áll az egyszerű kathedra csinos koronájával. Különben a templom egész belszerkezete csinosnak mondható. A templom délnyugoti végén egy 1749. épült fa-torony állt, a mely elpusztulván, helyette harangláb készült, melyen 2 harang függ; a kisebb m.-e. 50 fontos „Anno Dni 1595“ felirattal, Istvándiból szereztetett; a nagyobb m.-e. 3 mázsás. Volt még egy 40 fontos harang is; de ez valamikor elpusztult.

Az egyszerű festett úrasztalon 1 tarka „egyiptomi“ szőnyeg áll, melyet 1745-ben Márton Tamás, neje és anyjával együtt ajándékozott. Hasonlót ajándékoztak a kathedrára is, de ez elpusztult. Egyéb készletek: 1 fehér

gyolcs-, 1 feh. csipkés patyolat-, 1 karmazsin selyemmel s aranynyal himzett kendő, Márton György ajándéka; 1 rojtos abrosz Csepelyi Ferenc és 1 szögletein arany-virágokkal himzett gyolcskendő ns. Juhász Mihályné ajándoka; 1 fehér virágos kék szinű szőrteriték s 1 vörös virágú kék szinű nagy selyem-kendő, mindkettő özvegy Csepelyi Antalné Kovács Sára ajándoka; 2 kenyérosztó cin-tányér, vette Márton Fer. 1791.; 1 nagy ezüst-szélű kristály üveg-tányér az emlitett ns. hölgy fiai — Csepelyi Miklós és Albert — ajándoka; 1 már használhatlan kehely cinből „vette Pap János uram 1737"; 1 ezüst kehely, mely 1870. közadakozásból szereztetett; 1 m.-e. 2 itcés cin-kanna „In anno 1673. die 30. Mai Mándi Mihal L. I. Cz." felirattal; 1 más ón-kanna, felirás nélkül; 1 fekete zománcos bádog keresztelő-edény Beregszászi N. J. lelkésztől 1841.

Egyh. és isk. épületek. A paplak 1858. épült; van benne a konyhán, kézi kamrán s előszobán kivül 3 kis szoba. A tanitói lak s iskola 2 lak- és 1 tanszoba s konyhával; kő-alapra épült vályogból 1870. Mindkettőnek vannak melléképületei is. A papi telken 1866. egy magtár is épült kő-alapra stb. Ezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan külbirtoka az egyháznak az „eredhegy alatt" 43,807 □ öl, melybe Vállyi János 1 holdat ajándékozott s a temetők. E birtokhoz tartozik a belhivatalnokoknak újabban adott 9 hold föld. A belhivatalnoki állomány a már emlitett 8878 és illetőleg 4991 □ öl földből áll.

Ingóságok: az 1745-iki „Registrom"; az 1775., 1828., 1839. kezdett anyakönyvek, a presbiteriális és körleveles jegyzőkönyvek 1813., a körleveles jegyzőkönyvek 1836., 1853. és 1860-ban kezdve, a legújabb presbiteriális jegyzőkönyv 1860-tól s az 1865. kezdett magtári jegyzőkönyv; egyházkerületi és megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok; gondnok számadások s más iratok és végre az 1833-ból való parókhiális pecsét.

VII. Népesség. 1801: lelkek száma 405, újházasok sz. 4, szülöttek sz. 16, halottak sz. 11. 1877: lelkek sz. 267, újházas. sz. 8, szülöttek sz. 11, konfirmált. sz. 6,

halottak sz. 12. Iskolások. 1801: tanulók sz. 40. 1877: tanköt. 6—12-ig 42, isk. jár 34, részben jár 8.

43) Milota.

I. A községről általában. Milota fekszik a Tisza balpartján. Határának némely része fekete nyirok; némely része — a Tisza felől — homokos; mindenféle gabnaneműt megterem s kaszálója jó szénát ad. A Tisza-parton gyümölcsösei is vannak. Hajdan a Kölcsey-nemzettség birta egészen; de később egyes rész-jószágokat belőle mások is fölkértek s kir. adománynyal meg is nyertek; jelesen: 1481. Kömörey Mihályné; 1496. Szepesy Lászlóné és Ujhelyi László; 1507. Zoltán János; 1515. Kende Péter; 1516. Báthori András, noha a Kölcseyek ellene mondtak. 1518. Werbőczy István milotai részét elcseréli Perényi István dobronyai uradalmáért. 1520. Báthori András, a Guthi Országhok; 1544. Muchey Pál, Nagyváthi János és Rácz Miklós; 1561. Balogh János; 1577. Kubinyi László és Pongrácz Zsigmond; 1592. Thardi Vörös Orbán nyernek benne részt; 1642-ben pedig Kölcsey Péter és Zsigmond itteni birtokukban új kir. adománynyal megerősittetnek. Később is ezek maradékai vagy ezek jogán mások birják. 1810-ben földesurai voltak: Kölcsey Gáspár, László és Bálintné, b. Perényi Antal, gf. Barkóczy Fer. és János, gf. Rhédey Lajos, Jármy Sára, Lipcsey József, Ormós Péter, Nagyiday József, Vásárhelyi Zsigmond és József, a Papp és Bartha nemes családok. (Szirmay Sz.-v.-m. e. II. k. 260. lap.) E helység hajdan a mostani temető mellett feküdt, melyben még most is (1874.) kilátszik a templom alapja. A mellette levő folyás ma is „Templom-tó“ nevet visel. Lehet hogy a vizár, s a háborús idők vészei miatt költözött jelenlegi helyére. *) Anynyi tény, hogy a szatmári német várőrség 1662-ben

*) A szájhagyomány szerint Milota nevét egy Melota nevű góth leánytól kapta volna, ki a Tisza másik partján Váriban lakott s onnan itt járt át mulatni. Ugyancsak a szájhagyomány szerint: a falu alatt az úgynevezett Mogyorós-aljai földek helyén egy orosz falu feküdt, a honnan a kis-végesi halvány helyén folyó Tisza elpusztitotta. E halványhoz közel eső s még 1874-ben is fennálló nagy diófák mellett volt az orosz pap háza, ki falvának elpusztulása után is mindaddig ott lakott, mig lakát szét nem hányták.

felprédálta, s mint a vármegyei nyomozásból kitetszik, 1000 frt. kárt tett benne, a mikor a lakosok ökrei és szekerei is oda lettek. (Act. pol. fascic. 12. nro 145. 1662.) Egyéb viszontagságairól mit sem tudunk. 1848-ig jobbágy-község volt; de a 92 urbéres gazda mellett 18 nemes is lakta.

II. Az egyházról általában. Milotán a hitjavitást előzőleg róm. kathól. parókhia volt. A reformáció alkalmasint Beregből hóditá meg, a miért a beregi egyházmegyéhez csatlakozott. Ez egyházmegye legrégibb jegyzőkönyve szerint (I. köt. 36. lap) már 1595-ben anyaegyház volt. Ezen idő óta folyton emlékeznek róla a nevezett egyházmegye jegyzőkönyvei egész 1820-ig, de leginkább csak az egyházmegyei törvényszék elé került házassági és válóperekről, az 1600. és 1713. évek között. Az egyház XVI. és XVII. századi életéről tehát keveset tudunk. A XVIII. századi élete — kivéve a Kölcsey-család tagjainak egymással, majd a lelkészekkel való viszályát, s egy többször megujuló templomszék-pert, — elég csendesnek mondható. A Kölcsey-család különben ezen egyháznak pártfogója volt; egy 1770-ben kelt s a beregi ref. egyházmegye levéltárában ma is eredetiben meglevő okirat szerint 5 Kölcsey — u. m. György, Ferenc, István, László és Gáspár, — 2 helyen adott az egyháznak földbirtokot. Milotának egykor filiája is volt, a szomszéd Csécse; sőt hajdan igen népesnek kellett lennie; mert már 1600-ban a papi és tanitói hivatal külön volt választva. Saját kebli igazgatását, úgy a pap s tanitó hivását, elbocsátását, vagyis „a marasztás“ gyakorlását a földesurak s a nép által választott elöljárók gyakorlák; de a marasztásban a nép is részt vett. Tulajdonképi egyházi elöljáró itt is csak az egyházfi volt s az 1860 óta népképviseleti alapra helyezett presbitérium- és gondnok-választás behozatalának idejéről mit sem tudunk. Végül: itt született Melotai Nyilas István püspök, s nemzettsége itt él most is.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A milotai ref. papokról 1600-ig nem tudunk semmit, azóta is csak hézagosan egész a mult század közepéig. 1) Az 1600. márc. 17-iki egyházmegyei gyűlésről hiányzik Debreceni Fábián milotai lelkész. 2)

1601. Gyarmati Lukács, ki a t.-becsi tanitó ügyében vizsgálatra kiküldetett; 1603-ban pedig 20 frtot fizet be az e.-megyei pénztárba. 3) 1676. Betfalvi Tamás. 4) 1689. Gecsei Pál. 5) 1725. Jósafői Deli Pál. 6) 1731. Miskolczi György. 7) 1752—55. Gönczi Sámuel, ki alatt 1754. febr. 14. a vizitáció igy nyilatkozik az egyházról: A hallgatók vallásosak, engedelmesek, úrvacsorával élők, a belső emberek fizetését el nem tagadók, egyházuk javaira felügyelnek s a stolárét megtartják. A lelkész az ekklára s az ekkla a lelkészre nem panaszolnak. A lelkész — kit hallgatói dicsértek, — megmaradt. Az 1755. febr. 3-iki vizitáció ismét dicsérettel nyilatkozik úgy a nev. lelkészről mint egyházáról. 8) 1755-től talán 1771-ig Vásárhelyi Sámuel. 1769-ben Milotán akart a beregi traktus gyűlést tartani; de a Tiszán át nem kelhetvén: Csetfalván tartotta meg. 1770. szept. 12-kén keltezett okirattal a már emlitett 5 Kölcsey két helyen ad az egyháznak földbirtokot. 9) 1771—76. Soós József, kit az 1776. vizitáció dicsér, mig hallgatóit hidegek és hanyagoknak mondja. 10) 1776—85. Bakos István e.-m. ülnök, kit hallgatói szeretetre méltó embernek mondanak. Alatta az egyházban béke volt, csak 1781-ben volt baj, a menynyiben az egyház pénzei veszélyben látszottak lenni. 11) 1785—88. Csengeri Pál, kit az egész egyház szeretett, csak Kölcsey Gáspár támadt ellene s elmozditani kivánta. Az 1786. márc. 20. e.-m. gyűlés csakugyan vizsgálatot rendelt ellene; de minthogy az egyház pártolta: ott hagyatott. Ekkor Kölcsey G. Szathmáry István püspökhöz folyamodott, mire a püspök információt kért az esperestől s egyszersmind azt irja annak, hogy „mivel a többi 12 traktus ellen nincs anynyi panasz sem a nemesektől, sem a parasztoktól, mint a beregi ellen: ha az Ur Isten megtartja, a beregi traktust még abban az esztendőben (1786.) maga fogja megvizsgálni és kemény cenzurára venni és rendbe szedni.“ Az információ Cs. P. javára ütött ki s ő egész 1788-ig Milotán maradt. 12) 1788—90. Dobrai József e.-m. ülnök és főjegyző, ki főjegyz. hivatalos viszszaélései miatt, nevezetesen hogy a beregi traktusnak, állitólag anyagáért megvásárlott régi ezüst pecsétnyomójával némely papok részére hamis formátákat pecsételt s osztogatott: egyházkerületi itélet foly-

tán mind főjegyzői, mind ülnöki hivatalától megfosztatott s Milotáról „kitétetett“, noha hallgatói kedvelték, sőt folyamodtak is mellette. 13) 1790—1807. Ajtay Mihály. 1792. márc. 26. bepanaszolja az egyház Kölcsey Gáspárt, hogy tőle egy papjok sem maradhat békességben; most is (1792.) az egyház akarata ellenére papja változtatásán törekszik. 1793-ban csakugyan bele köt Kölcsey G. Ajtayba, azon okon, mert az urvacsoráját előbb adta testvére — Kölcsey László — nejének, mint az ő feleségének, holott ez a kiállási rendet a sz. asztalnál megtartotta. E miatt a 2 Kölcseyné nem akart többé egymással egy székbe ülni a templomban. Kölcsey Gáspárné elvágatni ohajtotta volna az urak számára való 4 széket középen s ezek helyére fedeles széket csináltatni magának, melyen az egyház megbotránkozván, azt meg nem engedé. Később ez ügy elhallgatott. 1798-ban tűz volt Milotán, mely az egyházat is érdekelte. 1801-ben torony-épitéssel foglalkoznak, mely miatt a parókhia kissé el van hanyagolva. 1806-ban a népesség megszaporodván, Szikszay István tanitót az úrvacsorai pohár-osztásra az egyház exmittáltatni kéri. 1807-ben meghalálozván Ajtay: 14) 1807—14. Molnár Albert e.-m. ülnök követte őt, kinek már 1810-ben baja van; némelyek alaptalanul vádolják, a miért is a becstelenkedők ellen a vármegye erélyes eljárása s büntetése kéretik. 1811-ben a Kölcseyek kezdik a pert; ők akarván papot marasztani egyedül, noha összesen sem fizettek anynyit, mint egy szegény ember. A pert Kölcsey József kezdi a templomszék miatt. Az e.-m. vizsgáló bizottság mind a papot, mind a Kölcseyeket, mind pedig a haragot köztük szitogató elöljárókat megfeddi. 1812. a Kölcseyek újult erővel kezdik ellene a pert s folytatják 1813-ban is; azonban az egyházkerület Molnárt felmenti s ez távozik. 15) 1814—19. Ardai Janka József. A Kölcseyek most sem nyughatnak; arra kérik ugyanis a beregi traktust, hogy tiltaná el ns. Biró Jánost az úrasztalához a Kölcsey-családdal együtt való kiállástól; de a mit a beregi traktus természetesen nem teljesit. 1815., 1816. és 1818-ban az egyház békés voltáról, s a belhivatalnokokról dicsérőleg nyilatkozik a vizitáció; azonban az egyházi épületek el vannak hanyagolva. 1817-ben egy, a csécsei

egyházzal közösen birtokolt gyümölcsös miatt a csécseiekkel van bajuk. 1818-ban Törös Bálinttal tétet az egyházmegye Milotán kurátort. 1819-ben J. J. minden áron változik. 16) 1820—26. Szabó Nagy Mihály. 1820-ban az elöljárók önkényüleg rendezik a templomszékeket, mit a traktus nem hagy helyben; 1821-ben is ez ügy foly s a Kölcsey-család és Biró János perelnek. 1821/2. N. M. papi kötelmeit hiven teljesiti s kedvelik. Kölcsey Imre meghivja a beregi traktus gyülését Milotára. 1824-ben az egyház tornyot épit; de a megelőző gondnok nem számol s e miatt utóda nem veszi át az egyházládája kulcsát, másért számolni nem akarván. A földesurak a gubicsot az egyház javára felajánlják s a gondnok 150 frtért el is adá; de a földesurak a vevőt kivervén, 300 frtért adták el az egyház javára s Kölcsey György földesúrra bizták annak kezelését, mig a traktus egy vegyes számoltató küldöttséget küld. 17) 1826—32. S. Kazay István; közkedvességnek örvend. 1827-ben már jelzi a vizitáció a paplak elhagyott voltát; de annál dicsérőbben szól a templomról úgy 1827., mint az azt követő években. K. I. innen Kisnaményba ment. 18) 1832—36. Lányi János, ki innen Kocsordra ment s jelenleg (1877.) Zsarolyánban szolgál. 19) 1836. Nyári Inczédy József, jeles és tudós férfiu, ki némely hibái miatt Szamosujlakra tétetvén, ott bánatában 1837. meghalt. 20) 1837—43. Kereszturi Szabó Ferenc, ki innen 1843-ban Cs.-Bagosra ment s ott meghalt. 21) 1843. id. Márk Ferenc, ki saját jegyzete szerint „az ekkla akkori környülállásai miatt helyét a borzovai egyházzal cserélte fel.“ 22) 1844. Kovács Mihály, ki 1846. máj. 25. elhalálozván, helyetteséül rendeltetett 26) Sipos Károly h.-böszörményi segédlelkész, ki 1847 óta mint rendes lelkész szolgál. 1832 óta némi fizetés-változtatási kisérleteket leszámitva, nagyobb baj nem volt Milotán.

IV. Tanitók és iskolaügy. 1) 1600-ban „Joannes Keölcei“ mint milotai tanitó irván be nevét a muzsalyi gyülésen a beregi traktus jegyzőkönyve I. köt. 77. lapjára, önként következik, hogy ekkor a papi és tanitói hivatal el volt választva. Azt azonban nem tudjuk, hogy volt-e ezután külön tanitójuk egész 1754-ig, vagy pedig

ismét a pap tanitotta az iskolát?! 2) 1754—55. Funda Miklós, dicséretes tanitó. Utódairól ismét mit sem tudunk 1772-ig. 3) 1772—74. Gáspár Miklós. 4) 1774—80. Gulácsy József. 5) 1798. Váradi Sámuel. 6) 1799—1802. Nagy János, ki 1800-ban a lelkészi karba vétetett fel s 1802. mátyusi pappá lett, végre mint kömörei lelkész halt meg. 7) 1802. Szikszay István. 8) 1803. Kósa Márton. 9) 1804. ismét Szikszay István, ki 1805-ben papi hivatalért folyamodott, lelkésze és egyháza jó bizonyitványt adván mellette; de e kérelme nem sikerült. 1806-ban a milotai egyház az úrvacsora-osztásnál leendő segédkezés végett exmittáltatni kéri. 1807-ben is nagyon dicsérik, valamint 1808-ban is, a midőn oroszi pappá tétetett. Ekkor a milotai ref. iskolában a következő osztályú növendékek voltak: silabizálók, jó olvasók, deklinisták, konjugisták, grammatisták, szintakszisták, poéták és orátorok. 10) 1809—12. Lenkey Imre, ki a Kölcseyektől szintén nem maradhatott. 11) 1812—14. Baraté János. 12) 1814—19. Lengi György. 13) 1819—42. Mikola Ábrahám, folyvást kedvelt jeles tanitó, ki alatt az iskola folyvást virágzott; azonban papjával anynyira viszályban élt, hogy az 1825-ben még a vizsgát is elkerülte. Meghalt Milotán s helyére 14) Runyay Dániel hozatott, ki 1843-ban Mándra ment. 15) 1843—45. Kovács József, ki jött a sárospataki főiskolából és Kömörőbe ment segédlelkésznek s onnan sz.-ujlaki pappá lett. 16) 1845—48. Nagy László, ki Patakról jött s Turterebesre ment segédlelkésznek. 17) 1848—51. Nemes Menyhért, jött ugyanonnan. 18) 1851 óta Berki Sándor, egyike az egyházmegye jobb tanitóinak.

V. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés. Hajdan a lelkészi jövedelmet nagyrészben a gyümölcs-termés tette; de a gyümölcsfák kipusztulván, földje kaszáló és szántóföld gyanánt használtatott. 1772: 1) A kinek 16 kalangya búzája terem, tartozik 6 kereszttel 13 kévéjével. 2) A kinek 8 kalangya, 7 kereszt és 7 garassal, vagyis félbérrel. 3) 12 szekér fa, 4 ökrös szekeret számitva. 4) Széna jóakarat szerint. 5) Keresztelés 8 poltura. 6) Esketés nemestől 7 márjás, nem-nemestől 3. 7) Halott-temetés 3 máriás. 8) A kinek búzája nem terem,

3 máriást fizet. 9) Az egész béres fizet a búza mellé 1 garast, a félbéres 3 dénárt. A búza- és pénzbeli fizetésnek azonban csak $^2/_3$-a a lelkészé, $^1/_3$-a pedig a tanitóé. 1787-ben a papnak e kulcs szerint volt 40 köböl búzája. 1874: 66 köböl tisztabúza rostálva; 12 öl kemény tűzifa; 1 foglár-telek; 35 hold és 500 □ öl külbirtok (1600 □ ölével), mely legnagyobb részben szántóföld s csak mintegy 7200 □ öl belőle legelő, ez azonban nincs az urbéresek legelő-illetményéből kihasitva; stolárék. (1874. dec. 5.)

b) Tanitói fizetés. 1772-től csaknem napjainkig az összes belhivatalnoki fizetés $^1/_3$-a; ezenkivül 4 hold szántóföld, melyet a lakosok miveltek s szalmás terményét learatták; 10 boglyás kaszáló, melyet szintén a lakosok takaritottak fel; 6 öl kemény tűzifa; tandijban minden gyermektől 1 v.-frt. 12 kr.; temetési dijban predikációs halottól 48 kr., énekszóstól 24 v.-kr. (LIV. gyül. tört. leir. 214. lap.) 1874: 33 köböl tisztabúza; 6 öl kemény tűzifa; 29 hold s 250 □ öl földbirtok (1600 □ ölével számitva holdját), melyből m.-e. 4800 □ öl legelő nincs az urbéresekétől különszakitva; 1 hold foglár-telek; az ó-temető fűtermésének használata; tandijul minden tanitványtól 50 kr. s 1 csirke; stolárék. (1874. dec. 5. ö.-irás)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Lelkészi s tanitói épületek. Ingatlan és ingó javak. A milotai régi ref. templom az ó-temető helyén állott s kezdetben róm. kathól. templom volt; épült hihetőleg a XV-ik században. Ezen régi templomot elbontván a lakosok, köveit a mostani falu közepére hordták s belőle a jelenlegi újabb, de nem szebb izlésben készült templomot épiték. A templom belszerkezete elég csinos; két végét karzatok foglalják el; az északi fal mellett középen van a szószék, mellette a papszékkel, melyet Bakos János predikátorságában csináltattak. A székek 6 osztályra vannak osztva; középen az úrasztala. A templom sugár tornyában, mely 1827-ben a földesurak által e célra átengedett regálé-jövedelem és a hivek fuvarozásából épült, s újabban bádogoztatott, 2 harang függ; a nagyobbikat — mintegy 6 mázsás — „Öntötte Pap Antal máj. 15. 1846“ t. K. Kölcsey György

fő- és ns. Bartha József algondnokságokban. A kisebbik — mely mintegy 2 mázsás, — 1798-ból való.

Urasztali eszközök: 1 ón keresztelő-edény hasonanyagú tálcájával; 2 cin- és 1 fa-tányér; 1 bor-osztó aranyozott ezüst-kehely; 3 kanna; 1 csipkés és 3 sáhos abrosz; 1 fehér-vörös selyemmel s aranynyal himzett fehér kendő, szélén ezen körirattal: „N.ari András házastársa vette Gásó Éva 1737"; 1 aranynyal varrott fehér kendő; 1 más szintén aranynyal varrott fehér kendő, szélén ezen felirattal: „Kondor Andrásné Siket Kata asszony vette 1785. die 2-a Maj." 1 vörös selyemmel s ezüsttel varrott s 1 fehér csipkés kendő, szélin ezen himzéssel: „Németi Lidia Vásárhelyi Zsigmondné Isten dicsőségére vette 1819-ik esztendőben"; 1 széles csipkés avult fehér kendő; 1 sáhos asztalkendő.

Lelkészi s tanitói épületek. Mind az 1094 □ öl területű papi, mind a 774 □ öl területű tanitói parókhián elavult épületek vannak. A lelkésznek 2, a tanitónak csak 1 lakszobája van; e mellett a tanterem is szűk. Ugy ezen lakházak, valamint a templom is a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan javak. Közvetlen egyházi birtok: 16 h. és 1100 □ öl; lelkészi állomány: 35 hold 500 □ öl; tanitói állomány: 29 h. 250 □ öl, a holdak 1600 □ öllel számitva. Hajdan a közvetlen egyházi birtok csak 6 hold szántóföld s 2 boglyás kaszálóból állott, melyeket részint pénzen, részint végrend. hagyomány útján szerzett és nyert az egyház.

Ingóságok: 2 db. anyakönyv, egyik 1792., a másik 1823-ban kezdve; 2 egyh.-tanácsi jegyzőkönyv; 2 körleveles jegyzőkönyv; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek és egyéb nyomtatványok. A parókhiális pecsét 1833-ból való.

VII. Népesség. A milotai ref. egyház 1787-ben állt 84 háznépből. 1877: lelk. sz. 676, születtek sz. 23, újházasok sz. 9, halottak sz. 30. Iskolások. 1807: iskolába jár 40. 1877: iskolaköteles 73; iskolába jár 73.

44) Nagyar.

I. A község- és egyházról általában. Nagyar fekszik a Szamosközön, a Turnak a Tiszába szakadásánál. Nevét hihetőleg ezen vizek nagy árjaitól vette. Földje termékeny. 1410-ben Báthori János — Péter fia, — birta. Jobbágyait Dománhidy Miklós fiai — György és László — nyilaikkal összelövöldözték. 1419. Báthori István és Benedek benne részt nyer; 1436-ban Báthori István a nagyari rév vámját kapja. 1526. a rozsályi Kunok; 1524. Drágffy János; 1595. Tardi Vörös Zsófia Szirmay Györgyné; 1633. Bethlen István és Péter nyer benne rész-jószágot; 1777-ben pedig gf. Károlyi Antal az egész helységet megkapja. 1810. Rhédey Ferenc, Pongrác L., Domahidy Zs., Fogarasy J., Kisdobronyi Isaák Sám., Kállay Erzsébet, Uray Zs. és 13 nemes ember birta. 1565-ben Schwendi Lázár hadai táboroztak környékén; az 1662-iki vizsgálat szerint a szatmári vár németei dúltak benne, kiktől a templomot s paplakot megváltották, mindazáltal az utóbbira reá mentek és az egész helységben nagy károkat tettek. Később a török és Barcsay hadai, majd 1681-ben I. Apaffy Mihály s az erdélyi hadak, 1703. táján a II. Rákóczi Ferenc sergei (kitől védlevelök is van) táboroztak környékén. A gyakori vizár s a pestis sem kerülte el.

A hitjavitás előtt róm. kathól. egyház volt. A reformáció — pontosan ki nem jelölhető időben — földesurai a rozsályi Kunok s Drágffyak védelme alatt hóditotta meg. Később pártfogói közé számithatók a fejedelmi Bethlenek is. Kezdetben a szatmári ref. egyházmegyéhez csatlakozott s ehez tartozik ma is. Előbb Kisarnak is anyaegyháza volt; most is önálló egyház.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Papjai névsorát 1675. és illetőleg 1722-nél felebb vinni nem tudjuk; mert a szatmáregyházmegyei jegyzőkönyvek egyebet ez időtájon fel nem jegyeztek, mint egyes válóperi eseteket. 1) 1675. a lelkész Kató Mihály, (ki a Tóth-család osztály-levelét előttemezte). 2) 1722—26. Nábrádi György, előbb gacsályi lelkész. 3) 1726. Pávai György. Jött Császlóból; marasztották de nem maradt; „nescitur quo spiritu ductas.“ 4) 1727—30.

Nagyari Jakab. Született Nagyarban. Láss róla az esperesek közt. 5) 1730. Hagymási Pál. 6) 1731—35. ismét Nagyari Jakab, ki innen Kisarba ment, noha „örökös papjának“ hivta meg Nagyar. 1732-ben igy nyilatkozik a nagyariakról a vizitáció: „Sunt hic auditores pro ratione temporis Deum timentes, disciplinamque recte observantes.“ 1733-ban pedig igy: „D. Jacobus Nagyari pastor ecclesiae patriae (quod rarum est) et veteranus Christi miles etcet. Eccla duplici honore suum pastorum ornat.“ De már 1734-ben egészen másként beszél, ugyanis: „A nagyariak nagyon megjegyezették előttünk magokat egy olyan paraszti észtől sült ujsággal, a melynek ez ideig csak a hire se hallatott soha; ebben áll az, hogy a papot és rektort a Tur árkának és a cinterem keritésének csinálására kényszeritik, csak ezen az oktalan fundamentomon, hogy ezek pénzen holmi pusztát szereztek és birnak a faluban. Mely miatt őket a sz. vizitáció erősen megfeddette. Egyébiránt az isteni tiszteletben elég buzgók.“ 7) 1735—37. Udvarhelyi György. A vizitáció meghagyja 1737., hogy minden ember egész bért fizessen. 8) 1737—40. Szatmári Pál „clarissimus ac doctissimus vir“ pátrónusa Rhédey Ferenccel összezördülvén, Nábrádra ment. 9) 1740-ben Baróti Miklós dislokáltatott ide; de alkalmasint Sárói András jött. 1744-ben már aszszeszszor, a midőn panaszolja a vizitáció előtt, hogy némely hallgatói tisztabúza helyett rozsot adnak. 1745-re oly föltétel alatt maradt meg, ha a törvényes fizetést megadják; ugyanekkor 1 szekér széna váltságdija 3 máriásra határoztatott. Az 1746. januári vizitáció megkérdezvén hallgatóit, hogy Sárói miért nem marasztják, igy feleltek: „nincs panaszuk ellene, de érje meg vele, hogy már 6-dik esztendőben lakik a nagyari parókhiában.“ 10) 1746—48. Gyarmati István e.-m. ülnök. 11) 1748—50. Ujvárosi Sámuel. Lásd az esperesek közt. 12) 1750—71. Musai István. Jött Fülpösről; 1764. ülnökké lett. 13) 1771. Garzó István. Jött Óváriból, ment Matolcsra. 14) 1773—76. Ónady József, ki utódjának szupplantációja miatt innen Zsarolyánba ment. 15) 1776—82. Kalocsay Mihály. Viszszament Ökörítóra, honnan jött. 16) 1782—87. Váczi György, kinek kedveért a parókhiális házat bezsindelyezték; ki

azonban a marasztás dacára Császlóba ment. 17) 1787—91. Balogh Pál, előbb császlai pap, ki alatt a keresztelési stóla helyett egy almás (kertet) adtak a papnak cserébe. 18) 1791—92. Kömlei János, akadémikus pap és jeles pedagóg. Nyomtatásban megjelentek tőle: „Hatheti poenitentialis könyörgések“ és „Szükségben segitő könyv“. Elment a beregi traktusba, a midőn bizonyos búzafizetését a nagyari ekkla elfogta. Később tábori pap lett, hihetőleg a beregi fölkelő nemességnél; majd végre munkácsi pappá lett. 19) 1792—94. Egri Dobray József. Jött a beregi traktusból. 20) 1794—1806. Etédi József, előbb gyarmati rektor. Nagyarból Óvári ba ment papnak s ott elnyomorodván, 1810-ben Gyarmatra szállott meg saját házába. 21) 1806—36. Szabó Mihály, ki mint szeretett pap meghalt itt 73 éves korában 1836. márc. 7. 22) 1836—54. Szabó László, az előbbinek fia, ki 1833-ban atyja segédletére jött ki a sárospataki főiskolából. 23) 1854—74. Horváth István. Jött Darnóról s itt meghalt. Mellette káplánok is voltak, jelesül: Nyiri Gyula, jelenleg rápolti pap és 24) Nagy László, ki 1875-ben H. I. utódául is megválasztatott.

III. Tanitók és iskolaügy. A nagyari tanitókról 1690-ig mit sem tudunk, hihetőleg addig a papok tanitották az iskolát s talán azután is néha-néha. 1) tanitó 1690. Gacsályi Márton. 2) 1706. Nábrádi Vig György, ki ez év tavaszán gacsályi pappá lett. 3) 1724. Czeglédi János. 4) 1725. Szigeti Ferenc. 5) 1727. Fányi János Mándról. 6) Az 1731-iki vizitáció enynyit mond a rektorról: tanitását ugyan dicsérik, de nem marasztják; mert nem tud levelet irni és olvasni. 7) Az 1733-iki vizitáció Gyarmati Miklóst emliti. 1734., 1735. és 1736-ban a rektornak csak megmaradásáról van szó; hihetőleg Gyarmati volt az. 8) 1737. ismét Fányi János Kisarból, kit 1738-ban a traktus elmozditott. 9) 1738. Lepsényi Mihály. Előbb a kollégiumba akart viszszamenni; de később Kisarba ment tanitónak. 10) 1739—40. Miszti Mihály. 11) 1741. Nagyari O. (talán Oláh) János, ki félidőben elmenvén, esztendejét 12) Megyesi István töltötte ki, s aztán viszszament a szatmári gimnáziumba. 13) 1742—44. Nagyari O. János. Részegsége miatt a traktus elmozditotta. 14) 1744—

46. Jósa Imre, kit azért nem marasztottak, mert az iskolás gyermekeket dolgoztatta. 15) 1747—50. Fányi János harmadizben. 16) 1750—52. Maklári Sámuel, előbb gulácsi rektor. 17) 1752—59. Nagy József. 18) 1759—68. Nagy Ferenc. 19) 1768—79. Kis József. 20) 1779. Patai József. 21) 1780—83. Váradi István. Jött Czégényből, ment Porcsalmára. 22) 1783—92. Aszalai István. 23) 1793—97. Szilágyi József. 24) 1797—1801. Szabó József. 25) 1801—1803. Nagy Zsigmond. 26) 1803. Pataki Mihály. 27) 1804. Márk Ferenc, előbb gyarmati rektor, később darai stb. pap. 28) 1805—1808. Debreczeni József. 29) 1809—13. Hajdu Pál. 30) 1813. Szabó Ferenc. 31) 1814—33. Kincses János, egy igen hasznos tanitó, ki ugyancsak Nagyarban halt meg. 32) 1833. Mezei Ferenc. 33) 1834—44. Juhász József. 34) 1844—47. Peres József. 35) 1847—60. Szilágyi Dániel. 36) 1860—63. Ferenczi István. 37) 1863—71. Szarka Bálint. 38) 1872—75. Tyukody György, ki innen Daráhra tétetett. 39) 1875 óta Dóczy Imre Botpaládról; egyike az egyházmegye jobb tanitóinak.

III. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazdaember 4 kereszt búzát ad 16 kévéjével, melynek egyike a scholamesteré. 2) A kinek semmi vetése nincs, 6 véka búzát ad, melynek ketteje a mesteré. 3) Minden gazda garaspénzül 5 polt. ad; ketteje a mest. 4) Az özvegy aszszony ki telket bir, füstöt bocsát, 2 kereszt búzát fizet, melyből ½ ker. a mest. Ha vetése nincs: 3 véka búzát, melyből 1 az o. mest. 5) Mindkét mezőn 3—3 szántóföld van, melyet kétszer szántanak; 1 belőle az o. mesteré. 6) Fele a falunak egy idén ad 1—1 boglya szénát, fele más idén. 7) Minden gazda ad 1—1 szekér fát, melyből harmados a sch. mester. 8) Guzsaly után élő özvegy aszszonyok adnak 3 sing vásznat, ⅓ a mesteré. 9) Kereszteléstől 1 kenyér s 1 tyúk. 10) Esketéstől a lakos nem ad 1 kendőnél egyebet. (Ezt egy későbbi kéz keresztül vonta s a csatári egyh.-ker. gyűl. végzése szerint az esketéstől 1 frtot jegyzett fel.) 11) Halotti predikálás 1 frt. A mesternek gener. funustól 1 máriás (eredetileg 8 poltra); párciálistól 8 poltra (ered. 4). (B. M. Us. 60. lap.) 1801:

Búza 50 köböl; széna 24 szekérrel; fa 30 szek.; pénz 5 v.-frt.; stoláre 12 v.-frt. 27 kr.; 2 fordulón 4 köblös föld, melyet az ekkla szánt. 1874: 50 köböl tisztabúza rostálva; 24 papi szekér széna; 12 öl kemény tűzifa; 100 frt. készpénz; 32 hold föld; a temető fűtermésének $^2/_3$-a; stolárék.

b) Tanitói fizetés 1705 körül: A lelkészi fizetés $^1/_3$-a. 1801: Búza 25 köböl; fa 15 szekérrel; fű 1 szekérre való; két fordulón 2 köblös föld, melyet az ekkla szánt; pénz 2 v.-frt.; tandij 15 v.-frt.; halott feletti éneklésért 3 v.-frt. 1874: 25 köböl tisztabúza megrostálva; 12 papi szekér széna; 6 öl kemény tűzifa; 50 frt. készpénz; 16 hold föld s a temető fűtermésének $^1/_3$-a; 100 frt. tandij; m.-e. 26 frt. stoláré s minden iskolaköteles gyermektől fejenként 1 csirke. (1801-iki s 1874. dec. 11-iki összeirás.)

IV. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A nagyari ref. (terméskő- és téglából készült) templom épités korára nincs adatunk. Lehet hogy a XV-ik század utófelében épült; a renoválással azonban eredeti alakjából teljesen ki van vetkőztetve. Az izléstelen újitások rajta 1646. és 1748-ban történtek. Hoszsza 12, szélessége 6 öl. Benne egy kis kerek fényezett asztal; egy kékre festett ócska szószék, fölötte koronával. A szószék 1835-ben készittetett. E templom elibe e század elején egy kevésbé diszes tornyot épitettek; épitője volt Csepelyi Mózes ács-mester. Benne 2 harang függ, melyeket a rajtok levő felirat szerint „a nagyari ref. ekla öntetett a maga költségén (a 2 mázsást) 1733-ban és (az 5 mázsást) 1801-ben.“

Urasztali eszközök: 1 aranyozott kopottas rézpohár; 1 cin-tányér, melynek alsó részén levő elmosódott irás és cifrázatból egy mérleget tartó angyal s F. J. betü vehető ki; 1 kék üveg s 2 cin-kanna; 9 asztal-teritő, belőlök kiválik egy fehér szinü, arany- és selyemmel szegélyezett kendő ezen körirattal: „Nagy szépen kitetszik sz. Pál intésiből, Korinthusiakhoz irott leveléből, Az ő levelének tizenegy részéből, Hogyha ki méltatlan Eszik e kenyérből, És ha ki méltatlan Iszik e kehelyből, Nem adatik neki Rész az idvességből. Maria Máriásy de Mar-

cusfalva. 1646. 16. nbris.“ Továbbá egy másik nagy fehér csipkés kendő „Balogh Anna ajándéka 1856. esztendőben.“

Egyházi és iskolai épületek. A papi lak patics fallal s nádtetővel; van benne 3 szoba, kamara és pitvar. Melléképületei: pince, méhes stb. Az iskolaépület, a törvénynek megfelelőleg 1872-ben épült, terméskő alapon, tégla- és vályogból az esperesi terv szerint, zsindely-fedéllel. Melléképületei avultak. Egyéb egyházi épületek: zsindelylyel fedett szárazmalom és molnárház; zsindelyes korcsma és annak melléképületei. Mindezen egyh. és isk. épületek biztositvák, valamint a templom is.

Egyéb ingatlan javak: Belső-telek, Tarpaiszeg, Tövisszeg rekeszoldal, Tugornyahát, Kaszálók, Gyüjtő, Gyepüszeg nevek alatti helyeken öszszesen: szántóföld (1., 2., 3. oszt.) 30 h. 834 □ öl; rét és kert 3 h. 701 □ öl; legelő 12 hold 1393 □ öl; erdő 15 h. 1405 □ öl; nem terményező 3 h. 1377 □ öl, mind 1600 □ öllel számitva. Ezekben a lelk. és tan. állomány is be van számitva.

V. Népesség. 1801: Lelkek száma 370. 1877: l. sz. 673, szülöttek sz. 28, újházasok sz. 4, halottak sz. 25. Iskolások. 1801: 31. 1877: isk.-köteles 65, isk. járók sz. 60, részben iskolázott 5.

45) Nagygécz.

I. A község- és egyházról általában. Fekszik a Szamosközön, termékeny határral, melyet a Szamos árjai öntöznek. 1430. és 1431. a Darahy-nemzetség birta. 1439. Chernavoday Miklós és lánya benne részt kap. 1497-ben vallatás történik az iránt: vajjon Zalath földje a nagygéczi határhoz tartozik-e? A XVIII-ik században s talán előbb is a Csegöldy- és Becsky-család, s a jelen század elein a Becsky-, Ibrányi-, Luby-, Péchy- és Nadrovicky-családok tagjai birták. (Szirmay Sz.-v.-m. esm. II. k. 207. lap.) Nagygécztől északra esik Kisgécz, mely jelenleg puszta; a forradalom előtt a gf. Majláth-család, jelenleg b. Haynau utódi birják. Közel esvén mindkét Gécz a szatmári várhoz: sorsa a mohácsi vész után hasonló volt e többször megostromolt vár környékén levő

többi falvakéhoz, melyeket a fizetetlen német várőrség sokszor kifosztott.

A reformáció előtt Nagygécz róm. kathól. egyház volt, melyhez Kisgécz — hihetőleg mint filia, — csatlakozott. 1332. az ugocsai főesperességhez tartozik. Papja — Miklós — 4 garast fizet pápai tizedül; 1334. pedig ugyancsak ő 6-ot. (Schematism. Cl. Szatmár 1864. 43. és 49. lap.) A reformációt mindkét Gécz Simából vehette be; mert Nagygécz igen soká Sima leánygyülekezete volt. Kisgéczet Lampe Ember P. külön emliti a szatmáregyházmegyei ref. egyházak között; de az 1705-ben készült Bélteki-féle Matricula Usualis 39-ik lapján csak egyedül „Gécz" név fordul elő, még pedig úgy mint Sima filiája. A régibb egyházmegyei jegyzőkönyvek csak egyes válóperekről emlékeznek Nagygéczből, 1670 óta. 1722-ben már önálló gyülekezet Nagygécz. 1743—44. tavaszáig ismét filia. Patrónusai a Csegöldyek és a Becskyek; de ez utóbbiak a XVIII. század vége felé kathólizálván, pártfogókból ellenségekké válnak; igy p. Becsky Antal 1785-ben elveszi a géczi ref. egyház kaszálóját. A jelen század második felében Nagygécz haladásnak indult. 1864-ben önálló tanitóság is állittatott benne.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1722. Gönczi Mihály lévita, ki 1726. innen Daróczra igérkezett. 2) 1726—31. Thuri János, szintén lévita. 3) 1731. Harasztkereki György lévita. 4) 1732—35. Bodoki Sámuel. 5) 1735—37. Kegyes Ferenc. 6) 1737—41. ismét Harasztkereki György, ki már ekkor rendes pap volt. 7) 1741—43. Lipcsei Ferenc, a midőn Csegöldy György földesúr arra kötelezi magát, hogy évenként 10, vagy a szűk termés idején 9 kereszt búzát fizet a papnak. 1743—44. a szomszéd papok szolgálják. 8) 1743. ismét Harasztkereki Gy., ki 1746-ra maradni nem akar; mert kevés levén a hallgatóság, kevés a fizetés. 9) 1748—50. Radnóti János, előbb mándi rektor, kit dicsérnek hallgatói, hogy a Helvetica Confessio pontjai szerint tanit. 10) 1750—51. Gyujtó Tamás. 11) 1752—55. Sentei Sámuel, ki innen Szent-Mártonba igérkezett. 12) 1755. Megyesi Pál. 13) 1758. ha nem előbb ismét Radnóti János. 14) 1759. Szentpéteri András. 15)

1760—70. Komáromi József lévita. 1765-ben az ő idejében kérték a gécziek épitendő templomuknak a traktus által való publikáltatását. 16) 1770—71. Fekete Mihály Hodosról. 17) 1774—76. Almási István, előbb óvári rektor. 18) 1776—79. Mogyorósi András. 19) 1779—80. Almási Ferenc. 20) 1781—85. Mándy István. Vénsége miatt tanitani képes nem levén: nem maraszták. 21) 1793—95. Bibarczfalvi György, kit a pápista földesúr kedveért el akartak bocsátani, de a traktus nem engedé. 22) 1795. Fekete István; 1796-ra nem akart maradni. 23) Biró Balázs. 24) 1801. Kis Mihály. Jött Géberjénből, tanult Debrecenben. Utóda 25) Ecsedi János, debreceni diák; jött Tunyogról. 26) 1807. Horváth Béniám, egykor debreceni diák. 27) 1808. Hamar Ferenc, tanult Debrecenben; volt szárazberki rektor, ki 1814-ben panaszol, kamara s tanulóház nemléte s fizetésének kevés volta miatt. 28) 1815. Czerte Márton, ki hason panaszai nem orvoslása miatt elmegy 1817-ben. Utóda 29) Pelsőczy Mihály, 1827-ig. 30) 1827. Hunyadi János, de a ki helyett 31) Muzsalyi László szolgált előbb mint helyettes, majd ennek halála után mint rendes pap 1832-ig. 32) 1832—36. Szabó András. 33) 1836—46. Barkász György. 34) 1846—47. Szabó Sámuel. 35) 1847—51. Barla Szabó József. 36) 1851. április 24 óta Gecsei József, ki alatt az egyház előhaladni látszik.

III. Tanitók s tanügy. Rendes lelkészi állomás szerveztetvén Nagygéczben, az iskolatanitóság is ehez köttetett. És csakugyan a lelkészek végezték az iskolatanitást Nagygéczben egész 1861-ig. Ezek közül 1823-ban Pelsőczy Mihály panaszol, hogy az iskolaházat se meg nem fedik, sem fűtővel el nem látják s igy benne nem tanithat. Utóda Muzsalyi László szintén panaszol 1828-ban az iskolaház alkalmatlan volta miatt. A vizitáció mindkét esetben megrendelé az elöljáróságnak a panasz okainak elháritását. Majd Gecsei József lelkész, miután m.-e. 10 évig a menynyire az iskolamulasztások s az iskolahelyiség alkalmatlan volta s egyéb akadályok mellett lehető volt, sikeresen tanitott volna: 1861. és 1862-ben Kelemen Mihályt állitá be segédtanitóul, kit 1863. és 1864. Székely János követett, kik az ő felelőssége mellett működtek. 1864 ben a

tanitói hivatal állandósittatott s első állandó tanitó lett 1864—68. Domián Gyula, kit 1868—70. Jakab Károly követett. Ez mint egyike a jobb tanitóknak, időközben előléptetést nyervén: 1870. októb. 24-től 1871. ápril 24-ig a tanitást ismét a lelkész végezte. Ekkor 1871—72. Bernáth Károly lett a tanitó, kit 1872—77. Fodor Lajos váltott fel, majd 1877. ápr. 24. Tyukodi György, ki most is ott szolgál.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705: 1) Minden gazdaember ad 4 kereszt búzát és 10 kévét; a félbéres 2 ker. búzát és 5 kévét; a kinek vetése nincs szemül 2 vékát. 2) Minden gazda ad 1—1 szekér fát s 1—1 szekér szénát. Ezenkivül ekkla rétje is vagyon, melyet a falu tartozik lekaszálni s a lányok a tanitásért felgyüjtik. 3) A guzsalyos özvegyek adnak ötödfél sing vásznat. NB. Vagyon egy paróklıiális kenderföld is, mint a máter ekklában Simában. 4) Keresztelésért 8 poltura vagy 1 tyúk s 1 kenyér; esketésért 1 frt.; halott-predikálásért 1 frt.; éneklésért 8 p. 1801: Pénzfizetés 14 v.-frt.; búza 22 köböl; széna 22 félszekérrel; fa 44 szekérrel; stoláréból jő 2 v.-frt.; 3 fordulón 3 köblös föld és 2 boglyás kaszáló. A szántással, kapálás- és kaszálással az ekkla tartozik. 1875: 24 köböl búza; 9—10 frt. garaspénz; szénaváltságul 85 frt. o. é.; 10 öl kemény tűzifa; 28 hold szántóföld; 6 hold legelő; munka-váltságul 30 frt. o. é.; zsellér özvegy aszszonyoktól per 50 kr. 3 frt.; stoláre 15 frt.

b) Tanitói fizetés 1875: 12 köböl búza; 4 frt. garaspénz; 25 rudas széna; 4 öl kemény tűzifa; 10 hold szántóföld; 3 hold legelő; tandijul minden tanköteles gyermektől 40 kr. o. é., egy zsák csős tengeri s egy csirke; 6 frt. stoláre.

V. Templom és harang. Urasztali készletek. Egyházi ingatlan és ingó javak. A templomról ezeket mondja Henszlmann: „Ugy tetszik mintha 2 különböző részből állana; régibb nyugatiból és újabb keletiből; a régibb még a román izlést árulja el kivált főkapuja tagozásában; mely felváltva épszögü kiszökések és féloszlopkák által képeztetik és maga fölött félkörü árchiv boltot és csúcsot hord. E régibb hajó bensőleg csak 22'

10″-nyi hoszszal birt; s ehez csatolták a XV. század második felében az újabb csúcsives hajó folytatását és szentélyét úgy, hogy az utóbbi megtartotta az előbbi egész szélességét. Falközi egész hoszsza jelenleg 57′ 5″, szélessége 16′ 7″. A szentély a 8 szög 3 oldalával záratik. A hajó és szentély támokkal vannak ellátva. A hajó régibb részén igen közel egymáshoz 3 félkörű ablak látható, mig az inkább kelet felé fekvő ablaknak áttörött disze inkább a késő csúcsives styl jellegét viseli magán. Ugyanezt mondhatni a szentélyben látható szentségtartó fülkéről és gerinchordókról is. A szentély egyik ablaka fölött 3 nyitott virágból, több bimbóból és levélből álló füzér — egy dúsabb kompoziciójú s önálló szatmári festészeti iskolára gyanittat.“ (Archeologiai közlem. 1864. IV. k. III. füz. 146. lap.) Egy fatornyocskában függő m.-e. mázsás harangján ezen felirat olvasható: „Nagy G. curavit 1698.“

Az úrasztali eszközök ezek: Egy kivül-belől aranyos ajkú ezüst-pohár, minden irás nélkül; egy ón-tányér „Gienge Lőrincz özvegye Potor Erzsébet a Nagy-Géczi Ecclesianak 1732“ felirással. Egy ón-kupa, s egy keresztelő-kanna ónból; ez utóbbi fedelén: „H. F. J.“, alul: „Ao. 1749“. 1 másik ón-kanna Pelsőczi György lelkész ajándoka 1823. Egy bádog-kanna Almási Lászlótól 1866. 1 sáhos abrosz, szélein ezen himzés: „Isten dicsőségére ajándékozta Nemzetes Csegöldi György úr házastársa N. Kálmán Anna Ao. Dni. 1731“. 1 sűrű patyolat-kendő, szélein arany és ezüst virágokkal s ezen irással: „T. N. Kóródi Erzsébet A. ez K. I. D. A. N. G. R. K. Ecclesiájának 1746“. Az az: Tekintetes Nemes Kóródi Erzsébet Aszszony ez Keszkenőt Isten Dicsőségére atdta Nagy-Géczi Református Keresztyének Ekklézsiájának 1746. 1 patyolat-kendő 8 arany-virággal. 1 czirkászkendő Erdős Antal ajándékából 1840.

A paplakot 1839-ben épitették ágasokra paticsfallal, két szoba és konyhával Szász István gondnok és Gál Ferenc egyházfi buzgalmuk folytán. Ugyanekkor a cintermet is bekeritették s még ezenfelül 300 v.-frtot takaritottak meg kamatozó tőkéül az egyháznak. Azóta új kamara, sütő- és főző-ház épült vályogból, mely utóbbi

alatt pince is van. A paplak udvarán egyéb melléképületek is vannak. A mostani parókhiális telket 1794-ben cserélte ki Ilosvay László e.-m. segédgondnok Becsky Antal földesúrral, a templom északi szomszédjában volt régi parókh. telekkel. A tanitói lak és iskola 1 szoba, konyha és 1 isk. szobával, 1865-ben épült vályogból nádtetőzettel. Udvarára 1868-ban melléképületeket is épitettek.

Ingatlan birtoka a n.-géczi egyháznak 1848 előtt a parókhiális földekből állott s a „Darab erdő“ nevü mintegy 25 holdnyi erdőcskéből. Jelenben ingatlanai: a papi állomány 28 h. 300 □ öl; a tanitói állomány 9 h. és 293 □ öl. (1600 □ ölével számitva.)

Ingóságok. Anyakönyve van 4 db., 1735., 1804., 1830. és 1840-en kezdve. Jegyzőkönyv ugyanenynyi. Körleveles j.-k. 3 db.; alamizsnás diárium 1 db. Egyházker. névtárak 1855.; e.-ker. jegyzőkönyvek 1860 óta. Egyéb egyházmegyei, kerületi nyomtatványai stb. szintén vannak. Parókhiális pecsétje 1833-ból való. (1875. dec. 15. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: lelkek száma 151. 1877: l. sz. 347, újházasok sz. 7, születtek sz. 23, konfirmált. sz. 9, halottak sz. 22. Iskolások. 1877: tanköt. 6—12-ig 32, iskolába jár 22, részben jár 5, nem jár 5.

46) Nagypeleske.

Nagypeleske Sz.-Németivel határos. 1746-ban mezővárossá tétetett. Hajdan a Peleskey-család birta. 1602. Rozsályi Kun Gáspár és László Becsky Györgygyel megegyeztek, hogy jobbágyaik se a peleskei, se a rozsályi vámon ne fizessenek. Hajdan református volt s vagy a R. Kun-, vagy a Becsky-család védelme alatt reformáltatott. Ugy Lampénál, mint a Bélteki Us. mátrikulája 70-ik lapján fel van a neve jegyezve; de a belhivatalnoki fizetések nincsenek, mi azt mutatja, hogy már ekkor (1705 körül) nem voltak ref. lakói. A szájhagyomány szerint Atya filiája volt s az ma is. 1726-ban ugyan harangja K.-Tótfaluban használtatott; de ez talán azért történt, mert ennek is a Becskyek voltak földesurai, kik N.-Peleskéről oda vitték. (Széles A. A szatm. t. trakt. ekkl. hist. 184. lap.) Ma (1877.) 13 ref. lélek van benne.

47) Nagyszekeres.

I. A községről és az egyházról általában. Nagyszekeres fekszik a Szamosközön, a Gégő patak két partján. Mánd, Penyige, Zsarolyán, Majtis és Kisszekeres között. Határa termékeny; de azt árvizek járják; a nevezett patak pedig hal- és rákkal bővelkedik. Egy 1308-ban kelt s Szirmay által (Szatmárv.-m. esm. I. k. 88. lap) idézett oklevél szerint I. István és Károly Szekeres és Zsarolyán jószágokat a Péter kómes eleinek adta. Egykor pedig a Szekeressy-nemzettség birta. 1359. Szekeressy László fiai István stb. határát Kermechétől elkülönitik. 1376. Kölchey János; 1379. Szekeressy Ferenc és Miklós; 1383., 1404. Kölchey János, István és Dénes birnak benne. 1422. Dománhidy György és László elfoglalják. 1438. Fülpösy Mihály; 1460. a Károlyiak; 1481. Kömörey Mihályné s lányai nyernek benne rész-jószágot. 1487. Nagyszekeres és Zsarolyán között a határ eligazittatik. 1496. Ujhelyi László és Szepesy Lászlóné; 1507. Zoltán János; 1516. Báthori András nyernek benne részt. 1518. Werbewczy István nagyszekeresi birtokát Perényi Istvánnal a dobronyi uradalomért elcseréli. 1520. Báthori András s az Országhok benne részt kapnak; 1524. Drágffy János kir. adománynyal a rozsályi uradalomhoz csatolja. 1544. Muchey Pál, Nagyváthi János és Rácz Miklós; 1561. Fekete Balogh János; 1577. Pongrácz Zsigmond; 1578. Kóródi Ispán István kir. adománynyal részt nyernek benne. 1632. a Nagyszekeres és Zsarolyán közötti peres erdők tárgyában tanúhallgatás tartatik. 1638. Mosdossy Imre, Szuhay Mátyás s testvérei; 1642. Kölcsey Péter és Zsigmond nagyszekeresi birtokaikban kir. adománynyal megerősittetnek. 1672. Kende Gábor állitólagos hűtlensége folytán gf. Zinzendorf tábornoknak adatott, erről B. du Jardinra szállott. 1717-ben a tatárok feldúlták. 1810-ben földesurai voltak: a gf. Barkóczy-, Kisdobronyi Isaák-, Cz. Fogarassy-, Morvay-, Mándy- és Domahidy-családok. Most legnagyobb birtokosai: Kisdobronyi Isaák Dezső és Barkóczy-Hadik gfnő. Hogy Nagyszekeres ment lett volna azon hadak dúlásitól, melyek a Szatmár s Erdőd ellen jött Schwendi óta a Szamosközt bekóbo-

rolták, az utolsó Rákóczi-felkelés lezajlásaig, — hasztalan állitanók. Megfordult itt német, magyar, kuruc, labanc, török, tatár, pestis és vizár. Az 1672. feb. tanúhallgatás szerint Cobb katonái, a szatmári várból a Szamosköz kifosztására indulván, a kinzásokon kivül 150 frtnyi kárt tettek benne; 1717-ben pedig a tatár pusztitja el. Nehány évvel ezelőtt Szatmármegye Isaák Dezső szolgabiró hathatós közbenjárására, különben is mint nagy közlekedési vonalon, derék hidat épittetett itten. Minthogy pedig a helységen végigfutó patak kiáradásai már-már félelmesek kezdettek lenni: ugyancsak a nevezett szolgabiró buzditása és közreműködése folytán, a lakosok a néhol eliszaposodott medret kitisztitván, a viz könnyebb lefolyását elősegéllették.

A hitjavitás előtt róm. kathól. anyaegyház volt s az ugocsai főesperességhez tartozott. Péter nevű papja 40 dénárt fizet pápai sexennalis dézma fejében 1332-ben. Ugyan ily dézma fejében 1334-ben Pál nevű papja 30 dénárral adózik. (Schematismus Cleri Szatmar. 1864. 49. lap.)

A hitjavitás alkalmával a reformáció első vagy lutheri iránya alkalmasint a Drágffyak pártfogása mellett terjedt el benne; a második pedig a Drágffy-családot követő földesurak alatt. Multja első másfél századáról vajmi keveset tudunk; a szatmári ref. egyházmegye jegyzőkönyveiben innen is csak egyes válóperes esetek vannak följegyezve, kezdve 1670-en. Anynyi kétségtelen, hogy kezdet óta a szatmári ref. egyházmegye egyik anyagyülekezete volt, melyhez koronként Kisszekeres, Majtis, Jánk és Zsarolyán — mint filiák — csatlakoztak. E század eleje óta, egyes viszszaesési tüneteket kivéve, a haladás észrevehető jelei mutatkoznak. 1822. jan. 21. itt tartotta saját úrilakában, a Szatmárvármegyében levő traktusok koordinációjával, a tiszántúli egyházkerület által megbizott Kisdobronyi Isaák Sámuel *) alispán, a szatmári ref. egyházmegye gyűlését, mely úrilak azóta is többször látta vendégszerető falai között a szatmári ref. egyházmegye tanácsos férfiait. A pátens-világban ez egyház is kifejezte

*) E jeles alispán igazságosságáról tesz bizonyságot ezen itélete: „A ki adós fizessen. Kelt Nagyszekeresen stb.“

az egyházi önkormányzathoz s békekötések- s országos alaptörvényeken alapuló jogainkhoz való ragaszkodását. 1860-ban presbitériumát, mely hihetőleg a mult század végén alakittatott legelőször: népképviseleti alapon szervezte. 1861. márc. 2. pedig Isaák Dezsőt (lásd az egyházmegyei tanácsbirák közt) választván meg főgondnokául: biztositá magának a biztos haladás lehetőségét. Ugyanis ő ápril 6-án tavasz-földeket ad részint már készen bevetve feles munkára, részint minden szolgálat nélkül az egyház használatába, az egyh. jövedelmek szaporitása céljából. Azóta is nem mult el év, melyben adománya, példája s buzditásai által az egyház anyagi mint szellemi emelkedésén, karöltve lelkes nejével, ne munkált volna.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A XV. és XVI-ik századbeli nagyszekeresi lelkészeket nem ismerjük, kivevén az 1685. évit, midőn 1) Pettyéni Ferenc mint ilyen irja be magát, a Tarczalianum protocollum 253. lapjára. 2) 1712—17. Németi Miklós, ki hivatalából kitétetett. 3) 1717—24. Gödölei István. 4) 1724—25. vagy talán tovább Váraljai István, ki alatt Zsarolyán külön vált 1724. 1726—27. nincs szó a n.-szekeresi papokról a vizitáció jegyzőkönyvében. 5) 1727—30. Toronyai András. 6) 1730. Szilágyi Mózes, de vagy csak tavaszig volt itt, vagy csak ide volt rendelve s el nem ment, mert 7) 1730—34-ig Solti Gergely lévitáról szólnak a vizitáció jegyzetei. Ezalatt 1730-ban elvált Kisszekeres; Solti pedig 1732-ben kibocsátást nyervén, rendes pappá lett. 8) 1734—36. Szatmári T. Sámuel, ki innen Badalóra igérkezett. Alatta 1735-ben ismét csatlakozni akart Kisszekeres. 9) 1736—39. Szatmári János dislokáltatott ide. Marasztották 1739-ben is, de nem maradt, a midőn „Nagyszekeres cum filia Majtis visitata est.“ 10) 1739. Sári Mihály. 11) 1740. Kegyes Ferenc. 12) 1741. rendeltetett Bodoki N., de ez úgy látszik nem jött el; mert a vizitáció 13) Musai Istvánt találta itt, ki 1742 nyarán meghalálozott. 14) 1743. Mogyorósi András lévita. 15) 1744. Horváth József lévita. 16) 1745—47. ismét Mogyorósi András most már rendes pap, kinek 1 Nyirmegygyesre költöző egész béres ember semmit sem akarván fizetni, a közigazgatási hatóság kezébe adatni

rendelt a vizitáció. Elment innen M. A. „quia ex curia adversa plurima patitur.“ 17) 1747—51. Nagy János, ki innen Atyába igérkezett. 18) 1751—53. Tótfalusi Miklós. Ezután 1755-ig nincs szó Nagyszekeresről. 19) 1755—59. Hollós András. 20) 1759—61. Vásárhelyi Kelemen, kinek Német László nevü ember segitett énekelni. A földesurak ellenei levén, nem maradt. 21) 1761—64. Szikszay István. Alatta 1763. Majtis és Jánk elvált; Nagyszekeres pedig valami éneklő preceptort akart hozni. 1764-ben a vizitáció egy rosz erkölcsü embert minor exkommunikációra itélt. Sz. I. innen Tunyogra igérkezett. 22) 1765. Garbóczy András e.-m. ülnök, ki innen Zsarolyánba igérkezett. 23) 1766. Baczoni Sámuel, kit a vizitáció extraktuációra itélt méltónak. Ugyanekkor a vizitáció igy ir: „Curator in eccla desideratur.“ 24) 1767—71. Vecsei György. 25) 1771—76. Szikszai Áron. Jött Gacsályból s itt meghalt. 26) 1776—81. Sallai András. 1779-ben csak úgy maradt meg, ha azon földet, mely előbb is a pap használatában volt, de melyet az ekkla a rektornak adott át, viszszabocsátják. 1781-ben Kocsordra akart menni. 1778-ban meghagyja a vizitáció Nagyszekeresnek, hogy anyakönyvet szerezzen. 27) 1781. Vida István, a ki — mivel a lelkészi fizetést csonkitani akarták — Györgytelekre igérkezett. 28) 1782—84. Nagy János. 29) 1784—88. Váradi János. Jött Majtisról, ment Tyukodra. 30) 1788—91. Zilahy József. 31) 1791—97. Balogh Pál. Kit 1794. megfeddett a vizitáció. 32) 1797—1805. Rozgonyi Ferenc, elébb gyarmati rektor. 1803-ban mivel nem fizették s a templomba nem jártak, Nábrádra ment. 33) 1805—10. Zathureczky János. Fizetéscsonkitás ellen panaszolt, noha szerették. 34) 1810—12. Makai Szabó András. A fizetés csekély volta miatt Cs.-Ujfaluba ment. (Lásd az irók közt.) 35) 1813—17. Győri Péter, szintén fizetéscsonkitásról panaszol. 36) 1817. Kurovszki György. Kedves pap; serény gazda. 37) 1818. Mészáros István, később esperes, innen promóciót kér. 38) 1819—27. Beregszászy Pál, kedves pap. Az 1822-iki vizitáció keményen megróvja Mohácsy Józsefet gondnoki számadásaiért, ki a templomhoz 16 rhfrton vett pallók behozatala s felállitása alkalmával még egyszer anynyi értékü bort

és pálinkát fogyasztott el. 1826-ban bizonyos Német László nagymérvű erkölcstelenségeért a presbitérium elé idéztetvén, e miatt egyszer töltött puskával a korcsmából ment a parókhiára, hogy a papot keresztül lője, mitől Lányi János kisszekeresi lelkész és több nagyszekeresi ember tartá viszsza. Midőn ez okból Beregszászy a kurátorhoz küldött őrök állitása végett: a szolgálónak lőtt utánna. A vizitáció e miatt a lelkészt változásba tette, a bűnöst pedig a vármegyével büntettette meg. 39) 1828. Illyés István. Meghalt mint e.-m. ülnök és gyarmati pap. 40) 1829—31. Lányi János. 41) 1832—61. Tóth Pál. Egykor kedvelt pap mind az udvar, mind a nép előtt. 42) 1861—62. Tóth Benedek, az előbbi fia, helyettes lelkész. 43) 1862—63. Kenyeresi Sámuel, jelenleg kisari pap. 44) 1863 óta Kiss Lajos. Született a Kunságon, tanult Debrecenben, aztán györgyteleki segédlelkész s a csaknem e helység alatt fekvő Pusztalakon nevelő, honnan Nagyszekeresre hozatott s itt a mellett hogy buzgó pap, magánneveléssel is foglalkozik.

III. Tanitók és iskolaügy, Kezdettől fogva egész 1776-ig az iskola-tanitói hivatalt is a pap vitte. 1764-ben azonban lehet, hogy volt valami segédtanitójok, vagy legalább szándokban volt ilyet tartaniok; mert ezen évi vizitáció igy szól: „Cantorem quidam intertenere volunt.“ 1771-ben igy ir a vizitáció: „Cantore carent.“ Ez okból valami ifjú papot kért az egyház. Anynyi tény, hogy 1775-ben már itt rektorkodott Váradi Gergely, ki noha 1778-ban Ökörítóra ajánlotta magát, mindazáltal a földesurak és az egyház megtartották, mignem 1780-ban Orosziba ment. 1780—82. Tóth József, Kocsordról. 1782—84. Orbán Miklós. 1784. Szilágyi György. 1785—1795. Károlyi József, egy kedves és jó tanitó. 1795. Szabó Károly, ki korhely volt. 1796—1800. Nagy Zsigmond, kinek tanitványi 1799. gyéren jártak fel. 1800. Kincses Miklós. 1801—11. ismét Károlyi József, jó tanitó. 1811. Fóris István, kit a nép kedvelt ugyan; de azért gyermekeit nem járatta iskolába. 1812—13. Begyes György. 1814—18. Takács István, előbb meglehetős, később rest tanitó. 1818. Bagosi Sámuel, ki fizetésének megcsonkitása miatt eltávozott. 1819. Párizs Ferenc, kinek

iskolája jó volt; de személye ellen volt kifogás. 1820. Bakos József. 1821—26. Hajdu Pál, jó tanitó. 1821-ben meghagyja a vizitáció, hogy az elöljárók sürgessék a szüléket gyermekeik iskolába járatására. 1826. Cséke László. Őt követték 1848-ig: Nagy Gábor és Móricz Károly. Nagy G.-t. 1827-ben már dicsérik; 1829-ben pedig nemcsak „a magyar irást, olvasást, számvetést adta elő, hanem extraneus tanitványaival egész a rhetorikáig fölment és a rhétorokkal és szintaxistákkal is jól produkálta magát, értvén Ciceróból, Corneliusból, és Schützből a feladott káputokat.“ Ezután is dicsérik. Móricznak 1848-ban csak 12 tanitványa volt. 1848—51. Szabó Bálint. 1851—56. Lipcsei Károly. 1856—61. Tóth József. 1861—62. Doktor József, egykor szatmári tanitó. 1862—63. Kolumbán Bálint. 1863—64. Gacsályi József. 1864—65. Domián Gyula. 1865—70. Bartha Sámuel. 1870—73. Balogh József, ki katona lett. 1873—74. Madarasi Károly ideiglenes tanitó. 1874—78. Vadnay Pál.

IV. Belhivatalnoki fizetések. A mult század elejétől a 2 Szekeresről a lelkész fizetése volt 22 köböl búza, 12 szekér széna s ugyanannyi fa. Minden gazdától 24 dénár, a zsellérektől 12. Esketéskor minden nemestől 1 tallér, parasztról 1 frt. Keresztelésért 24 dénár. Halott predikálásért 1 frt. Az özvegyek 3 sing vásznat adnak. (B. M. U. 86. l.) 1801: 12 rhfrt. készpénz, 26 köböl búza, 2 fordulón 8 boglyás kaszáló és 3 köblös 3 vékás szántóföld, mindkettőt a lakosok munkálják, 30 szekér fa, 3 rhfrt. stoláré. (1801. belhiv. fiz. ösz. kim.) 1874: 58 köböl búza, 8 köböl árpa, 7 köböl zab, 12½ boglya széna, 10 öl kemény tűzifa udvarára szállitva, m.-e. 53 frt. garaspénz és stoláré, 32 hold föld, melynek adójából 22 holdért az egyház s 10-ért a lelkész fizet s a temető fűtermésének ⅔-a. (1874. dec. 22. ösz.-ir.) Tanitói fizetés. 1848: 16 köböl vegyes élet, tandij és temetési illeték. 1874: 12 köböl tisztabúza rostálva, m.-e. 4 frt. garaspénz, 6 öl kemény tűzifa udvarára szállitva, 2 hold 1180 □° szántóföld és 7 h. s 1060 □° kaszáló, melynek adóját a tanitó fizeti, a temető fűtermésének ⅓-a, minden tanonctól 1 frt. s 1 csirke tandijul s a halotti illetékek. (1874. dec. 22. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom*), egy patak által alkotott szigetben százados fák árnyában áll, miknek hűse alatt több nemzedék — köztük Isaák Sámuel alispán s családja több jelese — aluszsza siri álmait. Épülhetett a XV. században tégla- és terméskőből. Egyetlen hajójának szélessége 4, hoszsza 6°; szentélyének, melyet a hajótól diadaliv választ el, hoszsza 4, szélessége 2 és ¾°. A szentély a 8 szög 3 oldalával van zárva. A templom északi oldalán nincs ablak, ellenben a délin 4 csúcsives ablak nyujt világosságot, mikben a kőfaragványok nyomai még most is látszanak. A menynyezet deszka. A templom kapui dél és nyugat felől vannak s csúcsivesek. Külsején a szokott támaszok is megvannak; sőt a szentély északi oldalán a sekrestye berakott ajtaja is látszik. A falak külseje eredetileg vörös kockásra volt festve. A templom alatt sirbolt is van. 1867-ben a templom újra zsindelyeztetett s a cinterembe vezető egyik hid újra készült; 1868-ban pedig ugyancsak a templomnak a vizmosástól való megvédése tekintetéből Isaák Dezső főgondnok buzgó közreműködése által a cinterem keleti oldalát tölgyfa sudarakból készült cölöpökkel verték körül. 1874-ben ismét a cinterembe vezető másik hidat készitették el, melyre a deszkáknak szükségelt nem csekély értékű tölgyfákat ismét Isaák Dezső főgondnok ajándékozta. Ugyancsak az ő buzgó közreműködésével a templomon s részben a papi lakon is 500 frtba került javitás történt. A templom nyugoti homlokzata előtt sugár fa-torony áll; 4 szögű s kiülő árkádjain 8 szögbe futó zsindelyes sisak emelkedik, körötte alul 4 apró tornyocskával. Benne 2 harang függ.

*) E templomban falképeknek — most már — semmi nyoma; de az északi oldalon következő fölirás olvasható: „Romlást, Veszedelmet, Égetést, Rablást ez helyben és az Isten házában Szörnyű égetést tűzzel a pogány tatárság elkövetett, kik által Isten az eö haragját elhozta az eö Népére az 1717-ik Esztendöben Augusztusnak utólsó hetiben. Melyet is jövendő maradékainknak emlékezetére feljegyzett az akkori időben Szent Isten Népével szolgáló Ns. Nagy-Szekeresi és Ns. Saroláni Ekklésiáknak Praedicatora Gödöley István; Ki is kivánja: Legyen békesség ez Háznak és az Isten népének mindörökké Amen. Ugyanezen egész Irás a Templomnak felső részével megújittatott, azon esztendöben (1. sor) Vig Békesség SzáLLa MIDőn (2. sor) oLaj Ággal Hazánkra (3. sor) S Franczia Sassal lett páros (4. sor) az OSztrIaI.“

Urasztali eszközök: egy kis ezüst tányér ilyen metszéssel: „T. N. Pongrácz Ferencz úr és Kende Krisztina asszony adták a nagy Szekeresi Eklésiának Anno 1712.“ 1 messzelyesnél nagyobb ezüst-pohár ilyen körülmetszéssel: „K. D. Isaák Gáspár, Sz. M. Pongrácz Éva. Anno 1766. ajándékozták a Nagy-Szekeresi Ref. sz. Eklésiának.“ 1 ón-tányér, melyet Isten dicsőségére 1789. vett Lakatos Andrásné Ns. Apáti Mária Aszszony. 1 ónkanna m.-e. 1 és ½ itcés. 1 fejér patyolat-kendő aranynyal körül varrva, egyik szélén ezen himzéssel: „Isten dicsőségére V. A. B. K. B. T. 1663. Annó 10. Máj.“ 1 aranynyal varrott fehér patyolat-kendő. „Boldizsár Éva varrta Isten dicsőségére stb. 1748.“ 1 más ritka patyolat aranynyal és selyemmel himzett; 1 aranyos fekete veszszős recefáfyol szakadozott kendőcske; 1 más aranyos fehér veszszős fátyol; 1 sárga-zöld virágos s körül rojtos selyemkendő; 1 vastag tarka szőnyeg stb. Végül 1 értékes, selyemmel béllelt, aranyrojtos sötét-piros bársony-teritő, melyet Isaák Dezsőné Lekcsei Sulyok Berta őnga ajándékozott 1877. dec. havában az úrasztalára.

Egyházi és iskolai épületek. A lelkészlak egy 3 szobás konyha-, kamra-, pincével ellátott, egészen téglából készült s cseréppel fedett épület, mely melléképületekkel szintén jól el van látva. A tanitói lak és iskola egy patics-falazatú, nádfödelű 2 szoba-, konyha- s kamarával ellátott épület. A tanszoba egy külön épületben van elhelyezve. Melléképületei szintén vannak s jó karban tartatnak. Ugyanezen udvaron van az egyházi magtár, alatta a tanitó számára pincével, mely 1870-ben 400 frt. költségen épült tégla-alapra vályogból, cseréppel fedve. Ezen a paplak szomszédságában fekvő m.-e. 6 vékásnyi telek Isaák Dezső főgondnok közbelépése folytán, a régi szűk telkű s rozzant iskolaépületért cseréltetett 400 frt. felülfizetéssel. A parókhia közös határába 1873. egy derék kútat is épitettek téglából stb. Ezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan és ingó javak. Közvetlen egyházi birtok: 6 hold 390 □ öl szántóföld s 12 hold kaszáló. Egykor az egyháznak igen szép kis kőrösfás erdeje is volt. Lelkészi állomány: 6 h. 294 □ öl szántóföld; 26

h. s 210 □ öl kaszáló. Tanitói állomány: 2 h. 1180 □° szántóföld, 7 h. s 1060 □° kaszáló.

Ingóságok. 3 db. anyakönyv, 1776., 1821. és 1839-en kezdve; 1 db. egyházi jegyzőkönyv 1837-ben kezdve; 1 alamizsnás diárium, több egyházmegyei s kerületi jegyzőkönyv s egyéb nyomtatványok. 2 db. egyházi pecsét. Az egyik „A Helv. Hitv. Tartó Nagyszekeresi Ekkla Paroch. Pecsétje 1833.“; cimerül a zászlós báránynyal; a másik „A Nagy-Szekeresi Ekkla pecsétje“; közepén egy szekér kerékkel. 1 db. isk. jegyzőkönyv 1837-en kezdve; 24 db. fali olvasó- s 1 fekete tábla; 1 számológép; 1 földgömb; 1 Magyarország falitérképe. (1874. dec. 22. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 263; 1877: l. sz. 357; szülöttek sz. 14; újházasok sz. 4; halottak sz. 9. Iskolások: 1801: ? 1877: isk. köteles sz. 33; isk. járók sz. 26; részben iskolázott 7.

48) Nábrád.

I. A községről és egyházról általában. Nábrád falu, határa a Szamos körül, melynek jobb partján fekszik, homokos, egyébütt fekete nyirok, kaszálója és legelője elegendő. Lakosai magyarok. Régen a Nábrády nemzetségé volt. 1429. Nábrády János egészen; 1457. Kéry László 1 részét birja. 1515. a Fylpessy-családé; 1580. Komoróczy János, 1583. Ráthóti Gyulaffy András, 1630. Nyáry István, 1656. Vay Péter és neje Zoltán Anna benne részjószágot birnak. 1810-ben birták: Rhédey Ferenc, Móricz György, Nábrády Sámuel árvája, Szunyog Farkas és mások. (Szirmay Szatmárvárm. II. k. 231. lap.) Vizár, pestis (1709—1742.), háborús vészek gyakorta látogatták. A martalóchadak közül kiemeljük a szatmári német várőrség garázdálkodását, mely az 1662. tanúhallgatás szerint nem számitva a testi sérelmeket, 150 frtnyi kárt tett benne.

Egykor róm. kathól. egyház volt; a reformáció 1-ső mint 2-ik iránya földesúri pártfogás mellett terjedt el benne. A Nábrády-, majd a Gyulaffy-család a ref. egyháznak később is nagy pártfogója volt itt. 1569-ben már

ref. anyaegyház volt; mert papja az unitárizmus legyőzése végett ez évben összehivott nagyváradi zsinaton részt vett. Ezután mitsem tudunk róla; mert az egyházmegyei jegyzőkönyvekben csak egyes válóperes esetek vannak följegyezve innen a XVIII. század elejéig, ezek is csak 1670 vagyis a Tarcalian. protocollum keletkezése óta.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1569. Szamosujlaki Bálint, jelen volt a fentebb emlitett váradi zsinaton. 2) Debreceni Dormány István, ki innen Madára ment, hol 1691-ben püspökké tétetett. 3) 1723—27. Matolcsi vagy Őri István, 1727-ben már e.-m. ülnök volt. Ugyanekkor Gyulaffy László fát igér a papnak. 1726-ban meghagyja a vizitáció, hogy csak 1 egyházfiok legyen egyszerre s egyik évben egyik, másik évben másik földesúr emberei közül válaszszák; 1727-ben megdicséri a vizitáció az egyház tagjait s egyházukat minden más felett kiemeli. 1728—31. nincs szó Nábrádról a vizitáció aktáiban. 4) 1730—40. Debreczeni István. Kedvelt pap s 1736 óta e.-m. ülnök. Egy halva született gyermek harangszó nélkül temettetvén el, az 1736-iki vizitáción felpanaszolják, mire nézve azon utasitást nyerik, hogy eféle esetekben tartsák meg ezután az eddigi szokást. 5) 1740—42. Szatmári Pál akadémikus pap. 6) 1742. Váraljai István; meghalt itt a pestisben. 7) 1743—45. Kéméri László, kinek hibául rovja fel a vizitáció, hogy saját hatalmából egy emberrel ekklát követtetett. 8) 1745—53. Vári János. 1746 óta e.-m. ülnök; ki a rektorra azért haragudott; mert estve későn járván haza, nem szokott a régi pápista-szokás szerint takarodót harangozni. 1745-ben megfeddi a vizitáció a nábrádiakat a torony és a cinterem elhanyagolása miatt. Az 1749-iki vizitáción jelen vannak Nábrády Gábor földesúr és a Bethlen-család inspektora; ekkor megfeddettek a nábrádiak, hogy nem a törvényes dijlevél szerint fizettek. 9) 1753—56. Adorján Mihály. 1757—58. nincsenek meg a vizitáció jegyzetei. 10) 1758—61. Baróti István. 1760-ban nem marasztotta az ekkla; mert zsoltárt nem magyaráz, pedig az szokásban sem volt; továbbá, hogy a régi szokás szerint miért nem hétszer osztja az úrvacsorát. Egyébiránt Gyulaffy Miklós vette reá a jobbágyit hogy ne ma-

raszszák; mivel pedig ennek okát adni nem tudták: a vizitáció megmarasztá, mit a hallgatók sem bántak. 11) 1761-től talán 1772-ig Etédi Márton; az 1768-iki vizitáció szerint: „semper bonus, nunquam malus.“ Távozása idejét nem tudjuk; mert 1773—75. nincsenek meg a vizitáció aktái. 12) 1775—85. Arday István e.-m. ülnök, kit a földesurak kedveltek; de a nép már 1784-ben nem marasztott. 13) 1785—88. Vasvári Ódor István, egy tudós akadémikus pap, kit a nép öregsége miatt nem marasztott. 14) 1788—96. Sándor István, előbb tarpai rektor, ki innen Cégénybe ment. 15) 1800—1805. Varga István. Tanult Debrecenben. Mivel 1 kereszt élet helyett 1 vékát akartak neki adni, elment Tunyogra s onnan Kiskolcsra. 16) 1805—1809. Rozgonyi Ferenc. Tanult Patakon; jött Nagyszekeresről s ment Penyigére. 17) 1809—11. Váradi János. Tanult Szigeten; jött Kömörőből s ment Dobra. 18) 1811—14. Melegh Dániel. Tanult Patakon; volt németi első tanitó, németi, majd szárazbereki pap, honnan ide jött. 1812-ben nem akart megmaradni, de a vizitátorok megmarasztották. Másnap megtudván a vizitátorok Bottka Lajos szolgabiró hazaérkeztét, bementek hozzá őt meglátogatandó, midőn kijelenté, hogy Meleg D. eltávolitását követeli; mert jobbágyait ellene izgatja; a helyette behozandót kész saját jobbágyaival úr dolgában költöztetni el. 19) 1814—17. Kozma Ferenc, ki 1816-ban örömmel jelenti, hogy a templom mindennap megtelik hivekkel, csak egy jobbágy van — Kovács Mihály, — ki már 3 éve templomban nem volt. Ekkor meghagyatott a presbitériumnak, hogy őt intse meg s ha nem használna: egyházi fenyitékkel sulytsa, mig eszére tér. 20) 1817—42. Orbán György. 1828-ban nem akart maradni; mert bár folyton kedvellik, de 5—6 évi fizetése kinn van. Az egyház vegyes küldöttséget kér a volt gondnok Varga András megszámoltatása s az egyház követeléseinek behajtatása végett. 21) 1842—74. Szabó Endre, előbb segéd-, majd rendes pap. Tanult Sárospatakon, aztán lett gyarmati káplán-rektor, honnan Nábrádra jött. 1860. e.-m. ülnök, majd főjegyző lett s mint ilyen halt meg. 1875 óta Lovas Sándor.

III. Tanitók és iskolaügy. Nábrádon eleitől

fogva volt iskola; de a papi és tanitói hivatal különválasztásának idejét nem tudjuk. A tanitók közül a következők neveit ismerjük, u. m. 1) 1695. Kisari András. 2) 1723. Beregszászi György, kiről az 1724-iki vizitáció igy ir febr. 18-ikán: „G. Beregszászi scholarcha nábrádiensis excessos varios contra pastorem loci ex alios committens: rev. senior cum aliquot membris vener. tractus, et cum senatu ecclae nábrádiensi sic de eo decrevit: dictantibus sacris canonibus d. rector virgis per apparitores caesus, de praesenti migret e schola. Sed postea mutata sententia est.“ Sok panasz volt reá 1726-ban is. 3) 1726 tavaszától Gyügyei Pál. 4) 1727. Bényei Gábor, hihetőleg 1730-ig, bár 1727. és 1728-ról nem szól a vizitáció. 4) 1730—33. Molnár János. 1733-ban a szülők hanyagsága miatt nem találván a vizitáció iskolát, azzal fenyegeti az eklát, hogy tavasztól fogva nem lesz tanitójok. 5) 1733—36. Komáromi István. 6) 1736—39. Sentei Sámuel, dicséretes jó tanitó. 7) 1739—43. Csekei János. Tanitványi a pestisben 3-an kivül kihaltak; sőt papja is elhalálozván, a helyett is ő szolgált, a midőn azt gáncsolták benne, hogy rövid mentében papolt. Ugyanez évben Kovács István nevü ember megütvén őt, az az úrvacsorától eltiltatott. 8) 1744. Illyefalvi István, ki a kollégiumba viszszament. 9) 1745. Ujvárosi Miklós. 10) 1748. Bányai Mihály, kit 1748-ban a többek közt azért nem marasztottak, hogy a pap helyett könyörögvén, nem a kathedrából imádkozott. 1748 tavaszától 1749 tavaszáig nem volt Nábrádon tanitó. Ekkor jött 11) Ujfalvi János, ki 1751-re Sályiba ment. 12) 1752-től hihetőleg Nagy Ferenc, kit 1754. és 1756-ban is marasztanak. 13) 1757. Selebi János Matolcsról, ki után 14) 1760. jött Antal Mihály. 15) 1761. Szücs István, kedvelt tanitó Kisarból, ki itt mintegy 23 évig lakott. 16) 1786—88. Borzás Bálint. 17) 1789—96. Lippó András, ki innen Czégénybe ment, aztán világi emberré lett Gyarmaton. 18) 1797. Lovas Sándor pataki diák, kit hanyagságaért elbocsátottak. 19) 1798. Garbóczy Sámuel, kit 1803-ban mint jó tanitót dicsérnek. Előbb gyarmati preceptor volt s innen Debrecenbe ment, hol hires kántor lett. 20) 1805. Galambosi Kiss Mihály F.-Gyarmatról, ki jó kántor és szorgalmas tanitó volt s innen Méhtelekre,

majd Mikolába ment. 1810-ben jött utána 21) Patakról Gönczy István, ki a fiágon kihalt Nábrády-családba nősülvén, földesúrrá lett. 22) 1811. Vas József, pataki 9 éves diák, ki 1812-ben változni akart; mert sem nem fizették rendesen, sem az iskolás gyermekeknek könyvet s papirt nem vettek. 23) 1814—17. Szűcs István, kit a vizitáció a nábrádi iskola restauratorának nevez s előléptetésre ajánl. 24) 1817. Kiss Mihály, kinek iskolája virágzó; de már ez év novemberi vizitáció nagyobb szorgalomra inti. 1822-ben a zsoltárok, földrajz, számtan és könyörgések 30 tanitványa előtt ismeretlenek levén: egyházmegyei gyűlés elé idéztetik. Később megjavul; 1825-ben már deklinistái is vannak. 1829-ben el akarják bocsátani; mert a tanulókat dolgoztatja. 25) 1830. Nagy Gábor. 26) 1830—36. Szabó Bálint. 27) 1836—44. Perényi Gábor; egyike volt az egyházmegye jobb tanitóinak. 28) 1844 óta Nyiry Ferenc, kinek jó iskolája ismeretes.

III. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda ad 2—2 (későbbi kéz: 3—3) kereszt búzát, 1—1 boglya szénát, 1—1 szekér fát és 8 polturát. 2) A guzsalyos özvegy 2 sing vásznat. 3) Két mezőre van 8 szántóföld, a mikor melyikre fordul az ugarlás, tartozik 4—4-et esztendőnként a falu megszántani. 4) A 2 udvarháztól dézma a búzából és rozsból, melynek $^1/_3$-a a mesteré. 5) A kiknek vetése nincsen, 3 véka búzát adnak. 6) Keresztelés 1 tyúk s 1 kenyér; halott-predikálás 1 frt. (A 4. és 5. pont későbbi kéz irása. B. M. Us. 59. lap.) 1801: Pénzfizetés 20 rhfrt.; keresztes búza 50 kereszt; vékás búza 20 köböl; fa 20 szekérrel; két fordulón 4 köblös föld, melyet az ekkla szánt; két fordulón 7 boglyás rét; stoláre 10 rhfrt. (1801. ö.-ir.) 1874: 50 köböl gyült búza; 20 frt.; 8 öl kemény tűzifa; 24 h. szántóföld; 8 h. kaszáló. Mind 1600 □ ölével. A földek adóját az egyház fizeti; legeltetési jog és stolárékban 20 frt. o. é. (1874. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1705 körül: 1) Minden gazdától 1—1 kereszt búza és 5—5 (későbbi kéz: 6—6) poltura. 2) Az özvegy aszszonyoktól 1 sing vászon. 3) A fából harmados. 4) Két mezőre van 4 szántóföld, melyből esztendőnként 2-őt tartoznak megszántani. 5) Ha valamit

vidékről visznek árulni, a vámot a tanitó kapja. 6) Tandij: ábécésektől 24 den.; rudimentásoktól 48 den.; etimologistáktól 100 den.; szerdai és szombati szabbathále. (B. M. Us. 59. lap.) 1801: Pénzfizetés 15 rhfrt.; k. búza 25 kereszt; szemes-búza 10 köböl; fa 14 szekérrel; két fordulón 4 köblös föld, melyet az ekkla szánt; tandij 15 rhfrt. (1801. ö.-ir.) 1874: 25 köböl rostált gyült búza; 15 frt.; 4 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; 10 hold szántóföld s 4 hold kaszáló (1600 □ ölével), miknek adóját az egyház fizeti; legeltetési jog; 28 frt. tandij s 6 frt. stoláre; a vásárvám $^1/_3$-a. (1874. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom hajdan csúcsives izlésben és igy a XV. század 2-ik felében épülhetett. 1794-ben a keleti végén egyszerűen csak kitoldták, a nyugotin pedig egy fa-árkádokon emelkedő hegyes zsindely sisakú tornyot is épitettek hozzá, mit 1799-ben végeztek be, az egyház közköltségén. E toronyban 2 harang függ; a kisebbiket 1744., a nagyobbikat pedig 1826. öntette az egyház; 1833. pedig a toronyba órát is állitottak. A templom belseje egyszerű, de csinos berendezésű; közepén levő térségen az úrasztala áll vörös márványból, melyet Bottka Lajos és neje ajándékoztak 1833.

Az úrasztalához való készletek ezek: 2 abrosz és 4 kendő. Ez utóbbiak közül 1-et Lónyay Juliánna Gyulaffy Miklós életepárja ajándékozott 1770.; a 2-ikat Gyulaffy Lászlóné Máriássy Mária 1646.; a 3-ikat Nábrády Gábor 3-ik felesége Beleznay Borbála; a 4-iket Nábrády Gábor. 2 kenyér-osztó tányér; egyik cinből, a másik ezüstből aranyozva. Ez utóbbit ajándékozták Gyulaffy László és felesége Máriássy Mária 1646. 2 ezüst pohár dúsan aranyozva. Egyik talpas és fedeles, igen szép mű, minden felirat nélkül; a másik talpatlan, ajándékozta felirata szerint „Gy.(ulaffy) M.(iklósné) Bay Erzsébet 1637“, az ajándékozó cimerével. 2 fedeles ón-kanna; az egyiket adta Gyulaffy László és neje Máriássy Mária 1652.; a másikat Nábrády Sámuel 1728. s egy bádog-korsó. 1 keresztelő cin-kannácska és tálcája, Gyulaffy Miklós és felesége Lónyay Juliánna ajándoka 1791.

Egyházi és iskolai épületek. A tágas paplak 1818. épült a templom tőszomszédjában; 1877-ben pedig belseje célszerűbben átalakittatott. Az iskola és tanitói lak épittetett 1843-ban. Melléképületei mindkettőnek vannak. Ezen épületek a templommal együtt biztositvák.

Ingatlan és ingó javak. A IV. cikkben emlitett belhivatalnoki illetményeken kivül a nábrádi egyháznak 12 hold szántóföldje s 4 hold kaszálója van, holdját 1600 □° számitva. (1874. ö.-ir.) *) Ingóságait az 1751-ben nyitott s azóta folyó anyakönyvek, e század elején kezdett jegyzőkönyvek, egyházker. és megyei nyomtatványok s az 1833-ból való parókhiális pecsét teszi.

VI. Népesség. 1801: a lelkek száma 524. 1877: l. sz. 668, újházasok sz. 9, szülött. sz. 34, konfirmált. sz. 10, halott. sz. 27. Iskolások. 1801: 45. 1877: tanköteles 6—12-ig 73, iskolába jár mind.

49) Óvári.

I. A községről és egyházról általában. Fekszik a Szamos balpartján; határa agyagos és termékeny. 1418-ban a Drágffyak birták. 1426-ban Darahy György és János, Drágh Györgygyel és Sándrival magok között felosztották. 1470-ben Csató Gergelynek benne rész-jószág; 1483. Zokolyi János csanádi püspöknek egész helység kir. adománynyal adatott. 1579. Báthory Miklóst, 1609. Wetéssy Lászlót az egész helységbe, 1746. Ráthonyi Zsigmondot egy részébe kir. adomány mellett beiktatták. 1810-ben birták: a Szilágyi, Mátay, Pogány, Peley és Rápolthy urak. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 133. lap.) Óvári vagy egykor talán Óvár közel feküvén a szatmári várhoz, sorsa e vár vidékének sorsával ugyanaz volt. 1562-ben a pártvezér és martalóc Balassa Menyhért a Hadadon nyert zsákmányt itt osztotta fel. 1610-ben pedig Thurzó György nádorispán Szathmárvármegyéhez intézett diplomáját „de puniendis adulteris furibus, blasphemis, foedifragis“ szintén itt — „in Oppido Óvári, — adja ki,

*) Volt az egyháznak hajdan mintegy 70 hold földje is egy tagban; de ettől még 1848 előtt elesett.

mikből világos, hogy jelentékeny hely volt. Az egykori Óvárit azonban a Szamos elhordván, az most más helyre van épitve.

A hitjavitás előtt róm. kathól. anyaegyház volt, s a szatmári főesperességhez tartozott. Miklós nevű plebánusa 3 garast fizet pápai sexennalis dézma fejében. (Schem. Cleri Szatmar. 1864. 47. lap.) A reformációnak lutheri irányzata Drágffy Gáspár oltalma alatt terjedt el benne, s már 1545-ben egészen ezen elveket vallotta. 1554-ben Somlyai Báthori Anna s második férje Ecsedi Báthori György védelme alatt zsinat tartatott benne, melynek végzéseit az első részben ismertettük. A Drágffy- és két Báthori-családon kivül az egyház pártfogói közé számithatjuk még a Wethéssy- s újabban a Somlyai Szilágyi-családot. Ennél többet az egyház régmultjáról nem tudunk; mindöszsze egy csomó válóperes eset az, mely 1670 óta belőle feljegyezve van; hanem anynyi kétségtelen, hogy — filiája Daráhval együtt, — a reformáció óta szakadatlanul a szatmári ref. egyházmegyébe tartozott és mindig anyaegyház volt; Darah azonban 1808. tőle elvált.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1545. Torday Demeter; jelen volt az első erdődi zsinaton s úgy tekinthető, mint a szatmári egyházmegye egyik reformátora. 1554-ben az összeült óvári zsinaton elnökölt, hol 88 lelkész által sok világi úr jelenlétében szuperintendenssé is választatott; a midőn egyszersmind a képek- és oltárokra vonatkozólag is történt határozat. A későbbi papok közül a következőket ismerjük: 2) 1658. Dobi András. 3) 1697. Szilágyi Pál. 4) 1712. Rápolthy György. 5) 1721. Huszti András. 6) 1723 tavaszáig Ecsedy István. 7) 1723—25. Ungvári Ferenc. 8) 1725—26. Kállay János akadémikus pap s e.-m. jegyző. Jött Gyarmatról. 9) 1727. Báthori István. 10) 1728—29. Veress Zsigmond. 11) 1729. Szikszay Ferenc. 12) 1730—32. Sz. Németi György. 13) 1732. Baróthy Miklós. 14) 1733—39. Horváth István, kit 173 9-ben nem marasztottak; mert Szilágyi András földesúr házánál ezt mondta: „apa, anya! csak olyan szegény emberek vagytok mint én.“ 1736-ban megigérték a hivek, hogy tornyocskát fognak épiteni. 15) 1739—40. Petróczi György

e.-m. ülnök. 16) 1741—49. Hagymási Pál, ki 1744 óta e.-m. tanácsbiró volt. 1742-ben a pestisben az óváriak nem jelentek meg a vizitáción, a mely miatt arra büntette őket a vizitáció, hogy mindaddig szuspendálva legyen nálok az istenitisztelet, mig az esperestől bocsánatot nem kérnek. A pestis alkalmával testált összegekből a templom és cinterem megújittatott, ugyanakkor megkérték Hagymásit, hogy hétköznap is olvasson a templomban bibliát. 17) 1749—51. Adorján Mihály. Az 1751-iki vizitáció egy embert, ki esküvés előtt is viszonyban volt nejével, az e.-m. gyűlés elé idézett. 18) 1752—56. Szatmári K. Sámuel e.-m. ü. 19) 1757—61. Szatmári Molnár János. 1760-ban már e.-m. t.-b. volt; de e tisztségből 1761. elmozdittatott. 20) 1761—69. Szenczi József, ki ekkor lett pappá. 21) 1769—71. Garzó István, ki innen Nagyarba ment. 22) 1771—73. Kabay Ferenc. (Lásd az esperesek közt.) 23) 1773. Szikszay István. 24) 1774. Keresztury György, ki innen 1774-ben Czégénybe ment. 25) 1777—83. Szigethy István, akadémikus és új pap, ki innen F.-Gyarmatra ment. 26) 1783—91. Borbély János. Tanult Debrecenben s külf. akadémiákon; előbb a nagykárolyi traktusban lelkészkedett. 27) 1791—94. Szenczi József. Tanult Debrecenben s külf. akadémiákon; elment Máramarosba. 28) 1794—1806. Szabó Mihály. Jött a pataki főiskolából; elment Nagyarba. 29) 1806—10. Etédy József. Jött Nagyarból s lett csengeri pap. 30) 1810. Nagy György. Ez évi vizitáció a templomkerülőket a szolgabiró kezébe adta. 31) 1811—23. Győry Sándor, egykor németi tanitó. A templom dülőfélben létéről panaszol; később a csűrben szolgálást unja meg s miután sem földjeinek jó karban tartása, sem pedig fizetésének beszedésével nem gondolt az egyház: változik. 32) 1823—27. Melegh Dániel, kit szintén kedvelnek; de hasonló okból változni kiván. 33) 1827—35. Mándy István, kiről hallgatói szeretettel nyilatkoznak; egyszersmind panaszolják, hogy Szilágyi György volt-gondnok a szomszéd földesuraknak kiosztogatván az egyház tégláit és pénzeit, most azokat beszedni nem tudják; sőt özvegye a nála levő 500 rhfrtot — noha már a szolgabiró által is felszólittatott, — meg nem adja stb.: ugyanazért az egyházmegyétől aszszisztenciát

kérnek; mert különben a templom-épitésben nem boldogulhatnak. 1829-ben újra panaszolják, hogy 13 év óta kikölcsönzött pénzök s tégláik még most is kinn vannak; kérik a traktust, hogy Isaák Gáspár segédgondnokot kérje meg ez ügyben való fellépésre. Ennek aztán lett is eredménye. 34) 1835—41. Teleki Mihály. 35) 1842—44. Illyés Dániel, ki mint csaholci pap halt meg. 36) 1844—77. Lovas Dániel, ki itt halt meg.

III. Tanitók és iskolaügy. Mint eleitől fogva nevezetes egyházban, a papi és tanitói hivatal alkalmasint el volt különitve, mint ezt 1705-öt előzőleg a Bélteki Us. mátrikulája 65. lapján levő fizetés-levél igazolja; sőt úgy látszik, hogy az itteni tanitóság „academica promotio“ volt. Egyébiránt a tanitók névsorát csak 1724 óta tudjuk; jelesül: ez évben 1) Szőllősi Mihály. 2) 1725—26. Bodoki Sámuel. 3) 1727. Bátori István. 1731-ben csak azt irják a tanitóról, hogy korhely; 1732-ben pedig, hogy nincs iskolája; mégis dicsérik. 1733-ban nincs szó róla; 1735-ben pedig, hogy a rektor marasztatik. 4) 1736-ra Kóka Márton csak rendeltetett Óvárba; mert az 1736. januári vizitáció ezt irja: „Váradit a rektort marasztották és dicsérik.“ 5) 1737—40. Gyügyei István, ki 1739-ben „Laudatur sed scholam non habet, nec pensum dedit.“ 6) 1740-től más tanitónak kellett lenni, kiről noha nincs szó; de mindazáltal Diószegi Ferenc lehetett az, kiről világosan irja az 1743. januári vizitáció, hogy marasztották de nem akart maradni, noha mindazáltal csakis 1745-ben váltotta őt fel 7) Radnóti Miklós, ki 1746-ban harangozó is volt, a mely évben a tanitói fizetést megjavitották. 8) 1746—51. jött Rozsályból Forgolányi Sámuel. 9) 1752. Ujfalussy János. 10) 1753. Karmacsi Pál. 11) 1754. Milotai József. 12) 1755—59. Kovács István. 13) 1759—63. Nagy József. 14) 1763—66. Debreceni Mihály. 15) 1766. Kerekes Ferenc. 16) 1767—72. Nagy József. 17) 1773. Almási István. 18) 1774—76. Vas Mihály. 19) 1776—83. Horváth József. 20) 1783—89. Dési György. 21) 1789—91. Cs.-Ujfaluból Balogh István. 22) 1791—94. Horváth Béniám, kinek idejében a daraiak a tanitói lakot mint Óvári filiálistái épiteni nem akarták, 23) 1794—96. Kiss Mihály, ki papságra készült. 24) 1796. Pelsőczy Mihály.

25) 1798—1800. Költő János. 26) 1800—1802. Czerte Márton. 27) 1802—1806. Szodorai Pál, dicséretes tanitó. 28) 1806—22. Tacsi Bálint, kinek 1810-ben tanitványi nincsenek. 29) 1822—25. Turányi Gábor, kit dicsérnek, majd az 1824. nov. vizitáció előtt panaszolnak ellene, hogy hanyag. 30) 1825. Márton Imrét dicsérik; de a ki változni óhajt, mert a gyermekek nem járnak fel iskolába. 31) 1826—31. Lenkei Imre szorgalmas tanitó. 32) 1831—41. Józsa Sámuel, szintén szorgalmas tanitó. 33) 1841 óta Zathureczky János, ki tanitói hivatalát 1836. jan. 24. Kölcsében kezdette s a szatmári reform. egyházmegyének egyik kitünő tanitója. *)

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Pénzbeli fizetés 60 frt. (Más kéz: Una cum Darah nunc solvit fl. 50.) 2) Minden 2 gazda 1—1 szekér szénát s 1—1 szekér fát ad. 3) A malomból, mely a Szilágyi uraké volna, szabbathálója volt. 4) Ezen kivül a nemesek discretionaliter fizetnek. 5) Vagyon 1 ekkla kertje is. 6) Keresztelés 8 polt.; esketés 1 frt.; halott-predikálás 1 frt. Későbbi kéz: NB. Nobiles conjugati binos mariales et binos cumulos tritici. Ligna curr. 15. Foenum curr. 15. (R. M. Us. 65. lap.) 1801: Búzafizetés 50 kereszt; fa 20 szekérrel; széna 50 szekérrel; pénzfizetés 46 rhfrt.; 3 fordulón 16 köblös föld 3-szori szántással; stóla 10 rhfrt. Daráhról kap 16 rhfrtot s 7 szekér fát. (1801. ö.-ir.) 1874: 19 kereszt búza s 3 frt. 78 kr. garaspénz; az úrvacsorával élő személyektől 8 krjával 37 frt. 68 kr.; a 400 rudas széna helyett 120 frt. o. é.; 8 öl kemény tüzifa udvarára szállitva; 22 hold s 729 □° szántóföld s 200 □° rét, melynek müvelése s adója fizetésével az egyház tartozik; 800 □ öl vadalmás és stolárék. (1875. jan. 9. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1705 körül: A kinek vetése van, ad 1 kereszt búzát. Fában szénában $^1/_3$-os. Halottól 8 polturát, vagy 1 tyúkot s kenyeret adnak. Coquiával is tartoznak 2-vel, ha feleségtelen a mester. Jobb is ilyet tartani, az oskola épületére! 1801: 50 kereszt búza; 6 köböl rostált búza; tandij 25 v.-frt.; 10 szekér fa; Daráh-

*) Az általa használt tankönyvekről lásd e mű 270. lapján.

ról: 2 v.-frt.; 4 szekér fa. (1801. ö.-ir.) 1874: 36 kereszt búza; 93 és ½ véka csős tengeri; 1 frt. 28 kr.; 6 öl kemény tűzifa; 8 hold s 650 □ öl szántóföld, 1312 □° rét, 1600 □ ölével számitva; egy vadalmás; 2 szántóeke napszám; 21 frt. tandij; 67 csirke; 36 frt. 50 kr. stoláre. (1875. jan. 9. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A Szamos által elhordott régi óvári templom alkalmasint góth izlésű volt s a XV-ik század utófelében épülhetett, mint szomszédai közül a legtöbb. A jelenlegi diszes templom — téglából, cserép-fedéllel s bádogos toronynyal, — e század közepe táján épült. Alapja 1833-ban tétetett le s 1866. jun. 3. teljesen elkészülvén, fel is szenteltetett. A templom tölgyfa padokkal, diszes úrasztalával, karzatokkal van ellátva. A toronyban 1867 óta óra is van, mely 550 frtba került. Van továbbá benne 2 harang.*) Az egyiket körirata szerint 1775-ben öntötte Komlósi Péter Váradon, a másikat (480 frtért) 1867-ben Pap Antal Szatmárt.

Urasztali készletek: 2 aranyozott ezüst-pohár; az egyik ezen felirattal: „Az óvári eclesiának pohara 1817. A. Sz. F.“; a másik ezzel: „Özvegy Szilágysomlyói Szilágyi Dánielné Kisdobronyi Isaák Emilia, az óvári h. h. egyháznak emlékül 1868.“ 2 cintányér, egyik „H. E.“ betűkkel, a másik egy cimerrel; 3 nagyobb és 1 kisebb cin-kanna, egyiknek fenekén „K. S. 1747“; 1 fekete cserép-korsó; 1 nagy abrosz ezen felirással: „Isten Dics. Óvári eklesiáé“; 3 közönséges sávos abrosz; 1 horgacsolt cifra vászon-kendő; 1 rojtos fehér k.; 1 selyem k.; 1 piros virágú k.; 1 sárga selyemmel s aranynyal himzett tüll k.; 1 arany s ezüst szőlőfürtökkel himzett k.; 1 tiszta arany-virágú k.; 1 arany-tulipánok s komlóvirággal himzett k.; 1 fekete s arany-csikos rojtos tüll k.; 1 arany himzetű fehér tüll-kendő e felirattal: „Ovári eklézsiához

*) A torony bádogozása 1866-ban fejeztetett be, a midőn a templom falait is újra vakolták stb. Az összes épitkezés és javitásokért fizetett az egyház Fábri Lajos n.-károlyi vállalkozónak a koszton és napszámosok adásán kivül 1700 frtot. Volt még továbbá az óvári egyháznak 1 hasadt harangja, melyet Kirila János öntött 1755.; sőt állitólag 1 harangja Hajdu-Bagamérban függ.

conferálta NB. R. Æ. 1727.“; 1 tiszta fehér tüll k., Teleky Dánielné sz. Szilágyi Zsuzsánna ajándoka; 2 gazdag arany-himzésű rojtos kendő; 1 közöns. vászon asztalkendő; 1 virágos selyem-pokróc a csinos úrasztalának mindennapos boritójául, szintén Telekyné ajándoka. (1875. jan. 9. ö.-ir.)

Egyházi és iskolai épületek. A parókhiális ház épült 1788-ban s már az 1848-iki leirás elavultnak mondja. Melléképületei sem újak. A tanitói lak és iskolát az 1848-iki leirás új épületnek nevezi. A tanszoba belterjelme 12 □ öl. A melléképületek szintén jók. A 2 parókhiális épületen kivül van még az egyháznak 1 szárazmalma, molnárházzal. Ugy a templom, mint minden egyházi épületek biztositvák.

Ingatlan és ingó javak. Fekvőségek: közvetlen egyházi birtok: 14 h. 68 □° szántóföld, 3 h. 150 □° rét. Lelk. állomány: 22 h. 729 □° sz.-f. s 200 □° rét. Tan. áll.: 8 h. 650 □° sz.-f. s 1312 □° r.; mind 1600 □ ölével számitva. Ingóságok: az anyakönyvek, jegyzőkönyvek stb. pecsét. Anyakönyv van 3 db. 1777., 1829. s 1839-ben kezdve; egyházi jegy.-k. 2 db.; körleveles j.-k. 5 db., gondnok szám. j.-k. 1 db. stb. Egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványokkal szintén bir az egyházi levéltár. A parókhiál. pecséten itt is zászlós bárány a cimer s 1833-ban készült.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 414. 1877: l. sz. 672; szülött. sz. 43; újházasok sz. 10; halottak sz. 34. Iskolások. 1801: 65. 1877: isk.-köt. sz. 89, isk. járók sz. 54; részben iskolázottak sz. 6; iskolázatlan 29.

49) Ökörítő.

I. A községről és egyházról általában. Ökörítő fekszik a Szamos balpartján; földje igen termékeny. 1238. Kölcsey Dienes fiai a Domahidyaknak adják át, midőn határai is kijelöltetnek; 1395-ben is a Domahidy-nemzettség birta; 1399-ben a Chaholyiak felét elfoglalják; 1423-ban Báthori Istvánnak és Andrásnak, 1448-ban Lónyay Andrásnak benne rész adatott; 1449-ben Domahidy György benne királyi adomány mellett megerősitte-

tett, s 1453-ban fiai osztozkodnak rajta. 1515. Ungai Hajas Mátyás, 1517. Guthy Ferenc és Imre, 1562. Suhó Ferenc, 1624. Kürti Pogrányi György, 1630. Chápy Zsófia, 1642. Laskay János, 1659. Jékey András, 1717. Viszocsányi Sándor, 1750. Nagy Sándor és György benne kir. adománynyal rész-jószágot nyertek. 1810-ben birtokolják: Szuhányi János, Lukácsi Ferenc, b. Barkóczyné, Ilosvay, Kállay, Becsky, Szentmarjay, Mátay és más nemzettségek. (Szirmay Szatm. e. II. k. 120. és 121. lap.) A mohácsi vészszel bekövetkezett háborús idők, a Szatmárvármegyét elözönlő különböző hadak, természeti csapások s különböző járványok e helységben is sokszor pusztitottak. Az ököritói szájhagyomány szerint „a pestis, a hadakozások pusztitván s szegényitvén a lakosokat, csak föld-házakban laktak az ököritói lakosok; és ha Ököritón megunták a lakást, a sok jövő-menő hadi nép által okozott alkalmatlanság miatt Mácsára mentek lakni; mert ott is volt föld-házuk, és hogy csendesedett az országban a zürzavar és háború, ismét viszszajöttek Ököritóra.“ A határ arányositása 1837-ben történt; de 1847 körül egy újabb szabályozás jött létre, végre a hatvanas években az úrbéresek legelője és nádlója osztatott fel.

A reformáció előtt r. kath. hely volt. 1382-ben kolostoráról s annak Anna nevű halastaváról van emlékezet, de mely hihetőleg már a hitjavitás előtt elpusztult. Közvetlen a reformáció előtt Ököritón róm. kath. parókhia volt. (Schem. Cleri 1864. 401. lap.)

A hitjavitás alkalmával a reformáció mindkét iránya a Báthori-család pártfogása mellett erősödött meg benne; de különben későbbi földesurai is mind reformátusok voltak. A XVI. századból csak keveset tudunk róla; 1670., 1671., 1679., 1681., 1687., 1688., 1689. stb. évekből csak válóperes esetei vannak egyházmegyeileg jegyzőkönyvezve. Kezdetben anyaegyház lehetett; de eközben (ököritói szájhagyomány szerint) a lelkész majd Ököritón, majd Mácsán felváltva lakott; sőt úgy Ököritónak mint Mácsának 1725—39-ig a szomszédos Rápolt is filiája volt: de 1742-ben a pestis nagyon elpusztitván Ököritót, a vele átellenben levő Fülpösnek lőn filiájává 1758-ig. 1758 tavaszán ismét anyásittatott s azóta rendes lelkésze van a mai napig. A né-

pesség szaporodni s az egyház emelkedni kezdvén, 1759. majd 1783-ban új templom, torony épitésén kezd munkálódni, s azóta az épitkezés s gyarapodás úgy anyagilag mint szellemileg, ha egykor-máskor szüneteket tartott is, de teljesen meg nem szünt. 1848 óta részint gazdálkodás, részint a régibb gondnoki számadások felülvizsgáltatása útján az egyháznak 2000 frt. tőke szereztetett. Az egyház belügyeinek vezetését itt is a lelkész vitte a helység polgári elöljáróival, mignem a gondnokság és egyháztanács felállittatott. Ennek idejét azonban pontosan nem tudjuk. 1861 óta az egyháztanács itt is népképviseleti alapon van szervezve.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1697. Váradi Mihály. 2) 1716. Vásárhelyi M. Márton. 3) 1720. Dézsi János. 4) 1722. Solymosi József. 5) 1724. Kővári János. 6) 1725. Szilágyi Mózes. 7) 1732. Badalai Mihály. 8) 1733. Szatmári Molnár János új pap, a ki 2 év mulva szeretett volna innen Géberjénbe menni, de mivel Ököritó exmittáltatta, a traktus el nem bocsátá. 9) 1736. Hagymási Pál. 10) 1737. Váraljai János, ki innen Zsarolyánba ment. 11) 1738. Komáromi István, kinek idejében 2 ember nem akarván peniteálni, a vizitáció őket szolgabiró kezébe adással fenyegette. 12) 1739. Mártonfalvi Sámuel, kinek idejében az egyház 10 parlagot szerzett zálogos birtokul. 13) 1740—42. Makai János, ki innen Hodosra ment; Ököritó pedig Fülpös filiájává lett 1758-ig. 14) 1758—61. Bibarczfalvi János, az újból anyásitott gyülekezet első rendes papja, ki innen Fülpösdaróczra önként távozott 16) 1761—67. Kovács István, ki innen Kispeleskére ment. 16) 1767—69. Bajka Bálint. 17) 1769—76. Kalocsai Mihály. 18) 1776—79. Mándy István, ki innen Rápoltra ment. 19) 1779—82. Vári István, ki Czégénybe ment. 20) 1782—84. ismét Kalocsai Mihály. 21) 1784. Ujvárosi Sámuel, ki innen Penyigére ment. 22) 1785—88. Bakó Miklós, ki Dobra távozott. 23) 1788—93. Selyeby János, kinek fizetéséből — talán tekintve a templom- s torony-épitkezésben levő egyház költségeit, — 20 szekér fát engedélyezett az egyházmegye a tanitó részére fordittatni; 1792-ben pedig az addigi 34 bérfizető gazda húszszal szapo-

rodván: alkalmasabb iskola tarthatás tekintetéből megengedte az e.-m., hogy e 20 gazda által fizetett proventus $^1/_3$-a a tanitónak fizettessék. 24) 1793—95. Dombi Ádám. Tanult Erdélyben; jött Ombodról s ugyanoda ment viszsza lelkésznek. 25) 1795—97. Sárközi Gáspár. Tanult Debrecenben, aztán káplánkodott Szatmárt. 26) 1797. Lovas Sámuel. Tanult S.-Patakon; ittasan a keresztyén vallás ellen beszélvén, hivatalából kitétetett. 27) 1798—1803-ig Láczai János. Tanult Patakon; onnan előbb Németibe jött preceptornak, aztán ökörítai pap lett s végre Czégényben halt meg. Alatta az egyház 1802-ben parókhiaépitéssel foglalkozott s benne mindenek jó renddel és ékesen voltak. 28) 1803—25. Törös István e.-m. tanácsbiró. 1810-ben fizetését meg akarják csonkitani; 1811-ben roszszul fizetik (kivált a szénát); világi szorgalmatosságba merült hallgatói a templomot nem igen gyakorolják. 1814-ben 9 vádat adnak be ellene a vizitációnak, de azok közűl csak egynek volt némi alapja, hogy t. i. a presbiteriumnak fizetés-kivetési jogát kétségbe vonta. 1822-ben a volt-gondnokot meginti a vizitáció, hogy beszámoljon, s az egyházládájának kulcsát 15 nap alatt átadja, mert költségére számoltató bizottmány jő. 29) 1823—39. Győri Sándor, ki alatt minden virágzó állapotban van; meghalt mint nyugalmazott t.-becsi lelkész Sz.-Németiben 1873. 30) 1839—41. Jankai Dániel. Jött Szamosbecsről; határtalan indulatossága testvérének halálát okozá, neki pedig hivatalába került. 31) 1841—61. Győry István e.-m. ülnök és képviselő; jött Angyalosból s ment innen Majtisra. 32) 1861 óta Bartha Zsigmond. (Lásd az e.-m. tanácsbirák közt.) Jött Majtisról. Az egyházi pénztár rendezése s a 2 parókhiális telek melléképületekkel való ellátása alatta történt; úgy szinte az úrbéresek legelője- és nádlójának felosztása által a lelkészi állománynak 10, a tanitóinak 5 holddal való növekedése is.

III. Tanitók és iskolaügy. A Bélteki Us. matrikulájában sem Mácsa neve alatt 1705-ben (53. lap), sem a 62-ik lapon, hova körülbelől 1739 táján jegyeztetett be a papi fizetés, nem levén beiktatva az ökörítai tanitó fizetése: biztosan állitható, hogy egész 1753 tavaszáig nem volt Ökörítónak külön tanitója és iskolája, hanem

részint a lelkész tanitotta az iskolát, részint meggyérülvén a népesség, s filiává törpülvén a gyülekezet, 1742-től 1753-ig Fülpösre jártak vagy járhattak át a növendékek. 1754-től 1776-ig ismét a pap vehette át az iskolatanitást; mert nincs szó a rektorról soha a vizitáció aktáiban. A tanitók scrát különben 1) Halmi István nyitja meg 1753. és 1754-ben. Utánna 2) 1775—77. Bátori Mihály. 3) 1777-ben Varga István, kit megvertek s úgy vetettek ki az iskolából az ököritóiak. 4) 1778—83. Roppantó István. 5) 1783. Dálnoki Sámuel. 6) 1784—89. Nagy Sándor. 7) 1789—93. Pataki Mihály. 8) 1793—95. Debreceni Ferenc vagy talán József. 9) 1795—98. Szabó István, ki kanonikus hibákkal teljes levén, elbocsáttatott. 10) 1798—1800. Debreceni József. 11) 1800. Pelsőczi András; szorgalmas tanitó. 12) 1801. Debreceni István, ki nem tanit; semmi subordinációt nem ismer s az espéres hivására a vizitáció előtt meg nem jelenik. 13) 1802. Balla József, korhely és hanyag. 14) 1803—17. Szekeres László. Szorgalmas tanitó volna; de a szülék gyermekeiket nem járatják fel. 1810-ben különösen panaszol, hogy sem könyveket sem más tanszereket nem szereznek, a gyermekeket fenyiteni nem engedik, s a tanszoba sem jó. 15) 1817—25. Márton Imre; mint dicséretes tanitó emlittetik. 16) 1825—37. Kassay György; szintén szorgalmas tanitó. 17) 1837—41. Nagy Sándor; előbb rápolti tanitó. 18) 1841—48. Pótor András. 19) 1848—52. Jakab János. 20) 1852—54. ismét Pótor András, ki jelenleg gazdálkodást folytat Ököritón. Segédje volt 1852. Dávid István. 21) 1854—70. Elek Lajos, a szatmári ref. egyházmegye egyik legjelesebb tanitója, 1870 óta tanfelügyelői tollnok. 22) 1870. Kótai Lajos, szintén jeles tanitó; jött Gacsályból s félév mulva Szatmárra hivatott tanitónak. 23) 1870—73. Szabó Endre, szintén jó tanitó, ki 1873-ban körjegyzői pályára lépett. 24) 1873 óta Bacsó József.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1739 körül: 1) Minden gazdaember ad 1 frtot, 2 véka búzát, ½ szekér szénát, 1 szekér fát. 2) 2 köből búzát tartoznak elvetni 3-szori szántásban. Későbbi kéz: NB. In anno 1739. a helység szorultságában a condepensiók miatt militiára kért s vett fel az ököritai refta ekklától

20 vonásfrtot és ennek hasznára zálogba ajánlotta a Hódos szegben 10 pallagát, melyet az ekkla hasznára kell ezután is forditani. A sacra visitatión ao. 1765. 8. dec. az egész helység protokoláltatá és újabban az ekklát uzusában roborálta. Napkeletről Bikarét, nyugatról a falu rétje a szomszédja. 3) Keresztelésért 8 polt.; éneklésért 24 polt.; halott-predikálásért 102 p. (B. M. Us. 62. lap.) 1801: Pénzfizetés 56 v.-frt.; búza 25 köböl; széna 25 szekérrel; fa 25 szekérrel; őszvetés alá 2 köblös föld; tavaszvetés alá 2 köblös és kenderföld, melyeket az ekkla megszánt; stoláré 15 v.-frt. 1874: 40 köböl 2 véka búza rostálva; 124 frt. o. é.; 8 öl kemény tűzifa; nád helyett ismét 2 öl; 36 hold szántóföld; 5 h. 430 □° legelő; 1 h. 385 □° nádló, miknek adóját az egyház fizeti; 50 frt. stoláre. (1875. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1801: Pénzfizetés 15 v.-frt.; búza 15 köböl; széna 5 szekérrel; fa 5 szekérrel; tandijból pénzül 20 v.-frt.; t. d. árpa, zab stb. álló vegyes élet 7 köböl; őszvetés alá 1 köblös föld, tavaszi vetés alá ugyananynyi, melyeket az ekkla meg is szánt. (1801. ö.-ir.) 1874: 20 köböl kétszeres-búza; 60 frt. készpénz; 7 öl kemény tűzifa; 18 hold 500 □° szántóföld; 2 hold 1515 □° legelő; 1092 □ öl nádló, mindezek 1600 □ ölével. A földek adóját az egyház fizeti. Tandij 30 frt.; stoláre 20 frt. E jövedelmet húzó tanitó köteles saját költségén egy alkalmas segédtanitót tartani. A gondnokok s egyházfiak e. adómentesek. A lelkészi illetményből 1100, a tanitóiból 550 □ öl kenderföld temetőnek sajátittatván ki (holdja 300 frtjával), mig e helyett az egyház alkalmas földet vehetne, a kisajátitási összeg kamatját lelkész és tanitó használják.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. Az első templom épitési idejét nem tudjuk; de egyik úrasztali kelyhének felirata szerint 1697-ben már létezett temploma. Egy fa-templomot 1759-ben épitett az egyház, mely 1790-ben megújittatott és nagyobbittatott. A ma is fennálló 14 és ½ öl hosszú s 6 öl széles, téglából készült csinos templom épitéséhez 1804-ben kezdett az egyház s azt 1811-ben bevégezvén,

1812. máj. 24-ikén föl is szenteltette. A kézi és szekeres napszámon s a mesteremberek tartásán kivül került az épület 6982 rhfrt. s 13 krba, melyet az egyház egyedül sajátjából fedezett. A ma is fennálló s a Krasznaközön csaknem egyetlen fa-torony épithetésére még 1783-ban megtette az egyház a lépéseket s a helytartótanácstól ki is nyerte reá az engedélyt; de csak 1795-ben fogott az épitéséhez s 1797-ben be is végezte. Anyagjai árát nem tudjuk; az épitő mesteremberek dija 120 magyar frt. volt. Volt ez egyháznak egy 72 fontos igen régi harangja is, mely 1811-ben elhasadván, Gergelyfi László rettegi lakos öntött belőle némi pótlékkal egy 170 fontos harangot, 71 rhfrt. 15 krért. Minthogy pedig az elhasadt kis haranghoz vásárlott anyagból fel is maradt: öntetett abból az egyház két 25 fontos mozsárágyut. 1792-ben öntetett Ököritó egy 4 mázsás 77 fontos nagyobb harangot; maga a harang 3 mázsa, fontjának felét 1 rhfrt., felét pedig 1 váltófrtért öntötték. Föltétetett 1792. jul. 17-ikén s most mint kisebb harang szolgál. Az 1811-ben öntött harangot 1829-ben a gyügyei ekklával cserélték el egy nagyobb hasadt harangért, fizetvén Ököritó reá toldásul 35 v.-frtot. E helyett Szathmári Antal fülesdi harangöntővel öntettek az elhasadt gyügyei harang s a harangöntő által adott anyagokból egy nagyobb harangot, mely maga 672 fontot nyom, 1343 váltófrtért. E harang 1849-ben a haza oltárára tétetett; de fel nem használtatván s a forradalom után haza kerülvén, ismét elfoglalta előbbi helyét.

Urasztali eszközök: 1 aranyozott vékony ezüstpohár, ezen körirattal: „Kende Sigmondné Fráter Sophia. Istennek alázatos szolgálója. Adta. Az Ököritói Templomhoz, Istennek Dicsőségére Anno Domi. 1697.“ 1 itczés nagyságú gazdagon aranyozott ezüst-pohár, 9 éremmel ékitve, mely érmeken turbános férfi és női arcképek láthatók. Ezt a Csengerrel határos puszta-jánosi határban találták meg s egy zsidótól id. Kormos Ferenc vette meg, kitől az ököritói egyház 200 váltófrtért vásárolta viszsza. 2 kisebb cin-kanna, miknek egyikét a rajta levő irás szerint Porcsalmai Juhász Pál ajándékozta 1706. 2 nagyobb cin-kanna; ezeket egy öblös cin-tányérral együtt 50 váltófrtért vette az egyház 1821. Ugyanekkor vett egy

keresztelő cin-kannát, hoszszúkás tálcájával együtt 15 v.-frtért. 3 cin-tányér; ajándékozták: Bibarczfalvi János, Kalocsai Mihály ö. lelkészek és Trencsényi József; 3 sáhos abrosz; 3 varrott gyolcs-kendő; 1 violaszin selyem-virágos kendő; 1 piros fekete csikos selyem-kendő.

Egyházi s iskolai épületek. Az első paplak paticsból készült 1759. április 2., a mestergerendáján levő irás szerint. A jelenlegi 10 öl hoszszú, 6 öl széles egészen téglából készült paplak 1815—20. épült s a napszám és mesteremberek tartásán kivül 4450 vfrt. 8 krba került. Van benne 3 szoba, konyha, kamara s alatta pince. Fedele nád. Nehány évvel ezelőtt hátsó fala kiszakadván, az újonnan rakatott. Jól keritett udvarán a jókarban levő melléképületek nem régiek. A tanitói lak és iskola 1847-ben épült, tégla- s vályogból, cserép-fedéllel. Van benne egy tanszoba és egy szük lakás stb. Az udvarán levő kellő számú melléképületek jó karban vannak. Van az egyháznak egy szárazmalma is, molnárlakkal együtt, mely egy 1780-ban pénzen szerzett telken épittetett. A templom s minden más egyházi épület biztositva van.

Ingatlan külsőségek. Közvetlen egyházi birtok: 27 hold 1500 □° szántóföld. Lelk. állomány: 36 h. sz.-f., 5 h. 430 □° legelő, 1 h. 385 □° nádló. Tanit. áll.: 18 h. 500 □° sz.-f., 2 h. 1515 □° legelő, 1092 □° nádló. (1874. dec. 14. ö.-ir.)

Ingóságok: 2 db. anyakönyv 1779. és 1839. kezdve. 1 db. egyházi jegyzőkönyv; 1 alamizsnás diárium; 2 db. gondnok szám. j.-k.; 3 db. körleveles j.-k.; több db. egyházkerületi s megyei jegyzőkönyv és nyomtatvány stb. Egyházi pecsét van 2; az egyik az egyház pecsétje 1804., a másik a parókhiális pecsét 1833-ból. Cimere a zászlós bárány.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 446. 1875: l. sz. 1243; szül. sz. 56; újház. sz. 11; halottak sz. 51. Iskolások. 1801: 30. 1875: isk.-kötelesek sz. 156; isk. járók sz. 139; részben isk. sz. 17; iskolázatlan 0.

50) Panyola.

I. A község- és egyházról általában. Panyola fekszik a Szamos balpartján, közel annak a Tiszába sza-

kadásához. 2292 (1600 □ öles) hold határát a Tisza, Tur és Szamos öntözik. Terményei: tengeri, kevés búza és köles; a tiszaparti kerteken olykor alma, melyet hajdan tengelyen Debrecenig s a Tiszán Szegedig szállitottak. Van erdeje is, az úgynevezett Tur-erdő. 1247-ben Benedek, — Tompa fia, — Mihály kómes — Ubul fia, — és Panyla Péter közt felosztatott. 1415. Panyolay Lucza és lányai, 1424. Kállay Miklós birta. 1427. Zsigmond kir. Kállay Jánosnak adományozta. (Szirmay Sz.-v.-m. e. II. k. 361. l.) Határait több izben járták; igy 1496. Apáti és 1549. Olcsva felől. 1870-ben pedig a Kállay-család határán a tagositást hajtatta végre. Viszontagságairól csak anynyit tudunk, hogy vizár és járványok sokszor látogatták.

A hitjavitás előtt róm. kathól. egyház volt s a reformáció benne a Kállay-család pártfogása mellett erősödött meg. Ugyanezen család a szabolcsi ref. egyházmegyéhez csatolta, honnan a koordináció alkalmával kebleztetett át a szatmári ref. egyházmegyéhez. E gyülekezet multjáról alig tudunk valamit. Emelkedni e század második felében kezd. Nehány évvel ezelőtt nagy anyagi veszteség érte, a menynyiben „Bálint-kert" nevű jövedelmes nagy birtokát a község volt-földesurai a Kállayak tőle elperelték. Már e század elején megkezdék abban háborgatni; igy p. 1815-ben annak makktermését a tiszttartó elfoglalja, a mely miatt jogorvoslat és kártérités eszközlése végett a szabolcsi egyházmegyéhez folyamodnak; a 30-as években pedig a szatmári ref. egyházmegye hagyja meg az egyházi elöljáróknak, hogy a nevezett helyen makkoltatást, vagy más eféle földesúri haszonvételt meg ne engedjenek stb.

II. A lelkészek nevei. A f.-szabolcsi egyházmegye levéltárában levő lelkészi dijlevél szerint, 1649-ben már ez egyháznak voltak lelkészei s azt hiszszük, hogy ennél előbb is, kezdve a reformáció korán; de egykori lelkészeinek névsorát 1692-ig épen nem, attól kezdve pedig csak hézagosan vagyunk képesek összeállitani, u. m. 1692 körül 1) Keresztesi N. N. volt a panyolai lelkész, ki miután itt 30 évi hivataloskodása után meghalt: a templomban temettetett el. 2) 1720 körül Szerencsi N. N. lelkészkedett, kinek idejében a templom renováltatott s

ki itt 3 évig lakott. Utódi voltak: 3) Csengeri Bálint 3 évig; 4) Léczfalvi Csákány Ferenc 18; 5) Komádi Fekete János 1; 6) Kovács György 2; 7) ismét L. Csákány F. 2; 8) Diószegi N. N. 3; 9) Kiss István 3; 10) Szőlősi András 2; 11) Papp Pál 2; 12) Hadházy István 6; 13) Debreczeni Dániel 6; 14) Gönczy István 9; 15) Bodnár Péter (1790-től) 5; 16) Bátorkeszi K. József (1796.) 5; 17) Dörgiczei Farkas 13; 18) Gönczy András 5; 19) Sztárnai Nagy Gergely — Lukács István káplánnal — 19 évig. 20) 1834—37. Győry István. 21) 1837—63. Bakos Antal. 22) 1864 óta Varga Lajos, ki alatt nevezetes épitkezések történtek.

III. Tanitók nevei. Sem az iskola, sem annak tanitóiról nincsenek adataink 1781 előtt, azóta több-kevesebb sikerrel a következő tanitók működtek, u. m. 1) Beregszászi Mihály 1 évig; 2) Berényi János 1; 3) Kerekes István 6; 4) Bodnár Béniám 2; 5) Szigeti József 1; 6) Pap András 2; 7) Burjándi Sámuel 6; 8) Szügyi Ferenc 2; 9) Csider József 1; 10) Kuróvszki Miklós 1; 11) Ivánkai Ferenc 1; 12) Körtvéfáy Ferenc 4; 13) Laskai Sándor jó tanitó 10; 14) Mándy Benjámin 3; 15) Márton Imre jeles tanitó 3; 16) Fórizs János 2; 17) Szabó János 1 évig. 18) 1828—51. Király Pál aként működött, hogy nem mult el év, melyben őt a vizitáció mint szorgalmas és jeles tanitót ki ne emelte volna; az utolsó évben azonban elbetegedvén, elbocsáták. 19) 1851-ben a 96 növendéket számláló iskolát Varga Lajos vette át, ki később mint segédlelkész is működött és szintén jó iskolát tartott. 20) 1863. Jóóvoo Károly, ki egyike volt a szatmári reform. egyházmegye legjelesebb tanitóinak. Mellette 1864—66. Szabó Ferenc; 1871—72. 21) Papp József, ki Jóóvoo K. önkéntes lemondása folytán rendes tanitó lett s kit 1874-ben 22) Vadon János váltott fel.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1646: Minden házas ember denar 50. Özvegy aszszony den. 24 avagy 4 sing vászon. 1—1 boglya széna. 1—1 véka gabona. 1—1 szekér fa. Keresztelő tyúk és kenyér. Halott felett való predikálástól flor. 1. Leányzó esketéstől kendő. Kállay György úr minden búzavetéstől egész decimát ad s 1 verő disznót is. A kéér-semlyéni vizimalom

szabbathálójának fele. 1747 körül: 1) Minden ágytól 2 márjás és 1 véka búza. NB. Az újházasok, kik György nap után kelnek öszsze, semmit sem fizetnek, kivevén a 2-ik házasság esetén. 2) Minden háztól 1 szekér széna és 1 szekér fa. 3) Az özvegy aszszonyok 1 márjást fizetnek; de a melyiknek dologtehető gazda fia van, vagy sz. György nap után halna meg a férje, egész évről egész bért fizet. 4) Mind a 2 járásban egy-egy parókhiális föld, melyet az ekkla megmivel. 5) A helység kaszálójában levő gyümölcsös termés-haszna a predikátoré. 2 vékás tengeri-föld. A templom-keritésben levő szilvás északi oldalon a predikátor-, a más oldalon az oskolamesteré. 1875: 1) 58 köböl s 2 véka gyült búza. 2) 57 frt. 42 o. é. kr. gyült pénz. 3) 10 öl kemény tűzifa. 4) 74 szekér széna. 5) Sás árában 5 frt. o. é. 6) 2 holdas 3 vékás szántóföld, melyet az egyház mivel s adóját is fizeti. 7) 35 hold leginkább legelőül használható föld. 8) 6 hold, az úrbéresekkel közös legelőn. 9) Stoláré.

b) Tanitói fizetés 1747 körül: 1) Minden ágytól ½ véka gabona s 3 garas. 2) A hol 2 ágy van: ½ véka búza s 4 garas. 3) Egyik évben egyik, másik évben másik felétől a helységnek 1—1 szekér fa. 4) A predikátor jóakaratából 4 szekér széna. Subseque a traktus hirével 8 szekér széna a predikátoréból. 5) Tanitásért minden gyermektől 2 márjás és ¼ élet. Szabbathálék. 6) Az irtás tengeri-földből 2 vékás. 1875: Párbér (250 sz. után p. ½ véka) 34 köböl megrostált kétszeres-búza. 2) A kétszeres mellé 15 s illetőleg 7 krjával mintegy 37 frt. 3) 10 szekér széna. 4) 5 öl kemény tűzifa. 5) 4 hold szántóföld. 6) 18 hold kaszáló egy tagban. 7) 3 hold legelő az úrbéreseké közt. 8) Tandijul minden gyermektől 1 frt., öszszesen 100 frt. o. é.; tengeri ½ vékájával 12 köböl 2 v.; 100 csirke. 9) Stoláre.

V. Nevezetesebb gondnokok. A presbitérium felállitása s a legelső gondnok-választás idejéről s nevéről mit sem tudunk. Azok közül kik az egyház anyagi ügyeinek felvirágoztatása, majd az épitkezések körül inkább kitüntették magokat, megemlitjük a következőket, u. m. 1786. Piros István. Ujabban: Varga István, Kincs Benjámin, Kósa Ádám, Máté Mózes, Szabó Pál és Varga György.

VI. Templom és úrasztali készletek; egyházi és iskolai épületek; ingó és ingatlan javak. 1720-ban már templom renoválásról van szó; a mostani pléhvel fedett s bádogos tornyú templom — mely a góth épitészeti izlésnek némi utánzása, — 1767—69. épült az egyház saját költségén, melynek még a belszerkezete 1875-ben nem vala kész. A toronyban levő harangok közűl a kisebbik, felirata szerint: „Öntetett az egyház költségén Gönczy István predikátorsága, kurátor Piros István, biró Piros Gáspár idejében 1786"; a nagyobbikat szintén „A panyolai ref. egyház öntette 1842."

Urasztali készletek: 1 aranyozott ezüst-kehely e körirattal: „Kállay Judith csináltatta Isten nevének dicsőitésére. Anno 1837"; ismét 1 ezüsttel futtatott kehely nemes Kincs Rebeka aszszony adománya 1842; 1 ón- és 1 réz-kanna, ez utóbbira egy szarvas és 1809. évszám van metszve; 2 cin-tányér; 3 db. selyem-kendő, melyek közűl 1 nagyobb szintén ns. K. R. adománya.

Az egyházi épületek közűl a lelkészlak 3 szobával, konyha- és pitvarral, téglából van épitve nádtető alá s pincével ellátva; ez, valamint a papi telek melléképületei jó karban vannak. Iskola és illetőleg tanitói lak 2 van, egyik zsindely-, másik nádtetővel ellátva; mindkettőben a tanszoba mellett 3 szoba, konyha és pitvar található; pince s egyéb melléképületek szintén vannak. Továbbá van az egyháznak 2 szárazmalma, náddal fedve, 1 zsindelyes molnárháza s 2 nagy tengeri kassa lécből, zsindelylyel fedve. Mindezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositvák.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv, kezdve 1764-en; 3 db. jegyzőkönyv, kezdve 1805-ön. 1 db. lelkészi hivatalos pecsét 1833-ból

Az egyház összes ingatlan fekvő birtoka a belhivatalnoki földekkel együtt összesen: 28 hold és 229 □ öl szántóföld; 5 hold és 1481 □ öl rét és kert; 58 h. és 619 □ öl legelő (1600 □ öllel számitva).

VII. Népesség. 1848: lelk. sz. 973. 1877: l. sz. 1125, újház. sz. 20, szülött. sz. 47, konfirmált. sz. 7, halott. sz. 43. Iskolások. 1848: isk.-köt. 98, isk. járó 78, iskolázatlan 20. 1877: tanköt. 6—12-ig 150, isk. j. 109, részb. j. 41.

51) Pátyod.

A reformáció táján — 1549-ben — Báthori András és Zoltán István; 1580-ban Egry Anna birta Pátyodot. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. köt. 125. lap.) Hihetőleg ezek pártfogása mellett reformáltatott; mert hogy ref. egyház volt, az alábbiakból világos. Ugyanis: 1674-ben kapott a pátyodi ref. egyház egy úrasztali abroszt, melyen ez volt irva: „Pátyodi Ekklésiában a Krisztus sakramentomi Testének takargatására. Uram Jézus kedveljed a te szolgálódnak kisded ajándékát. B. I. 1674. 23. dec.“ (Talán Balogh Ilona?) Ezen abrosz, valamint a pátyodi harang is, már 1726-ban a sályii egyház birtokában volt. Ezen kivül Lampe Ember Pál a 614. s Bélteki Usualis mátrikulájában a 66 ik lapon a szatmári ref. egyházmegye gyülekezetei közé van sorozva; de ugyane helyen csak neve emlittetik. Innen hihető, hogy Pátyod már 1707-ben Sályihoz tartozott, mint annak filiája. E vélelmet igazolja Bélteki fentebb idézett mátrikulájának 75. lapja is, hol Sályi neve alatt ez is áll: „Vagyon Pátyodon egy ½ telek, mely Gyáni Györgynétől legáltatott az ekklához, hozzá tartozó 3 szent földekkel együtt, melyekkel a miniszter szabadon élhet, mig valami vér kiváltaná; akkor aztán úrasztalához tartozó eszközöket kell venni rajta.“ Az 1709-diki pestis, 1717-diki tatárdúlás egészen elpusztitották Pátyodot. Puszta helye Bagossy László szatmári alispáné lett, s azután ő népesitette meg tót lakosokkal, kik római és görög kathólikusok, s magyarul jól beszélnek. A pátyodi reformáltak harangja jelenleg nincs a sályiak birtokában. Pátyodon pedig napjainkban 3 ref. úri család lakik, s ennek tagjai az angyalosi anyaegyházhoz csatlakoztak.

52) Penyige.

I. A községről és egyházról általában. Penyige fekszik a Szamosközön a Szenke patak mellett. Termékeny határát a Szamos, Tur és Tisza árjai sokszor elöntik. Vannak jó kaszálói és szép erdeje is Mánd felől. Birtokosai voltak: 1383. Domahidy János, 1410. Doma-

hidy György és László. 1423. Domahidy László és István fej- és jószágvesztésre itéltetvén, Penyige $^2/_3$-át Kölcsey Dienes és rokonainak adták és $^1/_3$-a Domahidy György kezében maradván: az átadott $^2/_3$-ot pedig Báthori István és András felkérte. 1427. Domahidy György és László penyigei részbirtokukat Csáky Istvánnak elzálogositák. 1453. D. György fiai osztozkodnak benne. 1465. Ujlaki Dienes, 1513. Ungai Hajas Tamás, 1517. Guthy Ferenc és Imre, 1583. Danyai István és Kende Vid benne részjószágot; 1630. Mosdossy Imre, 1638. Szuhay Gáspár és Mátyás, Szuhay Anna az egész helységet királyi adomány mellett megnyerik. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 233. lap.) A mohácsi vész után beállott háborus vészeket Penyige sem kerülte ki; sőt a Szamosközön táborozó Schwendi Lázár hadaitól kezdve az utolsó Rákóczi-féle fölkelésig kisebb-nagyobb zaklatásoknak ki volt téve. Pestis, tatárfutás, földrengés, kholera szintén meglátogaták. A szatmári német várőrség fosztogatásai- és zsarlásaitól sem volt ment; igy p. 1662-ben e miatt csaknem éhhel halóvá lett. Egykor róm. kath. egyház volt; 1337. az ugocsai esperességhez tartozik s papja — Jákób, — 40 dénárt fizet pápai sexennalis dézmául. (Schem. Cleri Szatm. 1864. 49. l.)

Előbb a lutheri, majd a kálvin-féle reformációt — hihetőleg földesurai példájára, — korán bevette, s alkalmasint az Erdőd felől kiindult reformátori körtől; mert eleitől óta a szatmári ref. egyházmegye kiegészitő részét képezte. 1681-ben a soproni országgyűlésen emelt panasz szerint a r. kathólikusok, templomát, parókhiáját és iskoláját elfoglalták. Egyebet régmultjáról nem tudunk; az egyházmegyei régibb jegyzőkönyvekben mindöszsze nehány, házassági és válóperben hozott itélet s végzés van innen bejegyezve, kezdve 1670-en. A presbitérium fölállitásának idejét, mely most képviseleti alapon van szervezve, nem ismerjük. Emelkedése leginkább 1848 óta észlelhető.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatt történt események. A régibb lelkészek neveit nem ismerjük. 1) 1701. szolgált Rápolti János. 2) 1710. Tótfalusi N. 3) 1724. Ráczkevi János. 4) 1725—27. Ecsedi Péter, ki erkölcsteleneknek jellemezte hallgatóit,

kik a vizitáción sem jelentek meg. 5) 1729. Harasztkereki György lévita. 6) 1730—32. Bányai Mihály. A vizitáció ez alatt is sokféle erkölcstelenséget hányt a penyigeiek szemére. 1732-ben azt igérték, hogy koporsót állitanak fel (melyre ültették hajdan az excessivus embert); de ez igéret dacára sem javultak meg. E miatt és mivel a parókhiális épületekkel a sok intésre se gondoltak, a vizitáció azzal fenyegette őket, hogy noha papjokat marasztják, mindazáltal elmegy az s nem fognak papot kapni. 1732-re nem is kaptak, hanem Penyige Kömörőhez csatoltatott. 7) 1734—36. Badalai Mihály, már Penyigén szolgált és csekély fizetésről panaszkodott. 8) 1739. Náprádi György, kinek ideje alatt új parókhiális ház épült. 9) 1740-re ismét Badalai Mihály rendeltetett ide, de meg is hagyja a vizitáció, hogy ha a dislokáció idejeig neki meg nem fizetnek, úgy felfüggesztetik az istenitisztelet. 1742-ben meghalt ezen lelkész a pestisben, helyette 10) Csengeri Pál kömörői pap töltötte ki az esztendőt, ki 1743-ban is végezte az egyházi szolgálatot Penyigén. 11) 1744. Petróczi György. 12) 1747—51. Miszti István. 13) 1754. Mogyorósi András. 14) 1758—62. Kolozsvári Hincs István, ki a vizitáció aktáiban Jánosnak hivatik. 15) 1762—66. Komáromi István. 16) 1766—70. Szatmári Molnár János, ki innen Sz.-Ujlakra ment. 17) 1770—72. Komáromi József. 18) 1775. viszszajött Sz. Molnár János. 19) 1781—84. Cs. Nagy János. 1783-ban Lövey Pál földesúr — mivel megesett és kirekesztett cselédjének Cs. N. J. az úrvacsoráját fel nem adta, — botrányos módon hagyta el a templomot. 20) 1785-ben ifj. Ujvárosi Sámuel. 21) 1787—93. Vida István. 22) 1793. Szilágyi Sámuel. 23) 1794. Fekete István. 24) 1795—98. Tardi László, kit a köznép szeret, de a földesurak az igaznak kimondásáért nem marasztják. 1801. e.-m. ülnök. 25) 1801. Zágonyi Imre, ki nem tanitott. 26) 1806. Kassai Sámuel. 27) 1808. Nábrádról Rozgonyi Ferenc, ki testi és elme gyengeség miatt lemond. 28) 1811—16. Czerte Márton, ki 1814-ben tanitani nem akar, de meghagyja neki a vizitáció, hogy iskolát nyisson és e végből az elöljáróságnak kötelességévé teszi, hogy az iskolaházat készittesse el s lássa el fűtővel. 29) 1816—18. Kazai

Istvánt, mint jó papot, tanitót s szelid embert dicsérik. 1817-ben változni óhajt; mert sem fizetését be nem adják, sem a parókhiális épületekkel nem gondolnak, sem a gyermekeket feljáratni nem akarják. 28) 1818—23. Juhász János, ki vadászat miatt kötelességét elhanyagolá. 1822-ben panaszba teszik, hogy az egyház pénze kamat nélkül hever a helybeli földesuraknál: a vizitáció ez okból oda utasitá az előljáróságot, hogy ez ügyben kérvényezzen Isaák G. segédgondnoknál a pénz bevétetése végett. 29) 1823—28. Szilágyi Sámuel. 1828-ban 9 vádat adnak be ellene. Az iskola, templom s minden parókhiális épületek elhagyott állapotban vannak. 30) 1828-ban Zathureczki János, kit 31) 1833. Adorján Mihály követett. Ennek halálával 32) 1861. Jakab Lajos választatott papul, ki maga is ifjan elhunyván: 33) 1864. testvére Jakab Antal előbb kocsordi káplán választatott lelkészszé, ki hallgatóival magtárt is alapittatott s egyháza előhaladásán igyekszik.

III. Tanitók és iskolaügy. Kezdetben itt is a papok tanitották az iskolát; de már 1681-ben külön tanitó és iskola is lehetett; mert ez évi országgyűlésen panaszolják a protestánsok, hogy a penyigei iskola a kathólikusok által elfoglaltatott. 1705 körül a Bélteki Matricula Usualisa 67. lapján külön van feljegyezve a tanitói fizetés; de 1724-től fogva csaknem egy századig a tanitás kötelezettsége ismét a papokra száll viszsza, mignem 1822-ben ismét külön tanitói állomás szerveztetik. Jobbágy-község levén Penyige, a tanitói parókhiális fundust alkalmasint elvették a földesurak. 1814-ben az egyházmegyei hatóság már az iskolaház elkészitését a penyigei egyháznak megparancsolja; 1820-ban a paplak előtt a cinterem szegiben egy kunyhót inkább, mint alkalmas tanhelyiséget épitettek is, hol sem a tanulók, sem a tanitó nem férhetett el kényelemmel, melléképületekről vagy udvarról szó sem lehetvén. Végre a különfélekép előgördült s gördített akadályok legyőzése után az e.-m. hatóság s különösen az esperes erélyes fellépése folytán, egy az egyházközség költségén szerzett távoli telekért, közel a templomhoz iskolatelek cseréltetett s azon 1871 nyarán egy a törvényszerű kellékeknek megfelelő iskolaépület s tanitói

lak emeltetett. Az e.-m. levéltár következő penyigei tanitók nevét őrizte meg: 1) 1690. Féli Mihály és 2) Váczi András. 3) 1785-ben Szilágyi György rendeltetett ide; de a vizitáció nem emlékszik róla. Ezután csak a lelkésztanitókról van szó, egész 4) Sárkány Sámuelig, ki 1822-ben előléptetést kér; de megmarasztják Penyigén, hogy ott még érdemesitse magát. 1823-ban számos tanitványi vannak és dicsértetik. 5) 1824. Tóth András szorgalmas tanitót kedvellik; de a szűk lakáson kivül semmi melléképülete nem levén: nem marad; előléptetést kér. Utóda: 6) 1827. Költő János. 7) 1829. Szekeres László. Ugyanekkor az iskola-inspekció hiányzik. Őt követték 1848-ig: 8) Vatay Mihály, 9) Tóth András, szorgalmas tanitó, most másodizben; 10) Kovács Ferenc. 11) 1850—53. Tóth József. 12) 1853—58. Dobos Ignác. 13) 1858—63. Jakab János. 14) 1863—68. Jakab Károly, az előbbi fia. 15) 1869. Kemenszki Dénes. 16) 1869—71. Tyukody György. 17) 1871—73. Bornemiszsza Imre. 18) 1873—76. Szabó Zsigmond. 19) 1876 óta Cséke Sándor.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda, a kinek 2 hold vetése van, ad 52 kéve búzát; a kinek 1 van, ad 1 köblöt. 2) Minden gazda ad 1 boglya szénát, 1 szekér fát; ha nem kaszálhat, 8 polturát; ha fát nem adhat, 6 polturát; garaspénzül 12 pénzt. 3) Mindenik mezőn van 4—4 szántóföldje, melyet az egyház kétszer szánt. 4) Keresztelés 1 tyúk s 1 kenyér, vagy 24 dénár. Esketés és halott predikálás 1 frt. A patrónusok discretionaliter fizetnek. (B. M. Us. 66. lap.) 1801: Pénz-fizetés 10 vfrt.; szemes-élet 27 köböl; széna 28 szekérrel; fa 30 szekérrel; 3 fordulón 9 köblös föld, melyet az ekkla 3-szor megszánt; stoláre 5 rhfrt. 1801. Belhiv. fiz. összz. kimut.) 1874: 36 köböl tisztabúza rostálva; 12 szekér széna; 15 frt. máriáspénz; cselédektől 13 frt.; 8 öl kemény tűzifa; 17 hold s 1100 □ öl földilletmény, 1600 □ ölével sz., melynek adóját az egyház fizeti; stolárék. (1875. febr. 8. összeirás.)

b) Tanitói fizetés 1848; 12 köböl búza; 8 papi szekér széna; 4 öl kemény tűzifa; 20 váltófrt; 15—30 zsák csős tengeri tandijul. (1848. leir.) 1874: 12 köböl tiszta-

búza; 8 szekér széna; 4 öl kemény tűzifa; 50 zsák csős tengeri tandijul; 30 frt. o. é. és a stolárék; 6 hold és 160 □ öl földilletmény, melynek adóját az egyház fizeti. (1874. dec. 1.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom a XV-ik századbeli egy hajós téglaépitmény. A hajó apróbb négyszögű mezőkre osztott, virágokkal festett deszkamenynyezettel van födve. Falközi szélessége 3° 1′; hoszsza a diadalivig — mely széles körtve alakú — 4 és ½ öl; magassága 3° 2′. A 8 szög 3 oldalával zárt szentélynek falközi szélessége 2° 3 és ½′; hoszsza 3°; magassága ugyananynyi. Déli falán a levakart vakolat alatt a falképeknek ugyan nem, de némi virágos festményeknek nyomai találtattak: melyekben a vörös-sárga és kék szinek az uralkodók. A szentély igen kezdetleges csúcsivekbe futó boltozattal bir, melyek a diadaliv háta megetti keresztboltra támaszkodnak. Ablakok csak a templom déli oldalán vannak. 1832-ben a földrengés miatt e déli oldal falának felső vége mintegy kijjebb csúszott. A templom-hajó nyugoti végén emelkedik a torony, mely a fal magasságaig szintén téglából van épitve s csak azonfelül fazsindelylyel boritva, mig négyszögű teste nyilt árkádokban végződik, azokon felül emelkedvén a hegyes fa-sisak, melyet 4 apró fiók-torony vesz körül. A vitorlákon levő évszám szerint 1777-ben zsindelyeztetett. E toronyban 2 harang függ; a nagyobbik Orosz Zsigmond és Löwey Zsuzsánna ajándoka 1777.

Urasztali eszközök: 2 db. aranyos ezüst-tányérka; egyik IHS jegygyel; 3 db. aranyos ezüst-kehely; közűlök csak 1 van használható állapotban ezen felirattal: „B. U. P. L. A. J. 1698.“ Vagyis: Bessenyei Ursula Penyigei Lakos Ajándékozta Jézusának. A 2-ik liliom-alakú, szárán drága kövekkel vagy csak szines üveggel ékitett talpas kehely, melyen 1 liliom-alakú s forgatható rövidebb kehely boritja a belső poharat. A 3-ik egy igen kicsiny talpatlan pohár, csaknem hártya-vékony ezüstből. Továbbá: 2 cinkanna; 2 fehér sáhos abrosz; 4 fehér kendő; 1 rojtos sárga szőr- és 1 veres szőr-kendő.

Egyházi és iskolai épületek. A régi paplak

1750-ben készült s helyette a mostani 9 öl hoszszú, 4 és ½ öl széles nádtetejíí vályogépület, 4 szoba-, konyha- és kamrával s tornáccal 1860. épült. A tanitói lak 1814-ben épült, de teljesen lakhatlanná levén, 1871-ben egy 1300 □ öl területíí új telekre, épitett az egyház téglaalapon vályogból s nádtetővel egy 10 öl hoszszú, 5° és 2′ széles iskolaépületet. Van benne 2 lakszoba, konyha, kamara s tanterem. Mindkettőnek vannak melléképületei is. Ugy a templom, mint ezen épületek a tűz ellen biztositvák.

Ingatlanok. Közvetlen egyházi birtok: 10 hold s 1392 □° szántóföld; lelkészi állomány: 17 h. 1100 □° szántóföld; tanitói állomány 6 h. s 166 □° sz.-f., mind 1600 □ ölével számitva. Ingóságok. 3 db. anyakönyv 1775-től jelenig; 2 db. jegyzőkönyv; 1 alamizsnás diárium; körleveles jegyzőkönyvek, egyházker. és e.-megyei jegyzőkönyvek, névtárak s egyéb nyomtatványok stb. (1874. dec. 1. ö. ir.)

VI. Népesség. 1801; Lelkek száma 184. 1877: l. sz. 405; szülöttek sz. 23; újházasok sz. 6; halottak sz. 10. Iskolások: 1848: 25—30; 1875: tanköteles sz. 52; isk. járók sz. 49; részben iskolázott 3.

54) Pete.

1409-ben fele Csáky Györgyé volt; 1470-ben pedig egy részét Csathó Gergely kapta kir. adománynyal. (Szirmay Sz.-v.-m. esm. II. k. 204. lap.) 1810-ben 30 házból álló oláh falu volt s a gf. Károlyiak birták. Mai lakosai magyarul is beszélnek. Egykor birhatták a Rozsályi Kunok is; mert a szatmári ref. egyházmegye Solymosiféle egyházlátogatási jegyzőkönyvébe Kun-Petének volt irva 1726-ban, talán egykori földesura — Kun Pétertől. Igy hihetőleg a R. Kunok védelme alatt reformáltatott. Róla különben keveset tudunk. A Bélteki Usualis matrikulájába 68. lap) neve van csak fölvéve; a már emlitett vizitációnális jegyzőkönyv 1725—26-ban Atya filiájának mondja; sőt harangját is ott állitja lenni. Hihetőleg a kurucvilág, az 1709-iki pestis s az 1717-iki tatárdulás és a Károlyi grófok pusztitották ki belőle a reform. ma-

gyarságot. Azon 16 ref. egyéniség, mely (1877.) benne lakik, a puszta-daróczi anyaegyházhoz tartozik.

55) Porcsalma.

I. A községről általában. Porcsalma fekszik szintén Szatmármegyében, a Krasznaközön; északról a Szamos folyó és Rápolt, északkeletről Sályi, keletről Pátyod, délről Tyukod s az ecsedi láp, melyből Porcsalma is tekintélyes részt bir, nyugotról Ököritó határolják. Földje (m.-e. 6000 hold) mindenféle gabnanemüít és tengerit bőven terem; a lápon egykor szép égrese volt, most csak nádlója és kaszálói vannak s ugyancsak a lápon találtató tavak- s a viz levezetésére szolgáló u. n. „Vájásból" télen sok halat és csíkot fognak. Mostani lakói csaknem mind földmivelők, kik terményeiket leginkább Szatmárt árusitják el. 1795-ben postája is volt s egy nehány év óta szinte van.

Porcsalma jelenleg nem első helyén fekszik. Egykor beljebb feküdt a lápon, de az ecsedi vár épitésekor, annak megerődítése szempontjából a Kraszna és a Szamos által elárasztott területről kénytelen volt kijebb a Szamos egyik ere a Balkány partján emelkedő dombos helyre menekülni. Telepitéséről igy szól Walther László (a Károlyi grófok egykori levéltárnoka, Porcsalma és az ecsedi láp cimíí müvében): 1388-ban a Kátha-nemből eredt Chaholi-ágnak sarja Sebestyén, István és György fiaival „Sós" helység határában egy új helységet telepitettek s azt az ottan talált sok „porc-fütől" Porchalmának nevezték. E „Sós" helységnek itt a környéken semmi nyoma, hanem ott van északkelet felől a szik-sós területü Sályi, melynek határa épen Porcsalma keleti végéhez nyúlik s a melynek latinos neve aligha nem a „Sós" forditása (Salis). Walther legalább a nevezett Sós helységet Sályiban véli feltalálni. Minthogy pedig a Chaholiak nem saját területökre telepiték Porcsalmát: a birtokjogukban sértett Kaplon-nem, nevezetesen Károlyi Marhardffy László és András, Károlyi Simonffy László, Wetésy László 1389, bőjtelő 17. István nádorispán előtt Visegrádon protestáltak s ez a Chaholiakat minden a falut illető ügyekbe avatkozás és haszon-

vételektől eltiltá. 1397. Drág és Balk vajdák birták. 1448-at előzőleg a Domahidyak voltak rész-birtokosai, mivel 1448. ápr. 29. Domahidy Miklósffy Miklósnak Katalin leányától született unokáját Lónyay Andrást itt az őt illető rész-jószágba beiktatják. 1453. Domahidy György fiai osztozkodnak benne. 1473-ban a Domahidyak mellett ecsedi Báthori István, András és László birják. 1515. Ungai Hajas Tamás, 1517. Guthi Ferenc és Imre. 1519. Báthori András és Domahidy István rész-jószágukat benne elcserélik, ugyanekkor a Guthi-család jogát a Domahidy rész-jószágban elismerik. Majd — a kincstári kapuszámitás szerint, — 1549—58-ig Báthori András és Drágffy Gáspár özvegye s ennek második férje ecsedi Báthori György birják. 1562. Suhó Ferenc és Sukán János is birnak benne. Ez évben nagy része elhamvad, úgy hogy benne csak 11 és ½ porta maradt, mik közül 9 a királyé volt, mint ez idő szerint Porcsalma főbirtokosáé. 1570-ben a király és Báthori Miklós; 1598—1605. Báthori István és Ispán István; 1605. Báthori Gábor erdélyi fejedelem; 1609. Kapy András és Réthey Péter; 1612. Kapy Sándor és András; 1620. a fennebbiek s Egry Bernát; 1624. Bethlen Gábor fejedelem s Pogrányi György; 1630. Csápy Zsófia és Mosdossy Imre; 1627. és 1633. iktári gf. Bethlen István és Péter; 1659. Jászay Mihály; 1687. rápolti Nagy Pál; 1729. Jékey Sándor és Mária Radich Zsigmondné; 1750. Nagy Sándor és György voltak földesurai. Majd Mária Therézia egy jelentékeny részére gf. Károlyi Antalnak ad új királyi adományt, ki annak nagyobb részét Szaplonczay Kristófnak irja át. 1810-ben a Bajnay-, Balla-, Balogh-, Belényesi-, Császár-, Csehy-, Erdős-, Galgóczy-, Gyarmati-, Gyene-, Juhász-, Kanyó-, Kállay-, Károlyi gf., Kovács-, Lázár-, Marsovszky-, Pap-, Sajó-, Sury-, Szaplonczay-, Szentmarjay-, Tarczali-, Turbucz- és Ványi-családok voltak földesurai illetőleg nemes birtokosai; birtokosai jelenleg is nagyobb részben ezek s a Czibere, Domokos, Farkas, Galvácsy, Katona, Juhász stb. családok. (Szirmay Szatmárv.-m. esm. II. k. 123. lap.)

E helység sok viszontagságon ment keresztül, nem is emlitve a vizárt, mely határát évenként meglátogatta.

Nem meszsze levén a szatmári vártól és nagyközelében Ecsednek, az ezen várak ostromára sietö hadaknak útjában állt; sőt ezenfelül midőn mind a két várban német helyőrség volt is, többször vala háborgatva. Ennek oka abban is rejlett, hogy Porcsalmának különösen nemes lakosai mindazon felkelésben részt vettek, mely a magyar nemzet polgári és vallásszabadsága kivivása végett támadt. Igy midőn I. Rákóczi Ferenc, felkelő hadait 1670. májusban Szatmár alatt cserben hagyta, a porcsalmaiak nemcsak részt vettek a hadban, hanem predikátoruk eként marasztalta fegyverben az oszladozó hadat: „ne bizzanak a császárban, mert nincs hite az ebnek! Csak tegyék le a fegyvert, majd meg fogják látni hogy mi lesz.“ (Pauler Vesselényi öszszeesküvése, II. k. 50. lap.) Leghiresebb volt a porcsalmai kuruc fölkelők között Kovács György, ki az 1711-iki n.-majtényi fegyver-letétel után az 1717-ben Szatmármegyébe törő tatárok ellen Porcsalmát aként védte meg, hogy a falu alatt köröskörül nagy tüzeket rakatott s a faluban meg nem szünő tárogató s trombita és rézüstökre feszitett bőrökkel alakitott dobok pörgésével nagy zajt csinálva, a felültetett nemesekkel a falunak majd egy, majd más kijárásán csapott ki a tatárokra, a kik is azt hivén, hogy a faluban nagyobb erő táboroz, nem merték azt megtámadni. Ezen érdemeért 1748. ápr. 12. 86 éves korában a templomban temettetett el és sirverse egy fekete táblán ma is a templom falán függ. 1848-ban a deési s 1849-ben az erdélyi hadjáratban szintén részt vettek a porcsalmai nemzetőrök s valának közülök honvédek is. Egyéb viszontagságát e helységnek a mi illeti: az egynehány tüzvész és járványból állott.

Porcsalma ős lakosai nemes és jobbágy magyarokból állottak. A XVIII. században távol vidéki óhitű lakosok, oláhok s illetőleg oroszok is kerültek ide, kiket a keleti végre hihetőleg Szaplonczay Kristóf telepitett; de ezek mind elmagyarosodtak s nevök is csakugyan kivétel nélkül magyar.*) 1848 előtt az elöljáróság a lakosok minősége szerint itt is kétféle volt, t. i. a nemeseké a nsek

*) Ezeknek tornyos templomuk, papjuk és kántoruk van; noha a leányegyház Pátyodon nagyobb.

hadnagya s esküttársai- s a jobbágyoké a biró és esküttjei alatt. Ujabban a határ-arányositás is megtörtént 1865-ben.

II. Az egyházról általában. Porcsalma a hitjavitás előtt róm. kath. anyaegyház volt. A reformáció korában Drágffy Gáspár illetőleg özvegye s ennek második férje ecsedi Báthori György levén földesura: a javitott hit is hihetőleg ezek pártfogása mellett terjedt el benne. Ez esemény időpontját nem tudjuk; de aligha tévedünk azt állitván, hogy 1567-, még inkább 1570-ben a csengeri zsinat után, a Kálvin-féle irány volt már itt uralkodó. A már emlitett Drágffyné s ecsedi Báthori Györgyön kivül leginkább pártfogolták itt az egyházat a Bethlen fejedelmek és urak és Csápy Zsófia, a „vén kisaszszony", kinek a temető déli része közepén emelkedő vadrózsabokorral jelzett kerek sirdombját a nép még ma is mutogatja és e sorok irója is látta. *) Üldözték pedig — mint alább is meglátjuk, — a szatmári német parancsnok, a „pogány" s az utolsó kuruc fölkelés feladása után az új földesurak, kik megcsonkiták a parókhia telkét s kik közül Mária Therezia alatt egy Jékey (a szájhagyomány szerint) puskával is lődözött a r. kath. ünnepeken szántani menők után. Ennek dacára a reform. egyház — Istennek hála, — nem pusztult el, sőt gyarapodott. A reformációt követő időkből ugyan keveset tudunk róla, minthogy a hajdani egyházmegyei jegyzőkönyvek elhamvadtak, a meglevők közül legrégibbekben pedig csak egyes házassági és válóperekben hozott e.-m. végzések s illetőleg itéletek vannak innen bejegyezve, kezdve 1670-en, 1738-ig. Az bizonyos, hogy már 1642-ben a papi és tanitói hivatalok el voltak különitve benne, noha később ismét egy időre egyesitve lőnek. A rendes presbitérium felállitásának idejét itt se tudjuk. A mult század végén megkezdődvén az egyház fejlődése, azt a mostoha idők sem voltak képesek megakadályozni. 1795-ben 15 öl magas 8 szegü

*) Csápy Zsófia 1583-ban már Réthey Péter neje volt s özvegygyé levén, 1630. Mosdossy Imre vette el. Már első férjéhez is mint vén lány mehetett; mert a községben maig is mint „vén kisaszszony"-nak van fenn a hire és Szirmay is Szatmárv.-m. esm. II. k. 229. lap azt mondja, hogy legalább is 67 éves volt midőn másodszor férjhez ment.

tornyot épit. E század közepén a szatmári (200 frt.), debreceni (213 frt. 20 kr. ppb.), pataki (200 frt. ppb.) és szigeti (100 frt. ppb.) főiskolákra alapitványokat tesz, majd papi s aztán tanitói telkein emel épületeket, templomát javitja, keriti s diszes új iskolát emel stb.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti némely események. A porcsalmai ref. papokról 1697-ig mit sem tudunk; de hogy ezen egyház létezett s papjai is voltak, kétségtelen. Szatmárvármegye 1672. febr. 8. V.-Orosziban kelt utasitásában Rajky János követének igy szól: „Porcshalmi predikátor .... felől követ atyánkfia tudja miben legyen; azért ... ugy urgealja. Porcshalmi predikátor végett Rothal uram ő nga előtt is, mivel ő nga parancsolt felőle mindjárt megfosztották ....“ (Többi része olvashatlan; lásd Szatmárv.-megyei levéltár Act. pol. fascic. 18. Act. nro. 60. 1672.) Ezt alkalmasint a királyi biztos Rothál fogatta el s mint Rajkynak 1672. márc. 20. az ő kiszabaditása végett az udvari hadi tanácshoz benyujtott kérvénye is mutatja, a szatmári várban „jam ultra medium annum fogságban tartották“ bizonyos vagabundus Porcsalmai András nevü predikátor helyett. (Sz.-v.-m. levéltár Act. pol. fascic. 18. Act. nro 89. 1672.) Lehet hogy ezen elfogott lelkész egy és ugyanaz lehetett az I. cikkben emlitettel. Nevét a budai kir. kamarai levéltárban sem sikerült feltaláltatnom. A későbbi papok közül ismerjük a következőket: 1) 1679. Szaniszlai C. István. 2) 1724. Petróczy György, ki ez év máj. 3. kitétetett a papságból s a traktusból; de aztán megkegyelmeztek neki; mert az 1725-iki januári vizitáción mint porcsalmai papot dicsérik, bár nem marasztják, mind e mellett megmaradt; mert 1726-ban igy vádolják: „az egymást m . . p . . . . ó személyeket tudva kopulálta, kánon ellen hétköznap publikálván s az nap kopulálván.“ Ennek dacára is marasztják; de nem maradt. 3) 1726—29. Ecsedy Pétert dicsérik. 4) 1730—40. Kémeri László, kit szintén dicsértek s 1740-ben traktus gazdája volt. Mivel a r. kath. urak előtt kegyben volt: nem maraszták. 5) 1741—45. Udvarhelyi György egyházmegyei ülnök, kiről 1744-ben azt jegyzi meg a vizitáció, hogy máskor vasárnapokon a lányokat tanitani szokta; de most nem. Hallgatói dicsérték; de nem

maraszták, mert az előző évben ő nem akart maradni. Voltak köztük zavargók és hipókriták, kik a gyülekezetben hallottakat a politikai hatóságnak nagyitva befujják s a lelkész hirének ártanak. Az ő idejében pestis is dúlt Porcsalmán, 1742-ben. 6) 1745. Tereh Szatmári Ferenc, ki innen Tatárfalvára ment. 7) 1746—47. Vécsei György. Alatta 1746-ban megfeddi a vizitáció az egyházat, hogy a cinteremnek ajtaja s a templomnak kulcsa nincs. 8) 1747—56. ismét Tereh Szatmári Ferenc, ki ez idő alatt közkedvességű ember volt. 1757—58. ki volt a pap, nem tudjuk. 9) 1759—65. Garbóczy András. 1760-ban panaszolják ellene a vizitáción, hogy a penitencia-tartó személyeket letérdepeltette; ő pedig azt panaszolja, hogy az elöljáróság a kirekesztetteket csak ½ frtra szokta büntetni. 1763-ban megintik, hogy a házasulandókat hirdesse ki. 1764-ben már e.-m. ülnök volt. 10) 1765—73. Mándy István. 11) 1773—75. Antal Mihály. 12) 1775—83. Vasvári Ódor István akadémikus pap s e.-m. ülnök. Jött Gyarmatról s 1783-ban nem marasztatván, F.-Daróczra igérkezett. 13) 1783—87. Bósvai István e.-m. ülnök, előbb gyarmati pap, ki itt meghalálozván, helyettes lett 14) Hadpataki Onika László a szabolcsi traktusból, kit rendes pappá is akartak tenni s ki meghalt itt. 15) 1788—1801. Átányi János, előbb kisari lelkész, ki egy új parókhiális ház épitését kivánta. Kivánalma teljesült is; de ő nem lakhatott benne; mert meghalt. 16) 1801—1808. Dömsödi Dániel, egy barátságkedvelő s tanult ember. Jött a pataki főiskolából, hol esküdt diák volt s itt meghalt. 17) 1808. Tunyogi László, egykor debreceni esküdt diák és tanult ember, ki ide Csengerből jött s innen Mikolába ment. 18) 1809—13. Kozma Ferenc Kis-Namény-ból. 19) 1813—24. Nyári Inczédy József akadémikus pap, egykor e.-m. ülnök, ki innen Kocsordra ment. Akadémiai uti naplója kéziratban maradt. Szép tehetségű ember volt; de gondatlan költekezése hűtlen sáfárrá tevé s bukásának lőn oka. 20) 1824—36. Szakál Imre, egy közkedvességű pap, ki itten meghalt. 21) 1836—43. Nyilas József, ki innen Csécsére ment s ott meg is halt. 22) 1843 óta Kiss Áron, ki az egyház emelkedésén lelke egész erejéből buzgólkodik. (Lásd az esperesek közt.)

IV. Segédlelkészek. 1849. Persenszki Bálint; meghalt mint hérmánszegi pap. 1852. Kenyeressy Sámuel, most kisari pap s egyh.-megyei pénztárnok. Mándy Benő, most v.-oroszi lelkész s gyámint. elnök. 1862. Pótor Dániel, most cs.-ujfalusi pap. 1863. Kiss Albert, most bagaméri pap. 1865. Szarka Boldizsár, most vetési lelkész és e.-m. tanácsbiró. 1867—68. Kiss Kálmán, jelenleg n.-kőrösi kép. tanár. 1870. Fábián Ignác, meghalt Csekén. 1872. Balogh Áron, most keér-semjéni pap. 1873. Balogh István, jelenleg fülpösi lelkész. 1874. Lengyel Sándor, most mándi pap, gyámoldai jegyző. 1876. Molnár János, most diószegi pap. 1877. Zöld Mihály.

V. Tanitók és iskolaügy. Az iskolának a reformáció előtti állapotáról mit sem tudunk; hihetőleg nem is létezett az. A reformáció elterjedésével meg kellett nyilni az iskolának is; mert egy Miksa király korából származó irat azt bizonyitja, hogy azon időben minden protestáns egyházban volt iskola. (Fraknói: Hazai és külföldi iskolázás.) Az első tanitók azonban magok a lelkészek voltak s úgy látszik a 2 hivatal Porcsalmán csak 1642 táján különittetett el. A hajdani tanitók azonban csak diákok voltak, kiket egyik-másik főiskolából pár évre hoztak, legalább erre mutat a Bélteki Usualis mátrikulája 71. lapján a p.-i tanitói fizetésben a coquia vagy sorfőzés. A tananyag hajdan szinte nem sok volt; egy kis vallástan alkalmasint a Batizi kátéjából, olvasás, irás és számolás s talán a latin nyelv elemei. Később a tiszántúli ref. egyházkerület s illetőleg a szatmári ref. egyházmegye által időről-időre kiadott tantervek s utasitások, s részben azon gyakorlat voltak az irányadók, melyet a valamelyik főiskolából kihozott rektor bent a főiskolában megismert; jelenleg pedig az 1876-iki e.-megyei tanterv. A tanitók közül a következők neveit ismerjük, u. m. 1) 1640 táján Kelemen diák. 2) 1691. Apostagi György. 3) Ugyan e tájon Eölvesi Mihály. 4) 1704. Darai András. 5) 1714. Bányai Mihály. 6) 1724. Darai András. 7) 1725. Bagosi György, a kit adulterium miatt kicsaptak; de talán megkegyelmeztek neki: mert 1726-ra marasztják. Ekkor az a panasz ellene, hogy papja engedélye nélkül széjjel jár s Jékeyné földesaszszonyt meg nem becsüli. Ugyanez évben a Tarczali-

féle e.-m. jegyzőkönyv 307. lapján Berkeszi Miklós van mint porcsalmi rektor bejegyezve. 8) 1727. Ujlaki Zsigmond Tyukodról, kit az 1729-iki vizitáció independensnek nevez. 9) 1729. Beregszászi György, kit 1731-ben azzal vádolnak, hogy vadász-kutyát tart. 10) 1731. Sályi Ferenc; dicséretes tanitó, ki innen 1745-ben Sályiba ment. 11) 1745. Csekey János, ki Jékey László földesúr fiát kegyetlenül megvervén, 1747-ben e miatt nem marasztják. 12) 1747. Józsa Imre. Marasztották 1748-ban is; aztán nem szól a porcsalmi rektorokról a vizitáció 1750-ig. 13) 1750. vagy talán előbb is ismét Sályi Ferenc 1757-ig, mely időn túl ismét nincs szó 1759-ig. 14) 1759-ben Kiss Józsefet marasztják s igy hihető, hogy 1757. és 1758-ban is ő volt itt. Utána jött 15) 1761—65. Demjén József. 16) 1765—67. Almási Ferenc. 17) 1767—70. Galambfalvi Ferenc. 18) 1770. Szabó László. 19) 1771. Váradi István, ki talán egész 1775-ig itt szolgált; mert ez idő alatt nem szól a porcsalmi tanitókról a vizitáció. 20) 1775—77. Belényesy György. 21) 1777. Dési György, kinek 1779-ben csak 7 tanitványa volt. 1783-ban Óváriba ment innen. 22) 1783—85. Váradi József, ki mellett 1784-ben preceptor volt Szilágyi József. 23) 1785—87. Etédy József, ki innen Cs.-Ujfaluba ment lelkészül. Preceptor volt mellette Szilágyi András, Mándról. 24) 1787—93. Szűcs András. 25) 1793—96. Tomori Ferenc, ki Tunyogról jött s előbb Debrecenben tanult. 26) 1796. Lippó András, ki Nábrádról jött s előbb Patakon tanult. 27) 1797—1800. Kereszturi Pál, előbb pataki végzett diák, később pappá lett. 28) 1800—1803. Zathureczky János, ki később pappá lett. 29) 1803—1805. Nánási Mihály Patakról, kit dicsérnek mint szorgalmas tanitót; később pappá lett. 30) 1807. Nagy György Debrecenből, ki később szintén pappá lett. 31) 1808—10. Hunyadi János Debrecenből. Mint géczi névleges pap Mándon halt meg. 32) 1811. Kiss Józsefet dicsérik. 33) 1812—14. Bakos Antal, dicséretes tanitó. Meghalt mint panyolai pap. 34) 1814—18. Nagy Sándor. Előbb dicsérik, de már 1818. jan. vizitáción vádolják, hogy gazdálkodik, részegeskedik és nem tanit; ő pedig azt panaszolja, hogy a gyermekeket nem járatják iskolába. 35) 1818. Tóth József, egy korhely tanitó, ki az

egyháztanácsot megszamarazta. 36) 1819—22. Szeghy Péter; később pappá lett. 37) 1822—24. Gönczy Sámuel. 38) 1824. Kiss Péter, kit dicsérnek. Meghalt mint keérsemjéni pap. 39) 1832—34. Széles Benjámin. 40) 1834—39. Ács Antal, később megyei esküdt s szolgabiró. 41) 1839—41. Bakó Lajos, egykor debreceni diák s itt jó tanitó. Meghalt mint kisari lelkész. 42) 1841—4 Kovács Gáspár. 43) 1844—47. Bernáth Antal. 44) 1847—48. Sallay Mihály, jelenleg németi tanitó. 45) 1848—54. Kenyeresy Sámuel Patakról, jelenleg kisari lelkész. 46) 1854 óta Gacsályi Pál, jeles kántor; segédje 1865 óta Kótai Imre.

VI. Belhivatalnoki fizetések 1705 körül: 1) Minden szántó ember, a kinek 10 kereszt búzájánál felebb terem, ad a predikátornak 2 kereszt búzát, a mesternek 1-et. 2) Minden gazda ad 30 pénzt, melyből 18 a predikátoré, 12 a mesteré. A hol penig 2 nős atyafiak együtt laknak, a 30 pénzen kivül tartoznak 48-at adni. 3) Minden marhás ember ad 1 szekér fát; melynek $^1/_3$-a a mesteré. 4) Minden ember, ha zsellér leend is, ad 1 szekér fát. 5) Mindenik mezőn vagyon 3—3 szántóföld, melyet 3-szor megszántanak és a predikátor magvával bevetik. 6) A marhátlan emberek adnak a predikátornak 2—2 kéve nádat és 48 pénzt. 7) Az özvegy aszszonyok adnak 3 sing vásznat, vagy 24 pénzt. 9) Házasok összeesküté-seért denar 100. 10) Keresztelésért den. 24. 11) Halotti predikálásért den. 100. 12) Halotti éneklésért a mesternek, ha predikálással temettetik a halott, den. 48; ha a nélkül den. 24. Későbbi kéz: „NB. Tek. Jékeiné aszszonyom ad 10 kereszt búzát. Coquia est trina vice practisanda.“ (Bélteki Us. matr. 71. lap.) 1801-ben a lelkészi fizetés ez volt: 13 v.-frt., 90 kereszt búza, 10 köböl szemes-élet, 60 szekér széna, 35 szekér fa, 12 v.-frt. stoláre, 2 fordulón 2 köblös föld, melyet az egyház szántott s a lelkész magvával vetett, egyik fordulón 2 nyilas kaszáló, mely 6 boglya szénát termett. A 10 köböl szemes élet arra mutat, hogy már ekkor a mai kulcs volt használatban, mely az 1705-ikitől abban különbözik, hogy a kinek 13 kereszt életje nem terem, 3 vékát fizet. (Belhiv. fizet. összegelt kimut. 1801.) Ugyan-

ekkor (1801.) a tanitó fizetése volt: 5 v.-frt., 50 kereszt búza, 5 köböl vékás-élet, 15 szekér fa, s a sintaxistáktól 2 v.-frt., a grammatistáktól 1½, a konjugistáktól 1 frt. 17 kr., a deklinistáktól 34 kr., olvasók- és silabizálóktól 24 kr., a Hübnert stb. tanuló lányoktól 1 v.-frt. 12 kr., olvasók- és silabizálóktól 24 kr. tandij s a temetési stolárék. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) Az 1874-ben a lelkészi fizetés következő: Mintegy 80 köböl részben keresztes és szemes búza; m.-e. 60 szekér széna (melynek 5 évi tartamra egyházkerületileg engedélyezett váltságdija 4 és 6 frtjával m.-e. 200 frt. o. é.); 12 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; az országos törvény rendeletének megfelelőleg az arányositáskor adott 41 hold 866 □° szántóföld egy tagban, 2155 □° sz.-f. a Fogáson, 22,800 □° nádló és rét a Nagylápon, a temető fűtermésének ⅔-a és az e.-m. által megszabott stolárék. Ugyanekkor a tanitó fizetése: Mintegy 40 köböl keresztes- és szemes-búza, 6 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; 19 hold s 866 □° szántóföld egy tagban, 2156 □° sz.-f. a Fogáson, 11,140 □° nádló és rét a Nagylápon: a temető fűtermésének ⅓-a; tandijul az 1. osztálybeli növendékektől 46, a 2-diktól 55, a 3-diktól 88 kr. s fejenként 1 csirke s a temetési stolárék. (Jegyzet. A fizetési kulcs a fentebb jelzett változtatással az 1705-iki, csakhogy a szántás, nád-illetmény s garaspénz elmaradtak s ezek helyett az új földek adóját vállalta el és fizeti mindkét belhivatalnok részére az egyház. A földek holdja 1200 □ ölével van számitva. (Lásd az 1874. hivatalos összeirást.)

VII. Egyházi elöljáróság; némely gondnokok. Mint másutt úgy itt is a polgári elöljáróság, a földesurak s előkelőbb nemesek képezték a lelkész elnöklete alatt az elöljáróságot s gyakorolták a nép több vagy kevesebb befolyásával a belhivatalnokok — lelkész és tanitó — hivását az úgynevezett „marasztáskor“, mely, végre a tömérdek viszszaélések miatt úgy egyházi- mint kormányilag eltiltatott. Az 1734-iki bodrog-kereszturi konvent felállitván a presbitériumokat, itt is lőn egyháztanács, melynek legelső választatása idejét nem tudjuk; később maga egészité ki magát 1861-ig, a midőn népképviseleti alapon lett szervezve. Az egyház javaival való sáfárkodás

a presbitérium felállitása előtt egyedül az egyházfi tiszte volt: ezután az e fölibe emelt gondnok lett a főséfár és felelős. Ugy látszik a porcsalmai egyházban 2 gondnok volt eleitől, u. m. egy fő- és egy alkurátor. Főgondnokok: 1795. Galgóczy Imre. 1799. Erdős György. 1807. Ary László. 1813. Czibere István. 1815. Gyene László. 1842. Galgóczy József. 1850 óta Galgóczy Sándor. Gondnokok: 1767. Asztalos Mihály. 1799. Asztalos György. 1800. Kovács József. 1803. Czibere István. 1810. Czibere József. 1812. Sajó László. 1814. Bajnai István. 1815. Katona István. 1817. Vékony János. 1819. Czibere Sándor. 1820. Erdős István. 1821. Gyene László. 1824. Sajó László. 1826. Erdős István. 1827. Czibere Sándor. 1829. Katona Mihály. 1832. Kovács László. 1834. Erdős László. 1837. Erdős György. 1840. Balla István. 1843. Sajó László. 1845. Czibere Pál. 1847. Domokos József. 1848. Erdős György. 1851. Czibere Miklós. 1853. Katona László. 1855. Gyarmathy Sámuel. 1856. Balogh Zsigmond. 1858. Bajnai Pál. 1860. Balla László. 1861. Balogh Zsigmond. 1863. Czibere László. 1865. Balogh László. 1867. id. Bajnay György. 1868. ifj. Bajnay György. 1870. Gyarmathy Sámuel. 1873. Bajnay Pál. 1878. Katona Sándor.

VIII. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlanok és ingóságok. A porcsalmai ref. templom eredetileg I. Mátyás király korában épült, torony nélkül s alakra hasonlithatott a még ma is fennálló vetési templomhoz. Ezt látszik igazolni (a szatmári ref. e,-m. LIV. gyül. tört. leirásában látható) 1845. dec. 7. kelt történeti leirás, mely szerint egy a templom keleti végéről levett négyszögü téglán 1088 évszám volt olvasható, mely tégla a torony alapjába tétetett. Ezen évszám aligha nem 1488-nak lett volna olvasandó, a 4-es szám elkopván; s e szerint a templom eredetileg ekkor épült volna. 1795—97-ben e templom nyugoti végihez egy igen szép arányú, hegyes tégla-sisakban végződő tornyot épitettek, mely az eredetileg csúcsives templomhoz jól illett; került ez az egyháznak a munkás kezeken kivül 1933 frtjába v. cz. Majd 1833-ban a tégla-sisakot — melynek talán az eső vako-

latát lemosta, — báldoggal borittaták be, mely a gombbal együtt 2366 frtba került. A templom végre szűk levén a megszaporodott hivek befogadására, a sörényes zsindelytetőt 1839—41-ben leszedték, a templom keleti végén levő szentélyt csúcsives boltozatával széthányták; sőt a falak magasságából is leszedvén, úgy alakitották át a mint ma is áll félkörü jezsuita ablakaival; de egykori diszes alakját meg sem közeliti. Az igen alacsony tetőt cseréppel födték be. A templom belső felszerelése, illetőleg bútorzata különben elég csinos. 1856-ban belől ki is kövezték. A toronyban 2 harang függ. A nagyobb — 5 mázsást — 1802 ben öntötte Tasnádi Lázár János; a kisebb — 3 mázsást — pedig 1808-ban Tasnádi Cserépi György. Ezek egyikét a forradalomban az ágyúvá öntéstől készpénzzel váltá meg az egyház. Volt egy igen régi kis harangja is az egyháznak, melyet Majtisnak adott el. A harangon kivül óra is van, mely 1856-ban készült.

Urasztali készletek. 8 kendő, mik közül nehány fehér patyolat arany és selyem himzésekkel, ezek közül 2-tőt 1844-ben Szegedy Johanna készitett; továbbá 1 karmazsin szinü, 1 lilaszin virágos selyem kis kendő elrongyolva, melyet Czibere Lászlóné ajándékozott; 4 abrosz s végre 1 sötétkék bársony felső teriték, piros selyem béléssel s arany-rojttal, szögletein pedig búzakalász és szőlőfürttel arany- és ezüst-fonalból himezve. Ajándékozta Munkácsi Joó Pálné; himezte Csécsi Teréz. 2 kenyérosztó czin- és 1 kenyér-szelő fa-tányér. 2 ezüst-pohár; egyike kehely alakú kivül-belől dúsan aranyozva, ezen fölirattal: „C S 1615.“ A két betü közt egy paizsban 3 hegygyel összefont fejes szög, vagy nyilveszső látszik, mely egy W-hez vagyis inkább egy héber *schin* betűhez hasonlitván, azon téves nézetet eredményezte, hogy e kehely ajándékozójának gróf Wesselényi Sárát vagy Susánnát tartották. Miután pedig Porcsalmán a Wesselényiek nem birtak, hanem birt Csápy Zsófia, e poharon levő betük sem mást tesznek, mint Csápy Sófia; az első betü mindenesetre C és nem G, ezt követi a W-nek nézett három szeg (mely a kereszt 3 szegje is lehet) s az S betü, mely a Zs helyett még nem oly rég is közhasználatban volt. A másik ezüst-pohár kupa-alakú s csak belől és

ajkain van aranyozva; körirata ez: „A Porcalmi Ecclesiahoz conferaltatott 1688.“ Volt továbbá 1845-ben 3 kanna. Ebből egy bádog-kannát Porcsalmai Juhász András és neje készittetett 1804.; ezt a rozsda ette meg; a másik kettő egyikét Tordáról ajándékozta talán 1740-ben Porcsalmai Czibere Mihály. 1854-ben 2 diszes khina-ezüst kannát szereztek az elavultak helyett. Van egy pakfong keresztelő-kancsó is tojásdad-alakú pakfong-tálcával, mit a jelenlegi lelkész felhivására vettek 40 vfrtért a nők 1843.

Az egyházi és iskolai épületek a két parókhiális telken vannak, melyek egymással szemben az útca 2 oldalán, a falu közepén feküsznek. A papi telek az északi soron van s egyik szájhagyomány szerint egy „Báthori gróf“, talán Ecsedi Báthori György, mások szerint „a vén kisaszszony“ Csápy Zsófia ajándoka. Ezen 1801-ben épült egy nádtetejü paplak téglából; de a mely elavulván, helyette m.-e. 1000 frton a jelenlegi lelkész épittetett egy 3 szoba-, pitvar-, konyha s kamrát és pincét magában foglaló kényelmes paplakot 1857-ben. Ezzel szemben egy rozzant kamra és sütő állt, mely az 1844-iki tűz után épült; de elavulván, a paplak sorjában épitett az egyház egy káplán-szobát, kamrákat és szint magában foglaló derék melléképületet 1874-ben. A papi parókhia nyugoti oldalán egy sikátor huzódott le a temetőre, melyet a hatalmas Szaplonczay Kristóf kicserélt 1778-ban az egyházzal s ugyanő elfoglalta a parókhiának a Balkántól a temetőig terjedő részét is. A tanitói és iskola-telek, vagyis a másik parókhia az útca déli során a kis-útca melletti szögletén fekszik, adta iktári gf. Bethlen István 1642. apr. 22. Huszton kelt rezoluciójával, melyben meghagyja Csaholyi Gáspárnak, hogy keressen fel 1 puszta telket s az azután járó földeket adja oda Császár Andrásnak, ki a földek után a tizedet a skhólához megadja. Ezen földek alkalmasint azon telek tartozékai voltak, melyeket előbb Kelemen diáknak a porcsalmai skóla gondviselőjének (talán tanitójának?) a nevezett, 100 frtban inskribált. Ezen telken egy régi és szűk iskola-épület állott, a melyre az egyház egy az országos törvény kellékeinek megfelelő diszes iskolát épitett 1870-ben.

Ingatlanok. A porcsalmi ref. egyház az arányositás

előtt is a vagyonosabbak közé tartozott, nevezetesen a belhivatalnokok használatában levő földein kivül volt 18 hold szántóföldje, 50 köblös égrese a lápon s 100 boglyás kaszálója a „Szakálban“, mely utóbbit egykor el akartak tőle perelni. Mostani közvetlen birtoka — a VI. cikkben emlitett belhiv. földállományon kivül, — következő: a helység keleti végén egy puszta telke 4 h. 652 □ öl, szántóföld egy tagban 18 hold 71 □ öl, a fogáson ismét 1408 □ öl, kaszáló egy tagban 66 khold s 1402 □ öl, faiskola 1 khold 600 □ öl, templom tere 700 □ öl, temető 1 khold 254 □ öl. Ingóságai az 1767., 1839., 1854. és 1871. kezdett anyakönyveken, az 1807 óta vezetett jegyzőkönyveken kivül, a körleveles jegyzőkönyvek, alamizsnás diárium, egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok s az egyházi és parókhiális pecsét 1823. és 1833-ból, amaz egy kacsa, emez a zászlós bárány cimerrel.

IX. Népesség. 1801: lelkek száma 441. 1877: l. sz. 917, újházasok sz. 11, szülöttek sz. 50, halottak sz. 20. Iskolások. 1801: tanulók sz. 50. 1877: tanköt. 6—12-ig 110, iskolába jár 92, részben iskolázott 10, iskolázatlan 8 cigány.

55) Puszta-Darócz.

I. A község- és egyházról általában. Puszta-Darócz fekszik a Szamoshoz közel; határa nem nagy, de jó; s egykor szép erdeje is volt. Régen Lázár-Darócznak nevezték. Ezen melléknevét Lázártól vehette, ki a tatárjárás után első birtokosa lehetett, mint I. Károly (1323.) oda itélő leveléből látszik. 1462. felét Nádasdy János, Drágffy Miklós királyi adománynyal megnyerik. 1526-ban Derenchényi Péternek, Pálnak, Tárkányi Miklósnak és másoknak benne rész-jószág adatott. 1597-ben Derenchényi István a maga részét vejének Radák Györgynek engedte át. 1597-ben Puszta-Darócznak neveztetett, s a cigányok lakóhelye volt, a mint Bük Farkas részére kiadott adománylevélből kitetszik. 1630-ban Göde Judit és Thorday János benne rész-jószágot, 1651-ben a Kállay-lányok és Csalay László az egész helységet birják; 1652-ben Lónyay Zsig-

mond; 1687-ben báró Károlyi László királyi adomány mellett benne rész-jószágot nyernek. 1870-ben birták: gf. Barkóczy Ferenc, a Kanisayak, Nagy Gábor, Patay Mihály, a Becskyek és más nemesek. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 197. lap.) Szatmár közelében feküvén, osztozott a háborús idők minden vészeiben.

Mint Drágffy-birtoknak a reformációt ugyanezen család befolyása vagy talán fellépése folytán kelle bevennie, még pedig ezen család védelme alatt működő reformátori körtől. A reformációnak előbb a lutheri, később a kálvin-féle iránya terjedt el benne s kezdet óta a szatmári ref. egyházmegyét alkotó gyülekezetekhez csatlakozott, a hova tartozik ma is. Filiája Pete. Ez egyház élete különben folytonos küzdelem s félő hogy a folyton szaporodó gör. kath. elem között feloszlik nemcsak a ref. anyaszentegyház, hanem a magyar nemzetiségnek is nagy kárára! A szatmári ref. egyházmegye a magyar ref. segélyegyletnek állandó segélyezés végett ajánlotta. Vajha a helységben lakó ref. nagybirtokos nem nézné közönnyel hanyatlását!

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A p.-daróci papok ismert sorát 1) 1690. Pataki Mihály nyitja meg, kit csakhamar követett 2) Vári János. 3) 1713. Kállai János. 4) 1724. Thury János. Ezek léviták voltak. 5) 1726—32. Géczből jött Gönczy Mihály. 6) 1732—34. Harasztkereki György. Ezek rendes papok valának. 7) 1735-ben egy lévita. 8) 1736. Almási N. N. rendes pap, kinek új parókhiális házat igértek épiteni. 9) 1736—38. Bányai Mihály. 10) 1738—41. Bodoki János. 11) 1741. Komáromi István lévita, ki 1743-ban pappá lett s itt 1745-ig lakott. 12) 1745. Horváth József lévita. 13) 1746—49. Sentei Sámuel rendes pap. Ennek idejében az egyház ládája a Patayak házánál állott, a honnan erővel kelle elvitetni. Ekkor 1 köböl búza 6 máriáson kelt! 14) 1749—55. Bányai Mihály. 15) 1758—66. Farkas István. 16) 1766. Tóth Ferenc. 17) 1767—75. Nagy János. 1768-ban megengedte a vizitáció, hogy N. J.-t vékás élettel fizethessék. 18) 1775. Gyarmati István e.-m. ülnök, kit öregsége miatt nem marasztottak tovább. 19) 1776—80. Farkas István, ki innen Szárazberekre igérkezett. 20) 1781. Balogh Pál, ki 1783-ra

Császlóba igérkezett. 21) 1783—85. Zilahi József, ki Dobra igérkezett. 22) 1785—88. Selyebi János Sz.-Berekről. 23) 1788—92. Vas Gábor. 24) 1792—94. Vecsei István. 25) 1795. Csécsi N. János, ki tanitani nem szeretvén, Gyügyére igérkezett. 26) 1796. Horváth József. 27) 1797. Kónya György. 28) 1800. Vas Gábor. 29) 1803. Pesti József. 30) 1807. Balla János, kin, itt egy lakos (Széles szerint), példás embertelenséget vitt véghez. 31) 1808. Várady Gábor; jött Kiskolcsról, s ment 1810. F.-Daróczra. 32) 1810. Fekete István, dicséretes pap és tanitó. Alatta 1816. a vizitáció a presbiterium felállitását sürgeti; de a melynek 1817. sem igen vala kivánt eredménye. Ez évben meghomályosodván a különben is öreg F. I. szemei, a papságról lemondott. Utóda lett 33) 1818. Mester István, ki egész 1835-ig kedves pap s tanitó volt. 34) 1835—50. Tacsi Bálint, ki az 1836-ban készült fatoronyra saját költségén egy vitorlát szerzett. 35) 1851—61. Gyarmathy Zsigmond, jó pap és tanitó. 36) 1861—64. Lábas István, ki innen Daráhra ment viszsza, honnan jött. 37) 1864—73. Szathmári István, ki itt elhalt. 38) 1873. Ferenczy Imre. 39) 1874 óta Sárközy Ignác.

III. Tanitók és iskolaügy. Puszta-Daróczon az iskolatanitás kezdet óta a lelkészek kötelessége volt; 1777-ben azonban a pap mellett tanitóul emlittetik Csepelyi Mihály; 1782-ben Költő János, ki 1783-ra Kisnaményba igérkezett; 1783—85. Patay József. 1785-től 1835-ig ismét a lelkészek tanitják az iskolát is és ezek között különösen kiemelendő Fekete István és Mester István. Az öreg Tacsi Bálint lelkész hivataloskodása végévei alatt, 1844-től egyes ifjak működtek mint segédtanitók; de a kiknek nevök feljegyezve nincs. Gyarmathy Zsigmond lelkész tanitói működését is dicsérettel kell emlitenünk, valamint Szathmáry István is méltánylást érdemel stb.

IV. Lelkészi-tanitói fizetések 1705 körül: 1) Minden gazda a kinek vetése van ad 4 kereszt búzát s 4 kévét; 1 boglya szénát; 1 szekér fát s garaspénzül 16 polturát. 2) A ki félbért fizet, ad 3 véka búzát. 3) 2 guzsalyos özvegy együtt ad 3 sing vásznat. 4) A marhátlanok és zsellérek ketten adnak 1 szekér fát, úgy szénát is. 5) 3 nyomású mezőn van 2—2 parókhiális szántóföld,

melyet az ekkla szántat. 6) Keresztelés 1 tyúk s 1 kenyér vagy 8 poltura; esketés 1 frt.; halott-predikálás 1 frt. 7) A nemesek diskréciójában áll, ha többet akarnak adni mint a község. (B. M. Us. 30. lap.) 1801: 16 köböl búza; 6 szekér széna; 16 szekér fa; 5 v.-frt.; a 3 fordulón 5 köblösnyi 2 db. föld, melyet az ekkla szántat; stolárék. (1801. Belhiv. fiz. ösz. kimut.) 1874: 22 köböl búza; 6 szekér széna; 6 öl fa; 20 frt. o. é.; tandijul ugyananynyi; 12 marha-legeltetési jog, mely m.-e. 24 frtra tehető; 10 hold szántóföld (1600 □ ölével) s 294 □ öl; a stolárék.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A templom a helység nyugoti sorján fekszik, a parókhiális telek déli oldalán. Egyszerű négyszögletes fa-épitmény, talpra épitve, deszka-keritéssel, sötétkékre festett deszka-menynyezettel. Közepén egy festett úrasztala stb. A templom előtt áll a négyszögű fatorony vagyis inkább harangláb, benne egy 150 fontos harang; „a P.-Daróczi Refta sz. Ekkla öntette a maga költségén 1828.“

Urasztali eszközök: 1 ezüst-pohár aranyozott ajakkal; oldalain arany-virág disziték s 3 koszorú, 2 férfi és 1 nő-alakkal s ezen felirattal: „Én Csizmadia Péter Hadtam ez Pohárt testamentomban Isten tisztességére az Daróczi sz. Ekkla számára A. D. 1648.“ 1 ón-kanna, ezen felirással: „Ns. H. Bakó Antal ajánlotta 1822. E.“; 1 ón-tányér, ezen felirással: „Németi városa conferalta e tányért a Daróczi Ekklézsiának 1648“; 1 keresztelő-edény tálcájával együtt, sárga alapon, kék és piros virággal, festett bádogból; 1 arany-csipkével szegett vékony gyolcsabrosz, kék-vörös csikkal s alján ezen irással: „A P.-daróczi ref. templomnak ajánlotta 1798. E. Kövér Mihály és Pásztai Mária“; 1 szakadozott gyolcs-kendő 4 szögletén 4 arany-virággal; 1 másik szakadozott gyolcskendő, két oldalán 3—3 arany-virág s olvashatlan irással; 1 veres selyem-virággal himzett, aranynyal pontozott kendő; 1 sáhos nagy abrosz, egyik szélén ezen felirással: „Mónus Erzsébet“; 3 más abrosz, csikkal és kockákkal.

Egyházi és iskolai épületek. A templommal csaknem szemben van a paplak, mely 1834-ben kő-

alapon, vályog-fallal épittetett; fedele nád. Van benne 3 szoba, oldalkamra s konyha. Ugyanazon parókh. telken áll az iskola is, vályogból, zsindely-fedél alatt, egy tágas tanszoba és előszobácskával, mely Szathmáry I. lelkésztanitó buzditására pár évvel ezelőtt épült. A legszükségesebb melléképületek szintén nem hiányzanak. Mindezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositvák.

Ingatlanok. Lelkészi állomány: 6 h. s 96 □°; tanitói állomány: 4 h. 198 □°; mind 1600 □ öllel. Ingóságok: 2 db. anyakönyv 1765. és 1839-en kezdve; 3 db. körleveles jegyzőkönyv, 1834., 1842. és 1858-ban kezdve; 3 db. gondnok-számadási és egyházi j.-k., 1821., 1839. és 1858-ban kezdve; 1 alamizsnás diárium 1822-ből; az egyházkerületi névtárak 1855 és e.-ker. jegyzőkönyvek 1860 óta; több egyházmegyei jegyzőkönyv s egyéb nyomtatvány és parókhiális pecsét 1833-ból.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 132. 1877: l. sz. 139, szül. sz. 21, újház. sz. 1, halottak sz. 14. Iskolások. 1848: 7. 1877: isk.-kötelesek sz. 16, isk. járók sz. 10, részben iskolázók sz. 6.

56) Puszta-Jánosi.

Jánosi M.-Csenger és Pátyod között fekszik; birtokosai azok voltak, kik Csengernek a reformáció táján. Csaholyi Imréről Melith Györgyre szállott 1545-ben, kik mindketten reformátusok voltak. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. köt. 130. lap.) Noha Ember Pállal úgy közölte is a szatmári esperes, mint a szatmári traktus egyik ekklézsiáját, minthogy lehetett benne még akkor egynehány ház: puszta volt ez már 1705-ben is, mint ez a Bélteki mátrikulája 9. és 102. lapjáról látható. Ennek következtében a papi fizetés sincs oda bejegyezve. Ezután róla egyedül az 1808-ban Kabay Ferenc esperes által készitett dijleveles mátrikulában van szó, a hol a csengeri egyházi javak jegyzékében úgy emlittetik a puszta-jánosii parókhia a hozzátartozott földekkel együtt, mint a csengeri egyház tulajdona. 1782-ben temploma körfalai még meglehetős nagyságban megvoltak. Helye a szántóföldek közűl ma is kimagaslik.

57) Rápölt.

I. A község- és egyházról általában. Rápolt fekszik a Szamos balpartján; határa búzát, tengerit, szénát bőven terem. Hajdan a Rápolthy-nemzettség birta. 1430-ban Domahidy György és László elfoglalták, de Rápolthy Andrásnak Zsigmond király viszszaadatta; 1590. Rápolthi Nagy Mátyás, 1665. a Thury leányok benne rész-jószágot nyertek. 1810-ben birták a Rápolthi Nagy-nemzettség, Kormos, Kanizsay, Erdélyi, Szabó, Kaszonyi, Gersenyi, Sándorházy és több nemesek. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 122. lap.) Határ terjedelme mintegy 400 hold. A háborús idők viharainak — a mohácsi vész utáni időktől az utolsó tatárfutásig, — szintén ki volt téve; a „sárga német" vagyis a szatmári német várőrség itt is garázdálkodott. A mult század utolsó éveiben a Szamos, északi részén egy egész sor házat elhordott. 1848-ban 64 házból állt az egész helység s ezek közűl 1-et r. kathól, s 3-at zsidó család lakott. Mint kuriális hely, a nemesek hadnagya s esküdttársai által igazgattatott.

Előbb a lutheri, később a Kálvin-féle reformációt a szomszédos egyházakkal egykorúlag bevevén, azóta a szatmári ref. egyházmegyéhez tartozik. Régen Mácsának, azután Ököritónak volt filiája egész 1739-ig. 1739-ben Ököritótól elvált s azóta, kivevén 1 évet, anyaegyház.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1739—40. Komáromi (István) lévita. 2) 1742—43. Gyalai Sámuel. 1743—44. Czégény filiája volt Rápolt; 1744-ben újra papot kért. 3) 1744—47. Vári Mihály, ki alatt 1747-ben egy embert, ki Czégényre jár át predikációt hallgatni, megint a vizitáció, hogy helyben járjon templomba; egyúttal megrendeli, hogy ha az intésnek nem engedelmeskedik: exkommunikáltassék. A parókhiális telket is ekkor adományozzák Erdélyi Ferenc, E. Miklós, Gerzsenyi Dávid és Nagy György. 4) 1747—50. Bodoki Sámuel, kit nem marasztottak, mivel nem volt jó kántor. 5) 1750—54. M. Szatmári János. 6) 1754—60. Udvarhelyi György e.-m. ü. 7) 1760—62. Selyebi János. 8) 1762—65. Hollós András. 9) 1765-ben Bugyinczki Mihály. 10) 1766—69. Gáti Jó-

zsef, ki több bűne miatt tömlöczbe vettetett. 11) 1769—72. Antal Mihály. 12) 1772—76. Mándy István. 13) 1776—78. Vecsei István. 14) 1778. Almási Ferenc, kinek idejében a rektorság felállittatott. 15) 1779—85. ismét Mándy István. 16) 1785—87. Illyési József, ki anyakönyvet nyitott. 17) 1787—89. Ujvárosi Sámuel. 18) 1789—91. Mogyorósi András. 19) 1791—94. Kalocsay Mihály. 20) 1794—97. Lovas Sámuel. 21) 1797. Ikafalvi Ferenc. 22) 1798—1801. Fekete István. 1800-ban panaszol, hogy fizetéséből a tanitó javára lefogtak. 23) 1801—1803. Szabó József, kit korhelységgel vádoltak s kinek a szénát természetben fizetni nem akarták. 24) 1804. Kató Ferenc. 25) 1807—14. Pongrácz György, kit rendetlenül fizetnek; különösen a fáját, miért el is ment. 26) 1814—20. Baranyi Mózes, kit a vizitáció párszor, akarata ellenére marasztott; mert nem fizették. Egyik hallgatóját Dobos Andrást vádolják, hogy új kenyérkor úrvacsorájával nem élt, mely botrányért a vizitáció az e.-m. gyűlésre beidézi. 1816-ban B. M. a jó rend és közerkölcsiség előmozditására, bizonyos cikkelyeket irt a kurátor és presbiterium elé. 1817-ben nem fizették, sőt meglopták. 27) 1820—22. Kurovszki György; kedvellik. 28) 1822—26. ismét Baranyi Mózes. 29) 1826. Sinka Gábor. 30) 1832. Rácz János. 31) 1833—36. Barkász György. 32) 1836—39. Tárczai László. 33) 1839—41. Borzovai Nagy Gábor. 34) 1841—48. Teleky Mihály. 35) 1848—57. Horváth Béniám, ki Borzován halt meg. 36) 1857—62. Kenyeressy Sámuel, jelenleg kisari pap s e.-m. pénztárnok. 37) 1872—74. Tóth Benedek, jelenleg sz.-ujlaki pap. 38) 1874—78. Ács Lajos, jel. csekei lelkész. 39) 1878. április 26 óta Nyiry Gyula, előbb borzovai lelkész.

III. Iskolaügy s tanitók. Az iskolaügy legrégibb multjáról mit sem tudunk. Minthogy pedig 1739-ig Rápolt Ököritó filiája volt: úgy látszik, hogy magában Rápolton rektornak kellett addig lenni; legalább 1724-ben Szenta Ferencet úgy emlegeti a Solymosy protokolluma, mint rápolti rektort. De ezután újra megszünt itt a rektória. 1739-től fogva külön papja lett Rápoltnak s azóta ez teljesitette a tanitói kötelességeket is. 1778-ban ismét felállittatott a rektorság; 1-ső tanitó volt: Kiss Pál, kiről

úgy emlékeznek mint rosz tanitóról. 2) 1779. Somodi Gábor. 3) 1780. Benedek János. 4) 1781. Bakó Miklós. 5) 1782. Szabó László. 6) 1783. Tomori Ferenc. 7) 1784. Katona Péter. 8) 1785. Patai József. 9) 1786. Cséke Sámuel. 10) 1788. Gáti Sámuel. 11) 1789. Enyedi István. 12) 1790. Galambfalvi Ferenc. 13) 1792. Varga István. 14) 1793—95. Csala János. 15) 1795. Szabó László. 16) 1798. Baranyi László, ki az iskolát elpusztitá s korhely volt. 17) 1797. Czeglédi István, dicséretes tanitó, kinek elmenetele az iskolára nézve nagy kár. 18) 1798. Szabó István. 19) 1799. Bátori Pál. 20) 1801. Nagy János. 1802-ben romladozott háza s gyenge kántorsága miatt elmegy. 21) 1803. Boros Mártont dicsérik. 22) 1804. Széles Zsigmond, előbb mándi tanitó. 23) 1805. Költő János. 24) 1806—1808. Runyai István. 25) 1808—13. Balog Mihály, kit dicsérnek; de nem fizetik s háza rosz. 26) 1813. Szodorai Pál, dicséretes tanitó. 27) 1814. Komáromi József. 1816. januárban promóciót kér; a tanitói lak és iskola lakhatlan. 28) 1817—20. Szekeres László. Panaszol a vizitáció előtt, hogy nem fizetik; majd, hogy nincsenek tanitványai. 29) 1820—26. Lengyel József; tanitványai nincsenek. 1823-ban a tanszoba alkalmatlan; nem igen járnak. 1824-ben a tanszoba ismét nincs elkészitve s e miatt a tanitás szünetel. 30) 1826. Mándy Benjámin. 31) 1827. Fórizs János. 32) 1829—30. Nagy Sándor. 33) 1830—32. Almási Ferenc. 34) 1832—34. Hermon András. 35) 1834—36. Nagy Sándor. 36) 1836—37. Fórizs János. 37) 1837—40. Peres József. 38) 1840—42. Jakab János. 39) 1842—43. Kovács Ferenc. 40) 1843—46. Nyiri Ferenc, ki egyike volt a jobb tanitóknak. 41) 1846—47. Vatai Mihály. 42) 1847—48. Király Pál (?). 43) 1848—50. Ballogh Imre. 44) 1850—52. Csengeri István. 45) 1852—54. Bólyák Elek. 46) 1854—67. Sinka Gábor, felavatott lelkész és szorgalmas tanitó, ki itt halt meg. 47) 1867—70. Berki Péter. 48) 1870—71. Fodor Lajos. 49) 1871—72. Tóth Benedek lelkész. 50) 1872—73. Kolumbán Bálint. 51) 1873—74. ifj. Kemenszky Dénes. 52) 1874 óta Lipcsei Károly.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Készpénz 16 frt. 32 dénár. 2) Min-

den gazda ád 3 kereszt búzát. 3) M. g. 1 szekér szénát. 4) M. g. 1 szekér fát. A kinek vetése nem volt: az ád 6—6 véka búzát; a kinek vonó marhája nincsen: 2 vékát. 5) Keresztelésért 8 polturát. 6) Esketésért a nemestől 7 máriást. 7) Temetéstől 4 máriást. (B. Matric. Us. 72. lap.) 1801: 1) Pénzfizetés 16 v.-frt. 2) 72 kereszt élet. 3) 6 köböl vékás élet. 4) 34 szekér fa. 5) 34 félszekér széna. 6) 6 vagy 7 v.-frt. stoláre. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1875: 1) 40 köböl búza. 2) Széna pénzben 70 frt. 3) Egyházi fixum fiz. 6 frt. 72 kr. 4) 6 vékás föld. 5) 6 öl fa. 6) 200 kéve nád. 7) Az új temető fűtermésének $^2/_3$-a. 8) Stoláre mintegy 10 frt.

b) A tanitói fizetés 1848-ban: 1) A gazdáktól mintegy 12 köböl búza. 2) A zsellérektől 5 vfrt. 3) Az egyházi pénztárból 8 váltófrt. 4) 3 öl fa és 100 kéve nád. 5) Fél vékás kenderföld, 3 vékás szántóföld. 6) Az egyházi malomból a szombati vám. 7) Tandijul 14 váltófrt. 14 véka csős tengeri. 8) 7 váltófrt. stoláré. (1848-iki leir.) 1874: 1) 20 köböl gyült búza. 2) 30 frt. szénapénz. 3) 3 frt. garaspénz. 4) 3 öl fa és 100 kéve nád. 5) 2 vékás föld és az új temető fűtermésének $^1/_3$-a. 6) Stoláre és tandij. (1874. ö.-ir.)

V. Templom és harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A régi fa-templomot, melynek épitési idejét nem tudjuk, egy sor házzal együtt elhordván a Szamos, a falu déli részén levő közföldön mértek ki templom-helyet 1801-ben s arra épült a mostani — deszkával keritett s fákkal körülültetett, — csinos téglatemplom, fa-zsindely tetőzettel. Van 2 harang is, melyek a templom előtt egy haranglábon függnek. Közűlök a nagyobbikat ns. Bartus József és Kelemen öntette 1777-ben; a kisebbiket pedig ns. Erdélyi Ferenc 1835.

Urasztali készletek: 2 teritő-kendő; 1 kenyér- és pohár-teritő fehér kendő; 2 kis selyem k. s 1 himzett és 1 más fehér kendő a többiek öszszekötésére. 2 cintányér. 2 ezüst-pohár. A nagyobbikat Bara Károly és Várady Mária ajándékozták. 1 üveg-pohár. 1 cin-kanna, Kézi Erzsébet ajándoka 1773. 1 cserép-korsó.

Egyházi és iskolai épületek. A régi papi tel-

ket 1747-ben nyerte az egyház s hihetőleg a paplak is akkor épittetett reá. A templomtól délre eső mintegy 6 vékásnyi parókhiális fundust 1804-ben adta a közbirtokosság s a paplak is ezután épittetett reá. E fundusnak $^1/_3$-át egyébiránt a tanitó használta. A templomtól északra fekvő m.-e. 2 vékásnyi tanitói fundus 1839-ben cseréltetett ki egyházmegyei küldöttség közbejöttével a régi papi telekért. 1873-ban a mostani papi telek nyugoti szögletébe egy eredetileg iskolának szánt épület készittetvén, téglaalapra, vályogból, nádtetővel: a paplak iskola-helyiség és tanitói lakul alakittatott át; az 1839-ben cserélt alkalmatlan iskola-helyiség pedig, egyházmegyei s kerületi engedélylyel 156 frtért eladatott oly feltétellel: hogy ezen összegen az egyház a legelső előnyösen kinálkozó alkalommal a tanitó használatába bocsátandó külbirtokot vegyen; addig pedig biztos helyen kamatoztassa, e kamat a tanitó fizetésének javitására fordittatván. A 2 parókhiális fundus melléképületekkel szintén el van látva. A régi lelkészlak helyett most (1878.) készül az egyház egy alkalmas épületet emelni, a midőn az eredetileg iskolának szánt épület rendeltetése céljára fordittatik. Van az egyháznak egy szárazmalma s egy korcsmaháza is. Minden egyházi isk. épületek, úgy szinte a templom is tűz ellen biztositvák.

Ingatlan külbirtoka az egyháznak: 9 hold 545 □ öl szántóföld, 1 h. 700 □ öl kaszáló. Ebből 1 h. s 200 □ öl teszi a lelkészi, s 900 □ öl a tanitói állományt. A lelkész használ továbbá az új temetőből 3, a tanitó 1 és $^1/_2$ vékást. Ingóságok. Az 1785-ben kezdett anyakönyvek, az egyház különféle jegyzőkönyvei, az e.-m. s kerületi jegyzőkönyvek és más nyomtatványok s 1833-ban készült parókhiális pecsét.

VI. Népesség. 1801: lelkek sz. 231. 1877: l. sz. 290, újházasok sz. 3, szülött. sz. 9, konfirmált. sz. 14, halott. sz. 6. Iskolások. 1801: tanulók sz. 00. 1877: tanköt. 6—12-ig 27, isk. jár 21, részben járt 3, nem járt 3.

58) Ricse.

I. A községről és az egyházról általában. Ricse fekszik a Szamosközön. Egykor mindenfelől erdővel

volt környezve és sok posványos, de kevés jó kaszálója és szántóföldje volt. 1271. Recehnek neveztetett és V. István Ponith kómes fiának a Chaholyiak ősének adta. 1281. László király Ábrám fiát Pétert erősitette meg benne; 1425. a n.-váradi püspökség birtoka s határait Namény és Csaholc felől megjárják; 1560. Radák András nyer benne részt; 1611-ben Melith Péternek és nejének Zokolyi Erzsébetnek, Várday Katalinnak, Nyáry Pál özvegyének és Telegdy Annának adatott az egész helység királyi adománynyal. 1810-ben birták: gf. Barkóczy Ferenc és János. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 251. lap.) A török világgal beállt háborús időkben a Szamosközön megfordult német, török, tatár, erdélyi s kuruc hadak látogatták; szintúgy a pestis és a szatmári német várőrség, mely 1662-ben nagyon megsarcolta; mint az egykorú vizsgálati jegyzőkönyv mondja: „az obester sok hada 19 asztagot eldult; 39 ökröt stb. egy nemes ember paripáját elvitte.“

A reformációt előzőleg, temploma épitésmodoráról itélve, róm. kathól. anyaegyház volt.

A hitjavitáskor Ricse is az új irányhoz csatlakozott, hódolva előbb a lutheri, majd a kálvini nézeteknek s követve szomszédai példáját, a melyekkel kezdet óta a szatmári ref. egyházmegyéhez tartozik. Régmultjáról mit sem tudunk. Az emlitett egyházmegye jegyzőkönyvei is az 1670. és 1720-ik év között egyedül csak válópereit emlitik.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A ricsei lelkészek közül adataink a következőket emlitik: 1) 1569 ben Békési János, ki egy volt azon papok közül, kik a tiszántúli egyházkerületből a Socinianusok ellen tartott nagyváradi zsinatra kiküldettek, s minthogy ez akkor élt, mikor a tiszántúli egyházkerület 1562., 1567. és 1570. a Kálvin értelmére tért át: igy ennek kellett lenni a ricsei egyház kálvini reformátorának is. Ezután nincs tudomásunk a ricsei papokról egész a XVIII. század elejéig, a midőn 2) Udvarhelyi nevű volt a pap, kit követett 3) 1724. Gödölei István. 4) 1725—27. Makai János, 5) 1727—32. ismét Gödölei István. 6) 1732. a Solymosi Causar. Prot. 76. lapján ez állt: „Csaholc cum Ricse Toronyai Andrást vigye predi-

kátorának“ s e szerint Ricse egy évig Csaholc filiája lőn. 7) 1733—34. Gyalai Sámuel. 8) 1734—40. Makai János. 9) 1740. Vári Mihály. 10) 1741. Turi János, ki maradék nélkül halván el, vagyonát a traktus foglalta el. 11) 1743—45. hihetőleg Viski Márton lévita. 12) 1745—48. Gyalai Sámuel, ki alatt megújittatott a templom. 13) 1748—55. ismét Viski Márton lévita. 14) 1755—60. Solti Gergely. 15) 1761—63. Antal Mihály. 16) 1763—65. Pankotai Imre. 17) 1765. Kovács György. 18) 1766—68. Solymosi József. 19) 1768—72. Tótfalusi Miklós. 20) 1774—76. Viski Mihály. 21) 1776—77. Almási Ferenc; ki után nem akartak papot adni Ricsének, ha anyakönyvet nem szerez. 22) 1778. Hints János. 23) 1779—83. Aszalai János, ki alatt 1781. nem volt gondnok. 24) 1783—86. Horváth József. 25) 1786. Fekete István. 26) 1787—90. Jakab Izsák. 27) 1790—94. Fülei Sámuel. 28) 1794—98. Béres Mihály, ki alatt a rektorság felállittatott. 1797. dicsérik az ekklát, hogy templomát nagy költséggel kicsinosittatta; keritéssel ellátta; harangot öntetett s papilakot épittetett. 1798-ban a kathedra szentségét sértő botrányos beszéde miatt B. M.-t változtatják. 29) 1799—1801. Vida István, ki a papi pályán 56 évet töltvén, 1801-ben lemondott. 30) 1801—1806. Kiss Mihály. 31) 1806—12. Vas Gábor; 1812-ben részegeskedéssel vádolják. 32) 1813—16. Dobrai József. Az 1814-iki vizitáció előtt vádolják, hogy: vasárnap délután katekhizálni nem szokott, hanem kathekizálás helyett predikál. Menti magát, hogy szabad textusról szokott morálizálni, de üresek a padok s nem tudják megitélni miként végzi kötelességét. Vádolják mocskolódással is; nevezetesen megpiszkolt valami Ary nevű nemes embert, kitől a behajtott subsidiumot viszszakövetelte. 33) 1816—18. Makai Szabó Andrást kedvellik, ki költői kedélyű ember volt s verseit Kölcsey is dicséri Szemere Pál előtt. 34) 1818. Balla János adminisztrátor. 35) 1818—19. Etédy Józsefet folyton kedvellik. 36) 1819—45. Sztárnai Nagy Lajos, ki mint e.-m. főjegyző halt meg Angyalosban. 37) 1845—54. Lányi János. 38) 1854—72. Kató Lajos, kinek élete végéveiben káplánjai is voltak, u. m. Lányi Kálmán, Bónizs József, Illyés Károly, Tisza Károly. — K. L. Ricsén

is halt meg s őt követte: 39) 1872—76. Tisza Károly, ki szintén Ricsén halt meg. 40) 1877 óta Csépke Péter.

III. Tanitók és iskolaügy. 1) 1727—30. Peleskei Márton, ki után nincs említés rektorról 1795-ig, mely idő alatt a pap maga végezte a tanitói teendőket, mint hihetőleg azelőtt is, mig a külön tanitóság fel nem állittatott. 2) 1795—97. Balog András preceptor. Ezután ismét nem tudunk semmit a tanitókról 1811-ig, a mikor jött 3) Párizs Ferenc, ki korhely volt, de sikeres tanitó. 4) 1812. Márk Ferenc; részeges és veszekedő, mely miatt a vizitáció a traktusból való kizárását véleményezi. 5) 1813. Kincses János szorgalmas tanitó. 6) 1814—18. Szabó Ferenc, szorgalmas tanitó. 7) 1818—34. Tóth István, szorgalmas tanitó. 8) 1834—39. Lovas Károly. 9) 1839—43. Szaplonczay Pál. 10) 1843—46. Mátyás István. 11) 1846—48. Tóth József. 12) 1848—53. Rápolti Mihály. 13) 1853—54. Fehér Dániel. 14) 1854—61. Szabó János. 15) 1861—68. Lovas Károly. 16) 1868—74. Szabó János. 17) 1874 óta Szombathy János.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda a kinek 8 kalangya búzája vagy ennél is több terem, ad 32 kéve búzát, s e mellett szemül tetejével 1 vékát; a kinek anynyi nem terem, ad 1 köblöt, a 4-dik vékát tetejével. 2) Minden ember 1—1 boglya szénát és másfél szekér fát. 3) A zsellérek ½ bért fizetnek. 4) Az özvegy aszszonyok 5 sing vásznat. 5) Halotti predikálás 1 frt. Éneklésért ha leány 8 poltura s 1 kendő. Esketésért a bérfizető semmit; a nem fizető 40 dénárt. 6) Parókhiális föld volt 7 hold; 1 darab kaszáló s egy puszta. (B. M. Us. 73. lap.) 1801: 1) Búzafizetés 27 köböl. 2) 13 szekér széna. 3) 54 szekér fa. 4) Stólából bejön 3 rhfrt. 5) 3 fordulón 6 köblös föld, melyet a predikátor magvával elvetnek. 6) A kaszáló rét terem 1 boglya szénát. 7) Minden ember tartozik délig kapálni. (Belhiv. fiz. ösz. kimut.) 1875: 30 köböl búza; m.-e. 200 rudas széna; 10 öl kemény tűzifa; 10 hold és 1200 □ öl szántóföld, melyből 4 holdat az egyház munkál. A búzát és szénát birtokaránylag fizeti a lakosság. Ezen kivül minden igás jószággal biró gazda tartozik a lelkész udvaráról 2 szekér trágyát kivinni. Stolárék.

(1875. febr. 8. ö.-ir.) — b) A tanitói fizetés 1847: 15 köböl búza; 6 öl fa; minden fordulón 4—4 boglyás kaszáló és 3—3 hold szántóföld; tandijul a tanitványoktól 21 véka zab, 21 váltófrt. s 21 csirke. 1875: 1) 8 hold és 200 □ öl szántóföld; 4 h. legelő. E földekre minden igás marhával biró gazda tartozik egy szekér trágyát vinni. 2) Az összes búzafizetés $^1/_3$-a, melyből bejő 10 köböl búza, 2 köböl kétszeres. 3) Minden iskolás gyermektől egy véka csős tengeri, 1 o. é. frt., egy csirke. A növendékek száma 35—40. 4) Stolárék.

V. Templom és harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. Az egyhajós, terméskő alapon téglából készült templom hihetőleg a XV. század 2-dik felében épült. A hajó hoszsza 4, szélessége 2 és $^1/_2$, magassága 3 öl. A 8 szög 3 oldalával zárt szentély hoszsza 3, szélessége 2, magassága 3 öl. Ablakok a templom déli oldalán vannak; a hajón 2 s a szentélyen 1 s mind a 3 csúcsivesnek mondható, valamint a templom nyugoti végén levő portále is. A deszka-menynyezeten levő s a nép által frigyládának nevezett szekrény-formán ezen felirat olvasható: „Ezen ricsei részek Isten dicsőségére a maga tulajdon költségével ez úrnak készittetett házát épittette 1792.“ Ez azonban csak a tetőzet, menynyezet s a belső felszerelésre nézve állhat, s arra is csak részben: mert a diófából faragott kathedra és papi szék 1826-ban készittetett. Különben a Jeremiás I. esperes e.-látogatási j.-könyve 225. lapján már egy renoválása emlittetik e templomnak 1746-ból; s ez utóbbi épitkezés is csak renovációnak mondható és úgy látszik a későbbi e.-látogatási j.-könyvekből, hogy 1797-ben végeztetett be. A templomot hajdan temető köritette. A templom előtti haranglábon 2 harang függ; a kisebbik mintegy 50 fontos és igen régi; a nagyobbik 1782-ben öntetett.

Urasztali eszközök: 1 ezüst-pohár, mely belől aranyozva van; a rajta levő irás szerint ajándékozták: Zoltán Márton és Bakos József 1636.; 2 cin-tányér; 1 cinkanna; 3 fehér abrosz; 3 fehér és 1 fekete kendő, mely utóbbi ns. Csüry Juliánna — Etédy József lelkész nejének, — ajándoka.

A 2 parókhiális épület eredetileg egy telken fekszik, melyet a legrégibb ricsei anyakönyv szerint egykor Ajtay Sámuel ajándékozott. Előbb az egészet a lelkész használta; 1811-ben azonban a mintegy 1 holdnyi terjedelmű fundus déli szögletén, tanitói és iskola teleknek elszakitották ¼-ét, s arra tégla-alapon vályogból egy iskola és tanitói lakot épitettek, mely is 1813-ban minden melléképületeivel együtt elkészült; hoszsza 10, szélessége 3 és ½ öl. Ezen épület helyett most készülnek újat épiteni, melyhez az anyagok már beszerezvék. A régi paplak helyett 1863-ban épitettek egy 8 és ½ öl hoszszú, 4 és ½ öl széles épületet, tégla-alapon, vályogból, zsindelyfedéllel. Melléképületei régi deszka-épületek, szalmával fedve. Van ezeken kivül az egyháznak egy szárazmalma is, paticsos molnárlakással. Mindezen egyházi s iskolai épületek, valamint a templom is, a tűz ellen biztositvák.

Ingatlan külbirtoka a ricsei egyháznak a 10 h. s 1200 □ öl lelkészi, 8 h. s 200 □ öl tanitói állomány, 1600 □ ölével számitva. Ingóságai: 3 db. anyakönyv 1788., 1839. s 1872. éven kezdve; 1 db. egyházi jegyzőkönyv; 4 db. gondnoki napló 1817-től; körleveles, egyházmegyei, egyházkerületi jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok. A parókhiális pecsét 1833-ból való.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 115. 1877: lelk. sz. 379; szülött. sz. 19; újház. sz. 3; halottak sz. 17. Iskolások. 1801: 35. 1877: tanköteles. sz. 43; iskolába jár 32; részben iskolázott. sz. 8; nem jár 3.

59) Sályi.

I. A községről és az egyházról általában. Sályi jelenleg a Szamos egy szigetében fekszik. Terjedelmes és nagyobb részt termékeny határa csaknem Porcsalma és Pátyod alá nyúlik stb. 1350-ben Imregi Dienes fiai Ábrám fia Péterrel, a Chaholyiak ősével Vassián helységért elcserélik. 1541-ben Peökry Pál kir. adománynyal rész-jószágot nyer benne; 1547. pedig Chaholyi Imre fiúsitott leányit iktatják bele. 1558. Sóos János, 1561. Nagy Mátyás, 1640. Laskay János, 1642. báró Károlyi Ádám, 1663. Vass Márton nyer benne részt. 1810-ben

birták: Domahidy László, Sulyok, Majos, Biró, Kolláth, Uray, Balla, Horváth, Maróthy és más nemes családok. (Szirmay Sz.-v.-m. e. II. k. 124. lap.) Viszontagságairól anynyit tudunk, a menynyi Porcsalmánál elő volt adva, hogy t. i. az Sályi helység határából foglalt területre épittetett. A szatmári német várőrség és más portyázó hadak alkalmasint ezt sem hagyták érintetlenül. A vizár mindenesetre látogatta s mióta a Szamos szabályozással szigetbe szorittatott: azóta a Szamos mindinkább veszélyessé kezd reá válni, a miért a lakosság kérelmére Galgóczy Sándor alispán az Uj-Szamos felső torkolatát be is töltette; de ez ujabban ismét kinyittatott. A határarányositási hoszszú per 1864-ben befejeztetvén, Porcsalma felől egy emelkedett helyre az új falu helyét is kimérték; de a lakosoknak nem igen van kedvök a régi helyet elhagyni. Ugyanezen — igazságtalanul eldöntött — per által a sályi ref. egyház 120 hold terjedelmű „Erdőreketytye" nevü erdőföldjétől megfosztatott s helyette az egyház 35 holdnyi, sovány, szikes területtel kárpótoltatott, a belhivatalnokok is némi földdotációban részesültek, szintén a legsoványabb helyen; de a melyet úgy is ki tartoztak volna adni a közlegelőből, az országos törvény szerint.

A hitjavitást előzőleg Sályi róm. kathól. parókhia volt. A reformáció korában pedig a csaholyi uradalomhoz tartozván: reformáltatása hihetőleg a Csaholyiak pártfogása mellett történt s közvetlen reformátorai azok közül valók lehettek, kik a 2 erdődi s az óvári zsinaton jelen voltak. Kétségtelen, hogy előbb a lutheri irány terjedt el itt is, csak később — 1570 körül — váltván fel azt a kálvin-féle reformáció. Hajdan ez egyháznak főpártfogója volt a Chaholyi-, s ezen családba házasodott Brebiri Melith család, mint az a VI. cikkből is ki fog tűnni. Különben Sályi régmultjáról csak anynyit tudunk, hogy kezdet óta a szatmári ref. egyházmegyének egyik anyagyülekezete. Egyébiránt multjáról a nevezett egyházmegye jegyzőkönyvei — kivéve egyes házassági és válóperes itéleteket 1670 és 1720 közt, — mit sem jegyeztek fel. Későbbi sorsát az alábbiak tárgyazzák.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti némely események. A sályi ref. lelkészek név-

sorát 1691-ig nem ismerjük. Ekkor 1) Ináncsi András lelkipásztorkodik itt. 2) 1697—1705 körül Szőlősi András. Ezután ismét nem tudunk rólok 1724-ig. 3) 1724—43. Almási János, ki az ekkor itt is duló pestisben meghalálozván, a templomban temettetett el, miután egyházának is hagyományozott. Alatta az 1726-iki vizitáció a sályi ekkla birtokában mondja lenni Pátyod 1674-iki urasztali abroszát s harangját. 1727-ben „florens ecclesianak" nevezetik Sályi. 1732-ben a templom-épitésben tanúsitott buzgóságáért dicsértetik. 1736-ban pedig Erdőhegyi Zsigmond földesurat vagy csak előkelő nemest exkommunikálja a vizitáció, mivel ekklát követni nem akart. 4) 1744—47. Szatmári Sámuel egyházmegyei ülnök, kit 1746-ban minden ok nélkül el akart bocsátani az egyház; de a vizitáció nem engedte. 1744-ben egy 2 férjü aszszonyt illetőleg azt véleményezi a vizitáció, hogy előbb adassék át vármegyei hatóságnak, aztán döntse el az e.-m. konzisztórium, melyik férj tulajdonává legyen. Ugyanekkor egy 60 éves férfi volt itt exkommunikálva a miatt, hogy fiatal leányt vevén el feleségül, az attól született gyermeket sajátjának elismerni vonakodott. 1746-ban Dombrády János az egyház földeit elfoglalta s ugyanekkor 40 templomkerülő embert jelentenek fel a vizitációnak, kik megfelelő egyházi büntetéssel sulytattak. 5) 1747—48. Kecskeméti István. 6) 1749—68. Gáti János e.-m. ülnök, ki ellen 1766-ban hoszszú predikációja miatt panaszolnak; s ki innen 1769-ben Mikolába ment. 7) 1769—73. Szikszay István. 8) 1773—85. Komlósi András akadémikus pap, egykor németi tanár aztán csengeri lelkész, 1772-ben e.-m. jegyző s igen tudós, de a korhelységre való hajlandósága miatt gyarló ember. 9) 1785. Komlósi Sámuel, az előbbi fia, kit a vizitáció előtt azzal vádoltak, hogy azt állitotta, miszerint: a) cenzorai tudatlanok voltak; b) Jézusnak nem volt és most sincs emberi lelke. Ezen állitását nem is húzta viszsza, sőt azt igérte, hogy ezen tételről a pesti egyetem elé fog egy értekezést adni. E miatt a szószéktől el lett volna tiltva; de mivel a helytartótanács ekkor tiltotta el a rektorokat a kathedrától, nem lehetett ezt tenni, nehogy a templomi szolgálatok fennakadjanak. A következő e.-m. gyülés azonban hiva-

talától megfosztotta. 10) 1786—91. Kabay Ferenc e.-m. ülnök s akademikus pap Matolcsról, kinek özvegy Komlósiné és fiával sok baja levén, továbbá megunván a fizetése leszállitásán való törekvésben kifejlett perpatvarát a népnek, — elment. 11) 1791—94. Borbély János. Tanult Debrecenben s külföldön. Ide más traktusból jött s a nép kedvelte; de a hatalmasabbak nem maraszták. 12) 1794—1803. Törös István. Előbb pataki diák, aztán csehországi, később mikolai pap, honnan Sályiba jött. 13) 1803—1805. Tóth István, előbb debreceni, aztán külföldi akadémiai tanuló. Pappá Sályiban lett s innen Krassóra ment s ott 1807-ben meghalt. 14) 1805—20. Nagy Gedeon. Tanult Patakon, aztán lett németi első tanitó s káplán és onnan Sályiba jött lelkészül. Széles szerint „egy theophilanthropus ember"; később aszszeszszor s esperes. 1814-ben panaszol épületeinek roszszasága miatt. Ugyanekkor a vizitáció fölhivja a földesurakat, hogy a konzisztóriumot a paplakon tartsák, a belhivatalnoki fizetéseket beadják, nehogy ezután is panasz legyen. Mindez nem használt. Nagy G. összeütközésbe jött a földesurakkal, kik az egyház vagyonával könnyelmű gazdálkodást űztek. Gondnoki számadás éveken át nem tartatott s e miatt az egyházmegye kiküldé ugyan megszámoltatás végett Inczédy József lelkészt és Ajtay Károly világi egyént; de a számadás vizsgálat még 1820-ban sem volt befejezve. Az esperesnek e miatt a sályi egyházhoz intézett dorgáló pásztoráléját Majos Ádám főgondnok ki sem hirdette; sőt még ő vádolá Nagy G.-t titkos konventikulumok tartásával stb., ki ezek miatt a tömeges marasztás dacára Gacsályba ment. A régi anyakönyveket ő szedte rendbe, sőt lemásolta és az egyház mindennemű javáért igen buzgott. (Láss róla e mű 205. stb. 320. lapján.) 15) 1820—27. Kovács Mihály. 1824-ben fizetés-csonkitásról panaszol a vizitáció előtt. Ugyanekkor az egyház 2500 váltóforintjának behajtására egyházmegyei segélyt kér. 16) 1826—32. Geczeő István. 1826-ban 80—90 szekér széna-fizetését 5 szekérre akarták levonni. 17) 1832—37. Jankay Dániel, ki mint ökörítói pap szerencsétlenségből testvérgyilkossá lőn. 18) 1837—45. Lukács István, ki mint kocsordi pap halt meg. 19) 1845—51. Nagy Lajos, ki mint e.-m. főjegyző

s angyalosi pap halt meg. 20) 1852—60. Bakó Lajos, előbb angyalosi pap, ki mint kisari lelkész halt meg. 21) 1861—71. Zámbory Sándor előbb kisari, végre fülesdi lelkész, hol meg is halt. 22) 1871 óta Bartha Mór az egyházmegyének az e.-ker. gyűlésen egyik képviselője. Született Fehérgyarmaton 1831.; tanult szülőföldén a rhetorikáig; 1841-ben Patakra ment s onnan az I. honvédvadászezredbe állt s 1849. jan. 5. a bártfa-szorosi kémszemlei csatában több sebet kapott, majd fogolylyá lett s okt. 6. „Gelleitschein" mellett elbocsáttatván, nov. 1. már Patakon volt, honnan 1852-ben Szigetre ment algimnáziumi tanárnak, onnan 1854-ben ismét viszszament theologusnak Patakra, majd október 1. Debrecenbe, a hol esküdt diákká s a „nagy-septimá"-nak nevezett osztály köztanitójává lett. Erről lemondván, magán-nevelősködött; 1856-ban a papi vizsgát letette és a Mészáros I. esperes káplánja s a gimnáziumban katekheta lett Szatmárt, honnan 1857. Fülesdre jött papnak, mit Sályival cserélt fel.

III. Iskolaügy és tanitók. A külön tanitóság Szőlősi András munkássága folytán szerveztetett 1703-ban; azelőtt hihetőleg itt is, mint másutt. a lelkészek tanitották az iskolát. 1703 körül az iskola következőleg volt osztályozva: a) Abecisták. b) Lektorok. c) Rudimentisták. d) Etimologisták. Menynyiben felelt pedig meg az iskola az egyházkerület által 1795. kiadni megkezdett s a későbbi egyházhatósági tantervek követelményeinek, arról nincs tudomásunk, csak anynyit mondhatunk, hogy a sályi iskola is egyike volt a gimnáziumot utánzó kisebb iskoláknak s később — 1795. — midőn a latin nyelv tanitását beszüntette az egyházmegye, Sályi — talán mint uras hely, — egyike volt azon helyeknek, hol a latin nyelv tanitása továbbra is engedélyeztetett. A tanitók csaknem a legújabb időkig többnyire theológiát végzett ifjak voltak, kik egyik-másik főiskolából „academica promotiora" jöttek ki ide. Neveiket különben nem ismerjük s róluk csak 1725 óta van tudomásunk, jelesül: 1) 1725—26. Ecsedi István. 2) Az 1726-iki vizitáción a rektort dicsérik. 3) 1727-re nem marad meg. 4) 1727. Bodoki Sámuel. 5) 1729. a rektort dicsérik. 6) 1730—33. Fányi N. A vi-

zitáció kóborlásért feddi s 1732-ben azzal fenyegeti, hogy ha legalább 5 tanitványa nem lesz: elbocsátja. 7) 1733. nincs szó a rektorról. 1734-ben csak maradása emlittetik. 1735-ben jó embernek mondja a vizitáció a tanitót; de iskolája nincs. 8) 1735—36. T. Szatmári János tanitót dicsérik. 9) 1737. Miszti István. 1738—39. a tanitót dicsérik; de nem marasztják. 10) 1739—43. Várady Jánost dicsérik. 1743—44. Técsi János. 12) 1744. Szoboszlai N. 13) 1745—48. Sályi Ferenc. 1746-ban nem javalja neki a vizitáció, hogy oly helyen megmaradjon, hol a kegyes predikátort ok nélkül elbocsátják. 14) Csekei János. (?) 15) 1749-ben Fányi János, ki rosz tanitó levén, 1751-ben elbocsáttatott. 16) 1755—59. Tegze Pál, ki részeges levén, elküldetett. 17) 1759—61. Kovács István. 18) 1761. Várady György; ki rosz tanitó volt. 19) 1762. Lengi Miklós. 20) 1763. Intze Sámuel. 21) 1764—67. Biró Péter. 22) 1767—71. Galambos Pál. 23) 1771. Geczö János. 24) 1772. Kósa János. 25) 1775. Szabó István. Ki korhely tanitó volt. 26) 1776—87. Pataki Mihály. 27) 1787—91. Kovács Márton. 28) 1791—93. Vincze János. 29) 1793. Lovas Sámuel. 30) 1794—98. Homoki István. 31) 1798—1801. Lőrinczi Sámuel, kit előbb dicsértek s azután hanyag lett. 32) 1801. Párizs Ferenc, korhely tanitó. 33) 1802—1804. Kató Ferenc, szorgalmas tanitó. 34) 1804—11. Kazai István, ki hivataláról lemondott, melyet becsülettel viselt. 35) 1811—14. Mándy István, korhely tanitó. 36) 1814—18. Varga István. 37) 1818. Réz István. 38) 1819—24. Adorján Mihály, ki szorgalmas tanitó volt. 39) 1824—29. Lovas Dániel, ki szintén szorgalmas tanitó volt. 40) 1829—32. Rákóczy Mihály. 41) 1832—35. Nyilas József. 42) 1835—37. Kézi Balázs. 43) 1837—40. Szabó József. 44) 1840—43. Sinka Gábor, ki itt halt meg. 45) 1843. Horváth István. 46) 1844—48. Abosi Márton. 47) 1848—52. File János. 48) 1852—56. Filep István. 49) 1856. Juhász József. 50) 1861 óta Balsai Csombók Mihály.

IV. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden örökséggel biró gazda ad 2 kereszt búzát s 9 polturát; ha búzája nincs, 1 frtot. A zsellér 1 kereszt búzát vagy 22 poltrát. 2) Minden gazda

ad 1 boglya szénát. 3) Annyi fát (talán az egyház erdejéből), a menynyi elégséges. 4) Minden nyomáson van 2 parókhiális szántóföld, melyet 2-szer megszántanak s a lelkész búzájával bevetnek. 5) Használ 1 kertet a Nagykerten. 6) Halotti predikálásért 1 frt.; keresztelésért 1 tyúk s egy kenyér; esketésért, ha paraszt 1 forint, ha nemes, a mint megegyezhetnek. (Későbbi kéz: háznál 1 tallért.) 7) A pátyodi ekkléhoz Gyáni Györgyné által hagyományozott féltelek 9 db. szántófölddel, mig valami vér (rokon) kiváltja, a midőn árán úrasztali készletek szerzendők. 8) Az özvegyek adnak 5 sing vásznat, melynek $^1/_3$-a tanitóé. (Bélteki Matricula usualis 75. lap.) 1801: 28 váltófrt.; 127 kereszt búza; 26 köböl vékás élet; 76 szekér széna; 44 szekér fa; 17 v.-frt. stoláre; 3 fordulón 7—7 köblös föld, melyet az egyház szánt. 1875-ben: keresztes életből 30, vékás életből 35 köböl búza; készpénzben 300 frt. o. é.; 53 hold föld egy tagban melynek adóját 9 holdén kivül a lelkész fizeti; 12 öl tüzifa; 30 frt. stoláre.

b) Tanitói fizetés: 1705: 1) Minden ember ad 2 véka búzát, a kinek ekéje nincs, 1 vékát: a zsellér $^1/_2$ vékát. 2) Minden gazda ad 12 dénárt. 3) Kétszeri sorfőzés. 4) Fát adnak elegendőt. 4) Tandijul: abécistától a lektorig 16 polt., rudimentistától 25 p. etimologistától 150 den. (B. Mat. us. 75. lap.) 1801: Készpénzül 12 váltófrt., 40 köböl vékás élet; 12 szekér fa; tandijból 35 váltófrt. 1875: vékás fizetésből 35 köböl vegyes búza; pénzül 18 frt.; 6 öl tüzifa: 26 és $^1/_2$ hold föld; tandij és stoláre 35 frt. (1875. évi összeirás.)

V. Egyháztanács és gondnokok. Az egyháztanácsot hajdan Sályiban is a földesurak s a polgári elöljárók helyettesitették. Majd az 1734-iki b.-kereszturi konvent után valamikor gondnok is választatott s ez lett az egyház gazdája, pénztárnoka s az egykor e minőségben szolgáló egyházfinak csak alsóbb rendű szerep maradt. Az egyháztanács még körül-belől később állittatott fel s kezdetben maga egészitette ki magát; 1860 óta a nép választja. A multban úgy az egyháztanács, mint a gondnokok az egyház érdekei iránt — tisztelet a gyér kivételeknek — kevés hűséget, még kevesebb buzgóságot tanú-

sitottak; sőt némelyikkel az egyháznak éppen perelnie is kelle. Hajdan úgy látszik 2 gondnok volt, a földesurak s a közrendű népből. Emlékezete a következő gondnokoknak maradt fenn u. m. 1794. a) Balla András és Biró Mihály, kik a régi templomot kitoldatták s új székekkel láttatták el. b) 1795. Domahidy László és Cséke György, kik templomszékosztályt csináltak, a háboritók elleni erős kötéssel. bb) 1801. Fogarassi János. c) 1815. stb. Majos Ádám. d) 1820—22. Csaholyi Zsigmond. e) 1822—24. Bada László. c) 1824—33. Horváth Ádám, ki az ócska templom, paplak és iskolán javitásokat tétet, molnárházat, cinterem- és parókhiális keritéseket épittet. g) 1833/4. Csaholyi Zsigmond, előkészületeket tesz az új templom épitéséhez. h) 1834—36. Sulyok Gedeon. i) 1836—38. Domahidy András. k) 1838—44. Majos Ádám, ki folytatja az 1835-ben megkezdett templomépitést. l) 1844—46. Kolláth József. m) 1846. Domahidy András. 4) 1847—51. Sulyok Ádám, helyettese — mig ő az erdélyi hadjáratban részt vett — Szilágyi József. Ezek mind főgondnokok voltak. o) 1851—55. Simon László. p) 1857/8. Stépán Antal. q) 1860/1 Ináncsi József. r) 1861—65. Nagy Dániel fő- és Czibere Zsigmond algondnok. s) 1866. Végh Gergely, ki megkezdi az egyház földeit ismét közerővel munkáltatni. t) 1866—70. Zoltán László főgondnok. x) 1870/1. Ináncsi Benjámin. y) 1871—72. Sulyok Ádám főgondnok egy „kiáltványt“ bocsát ki az egész hazába, a vizár által sulytott sályi egyház felsegélése ügyében; de a szép eredményt — a 2000 frt. begyülését, — nem érte meg. z) 1872—75. Badar András f.-g. u) 1866—67. Zoltán László f.-g., ki 120 frtot jövedelmező repcemunkáltatást végeztet. v) 1877. Simon Benjámin egyedül maga tétetvén gondnokká, az egyháznak már-már veszendőbe ment pénzeit behajtatja, a tornyot bebádogoztatja s az egyház érdekében kiválóan buzgólkodik, hiven támogattatva Fási István presbiter által.

VI. Templom, torony és harang. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek; ingatlan és ingó javak. A sályi egyháznak a szomszéd egyházak templomairól következtetve, egy régi s alkalmasint csúcsives temploma volt, melynek helyét most már talán egé-

szen elmosta a Szamos. E templom hihetőleg a XV. század második felében épittetett. 1794-ben kitoldják és megújitják; 1824—33. ismét némi javitást tesznek rajta. Majd azon félelemből, hogy a Szamos elmossa, egy új templom épitéséhez tesznek készületet. A közbirtokosság felajánlja szerződésileg a regálét a templom épitési költségeinek fedezésére; de Stépán Márk és a külbirtokosok ellenszegülnek. 1835. jan. 28. szerződést kötnek Szentkutai János szatmári épitőmesterrel igérvén neki 4000 váltófrtot. Ez évben megkezdték az új templom épitését, ovál alakban félkör ablakokkal s 1841-ben falait egészen fel is rakták s Ozsváth Ferenc n.-károlyi ácscsal — a tojásalakú épületre — kupola-alakú fedelet rakattak, mely 4741 frtba került. A kupola tetejére Kirchner szatmári bádogos csinált egy urnát 150 frtért, mely föltétetvén, örömére egy 97 frt. 10 krba kerülő lakomát csaptak. Az 1845. aug. 17-iki határzattal az ócska templomot elbontották s székeit az újba áthordván, az istentiszteletet abban elkezdették. 1846-ban már kitünt a templom kupola-fedelének czélszerűtlensége s hibás volta, a miért az ácsot be is akarták pereltetni. Aztán a torony épitéséhez fogtak. E torony félig be van épitve a templomba, egyszersmind annak homlokzatát képezvén. Ez egy kissé kirúg a templom épületéből s rajta a templom főkapuja s oldalt a torony- és karzatba vezető csigalépcső ajtaja nyilik. A főkapu felett ismét 1 félkör ablak s a felett 2 — szorosan egymáshoz illesztett — csúcsives ablak nyilik. A templom falrakása fölött a torony 8-szögű sugara emelkedik föl csúcsives ablakaival, mely 1856. készült el s ideiglenesen Ecsedi Antal (112 frtért) egy deszka-kúppal födte be. Majd 1862-ben a templom kupolás teteje rothadni kezdvén, Vida István t.-szalkai ács azt leszedte s helyette a templom alakjának megfelelő magas sörényes tetőt készitett. Ugyancsak ez idő-tájon (1861—65.) a templomba csúcsives boltozatot húztak, mely a torony aljából alakitott karzat- s az átellenes templomfalra támasztott kereszt- vagy gerinc-bordákon nyugszig. 1857/8. a toronyba a harang*) is föltétetett; 1877. pedig az

*) Sályinak eredetileg 2 harangja volt „In honor. sanct. trinit. eccl. Sályiens. curavit Ao. 1766.“ és „1783.“ felirattal. Ez utóbbit 1849-ben a haza oltárára

ideiglenes tető lebontatván, Birta Gáspár kőmives, Tar Sándor ács és Fischer Lipót bádogos, f.-gyarmati mesterek a toronyra egy bádogos sisakot készitettek. Ez, minden fuvar-, koszt- és napszámon kivül 1000 frtba került, melyből 120-at a lakosság, 100-at pedig Cséke György és neje Szilágyi Petronella adtak.

Urasztali készletek. 12 db. részint abrosz, részint kendő. Ezek közűl kiemelendők: 1 fehér selyem felső teritő, sárga selyem-rojttal, selyem-himzéssel és aranycsipkével „a sályi ref. ekkla asztalának diszére készitette Majos Eszter 1715. Megújittatták 1859. jun. 8. Domahidy András és Maróthy Anna.“ 1 kenyértakaró-kendő aranyhimzéssel; „A Chr. (istus) Sz. Teste takargatására a sályi Eccl. készitette Orbán Kata aszszony 1716.“ 1 szögletein és szélein is aranynyal himzett kendő, közepén egy szintén aranynyal himzett s fiait melléből tápláló pelikánnal s ezen körirattal: „Anno 1729. die 17. mensis Apr. T. N. Erdőhegyi Miklós úr feleségével Erzsébet aszszonynyal.“ 2 más szintén aranynyal himzett kendő stb. 2 cin-tányér. Egyik csipkés széllel s ezen felirattal: „L. Sulyok Juliánna sályi ekklának adta 1788.“; más kerek, lapos tányér, hátlapján 2 koszorúban L. S. T. és C. B. D. betűk. 1 négy darabból álló s csavarral összetartott ezüst kehely, dúsan aranyozva. A kelyhen féldombor fej van, szárán szintén ilyenek, talpa felső részén finom művű virágkoszorú; alsó lapján pedig olvashatlan karcolás. 4 cinkanna. Az egyiket (2 és $^3/_4$ itcés) „Sályi ecclesiae Pótor András vötte 1686.“; a 2-ikat (8-szögletes és csavaros födelű) Dombrádi János és neje Erdőhegyi Zs. csináltatta 1747.; a 3-ik $^7/_4$-es, fedelén 1 cimer és M. és K. T. betűk vannak; a 4-ik $^5/_4$-es, felirat nélkül.

Egyházi és iskolai épületek. A régi paplak azon telken feküdt, a mely most Majos-kuria s a melyet 1667-ben vett az egyház brebiri Melith Zsigmondtól. E telken 1815/6. épitettek paplakot, melyet 1835-ben Majos Ádám kicserélt; adván érette 2 telket, a mely most parókhiális telek és templomhelyül szolgál s 60 ezer téglát,

tették. 1863-ban Zámbory S. lelkész hirt vett róla, hogy az aradi várban van; Domahidy András pedig felajánlotta, hogy saját költségén megnézi, csak hozasssák haza, ha a sályi ekkláé lesz: de az egyháztanács ez ajánlatot el nem fogadta.

továbbá az egykori parókhiális házban 5 évi ingyen lakást. E cserét az egyházkerület sem hagyta helybe; de ennek dacára a cserélő birtokában maradt. Az 5 évi ingyen lakás letelvén, a lelkész béres házban lakott s a cserélt telken a jelenlegi paplak építéséhez csak az ócska templom elbontása után fogtak s 1847-ben készült el. 1868-ban a vizár a parókhiát is ellepvén, Zámbory S. lelkész családjával a paplak padlására menekült s ott kelle pár napot töltenie. Ekkor — minthogy a vizár megrepesztette a falakat, a kéményt faoszlopokkal kelle föltámogatni; a papi melléképületek pedig leomlottak. A paplak még ez év- és 1872-ben teljesen kijavittatott; a melléképületek helyett pedig ágasokra fából készitettek másokat. A tanitói lak és iskola szintén az ócska templom közelében feküdt s 1815/6. már renováltatott. Majd a templom közelében egy új iskola-telek szereztetvén, arra Sturzuj Mihály épitőmester 1875-ben egy az orsz. törvény kivánalmainak megfelelő iskolát és tanitói lakot emelt, mely a fuvar és gyalogszeres napszámon kivül 1600 o. é. frtba került. A parókhiális telek 1650 □, — a régi iskola telke 650, — az újé 900 □ öl. Az egyház korcsmaháza, pincéje és szárazmalma a „Vigi-Megyes temető“ helyén a falu között. *)

Egyéb ingatlan birtoka a sályi egyháznak a) a közvetlen egyházi birtok: 41,630 □° szikes szántóföld, melyet a jogtalanul elfoglalt „Erdőreketytye“ helyett adtak. b) Lelkészi állomány: 59,424 □°, melynek $^1/_5$-e kaszáló. c) Tanitói állomány: 30,213 □°. d) Az új temető távol a falutól a Szamoson kivül, 1853-ban nyittatott. e) 800 □° faiskola ugyanott. Ingóságok: 4 db. anyakönyv, 1769-, 1815-, 1839- és 1868-ban kezdve; 4 db. körleveles és tanács-jegyzőkönyv; 1796-, 1829-, 1835- stb. években kezdve; 2 db. alamizsnás diárium 1822. és 1867. kezdve; az egyházkerületi jegyzőkönyvek 1860, az egyházmegyeiek 1871 óta s egyéb nyomtatványok stb. Végre 1 egyházi és 1 parókhiális pecsét 1833-ból. (1877. októb. 28. ösz.-ir.)

*) Van még az egyháznak egy ó-temetője a mostani parókhia mellett, mely 1853-ban ugyan bezáratott; de árvizes időben most is használják. A reformáció óta zavartalanul birtokolt „Erdőreketytyét“ elfoglaló s rajta osztozkodó földesurak már részint kihaltak, részint vagyonilag is elpusztultak.

VII. Népesség. 1801: Lelkek száma 634. 1877: . sz. 622, újházas 6, szülött 28, konfirmált 8, halott 26. Iskolások: 1801: tanuló 62. 1877: tanköt. 6—12-ig 34, isk. járt 63, részben járt 21.

61) Sima.

I. A község és egyházról általában. Sima fekszik a Szamosközön egy patak két partján, mely a Szamos árjaitól nyeri vizét s halait és tavaszszal s árvizkor folyni is szokott. Határa nem nagy, de elég termékeny; egykor erdeje is volt. Hajdan Nagy- és Kis-Simára oszlott. Már 1237-ben van róla emlékezet, mint a Mikolay-család birtokáról. 1331. Szárazberky Mihály és László, Simay Mihály és Dienes két részre osztván, ez utóbbiaknak 5 gira finom ezüstöt tartoznak fizetni az előbbiek. 1339. Szárazberky László hamispénzverő simai részbirtoka Tamás erdélyi vajdának adatott. 1362. Szárazberky Mihály és Mikolai László s Tamás mag nélkül elhalt rokonuk János simai részjószágán megosztoznak. 1378. A Mikolay utódok ismét osztoznak simai jószágukon. 1393. Szárazberki Kemény Dénes is részt nyer Simában. 1406. Mikolay Miklós és Benedek a simai részjószág elfoglalása miatt Drágffy és Balk mármarosi vajdákat a királyi kuriára idézik. 1499. Perényi Gábor egy részére kir. adományt nyer. 1500-ban Báthori András által elfoglalt részét, ennek özvegye és fiai Mikolay Gergely- és Jánosnak viszszabocsátják. 1563. Ferdinánd Mikolay Zsigmond- és Miklósnak az egész Simára kir. adomány-levelet ad. 1650. Kemény János nyer benne részt. 1661. Mikolay Boldizsárt Sima birtokában I. Lipót megerősiti. 1810-ben a Mikolay-család s ennek lányutódi a Korda-, Szodoray-, Gáspár-, Mándy- és Szirmay-családok birják. Jelenleg legnagyobb birtokosai szintén a Korda utódok. (Szirmay Sz.-v.-m. esm. II. k. 209. lap.) Jobbágy község levén, 1848-ig földesúri hatóság alatt állott.

Egykor róm. kathól. egyház volt s mint ilyen, a szatmári főesperességhez tartozott. 1237-ben Mikolay Szathmár gróf fia Scebennán levő szőlője $^1/_3$-át a simai egyháznak hagyja. (Szirmay I. k. 4. lap.)

A reformáció bevétele itt, hihetőleg földesúri befolyás

alatt történt, még pedig alkalmasint a Perényi-, Báthoris legkivált pedig a Mikolay-család pártfogása mellett, mely családból csaknem a legújabb időkig az idősebbek viselték a simai egyház főgondnoki tisztét. Különben nem tudjuk megmondani, mikor választatott a legelső gondnok s az (1860 óta képviseleti alapon szervezett) presbiterium mikor állittatott fel legelsőben. Sima rég időtől fogva anyaegyház volt, sőt Gécz, mint filia, hozzátartozott egész 1722-ig. XVI. és XVII. századi életéből különben alig tudunk valamit; a sz. egyházmegye legrégibb jegyzőkönyveiben csak egyes válóperek vannak innen följegyezve 1670 óta 1725 tájáig. 1858-ban a lelkészi és tanitói hivatal elkülönittetvén, benne külön tanitói állomás szerveztetett.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A simai lelkészek közül a következők neveit ismerjük: 1) 1690. Mezei István. 2) 1712. Czégényi Mihály. 3) 1724. Bányai Mihály, kit gyanús erkölcsűnek mondanak. 4) 1728. Kaposi Mihály; részeges és verekedő voltáért letétetett. 5) 1719. Szilágyi Pál e.-m. ülnök. 6) 1730—35. Vári János. Az 1731-iki vizitáció megjegyzi, hogy tek. Korda Mihály úr a falu végén egy új parókhiális telket igért a régi helyett cserébe; de az ekkla nem fogadta el „quia familiae tres, Mikolay, Szodoray et Bogdány rem nondum litterariis instrumentis non firmavit.“ 1734. új parókhia épittetett. Ugyanekkor megjegyzi a vizitáció, hogy Kövér Jánost exkommunikálni kell, ha nem él úrvacsorájával. 7) 1735—39. Szentimrey István, ki innen Kisarba ment. 8) 1739—42. Szatmári M. János. 9) 1742—44. Gáthy János, kinek idejében a pestisben többen végrendelkeztek az egyház javára. 1744-ben Mándra igérkezett. 10) 1744—48. Kaszó István. Kövér J. és Szőke nevű még ekkor sem éltek úrvacsorájával. 1745. panaszolják a vizitáció előtt, hogy Korda Mihály úr 3 köblös föld mivelését igérte az egyház javára; de nem teljesitette. Az 1747-iki vizitáció meghagyja egy siketnek, hogy közel üljön a kathedrához, de mégis templomba járjon; 1748-ban pedig 2 embernek megparancsolja, hogy ha szénát nem adhat, adja a folyó árát. 11) 1748—52. Szilágyi Miklós. 12) 1752. Adorján

Mihály, ki 1753. Nábrádra igérkezett. 13) 1753—55. Fülei Sámuel, ki Ujfaluba igérkezett. 14) 1755—64. Vári György a szatmári iskola kontraskribája. Az 1764. vizitáción maraszták, de Lázáriba igérkezett. 15) 1764—66. Rápolti Sámuel, ki 1766-ra is marasztatott, bár „egy valaki gyertyával is kereste benne a hibát.“ 16) 1766. Radnóti János. 17) 1767—74. Átányi János. 18) 1774—79. Geczeő János, ki innen Lázáriba igérkezett. 19) 1779—86. Vári György e.-m. ülnök, ki Lázáriból jött viszsza s Homokra igérkezett. 20) 1786. Főző József; ki Czégénybe igérkezett. 21) 1788. Sz.-németi Zsombok Ketzely Ferenc. 22) 1789. Bora János, ki 1791. Hodászra ment papnak a Nyirbe. 23) 1791—94. Szilágyi András. 24) 1794—99. Zágonyi Imre. 25) 1799—1806. Csepelyi Mihály, ki gyenge szavú volt. 26) 1809—12. Ismét Balla János, ki Udvariból jött viszsza. Jelentik ellene, hogy a szokástól eltérőleg katekhizmusi tanitásaihoz textust veszen. 1811-ben panaszolja, hogy Korda Zsigmond földesúr a kis vékával fizeti, e mellett 2 véka búzáját elfogott. Mivel pedig magát az egymással versengő két földesúri udvar között fenntartani nem tudja s gyakori mámoros állapotát panaszolják: változni kiván. 27) 1812—18. Kiss Mihály, ki mint jó pap és jó tanitó, folyvást kedvességben volt. 28) 1818—22. Sajókazai Kazay István, kit mint kedves papot, értelmes és szorgalmas tanitót, dicsér és sajnálva bocsát el a nép, de mivel előbb Kordáné, majd Korda Mihály gyűlölni kezdették; kitér előlök és változik. 29) 1822—26. Sinka Gábor, mint jó pap és szorgalmas tanitó, holtig marasztatott; de mivel melle gyenge, oly egyházba kivánkozik, hol tanitó is van és énekelni nem kell. 30) 1826—30. Kósa Ferenc, ki mint pap és tanitó, egyiránt kedves volt s egyszersmind mint költői tehetségű ember, ügyes versiró is volt. Meghalt félidőben s esztendejét a szomszéd papok töltötték ki. 31) 1830—36. Tárczay László. 32) 1836—41. Barla Szabó András. 33) 1841—54. ismét Tárczay László. 34) 1854—69. Fejes József előbb szatmári segédlelkész; elment Atyába. 35) 1869—77. Szabó András. Jött Atyából s itt meghalt. 36) 1878. Cseke Bálint, jött Kisszekeresről.

III. Tanitók és iskolaügy. Simában a lelkészek voltak az iskolatanitók egész 1858-ig, a midőn Fejes József lelkész buzgó közremunkálásával az egyház iskolahelyiséget nyervén, a tanitói állomás a papi hivataltól elválasztatott. 1858. ápr. 16-tól 1861. április 4-ig legelső tanitó lett Gaál Lajos. Jött Szamosbecsről s mint jó tanitó, előlépett Kisnaményba. 1861—64. Szabó Antal; jött Kisnaményból, ment Zsarolyánba. 1864—66. Szabó János; jött Istvándiból, ment Borzovára. 1866—69. Kalydy Lajos; jött V.-oroszból; ment Jánkra. 1869—71. Kemenszky Dénes; jött Penyigéről; ment Szamosbecsre. 1871—72. Bólyáky Elek; jött K.-Tótfaluból s itt meg is halt. 1872. ifj. Kalydy Lajos; jött a s.-pataki tanitóképezdéből s jelenleg is szolgál.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1700 után: 1) Minden szántóvető gazdától 4 kalangya, vagy ugyananynyi véka búza. 2) 1 boglya széna. 3) 1 szekér fa. 4) A kik nem szántanak, 2 véka búzát fizetnek. 5) Guzsalyos özvegyektől 4 sing vászon. Vári úr hivásakor igértek 12 frtot. T. Korda úr fizet 4 frtot. Szántóföldek: 1) A Halom mellett; 2) a szép helynél; 3) a Kenderhelyen; 4) a Tó mellékén; 5) a Jakab Cseregazzán; 6) ismét a Tó mellett. (B. Matr. Us. 88. lap.) 1801: Szemes élet, búza, tengeri 29 kököl; széna 10 szekérrel; fa 20 szekérrel; 2 fordulón 3 köblös szántóföld, őszi és tavaszi szántással; kenderföld; stoláre 2 frt.; tandij 1 v.-frt. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 38 köböl búza; 100 frt. o. é. szénaváltság; zsellérektől 16 frt.; 8 öl kemény tüzifa, 14 hold s 282 □ öl szántóföld; 3 h. s 1382 □ öl rét, 1600 □ ölével; a temető füztermésének $^2/_3$-a; 4 db. marhalegeltetési jog; stoláre. A földek adójából 6 holdért az egyház, a többiért a lelkész fizet. (1875. ö.-i.)

b) Tanitói fizetés. 1874: 12 köböl tisztabúza; 4 öl kemény tüzifa; 12 hold s 1438 □° szántóföld s 1 h. 1404 □ öl rét 1600 □ ölével számitva; a sz.-földek adóját azonban a tanitó fizeti, a rét adóját pedig az egyház; a faiskola és az új-temető füztermésének részbeni haszna; tandijban minden iskolástól 40 kr., 1 zsák java csős tengeri s 1 csirke; stolárék. (1875. ö.-i.)

V. Templom. Urasztali készletek. Harang. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A simai ref. templomot dr. Henszlman I. igy irja le: „A simai egyház legrégibb a szamospartiak között s a XIII. századból való. Egyetlen 21′ 3″ széles, 26′ 5″ hoszszú hajójának főhomlokzatán két diagonál támot látunk, mely közt középen nyilik ugyan a csúcsivvel zárt; de még a románizlésü épszögü oldaltagozattal biró kapu, sőt e kapu fölött méginkább román, mint csúcsives, csúcsot is láthatni. A hajó déli oldalán van 3 félkörbe zárt keskeny ablak-köz belső tám nélkül. A diadaliv 26′ 5″-nyi vastag, melynek külsőleg 2 egyenes állású tám felel meg. A hoszszentély 7′ 1″-nyi hoszszával igen kurtának mondható, szélessége 14′ 5″. Erre következik a félkörü, tám nélküli apsis, melynek fentője 6′ 1″. Ezen apsisban a vidéknek szokása ellenében 2 ablak látható, egyike észak-kelet felé, másika dél-kelet felé nézvén. A szentély déli falában ó idomú papiszék is látható, 2 románkorú oszloppal elválasztott helylyel, melynek mindketteje 3-szöggel van födözve. Régi a szónokszék is.“ (Archeolog. közlem. IV. k. III. füz. 153. lap.) E templom többször volt fedelezve, vakolva és meszelve. A templom-kapuzat felett a fedélből egy kis torony nyúlik föl, melyben 1 régi harangocska függ. A cin-terem egykor temető volt.

Urasztali eszközök: 2 db. ezüst-tányér ékes cirádákkal, a Korda-család hölgyeitől; 1 aranyozott ezüst pohár ezen felirattal: „Hoc poculum ad usum saacrae Ecclesiae Simaiensis dedicat G. D. Georgi. Mikolay et uxor Elisa. Vitkay in A. 1709.“; 1 db. Bécsben készült ezüst-kanna „Korda Therézia“ fölirattal, évszám nélkül; 1 ón-kanna „Sigismundus Kende 1688.“ felirattal; 1 keresztelőskor használt cin-tál és aranyozott pohár; 2 sáhos abrosz; 1 vörös csikú sáhos abrosz; 1 virágos szegélyü kendő; 1 himzett kendő „Bay Erzsébet 1729. máj. 30.“ fölirattal; 1 aranycsipkés kendő „Korda Therézia“ névvel; 1 tüll-kendő arany-virágokkal; 1 szőnyeg, mely mindig az egyszerü úrasztalon áll s Kürthy Endre és neje Uray Vilma ajándoka.

Egyházi és iskolai épületek. A parókhiális

telek állitólag az ős Mikolay-Korda kuriából elszakasztott s mintegy ½ holdnyi terület, melyen a paplak 2 izben épittetett újonnan, 1734-ben és 1840-ben, kőből és vályogból a Korda urak szivességéből. Van benne 3 lakszoba, konyha és kamara. Zsindely fedélzete elavult. A melléképületek mind teljes megújitásra várnak. A tanitói lak és iskola a templomtól kissé távol egy lakszoba, konyha-, füstház- és tanszobából áll; a legszükségesebb melléképületei tűrhetők. Ugy ezen épületek, mint a templom a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan javak. Közvetlen egyházi birtok: 4 hold s 391 □ öl szántóföld; 6 h. s 990 □ öl rét; lelkészi állomány: 14 h. s 282 □ öl sz.-f., 3 h. s 1382 □ öl rét; tanitói áll.: 12 h. s 1438 □ öl sz.-f. és 1 h. s 1404 □ öl rét, mind 1600 □ ölével sz.; az új temető, mely a Korda-család állománya.

Ingóságok. 3 db. anyakönyv; 1736-, 1786- és 1839-en kezdve; 2 db. egyházi tan.-jegyzőkönyv 1819- és 1860-on kezdve; 2 db. körleveles és régibb tan.-jegyzőkönyv; 1 alamizsnás diárium; 1 gondnokszámadási j.-k. Egyházmegyei s kerületi jegyzőkönyvek, névtárak s más nyomtatványok.

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma: 212. 1848: lelkek sz. 340. 1875: lelkek sz. 303; születtek sz. 17.; újházasok sz. 3; halottak sz. 20. Iskolások: 1801: 8. 1848: iskol. járók sz. 10; iskolázatlanok sz. 29. 1875: isk. kötelesek sz. 33; isk. járók sz. 20; részben isk. 1; iskolázatlan 12. (T. t. E. K. Névtár.)

62) Sonkád.

I. A községről általában. Sonkád fekszik a Szamosközön a Túr vize mellett; agyagos földje tisztabúzát bőven terem; szénatermő helyei szintén vannak. Hajdan csaknem mindenütt erdőség környezé, melyből még 1810-ben a Túr, Gorond, Éger erdeje fennállott s a Cserköz nevü erdőt pedig a szomszédközségekkel közösen birta. A forradalom óta ezen erdőket majdnem teljesen lepusztitották. Határát a Túr sokszor elönti és kisoványitja; mert ennek vize más vizekkel ellentétben nem

kövérit, hanem soványit. Hajdan Sonkád a csaholyi uradalomhoz tartozott és Chegyesnek is neveztetett. 1426. Chaholyi János birta és határát is járatta. 1463. Cható Gergely, 1479. Kenderes János, benne részjószágot nyertek. 1547. Chaholyi Imre leányi, 1568. a Melith fiak — Chaholyi Anna gyermekei, — 1569. Sulyok István mint szintén Ch. A. fia, — lettek a sonkádi jószágba beiktatva. Később is ezen Chaholyi örökösök voltak földesurai, igy p. a Bethlenek és Perényiek; 1810. pedig Sulyok Ferenc, gf. Teleki László, Way Ádám, Kállay Péter, Kerekes Mihály, Kürthy György, Eötves, Makay és több nemesek. De ezen családok a gf. Teleki házat s a Makay családot kivéve zsidó kézre juttatták birtokaikat. (Szirmay Szatmárv.-m. es. II. k. 264. lap.) A határszabályozási pert ugyanezen földesurak kezdték meg 1836-ban, s az csak 1868-ban fejeztetett be. Sonkád bár viz és erdők közé volt rejtve, mindazáltal nem kerülhette ki a Szamosközön csatangoló hadak pusztitásait. A többek közt a szatmári német várőrség is megsarcolta, mint ez az 1662-iki megyei vizsgálatból kitetszik, tevén benne 250 ft. kárt. (Act. pol. fascic. 17. Nro 145. 1662.) — De nagyobb volt ennél 1717-ben a tatárok által okozott romlása. A lakosok minden javaikat a templomba hordták s ott védték magokat; de hasztalan, mert a tatárok a tetőzetet felgyújtván, mindent elhamvasztottak. — A pestis és más járványok szintén nem kerülték el; igy legközelebb 1855. és 1872—73-ban a kholera. — 1849-ben a búza veszett ki; 1851-ben a jégeső; 1863. a nagy szárazság; 1874. a vetések nagy részben kipusztulása; 1876. a búzát és répát pusztitó fagy sújtották Sonkádot.

II. Az egyházról általában. A hitjavitást előzőleg (a Schem. cleri Szatmár. 1864. 154. l. szerint) róm. kathól. egyház volt; de ezt a Beregből kiindult reformáció meghóditván, a beregmegyei egyházakhoz csatlakozott s 1595-ben már egyike a beregi ref. egyházmegye nagyobb gyülekezeteinek. Ez egyházmegyéből csak az 1821-iki koordinációkor kebleztetett át a szatmáriba. — Lelkészei egyszersmind az iskolát is tanitották; de már 1601-ben a beregi traktus jegyzőkönyvében egy sonkádi rektor neve föl van jegyezve, miből jogosan lehet következtetni, hogy

ekkortájon a papi és tanitói hivatal el volt különitve. Ezen elkülönzés azonban később megszűnt, mignem 1780-ban a két hivatal véglegesen elkülönittetett. — Különben ez egyháznak a XVI—XVII. századi életéről sem sokat tudunk. A beregi traktus jegyzőkönyvei egypár lelkész és tanitó nevén kivül, úgyszólván csakis 6 válóperről emlékeznek innen, 1600-tól 1754-ig; 1754-től napjainkig Sonkád egyike a békésebb egyházaknak; templomszékper is csak egyetlen egyszer volt benne. — Az egyház kebli ügyeit itt is a földesurak tisztei s a polgári elöljáróság intézték a lelkészszel együtt, és tulajdonképeni egyházi előljáró csak az egyházfi volt, mindaddig mig gondnokot s presbitereket nem választottak; de ezen választás idejét itt sem tudjuk. Az egyháznak egykor igen buzgó pártfogói voltak itt a Chaholyi örökösök; kivált a Bethlen, Sulyok és különösen a Teleki-ház, mely utóbbi itteni birtokaiból dézmát, s malmából a Túron szabbathálét adott a papnak; de a nép által a „marasztáskor“ gyakorolt belhivatalnok-hivási jogba is, magának befolyást követelt.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A sonkádi lelkészek névsorát 1595-ig nem ismerjük; sőt azután is csak egy 2-nek nevével találkozunk egész 1754-ig, jelesül: 1) 1595. Nagyari Mátyás. 1597-ben ismét van szó a sonkádi papról s hihetőleg az előbbiről. 2) 1799. jan. 3. a vári gyűlésen fölavatják Óvári Bálint sonkádi papot is, ki az 1600 márc. 17-iki e.-m. gyűlésen nincs jelen. Az 1607. jan. 17-iki gyűlésen a sonkádi pap — hihetőleg ismét ő — nincs jelen. 3) 1754. Némethi Pál, ki jövőre is meghagyatik. Az egyházban minden jó rendben van, csak az épületekkel nem gondolnak eléggé. 1755. febr. vizitáción „minister et ecclesia laudabiles.“ 4) 1776—78. Becske István. 5) 1779—86. Kiss János, ki kedvességben van 1784-ig, amidőn többen feltámadnak ellene, kik között Vinter József tiszttartót nevezi legnagyobb ellenségének; a midőn egyszersmind az ellenségeskedés okát igyekszik megmagyarázni. 1786-ban csakugyan sikerült őt ellenségeinek kitúrni, bár a vizitáción jól nyilatkoztak felőle. E miatt gf. Teleki József neheztelését fejezé ki, minthogy a lelkész-változtatás az ő — mint főpátronus — meghallgattatása nélkül történt.

6) 1787—94. Zenczi Imre e. m. tanácsbiró. 1787. októb. 18. gf. Teleki József fölkéri Kondor Balázs beregi esperest, hogy azon egyházakban, melyekben neki birtoka van, a lelkészt tudta nélkül ne változtassák. 1793-ban már Z. I. beteges; sőt remény sincs életéhez, de azért gf. Teleki J. parancsára megmarasztották. 7) 1794—1804. Kiss János, ki mind végig nagy kedvességben van. Egyik földesúr — Sulyok János — ugyan panaszkodik ellene 1803-ban; de a nép szereti; azonban a 2 belhivatalnok a legnagyobb viszályban volt egymással s egyik sem akart maradni, ha a másik ott marad: ennélfogva K. J. elment Munkácsra. — Ez idő alatt az egyház kevés kivétellel csendes. 1801-ben Kondor Pál kurátort s Tóth István egyházfit dicséri a vizitáció, kik buzgók az egyház ügyeiben. Az egyház jövedelme ital-árulás és szakmányban vállalt s a nép által teljesitett munkák. Kötvényen van az egyháznak 60 v. ftja. 8) 1804—19. Kacsóh Lajos, mindvégig kedves pap. Alatta az egyház békés és buzgó, kivévén az urakat, kik ellen 1810-ben panaszolják, hogy semmi egyházi dologban részt nem vesznek; az új torony épitésében segitséggel nincsenek; némelyik a papnak sem ad semmi fizetést. 1816-ban a Telekiek haszonbérlője megtagadja a malomvámot és a dézmát, mit az 1817-iki vizitáción felpanaszolnak s végre is gf. Teleki Lászlóhoz folyamodván ez a dézmát és malomvámot nem adta ugyan meg, „mivel minden földesúri szabados jussal való élést akadályoztató terheket magára s testvére gyermekeire nemcsak nem vállalhat, hanem minden jószágait mentteknek akarja az ilyenektől tartani;“ — de „hogy csakugyan a sonkádi n. ref. eklézsiához való szives vonattatását megbizonyitsa: ajánl ex bene placito, absque ulla nectenda perpetua obligatione 80 váltó frtot oly formán, hogy a régiusi kötelesség ezután is úgy mint eddig megmaradjon.“ (Csenger, 14. júli 1818.) — 1819-ben meghalálozván K. L. lelkész, azon évet káplánja Szathmári József töltötte ki. 9) 1820—24. Varga Tamás, ki viszsza ment a beregi traktusba, s ott derceni pap és főjegyző lett. — Ez alatt a Hady és Makay családok kezdtek templomszékpert, mely a beregi traktus előtt lefolyván, a koordináció után a szatmári előtt újitották meg. 10) 1824—36. Nagy Ge-

deon. (Lásd az esperesek között.) Alatta nemcsak a templom s parókhiák vannak jó állapotban, hanem az egyház és iskola is. 11) 1836 óta Berey Károly, ki született 1809-ban Sz.-Németiben, tanult ugyanott és Szatmárt, a felsőbb tudományokat Debrecenben; 1831. hadházi rektor; 1837. sonkádi káplán, 1836. időközi, 1837-ben pedig rendes lelkészszé lett, s most is mint mind eddig nagy szelidség s szigorú pontossággal végzi lelkészi teendőit. Alatta a sonkádi egyház békéjét mi sem háboritotta. Az egyház-tagok a csapásos évek dacára, tőlük telhetőleg buzogtak az egyház felvirágoztatásán, a mit — noha egyházuk földbirtok vagy más jövedelem-forrással nem bir, sőt Kossuth-bankjegyekben 147 frt 30 krt vesztett: — mindazáltal a templom zsindelyezés, bádogos toronytető készittetés és új iskola-épités által igazoltak.

IV. Tanitók és iskolaügy. Az 1600. julius 2-iki beregi e. m. gyűlés jegyzőkönyvében már szó van Ujlaki András sonkádi rektorról; a hagyomány pedig azt beszéli, hogy időközönként, a lelkészek házaiknál egy-egy a szatmári iskolából kikerült diákot tartottak, kiket éneklők és tanitókul is alkalmaztak; ilyen volt 1672-ben Szőlőskey István, ki a kurucokhoz adván magát több deáktársival, 1672. szept. 20-án, a szatmári német várőrség ellen vivott harcban elesett. (Sz. Sz. v. Cs.-m. I. k. 256. lap.) 1779-ben már véglegesen el akarják különiteni a sonkádiak a lelkészi és tanitói hivatalt s ezt a beregi egyházmegye jun. 9-ikén meg is engedi oly formán, hogy a hozandó tanitó fizetését ne a lelkész proventusából vonják le, hanem az egyháztagok teljesitsék. Ugyanekkor Szatmárvármegye is megengedi, hogy tanitót hivjanak. 1780-ban azt jegyzi meg a vizitáció, „hogy az ujonnan bevitt tanitó 1) Szilágyi Sámuel hivatalához dicséretesen kezdett.“ — Az 1781-ben a csarodai gyűlés megújitja az 1779-iki e.-m. határozatot. 2) 1786. Varga Mihály tanitana, de nincs kit; iskolázható fiú volna pedig 24, leány pedig 20; de nem járnak fel. 3) 1792. Csulak János. — 1797. az iskola jó. 4) 1798. Kovács József, kit részegeskedése miatt 1799-ben csak téritvény mellett marasztanak meg. 5) 1801. Orbán Zsigmond; dicséretes tanitó; kit nem akartak marasztani, de a traktus ott hagyta. 6) 1802. Magócsi Gás-

pár. 7) 1803—05. Kun Mihály, ki 1804-ben papjával nagy viszályban van. 8) 1805—12. Kovács István, kit mint jó tanitót folytonosan dicsérnek, s kinek tanitványai egyenesen diákokká lettek egyik-másik főiskolában. — 9) 1812. Lenkey Imre, ki 1813-ban előléptetést nyert. 10) 1813—16. Nagy Ferenc degradált pap, kinek 40 tanitványa van. 11) 1816. Szabó János, dicséretes tanitó. 12) 1818—25. Orbán Zsigmond; tanitványai ügyirataikkal különösen kitűnnek, s őt mint jó tanitót dicséri az egyház; azonban az 1824-iki vizitáción a főgondnok — Sulyok János, — felesége nyelvessége miatt, mint ki a pap házanépét folytonosan piszkolja, elbocsáttatni kivánja. — A vizitáció megkisérli a rektornéval a papcsaládot megkövettetni; de ennek dacára is, az még ugyan azon napon újabban mocskolódván: férjének megmaradhatása az e. m. konzisztóriumtól tétetett függővé. 13) 1825—26. Lökös György; szorgalmas tanitó. 14) 1827—29. Mező Gáspár, kit dicsérnek. 15) 1829—31. Tóth Sámuel. 16) 1831—40. ismét Mező Gáspár. 17) 1840—44. Szalánczi Endre. 18) 1844—48. Rápolti Mihály. 19) 1848—53. Dobos Ignác. 20) 1853—70. Tóth József. 21) 1870—74. Nagy Péter. 22) 1874—78. Dévay Lajos. 23) 1878. Tóth József előbb mándi tanitó.

V. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1645.: 1) 14 kalangyától adatik egész bér u. m. 5 rakás 30 kévéjével. A kinek 14-en alól van: félbérrel tartozik. 2) A kinek vetése nincsen, 3 fél véka búzát ad, avagy 1 ftot. 3) Minden marhás ember ad 1 szekér fát és egy boglya szénát. 4) Kereszteléstől 1 tyúk és 1 kalács. 5) Az özvegyektől 6 sing vászon. 6) Az úrvacsorájához a falu ad bort és kenyeret. 7) Bass Gergely hagyott a parókhiához 1 szántóföldet a fűzesnél, mely a patakra megyen véggel. 8) A Cser mellett, a becsi határban 1 darab kaszáló a Makkosszegben. 9) Kisebbik Kollát Bálint hagyott a parókhiához 1 szántóföldet a Gyepüháton stb. 1848. előtt: 1) 1818. előtt Széki gf. Teleki József kegyéből dézma és a túri malom szombati vámja, mely helyett 80 v. ft. rezolváltatott. 2) A sonkádi köznép részéről fizet minden gazda a kinek 28 kereszt búzája vagy ennél is több terem 5 kereszt búzát 17 kévéjével.

3) A kinek 28 kereszten alul 14-ig terem, ad 2½ keresztet. 4) A kinek 14 keresztje sincs, ad 3 véka tisztabúzát rostálva. 5) Az özvegy, ha kész gazdaságban marad és gazdaság folytató fia, vagy alkalmas embere van, tehetsége szerint fél vagy egész bért fizet. Az olyan özvegy pedig, ki telekben lakik ugyan és járó marhája is van; de gazdaság-folytató fia vagy alkalmas embere nincsen: 1½ véka élettel tartozik. A fonással kereső özvegyek 3 sing vásznat, vagy helyette 18 krt adnak. 6) Feleséges szolgák és zsellérek 1 v. ftot fizetnek. 7) A feleséges pásztor-emberek és helytartó cigányok ugyanannyit. 8) Minden gazda ad egy ½ szekér szénát, vagy a folyó árát. 9) Minden gazda ad 1 szekér fát, akár van járó marhája, akár nincs. 10) Keresztelés 4 garas. 11) Esketésért ha nemes 2 rhfrt; ha nem az, 3 máriást fizet s a lány kendőt ad. 12) Halott predikálás rövid alkalmazással 3 máriás; folyó beszéddel búcsúztatás 4 huszas; verses búcsúztatás a predikáláson kivül 2 rhft. 13) Templomkerités és temetőbeli haszon. 14) A 2 fordulón 20 köblös és 2 vékás föld. (LII. gyül. tört. leir. 306. lap.) 1874: 1) A gf. Teleki családtól 33 ft 60 kr. o. é. kegydij. 2) Keresztes életből 28 köböl búza; szemes életből 6 köböl 1½ véka. 3) 40 papi szekér széna. 4) 12 öl kemény tűzifa udvarára szállitva. 5) 18 hold s 412 □ öl szántóföld; 10 hold 249 □ öl kaszálló; 4 hold 1220 □ öl erdőföld, mi az úrbéresekétől nincs elkülönitve, hanem legelőnek használtatik. 6) Temető és cinterem fű haszna. 7) 11 frt 20 kr. máriáspénz. 8) 30 frt stoláre. (Jegyzet. E fizetés a fenntebbi kulcs alapján van számitva. A holdak 1600 □ ölével szám.)

Tanitói fizetés 1848 előtt: 1) A predikátoréból megyen a rektornak a vékával fizetőktől 3 köböl búza vagy kétszeres; ha pedig vékások nem lennének: akárhonnan tartozik a predikátor kiadni. 2) Minden ki gazdának neveztetik, ad 1 véka tisztabúzát rostálva, és 1 máriást mellé. 3) Feleséges udvari cselédek, zsellérek és telekben lakó pásztorok adnak ½ véka búzát rostálva. 4) Széna a kaszálóból telik ki. 5) Tűzifát ad az ekkla 22 szekérrel. 6) Gyermek-tanitásért sillabizálótól ha fiú 17 poltura, — ha leány, akár mit tanul, 1 váltóft. Ezenkivül minden

gyermektől 1 véka zab s 1 csirke. 7) Temetésért énekszós halottól 4., predikációstól 8 garas; koporsóba tételi éneklésre 4 garas; verssel való pompás búcsúztatás 2 v.-ft. 8) A fordulón 9 köblös és 2 vékás szántóföld és kaszáló. (LIV. gyül. tört. leir. 306. lap.) 1874: 1) 16 köböl búza az előbbi kulcs alapján. 2) 6 öl kemény tűzifa udvarára szállitva. 3) 8 hold 578 □ öl szántóföld; 5 hold 1246 □ öl kaszáló; 2 hold 610 □ öl legelő az úrbéreseké közt; a holdak 1600 □ öllel számitva. (1874. december 4. ö.-irás.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. A sonkádi ref. templom alakja után ítélve, a XV-ik században épült kőből. Egyetlen deszka menynyezettel fedett hajójának falközi hoszsza 5 öl, szélessége 4 öl. A 8 szög 3 oldalával zárt deszka menynyezetű szentély falközi szélessége 3, hoszsza pedig 4 öl. Északon ablakai nincsenek; ellenben a déli oldalon csúcsives ablaka van. Kapuzata a déli oldalon 2 negyed körrel záródik, mely az egyenes vonalú felső küszöböt maga közé veszi. A nyugoti végin az ajtó egyenes zárású; de hajdan alkalmasint más alakja volt. 1717-ben a tatárok a helységgel együtt elhamvasztották s azután a lakosok előbb szalmával, majd zsindelylyel fedték be. Mely elavulván, a forradalom után a lakosok — az egyház javára tett szántás, aratás és fuvarozás teljesitése által gyüjtött pénzen, Makay György gondnoksága alatt, — az 1852-ik év nyarán bezsindelyeztették. — E templom eredetileg torony nélkül volt épitve; de 1807-ben a nyugoti végihez egy négyszögletű kőtornyot épitettek, renaissance izlésű zsindelyes sisakkal. Ezen toronyfedél is megavulván, a lakosok, ismét Makay György gondnok erélyes buzditása folytán, részint szakmányba vállalt munkák teljesitése által szerzett pénzből, részint önkéntes adományokból azt 1861-ben megújitották s bádoggal fedették be. Az ács és bádogos munka 1500 ftba került; a mesterembereket koszttal a lakosok látták el; sőt a tetőhöz a tölgy gerendákat azok adták. — E toronyban 2 harang függ; a nagyobb 5 mázsa 40½ font; öntötte Eberhard Henrik pesti harangöntő 1832-ben; a kisebbik 2 mázsa 35 font s 1793-ban öntetett. Volt egy 3-ik is — 113 font, mely

szinte 1793-ban vétetett Lázár György harangöntőtől, de ez elhasadt.

Urasztali eszközök. 2 cintál a sz. kenyérhez; 2 ezüst pohár; a nagyobbik aranyozott szájú minden felirás nélkül; a kisebbik domborművekkel s aranyozással ékes talpas pohár, 1598. évszámmal, melyet egy Bethlen-családból született Teleki grófné Sonkádon történt szerencsés szülése alkalmából adott emlékül ez egyháznak, — ebből csak a hajadon lányok szoktak hajdan kommunikálni. 2 cin-kanna „a sonkádi ref. ekkla csináltatta 1798.“ 1 keresztelő edény tálcájával együtt cinből Magos Lászlóné ajándékából 1787. Az úrasztali teritők gyolcs pamut, sáhos, aranynyal himzett kisebb-nagyobb abroszokból és kendőkből s végre egy fekete rojtos sötétzöld posztó-szőnyegből állanak, mely utóbbi mindennapi takaróul szolgál.

VII. Lelkészi és tanitói épületek. Ingatlan és ingó javak. A papi parókhia a templommal együtt a helység északi részében fekszik. A paplak 3 szobás, konyhás és kamarás, kőalapra rakott faépület, zsindelyfedéllel. Elég tágas udvarán a szükséges melléképületek is feltalálhatók. — Az iskola tanitói telek a paplakkal szemközt, a déli soron, alkalmasint egy Kállay telekből van kiszakitva, s annak a földesura adta. Ezen a kis funduson egy zsindelylyel fedett kis és szűk épület volt, mely 95 évig szolgált iskolahelyiségül. A szűk telek kibővitése végett Nagy Péter és István telkéből 285 □ öl területet vásároltak 100 o. é. ftért, mely összeget közadakozás útján gyűjtöttek összse. Erre egy a törvény kivánalmainak megfelelő iskolát épitettek az esperesi terv szerint, melynek tégla alapja 1874-ben tétetett le. Az épület vályog falai zsindelylyel vannak fedve. Van benne 1 padlózott tanterem s 3 lakszoba. Udvarán pár melléképület szintén van. Ezen épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan külbirtokok. A sonkádi ref. egyház a lelkész és tanitó által használt földeket részint a már emlitett hagyományozás útján, részint az 1780-iki földmérés alkalmával a „Mocsár kátyújánál“ levő maradvány földekből a földesuraktól, részint a „Dobos rekeszénél“ L. Sulyok Ferenc stb.-től 1801-ben kapta; részint m. p. a

„Kertalljáu“ volt kenderföldet pénzen szerzette. Mindezen földeket pedig legnagyobb részben irtás által tette használhatóvá. Jelenleg következő ingatlan birtokai vannak: 14 hold 412 □ öl szántóföld, — 10 hold 249 □ öl kaszáló, 4 hold 1220 □ öl legelőből álló lelkészi állomány; — 8 hold 578 □ öl szántóföld, — 5 hold 1246 □ öl kaszáló, — 2 hold 610 □ öl legelőből álló tanitói állomány; — 3 hold 331 □ öl temető és faiskola, — a holdak 1600 □ ölével számitva. (1875. dec. 4. ö.-irás.) Ingóságok: 2 darab anyakönyv 1779. és 1839. évben kezdve; 1 db. tanácsjegyzőkönyv; 4 db. körleveles jegyzőkönyv; 1 db. alamizsnás diárium; 1 gond. számad. j. k.; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok.

VIII. Népesség. A sonkádi ref. egyház 1786-ban áll 46 háznépből. 1877.: lelk. sz. 498, szülöttek sz. 18, újházasok sz. 5, halottak sz. 9. Iskolások: 1786-ban iskolázható volna 44 növ., de egy se jár. 1877.: iskolakötelesek sz. 57, iskolába jár 42, részben jár 18.

63) Szamosbecs.

I. A községről és egyházról általában. Szamosbecs fekszik a Szamos jobb partján, melynek habjai által öntözött földei termékenyek. A Szamos mellett szép gyümölcsöse s az „Erge“ partján 1810-ben szép tölgyes erdeje volt. Régibb földesurairól bizonyost alig tudunk, minthogy 2 Becs van Szatmárvármegyében, az oklevelek pedig leginkább csak Becset emlitenek. Ezek szerint Balk és Drág mármarosi és szatmári főispánok 1381.; Csáky György felerészben 1409.; a Pányi fiak 1416.; Gacsályi Tamás 1427.; Cható Gergely 1470.; Berzeviczy Szaniszlóné 1475.; Kun János 1504-ben épen úgy lehettek földesurai Szamosbecsnek, mint Tiszabecsnek. Azonban 1633. Szamosbecs a bélteki uradalom tartozéka s Prépostváry Zsigmondé. 1810-ben pedig a gf. Károlyi-család birtoka volt. (Szirmay Szatmárvár.-m. e. II. k. 262. lap.) 1748. körül a Szénás-, Karikás- és Vajda-családok lakták, mely utóbbi Erdélyből költözött ide. Viszontagságairól is alig tudunk valamit. Egykor a Szamos a falu nyugoti

oldalát már majdnem elhordta, midőn annak Szatmármegye 1828-ban új medret ásatván, a végveszélytől megmentette. 1848-ban volt benne 41 háznép, melyből 38 református, 2 gör. kathól. és 1 zsidó vallású volt.

Egykor róm. kathól. egyház vala. 1334-ben az ugocsai főesperességhez tartozott s Péter nevű papja 20 denárt fizet pápai sexennális dézma gyanánt. (Schem. Cleri. Szatmár 1864. 48. lap.)

A reformáció hihetőleg a közeli Csengerből hatott el ide. A szatmári ref. e.-megye régibb közjegyzőkönyveiben csak 1670 után van szó róla s akkor is csak egyes válóperekről. Anynyi tény, hogy a köztudalom szerint anyaegyház volt.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Szamosbecs ref. lelkészeiről csak 1684 óta tudunk valamit. 1) 1684. Mezei Sámuel úgy irja be nevét a Tarcali-féle jegyzőkönyv 253. lapján, mint sz.-becsi pap. 2) 1697. szintén úgy irja be magát valaki a nevezett jegyzőkönyv 254. lapján; de neve olvashatlan. Ezután ismét mitsem tudunk a sz.-becsi ref. lelkészekről 1724-ig. 3) 1724—32. Hiripi András, kit több izben nem akartak marasztani hallgatói. 4) 1732—36. Petróczi István vagy György, 1735. e.-m. tanácsbiró. 5) 1736. Harsányi István. 6) 1737—40. Sárói András kedvelt lelkész, ki a marasztás dacára Tótfaluba ment. 7) 1740—45. Szikszay Ferenc, 1742 óta e.-m. t.-biró, ki szintén nem maradt. 8) 1745. Szigeti János, kit „clarissimus"-nak czimez a vizitáció s igy akadémikus pap lehetett. 9) 1746—49. Horváth József; szintén nem maradt. 10) 1749—52. Sentei József, ki Géczbe ajánlotta magát. 11) 1752—55. Baczoni Sámuel. 12) 1755-től hihetőleg Bajika Bálint. 13) 1758. Bányai István, ki innen Udvariba hivatott. 14) 1859—62. Solymosi József, egy részeges ember. 15) 1762—68. Szentpéteri András. 16) 1768. Megygyesi István. 17) 1769—70. Almási Ferenc. 1771—75. nincs szó Szamosbecsről a vizitáció aktáiban. 18) 1775—79. Komáromi József. 19) 1779—84. kétféle adatunk van, Széles (32. lap.) Hollós Andrást emliti a Jeremiás vizit. jegyzőkönyve 655. s a Solymosi Causarum protoc. 156. lapja után; az 1848-iki történeti leirás pedig (54. gyül. tört.

leir. 310. lap) Szénás Györgyöt; de anynyit Széles is mond, hogy Hollóst már sem 1783-, sem 1784-ben nem marasztották. 20) 1784—86. Jakab Izsák. 21) 1786—98. Fekete István vagy Mihály jött Fülpösről; 1797-re Kézi György dislokáltatott helyette; de mindazáltal maradt. 22) 1798—1808. Szabó János. 23) 1808—26. Bakó Miklós, jött. Sz.-Dobról. 24) 1826—37. Szabó Ferenc. 25) 1837—39. Jankay Dániel, ki alatt a torony épitése kezdődött. 26) 1839—46. Kurovszky György. 27) 1846 óta Domián Pál.

III. Tanitók és iskolaügy. 1786-ig a papok tanitották az iskolát s akkor állittatott legelőbb külön tanitóság, mely 1) Enyedi Mihálylyal töltetett be, ki itt 3 évig lakott. 2) 1789—90. Szabó László. 3) 1791. Eötvös János. 4) 1793—96. ismét Enyedy Mihály. 5) 1796. Varga István. 6) 1797—1800. Kiss Mihály. 7) 1800-ra Enyedi dislokáltatott; de valósággal 1800—1802. Molnár Ferenc volt a tanitó, ki olvasást és vallást tanitott. 8) 1802. Pataky Mihály. 9) 1803. Kiss József. 10) 1804. Tomori Ferenc. 1805. ismét Enyedi Mihály dislokáltatott, de ez nem jövén, 11) Patay József lett a tanitó, kit 1811-ben 12) Beregszászi Pál követett, ki egyszersmind a jegyzői hivatalt is vitte. 1814-ben kitünő vizsgát adott 5 tanitványával a vizitáció előtt; egyszersmind promóciót kér oly helyre, hol több tanitványi lennének. 13) 1814—17. Runyay István, kit mint jó tanitót dicsérnek. 14) 1817—35. Kovács János, ki többször dicséretes vizsgát ad; de szintén többször menti iskolájának gyengeségét azzal, hogy tanitványi nem járnak iskolába, mint p. 1820-, 1822- s 1829-ben stb. 15) 1835—38. Dávid Miklós. 16) 1838—48. Tóth Sámuel. 17) 1848—51. Peres József. 18) 1851—54. id. Király Pál. 19) 1854—57. Gaál Lajos egyike a jobb tanitóknak. 20) 1857—69. ismét Tóth Sámuel. 21) 1869—73. id. Kemenszky Dénes. 22) 1873—78. Melegh Károly. 23) 1878. Németh István.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden külön kenyeres gazda, a kinek 2 hold vetése vagyon; ad a pásztornak 2 kereszt búzát és 7 kévét. A kinek csak 1 h. vetése vagyon, 1 frt. 50 dénárt. A kinek pedig semmi vetése nincs, ad

50 denárt. (Későbbi kéz: metretas?) 2) Garaspénzt minden gazda 50 dénárt. 3) 2 db. kaszáló is vagyon; azt a falu tartozik megkaszálni és felgyüjteni. 4) Guzsalyos özvegyek adnak 3 sing vásznat. 5) Halott predikálás 1 magyar frt.; ha csak énekléssel temet, adnak 1 tyúkot, 1 kenyeret, úgy szintén a kereszteléstől is. Esketéstől 1 frt. 6) A malomból dézmáját adják az urak a vámbúzának. Régibb dézmáláskor engedték a pásztornak egy jó gazda dézmáját. (B. Matric. Us. 16. lap.) 1801: 13 rh.-frt. 24 köböl búza; 24 szekér fa; 24 félszekér széna; 2 fordulón 5 ½ köblös föld; 2 boglyás kaszáló; 3 rhfrt. stoláre. (Belhiv. fiz. ösz. kimut. 1801.) 1875: 26 köböl s 2 véka rostált tisztabúza; 44 rudas széna; 8 öl kemény tűzifa; 30 hold s 1117 □ öl ingatlan birtok, 1600 □ ölével számitva, mely 3 köblös belsőség-, szántóföldek-, rét- és legelő- s kaszálóból áll; 18 napszám és a stolárék.

b) Tanitói fizetés: 1801: 4 rhfrt.; 8 és ½ köböl búza; 12 félszekér fa; 12 rhfrt. tandij. 1875: 10 köböl rostált tisztabúza; 4 öl kemény tűzifa, 12 hold és 180 □ öl ingatlan birtok, belsőség-, szántóföld-, lanka-, rét- és legelőben, 1600 □ ölével számitva; tandijul minden tankötelezett gyermektől 1 frt. o. é.; a stolárék és temető fűtermésének ⅓-a. (1875. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A templomot igy igy irja le Henszlman: „A XV-ik századbeli templom egyetlen hajójának falközi szélessége 20′ 5″, hoszsza 29′ 2″. E hajó nyugoti fő- és déli mellékkapuval bir, azonban az előbbi későbben be lőn falazva. A diadaliv vastagsága 2′ 5″. A szentély szélessége 15′ 2″, hoszsza 24′ 7″. Tám sehol sem látszik; mert mint mondják, abból épült az újszerű torony. (Archaeol. közlem. IV. k. III. füz. 153. lap.) E templom legelső előttünk ismeretes renoválása 1638-ban történt, a templom északi oldalának belső falán olvasható eme felirat szerint: „In Honorem Individuae Sanctae Trinitatis Dominus Dominus — — — RACNB sacrae Caesareae Requiaequae Majestatis Consiliarius intimus nec non ejusdem Majestatis aeques auratus, hoc Templum restaurare curavit Anno nato Christo 1638. octob.

Die 2.“ Ugyanezen oldalon egy zászlórúd lyuka alatt egy más ilyen felirat volt olvasható: „Egregius D. D. Stephanus Karikás sub hoc Vexillo in Domino Placide Hic Jacet Anno 1637.“ Újra zsindelyeztetett 1809-ben; 1837-ben pedig elhatározván, hogy tornyot épitenek, a templom támjait elszedték s a tornyot a felsőbb egyházi hatóság vagy műértők megkérdezése nélkül a déli oldalhoz ragasztották s igy e templomot eredeti alakjából kivetkőztették. E toronyfal azonban félben maradt s még 1848-ban is tető nélkül állott. (1848. leir. 311. lap.) Előbb haranglábon, később e toronyban 2 harang állott s illetőleg áll. 2 harangocskát a Vajda-család hozott magával Erdélyből, melyek később összeöntettek. 1848-ban a nagyobbik harang egy mázsás volt s felirata szerint 1686-ban öntetett; a kisebb pedig 50 fontos, mely 1840-ben elhasadván még, 1848-ban nem volt újra öntve. Most a nagyobb harang 2 mázsa 35 font s 1871-ben öntetett.

Urasztali készletek: 1 aranyozott ezüst-kehely, melyet Czégényi Ilona adott 1617-ben; 2 cin-tányér, 1 ón-kanna; 1 bádog keresztelő-edény; 7 kendő, melyek közül 2 selyem, a többi fehér patyolat arany- és ezüstvirágokkal kivarrva; 1 fakulacs. Maga az úrasztala egyszerü festett fakészitmény szőnyeggel boritva.

Egyházi és iskolai épületek. A mostani paplak 4 szobás, náddal fedett vályog-épület, mely 1860-ban épült. Melléképületei szintén vannak. A tanitói lak és iskola elavult régi épület; egyik vége lak-, másik tanszoba, középen konyhával. Udvarán a melléképületek részben 1872-ben épültek. Ezen épületek a templommal együtt a tüz ellen biztositvák.

Ingatlan javak. Közvetlen egyházi birtok: 2 hold 853 □ öl. Lelkészi állomány: 30 hold 1117 □ öl. Tanitói állomány: 12 hold 180 □ öl, mind 1600 □ ölével számitva. Ingóságok: 2 db. anyakönyv 1784. évben kezdve; 3 db. tanács-jegyzőkönyv; körleveles, — egyházker. ill. megyei jegyzőkönyvek s nyomtatványok s a parókhiális pecsét. (1875. évi ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801. lelkek száma: 218. 1877. lelk. sz. 412; szülött sz. 19; újházasok sz. 9; halott sz. 8.

Iskolások 1801. isk. járók sz. 20; 1877. tankötelesek sz. 45; iskolába járt 43; részben iskolázott 2.

64) Szamos-Dob.

I. A községről általában. Szamos-, Krasznavagy Balkán-Dob fekszik a Krasznaközön. Termékeny határát a Homoród és ennek erei, — a Kraszna és ennek Balkány-ere s áradások alkalmával a Szamos habjai öntözik. A Bükkből jövő Homoród esőzések alkalmával rendesen kiárad, nyárban pedig többnyire kiszárad; jő Zsadány felől s a kis-majtényi oldalon levő (ecsedi) lápba s onnét a Krasznába szakad. A Balkány nyárban majd mindenütt kiszárad, de a község alatt, annak Bagos felőli oldalán mindig — majdnem 2 öles mélységű vize van. — Dobnak most már 3-ik helye van. Legelsőben a Homoród partján volt, hol régi templomának romjai most is látszanak; de a gyakori áradások miatt innen a „kispuszta" nevű helyre költözött, mig végre a jelenlegi helyén települt meg. Régen a besenyők lakták; de ezeket 1241-ben a tatár helységestől együtt elpusztitá: ugyan azért V. István Balkán-Dob földét Apor kómesnek adományozá, s igy ő lehetett 2-ik telepitője. Ezen családból 1379. János és István Szánthói Petten fiai birták. 1398. ezek örökösi Dob, Tagh és Gilvács határa iránt megalkusznak. 1417. Báthori Istvánt és Benedeket az egész helységbe beiktatták. 1595-ben Báthori István Lőrinczfy Gáspárnak nemes ülést inskribál; 1609. Szénásy Mihálynak a „Tagyszeg" nevű részjószágot; 1614-ben pedig Ankreiter Mihálynak (Báthori Pál törvénytelen fiának) és 16 nemes társának 1-1 részjószágot hagyományoz benne. 1626. Nyáry Benedek nyer benne részjószágot, ki a kis puszta nevű helyre költözteti.*) Ezután az ecsedi uradalom birtokosait uralja Dob, mint annak tartozéka és e cim alatt kéri fel s nyeri meg 1777. gf. Károlyi Antal. Majd Bánffy, Zanathyak s Geötz Ferenc alispánra száll, ki 1810. birta s végre a Károlyiakra. (Szirmay Sz.-v.-e. II. k. 139. lap.) — A mi viszontagsá-

*) Nyáry B.-ről azt mondja a hagyomány, hogy szokása volt eként dicsekedni: „nekem van egy kis Dobom, ha megüttöm, 100 eke ugrik ki belőle"; de már 1848-ban alig 50 állt ki belöle. (1848-ik leirás.)

gait illeti: a tatárok 1241. és 1717-ben elpusztitották; a török világgal beállott háborús vészek sanyarait — mint a szatmári és nagykárolyi erősségek között s épen országútban eső helység nagyon érezte; az 1709-iki, 1742-iki pestis és újabb járványok sem kerülték el; valamint az elemi csapásoktól is szenvedett. 1848-ig jobbágy-község lévén, földesúri hatóság alatt állott. Bár a Mária-Terézia-féle úrbér-szabályzat az I. osztályú községek közé sorozá, mindamellett az 1848-iki történeti leirása Dobnak (54. gyül. tört. 321. lap) azt mondja, hogy „a dobi egyház ez előtt 20 évvel (1828) 25, ekével biró telkes gazda és 20 zsellérből állt, 1848-ban pedig 19 telkes gazda és 15 zsellérre apadt; 3 telkes gazda eladott földje oláh kézre jutott; mert a zsellérnek Dobon elismert földje nincs, hanem csak pénze kamatjából kap földet a gazdáktól vetés alá. A nép jóléte alászállásának okai ezek voltak: a) az úrbéri szabályzatot a tisztek egészen megszüntették, hanem e helyett önkényüleg annyi marhás és kézi munkát végeztettek a néppel, hogy az már az elkeseredésig jutott s a reform. lakosság a vándorlás és költözködés aggodalmai közt hánykódék. b) Az adó igen nagy a népen, melyet hajdan marhatartásból fedeztek; de a földes uraság 100—200 boglyás térséget szakitott ki a határból minden elkülönitő keritès nélkül, melyből minduntalan huza-vona támadt. c) Átmeneti hely levén, sokszor oly időben s oly útban kelle a lakosságnak előfogatot adni, a midőn a lápos, süppedékes úton a lovak nem ritkán a sárba bele döglöttek, vagy annyira elcsigázódtak, hogy a munkára alkalmatlanokká váltak. d) Végül a tisztek az ispántól a kerülőig a réti szénát nem adták a lakosságnak felébe, hanem csak a hitvány sásat stb. Az 1844—48. tartó terméketlenség miatt a népnek kenyere s vetnivaló magva sem termett meg.“ 1863. okt. 15. gf. Károlyi Györgygyel kötött peregyesség által az arányositás megtörtént, s e szerint 1 egész úrbéres telek belsőségben 1 s összesen 39 hold földben állapittatott meg. Miután pedig 38 és $^{3}/_{8}$ régi úrbéres telek volt és e cimen összesen 1939 hold s 488 □ öl volt a lakosság birtokában s igy 447 hold és 763 □ öllel több, mint a mennyi illette volna: ezen többletet a lakosság 4 év alatt lefizetett 6065 frt 65 o. é.

krral megváltotta, ez öszszeg kamatait, valamint a községi földek váltságdiját a gróf elengedvén; a midőn egyszersmind a görög kathol. temetőt 2 és ½, a reformátusokét 1 és ½ holddal megszaporitotta s a reform. tanitónak az egyességen felül 6 hold kaszálót ajándékozott. Faiskolául az uradalom és község a közösből 2 holdat adott. A 2 lelkész, a 2 tanitó egy-egy, s a jegyző ½ telki illetőséget kapott. A Károlyi grófok birtoka 5501 hold és 583 □ ölben állapittatott meg, melylyel együtt az öszszes községi terület teszen: 6989 hold 306 □ öl termékeny és 451 h. 765 □ öl terméketlen térséget; együttesen: 7440 oszt. holdat s 1071 oszt. □ ölet. — Az 1869-iki népszámlálás szerint 126 ház sz. alatt, a község népessége a következő volt: 306 reform., 27 róm. kathol., 737 görög kath. és 20 zsidó vallású: öszszesen 1090 lélek.

II. Az egyházról általában. Hajdan Dob lakossága róm. kathól. vallású volt s a Homoród-parti régi templom is ezek számára épittetett, hihetőleg a XV. században. 1332. a szatmári főesperességhez tartozott s papjáért a zsadányi plebánus István, 20 dénárt fizet pápai sexennális tizedül; 1334-ben pedig Jakab nevű plebánusa 40 denárt fizet ugyan e cimen. (Schematismus Cleri Szatmár. 1864. 46. és 47. lap.)

Elterjedvén itt is a reformáció: Sz.-Dob is hihetőleg a Báthori-család pártfogása mellett előbb Luther, később Kálvin szerint reformáltatott s lakosai kizárólag reformátusok voltak mindaddig, mig a kurucból ismét labanccá lett gf. Károlyi Sándor nem lett a földesúr. — Lehet hogy itt is — miként más községekben a kuruc érzelmű,*) tiszta magyar református lakosság nem szivesen engedelmeskedett a más vallású uradalmi tiszteknek — minek következtében a Károlyiak magokat idegen nemzetiségű jobbágyok telepitésére határozták el, s igy 1731 táján megkezdetett a telepités; mi hogy annál inkább sikerülhessen, a a magyar és ref. vallású jobbágyok rendkivüli terhekkel sulytattak. Ezen feltevést igazolja azon körülmény, hogy az 1748-iki egyházlátogatóság azt irja, hogy a dobiak

*) A sz.-dobi határban, Terebes felől egy halmot maig is Rákóczi dombjának hiv a nép.

szélyel akarnak oszlani. — Ekkor szállhatta meg tehát Dobot azon oláh nemzetiségű s görög szertartású lakosság, melynek számára Geötz Ferenc földesúr a mai templomot épitette. Mennyiben ezek még most sem magyarosodtak el teljesen: betelepitésök telepitőiknek a magyar nemzet iránt érdemeket nem szerez. A sz.-dobi ref. egyház rég multjáról egyébiránt mit sem tudunk. Anynyi tény, hogy kezdet óta egyikét képezi a szatmári reform. egyházmegye anyagyülekezeteinek. A nev. e. m. Tarczali-féle jegyzőkönyvében 1670-től fogva a XVIII. század első pár tizedeig egyes mátkasági, váló és házassági perben hozott itéletek vannak egyedül belőle feljegyezve. — Hogy ref. földesurai pártfogói voltak ez egyháznak: arról az egyes úrasztali eszközök is bizonyságot tesznek. — A kebli igazgatást a lelkészszel együtt ezek gyakorlák midőn benn laktak magok, máskor tiszteik által; övék volt a pap- és tanitó-hivás vagyis „marasztás“ joga, mignem a kathól. földesurak alatt a polgári község tanácsára szállt e jog, majd a presbitériumra s végre legújabban a népre. Az egyház gazdái legelőbb itt is az egyházfiak voltak s nem tudjuk megmondani, mikor tétetett az első gondnok s alakittatott az első presbitérium, mely 1860 óta itt is népképviseleti alapon áll. A nép egyháziassága ellen a mult században itt is van panasz; de jelenben a valláserkölcsiség jó lábon áll; ünnep- és vasárnapokon alig van ember, ki a templomból kimaradna s a szatmári reform. egyházmegye összes gyülekezetei között ez a legegyháziasabb gyülekezet.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A sz.-dobi ref. lelkészekről 1692. óta tudunk valamit. Ekkor papja volt Dobnak 1) Bélteky István. 2) 1704. Szathmári Sámuel. 3) 1709. Csávási István. 4) 1722—25. Szilágyi Mózes lévita. 5) 1725—28. Pápai Mátyás rend. lelk. e. m. ülnök. 1726-ban vármegyei segélylyel kényszerité a vizitáció a dobiakat, hogy a templomot s parókhiális házat megcsinálják. Ugyanekkor azt is ajánlja a vizitáció, hogy tanitóról is gondoskodjanak s gyermekeiket tudatlanságban ne neveljék. 6) 1728—30. Szigethi Zsigmond, ki innen Jánkra ment. 7) 1730. Huszthy András. 8) 1731—35. Lipcsey György. 9)

1735—43. Rápolthi Sámuel. 1739. azzal fenyegi a vizitáció a sz.-dobiakat, hogy a ki templomba nem jár, szamártemetéssel fog eltemettetni. 1742. pestis és nagy búzaszükségről emlékszik a vizitáció naplója. 10) 1743—50. Ungvári András. 1746. egy Sikos Mihály nevü embert, ki 1 évig templomba nem járt, szolgabiró kezébe ad a vizitáció megbüntetés végett, s egyszersmind penitenciatartásra itél. 11) 1750—55. Csernátoni Balyika Bálint. 12) 1755—58. Kecskeméti István. 13) 1758—62. Horváth József. 14) 1762. Csekei János lévita. 15) 1763—67. Maklári Sámuel. 16) 1762—81. Szathmári Pál. 17) 1781. Borbély István, ki 3 hó mulva elhalt. 18) 1782—85. Berczeli Bakó Miklós, előbb gyarmati rektor, buzgó pap, ki innen Ököritóra ment. 19) 1785—88. Zilahi József, jött Darócról. 20) 1788—1808. ismét Bakó Miklós, ki Ököritóról jött viszsza. 21) 1808—11. Egri Dobray József. 22) 1811—21. Várady János. 23) 1821. Sinka Gábor helyettes lelk. 24) 1822—27. Nánási István. 25) 1827—30. Kovács Mihály. 1828-ban panaszolja, hogy a paplak épitését nem akarják bevégezni s ugyanez okból elhagyja Dobot. 26) 1830—37. Bakos Antal, ki innen Panyolára ment. 27) 1837—67. Beregszászi Fonyi Sámuel, ki innen Matolcsra ment s ott meg is halt. 28) Lénárd István, született Esztergommegyében Nagymaroson; tanult Patakon; Matolcson lett rektor, majd káplán s végre lelkész, honnan Sz.-Dobra jött.

IV. Tanitók és iskolaügy. Kezdetben itt is a lelkész volt az iskola tanitója; azonban már az 1726-iki vizitáció sürgeti a dobiakat, hogy iskola-tanitóról gondoskodjanak. Mindemellett külön iskola-tanitóról egész 1784-ig mit sem tudunk. Ettől fogva a tanitók a következők voltak: 1) 1784—86. Pogány Sámuel. 2) 1786. Darvay Gábor. 3) 1787—89. Szabó László. 4) 1789—92. ismét Pogány Sámuel. 5) 1792—94. Nagy József. 6) 1794. Baranyi László. 7) 1795—97. Boros István. 8) 1797—99. Konyárdi István. 9) 1799. Enyedy Mihály. 10) 1800—1802. Pataky Mihály; tanitott olvasást és vallást. 11) 1802. Molnár Ferenc. 12) 1802—5. Komáromi János. 13) 1805—7. Márk Ferenc. 14) 1807—9. Bartók Imre. 15) 1809—11. Patay József, jött Kocsordról. 16)

1811—19. Patay József, jött Sz.-Becsről. 17) 1819—26. Varga János. 18) 1826. Mándy Benjámin. 19) 1827—30. Széles Zsigmond. 20) 1830. Józsa Sámuel. 21) 1831. Országh Pál, tehetséges, de hanyag tanitó. 22) 1832—34. Ormánközi Ferenc; ki „tanitgatott.“ 23) 1834. Fóris János. 24) 1835. Doktor József, mint kántort igen dicsérik; „kevés számú tanitványi megvizsgáltatván úgy látszott, hogy a tanitásra jóváhagyható ügyességgel bir.“ 25) 1836—39. Józsa Dániel; mindenkor dicsérik; az 1838/9-iki vizitáció igy nyilatkozik felőle: „Ezen valóban tanitónak született ifjú embernek .... oskolája, melyben követésre méltó jó rend uralkodik, tiszta. Tanitványi csinosak, szelidséggel párosult bátrak, vidám tekintetűek. Feltett kérdéseinkre értelmesen felelők. Szóval nagy megelégedésünket találtuk ezen jeles és okosan nevelt falusi gyermekek között stb.“ 26) 1839. Szekeres László; a bor sodi traktusban kezdett 58 éves tanitói pályájáról nyugalomba lépett; iskolája kielégitő volt. 27) 1840—45. Szabó János, sz.-dobi születésü egyéniség, úgyanazért végre rajta is betelt, miszerint: „egy próféta sem kedves a maga hazájában“; iskolája általában kielégitő volt. 28) 1845—54. Fórizs Áron, ki alatt gyenge volt az iskola. 29) 1854—63. Józsa Sámuel, kit 50 évig számitott a szatmári ref. egyházmegye jelesebb tanitói közé. 30) 1863—67. Peres József. 31) 1867—70. Fodor Lajos. 32) 1870. Bartha Sámuel. 33) 1871 óta Hajdu Sándor.

V. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés a XVIII. század közepe táján: 1) 36 frt. készpénz. 2) Minden gazdától 1 ½ véka búza; 1 szekér széna s 1 szekér fa. Vagyis összesen: 25 és ½ véka búza; 17 szekér búza s ugyananynyi fa. 3) 2 hold föld szántással s a lelkész magvával vetve. (B. Matr. Us. 32. lap.) 1801. 1) 20 váltófrt. 2) 19 köböl szemes élet. 3) 30 szekér fa. 4) 2 fordulón 12 köblös föld szántással. 5) 2 ford. 12 boglyás kaszáló. 6) 5 v.-frt stoláre. (1801 ö.-i.) 1876. Minden telkes gazdától 2 véka tisztabúza; minden házas zsellértől 1 ½ véka; a nős fiak és cselédektől ugyananynyi, mindez 115 véka tisztabúzát tesz jól megrostálva; az egyházi pénztárból 17 frt; 10 öl kemény tüzifa udvarára szállitva; a 846 □° beltelken kivül 27,880 □° szántóföld,

35.819 □° kaszáló*) 3 fordulón; 8400 □° legelő; 6600 □° erdő s a temetők területéből 2019 □° használata. A földek adóját az egyház fizeti s a szántóföldek közül 4 holdat őszi s ugyananynyit tavasz alá a hivek kellőleg megmivelnek s a lelkész magvával elvetik s beboronálják; a kaszálókat szintén felmivelik; de ha a jelzett kaszáló terület mind mivelés alá jő: akkor egy részét a lelkész maga müvelteti. Az erdő 5 szakaszra van felosztva, melyből minden 12 évre esik 1. Ezek fái annak idején eladatván, az azokból bejött tőke évi kamatja és a tőke $^1/_{12}$-e évenkint a lelkészt illeti. A stolárékat az egyházmegye által megállapitott módon fizeti. (1877-iki közlem.)

b) Tanitói fizetések: 1801. Pénz 9 v.-frt; búza 7 köböl; tandij 10 v.-frt; sabbathale 5 köböl tengeri (Belhiv. fiz. ö. k. m. 1801.) 1867.: Minden telkes gazdától 1 véka, — minden házas zsellér és nős fiútól $^1/_2$ véka tisztabúza jól megrostálva, mely is 45 vékát tett; az egyház pénztárából 10 frt; 5 öl kemény tüzifa udvarára szállitva; — a 240 □° belsőségen kivül 14,724 □° szántóföld; 6327 □° kaszáló; 4200 □° legelő; 3300 □° erdő s a temetőből 550 □° használata. Ezen földek közül 7 hold adóját az egyház, a többiét a tanitó fizeti; belőle 2 és $^1/_2$ holdat őszi s ugyananynyit tavaszi alá megszánt s a tanitó magvával bevet s elboronál az egyház. Az erdőből épen úgy vesz jövedelmet mint a lelkész. Tandijul minden iskolás gyermek 40 krt, 1 tetés véka csős tengerit s 1 ölő csirkét fizet. A temetési dijat az e.-megyei statutum szerint kapja. (1877. közl.)

VI. Gondnokok és számadásaik eredménye. A régibb gondnokokról nincs tudomásunk. 1798. gondnok volt 1) Szabó János. 2) 1801. Tolvaj János. 3) 1817—21. Nagy András főkurator ő klme 1821. die 20. mart. számot adván hivataláról az perceptio ment 266 frtra és 36 krra; az erogatio ismét 287 frt és 48 krra, ezek szerént az erogatio szuperálta a preceptiót 21 rhfrttal és 17 krral.

*) A kaszálókból 13 hold és 633 négyszög-ölet tevő 2 db. rétet Geötz Ferenc földesúr ajándékozta egy általa 1803. február 16. kiállitott okmány szerint oly célból, hogy a hivek a széna-fizetés alól menttek legyenek; addig minden nös ember fizetni tartozván a lelkésznek 1 papi szekér szénát. Ezen adományt egy 1800. julius 31. kiállitott okmány szerint azon kötelezettséggel fogadták el, hogy a többi rétet is magok fogják felmivelni s a szénát a lelkésznek behordani.

4) 1825. Kóka István gondn. 1826. számolván, maradt a pénztárban 207 rhfrt 52 kr. Az egyháznak semminemű törzsvagyona nem levén ez időben, 1824- és 25-ben kezdtek tengeri-, zab- és búza-földeket munkálni felébe. 5) 1827. Tasi István gondnokságában pénztári mar. 99 frt 15 kr.; 1831. febr. 16. már földet vettek 16 frtért. 6) 1836—39. gondn. Nagy József; pénz mar. 23 v.-frt 59 kr. 6) 1840—43. gondn. id. Szabó Márton; p. mar. 141 frt 58 kr. 1844—50 gondnok id. Tasi András; p. m. 23 frt. 7) 1850—57. gondnok ifj. Tasi Ferenc; p. m. 111 frt. 8) 1858—60. Kóka Sándor; p. mar. a mult évi 111 frton kivül, mely per tárgya lett: 8 frt 20 kr.; 1859-ben 17 osztr. frt 97 kr.; 1860: 166 frt 89 kr. készpénz, 218 frt 72 kr. tőke, melyben 120 frt a papi rétállományból az országúthoz vágott darabért, kártalanitási összeg gyanánt fizettetett. 9) 1860—64. gondnok Szabó Márton; számad. eredmény: 1864-ben k.-p. 210 frt 52 kr., tőke 584 frt 98 kr. 10) 1865—67. Kóka András; szám. er. 1866-ban: k.-p. 81 frt 26 kr., tőke 1058 frt 44 kr. 11) 1867—70. gondnok Szabó János; 1867. szám. er. készlet és tőkepénzben 900 frt 61 kr., terményben 480 véka csős tengeri és 104 véka zab. Ez évben adott ki az egyház 600 frtot egy 9 hold és 457 □ öl területű földért, melyet 700 o. é. frtért örökösitett. 1868. szám. er. 1033 frt 8 kr. és 720 véka csős tengeri. 1869. szám. er. 1311 frt 56 kr. és 760 véka csős tengeri, 55 véka zab. 12) 1870. gond. Juhos Balázs; szám. eredménye 1948 frt 16 kr., 450 véka csős tengeri és 2 véka zab. 13) 1871. gond. Kóka Sándor; szám. er. 2674 frt 66 kr., 260 véka csős tengeri és 26 véka zab. 14) 1872. gond. Hegedüs Ferenc; sz. er. 2752 frt 55 kr., 200 véka csős tengeri. 15) 1873—75. gond. Tassi Bálint; szám. ered. 3246 frt 36 kr. Ez évben adott ki az egyház egy az előbbeni mellett örökitett 1 hold és 907 □ öl területű földért 320 frtot. 1874-ben szám. eredm. 4000 frt, 215 véka csős tengeri, 2 véka zab. 16) 1875—76. gondnok Vass András; számad. eredm. 1875.: 4357 frt 29 kr., 520 véka csős tengeri és 56 véka zab. 1876: 4990 frt 95 kr., 600 véka csős tengeri és 60 véka zab. 1877. gondnok Szabó Márton; számad. eredm. 5661 frt 73 kr.

E felmutatott eredmény eléggé dicséri úgy a gondnokokat, mint magát a népet.

VII. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Ingatlan és ingó egyházi javak. A hajdani s hihetőleg a XV. században épült kő-templom a Homoród partján volt, a másik a „Kis-pusztán“ s a jelenlegit megelőző hihetőleg fatemplom, azon telken, melyet 1795-ben Geőtz Ferenc alispán, mint földesúr cserélt ki a mostani templomhely- és 2 parókhiális telekért. Ez új telekre épitette a dobi ref. egyház a mai templomot szilárd anyagokból zsindely-fedél alá, melyre ns. Muray Miklós (Vetésből) 1 aranyat adott, a kathedra melletti ólmos ablakot is saját költségén ő készittette el. A kőkathedrát Bereczky Ferenc dobi korcsmáros készittette 5 frtért; 1 zöld posztóval bevont úrasztalát Bakó Miklós lelkész és Nagy János készittettek; ugyanezen Nagy csináltatta a templom menynyezete közepéről lefüggő koronát is 5 frtért. A templom épitéséhez 1796-ban fogtak s 1798-ban készen volt. Épitésére Bakó M. lelkész 10 frt. 30 krt, Nagy István 10 frtot, Boros János óvári lakos 19 frt. 50 krt adtak. Leitner Antal róm. kath. dobi korcsmáros pedig 2 évig adott bort ingyen az úrasztalára. A templom 1837. kivül-belől kimeszeltetett, 1839. pedig újonnan zsindelyeztetett. A régi fa-templom előtt álló fa tornyot 150 méternyi távolságról egy nap ökrökkel, másnap kötelekkel vontatták el jelenlegi helyére. Volt ekkor benne 1 harang ezen felirattal: „Anno 1757. die 3-a Augusti Dobi Refta sz. ekkla épit. ezt a harangot.“ Most 2 harang van benne, melyeket Pap Antal öntött Szatmárt 1855.

Az úrasztali készletek ezek: 1 régi alakú: ajkain kivül-belől aranyozott ezüst-pohár, „Uncreiter Mihály. Nagy Borbála adta az Urasztalára a Dobi Sz. Egyházba.“ felirattal; fenekén B. P. M. B. betűkkel, súlya m.-e. $^1/_2$ font. 2) 1 55 frt. értékü, 19 $^4/_{16}$ lat súlyú ezüstkehely, Szabó János és Nagy Juliánna ajándoka 1872. 3) 2 cin-kanna, egyiket „Kolozsvári Lakatos Miklós adta Isten dicsőségére 1674.“, a másikat 1719. Eszt. a Dobi Sz. Ref. Ekkl. adta Isten dics. Kövér István.“ *) 4) 2

*) Ns. Kolozsváry István is adott egy bádog-kannát.

cintányér, egyiken ezen irat: „A Dobi Sz. Egyháznak adta Kövér István 1719.“; a másikon: „R. S. D. M. P. Sz. 1736. Isten dicsőségére.“ 5) 1 fehér kendő ezen zöld selyem-himzéssel: „Az Urasztalára adta Uray Tamásné Dobon. A. D. 1660.“ 6) 2 abrosz, egyiken fekete selyemmel varrva ezen szavak: „Farkas Éva aszszony csináltatta az 1757. Eszt. Isten dicsőségére ajánlotta a Refta Dobi Sz. Ekklának.“ 7) 1 fehér moll- és egy illuzionkendő, az utóbbi „Tóth Erzsébet“ kivarrással. 8) 1 kék szinű nagy selyem-kendő fehér atlasz diszitéssel és jel nélkül. 9) 1 fehér fátyol-kendő ezen veres selyemmel varrott szavakkal: „Nagy János és Kis Katalin az 1800. Eszt. ajánlotta Isten dicsőségére a ref. Dobi sz. Ekklának.“

Egyházi és iskolai épületek. A paplak 3 szobával, oldalkamrával, zsindely-fedél alatt 1830-ban épült, melléképületei 1846. és azóta készültek. A tanitói lak nád-fedél alatt vályogból, egy szobával s tanteremmel 1844. épült. Melléképületei szintén vannak. Minden egyh. isk. épület a templommal együtt a tűz ellen biztositva van. Az új paplak és torony épitéséhez már megkezdték a téglavettetést.

Ingatlan és ingó egyházi javak. Közvetlen egyházi birtok: 17,454 □° szántóföld egy tagban, 2569 □° temető s az 1100 □° faiskola. A lelkészi és tanitói állományt lásd az V. alatt. Ingóságok. 4 db. anyakönyv, 1781., 1816., 1839. és 1867. éveken kezdve. 2 db. egyháztanácsi s körleveles jegyzőkönyv, 1800- és 1850-en kezdve. 2 db. gondnokszámadási jegyzőkönyv 1817 és 1868 óta. 1 alamizsnás diárium 1826; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok 1861, illetőleg 1873 óta. 2 pecsét, u. m. „Dobi Ekkl. 1830.“ feliratot viselő kisebb és egy nagyobb, melynek közepén egy vitorlás hajó látszik alatta 1871. évszámmal, körirata pedig ez: „A sz. Dobi H. H. Egyház Pecsétje.“ (1875. febr. 25. ö.-ir.

VIII. Népesség. 1801: Lelkek száma 236. 1877: lelkek sz. 296; szül. sz. 16, újház. sz. 6, konfirmáltak sz. 6, halottak sz. 6. Iskolások. 1801: tanulók sz. 20; 1877: isk. kötelesek sz. 38; isk. járók sz. 37; részben iskolázott 1.

65) Szamosujlak.

I. A községről és az egyházról általában. Fekszik a Szamos jobb partján. Hajdan Zombok-Ujlaknak hivták s a Zombok-nemzetség birta. 1411-ben ezeknek földeit a zsarolyáni nemesek elszántották. 1446. Bekényi Miklós és neje benne s a mellette fekvő Vármegye pusztán részjószágot kap. 1450. határper foly a zsarolyáni nemesek és Ujlaki Nyiry Dénes között, a midőn Vármegye pusztát Ujlakhoz itélik. 1463. Gerezdy István egy részét, 1495. Ujlaky János és Antal az egész helységet kapják. 1558-ban Soós János kap benne részt s már ekkor Szamosujlaknak nevezik. 1592. Pongrácz Gáspár kapja. 1650. Vay Péter; — 1691. több Vay nyer benne részjószágot. 1726. gf. Teleki János kapja az egészet; 1743-ban pedig báró Kemény. 1810. $^2/_3$-át az Ajtay-család, $^1/_3$-át pedig özv. Maróthy Ferencné birta s még ekkor alatta szép tölgyes erdő volt. (Szirmay Sz.-v.-m. e. II. 215—16. l.) Jelenleg gf. Bethlen Károly birja. — Viszontagságairól annyit tudunk, hogy 1662. a szatmári német várőrség katonái „3 malmából 50 köböl búzát vittek el s miattok puszta lett a falu.“ Pestis és más járványok szintén látogatták.

Egykor róm. kathól. egyház volt. 1332. az ugocsai r. kath. főesperességhez tartozik s Domokos nevü papja 3 garast fizet pápai sexennális dézma gyanánt. (Schem. cleri Szatmár 1864. 43. 48. l.)

A reformációt hihetőleg Sz.-Ujlak is az Erdődön székelő reformátori körtől vette be s alkalmasint 1545. körül. Különben rég multjáról mit sem tudunk. Anynyi tény, hogy kezdet óta a szatmári ref. egyházmegyéhez tartozik s ezen e.-megye közjegyzőkönyvei egyes váló és házassági perben hozott itéleteket is tartalmaznak itteni lakosokat illetőleg. Hajdan népesebb egyház volt s filiája is vala: Gyügye; de ez 1767. e.-megyei engedélylyel elvált. 1865-ben tűz hamvasztá el a község nagy részét, a midőn a templom és az egyházi épületek is leégtek.*)

*) A mult évtizedben templomszék-per is támadt itt, s egy alkalommal botrányt is idéztetett elő; de az egyházilag és polgárilag delegált Isaák Dezső szolgabiró s e.-m. ülnök azt igen ügyesen elintézte, a háborgókat a szegény-egyház

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti nevezetesebb események. A legrégibb papokat nem ismerjük. 1) 1569. Diószegi Imre volt a lelkész, ki alatt a Kálvin-féle reformáció megerősödött s ki az unitáriusok ellen tartott nagyváradi vitán is részt vett. 2) 1709. Debreczeni András. 3) 1724. Pataki György. 4) 1725. Gödölei István, kit azért hibáztat a vizitáció, hogy az úrvacsora-osztást előző 3 kérdést összezavarta s a 2 utolsót éppen el is hagyta. 5) 1721—28. Baróthi Miklós. 6) 1728. Gönczi Sámuel. 7) 1730—36. Szikszay Ferenc. 8) 1837—40. Szigeti Zsigmond. 9) 1740—42. Matolcsi v. Őri István e.-m. ülnök, ki itt a pestisben, félidőben meghalt. Papi éve kitöltésére fiát 10) Őri Zsigmondot hozták be, de a ki középszerű készültséget tanúsitván a Helv. Confessio szerint a vallás-tudományban: csak a szószéki szolgálatot engedte meg neki a vizitáció. A hallgatókat pedig ugyanekkor a templom fedélzetével való nem gondolás miatt megrótta. 11) 1743—46. Muzsai István, ki alatt báró Kemény megigérte, hogy tornyot épittet; de nem tette. Ennek udvarában a vizitáció megjegyzése szerint sok istentelen volt. 12) 1746—48. Garbóczi András. 13) 1748. Gyarmathi István. 14) 1749—52. Vásárhelyi Kelemen. 15) 1752. Gyulai Sámuel. 16) 1753. Vári János, ki itt meg is halt. 17) 1754—56. Bányai István. 18) 1756—59. Komáromi István. 19) 1760. Szikszai István. 20) 1761—66. Szatmári János. 21) 1767. Tótfalussi Miklós. 22) 1768. Miszti István. 23) 1769. Balyika Bálint. 24) 1770. Szatmári Molnár János. 25) 1775. Vecsei István. 26) 1776. Hollósi András. 27) 1777. Kézi György. 1778. senki. 28) 1779. Komáromi József. 29) 1780. Pankotai Imre. 30) 1781. Radnóti János. 31) 1785. Szilágyi András. 32) 1786. Sipos János. 33) 1788. Bakos András. 34) 1790. Fekete István. 35) 1791. Varga István. 36) 1794. Horváth József. 37) 1796. Vida István. 38) 1800. Béres Mihály. 39) 1801. Biró Balázs. 40) 1803.

---

javára meg is fizettetvén. — Két aszszony pedig boszorkánysággal vádolván egymást, egyikök a szolgabiróhoz ment panaszra, ki mind a kettőt 2 hétre iskolába rendelte tanulni; fölhiván a lelkészt, hogy a két hét leteltével öket vizsgálja meg s ha kellö elömenetelt nem találna nálok a vallási ismeretben, ismét járassa fel. Ez itéletnek szintén lett foganatja.

Főző József. 41) 1805—10. Pelsőczi Mihály. 42) 1816—17. Váradi Gábor. 43) 1817. Szűcs István, kit mivel nem fizettek, 1820-ban elment. 44) 1820—24. Márk Ferenc, kedves pap. 45) 1824—28. Zathureczky János, szintén. 46) 1828—37. Baranyai Mózes, ki alatt a templomot és parókhiát megújitották. 47) 1837—48. Nagy Fridrik. 48) 1849—56. Réz István. 49) 1856—66. Szabó Albert. 50) 1866—70. Szabó Sámuel, ki itt meghalt. 51) 1870—72. Szutor Endre, most kölcsei pap. 52) 1872—74. Ács Lajos, most csekei lelkész. 53) 1874 óta Tóth Benedek elébb rápolti pap.

III. Tanitók és iskolaügy. A tanitókról is csak hézagos közleményeket adhatunk; jelesül: 1) 1614. Szatmári János, ki 1634. badalói pap volt. 2) 1702. Szentpéteri György. 3) 1725. Csengeri Pál, ki 1728-ban d.-apáti pappá lett. 4) 1730—32. Bodoki Sámuel. 5) 1732—34. Bényei Gábor. 6) 1734—42. Budai Márton, kit 1740 ben gyaláztak s ki pestisben szintén elhalt. 7) 1744—48. Milotai József. 8) 1748—64. Gyarmati Miklós. 9) 1765. Kerekes Ferenc. 10) 1766. Somodi Gábor. 11) 1769. Boros József. 12) 1771. Szabó László, kit 1772-ben korhelységgel vádoltak. 13) 1776. ismét Somodi Gábor. 14) 1777. Kerekes Lajos, dicséretes tanitó. 15) 1778. ismét Boros József. 16) 1779—89. Tóth Sámuel, ki itt meghalt. 17) Tóth József, ki önként nem maradt. 18) 1792. Pogány Sámuel. 19) 1793. Erdős János „egy semmire való ember.“ 20) 1796. Enyedi Mihály. 21) 1798. Tóth József, kit kitettek; de kegyelemből viszszavettek. 1802.- és 1803-ban a szülők gyermekeit fel nem járatván, iskolája nem volt egész 1803. okt. 3-ig. 22) 1804—21. Pataki Mihály, gyenge tanitó, kit 1810-ben azzal vádoltak, hogy beharangozott; de a templom ajtaját ki nem nyitotta. 1814-ben ok nélkül el akarták bocsátani, de a vizitáció megmarasztá s ugyanekkor megparancsolá az elöljáróknak, hogy a tan. lak és iskolát elkészitsék s az épületfákat föl ne tüzeljék. 1821-ben P. M. meghalt. 23) 1822—24. Párizs Ferenc; előbb iszos, később javul. 24) 1824—28. Fejér Pál, jó tanitó. 25) 1828. Mándy Benjám., kit 1819-ben megintenek. Az iskola-épület elavult és újitandó. 26) 1829—36. Runyai István. 27) 1837—47. Kovács

Gáspár. 28) 1848—51. Kulcsár János. 29) 1851—56. Hermon András. 30) 1857—60. Szabó Lajos. 31) 1861—74. Lipcsei Károly. 32) 1875—78. id. Kemenszky Dénes. 33) 1878. Váczi István, egykor borzovai majd fülpösi tanitó.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Az udvartól minden mezei vetés dézmája (a málén kivül). 2) Ugyancsak az udvartól 6 szekér fa. 3) A malomból a szabbathále. 4) Minden ember, ha 2 hold vetése van, 3 kereszt búzát ad. 5) A kinek búzája nem terem, ad 3 véka búzát és 1 véka málét. 6) Minden gazda ad 1-1 szekér fát. 7) Mind a 2 járáson van 4-4 szántóföld, melyet 2-szer tartoznak megszántani. 8) Az ekkla parókh. rétjét megkaszálják. 9) Halott-predikálás 1 frt. 10) Esketés 1 frt. 11) Keresztelés 1 tyúk s 1 kenyér. 12) A szegény özvegyektől 3 sing vászon. 13) A zsellértől 8 polt. (Bélt. M. U. 99. l.) 1801: 1) 40 kereszt búza. 2) 5 köböl szemes élet. 3) 5 köböl csős tengeri. 4) 12 szekér fa. 5) 2 fordulón 3 köblös föld kétszeri szántással. 6) A kaszáló, melyet a lakosok mivelnek, terem 3 boglya szénát. 7) Stólából 3 váltófrt. 1875.: Keresztes életből 13 köböl, szemesből 11 köböl búza; 36 véka csős tengeri; zsellérek és cselédektől 12 frt; a földjövedelem mintegy 297 frt; 8 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; 15 frt stoláré.

b) Tanitói fizetés 1705 körül: Minden gyermektől 34 dénár, 2-2 szántóföld. de a melyet nem szántanak s a lelkészi fizetés $^1/_3$-a. 1801.: 20 kereszt búza és 10 véka szemül; 16 véka csős tengeri; 6 szekér fa; 2 fordulón 2-2 köblös föld; 2 váltófrt. tandij. 1875.: 10 köböl búza; 6 köböl tengeri; 6 frt. garas-pénz; 16 frt. készpénz és csirke-ár; 4 öl kemény tűzifa udvarára szállitva; földjövedelem 40 frt.; stoláre 3 frt. (1875. évi hiv. ösz.-ir.)

V. Templom és harang. Urasztali eszközök. A templom 1 hajós; épült téglából a XV. század 2-ik felében. Hajójának szélessége 6.25 méter, hoszszasága 7.90 méter, magassága 6.52 $^1/_2$ m. A szentély szélessége 6.15 m., hoszszasága 7.20 m., magassága 6 m. Ablakai a déli s a délkeleti oldalon vannak s csúcsivesek. A hajónak 2, a szentélynek pedig 3 ablaka van; ezek közül az egyik déli ablak be van falazva. A szentély

sarkain 4, a déli oldalán 1 támasza van; a hajó nyugati 2 sarkán szintén kirugó támok emelkednek. Egyetlen — és most már nem csúcsives ajtaja, szintén a nyugoti homlokzaton van. Alatta a templomnak az Ajtay-család sirboltja volt. 1842-ben a templom menynyezete s egész belszerkezete megújittatott; de 1865. julius 10-ikén az egész leégvén, a ref. felekezet adakozása folytán az egész templom teljesen megújittatott. *) — A templom előtt harangláb áll s rajta 1 harang függ ezen felirattal: „In honorem Dei fudit me Georgius Wirdt in Eperjes 1647.“ Volt még 1 más harangja is a sz.-ujlaki egyháznak, melyen az 1848-iki leirás szerint ez lett volna a körirat: „Verbum Domini. F. JANE (talán Jánk?) TF In eternum.“

Urasztali eszközök: 1 kis ezüst tányér; 1 nagy cintányér; 2 db. ezüst pohár; a nagyobbik, mely itcés nagyságú, boglárokkal s fedéllel van ellátva; a kisebbik meszelyes nagyságú, kivül-belől aranyos, ezen körirattal: „Isten dicsőségére, a Szamosujlaki Ekklezsiához való buzgó szeretetből csináltatta ez kis pohárt Ujlaky László uram házastársa Máriási Zsuzsánna 1645.“; 1 cinkanna; 1 aranyfonallal himzett kendő, közepén ezen irással: „Komlósi Mária ajándoka“; 1 nehéz aranynyal himzett kendő; 1 szines pamuttal himzett kendő; 1 nagy fehér horgolt asztal-teritő; 1 kisebb kendő.

Egyházi és iskolai épülek. A paplak az égés után épült 3 szoba, kamra s konyhával, téglaalapra vályogból, zsindely-tető alatt, az esperesi terv szerint. A legszükségesebb mellék-épületek szintén jók és újak. — A tanitói lak és iskola 1 tan- és 2 lakszoba, konyha s kamrával, tégla és vályogból zsindely-tető alatt. A mennyiben az esperesi tervet nem tartották meg egészen: a tanszoba kissé szük. A legszükségesebb melléképületek szintén nem hiányzanak.

Ingatlan e.-javak. Közvetlen egyházi birtok: füzesirtványban 3 hold s 1392 □°; szántóföldben 1200□°. Lelkészi állomány: rét és irtványban 7 hold s 305 □°; szántóföldben 10 hold s 1402 □°. Tanitói állomány: 5

*) Tetőzetét n.-váradi Ajtay Sámuel csináltatta meg s a pénzadományokat gf. Bethlen Károly is szaporitotta 50 frttal o. é.

h. 701 □° rét. (Mind 1600 □ ölével sz.) Ingóságok: 4 db. anyakönyv, kezdve 1775. éven; 1 db. tanács-jegyzőkönyv; 1 db. körleveles jegyzőkönyv. Egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek, s egyéb nyomtatványok stb. A parókhiális pecsét 1833-ból való. (1875. jan. 6. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: lelkek száma 200. 1875: l. sz. 280; szülött. sz. 9; újházas. sz. 4; halottak sz. 10. Iskolások. 1801: isk. 4. 1875: isk.-köt. 30; isk. jár 30.

66) Szatmár.

I. A szatmári egyház a reformáció előtt. Köztudomású dolog, hogy az I. István alatt Gizella királyné által a Szamos mellett Szatmárvármegyében megtelepitett németek római kathólikusok voltak s e hitet nem itt vették be, hanem őshazájokból magokkal hozták: igy tehát Szatmárnak s a vele testvér Németinek, 1006 körül, róm. kathól. volta kétségtelen. Hogy pedig az itt megtelepült s később elmagyarosodott németek tekintélyes róm. kathól. egyházat alkottak, nyilván kitetszik abból, miszerint 1230-ban II. Endre egy kiváltság-levelében fölruházza őket az az egyházpártfogási joggal, megengedvén: hogy „papot a micsodást akarnak az ő sz. egyházukban tarthassanak, a ki a szászvári esperestnek minden hatalmától, a dézmának negyedrészével együtt, mely az ő helységökből bejövend, kivéve legyen.“ (Szirmay Szatmárvármegye esm. I. k. 145. lap.) E kiváltságot V. István is megerősitette 1264. Később a (erdélyi) püspök hatósága alól is kivették IX. Bonifác és II. Pius pápák 1404. és illetőleg 1464-ben s egyenesen az esztergomi érsek hatósága alá helyezték. Ennek dacára Geréb László erdélyi püspök a dézma meg nem adása miatt, Szatmárt az egyházi szolgálatot és a temetést betiltotta, úgy hogy ellene 1501-ben II. Ulászló királynak kelle azt egy kemény parancscsal védelmeznie.

Szatmárnak papjai is jeles egyének voltak; vagy legalább azok lehettek közülök azok, kiknek emléke fenmaradt u. m. 1216. Gábor alesperes. 1217. Miklós alesperes. 1226. Etumán vagy Oltumán esperes. 1247. Egyed, V. István nejének Erzsébetnek udvari káplánja. 1268. János es-

peres Erzsébet királyné káplánja. 1308. Ördög Péter. 1349. Bulchan. A világi papságon kivül szerzetesek is laktak Szatmárt, jelesül a minoriták 1300 körül. (Bartók Szatmár-Németi történ. 21. lap.)

A reformációval lassanként kienyészett Szatmárról a róm. kathólicismus és mindaddig nem tudott feléledni benne, mig a szatmári vár az erdélyi fejedelmek kezéről a királyi kézre nem került, illetőleg mig a jezsuiták be nem telepittettek, kiknek 1630. Pázmán Péter nyert III. Ferdinándtól egy telket. Ezek 1640—87-ig alig tudtak itt meggyökeresedni; de ettől kezdve fokozott erővel használták fel a szabados és nem szabados eszközöket a kathólicismus terjesztésére.

II. Szatmár reformációja s az azt követő események. Szatmár első történetirói Szirmai és S. Nagy Mihály, sőt fő-kútfőnk irója Széles András is, több tekintélyes egyháztörténetiróval együtt, Dévay Biró Mátyást tartják Szatmár s illetőleg Németi reformátorának s e két város reformáltatása idejét Szirmay 1535-, S. Nagy Mihály pedig egyenesen 1527-re teszi, mondván: „Szatmár reformáltatásának már 1537-ben meg kellett történnie, mert 1) mielőtt Dévay Wittenbergába ment, Grynaeus Simontól nemcsak elfogadta Luther értelmét, hanem annak tanát terjesztette is. Bizonyitják ezt a Registrum Bursae Craccoviensis cimü könyvecske 37-ik lapjának — hová Dévay 1523. őszén irta be magát, — ezen az ő neve után irott szavai: „Hic Mathias pestem lutheranam invexit“ stb. 2) A régi irók megegyeznek abban, miszerint Derecskei Demeter 1527-ben a Szilágyságot s egyszersmind a vele határos Béltek és Erdőd birtokosát Drágffy Gáspárt reformálta s ennek reformálásában Dévay volt segédtársa. Ehhez Timon jezsuita hozzá teszi, miszerint: Dévay ekkor Szatmárra is átmenvén, azt is az evangyéliomi vallásra vezette.“ (Bartók Szatm. Ném. tört. 108. lap.)

Hogy ezen állitás menynyire nem igazolható, a jelen munka 74. és 75-ik lapjain kimutattuk. Ellentmond ennek Dévaynak — ott kivonatosan közlött — életrajza; a Drágffy-családról irott napló, mely sem Dévairól, sem más reformátorról mit sem szól s azon — legalább Batizi

András életfolyamából igazolható — körülmény, hogy tőle akkor jut a reformáció az ifjú Drágffy Gáspárhoz, midőn már Dévay pályája és élete végén állt Debrecenben. (Révész Imre, Dévay Biró Mátyás élete 61. és 62. lap.) Az ismétlések lehető kerülése tekintetéből Szatmár s vele Németi reformáltatását illetőleg csak anynyit akarunk megjegyezni, hogy biztosan csak az állitható, miszerint: úgy e két város, mint Szatmárvármegye reformáltatása 1543 és 1545 között már bevégzett tény volt, mit az 1545. szeptemb. 20. tartott erdődi zsinat megdönthetlenül igazol. De ezen állitásunk még nem azt teszi, hogy már ekkor teljesen kienyészett volna innen a kathólicismus; sőt a Domonkos-rendű barátok még 1554-ben is laktak Németiben. És épen azon körülmény, hogy t. i. még ekkor is voltak ott, mutatja, hogy Szatmár és Németi reformáltatása oly korán t. i. 1527 vagy 1535 táján meg nem történhetett. Az ember a régihez — minden újságon kapkodó természete mellett is, — némi előszeretettel ragaszkodik s a régi meggyőződést is csak sokára lehet nála megingatni; de fel sem tehető, hogy Szatmár és Németi egykori kathólikus papjai, — ha ugyan magok is a reformációval nem tartottak — s az emlitett Domonkos-barátok nem igyekeztek volna a kathólicismust védeni s hiveiket minden tőlük kitelhető módon viszszatartani s annak terjedését lehetőleg gátolni!

Szatmárt s a vele szomszédos Németiben is — mint mindenütt az egész Szatmárvármegyében — elsőben a Luther-féle reformáció terjedt el s hogy ez még 1545-ben is uralkodó volt, de már némi Melanchton-féle módosulattal, bizonyitják az első erdődi zsinat végzései. Az átmenet csak fokozatosan történt, s a Kálvin-féle reformáció is nem elébb, mint a második helvét hitvallást bevevő 1567. debreceni s illetőleg a Kálvin-féle konfeszsziót készitő 1570-iki csengeri zsinat után honosult meg teljesen; a midőn egyszersmind a reformált egyház virágzásnak indult Szatmárt s a róm. kathólicismus elenyészni látszott.

A reformációt (1543—44.) követő szatmári papok közül a következők nyomaira akadhatni: 1) 1551. Hevesi Mihály, kit Széles András a Szatmári t. traktus ekl. históriájában szatmári esperesnek is vélelmez, — előbb a martalóc-főúr Ba-

lassa Menyhárt udvari papja volt, aztán tiszántúli püspök. Ő hihetőleg csak 1554-ig volt itt lelkész; mert már ekkor Tordai Demeter, az óvári lelkész volt püspök. H. M. lelkészi utódait nem ismerjük 1584-ig. Ekkor 2) Szigeti Lőrinc lőn szatmári pappá, ki 1562-ben tanult Wittenbergben s Szatmárt 10 évig szolgált. 3) Ezt 1594—1616. Debreczeni Taraczk János esperes követte. (Lásd az esperesek közt e mű 306. lapján). 4) Velc és utána szolgált 1607—18. Milotai Nyilas István esperes és később püspök. (Lásd az esperesek közt e mű 307. lap.) *) Milotainak másik kollegája 5) János pap volt; lehet különben hogy csak káplánja vala. 6) 1599—1612. Decsi István. Tanult Wittenbergben. 1599. tavaszán jött Szatmárra, a mikor házában tanuló-asztalt, könyves thékákat, székeket s egy kis asztalt csináltatott a város, melyről a tüzelő előtt ehessék; de ezeket tartozott ott hagyni. 1612. Nagyváradra ment s 1614-ben ott esperessé is lett; onnan Bethlen Gábor fejd. Erdélybe hivta. E fejdelem neje felett mondott beszéde kijött az Exequiae principales-ben 1624. 7) Decsit 1612. Mező Megyeri János váltá fel Erdődről, kit 1617. vagy 1618-ban 8) Batizi János követett. 9) 1618—20. Milotai helyére jött Sepsi Láni Mihály esperes. (L. e mű 207. l.) 10) Őt 1620—28. Margitay Péter váltotta fel, ki később esperes majd püspök lett. (L. ugyanott.) M. P. kollegái voltak: 11) 1620. Sepsi András. 1622. m.-tótfalusi pap. 12) 1621. Kárászteleki Mihály, ki 1622-ben n.-bányai pap lett s helyébe jött ugyanazon év okt. 22-én 13) Váradi Farkas Gergely. 14) Thornai Pastoris Fer., elébb ugyanitt tanár, 1623-ban huszti pap, 1627-ben mármarosi esperes, 1628. debreceni pap. 15) 1627—29. Pataki Füsüs János, ki S.-Patakon született s ugyanott, Debrecenben, Heidelbergben s Marburgban tanult, majd ungvári és pataki pappá lett s onnan jött Szatmárra. **) 16) 1630—38. Boros Jenői Mihály ***) esperes. (Lásd e mű 307. lap.) Az ő idejében

*) 1614. december 30. „Milotai István püspök uram fizetése készpénzben 150 frt; búza asztalára cubuli 40; bor cubuli 25; szekérfa 24; terminusa püspök uramnak sz. Gergely napja. János uramé 15. juli.“ (Városi jegyzőkönyv.)

**) P. F. J. művei: 1) Positiones Physicae elementis in gener. Heidelberg 1617. 2) Disputatio metaphysica. Marpurg 1617. 3) Királyok tüköre. Bárfa 1617.

***) 1838. aug. 8-án a 3 predikátor — Jenői, Sági és D. Póka Istvánnal a tanács igy végzett: 1) A stóla közönséges legyen. 2) A testamentomi hagyomány

3 papra levén szükség, ezek között a szatmári tanács jegyzőkönyve őt főpredikátornak mondja. Kollegái voltak: 17) Sági Mihály, ki 1626. aranyos-megyesi pap volt s onnan hozatott Szatmárra, de 1631-ben a várba menvén, 18) Szalkai Bálint követte őt, ki többször vett és adott el házakat s Szatmárról Apába, majd Mogyorósra ment s a sz.-németi nemzeti zsinaton mint misztótfalusi pap volt jelen. 19) Debreczeni Póka István, ki 1633. jött Szalkai helyére; de már 1635. hihetőleg meghalt; mert őt 20) 1636-ban már Kecskeméti Mihály követte, ki 1637-ben elhalálozván, 21) 1638-ban Vásárhelyi István lett utódává. 22) 1838. vagy valamivel később jött és szolgált 1641-ig; aztán is 1646. októberétől 1656-ig Szatmári Lázár Miklós *) „patrius concionator", esperes és később püspök. (L. e mű 308. lap.) Vele együtt paposkodtak 1646-ig: 23) Mező Szegedi János, 24) Szecsei János és 25) Németi Gál János; továbbá: 26) 1645—46. Szántai Molnár Mihály tiszántúli püspök, ki a puritánizmust terjesztő Tolnai D. János ellen 1645. febr. 14. zsinatot tartott s a sz.-németi nemzeti zsinatot is ő hivatta öszsze 1646-ban, de összegyűlését meg nem érhette. Sz. Lázárral szolgált még a) 27) Gönczi Mátyás, ki a belvárosból 1647-ben a Hóstátba ment ki, 1648-ban Aranyos-Megygyesre, onnan 1650-ben Felsőbányára költözött, hol bányai esperessé lett, — onnan pedig 1661-ben Alsó-Misztótfaluba ment, hol 1663-ban meghalt. b) 28) (Széles A. szerint 229. lap) Beregszászi Pál, (Bartók Sz. tört. 120. lap. szerint Lőrinc,) ki Gönczi helyére jött s a belvárosban szolgált. 29) 1650-ben B. P. helyére Megyesi István esperes jött Németiből, (l. e mű 308. l.) 2-dik lelkészül s ezután 2 papnál többel a belvárosban nem is találkozunk. Az ő fizetését a Sz. Lázár Miklóséval egyenlővé tette a tanács, „mivel eleitől fogva

kié. 3) A kit a városon kivül hivnak szolgálni: magának keres. 4) A halotti, keresztelési, esketési szolgálatért gyüllendö pénz közös legyen. 5) A papi gyülésre menendök alá közös pénzen fogadtatik szekeres, és az itthon maradó, a mit az alatt keres, közosztályra bocsátja.

*) Sz. Lázár Miklós idejében készittetett a városi tanács legelőször fizetéses jegyzőkönyvet, melybe évenként úgy a városi mint az egyházi hivatalnokok fizetése beiratott, mely szerint: „1640. 22. dec. Szatmári főpapnak esztendeig való fizetése a város rendelése szerint hung. fl. 200, búzája 36 köböl, bora 40 köböl. A 2-ik pap fizetése pénz hung. fl. 100, búza 32 köböl, bor 32 köböl, tüzifára fl. 16. A 3-ik papé ugyananynyi.

az injuriosus rancor eő kgyelmek közt praedominalt. *) 30) 1653 körül Decsi Gáspár esperes és 31) 1657 táján Beregszászi Lőrincz voltak a szatmári papok. (Decsiről lásd e mű 309. lap.) 32) 1654-ben Tarczali Bogdány Péter a későbbi esperes lett pappá (l. e mű 309. l.), kit 33) 1655—58. Érszentkirályi Sámuel követett, 1658-ban meghalálozván, gyermekei 300 frtos házat vettek, hogy legyen a parókhiáról hova költözködniök. 1658-ban 2 új papot kapott Szatmár. Az egyik 34) a hiressé lett Tofeus Mihály, a másik 35) Kaposi G. Pál. Tofeus eredeti neve Dobos volt, s ő korának szokása szerint a héber tof szóból, — mi dobot jelent, — alakitá át nevét. Hozatott 1658. ápril 28. Diószegről s legelőször Luk. XIV: 13, 14, 15. v. predikált. Született Székelyhidon, járt a hollandi akadémiákon s Leydában, 1649. irásmagyarázó tudor cimet nyert; 1650. nagyváradi, 1651. s.-pataki tanár lett, majd keresztúri, aztán diószegi lelkész; 1663. I. Apaffy Mihály fejd. udvari papja s 1679. junius 4-én erdélyi ref. püspökké lett. Cserei kevély, negédes embernek mondja őt, ki aztán nehéz betegségbe esvén, igen megalázta magát és Istenhez tért. Zsoltár-magyarázatait a fejedelemaszszony gyorsirókkal iratta le titkon, amiket aztán revideálván, úgy nyomattak ki. **) Tofeus kollegája Kaposi G. Pál — előbb szatmári tanár — lett, ki Tarczali B.-Péterrel együtt hallgatta ki Uray Zsigmond végrendeletét 1662-ben; Várallyai Lőrinccel pedig 1667. Berencén volt jelen, midőn abba a szatmári kollégiumot beiktatták. 1669. januárban még Szatmárt szolgált, midőn egy zálogos szőlőt birtokosának viszszaadott.

Tofeust 36) Várallyai G. Lőrinc, Kaposit 37) Pályi Mihály követte. Várallyai egykor II. Rákóczi György udvari papja volt, s midőn ezen fejdelem 1658. Szinnán budai basát megverte, a térdre borult tábor előtt ő mon-

*) Ezen egyenlösitett fizetés a következő volt: „Készpénz hung. flor. 200. Búzája a Zatmár cubul 56. Bora Zatmár cubul 40. Tűzre való fájok a menynyivel beérik elégséges lész . . . Observatio. A sz. szolgálatban is aequalitás; egyik héten az egyik predikátor szolgál, másikon a másik. Az accidentiák is mindenben aequalitásra menjenek és osztassanak. Ex Commissione principalium jur. notarius Benedictus literatus reipubl. Zatmár apposuit.“

**) Nyomtatásban megjelent művei: De perseverantia sanctorum 1650. Szent zsoltárok rezoluciója. Kolozsvár 1683.

dott hálaimát. Erdélyből Ecsedre vitetett, hol 1661. a k.-szolnoki egyházmegye esperesévé választatott. Az ecsedi papság u. nev. bátori dézmáját s egyéb jövedelmeit elfoglalván Báthori Zsófia: 1662-ben közbenjárásra hivta fel Szatmárvármegyét, a miért a fejedelemnő még ez évben kiűzte őt Ecsedről. Szatmárra 1665. hozatott s Lampe őt „immortali memoria dignus instaurator ecclesiae Szatmariensis"-nek nevezi. A várbeli papok neveit ő adta át az utókornak. 1671. Husztra járt Rhédey Ferencnéhez, hogy a férje által a szatmári kollégiumnak hagyott javakat adná ki. Meghalt ugyanez év augusztusában. — Pályi 1669-ben váltá fel Kaposit s 1671-ben V. L.-el adtak el egy az egyháznak hagyományozott szőlőt, sőt 1673-ban neje Thuri Erzsébettel egy másikat, de már ekkor nem lakott itt. — Várallyai helyébe 38) Sepsi Korócz Andrást hozták 1661., ki 1675-ben esperessé lett. (Lásd e mű 310. l.) Meghalt 1684. Kollegája Pályi helyére pedig 39) P. Váradi Mihályt 1672-ben, ki 1684-ben esperessé lett s 1685-ben a papságról lemondott és 1689-ben meghalt. (L. u.-o.) Koróczot 40) 1685—90-ig Debreczeni Kozma János követte Németiből, ki 1690-ben meghalt; Váradit pedig 41) Körmendi Péter, ki 2-szer volt szatmári tanár, 1667. ecsedi pap; 1671-ben Erdődre ment s 1685-ben onnan jött Szatmárra, hol 1686-ban tiszántúli püspökké tétetett s 1696. márc. 23. meghalt.*) Vele 1690 óta együtt szolgált 42) Füsi Lőrinc, 1693-ban Felsőbányára, 1704. Nagybányára, 1714-ben pedig Alsó-Misztótfaluba ment s ott bányai esperessé tétetett s 1715. junius 25. meghalt. **)

III. Az üldöztetés korszaka. 1694—1794. Pázmán Péter a kathólicismus terjesztése céljából elhatározá, hogy

*) Akadémiákon jártában „De providentia Dei" cimű értekezést adott ki 1663-ban; továbbá verseket is irt. Füsinek is jelentek meg versei a Honor posthumusban.

**) 1670—1694-ig a szatmári ref. egyházmegye Tarczaliánum protokollumában Szatmárról összesen 408 házassági per fordul elő; ezek közül mátkasági v.-p. 20, házassági v.-p. 88. A válási indok 14 esetben egyszerű paráznaság, 11-ben soknejűség, 2-ben 2-nejűség, 1-ben részegeskedés, 1-ben kegyetlenkedés, 9-ben tehetetlenség, 45-ben hűtlen elhagyás, paráznaság, 39-ben ismeretlen ok. — E perek közül 2-szer tárgyaltatott 15, 3-szor 7, 4-szer 1. Elválasztatott 59, nem választatott 48. A váló felek közül kötve maradt férfi 8, nő 5. A polgári hatóságnak megbüntetés végett kiadatott 7. Fellebbezett az egyházkerületi gyűlésre 2. — A válási indokok közül néha 3-4 is előfordult.

a szatmári várba jezsuitákat telepit s e célra 1630. II. Ferdinándtól telket is nyert. 1636. decemberében egy királyi rendelet jelent meg, mely a ref. predikátorokat a várból kiparancsolta. (Fraknói Pázmán P. és kora III. k. 251. l.); azonban mig az erdélyi fejedelmek birták Szatmárt, sőt még azután is jó ideig a jezsuiták nem sokra mehettek; sőt az első jezsuita-házfőnökről is csak 1696-ban van említés. 1694-ben mindamellett már hatalmasok voltak nemcsak a vár, de a városban is s bele avatkoztak úgy az egyház mint a városi tanács dolgaiba. Jól tudták ugyanis, hogy a reform. tagokból álló városi tanács a ref. egyháznak mindig biztos támasza volt és lesz: kieszközölték tehát 1694. a szepesi kir. kamaránál, hogy a városi tanács tisztújitása kamarai biztos jelenlétében történjék, a mi eddig hallatlan volt. Erre a várbeli udvarbiró Sárpataki János neveztetvén ki kamarai biztosul, az új évben tartatni szokott tisztújitó gyűléseket eltörlötte; a tiltakozása ellenére megtartott gyűlésen választott ref. vall. birót és 2 tanácsnokot elmozditván, helyökre róm. kathólikusokat ültetett, noha a városban kathólikusok alig voltak. Ugyanekkor a jezsuiták a dézma ¼-ét, melyet a ref. papoknak az erdélyi fejedelmek adományoztak, magoknak foglalták el, mit annál könynyebben tehettek, mivel a dézmát Sárpataki szedte. — 1695-ben a város régi jog szerint tartván meg a tisztújitást ref. birót választott, mit Göde Péter jezsuita szupérior, — ki a város parókhúsa cimét bitorlá, — nem késett a szepesi kamarának bejelenteni, mire a kamara biztosa az új ref. birót letevén, helyette kathólikust tett. Ugyanekkor a jezsuiták Erős Gábor kir. biztos által azt is követelték, hogy a reform. kórházat illető piaci vám ½-e a kathólikusok kórházának, s a reform. papok szombati malom-vámjának ½-e nekik adassék; egyszersmind a nagy harang, melyet kathól. öntettek, (holott öntetésekor 1633. csak 10 kath. volt Szatmárt!) nekiek viszszaadassék. A tanács jogtalan követelésüket kereken viszszautasitá, mondván: „elégedjenek meg a külső dézma elvett ¼-ével, az (iskolától) elvett Berencze helységgel s annak malmával, melyeket pedig nekünk evang. atyánkfiai adományoztak“ stb. Ennek dacára a jezsuiták a malom egyik kövét német katonák

segélyével elfoglalták; de azt békén nem birhatván, egyesség útján a ref. egyház birtokába viszszabocsáták.

A II. Rákóczi Ferenc fölkelése alatt szünetelt a jezsuiták s illetőleg a kormány üldözése, hogy a szatmári kompozició után anynyival inkább kiújuljon. 1718 óta ugyanis a jezsuita szupérior a pápista ünnepek meg nem tartóit pénz- és viasz-birsággal terhelte; borral, búzával és fával rakott szekereiket elfoglalta, ellenök katonaságot használván. Ez és régi sérelmeinek orvosoltatása céljából reménynyel várta Szatmár a buda-pesti vallásügyi bizottság összeülését 1721-ben, a midőn Ragályi Ferenc Szatmár részéről a következő sérelmeket terjesztette elő: 1) A várbeli templomot, paplakot és iskolát a jezsuiták elfoglalták. 2) Az iskolától Berenczét ugyancsak ők elvevék. 3) A reformátusokat a róm. kath. ünnepek megtartására kényszeritik. Ez ellen a jezsuiták azon arcátlan hazugsággal álltak elő, miszerint 1681-ben Szatmárt a reformátusoknak sem temploma, sem paplaka nem volt, hanem csak 1712 óta alakitottak ekklézsiát s csak azóta tartanak nyilvános isteni-tiszteletet: ennélfogva a vallási törvényeket értelmező kir. rendeletek szerint templom és istenitisztelet tartásához nincs joguk. — A vallásügyi bizottság — mely Szatmárnak 33 frtjába került, — eredménytelenül oszlott szét, a munkálataira megjent kir. válasz az u. nev. „Carolina resolutio“ megsértette a királyi esküvel szentesitett békekötések és országos alaptörvényeket s újabb sebeket ejtett a protestáns egyház testén; de a szatmári jezsuiták egyelőre mit sem nyertek, igaz hogy a szatmári ref. gyülekezet sérelmei sem orvosoltattak.

A jezsuiták azonban nem nyugodtak. Elsőben is a városi jogokat sértették meg újra, hogy aztán a ref. gyülekezet ellen fordulhassanak. 1719. ugyanis polgári telkükön korcsmát nyitottak; de ez a tanács felfolyamodására nekik betiltatott. 1735. Fasching Ferenc szupérior ismét kitűzette a cégért; de a tanács letépette azt és elhatárzá, hogy ezután csak úgy engedi meg a jezsuitáknak külhelyeken termett boraikat behozni, ha irásban kötelezik magokat arra, hogy a bort csak magánszükségleteikre és nem méretésre szállittatják. E miatt — támogattatván az egri püspök által, — bepanaszolták a ref.

tagokból álló tanácsot, mely saját papjaival szelidebben bánik. E feladásra 1749. január 2. egy királyi rendelet küldetett le, melyben Mária-Terézia kedvetlenségét nyilvánitá a felett, hogy midőn a ref. belhivatalnokoknak a városi pénztár évenként 800 frtot fizet, a jezsuitáknak tulajdon boruk behozása megtiltatik: ennélfogva megtiltja a jezsuiták háborgatását s a ref. belhivatalnokoknak a városi pénztárból fizetését.

Ezen önkényes kir. rendelet előtt kénytelen volt a tanács meghajolni. A belhivatalnoki fizetéseket a ref. lakosságra rótta ki papbér cim alatt; de a jezsuiták most meg a nép előtt vádolták a tanácsot önkénynyel, mire a nép zúgolódni kezdett. Majd 1752-ben fogadatlan prókátorivá szegődtek a népnek s egy siralmas felterjesztésben keservesen panaszolták a nép terheltetését, melytől a papbér csak erőszakkal vehető be. Erre Melczer Pál kamarai tanácsos vizsgálat végett kiküldetett, elébe a r. kath.-ok nevében újabb panaszok terjesztettek, hogy t. i. nekik, ha a reformátusokkal perlekednek, igazságot nem szolgáltatnak; őket a reformátusok büntetlenül nevezik ördögöknek; ellenben a zsidót pogánynak nevezőt valláskülönbség nélkül megfenyitik, a ref. papbért rájok is kivetik. E valótlanságot a reformátusok természetesen kereken tagadták s kijelentették: hogy papjaikat ezután is a városi pénztárból kivánják fizetni; mert a várost (midőn sz. kir. várossá lett 1721.) reformátusok váltották meg s e teherben r. kath. egy sem, görög is csak 3 vett részt.

Melczer ezzel nem elégedett meg, hanem az egri püspöki biztossal (a szatmári plébánussal) megkezdte a vizsgálatot. Minden lakostól megkérdezte: menynyit ajánl önként jó szántából papjai fizetésére? De mielőtt ez történt, a pápisták azon hirt terjesztették el, hogy miután ezen ajánlatokból a ref. papokat kielégitették, a felesleget a más felekezetíi papok fizetésére forditják; egyszersmind hadi-adója mindenkinek az önként ajánlandó papbérhez fog arányittatni. Igy mindenki kevesebbet igért, mint a mi reá volt vetve, noha a különbség igy sem nagy lőn, mert 463 gazda összesen 354 frt. 41 krt, 49 és $^3/_8$ köböl búzát, 28 köböl és 6 itce bort ajánlott. Melczer mindazáltal a papbér-lajstromokat elszedte s a fensőség nevében

megparancsolta, hogy a papbért ezután beszedni nem szabad; a papok az önkéntes ajándokokkal elégedjenek meg. Jelentését a helytartótanácshoz felküldvén, onnan 1763. szeptember hó 3-án ezen rendelet érkezett: Melczer és az egri püspök által kiküldendő biztos vizsgálják meg a szatmári s németi egyházak fundusait s tudják meg, van-e a 2 helyen 3 papra szükség? Ugyanekkor megparancsolták azt is, hogy a papoknak készpénznél egyéb ne fizettessék s a néptől önkéntes ajánlatnál egyéb ne kivántassék. Melczer s a szatmári plébánus — mint püspöki biztos — erre azt terjeszték föl, hogy Szatmárt mindenik ref. pap fizetése 125 frt., 20 köböl búza, 40 köböl bor; mely fizetés 1759-ig a város pénztárából, szőlője terméséből, földjei s malmai jövedelméből, attól fogva pedig a papbérből telt és telik ki. Ezen kivül fizetnek a papoknak halott predikálás és esketésért 51 krt, keresztelésért 6-ot; az egyháznak a harangozásért: nagy harangtól 51, kis harangtól 12 krt. Majd az egyház tőkepénzeiről tettek a szepesi kamarához hamis jelentést, mely szerint azok nagy uzsorára vannak kiadva s azt sem lehet bebizonyitani, hogy kik tartoznak vele: ennélfogva a kir. kamara a tőkepénzek behajtását megtiltá. Erre a kötelezvényeket mutatták fel eredetiben, mire a pénzalap valóságát kénytelen-kelletlen elismerték. — Minthogy pedig a vizsgáló küldöttség, küldetése 2-ik részét hallgatással mellőzte: a tanács egy indokolt felterjesztésben kimutatta, hogy Szatmárt és Németiben a 3 pap nagyon is szükséges; Szatmárra 2 pap kell a nép nagy száma s a nagy templom miatt, melyben egy ember egészsége veszélyeztetése nélkül nem szolgálhat; Németibe is szükséges egy a távolság s a 2 város közötti gyakori vizáradás miatt.

Eme jelentésekre 1754. julius 8. azon fensőbb rendelet érkezett, hogy 3 pap tartása a népet szerfelett terhelvén, a 2 városban csak 2 pap tartása engedtetik meg, kik szükség esetén egymáson segithetnek; fizetésök, valamint a 2 kántoré, egyházfiak és harangozóké a ref. lakosokra kivethető ugyan, de a nép e dolog felől a tanács előtt elébb a papokkal egyezkedjék. E parancs a plébánus jelenlétében a papok és a népnek julius 25. fölolvastatott s az egyezkedésre az illetők felhivattak. Ekkor

Hajdú István főesküdt aug. 1. egy az összes lakosság által aláírt kérvényt nyujtott be a tanácshoz, mely szerint ezen rendeletet addig foganatba ne vétesse, mig a királynőhőz benyujtott folyamodványukra válasz nem jő. A tanács határozat nélkül oszlott szét; a biró pedig népforrongástól tartván, a rendeletet végrehajtatni nem merte. A helytartótanács azonban szept. 16-ról egy keményhangú parancsban követelte az előbbi rendelet végrehajtását és midőn ez október 13-án az egyház elöljárói előtt felolvastatott; azok kijelentették, hogy már egyik papjokat — Kevit — el is bocsáták. — De az üldözésnek még akkor sem lett vége. A céhbeli reform. mesteremberek vallásuk elvével és szabadságával ellenkező tartalmú oklevelek váltására kényszerittettek, mit a ref. vall. kádárok nem akarván tenni, 1768. mesterségök gyakorlatától eltiltattak. A róm. kath. ünnepek meg nem tartásáért sok mesterember pénzre büntettetett s mivel a végrehajtásnak csoportosan ellenálltak s oklevelet sem akartak váltani: a tanács őket 1780-ban 4, 8, 20 frtjával 800 frtra büntette; ezen kivül 100 czizmadia mestert, mint ellenszegülőt, 20 frtjával 2000 frtra marasztalt el; de minthogy ezek fizetni nem akartak: a helytartótanács kész volt a kir. városi jogokon csorbát ejtve, Szatmárvármegyét kényszeriteni, hogy ellenök karhatalmat nyujtson; a midőn 12 csizmadia-mester a céhmesterrel együtt, vasra verve a vármegye börtönébe kisértetett, honnan csak akkor bocsáttattak szabadon, midőn 1781. a vallás-türelmi parancs megjelent.

Ezen idő alatt a szatmári ref. papok a következők voltak: 1) 1691. Almási Mihály, egy erdélyi esperes, ki Körmendi helyére jött s 1698. októberben itt meghalt. 2) 1693—95. P. Váradi Sámuel, P. V. Mihály fia, ki innen Hoszszúmezőre ment, hol 18 évig szolgált. 3) Makódi János, ki 1688. itt tanitó, aztán tasnádi pap volt, honnan 1695-ben Szatmárra hozatott s 1696-ban Avasujvárosra vitetett, hol 1703-ban egy kuruc által halálosan megsebesittetett. 4) 1606—1709. Kecskeméti Kincses István. 5) 1699—1701. és 1708—1712., ismét 1717—29. Karmaczi Vári Mihály, 1710-től 1719-ig esperes, ki az Almási helyére jött; de gyengeségei miatt a szatmári papságból végkép kimaradt. (Lásd e mű 311. l.) 6) 1701—1704.

Debreczeni Ember Pál. Született és tanult Debrecenben, hol a filozófus deákok közé 1678. irta be magát Mártonfalvi György igazgató alatt, kinek lányát, Margitot, később nőül vette. 1683-ban pataki pappá lett, hol — elpusztitván a jezsuiták a kollégiumot, — apróbb iskolásokat is tanitott. Thököly Imre elfoglalván Patakot, őt pénzzel is segitve a franequerai s leydai akadémiákra küldötte. Innen viszszatérve folytatta lelkészi pályáját Patakon; de a viszszaköltözött jezsuiták 1686. dec. 6. a templomot s 1687. április 24. az iskolát is ujra elfoglalván őt is elűzték. Ekkor Patak mellé Hotykára vonult; onnan 1696. Losonczra, s innen Szatmárra jött. Midőn pedig 1703. szept. 28. Szatmárt a kuruczok felégették, hallgatói és Kincses István paptársával a szatmári szőlőhegyre szaladt. Ekkor könyveit s iratait a jezsuiták elfoglalták; de II. Rákóczi Ferenc később viszszaadatta könyveit, iratait azonban, melyek becses történelmi adatokat tartalmaztak, Loyola fiai vagy elszórták, vagy elrejtették. Jóslói tehetségének nem kis jelét adta, midőn Szatmár-Hegyen egy Gyulaffy nevű főtiszt felett halotti beszédet tartott s a fölkelés szomorú kimenetelét megjósolta, melyen a fejedelem is könyezett. 1704-ben debreceni pappá lett; 1705-ben a kurucokat üldöző németek elől Liszkára menekült, a hol 1710-ben mint kedves emlékű lelkész meghalt. Itt irta: „Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania“ etc. cimű művét, mely 1728. Lampe utrechti tanár neve alatt jelent meg. *) 7) 1709. Szőnyi Nagy István, ki a K. Kecskeméti I. helyére jött s a magyar hangoztató-olvasási módszer megállapitója volt. Született 1632 körül. Gyermekkora s iskolai pályájáról mit sem tudunk. Paposkodását úgy látszik Tornán kezdte, a hol hivei igen szerették s imádságokat irattak vele, miket utazásukban olvashassanak s nem voltak iránta feledékenyek; mert ha Isten őket meghozta, mindenkor tisztességes ajándékokkal jöttenek elébe. Ezen imákat egyes kereskedők segélyével „Kegyes

*) Egyéb művei: 1) Innepi ajándékul az Isten sátorába felvitt sz. siklus. Kolozsvár 1700. 2) Garizim és Ebál. Kolozsvár 1702. 3) Kölcséri Sámuelt tisztelő versei az Applausus votivusban. Debreczen 1682. 4) Sz. Tönkö Márton halálára irt versei a Honor posthumusban. Debreczen 1700.

lélek vezércsillaga“ cim alatt 1687. kinyomatta. 1671. márc. 2. gf. Keglevich Miklós tornai főispán közreműködésével, Hamar Ferenc udvari pap, a „vérrel hires“ Hirkó s egy más pap elfoglalták a tornai templomot, parókhiát s előlök Szőnyi — felesége Paxi Annával s csecsemő kis fiával — „út nélkül, sok vizgázolásokkal, nagy setétben Szikszó felé sietett.“ Üldözői nyomukban voltak; de a szikszaiak megvédték a menekülőket. Majd átmenve a Tiszán, Polgárdiban szállott meg Debreczeni István ottani paptársánál. Remegve a pásztor nélkül maradt nyáj sorsáért, innen járt aztán éjjelenként a legnagyobb titokban viszsza Tornára erősiteni, biztatni, bátoritani hitsorsosait; de csakhamar fölfedeztetvén, újolag menekülnie kelle. Volt aztán 1572. zilahi első pap, majd udvarhelyi, gyulafehérvári s 1687-ben debreceni lelkész, még pedig oly kedvelt hitszónok, hogy a nagy-templomban elmondott beszédeit többször kérték kinyomatás végett. Később 1700-ban „Örökélet koronája“ cim alatt ezeket is összegyüjtvén, kinyomatta. 1686-ban Balmazujvároson, majd Szoboszlón, Kolozsvárt és végre Szatmárt szolgált, hol 1709. elhalálozván, hivatalát Veszprémi Gergely tanitó folytatta. *) Utóda 8) Szenczi Pál lett, ki itt 1710—17. szolgált. 9) 1712—23. Helmeczi K. István, **) ki 1719 óta

---

*) Művei: 1) Mártirok koronája. Kolozsvár. 8 r. 1675. Norinberga 1727. 2) Kegyes lélek vezércsillaga. S.-Patak, 1687. Debrecen 1714. 3) Felvinczi Sándor debreceni pap felett mondott halotti beszéde. Debrecen 4 r. 1686. 4) Magyar oskola, melynek mesterségével az okos és serény tanitó, kiváltképen az idősbeket irásra-olvasásra XII órák alatt megtanithatja. Kolozsvárt 8 r. 1695. „Mi — ugymond — ezt Isten kegyelméből megpróbáltuk, szép hasznát is láttuk.“ — Toldy azt mondja róla: „módszertani tekintetben nevezetes kisérlet ez, különösen a szerző által sürgetett hangoztató módszernél fogva; s a tudományt nagyon érdekli indokolása s az eszme szabatos kivitele.“ — 5) Paradicsomi mulatság. 1690. 6) Örök élet koronája. 8 r. 1709. 7) Tizenkét csillagok koronája. 8 r. 1700. (Dr. Kiss Áron: „A magyar methodika történetéből“ a „Néptanitók Lapja“ 1877. folyam. 1. szám.)

**) 1694—1712-ig bezárólag, Szatmárról az egyházmegyei törvényszék előtt összesen 84 válóper folyt. Ebből mátkasági 13; házassági v.-per 71. A válási indokok közül egyszerű paráznaság volt 17; soknejűség 3; kegyetlenkedés 4; részegeskedés 1; tehetetlenség 21; hűtlen elhagyás 5; ismeretlen ok 18; tolvajság 1; gyógyithatlan betegség (Nagy Miklós somjai kapitánynál) 1 esetben. A 84 per közül 2-szer tárgyaltatott 13, 3-szor 3. Elválasztatott 41; nem választatott 52.

esperes, 1723. kőrösi pap, 1740. dunamelléki püspökké lett s kinek emlékét elmenetele után Szatmár bemocskolni igyekezett. (Lásd e mű 312. lap.) Ő utána, a törvényes út mellőzésével, az egyházmegye ellenére hozták 10) Solymosi Nagy Mihályt és 11) Hamvai Igó Györgyöt. Solymosi 1723—29-ig; Igó 1723—35-ig szolgált. Később mindkettő esperessé választatott s mindkettő Szatmárt halt meg. Solymosi helyére 12) Wecsei P. István jött 1730. március 21. Biharról s itt egyházmegyei ülnökké választatott. 1733-ban nejének megfojtásával vádoltatván: Zoványi György püspök papi hivatalától megfosztá, mielőt azonban a polgári törvényszék elé állittatott volna, titkon kocsiba fogatott s megszökött, és — mint Széles A. egy Dunavecsei István nevű öreg e.-m. ülnök-paptól hallotta (737. lap), ki P. Wecseit ismerte, — a Hortobágyon kocsijából megszökvén, cselédjét, kit hihetőleg megvesztegetett, azon hirrel bocsátotta viszsza, hogy az ördög előttök ember alakban megjelenvén Wecseit a kocsiból elragadta. Eltávozta után mentegetőző levelet küldött a tanácshoz, mintha t. i. attól félt volna, hogy az egri jezsuitáktól bevádoltatva, ártatlansága kiderülése mellett is börtönbe fogott volna vettetni; de levele keltét oly homályosan irta, hogy arról nyomára nem lehetett akadni. Szatmár városát e miatt a szepesi kir. kamara azzal fenyegette, hogy vérbirói hatalmát elvesztendi; egyszersmind mint vigyázatlan hatóság a kir. tábla elé idéztetett; de bebizonyittatván, hogy P. Wecsei az előtt szökött meg, mielőtt gyilkossága köztudomásra jutott volna: a kereset alól fölmentetett. P. Wecsei ezután Hassiába ment, ott munkáit kinyomatta s azokkal 1737 tavaszán viszszatért, de Siklóson elfogatván fenyitő perbe idéztetett; azonban perének kimeneteléről mit sem tudunk. — 13) P. Wecsei helyére 1733. Kassai János jött, kit 1736-ban nem marasztottak s aztán endrédi, majd érsemjéni, aztán szilágy-sámsoni pappá lett, hol szeme világát vesztvén, vakon még 6 évig szolgált, s ott is halt meg. *) 14) Földesi Mihály és 15)

Kötve maradt a váló felek közül 1 férj és 5 nő. Fellebbezett 7. A polgári hatóságnak megbüntetés végett kiadatott 2 férj; de egyik a börtönből megszökött. A válási indokok közül most is szerepelt több egyszerre.

*) Kassai fizetése volt: 150 frt., 20 köböl búza, 100 akó bor.

Váradi János, kik 1736 tavaszán egyszerre jöttek a bihari traktusból s itt 1737-ben mindkettő egyházmegyei ülnökül választatott. Váradi 1741. Eszlárra ment papnak s jött helyette Szamosújlakról 16) Szoboszlai József, hol akadémiákról hazatérte után b. Kemény udvarában tartózkodott. Már az 1742-iki vizitáción sem F. M., sem kollégája nem akart maradni; mert fizetésöket megcsonkitá a tanács. 1748-ban ennek dacára megmaradt. 17) 1742. áprilttól Ecsedi Csapó István *) szolgált vele, ki innen 1749-ben távozott. Az 1744-iki vizitáción dicsérik a tanács küldöttei a szatmári papokat, hogy katekhizálnak s hétköznap zsoltárt magyaráznak s arra is igérték magokat, hogy a templomban a leányokat tanitani fogják. Az 1746-ikin panaszolnak a papok, hogy az ekkla a búzát be nem fizette. A vizitáció azt végezte, hogy a folyó árát fizessék meg. Ez év sz. Mihály naptól a professzszori hivatalt is vitték azon igéret mellett, hogy nekik a tanári fizetés is kiadatik. Az 1747-iki vizitáción az egyház követei megigérték, hogy egyháztanácsot (consistorium) fognak alakitani; sőt az 1746-iki vizitáción már a megbizottakkal Máté Mihály szenátor mint egyházgondnok is jelen volt. Szoboszlai helyett 18) Kevi András **) jött papul 1748-ban; de 1756-ban elbocsáttatott. Kollegája volt 19) Kabai András, ki 1749-ben jött; de 1754-ben a helytartó-tanács önkényesen eltörölvén az egyik papi állomást; elbocsáttatott. — Kevit 20) Viski Pál — viski fi — váltotta fel Kémerről, ki itt 1761. meghalván, az egyház költségén temettetett el. Ekkor időközileg 21) Kapolyi Gergely jött szept. 13. Debrecenből. 1762. Batizra ment. Majd vetési pap korában Szatmárról haza felé gyalogolván, útközben megfagyott. Javai felett az egyház s a fiskus perre keltek. 22) 1762—66. Piskárkosi Szilágyi Sámuel.

*) E. Csapónak számos kéziratai maradtak; nyomtatásban pedig fennmaradt tőle: Oratio valedictoria epidictico-panegyrica de veniae Moysis a Jetroah socero suo Exod. 4. 17 impetrata, Bernae 1740.

**) Kevi fizetése 1757. apr. 22. 220 frtra szabatott, melyet az egyház tagjaira hadi adójokhoz mérve róvtak ki, minden frt. után 10 krt. Nyomtatásban fennmaradt művei: Dissertatio de variis sacris . . . Trajecti ad Rhenum 1741. Dissertatio theologica de creatura gemente, ejusque apokarodokia in Rom. VIII. 19—23. Trajecti ad Rhenum 1742.

Született 1719. febr. 13. Debrecenben; atyja volt Szilágyi Márton theolog. tanár. Schultens őt a természet remekének nevezte, és méltán; mert 12 éves korában görög, 14 éves korában zsidó nyelvből adott közleckéket s a tudományok minden nemében bámulatos előmenetelt tett. 1735-ben a helvét és hollandi akadémiákat látogatta s a Werenfels halálára görög verseket irt. A latin, görög, zsidó s arab nyelveken kivül olasz, francia s német nyelven folyvást beszélt. 1742-ben Debrecenben a történelem, mértan s latin irodalom tanárává lett, mikből jeles kézikönyveket készitett. Atyja halála után theolog. tanárrá s 1758-ban egyházker. jegyzővé, 1759-ben pedig diószegi pappá lett, honnan 1762. március 13. Szatmárra hozatott; itt 1765. püspökké, 1766-ban pedig debreceni pappá választatott, 1779-ben szélhüdés érvén p.-kovácsi jószágára vonult, hol 1785. julius 16. meghalt. *) Itt laktában — 1761 — az egyház új paplakot akarván épiteni: a jezsuita szupérior feladást tett a helytartótanácshoz, hogy az épületet igen pompássá épitik s ennek költsége a népet igen terheli. Erre 1762. szept. 3. az épités betiltatott s a dolog mibenlétének megvizsgálásával az egri püspök megbizatott, ki ezt a feladó Almási Ferenc jezsuita szupérior jelenlétében s befolyásával tétette; mindamellett a feladás alaptalannak bizonyult s az egyház folyamodványára, 1763. augusztus 8. a helytartótanács az épitésre engedélyt adott. Szilágyi S.-t 23) az ő káplánja Szatmári István követte, ki mint időközi lelkész 1766—68. szolgált, mig a szatmáriak papot keresgéltek; aztán kovácsi pappá lett a bihari traktusban. Őt — mint rendes pap s az anyakönyvek első rendszeres vezetője — 24) Marcsa Mózes a későbbi esperes váltotta fel, ki itt 1768—94. szolgált s akkor 100 frttal nyugalmaztatott; 1795-ben meghalt. (Lásd e mű 317. lap.)

IV. 1794-től napjainkig. A türelmi parancs megjelenésével a szatmári ref. gyülekezetre is szebb napok derültek. Ezekért mintegy hálát adandó, az egyház 1786.

*) Sz. S. leforditotta magyar versekbe Voltaire Henriását; Maróthy Ferenc felett mondott gyászbeszéde a Museum Helveticumban jelent meg; jelesebb verseit Tóth Ferenc adta ki.

egy új templom építéséhez fogott; az 1790/1. XXVI. országos törvénycikk kihirdetésével pedig az elöljáróság 1792-ben a 2-ik papi állomás viszszaállitását vette munkába, miután ennek javadalmazására a céhek is ajánlatokat tettek. Ezen 2-ik hivatali állomás azonban csak akkor szilárdult meg, midőn a városi pénztár az összes belhivatalnoki, vagyis a papi és tanitói személyzet fizetését átvette. Ezután lassan-lassan fejlődött az egyház, s ha régi fényét el nem érhette is; de legalább igyekezett megállani s az új küzdőféllel, — az 1804-ben felállitott püspökséggel és az újabban ismét betelepitett jezsuitákkal — szemben, kik most már nem erőszakkal ugyan, hanem más, és épen azért veszedelmesebb eszközökkel küzdenek a létért: ugyanazért az egyháznak nemcsak vezetői, de magok a hivek, kiknek e gyülekezet sorsa jelenleg kezébe téve van, ne feledjék, miszerint: a küzdők ugyanazok, csak fegyvereik változtak! — A gyülekezet különben a jelen században nevezetes lépéseket tőn a fejlődés terén; jelesül úgy a vallás-erkölcsi élet, mint kiválólag az iskolaügy emelése érdekében szép buzgalommal találkozunk. 1813-ban az egyház s a vidék a mai gimnáziumi s népiskola épület létrehozásán buzgólkodik; az 1850-es években a gimnázium megmentése foglalkoztatja s áldozatok tételére buzditja fel a hiveket; majd a pátensvilágban az autonómiáért folytatott küzdelmekben vesz a gyülekezet, a szatmári ref. egyházmegye többi gyülekezeteivel együtt részt. Azonban fájdalom! az egyházat az abszolut kormány ellen jogos ellenzéki szellem, némely túlbuzgók félrevezetése folytán, a kánonszerűleg közvetlen felügyelő hatóság — a számadásokat a 88-ik kánon értelmében előkérő egyházmegye elleni nem jogosult ellenzékeskedésbe is besodorta. — Egyébként 1860-ban a presbiteriumot képviseleti alapon szervezik. Majd takarék-magtárt, aztán 1864. nőnöveldét alapitanak s 1867. épitenek; párhuzamos népiskolai osztályokat állitanak; 1869-ben lépéseket tesznek a városi közgyűlésnél a papi fizetések feljebb emelése iránt; 1876-ban egy 200 frtos alapitványnyal árva-alapot létesitenek stb.

Ezen idő alatt papok voltak: 1792—95. Tarczali József, ki ekkor Bécsben tartózkodott, s 1795-ben németi pap lett s 1815-ben meghalt. 1795. Sárközi Zsigmond

Marcsa M. esperes helyett időközi pap, kit innen 1796. Ökörítóra vittek. Minthogy pedig az egyik papnak nem volt állandó lakása s e miatt a kollegák közt kellemetlenségek voltak: ismét csak egyedüli papul hivták meg Németi Istvánt, ki Debrecenben született, tanult és szénior ságot is viselt, majd az akadémiákról megtérve tordai, aztán nánási pap lett, a honnan Szatmárra hozták. Itt 1798. egyházmegyei ülnökké, 1803-ban jegyzővé választották; 1808-ban Szoboszlóra vitték, hol hivataláról lemondott. *) 1797-ben Laki Sándor iskolatanitó lett 2-ik pappá; de ő elbetegesedvén, a papságot elhagyta, később polgári pályára lépett. Őt követte egyik kutfőnk (a Szatmári t. traktus ekklézsiái históriájának) irója a jeles Széles András, ki 1798. jött, itt egyszersmind gimnáz. tanár is volt és 1800. Németibe ment át s 1842. Barkaszón halt meg Beregben. (L. e mű 64. lapját.) 1800—1805. Szilágyi Dániel tanár, ki Németi I. mellett 2-ik pap vagyis inkább segéd volt. 1805—12. Nyári Inczédy József, ki Nagyváradon született s Debrecenben tanult, aztán Udvariban rektoroskodott, majd Marpurg és Göttingában az egyetemeket látogatta s haza jövén Szatmárt előbb segéd-, majd 1805. dec. hóban rendes 2-ik pappá lett, innen 1812. Krassóra, onnan Porcsalmára, majd Tiszabecsre, Kocsordra s végre Szamosujlakra költözött, a hol meghalt. A Németi helyére a tudós Gáthi István mármarosi esperes jött, ki itt 1808—43-ig szolgált, a midőn meghalt. (Lásd az irók közt, e mű 350. lap.) Inczédyt pedig 1812. Kassai János követte, ki 1817-ben Tiszaföldvárra ment s ott elgyengülvén, hivatalát letéve 1845. meghalt. Őt Gáthi András váltotta fel, ki Dobrán született, akadémiai útjából megtérvén, itt tanitóvá lett s 1817-ben úgy választatott meg pappá, mely hivatalát 1829-ig folytatta, a midőn meghalt.

1830-ban a Gáthi A. helyére Mészáros Istvánt hozták, ki 1852—60-ig esperes volt, ki itt 1863. aug. 3.

---

*) Németi I. fizetése volt: a városi pénztárból 300 frt., melyhez az egyház 100-at toldott, 16 öl kemény tűzifa, fordulónként 6 köblös föld, 6 boglyás rét, számára a város majorhelyet is méretett. — 1805. és 1809. az egyházfinak 40, a harangozónak pedig 60 frt. rendeltetett.

történt halálaig szolgált. (Lásd e mű 239. s köv. és 323. lapjait.) Vele szolgáltak: a) Fésűs András, előbb a Gáthi I. káplánja, majd 1831—41. rendes lelkész, később egyházker. főjegyző. (L. e mű 352. l.) b) 1841. Lugossy József, a tudós nyelvész stb. (L. ugyanott.) c) Berky István, egyházmegyei tanácsbiró, ki itten 1842 óta szolgál. (L. e mű 341. lapját.)

Berky I. kollegái: Dr. Heiszler József, sárospataki theolog. tanár, ki 1862. dec. 28. választatott meg, a midőn az egyház hogy e jeles férfiut megnyerhesse, évenként az első magyar általános biztositó-társaságnál leendő 100 frt. életbiztositási dij fizetésére kötelezte magát a nevezett családja részére. Egyelőre Dr. Heiszler választást el is fogadta; de 1863. májusban kelt levelében bizonyos rágalmak és fenyegetésekre való hivatkozás mellett — melyek az egykori piáristából lett jeles konvertita ellen Patakra küldettek, s alighanem alapos gyanitással a r. kath. klérus kebelében lelnék iróikat, — állomásáról lemondott, mielőtt azt tényleg elfoglalta volna. b) Csécsi Nagy Miklós. Született s tanult Debrecenben s Pesten, aztán a bihari traktusban segéd-, majd Siterben választott lelkész stb., ki 1863. aug. 23. rendes lelkészszé választatván, 1875. június 27. innen kibúcsúzott s Makóra ment rendes papul a békés-bánáti egyházmegyébe, honnan azóta doktorátust is tett és az edinburgi egyetemeket is meglátogatta stb. (L. e mű 356. lapját.) c) Tabajdi Lajos. Tanult Debrecenben, aztán Edinburgot stb. látogatta meg. Szatmárra rendes lelkészül 1875. őszén választatott meg. Jelenleg egyházmegyei levéltárnok s fiatal erélylyel buzog papi hivatalában. E választások alkalmával némelyek azon tervvel állottak elő, miszerint egy rendes lelkészi állomás szerveztessék a jelenleginél jobb fizetéssel. Azonban ez — mint a mai, már rendezettebb egyházhatósági viszonyok szerint sem az egyházmegye, sem a kerület által is előreláthatólag el nem fogadhat, továbbá a Szatmáron fészkelő hatalmas r. kath. klérust tekintve, a ref. egyházra nézve nem is üdvös, — elejtetett.

1839 óta rendesen káplánokat is tartottak a lelkészek, u. m. 1839—40. Mészáros mellett segédkedett Kiss Áron. 1847. Beckes József. 1852—54. Ábrai Károly, egy-

szersmind gimnáziumi tanár. 3) 1854—56. Lábas István utóbb darai stb. pap, hol meg is halt. 4) 1855—59. Bartha Mór. 4) 1860—62. Mándy Benő. 5) 1862—63. Pótor Dániel. — Berky I. káplánjai: 6) 1869—72. Szatmáry Sámuel. 7) 1873—74. Nagy Lajos, 8) Szabó József. 1875—76. 9) Nagy Elek és 10) Molnár János.

V. Népiskola-ügy és elemi fitanitók. Az elemi iskola a szatmári ref. egyházban hajdanta teljesen összve volt forrva a főiskolával csaknem a jelen időkig. Tulajdonképeni népiskola úgyszólván alig létezett s amit ennek lehetne nevezni, az egy vagy két osztályból állott, melyet deákok tanitottak; sőt ezek tanitották még a most gimnáziumnak vagy középtanodának nevezett osztályokat is. Igy a népiskolákról s azok tanitóiról keveset tudunk s ezen oknál fogva itt a népiskolákról külön csak 1800-tól fogva szólunk. Ezen időtől fogva 1837-ig két tanitó 2 elemi osztályban működött. 1846. már 4 osztályból állott a népiskola, mely utóbbihoz a polgári iskola 1-ső osztálya is csatlakozott. Jelenleg a fi-elemi iskola 6 osztályból áll. A tantervet úgylátszik a gimnázium „professora", illetőleg „professorai" készitették s a presbitérium hagyta helyben s rendelte meg az aszerint való tanitást. Hogy e tanterv menynyire vette figyelembe az egykerület — illetőleg a traktus által időnkint bibocsátott tantervet, — nem tudjuk. — 1861. a szatmári (s illetve németi) népiskolák dékánja vagy kör-felügyelőjévé az esperesi hivatal Berky István lelkészt nevezte ki. — 1867-ben a rajztanitás a népiskolákban is megkezdetett. — 1868 június havában az egyháztanács a népiskolák felibe egy népiskolaügyi bizottságot állitott. 1870-ben a városi közgyűlés felszólitá az egyházat, nem hajlandó-e községivé tenni elemi iskoláit? A válasz ugyan tagadó lőn; de a tanitók fizetése iránti igény továbbra is fenntartatott.

A fi-népiskolai tanitók 1800 óta a következők voltak: 1800—805. Bottyán János és Vincze János. 1805. Vincze J. és Zádori József. 1811—24. Jákó Mihály és Ország Pál, ki 1814 óta orgonista is 100 frt. fiz.-javitással. 1824—28. Soós József org. is. 1824—32. Horváth György és 1828—32. Jákó Balázs. 1832—54. Zádori József. 1832—36. Gaál István és Sóos József. 1837. Kovács István, ki Igaron

született 1815. s a bölcsészetet, jogot és theologiát Debrecenben hallgatta. Midőn a szatmári egyházban a második elemi iskola élére állittatott, azon buzgólkodott, hogy tanitványai minél nagyobb mérvű képzést nyerjenek. Igy már a 2-ik évben felállitotta s tanitotta a 3-ik elemi osztályt is, melyet csakhamar a 4-ik követett. 1846-ban a 4-ik osztálylyal egy polgári iskola alsóbb osztálya egyesittetvén: ezen összeolvasztott osztály számára kéziratban kidolgozta a rendszeres terményrajz, természettan, a keresztyén egyház, Magyarország s a világ történetét s a népszerű polgár-jogot, mint a melyeket tanitott. 1855-ben a vasárnapi iskola 4-ik osztályának vezetésével, 1856-ban az elemi s polgári iskolák igazgatásával bizatott meg s egyházi jegyzővé, s 1861-ben egyháztanácsossá választatott; 1863-ban pedig gimnáziumi tanárrá tétetett s e minőségében jelenleg is működik. — Kovácscsal szolgáltak: 1848—60/1. Doktor József, a 3-ik e. isk. tanitója, kit 1855 őszén Dobrai Mihály előbb gimnáziumi tanár váltott fel s szolgál napjainkig; Joó Imre, a 2-ik e. isk. tanit. 1848—52.; Lábas István káplán, a 2-ik e. iskola tanit. 1852—56.; a már emlitett Zádori József az 1-ső el. isk. tanitója; Balogh Imre a 2-ik el. iskola tanitója 1858-ig; Fórizs Áron előbb sz.-dobi tanitó, az 1-ső elemi iskola tanitója; az elhalt Zádori J. helyett 1854 óta: Kondor Pál, ki több helyt tanitóskodott s 1857—62-ig, mely utóbbi évben meghalt, a 2-dik ellemi iskolát tanitotta. Helyét 1862. Géresi Márton előbb t.-becsi tan. töltötte be.

1863-tól 1870-ig a következők voltak az elemi tanitók: Fodor György előbb esküdt diák a s.-pataki főiskolában; a már emlitett Dobrai M., Géresi M. és Fórizs Á. 1871. és 1872-ben is ezek szolgáltak és Kótay Lajos s Némedi Miklós, kik előbb több helyen tanitóskodtak. 1873. és 1874-ben elemi tanitók voltak: Szabó József segédlelkész s az előbbiek Fodor Gy. és Fórizs Á. kivételével. Az előbbi világi pályára lépett, az utóbbi pedig meghalt. — 1875 óta a következők működnek, u. m.: Kótai Lajos, Némedi Miklós, Dobray Mihály, Pályi Lajos, Paládi Lajos, kik közül tanitói működésökkel többen kitünnek.

VI. A leányiskolák s azok tanitói; a kántorok, orgonisták és nő-tanitók. a) Kisebb leány-

iskolák. A szatmári ref. egyházban hajdanta is voltak leányiskolák. Eleinte hihetőleg csak 1, később 2, mig újabban a leányiskolák is olyforma szervezetet nyertek, mint a fi-népiskolák. Az egyetlen leányiskolát hajdan a kántor tanitotta; később a kisebbik leányiskola tanitása bizatott csak reá. Főteendője úgy látszik azonban a templomi és halotti éneklés volt s a mit a lányoknak tanitott, az némi olvasás-, számvetés-, könyörgés-, éneklés- és vallástanitásnál nem állott egyébből.

Adataink a következő kántorokat emlitik, u. m.: 1) 1623. Hadadi Andrást; 2) 1629. Szemptzi Miklóst; 3) 1646. Ombodi Jánost; 4) 1662. Bagaméri Istvánt; 4) 1665. Nyiregyházi Atzél Tamást, ki 1709-ben is szolgált. Őt az 1696. febr. 29. Orosziban tartott egyházmegyei gyűlés extraktuálta, mivel az egyh.-megyei gyűlésekről gyakorta kimaradt; azonban később ismét viszszakebleztetett. 5) 1711—20. Szegedi István volt a szatmári kántor; 6) 1725. Munkácsi Márton; 7) 1729. Németi János. Az 1736-iki vizitáció csak anynyit ir: a szatmári kántor nem marasztatott. 8) 1737—42. Szilágyi András, kit 1738-ban „reverendus cantornak“ cimez a vizitáció, s hihetőleg Szatmárt halt meg. 9) 1743-tól hihetőleg 1750-ig vagy tovább Elek Mihály, kiről a vizitáció azt jegyzi meg, hogy a papokat szokta mocskolni s közöttök háborúságot szerezni. Ezt hihetőleg 10) Parajdi nevű kántor követte, kit alkalmasint 11) Nagy Bálint követett 1773—1811-ig. Ez nemcsak a papokkal volt jó viszonyban, hanem kedves ember volt mások előtt is s 1811-ben halt meg. 12) 1812-ben Nagy Bálint jött, ki előbb nagybányai kántor volt. 13) 1823—41. M. Szabó György. 14) 1841-ben Kolozsvári Mihály lett kántorrá, ki a legújabb időkig a kezdő leányokat is tanitotta; de jelenben csak a kántori teendőket végzi.

b) A nagyobb leány-tanitóság az előbbinél később állittatott fel. A nagyobb leányok tanitója a kántornál ugyan többet tanitott; azonban úgy látszik, hogy mindamellett sem sok volt ezen leányiskola tananyaga sem; mert p. mindenkit kötelezőleg irni sem tanitottak, hanem a ki irni akart tanulni, ezért a „docetának“ külön 20 krt fizetett. Később a nagyobb leánytanitósággal az orgonistaság egyesittetett. Adataink szerint nagyobb leányok tanitói

voltak Szatmárt: 1) 1715. Szathmári Ferenc. 2) 1721. Kevi Ferenc. 3) 1758—98. Zalányi Ferenc, amidőn november 27. ugyanott eltemettetett. 4) 1799—1815. Szathmári József, ki Debrecenben bevégezvén iskoláit, Madarason rektoroskodott; aztán Szatmárt oly ügyesen és okosan tanitott, hogy — Széles A. szerint — „alig volt párja a docéták között.“ 1815-ben hivataláról lemondván viszszament Debrecenbe s helyét 5) Vincze János a konjugista-fiúk volt tanitója foglalta el. 6) 1824. Jákó Mih. 7) 1828. Soós József rendes és 8) Juhász György — kis ideig mint helyettes tanitó. 1833-ban nagyobb leányok tanitójául 9) Pordán Jánost hivták meg, ki Császárban született (Komárom-m.) s Halason és Debrecenben tanult s Szatmárt úgy is mint tanitót, úgy is mint orgonistát nagyon kedvelték. 1840 nyarán, épen midőn már-már menyaszszonyával esküdni akart, egy estére fürödni ment s mint hires uszó 2-szer átúszta a Szamost; de 3-szor a hullámok között maradt s ugyanekkor nagy vihar törvén ki, hulláját sem vonhatták ki, csak 3 nap mulva lelhették s temethették el. Utódává 10) Borsi Mihály lett, ki (Szabolcsban) Anarcson született, Patakon tanult s 12 évi sikeres működés után Szatmárt meghalt. Helyére 1852-ben 11) Joó Imre lépett, ki Sz.-Németiben 1827. született, Szatmárt és Szigeten tanult s 1848-tól 1852-ig a 2-ik fi-elemi osztály tanitója volt s ki szintén Szatmárt halt meg 1875-ben. Most az orgonázást leánya végzi.

c) Nő-tanitók. A szatmári egyháztanács azon meggyőződésre jutván, hogy az iskolás leánykák gyöngéd kedélye sokkal fogékonyabb lenne a szükséges iskolai ismeretek iránt, ha azon ismereteket nő-tanitóktól sajátithatnák el: ez okból 1870 őszén megkezdé a leányiskolákba nő-tanitókat alkalmazni, mely intézkedéshez a szatmáregyházmegyei hatóság örömmel adta beleegyezését. Az eredmény azt mutatja, hogy ez intézkedés nem volt céltalan. Az 1876/7-ik iskolai éven át az összes elemi leányiskolákból 1875 db. női munkát készitettek a tanitványok a rendes tanórákon kivül, melyeken az elméleti tantárgyakban is sikeres előhaladást tettek.

A nőtanitók a következők: 1870—71. György Lenke. 1872. az előbbi és Jéger Irma. 1873. az előbbiek. 1874.

Jéger Emma és az előbbiek. 1875 óta: György Lenke, Joó Emma, Debreczeni Ida, Jéger Emma.

VII. Nőnövelde. A szatmár-németi apáca-zárda nőnöveldéje egyházunkra nézve veszélyes hatásának ellensúlyozása s egy jóhitelű prot. leánynevelő-intézet szükségességének érzetéből többeknél azon óhajtás támadt, hogy a szatmári, nagybányai, nagykárolyi s mármaros-ugocsai egyházmegyék költségén egy ily intézet állittassék fel Szatmárt. Ennek valósitása céljából a nevezett egyházmegyék részéről öszsze is ült egy küldöttség 1858. junius 23. Szatmárt. A szatmári egyház előlegesen is egy telket, a németi pedig az épitésre 1000 pengőfrtot ajánlott. Az idézett küldöttség minden lélek után 1 kros adót irányzott elő, mely előirányzat szerint a szatmári ref. egyházmegyére 810 p.-frt. esett volna. Az 1858. jul. 28—29-iki szatmáregyházmegyei gyűlés nemcsak elfogadá ez inditványt, hanem a 3 szomszéd egyházmegye hozzájárulása esetén pályázatot is rendel nyittatni egy oly nevelőnőre, ki 600 p.-frt. évi készpénz-fizetés s minden növendéktől veendő 10 frt. tandij mellett, a növeldét minden szükségesekkel ellátva, — 3 évi köteleztetés mellett — vezesse. Azonban a szomszédos egyházmegyék agyonhallgatták az egész ügyet. — 1860. március 20—21. a majtisi egyházmegyei tanácsgyűlésen György Lajos németi lelkész — ki ez ügyben legtöbbet buzgólkodott, — arra kérte az e.-megyei tanácsot, hogy ez ügy érdekében ismét keresse meg a nagybányai egyházmegyét; de az e.-m. tanács előre látva ennek sikertelenségét, a nagybányai traktust többé nem kereste meg, hanem utalva az egyházmegyei közgyűlés előbbi végzésére, egyes gyülekezeteit hivta fel a közhasznú intézet részére leendő alapitványok tételére. E felhivásnak azonban alig lett valami sikere; az egyházmegye egyes gyülekezeteinek elég gondot és költséget adván saját fenntartásuk, a forradalom után a főbb iskolákra tett alapitványok kamatainak fizetése s az egyházkerületi terhek hordozása stb. Végre is a szatmári egyház nyitotta azt meg, a németi testvéregyház nevezetesebb segélyezése mellett 1864-ben. E növelde eleinte csak bérházban volt elhelyezve, 1867-ben azonban lépések tétettek egy állandó növeldei épület emeléséhez. Sz. kir. Szatmár-

Németi városa ugyanis tégla-szinjében a szükségelt 250 ezer tégla épitéséhez a helyet s eszközöket ingyen átengedé s az égetéshez 200 öl tűzifát ajándékozott. 1868. e célra ő felsége a király magánpénztárából 500 frtot adott s ugyanekkor a minisztérium e célra többrendű előnyben részesitett sorsjátékot engedélyeze. 1869-ben a nőnövelde teljesen kiépült a templom átellenében s diszes emeletes épülete, tágas és jól berendezett helyiségeivel, 1870-ben használatba is vétetett. Földszintjének egyik oldalában 3 elemi leányiskola-terem is van kitünő felszereléssel s mellette 3 nő-tanitói lak. Ez épitkezés magának a szatmári ref. egyháznak is különben tetemes költségébe került, amenynyiben — nem számitva egyes egyháztagok ajánlatát, — 1873. évig maga az egyház a jelzett célra 4200 frtot áldozott. Ezen kivül sz. kir. Szatmár-Németi városa is az intézet fenntartására — a 60-as évek óta, — évenként 600 o. é. frtot ad.

A növelde igazgatói s tanitói a következők voltak: 1864—66. Benedikti Hermin ig. s 2 nevelőnő. 1866—72. Dusóczky Károlyné igazgatása alatt: Hunger Lina, Granlinszki Kiss Emilia s illetőleg: Dusóczky Hermin, Wéber Józa, Wéber Helén. 1873—76. Fialka Klotild igazgatása alatt: Hunger L., Wéber Józa és Helén. 1876 óta Márkusné Kalocsa Róza igazgatása alatt: Szőcs Katinka, Wesselszky Vilma, Bernárd Eugénia; czeken kivül eddig is, valamint most is tanit ez intézetben 1 lelkész, 4 gimnáziumi tanár s 1 zongoramester.

VIII. Belhivatalnoki vagyis lelkészi, tanitói stb. fizetések. A régibb fizetésekről már alkalmilag (az egyes lelkészeknél) volt szó, s igy most csak e század elejéről s a jelenlegi fizetéseket közöljük. a) Lelkészi fizetések 1801.: 300 rh.-frt. készpénz, 50 frt. stoláré, 12 köblös szántóföld, 10 boglyás kaszáló; birja a másik predikátor szántóföldjeit és 1 kaszálóját; van 1 majorja is. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1877-ben a két lelkész közül mindenik húz a városi pénztárból 600-600 frtot; továbbá van mindeniknek 40 katasztr. h. földje, 3 vékás majorfölde a városhoz közel; tisztességes lakása; továbbá kap 82 és $^1/_2$ méter kemény tűzifát, melyet maga szállittat be, s bizonytalan menynyiségű stólát. (1878-iki közlem.)

b) A tanitói fizetések 1801.: a) A deklinisták és konjugisták tanitójának fizetése: 180 rh.-frt. készpénz; tűzifára minden városi gyermektől 30 kr.; minden vidéki gyermektől tandijul 2 rh.-frt.; predikációs halottól 24 kr., énekszóstól 16 kr. — b) A principisták és olvasók tanitójának évdija: 140 rh.-frt. készpénz; tűzifára minden városi gyermektől 30 kr.; predikációs halottól 12 kr., énekszóstól 7 kr. — c) A nagyobb leányok tanitója évdija: 40 rh.-frt. készpénz; fűtéspénz 34 kr.; tandij 34 kr,; szabbathális málé (tengeri) minden gyermektől 1 véka vagy e helyett 20 kr.; irástanulásért 20 kr.; 3 fordulón 3 köblös föld; 1 boglyás kaszáló. — d) A kántor vagy kisebb leányok tanitójának fizetése: 120 rh.-frt. készpénz; predikációs halottól 24 kr., énekszóstól 17 kr.; 3 fordulón 6 köblös föld; 2 boglyás kaszáló; kezdő leányoktól 34 kr., egyenként 1 szekér fa, 1 zsák „szombataris csűs málé, vagy e helyett 1 véka szemül.“ (Belhivat. fizet. összeg. kimut. 1804.)

Jelenben (1877/8) van az egyház elemi iskoláiban 6 férfi- és 4 nő-tanitó. A férfi-tanitóknak és a nő-tanitók közül 3-nak a fizetése egyenként: 542 frt. o. é., 42 méter tűzifa. 1 nő-tanitónak, — kinek állása régebben orgonistasággal volt kapcsolatban, — 500 frt., 42 méter tűzifa és lakás. A kántori állás javadalma a stólán kivül 100 frt. o. é., 4 katasztral. hold föld, 2 és ½ méter tűzifa. Az orgonista állás javadalma: 100 frt., 3 kat. hold föld és lakás s a templomban végzett temetések alkalmával a stóla. (1878-iki közlem.)

IX. A gyülekezet belkormányzata s az egyházmegyéhez való viszonya. Szatmár városa 1230-ban II. Endrétől oly egyházpártfogási jogot s illetőleg kiváltságot nyert, miszerint papjait bár honnan, minden esperesi beleegyezés nélkül szabadon hozhatja. Ezen kiváltságot 1264-ben V. István s utána több király is megerősitette. Ezen kiváltság a városi tanácsot tette az egyházi ügyek intézőjévé, amiben — úgy véljük, — Szatmárt r. kath. korában senki sem gátolá. Ezen kiváltság azonban legkevésbé sem törölte el a róm. kath. főesperesek egyházlátogatási jogát, a főesperesi „canoncia visitatiot.“ A reformáció után, kezdetben, köztudomás

szerint, falvak és kisebb városokon a földesurak gyakorolták a paphivást s az egyház kebli igazgatását; minthogy pedig Szatmárt — a város kiváltságolt helyzeténél fogva, — a földesúri jogok gyakorlata magát a várost, illetőleg annak polgári tanácsát illette: a ref. egyház kebli igazgatását is a városi tanács gyakorlá.

Nem tudjuk, hogy ezen kebli igazgatás határai meddig terjedtek. A szatmári ref. egyházmegye levéltárának legrégibb része az 1703-iki ostrom és tűzvészben elhamvadt s igy e tárgyban felvilágositást nem adhatunk; de hogy korlátlan lett volna ez, már csak azon oknál fogva is tagadnunk kell: mert az emlitett kir. kiváltság is csak a paphivásra adott a kathól. Szatmárnak jogot; továbbá fel nem tehető, hogy Szatmár nem — püspökrangú papjának — Hevesi Mihálynak hagyta volna egyháza vezetését, hanem azzal korlátlanul rendelkezvén, mintegy ő kormányozta volna a Tisza partjain elterülő egyházkerületet is, melynek főpásztora Hevesi volt! Az 1554-iki óvári zsinat elrendelvén a szuperintendensek és prelátusok vagyis esperesek tételét, ezzel az egyh. közigazgatás és törvénykezést is megalapitá. Az 1555-iki erdődi zsinat már részletesen ki is jelöli a szuperintendens hatóságát a 12-ik s az esperesekét a 13-ik cikkben, a kiknek megegyezése nélkül a lelkészek be nem állithatók. A 18-ik cikk pedig a zsinatok és egyházlátogatásról rendelkezik. A későbbi kánonok nemcsak megérintik, hanem körül is irják az egyházmegyék s kerületek, püspök és esperes jogait s mintegy kidomboritják az egyházhatósági jogkört. A Geleji-Katona-féle 88-ik kánon az egyházlátogató espereseknek kötelességévé teszi, hogy „az egyházi javakat (ha ilyenek vannak), hova fordittattak, gondosan számon vegyék; a kezelőket megszámoltassák, az elidegenitetteket pedig viszszakövetelték.“ Mégis ennek dacára, — legalább a meglevő adatok oda mutatnak, hogy — Szatmár város tanácsa az egyházi javakkal szabadon rendelkezést, a fizetések önkényíi meghatározását, — nem emlitve az emlitett kiváltság-levélre alapitott korlátlan paphivást, — az egyházi jövedelmekről való számvételhez jogát fentartotta és azt kezéből ki sem adta nemcsak: hanem még az istenitisztelet rendjének meghatározása s az egyházfegyelmi

ügyek intézésébe is avatkozott. És miként polgári ügyekben a vármegyétől, úgy egyházi ügyekben az egyházmegyétől függeni nem akart. Kész volt a traktussal még az üldöztetések legszomorúbb napjaiban is ujjat húzni; — igaz, hogy a traktus is kénytelen volt az egyház üldöztetését mintegy tétlenül nézni; de ennek oka nem benne, hanem a magyar prot. egyháznak azon törvényen kivüli állapotában rejlett, melybe azt I. Lipót, III. Károly és Mária-Terézia önkénye taszitotta. Másrészről valódi cirkumspektus számitással mindanynyiszor előzékenységgel tudott az egyházmegyéhez közeledni ez egyház, a midőn érdeke úgy kivánta. — Itt nem vádakat, de tényeket akarunk elsorolni s némi magyarázatul anynyit mondhatunk: hogy a szatmári egyházmegye, illetőleg esperesei joghatóságukat részint azért nem érvényesitették: mert a) az egész város hajdan református s a tanács valódi édesanyja lévén az egyháznak, a féltékeny ellenőrködésre szükség nem volt; b) püspökök és esperesek lakván Szatmárt, ezek személye iránt való bizalmatlanságnak tartotta volna az egyházmegye parókhiájuk ellen a kánon betűjéhez alkalmazkodni; de meg kánon is van, mely ezt tartja: „seniores a synodo visitentur.“

De lássuk adatainkat. A II. Endre-féle kiváltságra alapitott jogi fictiónál fogva, (mert a protest. egyházban kiváltságok nincsenek,) tehát a városi tanács intézte az egyházi ügyeket. 1614. dec. 30. Milotai Nyilas István és János pap fizetése a tanács jegyzőkönyvébe van bejegyezve, s hihetőleg a város által megállapitva; 1634. aug. 8-án a tanács rendezi a papfizetést, midőn „3 predikátorok rendelődtek tartatni.“ 1629-ben a belvárosiak vonakodván teljesiteni a hóstátiak kivánságát, a tanács igy határoz: „Minden vasárnap 2-szer, minden szerdán és pénteken 1-szer legyen pédikációtétel mint szinte itt bent, ott künt is közöttök. Egy héten egyik, más héten másik predikátor járjon ki stb.“ 1650. márc. 20. szintén a lelkészi fizetés és lelkészi szolgálatra nézve rendelkezik a tanács. 1696-ban a paphivás miatt az egyházmegyével tűz összse a tanács, a miért „tetszett az egyházmegyei gyűlésnek, hogy a beegyezése nélkül behozott lelkipásztorokat ugyan eltűri, rólok hallgat; de az e. m. gyűlésre meghivást tőlük

megtagadja; szatmári hivataloskodásuk bevégezte után egyetlen egyházába sem helyezi be s elmenetelök esetén a bizonylatot tőlük megvonja.“ 1723-ban Vári és Helmeczi elbocsátása miatt volt köztük surlódás. Vádolá ugyanis az egyházmegye czégényi gyűléséből a szatmári tanácsot, hogy „érdemes predikátoraikat, Várit és Helmeczit a nép ellenére foszták meg hivataluktól; papjaikat az egyházi törvények mellőzésével válogatják stb.“ Ebből kifolyólag az Erdélyből hozandó Solymosit és Igót az egyházmegye behozni nem engedi, ha bejönnének el nem ismeri stb. E surlódást növelték a meghivottak azon nyilatkozatukkal, miszerint csodálkozásukat fejezék ki a felett, hogy kétkedhetik a traktus azon, hogy szab. kir. város elöljáróságának bárhonnan is joga van papot hivni! A tanács pedig igy válaszolt: „papjaikat ők a nép ellenére nem elbocsátani, de marasztani szokták; p. esperes Helmeczit ők a nép ellenére 5—6 évig marasztották becsületből: mert bár tudós ember volt is, de paptársaival s másokkal folytonosan viszálkodott; könyörgése buzgóságnélküli volt s a szószékre illetlen s valótlan tárgyakat vitt. Kértek tőle 3-szor is konszenszust a szabad paphivásra, de nem nyertek stb. Egyébiránt erre donációjuk van stb. ki állhat ellenök?!“ (Lásd e mű 146. és 147. lap.) E rágalmakat a dunamelléki püspökké tétetett Helmeczi fényes pályája szépen megcáfolja. A n.-kőrösi liceum könyvtárában levő predikációi valótlansággal bélyegzik a tanács állitását, valamint kőrösi kollegájának ezen jellemzése is: „Fuit vir vere apostolicus stb.“ (L. e mű 318. l.) Kőrös különben márvány-emléket emelt neki. — A tanács, a mint ezekből látszik, az egyházmegyei fennhatóságot sehogy sem akarta tűrni. 1727-ben a vizitálni akaró esperesnek kijelenté, hogy „a vizitáció előttök újság és hallatlan dolog, s a tanács a patronatus jogánál fogva a sz. kollegatussal (saját lelkészeik), mind az egyházat, mind az iskolát illetőleg a jó rendre felügyelni szokott.“ (L. e mű 148. l.) Pedig ez már aligha volt a „danatioban“, mert a kathól. esperesek még a jus patronatussal biró egyházakban is vizitáltak! 1735-ben azonban már elfogadták a vizitációt. Erre azt jegyzi meg egyik kútfőnk Széles A.: (a szatmári t. traktus ekkl. hist. 238. l.) „Ugy látszik azért voltak a

szatmáriak a vizitáció elfogadásába ekkor oly engedelmesek, mert nem marasztották a papjokat (Kassait) s annak a traktus adott helyet.“ Ettől fogva 1754. és 1762—76. éveket kivéve, folytonos nyomaira akadunk Szatmár vizitáltatásának. Az 1741-iki vizitáción a tanács követei nem akarják okát adni, hogy papjokat, Váradi Jánost mért nem marasztják; mert ezt a tanács nem bizta rájok. Ekkor egy valaki haldokló gyermekét maga keresztelte meg, ami nagy botrányt szült stb.

Az 1747-iki vizitáción az egyház követei megigérték, hogy egyháztanácsot fognak alakitani. A városi tanács ez évben küldöttséget is nevezett ki, mely e tárgyban egy javaslatot készitsen. E küldöttség javaslata még ez év január 22-ikén meg is erősittetett s e szerint az egyháztanács elnöke az 1-ső, akadályoztatása esetén a 2-ik pap lett. 1749-ben a szatmári és németi egyházak és iskolák közös szervezettel egyesültek; de ez csak 1751 júl. 29-ig tartott. Ez az egyháztanács sem jelent meg a vizitáción 1754-ben — amidőn igy szól a vizitáció naplója: „Szatmarini visitatio caute est neglegta;“ de már 1756-ban a németi parókhián vizitáltatott Szatmár, ohajtván Kevi András papjától — ki, hogy magát megjavitja, téritvényt is adott magáról, — szabadulni. 1761-ben ismét egyháztanácsot alapitott Szatmár, a melynek elnöke — a hires Szilágyi Sámuel lelkész később püspök — iránti tekintetből ismét nem vizitáltatott Szatmár 1762—76-ig. Majd Marcsa M. esperessé levén ismét elmaradt a vizitáció az ekkor használt Zoványi-féle 13-ik kánon alapján, mely az esperes ekklájára nézve kivételt tett. Épen e miatt az 1795 januári vizitáció nagyon viszszatetszett a szatmáriaknak. *) 1807-ben szintén nem akarta a vizitációt s ezzel az egyházmegyei felügyeletet elismerni Szatmár s vele Németi, minélfogva kimondá a traktus, hogy az e.-megyei tanácsnak oly gyülekezet belhivatalnokaira, mely az e.-m.

*) Ez ügyről igy ir a vizitáció: „Szatmarini quamvis ab aliquot annis visitatio sacra neglegta jacuit, rev. do dno etiam seniore (t. i. Marcsa) eam detrectante, hanc ob causam, quod sua reventia solius reverendissimi domini superintendentis visitationi subsit — post obitum rev. dni senioris, cessante jam causa memorata, praxim antiquam, sed jam obsoletam, visitatores revocare volentes, admissi non sunt. Vid. Protoc. Jeremiae p. 283.“

felügyeletet el nem ismeri, semmi gondja. Erre a szatmári s németi követek megbizóik nevében, még az e.-m. gyűlés folyama alatt 1807 március 31. téritvényt adtak, hogy a traktualis inspekciót elismerik s a kanonika vizitációt befogadják s igy az emlitett e.-megyei végzés is eltörültetett. Később a vizitáció naplói dicsérőleg szólnak Szatmárról. A forradalom után az egyháztanács működése itt is meg volt szoritva.

Az 1860-ik év végén az egyháztanács, — mely addig maga egészitette ki magát, — a nép által választva, képviseleti alapon lett szervezve; de ez is követte elődeit. A szatmári reform. egyházmegye ugyanis, — tekintve a szatmári egyház népesebb és müveltebb voltát, tekintélyes állását: 1861 március 5. Szatmárt tartott gyűléséből egy küldöttséget nevezett ki, mely a 88. kánon alapján, a helyszinén vizsgálja meg a szatmári egyház 1848—61. terjedő számadásait. Az új egyháztanács a küldöttséget el nem fogadá, hanem tudatta vele azon határzatát, miszerint az egyházmegye felhivó végzését tisztelettel félre teszi s annak eleget nem tehet, mint a mely a szatmári ref. egyházat önkormányzati jogaitól látszik megfosztani. A traktus a 88-ik kánonban foglalt felügyeleti jogaihoz ragaszkodva, dacára a nem várt nyilatkozatnak, a számadás megvizsgálására a csengeri gyűlésből a nevezett küldöttséget ismét kiküldé; de miután ez év novemberében tartott egyháztanácsülés a számadások előterjesztését ismét megtagadá; e mellett később a kanonika vizitációt sem fogadá el, nem alamizsnálkodott s egy tanitót esperesi konszenszus nélkül helyezett be: az egyházmegye az egyházkerületre terjeszté fel az ügyet. Az egyházkerület 1863. április 15. kelt gyűléséből komolyan utasitá a szatmári egyházat, hogy a kánonainkban gyökerező fokozatos felsőbbséget, s attóli függését elismerni s minden abból folyó kötelezettséget teljesiteni stb. stb. el ne mulaszsza. Ez időtől fogva a kanonika vizitáció működését nem gátolják s az egyházmegye ugyanekkor a számadások állásáról is tudomást vehet. Az 1863-ik év végén a presbitérium 48 taggal s a mellette szolgáló képviselő-testület 120 taggal, megújittatott. 1866 végén pedig elhatározta az egyház, hogy az eddigi 120 képviselő és 48 presbiter helyett 120 tag-

ból álló egyháztanácsot választ az egyház igazgatására, melynek fele 3 évenkint kilép. Ezen gyakorlat érvényes ma is, amidőn oly egyének ülnek az egyháztanácsban, kik példaadók a törvénytiszteletben s kik az egyházmegyével való jó viszony előnyös voltát jól ismerik.

Az úgynevezett „Carolina resolutio“ kibocsátása után mindinkább közeledvén azon idő, midőn már csak azért sem lehetett tovább a szatmárvárosi tanács az egyházi ügyek kebli intézője, mert a jezsuiták sugalmaira hallgató kormány pápista birákat erőszakolt fel a ref. nép nyakára: a szatmári egyháznak gondnokot kelle tennie, ki az alakulandó egyháztanácsnak világi elnöke s végzéseinek végrehajtója lenne. A legelső főgondnokot azonban nem választás útján tették, hanem az 1734-iki bodrog-keresztúri konvent nevezte ki. Ez Csegődy György volt; de működéséről mit sem tudunk. 1746-ban Máté Mihály városi szenátor volt a gondnok. 1759-től fogva pedig a főgondnokok igy következnek: 1) 1759—61. Endrédy László. 2) 1761-től Szentpéteri János 1766-ig; de lehet hogy tovább is, minthogy ide vonatkozó biztos adatunk nincs, a jegyzőkönyvek 1761—84. elvesztek. 3) 1784—87. Endrédy László. 4) 1787—90. Fáy József. 5) 1790—92. Jeney György. 6) 1792—94. Fáy József. 7) 1794—98. Esze Tamás. 8) 1798—1800. Keresztesi András. 9) 1800—806. Váralljai István. 10) 1806. Jeney György. 11) 1807—13. Fáy József. 12) 1813—27. Papolczi Csorja József. 13) 1827—39. Jeney György. 14) 1839—49. Esze Gábor. 15) 1849—53. Laki Sándor. 16) Joó Mihály. 17) 1853—56. Gyene Károly. 18) 1856—61. Kiss Gedeon. 19) 1861—63. Gyene Károly. 20) 1863—68. Boros Bálint. 21) 1868 óta Böszörményi Elek.

X. Templom, torony s harangok. Szatmárnak a hajdankorból egyetlen épülete s igy temploma sem maradt fenn; mert az időnként a városra tornyosult vészek megsemmisitették azokat. A szatmári egyház régi templomairól a következőket jegyezhetjük meg: 1536. Tallóczi Bánffy Boldizsár I. Ferdinánd vezére fölégetvén Szatmárt, a János király által ellene küldött Kun Kocsárdot be nem várta, hanem a szatmári templomot körülsáncoltatva s védszerekkel s eleséggel megrakva (talán templom-kastély

lehetett,) Horváth Mátyás oltalmára bizta, kitől Kun K. ostrommal elfoglalta. E templom talán még akkor fennállt s netáni romlása megépült és végleg akkor pusztult el, midőn 1703-ban a várat ostromló kuruczok felgyujtották. Ez anynyival inkább hihető, mert ekkor az egész város elpusztulván a lakosok a hegyre menekültek, honnan csak 1705-ben költözködtek viszsza, arra kérvén II. Rákóczi Ferencet, hogy a várbeli üres élésházat adná át nekik templomul. Ezt a fejedelem előbb megtagadta; de később, 1707-ben megengedte, hogy abban isteni-tisztelet tartassék. Ezután a lakosok egy patics-oldalú templom épitéséhez fogtak, mely 1712. készült el. Majd egy magas tornyot épitettek kitünő nagyságú fákból, mely 1741. lett kész. 1744-ben a templomot javitották ki, falaira egy latin vers és bibliai mondatok iratván.

Majd a türelmi parancs után békésebb idők viradván a szatmári ref. egyházra, 1786-ban elhatározta, hogy szilárd anyagokból épit egy tornyos templomot, melynek alapját 1788. szept. 11-én tették le s mely teljesen 1807-ben végeztetett be s szeptember 27-én föl is szenteltetett, predikálván benne Diószegi Sámuel debreceni pap. Ennek épitési költsége 21,239 frt. 5½ krt tett, nem számitva a nép által ingyen teljesitett gyalog és igás napszámot. E templom belső felszerelése, mint a reform. templomoké általában, igen egyszerü; közepén 4-szögü térség van, melyhez a templom 4 ajtajától az egyszerü tölgyfa-padok közt sikátorok vezetnek. A templom keleti és nyugoti végiben karzatok vannak; a nyugoti karzaton egy 16 változatú diszes orgona áll, mely 1814-ben készült s 1872-ben 400 frtba kerülő jelentékeny ujitáson ment át. A templom közepén, az északi falhoz erősitve áll a diszes kathedra; rajta egy aranynyal himzett kék selyembársony szőnyeg, mit Popovics Antal és Cséke Teréz ajándékoztak. — A kathedra alatt a papiszék s ez előtt a négyszögü térségen a szépmivü úrasztala, melyet 1872-ben rácsos körépitménynyel vettek körül. A templom menynyezete stukatur, padolata pedig kövezet. Különben az egész belseje Kiss Gedeon főgondnokságában kifestetett. E templomot 1861. újra cserepezték; 1862-ben diszes kőoszlopokkal s vaslánccal vették körül közadakozásból; 1865-ben pedig

vadgesztenyefákkal ültették körül, a melyek most szépen diszlenek.

A toronyban egy vele egyidejűleg készült óra is van s benne 3 harang függ. A nagy harangot *) 1633-ban öntette a tanács. 1695-ben a jezsuiták magoknak akarták követelni, azt állitván hogy kathólikusok öntették, pedig öntésekor csak 10 kathól. volt a városban. A 2-ik vagy középnagyságú harang 22 mázsa és néhány font; a 3-ik vagy legkisebb harang 10 mázsás.

XI. Urasztalok és készleteik. a) Az úrasztalok. A régi úrasztala egy maszszív — alul tölgy, felül diófából diszesen kiállitott, 6 lábú kétfelől kihúzható asztal volt, sötétkék posztóval leteritve, a 4 szögletén 4 nagy bojttal s körül rojtokkal. Az új úrasztala egy a templom közepén m. e. 8—10 □° területet elfoglaló diszes rácsozat közepén áll. Mind az úrasztala, mind a rácsozat igen diszes munka s kőrösfából van készitve s m. e. 600 s néhány forintba került.

b) Az úrasztali készletek ezek: α) Alsó teritékek: 1) Egy nagy kék selyem-teriték sötét megygyszin rojttal. 2) Egy fehér gyolcs-teriték szélein körülfutó aranyvarrással és rojttal. 3) Egy körül csipkés gyolcs-teriték. 4) Egy másik ugyanilyen minőségű gyolcs-teriték. 5) Egy gyolcs-teriték zöld selyem himzések és csipkézettel ellátva. 6) Egy fehér gyolcs-teriték arany szegélyzettel és fehér csipkével. 7) Egy merő arany-himzés és csipkézetből álló igen régi nagy teriték, mely most már nem használható,

*) Fölirata ez: a) A koronája alatt; Civitas Zatmár in honorem et laudem perpetuo sacro sanctae et individuae trinitatis et verissime unitatis me fieri fecit anno Domini MDCXXXIII. a) Közepén: Georg Wird in Eperjes gosse mich. Ennek átellenében a keleti oldalán Szatmár város cimere. c) Alul: Servite Domino in veritate; et inquirite ut faciatis quae placita sunt illi: et filiis vestris mandate ut faciant justitias elemosynam, ut sint memores ei, et benedicant eum in omni tempore in veritate et in tota virtute sua. A 2-ik harangot feliratai szerint: „Öntötte Csepei Ferenc Szatmáron. A szatmári helv. hitvall. egyház részére a nagyérdemű közönség kegyes adakozásából. Öntetett december 18. 1855-ben.“ Csepei vagy helyesebben Csepelyi F. mándi születésű egyszerű nemes legény volt s e harang az első körirat után tett 177. szám szerint 177-ik öntvénye. — A legkisebb harang alsó körirata ez: „Öntette a szatmár-részi helv. hitv. egyház az 1841-ik év télutó havában“; a felső pedig közel a koronához ez: „Jöjjetek imádjuk az Urat! Zsolt. XCV. v. 6.“ Mind a 4 oldalán rajta van a város cimere.

de kegyeletből őriztetik. 8) Egy finom anyagú teriték az egészet elboritó szines virág-himzésekkel. 9) Egy fehér sáhos abrosz. — β) Felső teritékek: 1) Egy arany-ezüst szállal kivarrott gyolcs-teriték. 2) Egy nagy, finom gyolcs-teriték arany és ezüst himzésekkel, szélein ezen körirattal: „A ki iandik az vizben melyet en adok megh nem szomiozik, hanem a viz meliet en adok lészen ő benne örökéletre forró viznek feje, mert eljöt az óra és az mostan vagyon, mikor az igaz imádók imágiák az atiát lélekben és igazságban, mert az atia ilyeneket keres, kik őtet imágiák, Tudom hogy az Mesiás eljő ki mondatik Crsnak, és mikoron az eljő, mindenekre megtanit.“ Ugyane kendő közepére egy bárány van himezve aranynyal, fején sugárkoronával, vállán tartott keresztes zászlóval s ezen körbenfutó irattal: „Isenek báránya ki elveszed ez világnak bűneit; kenerülj mi rajtunk.“ 3) Egy ezüsttel igen diszesen kivarrott, havannaszinű selyemmel bélelt, hamuszinű selyem nagy teriték. Közepére egy zászlós bárány van himezve ezüsttel, melyet hasonló himzetű csillag-sugarai környeznek s azt ezen körbenfutó irat: „A szathmári reformata ekklesia' számára Nagy Juliánna által MDCCCIX esztendőben Nagy Pál úr és Pándi Sára aszszony készittette.“ 4) Egy kisebb béllelt lilaszinű selyem-kendő, belészövött ezüst diszités és szines virágcsokrokkal, 4 szélén ezen körirattal: „N. Sz. K. Szatmári r. Sz. ekklesia számára ajándékozta N. Debreczeni Mihály úr özvegye L(osonczi) Becse Mária 1768.“ 5) Egy kisebb gyolcs-teriték. 4 szögletén egy nyitott szájú sárkányt ábrázoló kigyó-forma, mely hoszszúdad alakban egy kis kört kerit be s e körben egyik első lábában kormánypálcát, a másikban zászlót tartó s hátsó lábaira emelkedő bárány van arany fonallal kivarrva. Mind a 4 oldalára még a kétfejű sas van arany és szines fonallal himezve, a sasok fején koronával s a felett e fölirattal: „ORIX.“ 6) Egy kis fehér gyolcs-kendő, szögletein aranyhimzésű diszitékkel, szélein arany csipkével. Közepén aranynyal himzett galamb arany-rózsakoszorúban, ezen körirattal: „Nemz. Csegődi György úr házastársa Nemz. Vida Anna Aszsz. adta Isten dicsőségére 1703.“ 7) Egy kisebb gyolcs-teriték arany rojttal szegve; szögletein aranynyal himzett ara-

beszkek. Széleihez közel ezen felirat: „Teremts én bennem tiszta szivet Isten és az erős lelket újitsd meg én bennem.“ Ezen belül ezen más körirat: „A Ω Asztalt készitesz én előttem azok ellen, kik énnekem ellenségeim, meghizlalod olajjal az én fejemet és megtöltöd az én poharamat bőségesen. Solt. XXIII. 5.“ Ezen köriratokon belül középen egy zászlós bárány van himezve s ezen szavak: „Hajdú István hitestársa Szijgyártó Erzsébet ajándéka. Anno 1745“; továbbá ezen sz.-irati helyek: „Péld. XI. 24. Máté XII. 37. Ezék. XI. 19. Énekek Én. 8. 6. Solt. 51. 12. Jerem. 32. 39—40.“ 8) és 9) Két kis himzett gyolcs-teriték, egyiken ezen fehér himzés: „Varta Tatár Mária Anno 1827-ik esztendőben.“ 10) Egy nagyobb finom gyolcs-teriték csipke-varrással. Közepén csillag és ezen körirat: „Aszalai Susánna készitette 1832-ik esztendőben“, — mindkettő aranyból himezve. 11) és 12) Két kisebb finom gyolcs-teriték 4 szögletén aranyhimzésű diszitéssel s egyiken „D. J. 1840“; a másikon „D. S.“ betűkkel. (Debreczeni Juliánna, D. Zsuzsánna.) 13) Egy nagy, tarka cirkasz-kendő. 14) Egy durva vászon anyagú — piros és kék fonallal varrott — nagy teriték. 15) Egy igen finom cérna-szövetből készült teriték gazdag arany-himzésekkel 4 szögletén és 4 oldala közepén. Rajta a gazdag aranyhimzések a legnagyobb finomsággal vannak kiállitva. Ezen kendő közvetlen a szent kenyér letakarására használtatik. 16) Hasonló célra használnak egy szép, fehér gyolcs-kendőt szögletein himzéssel s ezen irattal: „Kiss I. 1840.“ 17) Egy tüll-kendő; szögletein és oldalszélein arany-fonallal, himzéssel s ezen felirattal: „Nagy Susanna 1862.“ 18) Egy égszin-kék selyem felső teriték, szögletein arany-rojttal, mely legfelső teritékül szokott használtatni s csaknem földig ér. Közepén a zászlós bárány van kihimezve aranyból. Ez legutóbbi keletű s közadakozásból készült. γ) Sz. edények: 1) Egy ezüst tányér a sz. kenyér számára, aranyozott csikokkal ékesitve, belső szélén ezen felirattal: „Hoc instrumentum generos. ac egregius Bernhardus Dengelegi in usum ecclae sacrum consecrat. Anno 1607 Zatmarini pastor eccl. Steph. Milos.“ 2) Egy más — belül egészen aranyozott ezüst-tányér, belső szélén ezen köriratal: „Hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur hoc

facite in mei comnemoratione.“ Ugyancsak a szélén a Szentmártoni Farkas-család cimere is be van vésve ezen kettős körbe foglalt irattal: „Stephanus Faskas de Szent-Márton.“ „Offert humillime, dno suo clementissimo ad ecclam Zthmar.“ 3) Egy talpatlan ezüst-pohár, gazdagon aranyozva, oldalán ezen bemetszéssel: „Szat. Kis Süc Istváné Anno 1679.“ 4) Egy kivül-belől aranyozott s domborművekkel diszitett talpas ezüst-pohár, minden felirat nélkül. 5) Egy hasonló diszitésü ezüst-pohár, szélein ezen körirattal: „Én Czomakozi Borbála — Sulok Ferenczné atam Ien tisztességére.“ Az úrvacsorázás alkalmával rendesen e 3 utóbbi pohár használtatik. 6) Egy tömör ezüstből készült igen diszes talpas pohár, belül aranyozva és magas, tornyos fedővel ellátva. A pohár oldalain 3 eszményitett női alak látszik féldomborban, fejeik fölött ezen felirattal: „fides“-, „justitia“- „spes.“ 7) Egy középnagyságú boros-kanna ezüstből; fogantyúja, fedele és oldalai több helyen aranyozva vannak; minden felirat nélkül. 8) Egy másik, hasonló nagyságú ezüst-kanna, még dúsabban aranyozva; a fogantyújával szemközt levő oldalon ezen bevéséssel: „T. N. Ér-Hatvani idősb Kengyel Mihály úr testamentum szerint adta az Szathmári r. sz. ecclaesiának. In Anno 1768.“ 9), 10), 11) és 12) Négy bortartó-edény cinből. Ketteje ezen fölirattal: felül: „Domini est terrae plenitudo eius in honorem et laudem. — Domini et eius sacrae eucharistiae administrationem hunc cantharum eccle Szath.“ Derekán: „T. F. Michael Jenei verbi Dei minist. Pt. in eccl. Szath. 1635.“ Egy kisebb cin-kanna, oldalán ezen körirattal: „Szatmár várában az urasztalához szenteltetett Ann: dni 1640.“ Egy más, kis cin-kanna, oldala felső részén ezen körirattal: „A Szathmári reformata sz. ecclesiáé, a mely Némethi Kis István és Kóródi Szabó Mihály uraimék hüséges egyházfiságukban készült Anno 1709.“ 13) és 14) Két öblös, fedeles réz-kanta, szijfogantyúkkal. — Ezeken kivül a betegek úrvacsorája kiszolgáltatására használtatnak: 15) Egy belül egészen aranyozott ezüst-tányér, közepén ezen felirattal: „Tofalusi Márton Uram adta Innek tisztességére Anno 1677. Bold. ha. 23-ik nap.“ Kijjebb körbenfutólag: „Minden a ki ezüstöt vészen vala, adgya

vala ajandekon az Urnak és azt viszik vala az Isten szolgalattyara valo hajlekk szüksegere. Kijöv. XXXV. Rész, 24 v.“ A tányér lapos, belső szélén egymástól arabeszkszerű bemetszett rajzolatokkal elválasztva ez a 4 rendbeli fölirat olvasható: 1) „Próbálja meg azért avagy minden ember magát és úgy egyék abból az kenyérből.“ 2) „Avagy nem ismeritek-e magatokat hogy a Jesus Chrisztus tibennetek vagyon? hanem ha megvettettek vagytok. 3) „Mert én az úrtól vöttem, melyet nektek előtökbe is attam: Hogi az Ur Jesus melly étcaka elárultaték vötte az kenyeret.“ 4) „És hálákat adván megszege és ezt mondotta: Vegyétek egyétek: Ez az en testem, melly ti éröttetek megtöretik. Ezt tselekedjétek az én emlékezetemre.“ — 16) Egy csőalakú talpatlan ezüst-pohár, felső szélén körül sima aranyozással, oldalain körül féldombormivű diszitésekkel, gazdagon aranyozva. Külső szélein két különböző időbeli körirat van. A régibb ez: „Szathmári Szabó Chae pohara 1646.“ Az újabb pedig folytatólagosan az előbbi után ez: „melyet a sz. ref. echlesiának ajándékozott 1766.“ Oldalán a diszitések közé dugva s csak figyelmes szem által olvashatólag: „Biró András és Váradi Jósef cemesterségében.“ *) 9) A keresztteléshez: 1 aranyos szegélyű kaschmir-teriték; felirata szerint „T(óth) P(éterné) ajándéka“; egy más, erre terittetni szokott csipkés szegélyű fehér gyolcs-kendő ezen himzéssel: „Boros Istvánné készittette 1859.“ — Egy tojásdad-alakú ezüst-medence, fenekén ezen irattal: „A szatmári ev. ref. egyházé. 1839. — Egy tömör ezüst talpas files kancsó, szintén ezen felirással: „A szatmári ev. ref. egyházé. 1839.

XII. Egyházi és iskolai épületek s egyéb ingatlan és ingó javak. a) Egyházi és iskolai épületek: 2 paplak, kántori és orgonistai lak, egy emeletes nőnövelde szükséges melléképületeikkel együtt — mind a templom körül az u. n. templom-utcán; — ugyancsak ezen utcán egy 2 különálló lakosztályú épület, melyet 1870-ben Szathmári József ügyvéd hagyományozott s m. e. 10 ezer frtra becsülhető. Ezen épületek jó karban a tűz ellen is

*) A szent kenyér felvágásához van továbbá 2 fa-tányér s 3 kés. Ezek közül egy igen régi lehet, pengéje el van vékonyodva s ezüsttel boritott nyele gyöngyökkel van ékesitve.

biztositva vannak. Az egyház fiiskolái az egyházzal közösnek mondható egy emeletes L alakú gimnáziumi diszes épületben vannak templom-útca északnyugoti szögletén.

b) Ingatlan javak. A parókhiális épületeken kivül voltak még s illetőleg részben vannak még a szatmári ref. egyháznak más javai is, igy p. volt a multban a) egy kórháza, melynek részben a vásárvám szolgált jövedelemforrásul — s ennek menynyiségét a tanács Milotai idejében (1607 körül) szabályozta, — részben pedig a Szamoson, Németi felől levő bokor vizi malom, melyek felerészben a papoknak jövedelmeztek. Ezen malmokat a várbeli német katonák elfoglalták, de Bocskay István fejedelem viszszaadatta; II. Mátyás alatt ismét elvették, de Thurzó György nádor viszszarendelte a városnak oly föltét alatt, hogy a jövedelemből a várbeli katonaságnak évenkint 60 köböl búza adassék. Ezen adót 1615. 75 köbölre emelték; a Bethlen Gábor fejedelem főkapitánya — Kun László — pedig e követelést megszüntette. Ennek jövedelmezett még a szakácsi, sz. királyi s ákosi dézmájának fele is, melyet ennek Szécsi Mária, Wesselényi Ferenc neje 1648. május 17. ajándékozott. Továbbá a daróczvárosi 3-kövü malom jövedelmének tizede, melyet Prépostvári Zsigmond adományozott. 1694-ben a jezsuiták a kórházat illető vásárvám fele iránt követelést formáltak, a malom egyik kövét pedig 1697-ben német katonaság segélyével elfoglalták; de békésen nem birhatván, egyesség útján viszszabocsáták. E kórház még 1743-ban birtokában volt az egyháznak, aztán a jezsuiták zaklatásait kikerülendő városi kórházzá alakittatott. b) Egy nemesi telek, melyet Baganéri Kálnoki István hagyott 1691. az egyháznak 12 jobbágygyal, de a melynek birtokbavételéről mit sem tudunk. c) Végrendeleti hagyományok a városból pénzben és egyéb ingatlanokban. — Jelenleg az egyháznak következő fekvő javai vannak: 1) Az 524. sz. telekjegyzőkönyv szerint az 556. sz. alatti házas telken, az első északi forduló keleti részében az 1-ső déli fordulóban, — a Fövényesen, a Szőke mocsárban, a Nagyrét oldalon, a Vargacserén, a Kecske-kosárban — összesen 37 hold s 623 □ öl (mint lelkészi birtok). 2) Az 566. sz. telekjegyzőkönyv szerint: Egy telek 610. h.-r.-sz.

a. 543 □°. 3) Az 567. sz. t.-j.-k. szer. a 611. h.-r.-sz. a. házastelken, a Pálfalvi dülőben, az északi forduló nyugati részében, a Fövényesben, a Szőke mocsárban, a Nagyrét-oldalon, a Vargacserén, a Majorokban; összesen 41 hold 793 □° (mint lelkészi birtok). 4) Az 568. sz. telek-j.-k. szerint a 612. sz. házastelken, a Héder-árka mellékén s a Nagyrét-oldalon 3 hold 905 □° (mint kántori állomány). 5) Az 565. sz. telekjegyzőkönyv szerint a 619. helyrajzi sz. a. házastelken, a Héder-árka mellékén, a Nagyrét-oldalon s a Császár-földén 2 hold 983 □° (mint leány-tanitói állomány). 6) 3048. és 3049. számú telekjegyzőkönyv szerint a Héder-árka mellékén, a Nagyrét-oldalon, a Császár-földjén, a Fövényesen, 3 hold 213 □° (mint első) és 4 hold 1113 □° (mint második egyházfiállomány). 7) A 3050. és 3051. számú telekjegyzőkönyv szerint a Héder-árka mellékén, a Fövényesen, a Nagyrét-oldalon s a Császár-földjén 3 hold 194 □° és ismét 3 hold és 194 □° birtok (mint 1-ső és 2-ik harangozói állomány). 8) A 3412. sz. telek-j.-könyv szerint közösen birtokol az egyház a gimnáziummal a Dinynyéskertben 1 hold s 1100 □° lanka földet. (Lásd az 1876 január 4 hivat. lemásolt birtokiveket az egyházmegyei levéltárban.) — Van még ezeken kivül: 9) az egyháznak a Fövényesen 2 hold szántóföldje az 5172. helyrajzi sz. alatt. 10) A Dinynyéskertben 2 hold lankaföldje 798. helyrajzi sz. a. még mindig Nagy Mihályné örökhagyó nevén. 11) A régi és új temető. (Lásd az 1876 jan. 4. hiv. felvett leltárt.)

c) Ingóságait az egyháznak a parókhiális és iskolai felszereléseken kivül az anyakönyvek, melyeket Marcsa Mózes lelkész „kezdett jobb rendben vezetni“; az egyházi, egyházmegyei s egyházkerületi különböző cimű jegyzőkönyvek és a rendezett levéltárában levő okiratok stb. Van az egyháznak két pecsétje is. A parókhiális pecsét 1833-ból való; az egyházi pecsét régibb. Mindkettő cimere a zászlós bárány.

XI. Népesség. 1801: lelkek száma 3716. 1877: lelkek száma 4944, újházasok száma 38, szülöttek száma 167, konfirmáltak száma 76, halottak száma 139. Iskolások. 1801.: tanulók száma 381. 1877.: tankötelesek 6—12-ig 654, iskolába jár 632, nem jár 22. A 13—15 évesek a városi közös ismétlő-iskolát látogatják.

67) Szatmári iskola.

I. Az iskola küleseményei 1662-ig. A XV. és XVI. században Szatmárt a tanitással domokos- és minorita-barátok foglalkoztak; azonban ezen szerzetek a reformáció után feloszlottak s a tanitást, — biztosan feltehetjük — itt is, mint másutt a protestáns papok kezdették meg. Nem vagyunk ugyan egy véleményben azokkal, kik valamint a szatmári egyház reformációját úgy az iskola alapitását 1527-re teszik; sőt azt hiszszük, hogy mindaddig, mig az erdődi iskolában a reformátor Kopácsi felsőbb tudományokat is tanitott (1547.) Szatmárt nagyobb iskola alig létezett. Van ugyan egy emlékirat a szatmári egyház levéltárában, mely igy hangzik: „Schola Szatmarina ab imumemoriali tempore suos habuit rectores et studiosos togatos plus minus 10. Anno 1610. Schola haec in celebrem gymnasii formam mutata est.“ Ez azonban, mint látjuk, a szatmári iskola alapitási évét meg nem mondja. Anynyi tény, hogy a XVI. század 2-ik felében jelentékeny iskolának kellett lennie s a XVII-ik elején benne diákok is tanultak. Mindkét kútfőnk (Széles András és Bartók) az iskola jobb szervezését — mintegy kollégiummá emelését Milotai Nyilas István lelkésznek tulajdonitja, ki — Bartók műve 152. lapja szerint, a) 1607. a felbőszült s oszlani kezdő tanuló ifjúságot lecsendesitette s annak élelmezésére a várost rábirta. b) 1608-ban a városi tanácsot rábeszélte, hogy a régi iskolatelket, mely a lelkészlak mellett volt, 60 frton adja el s ahelyett a mostani tágas és kitünő helyen levő telket 500 frton vásárolja meg. c) A tanárok fizetését biztos alapra kivánván fektetni, a következő alapitó okmányt szerkesztette s azt a város könyvébe beirta. Ez okmány igy hangzik: „Memoriale.' Minthogy az Ur Isten városunkban az ő plántás kertét, scholankat, oly helyre mutatta, melyben a tanuló ifjaknak tágas helyök lehet, annakokáért a jelenvaló és jövendő időknek állapotjokhoz képest a becsületes tanács úgy rendelte, hogy amikor alkalmatosság adatik, wittenbergus scholamestert tartson, amikor pedig abban fogyatkozás lenne, hon hazánkban tanult deákot. Hogy pedig valami innovatió se a fizetésben, se az didaktrumban ne lenne:

tetszett a becsületes tanácsnak, hogy mind az két rendbeli scholamesternek fizetését megjegyezné. — Németországban tanult scholamesternek esztendeig való fizetése ez: készpénz 80 frt., 20 köböl bor, 17 véka búza, didaktrum, halottpénz. — Hon hazánkban tanult scholamesternek fizetése ilyen: készpénz 56 frt., 6 véka búza, didaktrum, halottpénz, bor 12 köböl. Ezen végzést irtam be a város könyvébe az becsületes tanács akaratjából: Milotai István a szatmári ekklézsia lelkipásztora. Jan. ao. Domini 1610.“ d) A professor és a deákok illetékét 1616-ban újabban szabályoztatta. *)

A szatmári iskola virágzásának kezdetével kezdődik az iskola anyakönyve is 1610. Ebbe ä tanárok és tanitványok neve volt irva. Ezen anyakönyvből kitűnik, mikép a szatmári kollégiumban előbb egy, aztán két rendes tanár adta elő a latin, görög és zsidó nyelvet, mértant, történelmet, bölcsészetet és a theologiát; és hogy az alsóbb osztályokban deákok tanitottak. Az akadémiai tanulók vagy deákok 1610-ben 34-en voltak, kiknek száma évenkint anynyira szaporodott, hogy az emlitett anyakönyv 1724-ben 90-et mutat. Ezek, miután itt pályájukat bevégezték, részint Debrecenbe, Sárospatakra, Enyedre vagy Kolozsvárra mentek tanulmányaik öregbitése céljából,

*) A szabályzó okmány igy hangzik: „Nos Michael de Debreczen Judex primarius ceterique jurati assesores et senatores istius cittis (civitatis) Zatmár, damus pro memoria, quibus expedit universis et singulis horum notitiam habituris: mivelhogy Istennek gondviseléséből a tanuló ifjakat városunkban és scholánkban megszámositotta, ahozképest tetszett minekünk a scholabeli deákságnak instantiájára, hogy az 1610. esztendőben 1. január az halottak felől való végzésünket reformalnók a scholabeli ifjúságnak elömenetelére, melyet mi eképen rendeltünk és reformáltunk: A generale funustól fizetünk dr. 48; ennek a 16 pénze legyen a mesteré és a többi könségesen a coetusé. Két classistól tartozunk fizetni dr. 32; ennek is a 16 pénze mester uramé. Egy classistól tartozunk fizetni dr. 16; ennek is az 8 pénze mester uramé, és aképen kell procuralni a halottak után való munkásságnak jutalmát és igy osztassék el egymás közt. — Végezetre, mivel a szatmári vár és a szomszéd Németi város más és külön harang és birák alá helyeztettek, az felől ellenkezőképen rendeltünk; ha az deákságot a halott temetésére hivatják avagy generaliter avagy pedig bizonyos classist; annak az fizetéséhez mester uramnak nincs is közi; söt másszor is semmi is ne lehessen. Ha ö kegyelmét personaliter hivják, szabad vele, ha megyen fizetés mellett avagy nem. Eképen kell érteni minden idegen helyek, városok vagy faluk felől is.“ (B. Sz.-N. p. és e. tört. 154. lap.)

részint tanitókká lettek a vidéki helységekben s a főrendek és nemesek udvaraiban.

A szatmári főiskola ez időtől fogva folyvást virágzott, mit növendékei népességének nagy száma is igazol; jelesül 1610—1662-ig, tehát 52 év alatt 1278 növendéke volt.

II. Az üldözés kezdete 1662—1749. II. Rákóczi György még életében viszszabocsátván Szatmárt a király kezére, legott fellegek kezdtek tolulni a szatmári kollégium fölé. 1662-ben Pap Dániel várbeli udvarbiró az iskola szombati malomvámját elfoglalta, melyet az a várhoz tartozó malomból élvezett. Ez erőszakos foglalás ellen az 1662-iki országgyűlésen panaszt emeltek, de eredménytelenül. Hasonlókép nem nyertek választ az 1669-iki országgyűlésre e tárgyban benyújtott panaszukra sem.

Azonban amit az önkény elvett, a kegyes lelkek igyekeztek helyrepótolni azt. Igy 1667. április 29-én tett végrendeletében Rhédey Ferenc — egyideig erdélyi fejedelem, — igy emlékezik meg a szatmári kollégiumról: „A szatmári iskolának hagyok 1000 magyar frtot; ismét Szatmárvármegyében Berencze nevű falumat, ott a Szamoson levő malommal együtt az én szerelmes feleségem holta után.“ (E végrendelet töredéke a szatmári egyház levéltárában a 2. szám alatt olvasható.) Hogy többet is hagyott, megtetszik Tölczéki János huszti rendtartónak 1670. június 30-án az öreg Rhédey halála után kelt s a városhoz intézett következő bizonyitványából: „Néhai nagyságos gróf Rhédey Ferenc legalta a szatmári skolához Berenczét, minden hozzátartozó jókkal s jövedelmekkel, azonkivül 50 gyra ezüstöt ugyanazon skolához; ezeken kivül egyik skolamesternek esztendőnként rendelt volt ő nga 100 frtot még Isten ő ngokat élteti és ugyanazon kegyes indulatját én általam irásban deklaráltatta kegyelmeteknek, mely, úgy hiszem most is kegyelmetek kezénél vagyon.“

Meghalálozván a fejedelmi férfiú 1667. aug. havában, Várallyai Lőrinc szatmári lelkész küldetett el özvegyéhez gf. Bethlen Druzinához a hagyományok iránt s oly választ hozott, hogy az nemsokára eleget tesz; addig is Berenczén egy telket ad, következő útasitást adván udvarmesterének Rayki Jánosnak: „Szerelmes édes uram conferál-

ván a szatmári orthodoxa scholához Berencze nevű falunkat a mi hóltunk után, ott a Szamoson levő malmunkkal együtt; igérte volt is ő kegyelme még életében ugyanazon falunkban pro successione egy telkét Szatmár városának; mely szerelmes édes uram igéretét én is roborálni akarván megadtam és engedtem. Kegyelmed azért maga mellé vévén azon vármegyének egyik szolgabiráját, hűtös assessoraival együtt, a successióra nézendő egy telket a megirt faluban adja Szatmár városa kezébe. 17. aug. 1667. Bethlen Drusina m. k." Ezen levél nyomán Daróczy Sámuel szolgabiró, Gömböcz Tamás és Szűcs Péter esküdtek ki is mentek a helyszinére, a telkeket — szám szerint 56-ot — összeirták s azokból egyet kiválasztva, abba Várallyai Lőrinc és Kaposi Pál lelkészeket, Veszprémi István tanárt, Gyarmati András széniort és Szentpéteri János kontraskribát beiktatták. Igazolja ezt azon bizonyitvány, mely e tényről, a megye négyes pecsétje alatt a jánki gyűlésből kelt 1667 december 7-én s mely a szatmári egyház levéltárában őriztetik. Rhédey F.-né Bethlen Druzina 1670-ben maga is meghalálozván, az iskola az egész falunak birtokába jutott, mint ezt az 1721-ben e tárgyban történt tanúvallatás, mind Ványai János huszti lakosnak ugyanezen évben tett következő vallomása: „gróf Rhédey Ferencz uram ő nagysága, halálához közel levén, testamentaria dispositiója szerint legalta volt Berencze nevű faluját a szatmári keresztyén orthodoxa ekklézsiához, melyet ő kegyelmök a szegény úr halála után el is foglaltak s jó darabig dominiumjában voltak."

A békés birtoklás azonban alig 8 évig tartott. 1678-ban a szatmári várban lakó jezsuiták erőszakkal elfoglalták azt. Ellenök a szatmáriak az 1681-iki országgyűlésen eként panaszkodnak: „Non sine animi dolore exponit civitas Szatmariensis, quod portionem possessionariam Berencze vocatam, cum certo molendino in comitatu Szatmariensi habitam, pia legatione per illustrem quondam D. Franciscum Rhédey de Kis-Rhede pro subsidio juventutis scholasticae szatmariensis collatam et aliquot annis pacifice tentatam atque possessam, sub his motuum decursibus, ante videlicet quadriennium, via facti violenter occu-

parunt.“ — Az 1687-iki országgyűlésen ismét kérelmezték Berencze viszszaadását; de foganat nélkül. Majd egyenesen a királyhoz folyamodott e tárgyban Szatmár s ennek következtében a pozsonyi kamara megparancsolta a szepesi kamarának, hogy Berenczét adassa viszsza az iskolának; de e parancs nem teljesittetett.

1703-ban Szatmár teljesen leégvén, az iskola is elhamvadt. E csapás még nem tette semmivé a szatmári kollégiumot; de sőt az épen Szatmár várát ostromló II. Rákóczi Ferenc — kihez a jezsuiták erőszakos foglalását fölterjeszték, — 1704-ben Berencze viszszaadását azonnal megrendelte; Szatmárvármegye pedig 1707-ben ugyanezen helységet a közszekerezés alól fölmentette, hogy az elhamvadt iskola épüljön. A kollégium Berenczét ezután egész 1711-ig békésen birta malmával együtt; de amint Károlyi Sándor lerakatta a kuruc fegyvereket, 1711-ben ismét elfoglalták azt és az iskola soha többé viszsza nem kapta.

A kollégium — ily módon — ismét elesett ugyan legnagyobb jövedelemforrásától, de a város és egyház s a vidék buzgó dajkálkodása mellett egész 1749-ig még mindig fenntartotta magát.

III. Az üldözés napjai. Ugy az egyházra, mint az iskolára nézve az 1749-iki év végzetszerű volt. Mint a 758. lapon láttuk, a jezsuiták felfolyamodása következtében a papok és tanárok közpénztárból fizetése eltiltatott azon ürügy alatt, mert a város a római hitűek tanitói közül egyet sem fizet, a reformátusokra pedig sokat költ. Ennek megvizsgálására Melczer Pál kamrai biztos 1752. kiküldetett. A kiküldött biztos a vizsgálat eredményét 1753-ban vitte fel, honnan október 30. érkezett válasz meghagyta, hogy deák-tartás cim alatt senkire adó ne vettessék, az önkéntes adományozás mégis most elnézetvén. Egyúttal a kir. biztosnak meghagyatott, hogy az egri püspök embere közbejöttével a tanárok és deákok állapotát, s fizetésök forrásait vizsgálja meg.

Melczer Pál kir. biztos 1754 február 14. gyűlést tartott, hol Almási Ráfael jezsuita, úgyszintén Fáy József németi, Kevi András szatmári papok és Szigeti Sámuel tanár az egyház gondnokaival megjelentek, s az iskoláról

következő jelentést tettek: „Van a kollegiomnak egy professzora, kinek fizetése 125 frt., 12 köböl búza, 20 köböl bor; van 1 széniora, 1 kontraskribája, 4 primáriusa vagy esküdt deákja; togatusok hol többen hol kevesebben, rendesen 40-nek kellene lenni benne, most is 40 vannak, ezek mellett ugyanannyi szolgák; a togatusok közt van öt publikus preceptor, kik a retorikáig tanitanak. A filozófiát, theologiát, mathezist, görög-, zsidó-nyelvet és históriát pedig Bethlen Gábor fejedelem idejétől a professzor tanitja. Az orátorok s poéták preceptorának fizetése 25 frt., a szintaxistáké 20 frt. 100 pénz. A többinek 16 frt. 40 kr. adatik. A professzor fizetése 1749-ig a város kaszszájából, azóta a ref. lakosokra vetett mérsékelt adóból s önkéntes ajándékokból telt ki. A deákoknak és azok szolgáinak a város népe főzetett, mely főzés 10 napon keresztül kerül elő egy esztendőben. Kenyeret számokra a szomszéd jóltevők eleget szolgáltatnak. A kollegium épülete fentartására szükséges költségekben 1749-ig a város kaszszája is segedelemmel volt; azóta a kurátorok keze alatt levő pénzből és a jóltevők adományából telt ki.“

E vizsgálatot követte július 8. azon helytartótanácsi rendelet, mely szerint az iskola 2 tanitó alatt csak a grammatikáig engedtetvén meg, azon felül eltörlendő; a tanár-deákság pedig eloszlatandó s a tanitók a nép terhelése nélkül, egyedül a hagyatékok jövedelméből fizetendők.

E parancs július 25. a tanács és egyházi személyek előtt is felolvastatott; s ott a gondnokok nyilvánitották, miszerint a professzor kész letenni tisztét, s ezután mint rektor a grammatistákat is tanitani; az első osztálynak pedig Győry József lesz tanitója.

Miután e rendelet a nép előtt is — augusztus 1. — felolvastatott, az a tanácshoz intézett nyilatkozatában határozottan megmondá, miszerint neki az ifjúság segélyezése terhére soha sem volt; a gondnokok pedig akép nyilatkoztak, hogy ők csak a fizetést vonhatják el; az iskola nem az ő, hanem a főurak, a nemesség pártfogása, kormánya alatt áll. A gyűlésben a vidéki nemesség követei is megjelenvén, előmutatták az iskola főgondnoka báró Wesselényi Ferenc ellentmondó levelét s kérék a

tanácsot, hogy a végrehajtást felküldendő folyamodásukra nyerendő válasz megérkeztéig halaszszák el. A tanács végzés nélkül oszlott el. Délután Gáspár Sándor, Sulyok János, Csanády János, Komáromi Sámuel, Mikolay Sámuel, Domahidy Ferenc, Szőke Zsigmond, Szinfalvi András, Szilágyi Ferenc, Kállay Ábrahám és még 30 nemes a vidékből s több előkelő lakosok a városból tanácsot tartottak. Ezt látva Zanathi János biró, egyetértve Hedri András jezsuita szupérior s a városban állomásozó Kalkreich vasas ezred parancsnoka gf. Saintignonnal, felszólitja a nemeseket a szétoszlásra, különben katonaság megy ellenök. Midőn üzenetét fel sem vették, két tanácsossal ismételtette azt, melyre következőleg válaszoltak: „Minthogy vallásbeli sérelmök orvoslása végett Bécsbe indulandó követeiket már megválasztották, s azok számára a meghatalmazó levelet és utasitást már ki is adták, — eloszlanak. — Ezeket a biró aug. 5-én a helytartótanácsnak bejelentvén: annak október 13-án kelt kemény parancsára a tanács a deákságot kénytelen volt szétoszlatni.

Szatmár-, Bereg-, Ugocsa- és Szabolcsvármegyék nemessége ekkor a kollegium viszszaállitása ügyében Csanády János gebei földesurat, egy vallása és egyháza érdekében buzgó embert, és Gáspár Sándort mint követeit Bécsbe küldé, kikhez Szatmári Sámuel Szatmár közönsége részéről csatlakozott.

A követek 1755 elején mentek fel Bécsbe, s több főúrtól kitérő választ kapván, egyedül gf. Károlyi Ferenc szatmári főispán nyújtott nekik némi reménysugárt e nyilatkozatával: „A contribuens népnek onusa forog fen, ezen kivül még más is egy, melyet kegyelmeteknek nem világosithatok; de bizonyosak lehetnek benne, hogy elégséges consolatiot fognak nyerni. Azt ugyan még előre megmondhatom, hogy ad pristinam integritatem scholae kegyetek nem fog egészen reponaltatni, de etiam quoad studia majora tradenda contentaltathatik kegyelmetek; mert csak magam is nagy helyeken megmondottam, hogy ha azon iskola mostani restrictiojában fog maradni, vármegyénkben csak esküdtöt sem fogok kapni.“ Ezután kérelmüket a kancelláriához nyújtották be, mely azt tőlök a helytartótanácshoz véleményadás végett leküldötte. A helytartó-

tanács a Sbiskó püspök elnöklete alatt működő tanügyi bizottsághoz utasitá. Ennek Nedeczki előadó által fogalmazott véleményét Nádasdy gróf kancellár azon hozzáadással terjesztette a királyné elé, miszerint e kérvényben semmi újabb ok nem találtatik, annálfogva a kérelem ismét megtagadtatik. — Ezen felül a kancellártól a követek e választ nyerték: „nem kell a szabónak, vargának theologia, elég neki ha jó gazda lehet; nyugodjék meg kegyetek ő felsége akaratán.“

Hogy az ügy annál biztosabban megnyerettessék, elegendő alaptőkét igyekeztek az iskolának gyűjteni, — e végből az erdélyi főurakhoz követek küldettek, s nem hasztalan. Gf. Teleki Sámuel és báró Wesselényi Ferenc közbenjárására Erdély főurai 5960 frtot adtak. A tiszántúli ref. egyházkerület részérül gyűjtőkül Domokos Márton és Dobozi Mihály rendeltetett, kik 200 frtot készpénzben, igéretben pedig 2364 frtot gyűjtöttek. A szatmári egyháznak volt 5762 frt. 22 dénár alaptőkéje. Ezen összegekről szóló kötvényeket Maróthy Sándor és Jeney György 1757-ben Bécsbe vitték. Folyamodványuk a helytartótanácshoz, onnan véleményre az egri püspökhöz utasittatott. A püspök a kimutatott alapot költeménynek nyilvánitotta, s oda nyilatkozott: hogy miután Szatmárt — mint véghelyen — csak a várőrség kedveért engedtetett meg a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlat és köziskola tartása, most, minthogy végvár lenni megszünt, meg kell szünni az ez okból engedett vallásgyakorlatnak is. Melczer Pál kamarai biztos pedig Szatmár és Németi városok egyesüléséből azt következtette, hogy a németii iskolát mint feleslegest el kell törülni. 1758-ban a lelkes Csanády János és Endrédy László városi főjegyző indultak Bécsbe, hogy az iskola helyreállitásának ügyét szorgalmazzák. Utközben megállapodtak Debrecenben, hogy Vecsey István szuperintendens és Domokos Márton tanácsát és utasitásait kikérjék. Aug. 12-én Bécsbe értek, hol Dömjén György ágenssel panaszos folyamodásukat német nyelvre fordittatták. Mindent elkövettek, hogy Mária Terézia királynőnél személyes kihallgatást nyerjenek. Mielőtt azt megnyerhették volna, szükségesnek látták a hatalom és nagy befolyás embereit ügyök figyelembevételére felkérni. Aug.

24-én Pálffy kancellárnál tisztelegtek, ki jóakaratát igérte. 27-én Schönbrunba mentek kihallgatást kérendők; de ezt meg nem nyerhetvén, a királynőhöz az iránt folyamodtak, hogy a helytartótanácsot intse meg, hogy a szatmári ügyet elvalahára intézze el. 4 nap mulva ismét a kancellárhoz mentek, ki őket haragosan fogadta. Ekkor elkezdték sorra imformalni a befolyásos embereket. Eztán Kaunicz herceg status-kancellárhoz mentek, kihez báró Binder status-titkár október 29-én bejuttatta őket. Kaunicz kegyéből november 26-án csakugyan megnyerték a kihallgatást a királynőnél, kinek átnyújták egy rövid beszéd kiséretében, — melyet mint mindig, úgy itt is Csanády tartott, — a sérelmeket tárgyazó folyamodványukat, melynek végérvelése igy hangzik: „Scholae Szatmarinae vel pro exemplo fidelitatis posteritati conservari debent, cujus cives in postrema revolutione Rákócziana, insigne fidelitatis dederunt exemplum, malentes ad unum usque vitam pro augustissima domo austriaca ponere, quam a fidelitate recedere etcet.“ A királyné erre megkérdezte: „khennensi tacs?“ Mire Csanády ezt felelte: „nicks tacs kenigliche majesztet!“ Majd aztán megkérdé a királynő, hogy nem azonos-e ezen ügy azzal, mely az egri püspökkel közöltetett? Miután Csanády ezt is igenelte, a folyamodványt s az egész ügyet királyi könyörületbe ajánlotta volna, a királyné ezt válaszolta: „Perlegemus, sed habemus certas regulas a praedecessoribus nostris, quas observare debemus, loquimur interim, et informationem accipiemus a vestro cancellario, et in quantum fieri potuerit consolationem vobis promittimus.“ — Ezután megint a kancellárt keresték fel, mire december 5-én a kancellárián felvették az iskola ügyét s kimondatott, hogy a vélemények Pozsonyba a helytartótanácshoz leküldessenek. December 11. csakugyan megkapták s magukkal vitték Pozsonyba a a kancellária „monitoriumát.“ — Ezzel december 13-án fölkeresték gf. Keglevich József helytartó alelnököt s még ugyanaz nap gf. Eszterházy Károly egri püspököt, a ki nekik ezen feleletet adta: „a kaszszációnak fundamentoma kelmeteknek csekélynek látszik; de az nem olyan csekély amint kelmetek tartja, mert az csak takaródzója a kaszszációnak és nem az a fundamentalis oka; hanem az, hogy

elvegyünk kelmetektől minden alkalmatosságot a magok religióját folytatni és lassan az igaz kathólika hitre téritsük; és a kellmetek szollicitációja csak nagyobb kárára ne legyen kelmeteknek! valamint Maróthy uramnak is megmondottam stb.“ . . . A követek Bécsben a püspök miatt csakugyan nem nyerhettek semmit; sőt ápril 4-én egy kancelláriai dekretumot kaptak, mely őket Bécsből egyenesen kiutasitja, hogy otthon várandó be a kir. rezolució. — Ekkor egy újabb folyamodást s mellette az iskola alapjának hiteles kimutatását hátra hagyva, ápril 9-én csakugyan haza útaztak Bécsből. (Lásd Csécsi M. Egy mult századi küldöttség viselt dolgai stb. Magy. pr. egyház és isk. figy. 1874. 93. lap.)

IV. Az üldözés után, 1756-tól napjainkig. A szatmári iskolában 1756-tól csak 1 primárius és 1 szekundárius preceptor működött; de ezek sem zavartalanul. 1768-ban azzal vádoltatik az iskolai igazgatóság, hogy a tilalom ellenére a szinktakszison túl is poézist is tanitott. E vádból látszik, hogy a protestántizmus világosságától félők miatt még az üldözés viharának elzúgása után sem növekedhetett a szatmári ref. iskola, noha erre a szatmári s környékbeli hivek ez időben talán még jobban vállalkoztak volna, mint napjainkban. Erre mutat az, hogy 1756—1805-ig a tanitókat a nép és az áldozatkész céhek fizették; sőt még az után is, hogy 1805-ben I. Ferenc király megengedé, hogy a tanitók fizetéseiket a városi pénztárból húzzák, szedetett búza, rozs és aszszú-gyümölcs a preceptorok élelmezésére a hivektől. (1811.)

Lassan-lassan mégis erősödött az iskola, kivált az 1790/1-iki XXVI. törvénycikk meghozatala után. 1793-ban már 3 gimn. osztály állittatott fel; 1797-ben pedig 6. 1797-ben már az előbb csak rektornak cimzett egyik tanitó professori cimet nyer. Az 1817-ben Szatmárra jött Cseresnyés Sámuel szép hirnevet szerzett, a már ekkor teljes középtanodává fejlesztett iskolának. Az 1852-ben megjelent „Organisations Entwurf“ azonban ismét lételét fenyegeté. A szatmári gimnázium ugyanis elveszté nyilvánosságát és csak magán-gimnáziummá törpült, noha a nyilvánosságért már 1852-ben folyamodott, de folyamodványára választ sem kapott. A szatmári és németi ref. egyházak, sz. kir. Szatmár-Németi városa és a vidék e helyzetében sem hagyák

el; de sőt inkább áldozataikkal biztositák az iskola megmaradását, noha 1856-ban meg kelle érnie másodszori degradáltatását, midőn ugyanis IV osztályú algimnáziummá szállittatott le; de legalább mentve lőn. A pártfogóság nagy része viszszaóhajtván az elvesztett nyilvánosságot, 1856-ban felirat intéztetett ennek megnyerése végett a n.-váradi helytartósághoz, de a mely ott eléggé komolynak és szabatosnak nem találtatott. A 3-ik feliratra 1858-ban a nyilvánosság megérkezett. Az abszolut kormánytól elfogadott ezen nyilvánosság 1350 pengő frtot mentett meg az intézetnek, mi a viszszautasitás esetén lefoglaltatván: csak egy tanár működhetett volna benne. — A szatmári ref. egyházmegye 1855. május 31. stb. jegyzőkönyvéből különben már arról is értesülünk, hogy a kormány által megkivánt 40,000 p.-frt. alaptőkéből 1855-ben már 38,000 elő volt állitva s a még hiányzó rész s a kezelési költségeknek összegyűjtésére a nevezett egyházmegye hathatós intézkedéseket tőn. 1860—61-ben — különösen a Darvay-alapitvány segélyével, — a gimnázium ismét VI osztályúvá nőtte ki magát; azonban a lelkes pártfogóság e valóban szükséges és féltett intézetet mielőbb VIII osztályúvá emelni igyekezik, — mely nemes szándokra az ég segélyét kérjük!

V. Az egyes tanárok nevei s az apróbb események 1610—1757-ig. A szatmári ref. iskola régibb tanárainak s tanitóinak névsorát ez iskolának egy régi anyakönyve tartá fenn, melyet 1703-ban Weszprémi Gergely tanár ragadott ki egy dúló katona kezéből, mint ezt a beleirt következő sorok bizonyitják: „Album hoc, post miseram et totalem illustris solae hujus deletionem 1703 factam e manu militis rapacis ao 1709. vindicatum est per G. W. p. s. S. P.“ Ezen könyvben azon tanárok, kik a külföldi egyetemeken is tanultak, clarissimusoknak vannak cimezve; mi is, rövidség okáért, csak cl. betűkkel különböztetjük meg azokat a honn tanultaktól. — Az emlitett anyakönyv vagyis „Album“ szerint a szatmári ref. tanárok és tanitók a következők voltak:

1) 1610. Fogtövi Márton, kinek 34 tanitványa közül Udvarhelyi Balázs tábornokságra emelkedett. 2) 1611. Tótfalusi Márton. 3) 1612. K. Tasnádi Imre, kinek halála

után az 1613-ik év 2-ik felében 4) Mihályfi Kecskeméti János. 5) 1614. cl. Sz. Turi János, ki 1595-ben irta be magát a wittenbergi tanulók közé s kit Lampe E. P. 1617. ugocsai esperesnek emlit. 6) 1615. P. Szántai István. 7) 1616. cl. Viski Márton, ki Visken született, majd innen távozva mármarosi esperessé lett. 8) 1617. Szatmárnémeti István. 9) 1618. cl. Putnoki János, ki debreceni pappá s 1623. ott esperessé lett. 10) 1619. P. Thornai Ferenc, ki később szatmári, majd huszti, 1628-ban pedig debreceni pappá lett. 11) 1620. cl. Lázár E. Gáspár. 12) 1621. Sepsi Korócz Gáspár. 13) 1622. Baranyai Kölgyesi Miklós, ki itt 1623. február 12. eltemettetett; idejében adá ki Bethlen Gábor fejedelem Szatmármegyének azon parancsot, hogy azon 120 m.-frtot, melyet Kádár Péterné hagyott az iskolának, Bagi Benedeken vegye meg. 14) Kecskeméti Máté. 15) 1623. ismét Sz. Korócz Gáspár, ki innen Matolcsra ment s ott az egyháznak egy ezüstpoharat hagyott; onnan Tokajba vitetett. 16) 1625. cl. Jánki T. János, ki varanói pappá lett Zemplénben. 17) 1627. Szikszai Gergely, kit az anyakönyv 14-ik lapja „humanissimus"-nak nevez, a 15-ik pedig róla azt mondja: „Rev. ac cl. d. G. Szikszai ad regimen scholae Szatmár iterum conductus ao. 1632 die 28 febr.; de hogy távolléte alatt ki helyettesité, annak nincs nyoma. Ugy látszik hogy az anyakönyvből egy vagy több lap ki van szakadva. 18) 1633. cl. Vári P. Bálint, kinek rektorsága alatt Eőri K. Gergely szénior egyenesen pappá lett innen s utána a széniorság Szatmári Lázár Miklósra szállt. 19) 1635. cl. Vári M. Miklós, ki 1637. szinyérváraljai pappá lett. 20) 1636—41. cl. Vásárhelyi István *) 1640-ben eltiltotta a tanács a diákokat a kéregetéstől, e helyett számukra 25 frtot rendelvén. 21) cl. Bősházi B. Márton. 22) 1643. cl. Csomai F. Bálint. 23) 1646. Patai Ürményi Mátyás. 24) 1647. Decsi Gáspár. (Lásd az esperesek közt.) 25) 1649. ismét cl. P. Ürményi M. 26) 1652. Kaposi G. Pál. 27) 1655. ismét cl. Sz. Korócz András. 28) 1655. Azari

*) 1640. „Conventio cl. ac doct. viri rectoris academicae celeberrimae scholae Szatmár: készpénz-fizetés fl. 80; búzája const: cub. cassov: 12, Bora cubul Zatmár 20."

V. Zsigmond. 29) 1656. Csedregi Péter. 30) 1657. ismét cl. Kaposi G. Pál, kit L. Ember P. a szatmári kollégium nagy reformátorának nevez, s ki 1658-ban pappá lett Szatmárt. Ekkor a betörő lengyelek Fejérvári Péter deákot is megölték. 31) 1658. Körmendi Péter, ki innen 1659-ben a leydai s grönningai akadémiákra ment. 32) 1660. Szécsi István. Ennek idejében jegyezték fel, hogy a szatmári kollégiumban 1610—62-ig 1278 diák tanult. 33) 1662. Veszprémi István, kinek 1663-ban a tandij helyett 30 frtot rendelt a tanács. 34) 1664-ben ismét cl. Körmendi Péter, ki később ecsedi, aztán szatmári pappá lett s végre püspökké választatott. 35) 1665. Ismét cl. Szécsi István, ki 1666-ban N.-Bányára ment papul s ott 1681-ben esperessé választatott; onnan Madára ment és 1691-ben szintén esperessé tétetett s 1706-ban meghalt. 36) 1666—71. ismét cl. Veszprémi István igazgató. 1671-ben Kemény Jánosné udvari papjává lőn; onnan Udvarhelyre ment, hol esperessé s 1691-ben erdélyi püspökké tétetett, 1713-ban pedig meghalt. Bod P. azt mondja róla, hogy a bölcsészetben, theologiában s a mértanban kitünőleg jártas volt. Mellette 37) 1659—71. a r. szécsi származású Otrokocsi Fórizs Ferenc szolgált mint 2-ik tanár, ki innen külföldre ment s onnan viszszajövet r. szécsi, gyöngyösi, majd kassai pappá lett; 1674-ben ő is több paptársaival a pozsonyi delegatum judicium által gályarabul eladatott. A gályarabság iszonyatosságaiból a hollandi admirál által kiszabadittatván, bejárta Angliát; majd hazatérve ismét kassai pappá lett; 1694-ben római hitre tért s n.-szombati tanárrá lett s 1717 vagy 1718-ban meghalt. Nyomtatásban több műve maradt. 38) 1671—75. Szenczi A. Pál igazgató, ki innen Németibe, 1680-ban Viskre, 1683-ban Debrecenbe vitetett papul, hol 1686-ban esperessé tétetett. *) Tanitványai közül nehányan 1672. a szatmári várat ostromló kurucokhoz csatlakoztak s a német várőrség által egy lábig levágattak. 39) 1775—78. cl. Gyöngyösi Joó Mihály, ki innen a Hóstádtba vitetett papul. 40) 1678—84.

*) Sz. A. P. nyomtatásban megjelent művei: „Medulla theologica illustrata Gvil. Ames. quam defendit P. A. Sz. Franequarae 1670.“ — 63 vallásos tárgyat illető értekezése stb.

cl. Kocsi Csergő János *) igazgató, ki innen Váriba ment papnak; onnan 1694. debreceni tanárrá; 1703. püspökké választatott s 1711-ben meghalt. 41) 1684—86. Szenczi A. János, ki 1671-ben lett deákká Szatmárt, 1677-ben tanitóvá Técsőn, honnan fél év mulva a gy.-fehérvári iskolába ment; onnan Gyöngyösre, majd Szatmárra hozatott s innen 1686-ban feketeardói, utóbb péterfalvi pappá lett s ottan 1690. esperessé választatott. 42) 1686. cl. Szőllősi Pál, 1688. szeptember 11. meghalálozván, felette 69 tanitvány kesergett. 43) 1688. cl. Makódi János, ki tasnádi, 1694. szatmári, 1696. a.-ujvárosi pappá lett, a a hol a kurucok halálig verték. **) 44) 1694. cl. Kecskeméti Kincses István, ki 1696. pappá lett Szatmárt. 45) 1696. cl. Tatai Mihály igazgató s mellette 46) 1702. cl. Szatmári S. István, kik alatt 1703. szept. 28. Szatmárt a kurucok porig égették. Ekkor elpusztult az iskola is és csak 1707-ben tétetett — Szatmármegye gyámolitása mellett — lakhatóvá. 47) cl. Kővári Veszprémi Gergely igazgató, kinek — mig a tanári szállás elkészül — II. Rákóczi Ferenc a várban engedett át egyet az üres épületek közül. Ezt ugyan Szárhegyi Mátyás jezsuita szuperior ellenezte, de Károlyi Sándor fővezér azt mindaddig megengedé, mig a tanári szállás elkészül. 1711-ben csakugyan elkészülvén az: az 1711. március 21-én Császlón tartott egyházmegyei gyűlés megrendelte, hogy költözzék át abba s az egyházmegyei gyűlésen jelenjék meg. 1713. Kőrösre vitetett papul. 48) 1713. cl. Helmeczi István lelkész pó-

*) K. Cs. J. művei: Ember Pált üdvözlő levele Lampenál 1708. Szilágyi Tönkö Márton halálára irt versei a Honor posthumusban 1700. „De cognitione Dei naturali 1703.“ Mondják hogy ő irta a „Malleus 15. Dilemmatum“ cimü könyvecskét is.

**) 1693. a Karaffa halála alkalmából ezen verset készitette a szatmári diákság:

„Hungarici gemitus repente rapuere Caraffam,
Insontes quoniam fecerat ille mori.“

Vagy a Szirmay forditása szerint:

„Elragadá a bús magyaroknak könynye Karaffát,
A ki sok ártatlan vérbe keverte kezét.“

Széles azt mondja (246. lap), hogy a szatmári kollégiumban készitették a „Jefte historiája“ cimü verses tragoediát is, melynek kézirata birtokában volt.

tolta a helyét. 49) 1714. december 20-ig cl. Naszályi János theol. és phil. doctor volt az igazgató, ki innen 1719-ben Németibe vitetett papul s onnan 4 hónap mulva Kolozsvárra tanárul. 50) 1719—23. Tabajdi Saska János. Jött Dadáról, 1723-ban Debrecenbe vitetett, hol még 1748-ban is tanárkodott. 51) 1723. cl. Szoboszlai L. György. Jött Erdélyből s itt 1724 február 29. eltemettetett. Helyette ez év november 3-ig 52) H. Igó György lelkész volt a vezértanár. 53) 1724—29. cl. Rimaszombati Sámuel Erdélyből. 54) 1729—37. cl. Németi Sámuel előbb kismarjai pap. Ide jövén, a szatmári ref. egyházmegye ülnökévé választotta; 1737-ben Kabára vitetett lelkészül. Egy tanitványát a komáromi várparancsnok a nála levő 60 frttal letartóztatta; azonban a Németi közbenjárására a helytartótanács szabadon bocsátotta. Különben az ifjúsággal nagyon durván bánt; ez ellene 1735-ben fellázadt s hivatalától elmozdittatását kivánta; az őszi vizsgálatra, az elöljáróság felszólitása dacára elő nem állt mindaddig, mig Németi arra nem kötelezé magát, hogy mindenkivel illendően bánik s a multakat feledni fogja. De ezzel az ifjúság még nem csendesedett le egészen; a városi tanács a 4 főizgatót elfogatta, megpálcáztatta s az iskolából kihajtatta. Az ifjúság Zoványi György püspökhöz terjeszté fel panaszait, ki azokat 1735. nov. 12. kelt levelében alaposoknak nyilvánitá, valamint a főgondnok gf. Bethlen József is. Erre az ifjúság ismét felzúdult s nagyobb része Németibe és máshová költözött. A tanács az eltávozottak helyett Debrecenből 12 deákot hozatott s a Németibe költözötteket is viszszaédesgeté. 55) 1737—42. cl. Fogarasi Pap Máté igazgató a gf. Barcsay Gergely udvari papja Erdélyből, Piskiből; 1742-ben szászvárosi pappá lett s 1745-ben meghalt. Róla a szatmáregyházmegyei vizitáció, mint kegyes és szorgalmas tanárról, úgy nyilatkozik. Ő alatta iratta öszsze a felsőség 1738. a magok vagy szülőik költségén megélhető s a közsegélyre szorult deákokat. Amazok 34-en, ezek 11-en voltak. A jánki e.-megyei gyűlés 1741. március 17. megvizsgálván papságra menendő tanitványait, azokról igy szól: „Censores et opponentes fuerunt ex fratribus et studiosi seu togati ex illustri gymnasio Szatmariensi. Hi (fratres) docta

argumenta proposuerunt vel apposuerunt; respondentes docti responderunt.“ Helyét 56) 2 hónapig az egyik lelkész E. Csapó István pótolta. 57) 1742. cl. Bardóczi Pál előbb a gf. Bethlen Mária gyermekeinek tanitója, ki midőn ide jött igazgatóul, új tanrendszert s tervet terjesztett a tanács elé s behozta az öszhangzatos éneklést is. Róla a Jeremiás esperes egyházlátogatási jegyzőkönyve is dicsérettel emlékszik (1744. 151. lap) azon kivétellel, hogy tanitványi a vizsgálaton nem ügyelnek az illendőségre; igy p. egy diák a vizitáció előtt nyakkendősön jelent (!) meg. B. P. 1745. Szászvárosra menvén papul, helyette ismét 58) E. Csapó I. lelkész tanitott. 59) 1746—49. Kevi András debreceni fi, elébb b.-újvárosi pap, ki az 1747-ben felállitott presbitérium jegyzőségét is vitte s 1748-ban szatmári pappá választatott; de a mellett 1 évig tanárkodott is. 60) 1749—57. Szigeti Sámuel, előbb tépei pap, ki a szatmári kollégium utolsó igazgatója volt; alatta a németi iskola a szatmárival egyesült ugyan, de fenn igy sem maradhatott, mert a kormányi önkény által e kollegium grammatikát tanitó iskolává degradáltatott, mint ezt már fenntebb láttuk. Az ő igazgatása idejéből pár iskola-tanácsülés jegyzőkönyve is megvan. Az egyik kiválóan fontos; mert ebből az egész tanitói személyzettel megismerkedhetünk, jelesül: „An. 1749. die 13. maj. Praeceptores constituti publici: Rhetorices, oratoriae et poëseos P. D. Francismus Barátosi, senior. Logices, gr. ling. et lat. auctorum Samuel Óvári Csaba. Syntaxeos Steph. Batári. Grammatistarum Josephus Szenczi. Conjugistarum Johannes Gencsi. Comparatistarum et declinistarum Joh. Orbán. Lectorum etcet. Paulus Kővári. Curator servientium constitutus Michael Henter. Praebitor Michael Halmágyi.“ Ez évből még 2 statum is van bejegyezve u. m. „1) Exitus e schola sine tunica absolute interdicitur, contrarium factum, poenam lege latam feret. 2) Mensae accubituri primum benedicant, et quidem primario (vel eo absente, qui primus erit) preces recitante voce clara.“

VI. 1757—1855-ig. A kis-gimnáziummá törpitett iskolában 1) Szigeti Sámuel 1756 után még egy évig mint primarius preceptor megmaradt s lihetőleg fizetése kimaradása miatt ment el, mert ennek letisztázását még 1764-ben

is sürgeti. 2) 1757. Mocsy István primarius preceptor, ki mellett egy secundarius prec. és 2 kisebb tanitó működött, u. m. Kiss József és Nagy István, kik a kezdő és olvasó gyermekeket tanitották s 1757-ben fizetéseiket megállapittatni kérik; mert „a gyermekek által hozatni szokott jövedelmök mellett csizmájok és testi ruhájok is leszakad róluk.“ 3) 1762. prim. preceptor Pap János. 4) és 5) 1763. a preceptorok Kocsis István és Fodor János. Ugyanekkor az altanitók megmarasztatnak. 6) 1765. Barcza György kiszolgált preceptort segélyezés végett publikálják. 7) Gyarmati Jánost (secundarius vagy) coadjutorul megmarasztják. 8) 1767. Kálmán Zsigmond prim. preceptorul meghivatik. 9) 1772. Gáti István a prim. preceptor. 10) 1775. Szabó István kiszolgált prim. preceptor kér bizonyitványt. 1784-ben az árva gyermekekről gondoskodás a prim. preceptor teendői közé soroztatik; az ünnepi köszöntések a preceptoroknak kötelességévé tétetik; 1786-ban pedig a szüreti és lakadalmi koldulásokat megtiltják nekik. Ugyanezen évben megrendeli az egyházi elöljáróság, hogy Otományról hozzák el azt a mestert, a ki németül beszél és ir s ezen nyelv tanitására képes. 1787-ben bizottságot küld ki az egyházi gyűlés a német nyelv tanóráinak meghatározására; egyszersmind 11) Kovács János preceptor elbocsáttatik. 12) Tormási preceptor fizetésjavitási kérelme elutasittatik. 13) Marcsa Sándor normális profeszszornak meghivatik. Ugyanekkor az iskola hetenként való vizitálását is elhatározzák. 14) 1788—1800. Jákó Mihály a preceptor, kit 1811-ben a magyar nyelv tanitására ismét meghivnak. 15) 1789. Bereczki János preceptort Sz.-György napig megmarasztják. 16) 1790. Berekszászi János németnyelvtanitót elbocsátják; 17) Gyenge János pr. pedig lemond, de 1792-ben ismét felveszik; 1795-ben azonban elbocsátják. 1790-ben sörfőzést ajánlanak a preceptoroknak, de később ezért őket pénzül kárpótolják. 18) 1792. Fésüs András prim. preceptornak a közvetlen iskolai felügyeletért 2 aranyat adnak. 19) 1791-ben Kusch Sámuel secundar. preceptort cégéres élete miatt elküldik. 20) Márkus Péter prec. bizonyitványait pedig viszszatartják. 21) 1793-ban Hajdú Balázs preceptort, kinek előbb jó bizonyitványt s ajánlólevelet adtak, szintén elbocsátják. 22) 1792. Rácz

István szintén egyik preceptor. 1793-ban a 3-ik preceptorságot is felállitják. — 23) 1795-ben már rektornak hivja meg Laki Sándort a pártfogóság, ki egy mellé adott bizottsággal új iskolai törvényeket készit. Neki az iskolák fűtése és saját használatára az iskolai elöljáróság 50 öl tűzifát ajánl; a többi tanitóknak pedig meghagyja, hogy őt mint igazgatójukat tiszteljék s neki engedelmeskedjenek; fizetését 60 frttal s 1 gönczi hordó borral is megjavitják; 1797. professzszori cimmel megtisztelik. Ugyan ez évben a templomi éneklést ismét megparancsolják a növendékeknek; az órák felosztását a tanitók közt elrendelik; a tanórarendet a (helyi) konzisztórium megállapitja. Ugyancsak ekkor kimondatott, hogy az ó-szövetség történelmét a gyermekeknek tanitani kell, csakhogy a kézikönyvet a presbitérium előbb átvizsgálja. 1797-ben a professori lakot elkezdték épiteni. 24) 1798—1800. Széles András igazgató. Jött Debrecenből; egyszersmind 2-ik pap is volt s innen Németibe ment papnak stb. Mint maga mondja (a szatm. t. traktus ekkl. hist. 253. lap.), poétákat, rhetorokat s logikusokat is tanitott stb. Ekkor egyszersmind 4 preceptor tanitott a szatmári iskolában, a 4-ik preceptorság szintén 1798-ban állittatván fel. Ez állomásra 25) Szabó János hozatott Debrecenből. 26) 1800. Pósfai János igazgató lett a rhetorika tanára, ki 1801-ben lemondván, 27) Szilágyi Dániel foglalta el helyét, ki kathedrai szolgálatra is volt kötelezve. Neki valamint elődének is, az iskolai pénztárból 154 frt. rendeltetett. Itt működött 1812-ben történt haláláig. Vele együtt működött, de őt túlélte: 28) Vajai Imre rektor, kinek az idejövetel költségét megtéritették s ki 1801—41-ig volt az iskolának kitünő tanára. 29) 1809. Gál István, ki Debrecenből jött a grammatika tanáraul s 1812. fafizetést kért. 30) Váradi Imre — szintén rektor, — ki hirtelen távozott. 31) 1811. Ny. Inczédy József, a 2-ik pap, szintén „professzszor“ volt és egy tantervet terjesztett az elöljáróság elé; de 1812-ben lemondott. 1812-ben alig kapott igazgatót a pártfogóság. Széles Andrást hivta Csekéből, de ennek kivánalmait nem teljesithette; Tunyogi Márton nem jött; id. Lugossy József N.-Bányára ment papnak; Szilágyi János Szigetről nem jöhetett; végre 32)

Gáthi András jött, kinek mindig volt valami kérelme, mig végre azt határozta az elöljáróság, hogy olyanokat ne kérjen, a melyek nem teljesithetők. (1813.) Vele szolgáltak a már emlitett Vajai I. rekt.; 33) Vincze János; 34) Rácz János gimn. tanitók. Ez utóbbi igen szigorú volt s utóljára megtiltották a testi fenyiték alkalmazását; úgyanynyira, hogy ha erre mégis netalán szükség lenne, egy presbiter jelenlétében alkalmazhat, de csakis 3 pálcaütést. 35) Felsőeőri Cseresnyés Sámuel 1817—55-ig igazgatta a szatmári gimnáziumot. Született Szatmármegyében Encsencsen 1785-ben, hol atyja — szintén Sámuel, — lelkész volt. A grammatikai osztályokban atyja maga tanitotta, majd Kállóba, később Sárospatakra vitte, hol az ifjú Cs. S. folytonosan kitünő tanuló volt. A bölcsészeti, jogi és theológiai tudományokat itt Rozgonyitól, Kövytől, Porkoláb és Szatmáritól stb. hallgatván, esküdt vagy primárius diákká lett; egyszersmind a Szentpály-, Pogány- és Vay-családok gyermekei mellett nevelősködött. Mint primárius M.-Keresztesre ment rektornak, hol több egyház hivta lelkészül; de ő tanári pályára szándékozván lépni, a meghivást el nem fogadta. Két év mulva a Sárospataki főiskolába hivatott humaniorum profeszszorul. Patakon 4 évig tanitott s mint jeles tanár, a lemondani szándékozó Kövy Sándor helyett a jogtanári székre volt kinézve s e végből a főiskola költségén a külföldi egyetemekre küldetett volna, de a kimenetelt a körülmények meggátolák. Ekkor pataki tanári székéről lemondván, 1817-ben a szatmári gimnázium igazgatását vállalta el s itt 38 évig oly sikerrel működött mint tanár, hogy jó hirnevét mindezideig egy utódáé sem szárnyalta túl. Szatmárról Patak és Sziget hivta őt tanárul s ez utóbbi igazgatóul; de csak itt maradt; majd az abszolut kormány a nagyvárad-kerületi iskolák felügyelőségével kinálta meg, de öregségével mentvén magát, itt működött 1855-ig, midőn kholerában meghalt, megkönnyezve tanitványai nagy seregétől. (Lásd az irók közt is e· mű 353-ik lap.) Cseresnyéssel együtt működtek a már emlitett, szintén jeles Vajai Imre; továbbá 36) Jákó Balázs. Született Németiben 1804. Tanult ott és Szatmárt 1822-ig, Debrecenben 1825-ig, honnan mint theolog Zsoltra ment rektornak. 1828-ban

elemi-iskola-tanitó lett Szatmárt; 1832-ben a gimnázium II-od osztályát, később az I. osztályát tanitotta 1855-ig. Egy darabig helyettes-kántor is volt Németiben; már szintén nem él. 37) Dobrai Mihály 1849—55-ig mint „rektor“ működött, tanitván a III-ik osztályt. Született 1820-ban Németiben; tanult ott, Szatmárt, Debrecenben, honnan Komádiba ment rektornak, majd 1848-ban kir. táblai jegyző lett Budapesten s innen hivatott meg tanárul. 1855 óta elemi-tanitó. 38) Ábrai Károly 1853—55. Született Szatmárt 1829.; tanult 1846-ig ugyanott, aztán Lőcsén, 1847—53. Debrecenben. Volt honvéd is. 1853-ban segédlelkész lett Szatmárt s II. gimn. osztály tanára; a Cseresnyés halála után fél évig mint helyettes igazgató is működött.

VII. 1855—67-ig. Az 1855-ben szakrendszer szerint szervezett gimnázium élére Bartók Gábor állandó igazgató állittatott, ki hivatalát csak 1856. március 9. foglalhatta el. Született 1813. április 14. Encsencsen, hol atyja rektor volt. Tanult Zsurkon, Sárospatakon 1838-ig, honnan M.-Szigetre vitetett elemi-tanitóul. 1841-ben a költészeti s szónoklati osztályok tanárává, 1850-ben a bölcsészettan tanárává választatott ugyanott. 1856. március 9-től 1867-ig működött, a midőn elbetegesedvén, nyugalmaztatott. 1856. a szatmári gyülekezet presbiterévé; 1858-ban pedig a szatmári egyházmegye ülnökévé választotta. Mint igazgató-tanár sok érdemet szerzett magának. Meghalt 1877-ben. (Lásd az irók közt is, e mű 354-ik lap.)

Az ő igazgatása alatt tanárkodtak: 1) a már emlitett Ábrai Károly, jelenleg h.-m.-vásárhelyi polgármester. (Lásd az irók közt is e mű 354. lap.) 2) Kanizsay Zsigmond. Született Homokon, Szatmárban 1833. Tanult Szatmárt, Debrecenben; volt szováti rektor. 1853—71-ig működött mint tanár s akkor ügyvéddé lett. (Lásd e mű 355. lapján is.) 3) Nagy Áron Géza. Született N.-Doboson, Szatmárban 1823. Tanult Szatmárt s Patakon 1846-ig, ezután nevelősködött s 1855. óta tanárkodik. 4) Orosz István. Született Botfalván, Ungmegyében 1817. Tanult Patakon 1839-ig, aztán nevelősködött stb. Szatmárt 1872-ig tanárkodott, a midőn meghalt. 5) Zombory Gedő, ki az eltávozott Ábrai helyett jött s 1861—68-ig tanárkodott és

most megyaszói ref. lelkész. (Lásd e mű 356. lapján is.) Segédtanárok: Mándy Benő és Bartha Mór vallástanár, Joó Imre énektanár, Forster Jakab rajzmester.

1867. óta az igazgatóság évenként váltakozik. Ez időtől fogva tanárok voltak a következők: 1867.: Kanizsay Zs. igazgató, Bartók G., Kovács I., Nagy A., Orosz I., Bajusz Mihály, Joó I. Az 1867/8-ik iskolai évben különben Bartók G. elbetegesedése s Zombory Gedő távozása miatt Csécsi N. Miklós szatmári és Joó István németii lelkészek is tanitottak az intézetben. 1868.: Nagy A. igazgató, Sárközy Ignác, az előbbiek Bajusz kivételével. 1869.: Orosz I. igazgató, Bihari Péter, Rácz István, Mecz Rudolf rajztanár s az előbbiek Bartók kivételével. 1871.: Bihari P. igazgató, Becsek Sándor s az előbbiek. 1872.: Rácz I. igazgató, Tóth Pál ideigl. tanár, Grabovieczky J. Leo tornatanár s az előzők. 1873.: Becsek S. igazgató, Szathmáry Sámuel ideigl. tanár, Kótai Lajos rajztanár és az előzők Tóth P. kivételével. 1875.: Gergely Károly igazgató, Nagy Elek, majd Csécsi N. Miklós vallástanár, Némedi Miklós tornamester s az előzők. 1876.: Szathmáry Sámuel igazgató, Molnár János vallástanár, Grabovieczky J. Leo tornatanár s Némedi M., Nagy E. s Csécsi kivételével az előbbiek. 1877.: Rácz István igazgató, Tabajdi Lajos vallástanár s Molnár J. kivételével az előbbiek.

VIII. Tanári fizetések. Tanári nyugintézet. 1801.: a) Az 1-ső profeszszor fizetése: 260 rhfrt. készpénz; 3 akó bor vagy helyette 12 rhfrt.; minden vidéki tanitványtól 2 rhfrt. s 1 szekér fa; minden városi tanitványtól tűzifára 30 kr.; predikációs halott temetéseért 2 rhfrt. b) Az 1-ső preceptor évdija: 200 rhfrt. készpénz; tűzifára minden városi tanitványtól 30 kr., vidékitől 1 szekér fa s 2 rhfrt.; predikációs halottól 36 kr., énekszóstól 24 kr. (Belhiv. fiz. összeg. kimut. 1801.) Jelenben (1877/8.) a 6 rendes gimnáziumi tanár közűl 5-nek a fizetése egyenként 760 frt. o. é. és 42 méter tűzifa; a 6-iknak pedig t. i. a „classica literatura tanárának“ 537 frt. készpénz, 6 hold katasztr. külső és 1 hold lanka-föld és tágas lakás, melynek egy részét bérbe is adhatja. Ezen kivül a vallástanár — ki mindig az egyik szatmári lelkész szokott

lenni, — 200 frttal; az ének és zenetanár, továbbá a rajz és szépirás tanára szintén 200 frttal; a tornatanár pedig 100 frttal dijaztatik évenkint. (1878. évi közlem.)

A gimnáziumnak lehető jeles tanerőkkel elláthatása szempontjából az elöljáróság régóta foglalkozott azon eszmével, miként lehetne az elöregedett, vagy véletlenül munkaképtelenné lett tanárok, s illetőleg az elhaltak özvegyei s árvái sorsáról lehető legcélszerűbben gondoskodni. E végből 1872. május 12-én a tanügyi bizottság megbizott egy 3-tagú küldöttséget, hogy nyug- és gyámintézeti alapszabályt készitsen; mely elkészülvén, mind a tanügybizottság, mind a pártfogóság által elfogadtatott s életbe léptettetett. Ezen nyug- és gyámintézet alapját és jövedelmét képezik a) a kegyes alapitók és hagyományozók e célra tett adományai; b) a jelenleg működő s ezután működendő tanárok 100 frtos alapitványai s 10 frtos évi befizetései; c) a növendékek 1 frtos beirási dija s minden növendék után 50 krnyi tandij-pótlék; a pártfogóság által a gimnáziumi pénztármaradványból évről-évre megszavazott segély, műkedvelői előadások stb. jövedelme stb. stb. E nyug- és gyámintézet jótéteményeiben részesül minden a szatmári gimnázium szolgálatában elhalt rendes tanár özvegye, árvája, s az elnyomorodott vagy máskép munkaképtelenné vált rendes tanár, tekintet nélkül szolgálati éveire. Segélyezésre fordittatik a tőke kamatainak s az évenkénti befizetéseknek $^2/_3$-a. Több gyámolitandó közt a segély egyenlően osztatik fel. Az özvegy új férjhezmeneteléig; a fi-árvák 20, a leányok 18 éves korukig kapnak segélyt. A nyomorékoktól a segély holtukig sem vonatik meg. Ha özvegy és árvák vannak, a segély az özvegy s az árvák között megfeleztetik. A kilépő tanár csak az általa befizetett összegek 6 % kamataira tarthat igényt; de csakis úgy, ha az intézetből kilépte után 10 éven belől áll be a segélyeztetés szükségessége. A segélyezés évnegyendenkint előre a tanügybizottmányi elnök utalványára történik. Kétes esetekben az elnök előbb a gimnáziumi tanárkarral tanácskozik. A nyugintézet tőkéje a gimnáz. pénztárban külön számadás mellett kezeltetik. — Ezen nyugintézet alapja mindjárt az első évben 2042 frt. 82 krra növekedett. A tanárokon kivül nevezetesebb adomá-

nyokkal járultak hozzá a következők: gf. Dégenfeld Pál főgondnok 200 frt., Farkas Antal tanügybizottsági elnök 200 frt., Márton Bálint 200 frt., Novák Antal róm. kath. kanonok 50 frt., a szatmári ref. egyházmegye gyülekezetei 60 frt., a szatmári timár-iparegylet 50 frt., Szőke Bálint 200 frt., Szűcs Gyula 50 frt., Horváth János 20 frt., sz. kir. Szatmár-Németi város 500 frt. stb. Az 1875/6. isk. évben pedig gyarapodott az intézet 876 frt. s 24 krral.

IX. A tanulók (deákok) élelmezése, jövedelmök forrásai; az iskola birtokai s javadalmai. A deákok kötelességei s fegyelmeztésök. a) Élelmezés. Alapitványi tőkéi a szatmári iskolának 1607-ig nem levén, a városi lakosok sorban főztek a deákoknak. 1607-ben a sorfőzés helyett a város malma szombati vámjövedelmét választották s ebből maguk főzettek maguknak. A konyha költségeit fedezték még: a) azon összegek kamataiból, melyeket az erdélyi főurak, az őket évenkint megkereső szénior kezébe adtak. b) Ünnepre járásból s a szuplikációk alkalmával gyűjtött pénz-, búza- és rozs-gyűjtelékből. c) Végrendeleti hagyományokból. d) Az iskolából tanitókat vivő egyházak által fizetett 3—4 frt. taksából, melynek fele az iskolát, fele az új tanitót illette. Később a deákság a sorfőzést ismét kérelmezte, s Szatmár nemeskeblű női ismét elvállalták azt.

b) A deákoknak — személyhez kötött — jövedelmei pedig ezek voltak: a) Sorban éneklésért a templomban különös fizetés. b) A magános vagy köztanitóságért szintén dij járt s az utóbbiak közül 1700-ban az orátorok tanitójáé (praeceptor) 30 frt.; a poétáké, szintaxistáké s grammatistáké 25—25 frt.; a parvisták 1-ső és 2-ik tanitójáé 16—16 frt. c) A halottra- és d) ünneprejárásért szintén dijaztattak. e) A büntetéspénzek, külön a deákok számára végrendelt hagyományok s a város ajándékai az év végével szoktak kiosztatni a fennsőbb tudományok hallgatói közt. — Az iskola degradáltatván, mindezen jótétemények megszüntek, s az élelmiszereknek megdrágulásával mindinkább költségessé vált a szatmári gimnáziumbani tanittatás. Ezen csak némileg is segitendő, egyes jóltevők egykor-máskor egyes ösztöndijakat tettek, igy p. 1859-ben egy a Kazinczy-ünnepélyt követett lakoma

alkalmával összszerakott gyűjtelék fele — 150 frt — azon célból adatott át a gimnázium igazgatóságának, hogy ezen összeg kamatjai évenként a legkitünőbb magyar művet készitő tanulónak adassanak ki. Kegyes pártfogókat azóta is minden vizsga és iskolai ünnepély alkalmával juttatott a gondviselés, kik siettek ösztöndijak kitűzésével növelni a növendékek szorgalmát. Továbbá a szatmári kereskedők évről-évre papir, acél-toll, irón és toll-szárral látják el a szegény tanulókat s a tanárkar ajánlatára számos szegény és jóigyekezetíi tanuló tandij-elengedésben részesül. Végül a közelebbi 2 évben a lelkes tanügybarátok egy *tápintézet* alapitásán fáradoztak s nemes fáradozásukat jó eredmény koronázta.

c) A *szatmári iskola* javai közül már Berencze sorsáról fellebb beszéltünk. E fejedelmi hagyományon kivül 1675 és 1678 közt Nagy Sámuel kassai lakos Udvariban, Zsarolyánban és Németiben 1-1 telket és szép menynyiségíi földbirtokot ajándékozott ez iskolának; azt azonban nem tudjuk, hogy e javaknak birtokába jutott-e az iskola valaha. Mostani (1878) birtoka a 613. helyrajzi szám alatt fekvő 611. sz. s 749 □° területíi udvarral biró iskolai épület, melyet a szatmári egyházzal közösen birtokol;*) továbbá ugyancsak közösen bir egy 1100 □° területíi földet a Dinynyéskertben a 7980 helyrajzi szám alatt; végül — mint igazgatói állományt — bir az iskola egy 638 □° területíi udvaron épült 616. számú házat a 608, és egy 1248 □° területíi szántóföldet a Hóstánczban 6614. helyrajzi szám alatt. A mi pénzerejét illeti, arról csak anynyit tudunk, hogy 1852-ben a városi és vidéki adakozók nagy hirtelenséggel 20,000 pengőfrtot raktak összse, hogy az iskola lételét biztositsák; melyhez sz.

*) A forditott L alakú — igen szilárd anyagból épitett 1 emeletes — gimnáziumi épület épitéséhez 1803-ban már megtétettek a szükséges elökészületek. A szatmári egyházmegye már előbb köröztette az épitési szándokot; ekkor pedig fölhivta a gyülekezetek lelkészeit, hogy addig is mig a szatmári követek megjelennének, járjanak utána, hogy a földesurak s a nép mit adhatnak e célra: egyszersmind ez okból külön megkereste a földesurakat is. Az épület terve egyébiránt csak az 1813. február 10. tartott egyházmegyei gyülésen mutattatott be s fogadtatott el és csak ezután kezdetett meg az épités az egész Szatmármegye prot. lakossága s egyházai támogatása mellett.

kir. Szatmár-Németi városa évenkint 1350 p.-frtot adott és ad. 1855-ben azt jelenté a szatmári ref. egyház főgondnoka a szatmári ref. egyházmegyének, hogy a gimnázium a kormány által csak úgy fog elismertetni, ha 40,000 p.-frt. alaptőkét tud kimutatni s e tőkéből akkor (1855-ben) csak 2000 p.-frt., ezen kivül a kezelési költségek hiányzottak, minélfogva az egyházmegye újabb adakozást rendelt e célra; a prot. buzgóság pedig mindinkább-inkább virágzóvá teszi az iskolát.

d) A deákok kötelességei s fegyelmeztetésök. A beöltözött deákoknak némi kötelezettséget is kelle teljesiteniök, jelesül: a) A novicius diákok éjjelenként az iskolában tartoztak őrködni; a kiszökdöső és kimaradókat följelenteni; a malomban az iskola búzája őrlése alkalmával és szombati vámszedéskor fölvigyázni s a konyha körül 6—8 hétig felügyelni. b) Az idősebb s részben már végzettek is 8-an tanitották az alsóbb osztályokat egész a logikáig s 1623 tájáig 1-1 a templomban a kántorságot is vitte 3-3 hónapig 4 frtért. c) A kontraskriba és az esküdt deákok a rendre vigyáztak. Tagjai voltak az iskolaszéknek s a könyvtárnok is közülök választatott. d) Az egész ifjúságra a szénior ügyelt fel. Kezébe folytak mindazon jövedelmek, melyek az ifjúság élelmezése és dijazása alapjául szolgáltak; ő kölcsönzött a megszorult ifjaknak is. e) Ünnepi legációba, továbbá szuplikálni járni mindnyájan tartoztak. *)

A kötelességöket mulasztók az iskolaszék mint fegyelmi hatóság elé állittattak. A fegyelmezési eszközök voltak: az intés, nyilvános szavalásra, a nagyobb mulasztásokért pedig 2—3 dénárra büntetés, — mint ez az 1749. július 30. ülés végzéséből kitetszik, — s a legnagyobb kihágás esetén a bebörtönzés és eltávolitás.

---

*) 1740. pünkösdkor a következő helyekre mentek ki legációba a szatmári deákok u. m. Csomaköz, Cseke, Milota, Domahida, Dob, Mikola, Batiz, Megygyes, Ujlak, Györgytelek, Szőlös-Végardó, Rápolt, Péterfalva, Kisszekeres, Krassó, Istvándi, Császló, Mánd, Kisnamény, Porcsalma, Csenger, Zsarolyán, Nagyszekeres, Gacsály, Óvári. Ezeken kivül: gf. Teleki Mihály, gf. Bethlen József, gf. Teleki Ádám, Teleki László, Kemény Anna és báró Wesselényi Ferenc udvaraiba 2-2, — Ajtay Sámuel, Böszörményi József, Szintayné s Forray Györgyhöz 1-1 ifjú.

X. Az iskola kormányzata és igazgatása hajdan és most. Hajdan az iskolát Szatmár város tanácsa kormányozta a szatmári ref. egyházmegye ellenőrző felügyelete mellett egész addig, mig a szatmári egyházakban is felállittatott a presbitérium. A városi tanács hivta s fizette a tanárokat, kiknek behozása azonban rendesen esperesi konszenszus mellett történt. Az egyházmegye a kánonszerű vizitációk s a vizsgálatok alkalmával vett tudomást az intézet ügyeiről s őrködött a felett, hogy az egyház és tudomány szolgálatába állani szándékozó ifjak helyesen vannak-e nevelve? A tanárok az egyházmegyei gyűlésekre rendesen meghivattak és több közülök egyházmegyei ülnök is volt. — A szatmári ref. egyházban is felállittatván a presbitérium, ez csakhamar azon jogok és teendők gyakorlatába jutott az iskola körül, a melyeket előbb a városi tanács birtokolt. Ez időben az egyházmegye egyenesen úgy tekintette az iskolát, mint a szatmári ref. egyház tulajdonát s ez egyház tanácsát tartotta és ismerte el annak törvényes kormányzójául. — Azonban jöttek az üldözés napjai s midőn a szatmári egyház illetőleg Szatmár város lelkes lakossága nem birt a jezsuita fondorlatok s a kormányi erőszaknak ellenállani, Szatmár-, Szabolcs-, Bereg- és Ugocsavármegyék nemessége kelt ennek — mint természetes patronus, — védelmére. De hogy ezen megyéknek nemes kötelmeiket igazán felismerő rendei is kénytelenek voltak az erőszak előtt meghajolni, fenntebb láttuk. Ily körülmények közt fejlődött ki a pártfogóság iskolakormányzó hatás- és jogköre. Nem tudjuk mely évben s kinek a kezdeményezésére alakult, de a világos hogy létezett; mert midőn az iskola veszélyben van, egyszerre a szintérre lép, hogy az üldözöttet védelmébe fogadja. Majd midőn békésebb idők jőnek, ismét eltűnik mintegy s jog- és hatáskörét a szatmári egyháztanács békésen gyakorolja; a szatmári egyházmegye pedig folytatja a vizitációk és vizsgák alkalmával ellenőrző szerepét. Később a degradált iskola mellé a szatmári presbitérium inspektorokat (a későbbi tanügybizottmányi elnököket) állit, az egyházmegyéből a már rég szereplő főgondnokok mellé, vidékbeli gondnokot választat. Végre jő a forradalom, mely után az iskola kormányzó testületében is új szervezkedés áll elő.

A forradalom előtti időkből a szatmári ref. iskola főgondnokai közül a következők nevei maradtak fenn: 1735 körül gf. Bethlen József mármarosi főispán. 1754 körül báró Wesselényi Ferenc. 1812-őt előzőleg gf. Rhédey Lajos. 1813 s az azt követő években báró Wesselényi József közép-szolnoki főispáni helytartó és vidékbeli helyettese Kisdobronyi Izsák Gáspár segédgondnok, kik a szatmári ref. egyházmegye 1813. január 13. és február 10-iki gyűlésén választattak meg. Inspektorok voltak: 1802. Gáspár Pál. 1813. Gáti István. A közvetlen igazgatást a vezér-profeszszor vitte, kinek hivatala állandó volt.

A forradalom után az „Organisations Entwurf“ megjelenésével új szervezkedésre hiván fel Szoboszlai P. István püspök az iskolát, a szervezkedés megindítását ismét a szatmári ref. egyháztanács vette át; elsőben is az ügyek közvetlen vezetésére egy tanügyi bizottmány alakittatott. Minthogy pedig az iskola újjászervezésekor az alaptőkéhez a sz.-németi egyház is tetemes összegekkel járult: az iskola fontosabb ügyei intézésében a németi egyháznak is őt megillető rész juttatott; de egyszersmind magok az alapitók is meghivattak. Különben — midőn 1857-ben arra szólitá fel az iskolai elöljáróságot, hogy ne csak a tanügyi bizottmány, hanem az egész pártfogóság nyilatkozzék a felől, vajjon kész lesz-e feltétlenül végrehajtani a kormány rendeleteit s ezen nyilatkozattételében való részvétre a szatmári és németi egyházak vegyes gyűlése a szatmári egyházmegyét is fölkérte: az egyházmegye (1857. július 2—3.) 18. számú határozatával oda utasitá a testvéregyházakat, hogy e fontos ügyben való tanácskozás végett hivják meg az összes alapitók közönségét. Különben a gimnáziumot pártfogoló összes testületek hatás- és jogkörét szabályozó alapszabály is elkészült. 1866. október 31. mely szerint a kormányzási jog a pártfogósági nagygyűlés által választott tanügybizottmány, a szatmári s németi vegyes egyházi gyűlés s a városi és vidéki összes pártfogók, a szatmárvármegyei 3 (szatmári, n.-károlyi s n.-bányai) traktus elnökeiből alakult nagy pártfogóság közt oszlik meg, a fensőbb egyházi testületek felügyeleti jogának épségben hagyásával. A tanárok is rendesen a nagy pártfogósági gyűlésben választatnak; itt erősittetik

meg végleg a tanrendszer is, — melyre nézve irányadók a debreceni és s.-pataki gimnáziumok tantervei; — továbbá ide terjesztetik a költségelőirányzat s a gimnáziumnak egy külön pénztárnok által vezetett számadása stb. *)

1866 körül a pártfogóság rendes elnökéül Vállyi János a szatmári ref. egyházmegye segédgondnoka választatott; de ez országos képviselő is levén, lemondott; majd főgondnokul gf. Dégenfeld Pál választatott meg Erdőszádáról, ki e diszes tisztet most is viseli s ki az iskola részére többnemű adományt tett.

1855—61. a tanügyi bizottmány elnöke Boros Bálint polgármester volt, alelnöke pedig Joó Zsigmond. 1861. elnökké id. Mándy Péter, alelnökké az előbbi lett. Mándyt Vajay Károly, őt pedig Farkas Antal ügyvéd váltotta fel. A gimnázium mindkettőjöknek, de különösen az utóbbinak, ki az elnökséget most is viszi, igen-igen sokat köszönhet.

XI. Könyvtár, muzeum és egyéb tanszerek és eszközök. a) Könyvtár. A szatmári iskola könyvtárának alapját Bethlen Gábor erdélyi fejedelem vetette meg, kinek a könyvtárra tett hagyományából legelébb 1632. a várban meghalt pap Károlyi Benedek, 1633-ban pedig Vári P. Bálint tanár könyvei vásároltattak meg; ezeket szaporitotta 1674. Tarczali Bogdány Péter esperes és Szenczi A. Pál tanár is. A város 1703-ban fölégettetvén: „bibliotheca in his patribus vix ulli secunda damno irreparabili igni et rapinae data.“ Maradványai 1720-ban összeiratván, 247 darabot tettek s 1754-ig újra szaporittattak; de majd az üldözés alatt ismét elpusztultak. Széles A. (A szatm. t. traktus tört. 253. lap.) azt mondja, hogy némely könyvei az iskolának a debreceni kollégiumnál vettettek zálogba, némelyek aukción eladattak, mint p. Németi István idejében; a többiek darabig az első pap lakásán tartattak. 1855-ben a könyvlajstrom szerint 2400-nak kellett volna lennie; azonban Bartók Gábor már csak

*) A 60-as években a vizitáló esperest nem akarta az igazgató elfogadni; de az 1863-ban kelt 47. számú egyházkerületi végzés megjelenése óta a szatmár-egyházmegyének a vizitációk és vizsgák alkalmával gyakorlott felügyeleti joggyakorlata sértetlen fennáll.

970-et talált; ő aztán 1858-ban megkezdte a könyvgyűjtést, miután a Kiss Gedeon szatmári főgondnok által összegyűjtött 62 frtból, az álványokat elkészittette. Könyveket adtak: Vajai Károly mintegy 400 darabot, Lányi Dániel Rónaszékről 52, Gyene Károly 90, Kiss Gedeon 10, Hartman János 8, Mándy Péter 10, György Lajos németi lelkész 283, Boros Bálint 121, Illyés István f.-gyarmati lelkész 60, Szabó József Gyarmatról 40 dbot s 10 frtot, a n.-váradi helytartóság 24, Kőszeghy Mihály orvos 20, Kiss Áron esperes 10, Barkász Dániel 20, Darvay Ferenc 503 dbot stb. Ugy hogy 1861-ben már 1714 db. könyve volt az iskolának. Bartók a könyveket nem szak szerint rendezte; ez később következett be. Az 1875/6. iskolai év elején már a könyvtárban 5760 darab könyv volt, mely azóta is jelentékenyen szaporodott.

b) Múzeum. 1858-ig múzeum nem is létezett; ekkor kezdték azt megalapitani. 1861-ben már a növény-gyüjtemény benne 700, a rovar- és lepke-gyüjtemény 200 példányt tett. Madarak és emlős állatokat Orosz István tanár szerzett és tömött. A fészek- és tojás-gyüjtemény szintén naponként szaporodott. A kagylók száma 80-ra ment. A pénz- és érem-gyüjtemény alapját Gyene Károly, Vajai Károly, Kiss Gedeon, György Lajos, Fáy Imre, a Darvay örökösök s Kovács Imre vetették meg mintegy 100 dbbal. Az ásványok száma 125-öt tett. A természettani eszközöket egy villanygépen kivül Orosz István tanár készitette, a mit készithetett stb. Az 1875/6. értesitő szerint: a természetrajzi tárgyakból az állattaniak 1185 fajt, a növénytaniak 847 fajt tettek, ezeken kivül gyümölcs-utánzat és egyéb volt 12 db. Ásványtani tárgyak: jegec-váz 12 db.; jegec-minta 60 db.; ásvány kémszer 23; drágakő-minta 22; rendszeres ásvány-gyüjtemény 243 faj; be nem sorozott nagy ásványpéldányok 97 db.; 37 kőzet és 13 kövület. — Természettani eszközök: Az ált. tul. értelmezéséhez 12 db., az egyensúly és mozgás értelmezéséhez 26 db., hőtani eszköz 4, delejességi 6, villamossági 40, fénytani 16. — Vegytani tárgyak: eszköz 49 db., 854 gramm üvegcső, kémszer 57. — Képes taneszközök: Schubert „Az állat- és növényország képes természetrajza“ 4 köt. Bopp Természettani fali táblái, Fiedler Bonctani fali

táblái, Ruprecht és Voiglaender Természetrajzi fali táblái. Földrajzi taneszközök: Nagy földgömb 3, kisebb, latin szövegű földgömb 2, éggömb 1, telluriun 1, nagy fali térkép 9, néma térkép 3. — Menynyiségtani eszközök: Táblavonalzók, szögvonalzók, körzők, idomok, táblák stb. Archaeológiai tárgyak: Rézpénz 370 db., ezüst 263 db., arany 1 db., bankjegy 35, emlékérem 20, ókori edények, szobrok, fegyverek 40 db. Ezeken kivül még e tanévben az iskola gyüjteményei részint ajándékok, részint vásárlás útján is szaporodtak. A torna-iskola a hozzá szükséges eszközökkel 1875-ben létesült; addig a szatmári kir. gimnázium tornaszerein gyakoroltattak a növendékek.

XII. Népesség. 1610—62-ig tanult a szatmári iskolában 1278 diák. 1801-ben a tanulók száma volt 163; 1877-ben pedig: 194. *)

68) Szatmári-Hostát.

A könynyebb védhetés szempontjából a szatmári belváros is a Szamos egy ágával vétetvén körül, Szatmárnak — a mostani hidtól délre fekvő külvárosa, az úgynevezet Hóstát, vagy Hóstáncz is külön egyházzá alakult. Bajos levén ugyanis ezen külváros lakosainak a Szamoson át a belvárosba járni istenitiszteletre, külön papot kivántak; de ezen kivánalmukat a tanács nem teljesitette, hanem 1629-ben — magának Bethlen Gábor fejedelemnek tanácsára, ki ekkor Szatmárt is birta — azt rendelte, hogy egyik héten egyik, másik héten másik belvárosi lelkész járjon ki a Hóstátba, minden vasárnap 2-szer, minden szerdán és pénteken 1-szer predikációt tartandó. Ezzel a hostátiak nem sokáig elégedtek meg, hanem 1646-ban I. Rákóczi György fejedelemhez folyamodtak s tőle külön paptarthatásra jogot is nyertek. Igy lett aztán 1647. Gönczi Mátyás előbb belvárosi pap a hóstáti egyház első lelkésze, ki innen 1647-ben Aranyos-Megyesre ment; őt 1648. Zsarolyáni Pál váltotta fel. 1660-ban Dobrai Sámuel volt a hóstáti pap, kit Csegöldi Demeter

*) A ki ez intézet jelenéről többet akar tudni, az évenként kiadott értesitökhöz utasitjuk.

követett, ki előbb a várban szolgált; ezt pedig Vári János váltotta fel. Hivataloskodásuk tartamát s utódaik neveit nem tudjuk. 1678-ban Szalacsi Demeter volt a hóstáti pap, kit még ez évben Gyöngyösi Joó Mihály, előbb a szatmári kollégium tanára követett. Ez itt 1680-ig szolgált, midőn I. Apaffi Mihály erdélyi fejedelem hadai Hóstátot elpusztitván, Avasújvárosra ment lelkésznek; a hóstáti egyház pedig soha többé helyre nem állt, noha temploma felépitésére többen tettek ajánlatokat s 1686-ban is Posztós János végrendeletében e célra 200 frtot hagyományozott. A Bélteki Us. Mátrikulája (45. lap) már pusztán csak nevét emliti.

69) Szatmári-Vár.

I. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti némely események. 1606-ban Szatmármegye s a szatmári vár is az erdélyi fejedelemséghez csatoltatván, ez utóbbiban a német helyőrséget magyar és reformált katonaság váltotta fel. E katonaságból alakult a várbeli egyház, melynek papjai közül a következőknek neveit ismerjük: 1) 1613. Gömörmegyei Mihály. 2) 1624. Kárászteleki Mihály, ki 1612. debreceni, 1621. szatmári, 1622/3. nagybányai pap lett s a várba hozatván, ott 1629 végén meghalt; őt követte 3) 1630. Károlyi Benedek, ki 1631. szintén ott halt meg. 4) 1631. Sági Mihály, ki a városból vitetett fel. 1632-ben a városban 600 frtos házat vett s 1640. már sárközújlaki pap volt. Utóda lett 5) 1634 körül Mezőlaki Miklós — a kit „Zoltán Józsa kapitány idejében ns. Szatmárvármegye tartott“; a tisztek kathólikusok lévén. 6) 1638—40. Laskai György. 7) 1640—43. Szikszai György. 8) 1644. Nagyidai Pál, előbb sárközújlaki lelkész. Őt 9) Gönczy Mátyás váltotta volna fel; de 1645-ben I. Rákóczi György fejedelem birtokába jutván Szatmár, ő a régi templomot elbontatta, s mig az épités történt, Gönczy a belvárosban szolgált s innen ment a Hóstátba. 10) 1655. elkészülvén az új templom, Tarczali Bodány Péter, a későbbi esperes költözött fel a várba, (lásd e mű 309. lap.) ki innen Csengerbe változván, 11) Szalóczy Mihálynak adott helyet, ki innen Sajó-

szentpéterre költözött s borsodi esperessé lett. 12) 1658. az előbbi helyét Csegöldi Demeter foglalta el, ki az iskola zugában házat vett s 1661. a Hóstátba ment. 13) 1661-ben ismét Tarczali B. Péter esperes vitetett fel a belvárosból, ki ismét oda szorult vissza, a jezsuiták elfoglalván a templomot. Ez után nem tudunk róla semmit. 14) 1705-ben még egyszer helyre állt a várbeli ref. egyház és Szathmári R. István mint ennek lelkésze ir alá a szatmári egyházmegye törvényeinek a Tarczali-féle jegyzőkönyv 254. lapján. De már 1707 körül a Bélteki Us. mátrikulája 9. lapján ez van róla feljegyezve: „Várbeli ekkla oda van.“

II. A várbeli iskola tanitóiról szintén keveset tudunk. Széles A. és Bartók szerint Bethlen Gábor fejedelem 1622. elfoglalván a szatmári várat, ott külön iskolát és könyvnyomdát állitott. Hogy később is mindig volt a magyar reform. őrség gyermekei számára iskola, azt „a szamosközi h. h. koncionátoroknak“ Wesselényi F. nádorhoz 1665. benyújtott gravámenei igazolják.

III. A várbeli belhivatalnokok fizetése részint az őrség által fizetett proventusból, részint a várhoz tartozó uradalomtól az udvarbirák által kiszolgáltatott deputátumból telt ki; sőt volt eset reá, hogy a várbeli belső embereket Szatmárvármegye fizette. És hogy a várbeli jövedelem jelentékeny lehetett, igazolja az is, hogy a várnak esperes rangú papja is volt. Különben lásd részletesen e mű 123-ik lapján.

IV. Templom, úrasztali eszközök, lelkészi és iskolai épületek. A fenntebbi irók szerint a templomot is Bethlen Gábor adta volna át 1622-ben a reformátusoknak; azonban a közelebb emlitett h. h. koncionátorok gravámenei szerint az öregbik Rákóczi György fejedelem épittette, még pedig alkalmasint tornyostól együtt; (lásd e mű 122. lap.) még pedig nem is a kathól. templom helyén. Kun István főkapitány (1655-ben életben levő) szolgái tanúskodhattak épitése idejéről is. E templomot a „szamosközi traktus“ papságának 1622. december 4-én Szatmárvármegyéhez intézett panasza szerint 1622. nov. 23-án Cobb várparancsnok foglaltatta el katonáival. E foglalás ellen Tarczali B. Péter esperes nemcsak tiltako-

zott, hanem még azután egy darabig istenitiszteletet is tartott benne, noha folytonos botránkozások között; de elvégre is kiszorittatott onnan. (Lásd e mű 121-ik lapján.) Szatmárvármegye felterjesztést tett ez ügyben, sőt 1664. Rayki Gáspárt egyenesen az uralkodóhoz küldötte, de orvoslást nem nyert; a templom viszsza nem került. Az úrasztali eszközök a belvárosba vitettek s 1 kehely most is a szatmári egyházban használtatik. A lelkészi lakról mit sem tudunk; de bizonyosan lenni és elfoglaltatnia kellett ennek is. Az iskoláról az 1665-iki gravemenek azt állitják, hogy azt Kun István saját költségén épittette. (Lásd e mű 123. lap.)

70) Szatmár-Németi.

Szatmár-Németit az általános tudalom szerint az I. István király neje — Gizella — által behivott németek alapitották, kik és utódaik természetesen róm. kathólikusok voltak egész a reformációig. Sz.-Németi mint róm. kath. hely is nevezetesebb egyházak közé tartozhatott; mert az 1230. nyert kir. kiváltságlevél kiveszi lakóit az esperesi hatóság alól s közvetlen az erdélyi püspöki hatóság alá rendeli, fölhatalmazván egyszersmind a plebánus szabad választására is. 1349-ben János, a németi plebánus már az erdélyi püspök helynöke volt. 1360-ban pedig ugyancsak János németi pap ugocsai esperes vala. — 1404. IX. Bonifác; 1464. pedig II. Pius pápa az erdélyi püspöki hatóság alól is kivette Németit s egyenesen az esztergomi érsekség alá rendelte: mindazáltal még 1465-ben is 24 hordó bort fizet dézma gyanánt az erdélyi püspöknek. A világi papság mellett szerzetesek is laktak Németiben, nevezetesen 1339-ben domokos-rendi barátok és 1370-ben apácák; sőt az előbbiek még 1554-ben is tartózkodtak ottan. A reformáció meggyökerezésével teljesen kipusztult Németiből is a róm. kathólicismus s csak az önálló erdélyi fejedelemség bukásával kezdett az ismét éledni. 1689-ben Németi az egri püspökséghez csatoltatott; 1804-ben pedig az újonnan felállitott szatmári püspökséghez. 1833-ban Haám János szatmári püspök irgalmas barátokat, 1842-ben pedig — a sebes Szamos egykori medre helyére — ir-

galmas-rendi apácákat telepitett. (Szirmai Szatm. egyh.-m.-e. I. köt. 12., 144., 154. stb. Bartók Szatmár-Németi tört. 87. stb. lap.)

Németi reformáltatása ugyanazon időben történhetett a midőn Szatmáré, ugyanazért e tekintetben — ismétlések kerülése céljából, — a „Szatmár“ alatt elmondottakra utalunk. Régmultjáról, vagyis az 1610-et előző időbeli sorsáról keveset tudunk; miután a régi adatok ha voltak is feljegyezve, az 1703-iki tűzvészben elhamvadtak. Anynyi tény, hogy ez egyház egyike volt a legtekintélyesebbeknek, mit az is bizonyit, hogy benne 1607., 1629. s 1651-ben egyházkerületi gyűlések, — 1646-ban pedig Tolnai Dali János és a puritánizmus ellen — nemzeti zsinat tartatott. (Lásd e mű 92. stb. lapját.) Tekintélyes volta mellett szól az is, hogy egykor a szatmárihoz hasonló nagyobb iskolája volt s lelkészei sokszor viseltek esperesi hivatalt. Az üldözés miatt ez egyház kevesebbet szenvedett, mint a szomszéd Szatmár: mindazáltal Németinek is voltak rosz napjai. Azt nem tudjuk, hogy midőn 1557. I. Ferdinánd vezére Telekessy Imre, 1562-ben pedig a törökök felégették Németit, menynyi kárt szenvedett az egyház, de már az 1703-iki tűzvész által okozott káráról bővebb tudomásunk van. Ugyanis: 1703. aug. 16. gf. Löwenburg szatmári várkapitány megtudván, hogy a németiek II. Rákóczy Ferencnek meghódoltak, Losonczi János németi birót a tanácscsal együtt elfogatván, délután 6 órakor kihirdette, hogy a várost 6 óra mulva el fogja égetni s éjfélben föl is gyújtatta. Ekkor elhamvadtak a templom, torony s a parókhiák s ezek egyikén a szatmári reform. egyházmegyének legrégibb iratai s jegyzőkönyvei. A megmenekült egyházmegyei jegyzőkönyvekben alig van valami szó Németi régmultjáról, kivévén egyes németi lakosok házassági- és váló-pereiben hozott itéleteket, kezdve 1670-en. Tudomásunk szerint az egyes belhivatalnokok s hallgatóik között támadt surlódásokat s a gyülekezet elöljáróinak az egyházmegyei felügyelet lerázására irányzott és több izben megújult törekvését leszámitva, — a németi egyház békés és csöndes volt. A jelen század második felében pedig a haladásnak határozott jeleivel találkozunk. Nevezetesen a szatmári gimnázium megmen-

téséhez s azóta úgy ennek mint a nőnöveldének fentartásához nevezetes összegekkel járult és járul; saját népiskoláit jól berendezte s szaporitá és benne a legújabb időben árvaház is alakult stb.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti nevezetesebb események. Németi reform. papjainak névsorát csak az 1611-ik évtől fogva tudjuk lehozni, jelesül: 1) Szőllősi B. János, ki hihetőleg egy lehetett a „Magyar Athenás“ 284. lapján emlitett Szőllősi Bedő Jánossal, ki Pareusnak kedves tanitványa volt, de mivel a Formula Concordiának alá nem akart irni, Wittenbergből kihajtatott. 2) 1616. Óvári Miklós, ki vagy igen soká volt németi pap, vagy utódát nem tudjuk, minthogy közte és 3) Hodászi S. Miklós közt, kit 1639-ik évben hoztak Németibe, adataink másról nem emlékeznek. Ez tanult Debrecenben, honnan a külföldi akadémiákra ment s onnan viszszatérve a tasnádi zsinaton 1630-ban pappá szenteltetett; 1639. németi, majd még ugyanazon évben nagybányai pappá lett; 1642-ben bányai esperessé választatott; 1646-ban a németi nemzeti zsinaton jelen volt; 1649-ben tiszántúli püspökké tétetett s 1651. meghalt. *) 4) 1641—50. Megyesi István. (Lásd az esperesek közt.) Németiből Szatmárra ment át. 5) 1663. Sepsi Korócz András. 6) 1675. Szenczi A. Pál, előbb szatmári oktató. Ugy ez, mint elődje előtt még más valaki lehetett németi pap, de adataink róla hallgatnak. 7) 1679—85. Debreczeni Kozma János. Elment innen Szatmárra s ott 1690-ben meghalt. Utódját nem tudjuk. 8) 1693. Bányai F. Péter. 1699-ben bányai esperessé és sárosberkeszi, 1707-ben a.-misztótfalusi pappá lett s ott 1708. meghalt. 9) 1694—1708. Bélteki János. (Lásd az esperesek közt.) Alatta hamvadt el a németek által felgyújtatva Németi 1703. Meghalt 1708. 10) A „Honor posthumus“ cimű halotti versgyüjteményben Vári Nagy István is németi papnak iratik; de adataink róla hallgatnak. 11) Budai Mihály, kit még Bélteki életében s betegeskedése alatt hoztak Németibe 1706; de 1710-ben meghalt. 12) 1711.

*) Hodászinak 1649. november 29. Jankafalván Álbisi Zólyominé Daróczy Zsófia felett mondott halotti beszéde nyomtatásban is megjelent.

Muzsnai Márton. 13) Szigeti Gyula István. Született Szigeten, hol atyja Sz. Gy. György lelkész volt; tanult 1693. Szatmárt, Enyeden, honnan 1704. N.-Bányára vitték tanitónak; 1705-ben a németországi s hollandi akadémiákra ment; 1708-ban n.-bányai professzszorrá, 1711. németi, 1712. n.-bányai pappá lett; 1714. enyedi tanárrá tétetett s később egyházkerületi jegyzővé, 1737-ben pedig erdélyi püspökké választatott. 1738-ban több erdélyi jelesekkel együtt elfogták; de ártatlansága kiderülvén 1739. szabadon bocsáttatott, a midőn ártatlan voltát is országszerte kihirdették. 1740-ben gutaütésben meghalt.*) 14) 1712—19. Viski János, ki innen Szigetre vitetett, a hol mármarosi esperessé választották. 15) 1719. Naszályi János, előbb szatmári, 1720. kolozsvári tanár. 16) 1721—31. Némedi Mihály, előbb károlyi pap, kit miután „clarissimūsnak“ cimez a vizitáció, alkalmasint a külföldi akadémiákon is járt. 1727-ben a vizitáció előtt „instat haec ecclesia (t. i. Németi): quoniam unicum pastorem habet ne exmittatur ad visitationes et alia vener. tract. servitia, nam saepe multi defectus contingunt ob absentiam suae claritatis.“ Ugyanezen vizitáció Némedi Mihályt a rektor és kántor inspektorának nevezi s a deákokat is megvizsgálja. 17) 1731—38. Jerémiás István. (Lásd az esperesek közt 1. s 315. lap.) Az első tanitó szuplantációja folytán az egyház nyugalma felháborittatott s J. I. a zavargókat ott hagyván F.-Gyarmatra ment. 18) 1738—41. Bájoki János, ki előde ellen izgatott, de kit rendes papul az egyházmegye soha el nem ismert s végre is a németi birót kelle felkérni, hogy ezen, az egyházi törvényeket gázoló qua papot a hivataloskodástól tiltsa el. 18) 1741—42. Danka András, egyszersmind a németi iskola tanára, ki akadémiákon is járt s mindkét hivatalát az egyházmegyei hatóság megelégedésére folytatta; de a Bájoki által előidézett rendetlenséget megunván, mindkét hivataláról lemondott. 19) 1742. Vásárhelyi György, ki a pestisben nagy számú

*) Szigeti Gy. F. művei: 1) De operatione spiritum. Franequerae. 2) Gf. Teleki József gyermekei és Thoroczkay Péter felett mondott beszédei. Kolozsvár, 1724. 3) Bonyhai Simon György erdélyi püspök felett 1737 szeptember 29-én tartott gyászbeszéde. Kolozsvár, 1738.

hiveivel együtt elhalt s hivatali évét Vajasdi Mihály — németi fi — töltötte ki, ki ide Ziláhról jött segédpapul. 20) 1743—45. Szigeti János, ki ide nem irható szemtelensége miatt papi hivatalától megfosztatott. 21) 1745—71. Fáy József. (Lásd az esperesek közt 316. lap.) Ő a szatmári s németi egyháztanácsokat és iskolákat egyesitette s a népet rendhez szoktatta, mely 1771-ben bekövetkezett halála után felbomlott, s „a népben a viszszavonás lelke erőt vett s a belső személyek iránti kegyeletlenséggel gyakran megbélyegezte magát.“ (Bartók Sz.-N. tört. 112. lap.) 22) 1771—76. Fazekas György, ki a kedvetlenséget megunva ~~Nagybányára,~~ később Nagykállóba ment, hol meg is halt. 23) 1776—78. Burján Sámuel. Tanult Erdélyben, aztán hihetőleg a külföldi akadémiákon; mert „clarissimus“-nak cimeztetik. Jött Taraczközről, Mármarosból s 1777. ezt irja róla a Jerémiás esperes egyházlátogatási jegyzőkönyve: „R. D. Sámuel Burján, delegati judici isuperintendentialis ordinationibus satis facit, praeterquam, quod memoriter precatur, liturgiam habet propriam, in hac superintendentia non usitatam, nec canonicis sese testimonialibus coram R. Seniore legitimavit.“ Marasztották 1778-ra is (Prot. vis. Jeremiae p. 614.); de meghalt s hivatali évét Petróczi Ferenc időközi lelkész töltötte ki. 24) 1779—95. Szini Szegő István. Jött Tokajból s egyházmegyei ülnökké is megválasztatott. Hallgatói igen szerették; de szemei meghomályosodván, hivataláról 1795. lemondott, 1799. pedig meghalt; javait a németi egyháznak hagyományozván. 25) 1795. Tarczali József. Jött Szatmárról s 1796-ban Nánásra, onnan Bagosra, majd Diószegre költözött. 26) 1796—1800. Remetei Dohi Sámuel. Tanult Kolozsvárt és külföldön. 1792-ben szinyérváralljai pappá lett s onnan jött Németibe s Széles A. szerint egy igen szelid, de igen szerencsétlen ember volt, kit a németiek nem marasztván, Apába, onnan Kiskolcsra változott, a hol 1806. meg is halt. 27) Széles András. (Életrajzát lásd e mű 65-ik lapján.) Jött Szatmárról, a hol 2-ik pap és tanár volt s tudománya gyarapitása végett külföldre ment. 28) 1801. Herepei Sámuel egy ékesszóló pap, — de a ki hibás erkölcse miatt hazája, Kolozsvárról is elbocsáttatott. A németiek az egyházi törvények ellenére

hozván be, a szatmári ref. egyházmegye meg nem erősité, csak időközi lelkészül ismerte el Lőrinc-napig, miután az egyházkerület sem ismerte el, minthogy bizonyitványt nem tudott felmutatni. Helyét Melegh Dániel segédlelkész pótolta az egyházi év leteltéig, kit innen Szárazberekre vittek; Herepei pedig, miután magán-istenitiszteleteket tartott, melyek rendesen ivással végződtek s botrányt botrányra halmozott, szánandó inség és nyomor közt halt meg egy szegény nő — Kádár Jánosné — házában. 29) 1802—14. Gál Sámuel Sz.-Királyról. A n.-károlyi traktusban ülnök volt s a szatmáriban is azzá tétetett 1809-ben. A városi pénztárból ő nyert ismét legelsőben fizetést a németi lelkészek közül s a templom is hivataloskodása első évében szenteltetett fel. Meghalt 1814. október 1-én. Évét Tóth Benjámin töltötte ki. 30) 1815—52. György József. (Lásd az esperesek közt a 321. és 213—230. és 236. lapon.) A németik oly feltét alatt hozták S.-A.-Ujhelyből, hogy haláláig a papmarasztásról lemondanak. Meghalt 1852. szeptember 21-én. 31) 1852—64. György Lajos, az előbbinek fia. Mig 1853-ban akadémiai útjáról megérkezett, Győri Sándor nyug. lépett t.-becsi lelkész és Adorján Gedeon káplán szolgált helyette. Lelkészi hivatalát nagy buzgósággal folytatta; 1857-ben olvasó-egyletet alapitott, melynek célja: az olvasást a nép alsóbb osztályával megkedveltetni s a téli estéken nekik hasznos mulatságot nyújtani s végül a németi iskolának könyvtárt alapitani. 1859-ben, buzditására, 48 részvényes 69 köből gabonával magtárt alapitott; majd észre vevén, hogy a hivataloskodását megelőző években a konfirmáltatás el volt hanyagolva, ennél fogva a konfirmálatlanul felnőtt ifjak és lányokat összegyűjtvén, a konfirmációhoz úgy készité s készitteté elő. — Viselt egyházmegyei hivatalokat is stb. 1864. december 17-én elhalálozván, a presbitériumban a papi elnökséget Győry Sándor nyug. lelkészre bizták. Nejének az egyházkerületen a kegyeletéven felül még egy évet s a városnál nyugdijt eszközöltek. Ez idő alatt pedig mint helyettes lelkészek Szarka Boldizsár és Pásztor Károly s mint segéd Fülöp Lajos szolgáltak. 32) 1865—73. Joó István. Született Németiben 1836; tanult Szatmárt és Debrecenben, jelenleg debreceni ref. tan. képezdei igazgató

tanár. 33) 1873 óta Fésős András. Született 1841-ben Szatmárt. Tanult Debrecenben, volt szováthi rektor, böszörményi és debreceni káplán, aztán bagaméri lelkész.

III. A fi-iskolák és tanitók. a) A főiskola és tanárairól. Németiben hajdan virágzó főiskola volt, melynek alapitási évét ugyan nem tudjuk, de anynyi tény, hogy 1665-ben már diákok tanultak benne, kikről a város politikai jegyzőkönyvében, Török Judit 1665-ben kelt végrendeletében megemlékezik. E kollégiumban még 1740-ben latin, görög és héber nyelvet, bölcsészetet, theologiát is tanitottak; már ekkor pedig megkondult felette a halálharang, mert Zoványi György tiszántúli püspök 1739. március 22. arról tudósitja Jerémiás István szatmári esperest, hogy a németi iskola elbontása reá bizatott. Ennek dacára az ekkor fel nem oszlott egész 1746-ig, a midőn a szatmári kollégiummal egyesült. A tananyag és tanmódszer hihetőleg itt is az volt a mi Szatmárt, s illetőleg azon kollégiumokban, a honnan a tanárok kikerültek. Ezen tanárok később majd papok, majd pedig tanárokká lettek valamelyik nagyobb főiskolában. Tulajdonképeni profeszszor, úgy látszik, csak egy volt, az alsóbb osztályokat pedig csak diákok tanitották, kiknek azonban emlékezete fenn nem maradt. A tanárok névsorát is csak 1670. után tudjuk, jelesül: 1) Orosz Péter, ki a debreceni ref. főiskola anyakönyve szerint ott 1670-ben volt diák. 2) 1679. Patai Mihály, ki innen akadémiákra menvén, úti költségül neki a szabó-céh 1 aranyat adott. 3) 1690. Erdősi János, ki 1692-ben szatmár-városi aljegyzővé lett. 4) 1692. Zólyomi Zsigmond, kit 5) Ladányi Ferenc követett. 6) 1699. Tacsi H. Izsák. 7) 1702. Ecsedi Márton. 8) 1706. Debreczeni B. Pál. .Ez alatt kezdődik a németi iskola régi anyakönyve, melybe utódai irvák. 9) 1707. Németi András. 10) 1708. Bucsi István. 11) Szentpéteri János, ki itt 1710. meghalt. 12) 1711. Viski Márton. 13) 1712—14. Körtvélyesi Sámuel. 14) 1714. Kabai István. 15) 1715. Becskereki István. 16) Vári Imre. 17) 1717—20. Virág Szatmári János. 18) 1720—23. Nánási István, kinek 20 beöltözött tanitványa volt. 19) 1723—25. Hagymási Pál. 20) 1725. Aszalai B. János, kiről igy ir az 1727. januári vizitáció: „Laudatur hum. ac doct. rector, tamen

secundum canones ecclesiasticos manere non potest ultra biennium. Quod attinet studiosos tempore examinis profectus corum demonstrarunt, si qui defectus porro exurgerent, facile per inspectores hujus scholae corrigentur. Clar. dom. Michael Némedi (az akkori lelkész) contra dnum rectorem, cantorem, totamque scholam, etsi eliquas leviculas difficultates, haberet sua claritas, promittit se qua rectorem, paterne correcturum.“ 21) 1727. Újfalusi Gergely. Jött a debreceni főiskolából. 22) 1728. Perselyi István. 23) 1729. Harsányi István és 24) A. Szalai János. 25) 1731. Ferenczi János. 26) 1733. Gerzsenyi István. Jött Debrecenből. 27) 1734. Danka András, *) jött a kolozsvári főiskolából s 1737-ben a külföldi akadémiákra ment s utódává 28) Bájoki János lett, ki Jeremiás István esperes ellen szuplantálván, a papi hivatalt is bitorolta. A Bájoki alatt megszaporodott diákság tartására gf. Teleki Anna az egész bökényi dézmát odaajándékozta. Később viszszajövén Danka 1741-ben mind a lelkészi, mind a tanári hivatalt viselte s 1741. március 22-én a jánki egyházmegyei gyűlésen vizsgázott és exmittáltatott. Az 1742-iki vizitáció igy ir róla: „Laudatur ratione utriusque officii. Manere potuisset in officio pastoratus vel professoratus. Interim ex intimatione sacrae visitationis, et vigore deliberati, manere noluit, ne dissensio in ecclesia orta, ultra propagaretur.“ 29) 1742. Vajasdi Mihály, ki a lelkészi hivatalt is vitte s 1743-ban Zilahra költözött. 30) 1743—46. Polgári Mihály. Tanult Debrecenben, aztán vári rektorrá lett, honnan akadémiákra ment s onnan viszszatérve a debreceni tanárok által Németibe küldetett. Majd azon kivánalmát, hogy fizetése a lelkészével egyenlővé tétessék, meg nem nyervén, Hadházra ment lelkésznek. 31) 1746. Komlósi András, ki a németi és a szatmári főiskola egyesülése miatt hivatal nélkül maradván, előbb Csengerbe, majd 1773. Sályiba ment lelkésznek.

b) Az elemi iskolák és tanitóik. A főiskola fel-

*) A szatmári ref. egyházmegye levéltárában van Dankának egy bizonylata, melyet Dél Istvánnak adott ki 1740. április 3., bizonyitván benne, hogy a nevezett Németiben 4 évig volt diák; tanult ott bölcsészetet, theologiát, latin-, görög- és zsidó-nyelvet és szénioroságot is viselt.

oszlatása után az elemi iskoláról sem tudunk semmit 1761-ig. Ekkor 1, 1766 óta 2, 1805 óta 3, 1877 óta 5 fi-tanitó alkalmaztatott. Ezen tanitók közül az első rendesen egyszersmind segédlelkész is volt, és az ma is. Maga a németi iskola egész az 1830-as évekig csak részben volt elemi iskola, részben pedig egy kis gimnáziumhoz hasonlitott. A tananyag és tantervre vonatkozólag az 1782-iki, 1795-iki egyházkerületi s illetőleg az 1795-iki, 1837-iki egyházmegyei tantervek, a tiszántúli ref. egyházkerület népiskolai rendtartása s a későbbi egyházkerületi és megyei tantervek szolgáltak irányadóul, még pedig úgy a fi-, mint a leányiskolákra vonatkozólag. Mind a fi-, mind a leányiskolák fölé koronként felügyelőket is rendelt a presbitérium s 1854 óta pedig a tanügy vezetésével egy rendes iskolai bizottmány van megbizva s úgy e bizottmány mint az egyház dicséretére el lehet mondani, hogy a szegény tanulókat évenként könyv és ruhaneműek ajándékozásával segiti.

α) Első és később káplán-tanitók. 1) 1761. március 8. eltemettetett Csujok Sámuel tanitó. 2) 1766. Pásztor vagy Megyaszai Imre. 3) 1769. Árokháti István. 4) 1772. Baku Ferenc. 5) 1776. Diószegi János. 6) 1779—81. Főző József. 7) 1782. Madarász János. 8) 1783. Balogh György. 9) 1787. Szarka Mihály. 10) 1793. Nagy István. 11) 1794. Óri István. 12) 1795. Tasnádi Sámuel. 13) 1796. Kása Sámuel káplán, ki később gacsályi stb. pappá lett. 14) 1798. Ozsváth János. (Lásd az esperesek közt.) 15) 1798. Melegh Dániel később sz.-berki s kisari pap. 16) 1801. Lovas Dániel, ki mint császlai pap halt meg. 17) 1803. Nagy Gedeon. (Lásd az espresek közt.) 18) 1805. Győri Sándor, ki mint nyug. lelkész halt meg Németiben. 19) 1807. Kelemen József, ki mint milotai pap halt meg. 20) 1808. Győri József, később a nemesség tábori, majd Cs.-Ujfalu r. papja. 21) 1809. H. Kiss Áron, ki mint b.-paládi lelkész s egyházmegyei főjegyegyző halt meg. 22) 1810. Kádár Ferenc. 23) 1811. Zun József. 24) 1814. Tóth Béniám, ki mint ombodi pap halt meg. 25) 1816. Bernáth Sámuel, ki itt meghalt 26) 1816. jött helyére Patakról Vajányi Mihály, ki a főiskolába visszamenvén, 27) jött helyette Jászai István, ki előbb szigeti, később huszti pappá lett s mint ilyen meghalt. 28) 1819.

Dudás József, ki mint k.-remetei lelkész halt meg. 29) 1820. Márton János. 30) 1822. B. Fonyi Sámuel, később úrmezei, sz.-dobi s matolcsi pappá lett, a hol meg is halt. 31) 1826. Melegh Zsigmond, később csengeri s gacsályi pap. 32) Kovács Gáspár, ki később Porcsalmára vitetett. 33) 1828. Teleki Mihály később óvári, aztán hérmánszegi pap, hol meghalt. 34) 1835. Darabanth János, ki mint csengeri lelkész halt meg. 35) 1837. Csanálosi György előbb n.-bányai, majd n.-paládi pap és n.-bányai esperes. 36) 1839. Somodi Molnár Ferenc, jelenleg c.-dányádi lelkész stb. 37) 1840. Kiss Áron. (Lásd az esperesek közt 323. lap.) 38) 1843. Derecskei József, ki később világi emberré lett. 39) 1845. Farkas Benedek, jelenleg tyukodi lelkész. 40) 1847. Bakos Mihály, jelenleg tunyogi lelkész. 41) 1851. Adorján Gedeon, ki mint kömörci lelkész halt meg. 42) 1856. Kiss Pál, ki mint kötegyáni pap halt meg. 43) Ágoston Sámuel. 44) 1862. Pásztor Károly, jelenleg gacsályi lelkész. 45) 1869. Hegedüs József, ki ügyvéddé lett. 46) 1873. Mártha József, jelenleg cs.-bagosi pap. 47) 1875. Zámbory Béla, jelenleg csaholczi lelkész. 48) 1877. Papp Gusztáv előbb sz.-leányfalvi r. pap, most hérmánszegi lelkész. 49) 1878. Választás alatt.

β) 2-od tanitók: 1) 1766. Horváth Gábor. 2) 1769. Parajdi Illyés József. 3) 1772. Lencsés György. 4) 1776. Ajtay Sámuel. 5) 1779. Dobrai Dániel. 6) 1781. Bujdosó István, ki itt halt meg. 7) 1782. Szabó György, ki a fenyitésben szigorú volt. 8) 1788. Erdős Ádám, kedvelt tanitó, ki később világi pályára lépett. Őt követte 9) Egry István, ki szinte világi emberré lett. 10) 1793. Egresi Ábrahám, ki itt halt meg. 11) 1794. Lovas Sándor. 12) 1795. Teleki Lajos. 13) 1796. Láczai János. 14) 1798. Melegh Dániel. 15) 1800. Kriston Sámuel., ki világi pályára lépett. „Tanitott declinatiót.“ 16) 1801. után 1807-ig Kelemen József. 17) 1807. Győri József. 18) 1808. Fejér Pál, ki Tatárfalván és Kisszekeresen lelkészkedett, hol meg is halt. 19) 1809. Jákó Mihály, ki mint leányok tanitója Szatmárt halt meg. 20) 1810. Kádár Ferenc. 21) 1811. Sinka Gábor. 22) 1815. Bernáth Sámuel. 23) 1816. Dudás József. 24) 1819. Márton János. 25) 1820. Beregszászi Fonyi Sámuel. 26) 1822. Muzsalyi

László, ki mint k.-szekeresi pap halt meg. Ekkor a 2-od tanitóság egy darabig szünetelt. 27) 1837 körül Bodnár Imre, ki világi pályára lépett. 28) 1840. Domián Pál, jelenleg sz.-becsi pap. 29) 1843. Sipos Károly, jelenleg milotai pap. 30) 1846. óta Sallai Mihály. Született Nagy-Kőrösön 1824. szeptember 24-én. Tanult ugyanott és Debrecenben, honnan Németibe jött a közép elemi iskola vezetésére; de erre az engedélyt nem adván meg a kormány, 1847-ben Porcsalmára ment tanitónak s onnan 1 év mulva jött viszsza s azóta a németi iskolának — melyben rajzolni legelsőben ő tanitott — egyik kitünő tanitója.

γ) A többi tanitók. 1) 1805. Kelemen József. 2) 1807. Fehér Pál. 3) 1808. Kádár Ferenc. 4) 1813. Komjáthy Mihály. 5) 1816. Bajnay József. 6) 1822. Kovács Gáspár. 1826-ban a 3-ik tanitóság egy darab időre megszünt; sőt 7) az 1845-ben hozott Mándi Beke József is 2-od tanitóul jött; azonban a kezdők tanitásával foglalkozván, a közép elemi iskolás fiúk tanitására időközben egy új tanitóság állittatott fel, s igy ő tényleg a 3-ik tanitóságot töltötte be. M. B. J. született Sz.-Berken, Szatmárban 1819. Tanult Szatmárt és Debrecenben; 1844. érkeserüi rektorrá lett, a honnan Németibe jött s itt 1878. meghalt. Helyére 8) 1878. júliusban Nagy Lajos lasztoméri nevelő választatott. — Az 1870 nyarán felállitott 2 fi-iskola-tanitói állomás Cseh Lajos és Tar Károlylyal töltetett be, kik mindketten a nagykőrös-dunamelléki ref. képezde jeles növendékei voltak. *)

IV. A leány-iskolák és tanitóik, a kántorok és orgonisták. Németiben a leányoknak rég idő óta külön volt tanitójuk s a mi kis ismeretet nyertek, — a a leányok iskoláztatása rendesen itt is kisebb mérvü levén a fiúkénál, — ezt a kántortól vették. Később a kántorok mellé egy más leány-tanitó s illetőleg orgonista állittatott. a) A kántorok közül a következők neveit ismerjük: 1) 1679-et előzőleg Borosnyai N. Mihály. (L. Prot. Tarczali p. 305.) 2) 1679—1719. október 20. Böszörményi István, ki itt halt meg. 3) 1720. Telegdi István. 4) 1725.

*) E fi-iskolában 1846—56-ig használt tankönyveket lásd e mű 170-ik lapján.

Murzsai István, ki hivataláról lemondván, nyereggyártó lett. 5) 1733. Dömsödi Sámuel, ki innen Kolozsvárra vitetett. 6) 1736. Váradi János, ki pappá lett. 7) 1743. Beke György, ki kolozsvári kántorrá lett. 8) 1751. Dési György, ki Miskolcra vitetett. 9) 1751. őszszel: Elek István Mihály, kit 19 év mulva 10) Kisari András váltott fel, ki 1774-ben debreceni kántorrá lőn. 11) 1774. Nagy János, ki 1776. N.-Károlyba ment. 12) 1776. Mándy István Patakról. 13) 1783.—1828. Makai György Patakról. Tanitott vallást és olvasást. 1803-ban már csak a kisebb leányok tanitását vállalván el: a nagyobbak tanitására 14) Jákó Mihály, majd 15) Komjáthy Mihály alkalmaztatott. Ez fiúk tanitójává levén: 16) 1813. Szabó Józsefre, — ki egyszersmind orgonista is volt, — bizatott a nagyobb leányok tanitása 1828-ig. Ekkor azon okból, hogy a kántor a temetésekre járás miatt a kezdőkre elég gondot nem fordithat, mig a nagyobbak ez idő alatt is képesek magoktól is valamit tanulni: a nagyobb leányok tanitása bizatott a kántorra, Sz. J. orgonista pedig a kisebbeket tanitotta 1834-ig, ekkor elgyengülvén, segédévé lett: 17) Doktor József; 18) 1835-ben pedig Nagy György, ki Sz. Józsefnek 1836-ban történt végleges nyugalmazásával állandósittatott is. Nagy György született Németiben, 1810. Tanult ugyanott s Szatmárt és Debrecenben, honnan 1831-ben a bihari Tordára ment rektornak s innen haza jövén lett kisebb leányok tanitója és orgonista; de az utóbbi működéstől később fölmentetett. 19) 1828—61. Viski Lőrincz Sámuel. Született 1792. Németiben. Tanult ugyanott, aztán Debreczenben, honnan 1816-ban Somogymegyébe Nagy-Bajomba ment rektornak. 1819-ben haza jött s városi hivatalokat viselt Szatmárt; 1828-tól pedig a németi ekklézsia kántora lett, mely hivatalt haláláig folytatta. Emléke Németiben még ma sem enyészett el. 20) 1861—62. ideiglenes kántor volt előbb Beke József fitanitó, később Jákó Balázs, egykor szatmári gimn. tanár. 21) 1862—74. Bagoly Sándor, ki a kántorság mellett már az orgonistaságot is vitte. Jött Érkörtvélyesről, ment Börvelybe. 22) 1874 óta Barcsay Tamás kántor és orgonista. Született Csengerben; tanult Patakon; jött a bányai traktusból.

V. Belhivatalnoki fizetések. A Bélteki mátrikulájában a régi fizetés nincs felvéve. a) A lelkészi fizetés 1801-ben a következő volt: 300 rhfrt. készpénz; 100 rhfrt. stoláré; 3 fordulón 18 köblös föld, melyet a lelkész maga miveltet; 4 boglyás kaszálló; 1 lanka, melynek évi haszna m. e. 50 rhfrt. — 1875-ben pedig ez: 600 o. é. frt. a városi pénztárból; 16 öl kemény tűzifa a város által udvarára szállitva; 28 hold föld s m. e. 300 frt. stoláré, és lakás.

b) A segédlelkész és első (most V-ik s VI. el.) oszt. tanitójának fizetése 1801: 115 rhfrt. készpénz; 16 véka búza; minden gyermektől 1 máriás; 3 ünnepi publikáció 17 rhfrt.; temetésből 10 rhfrt. — 1875: a városi pénztárból 500 o. é. frt., a gf. Teleki család alapitványából 20 frt.; az egyházi pénztárból 25 frt.; 8 öl kemény tűzifa a várostól beszállitva, de ebből az iskolát is tartozik fűttetni; minden predikációs halottól 1 frt.; — összesen m. e. 700 frt.

c) A kisebb (most III-ik, IV-ik oszt.-beli) tanitó fizetése 1801: 100 rhfrt. készpénz; 16 véka búza; minden gyermektől 2 máriás és 1 szekér fa; 3 ünnepi publikációból 12 rhfrt.; a temetésből 10 rhfrt. — 1875: 500 o. é. frt. a városi pénztárból; 42 frt. lakbér ugyanonnan; 8 öl kemény tűzifa a várostól beszállitva; az egyház pénztárából 25 frt. búzapénz; a temetéseknél az énekszós halottól 50 kr., a predikációstól 1 frt.; az iskola-kert felének használata.

d) A II-ik és e) az I. osztály tanitójának fizetése 1875. épen annyi, mint az előbbié, azon különbséggel, hogy ezek közül egyik a 42 frt. lakbér helyett az iskola udvarán szabad lakást élvez s a kertnek felét is használja.

f) A kántor (most orgonista) és nagyobb V-ik s VI. oszt. leányok tanitójának fizetése 1801: 70 rhfrt. készpénz; temetésből 20 rhfrt.; 1 lanka, melynek évi haszna 60 rhfrt; 3 fordulón 6 köblös föld; 2 boglyás kaszáló; minden gyermektől 2 zsák csűs tengeri s 1 szekér fa. — 1875: A városi közpénztárból 500 o. é. frt.; 8 köblös föld; 8 öl kemény tűzifa a várostól, melyből az iskola is fűtendő; énekszós halottól 50 kr., predikációstól

orgonával 1 frt. 40 kr.; kényelmes lakás, udvar és kert használata.

g) h) A kisebb leányok 2 tanitójának fizetése épen az, mi az előbbié a temetési dijat kivéve. (Lásd ezeket a Belhiv. fiz. 1801. öszszegelt kimutatásában s az 1875-iki hiv. öszszeirásban.)

VI. A gyülekezet kebli igazgatása s viszonya az egyházmegyéhez. A gondnokok névsora. A németi ref. egyház kebli igazgatását, épen úgy mint Szatmárt, hajdan a városi tanács intézte, és ezen városi tanács hivatkozva a II. Endre-féle kir. kiváltságra, az egyházmegyei felügyeletet sokszor épen úgy ignorálta, mint Szatmár város tanácsa. E miatt az 1696. febr. 29-iki, s már Szatmár alatt (l. emű 777. lapján) emlitett egyházmegyei határzat, az esperesi beegyezés nélkül behozott németi belhivatalnokokat épen úgy terhelé, mint a szatmáriakat. Az egyházmegyei hatóság ignorálása s az iránt való engedetlenség 1738-ban hágott e gyülezetben mondhatni tetőpontra, midőn Németi akkori lelkésze, Jerémiás István esperes, maga otthagyá Németit, a szupplantáló Bájoki Jánosnak hagyván oda helyét, ki ellen később kénytelen volt a polgári hatóság segélyét venni igénybe. Azonban csakhamar belátta maga az egyházat vezető városi tanács is, e viszszás állapot balkövetkezményeit s 1742. jan. 12. kelt reverszálisában, a baj orvoslására, — a szatmári egyház vizitációja alkalmával, magát a megbántott Jerémiás István esperest requirálta meg, — magát „ad omnem obedientiam et dependentiam canonicam in rebus ecclesiasticis submittalván.“ (L. e mű 172. l.)

A b.-keresztúri konvent után a városi tanácstól a presbitérium vette át itt is a gyülekezet vezetését. A legelső egyháztanács 1787. júni. 23. a nép által választatott s azóta maga egészitette ki magát egész 1860-ig, a midőn népképviseleti alapra állittatott. — Az 1787. választott egyháztanács s illetőleg annak utódai is egészen a városi tanács által elfoglalt s már emlitett álláspontra helyezkedtek. Igy p. 1800-ban a Herepei Sámuel lelkészül hozása alkalmával már ellenkezésbe jő Németi az egyházmegyével; de épen Herepei gyarlóságai miatt tapasztalnia kelle ellenkezésének káros következményeit. (L. e mű 827. lapját.) Az 1848-at közvetlen előző időkből az e.-tanácsról dicséretest nem mond-

hatunk. Az egyház földbirtokának egy részét ugyanis azon okon, mert az a kellő jövedelmet nem hozta be, eladták, dacára annak, hogy az eladásnak a presbitérium egy kis töredéke ellentmondott, más része jelen sem volt; dacára annak, hogy az egyházi földbirtoknak — az egyházmegye, s illetőleg kerület beleegyezése nélküli — eladását, már a régibb egyházkerületi statutumok tilalmazzák. Eladták pedig oly formán, hogy a vevők a vételárt 10 év alatt törleszszék le, mégis midőn a Kosuth-bankjegyek már veszendőben voltak, dacára annak, hogy a 10 év még el sem telt, ez árt K.-bankjegyekben beszedték, a melyek is elégettetvén, az egyház tetemes kárt vallott. Ez ügy jó ideig hallgatott. Midőn azonban az abszolut világban az egyházmegyei hatóság életjelt adhatott, s a gondnokok megszámoltatása végett 1857-ben az egyházmegye számoltató-széket megalakitotta: Madarassy János e birtokeladás ügyet a számoltató-szék tudomására hozta; az egyházmegye megkereste az akkori megyefőnökséget az eladott birtokok viszszaadatása iránt, de mivel azok már több kézen mentek át, a földek azonositása nagy részben lehetetlenné vált. — Több sikeretlen kisérlet után a Pusztalakon 1866. márc. 15-ikén tartott számoltató-széki ülés 1. sz. itéletében kimondotta, hogy a menynyiben a földek barátságos úton viszsza nem szerezhetők, a törvényes viszszavehetésnek pedig az ösiségi nyilt parancs áll útjában: a vétkes hanyagsággal végbevitt eladásból eredt 1986 frtban és annak elmaradt törvényes kamataiban az 1847/8. és 1848/9. évben szolgált Jóo Zsigmond fg. utódait, Fekete Sámuel algondnokot, Makai Károly egyháztanácsost s az egész presbitériumot elmarasztalja. Mely itéletet a tiszántúli egyházkerület 1868. évi 109-ik sz. határozatában megerősitvén, azzal a felvilágositással kiséri, „hogy önként foly az itéletből, hogy ezen kártéritési kötelezettség azokat, kik azt bár sikertelenül is ellenzették, ha azt hitelesen igazolni tudják, nem terhelheti.“ Erre a számoltató-szék Tyukodon 1870. hozott 220 sz. határozatában részint az 1847—49. évi presbitérium összes — részint annak akép felmentendő tagjai összeirására, illetőleg igazolására egy küldöttséget nevezett ki, hogy annak jelentése nyomán az elmarasztalt gondnokok-, illetőleg utódaikon és a többi egyháztagokon a megitélt

összeget végrehajtás útján bevehesse. Az iratok a küldöttségnek kiadattak, és az, fájdalom, a többszörös sürgetések dacára is, küldetésében mindeddig el nem járt.

Az 1848 óta hivataloskodó egyháztanácsról teljes méltánylattal szólhatunk. Nevezetesen meg kell jegyeznünk, hogy az a pátensvilágban autonomiánkhoz való ragaszkodásának példás jelét adta, s a pátens ellen nyilatkozó egyházker. gyűlésre a lelkész elnöklete alatt 9 követet küldött; majd a szatmári gimnázium és nőnövelde biztositása-, illetőleg megalapitására az egyház részéről többszerü és nagyobb mérvü áldozatokat tett s a több egyházak elöljárói előtt folyvást mint jó példaadó halad. (L. e mü 303. és 773. lapját.)

A mi az egyháztanács világi elnökei a gondnokokat illeti, anynyit jegyezhetünk meg, hogy a németi egyházban rendesen 2 gondnok szokott lenni, s ezek közül a főgondnokok a következők voltak: 1) 1782—92. Jóo István. 2) 1792—1805. Kegyes Mihály. 3) 1805—18. Jakab Mihály. 4) 1818—20. Juhász András. 5) 1820—24. Jakab Mihály. 6) 1824—26. Mándy József. 7) 1826—42. Jóo Ferenc. 8) 1842—44. Sáfár József. 9) 1844—47. Kóos György. 10) 1847—56. Jóo Zsigmond. 11) 1856—1857. Madarassy János. 12) 1857—58. Jóo Zsigmond. 13) 1858—59. ifj. Gyulai Ferenc helyettesitett főgondnok. 14) 1859—61. Győri Sándor nyug. élő lelkész. 15) 1861—1866. Ajtay Sámuel. 16) 1866—68. Makai Károly. 17) 1868—74. Győri Károly. 18) 1874 óta Jóo Ferenc.

VII. Templom, torony és harangok. Urasztál és uraszt. eszközök. A legrégibb templom hajdan kathólikus templom volt; elpusztulása idejét nem tudjuk, de az alighanem 1703-ban történt, midőn az egész város porrá égett. Alkalmasint ezután épitették azon patics-falú templomot, mely 1792-ig fennállott. Ezen év február 17. elhatárzá az egyháztanács, hogy egy új templomot épitsenek. E határozatot febr. 19. közölvén a néppel, azt adakozásra szólitotta fel. 1793. április 18. a mostani renaisance izlésü templom alapköve le is tétetett. Az épitkezésben segélyezték az egyházat a városi tanács, gróf Teleki Imre és József, Szirmay Lajos Egriből és Szegő István lelkész,

kinek hagyatékából készült a torony bádog fedele. A teljesen kész épület 1802. június 13. sz.-háromság vasárnapján szenteltetett fel. Bennt a templomban Benedek Mihály e.-ker. főjegyző, debreceni-, a cinteremben sátor alatt Gaál Sámuel helyi lelkész prédikált, a keresztelést, esketést s az úrvacsora kiszolgáltatását Gaál András és Németi István szatmári lelkészek végezték és a s.-pataki főiskola khórusa énekelt. *) A templomba az orgona 1814-ben készittetett, 1830. megújittatott; 1855. Blaunka 1000 frtért ismét kijavitotta, mely összegből 700 frtot Thuri Mihály és Makai György házanként gyüjtöttek öszsze. A toronyban óra is van. A régi és gyenge szavú harang helyett a nagy harang 1805-ben öntetett. **) 1845-ben is öntetett az egyház egy 12 és egy 6 mázsás harangot; de az előbbit 1849-ben a haza oltárára ajánlotta fel. A kisebbik helyett pedig 1861-ben öntettek Walser Ferenc által Pesten egy nagyobbat, melyre Ajtay Sámuel 150, a gubás-céh pedig 100 frtot adott.

Urasztalok és készleteik. Urasztala van 2. a) Teritékek: 1 búzavirágszinű ezüsttel diszitett posztószőnyeg, az úrasztala mindennapos teritőjeül, melyet özv. Koós Lajosné György Krisztina a németi leányok adományából szerzett; 2 db. használaton kivül s 7 db. használatban levő abrosz; 5 db. használaton kivül s 12 db. használatban levő apróbb kendő vagy felső teriték. Ezek legnagyobb részben gazdag arany himzésekkel vannak ellátva, a jelentékenyebbek közűlök: 1690-ből Szeremi Lászlóné Dóczy Kata, 1792-ből Majthényi Sára aszszony, 1830-ból Kovács Mihály és felesége Iván Mária, 1847-ből Koós Etelka hajadon, 1858-ból Jóo Zsigmondné Horváth Krisztina, 1860. Vásárhelyi Emilia adományai. b) Edények: 2 ezüst-tányér gazdagon aranyozva; az egyik ezen

*) A templomszentelést 2 napos lakoma követte, melyre a városi tanács 24 kis köből bort s 20 butella aszszúbort adott. A gazda szerepét Fáy József polgármester vitte. Ugyanekkor begyült az egyház részére 292 frt. 56 kr.

**) A nagy harang felirata felül: „A sz.-némethi H. Confson lévő közönség Szalontay Páltól is segittetve öntette 1805-ben.“ Közepén: az egyház cimere a zászlós bárány. Alul: „T. T. Gaál Sámuel préd. és T. Jakab Mihály és Juhász András kurátorságában. — Fudit me Johann. Lázár, de Tasnád.“ A kisebb harang felirata: „A szatmár-németii h. h. egyház közönségének önkéntes adakozásából készült 1861.“

felirattal: „1684. aug. 7. csináltatta az B.(ecsületes) németi városa Darnai István uram biróságában“ ; a másik körirata pedig ez; „Hoc levidense munus dicatum ex amore erga Deum et Ecclam Nemethianam per Dom. Michaëlem Eötvös Szegedi judicem primarium, Petrum Csizmadia et Petrum Szitás ad distributionem Coeae Dni a. D. 1646.“ 5 ezüst pohár gazdagon aranyozva u. m. 1) Ily felirattal: I. Joh. 1. Sangvis Jesu Chisti emundat nos ab omni peccato. Memento mortis Domini. — Calix Ecclesiae némethien factus a. D. 1611. Pastore Joh. B. Zőlősi. Jud. p. Geo. Szabó.“ A 2-ik felirata ez: „Németi Görög László Szegedi Judit aszonniial együtt adta ezt az pohart az németi Ecclesianak. Istenhez való induattyából anno Domini 1663.“ 3) „Szathmári szabó-céh pohara an. Dni 1635. meljet a n. ref. Eccla. ajándékozott Biró András, Váradi József céhmesterségekben 1766.“ A 4-ik F.-i.: „Ecclesiae ref. sz. nemethianae.“ 5) Betegek pohara. F. i. ez: „Pásztohi Gergeli anno 1645. Ricsei Erzsébet adta Isten dicsőségére a sz. némethi Ecclanak 1702.“ Ehhez György József esp. lelk. neje Oszterlamm Krisztina hagyományozott 1835. egy kis ezüst tálcát. — 7 kanna u. m. 1 cin-kanna „Andreas Bakay, Gasparus Dezső adták 1640.“ 1 más cin-kanna Szegedi Eötvös Mihály adta 1647. 1 más k. Kegyes József és felesége Joó Erzsébet adták 1783. 1 réz-kanna csináltatta Kegyes Mihály 1800. 1 másikat B(iró) A(ndrás és) R(ácz) I(stván) 1804. készittették. 2 réz kanna vagyis inkább veder; ajándékozták Varga Mihály polgár és felesége. 1 kenyérszelő párkányos fa-tábla. Keresztelési eszközök: Egy ezüst kanna ezen felirattal: „Én Szegedi Eötvös Mihály készittettem el Istenhez való indulatomból 1627. Ez keresztelési kannához ezüstöt Istenhez való indulatokból attanak: Tar István, Riczei János, Silye Máthé, Herpai András, Vasadi István, Czögödi Szabó János, Szitás Péter, Szakál Márton ez becsületes emberek.“ Ezen kannát 1847. nzts. Fekete Antal és hitvese Szabó Zsuzsánna Jurácskó J. által megújittatták. Van hozzá egy ezüsttálcza is e felirattal: „Istenhezi buzgalmukból a sz. németi ref. egyház kisdedei számukra ajándékozták ns. B. Lovas Szabó György és hitvese, Molnár Zsuzsánna 1846. ápr. 24.“ Ugyanekkor a kereszteléskor leendő használat végett

Koós Krisztina egy ezüst szegélyíí selyem-kendőt adott; Kádas József asztalos pedig egy csinos fényezett szekrényt készitett, melyben e ker. eszközök tartatnak.

VIII. Egyházi és iskolai épületek; ingatlan és ingó javak. Ingatlanok: a) Épületek: 1) Az 1507. sz. telekjegyzőkönyvben az 1585. helyrajzi szám alatt egy 531 □° telken fekvő paplak s melléképületei. E paplak eleje 1832-ben épittetett, s az igen régi hátsó rész 1836. emeltetett az előrészszel egyenlő magasságra. Az épitésben a b. Wesselényi család segitvén az egyházat, annak a régi épületben talált cimere az újabb épület homlokzatába falaztatott. 2) Az 1506. sz. t. j.-könyvben az 1584. h. r. sz. 280 □° telken a kisebb leány-iskola és tanitói lak, melyet az egyház 2000 frton vett s reá a régi roskadt épület helyére a mostani kényelmes épületet 1847-ben épittette. 3) Ugyanazon telekj.-könyvben az 1586. h. r. sz. a. 882 □° telken egy emeletes fi-iskola s egy földszintes tanitói lak. Az előbbi magában foglal 4 tan- és 1 tanácstermet, a segédlelk.-tanitó lakását s az e. levéltárt. Alsó tornáca végén egy csengetyíí van beillesztve, mely (ezen felirata szerint „sz.-nemeth. Eccl. 1785.“) Cserépi Ferenc által öntetett. Ezen épület alapköve 1836. tétetett le s 1840. teljesen elkészült. Az ezen telken levő fi-tanitói lak 1784. épült s 1855. teljesen kijavittatott. 4) Az 1508. sz. t.-j.-k.-ben az 1586. h. r. sz. a. 552 □° telken 2 leány-iskola tanterme s a kántor-org.-tanitó lakása s melléképületei állanak. Ez épület 1804. és 1855. stb. bővittetett. 5) Az árvaház. Ez a Lázár- és Peér-útcák sarkán (hihetőleg az egykori sz. Jakab kolostor helyén) 900 □° telken fekvő 15 szobás derék szögletház, minden szükséges melléképületekkel, melyet a németi ref. egyház — kamatozó tőkéjének megsértése nélkül, a György Lajos-féle magtár szaporodása, 100,000 e célra készült téglájának árúbabocsátása, néhai Molnár Zsuzsánna árvaházi alapitványának kamata, a szatmári takarékpénztár és a németi 3-ik tizednek 275 frt. 65 krra menő adománya és még a hivektől gyüjteni remélt pénzösszegből — 1877-ben vásárolt. — Ezen egyh. isk. és árvaházi épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak. b) Fekvő birtokok: 1) Az 1506. számú telekjegyzőkönyvben

7792., 9976., 9977., 7872., 7873., 8077., 8079., 11,355. helyrajzi számok alatt a Nagy-Kőkerten, a Rekettyében, a Nyigerszegen, a Szigetben s a Pirosberekben 32 katasztr. hold és 300 □ öl lanka, kaszáló és szántóföld, melyek közűl a 3-ik, 4-ik, 5-ik, 6-ik tétel alatt levőket Lakatos András hagyományozta 1832. Az utolsó tétel alatti pedig Makai György hagyománya, mely is csak özvegye Kató Júliánna, most Sikolya Lajosné halálával jő az egyház birtokába. Továbbá: 2) Az 1508. sz. t.-j.-könyvben a 11,566. h. r. sz. a. a Halványban 1 hold. 3) A 2920. sz. t.-j.-könyvben 9460. h. r. sz. a. az Alsó-garandháton 2 h. sz. f., melyet az egyház Makai György végrendelete folytán örökölt. 4) A 2828. sz. t.-j.-k.-ben a 8061 h. r. sz. a. a Szigetben 1 h. és 700 □° kert fele része mint zálog, Molnár Zsuzsánna hagyományából. 5) Az 1507. t.-j.-k.-ben a 2298., 4995., 5498., 5930., 7530., 9615., 9841., 11,134., 11,202., 11,535., 6518. h. r. számok alatt az északi forduló nyugoti részén, a Fövényesen, a Szőke-mocsárban, a Nagy-rét-oldalon, a Hammasszerben, az Alsó-garandháton, a Rekettyében, a Halványhátiban, a Szent-Véren, a Halványban s a Császár-földjén, összesen 32 katasztr. hold és 539 □° kert, kaszáló és szántóföldet tevő lelkészi állomány. 6) Az 1508. sz. t.-j.-k.-ben az 5159., 6519., 11,566., 11,571., 2001. h. r. számok alatt a Fövényesen, a Császár-földön, a Halványban s a Héderárka mellékén 8 kat. hold és 1347 □° kántor-tanitói állomány.

Ingóságok. A sz.-németi ref. egyház ingóságait teszik: a) a levéltárban levő összes okiratok; b) az anyakönyvek, — melyek 1713 óta vezettetnek; — c) az egyház közjegyzőkönyvei, kezdve 1782-őn; d) a körleveles j.-k.-vek; e) az egyházmegyei s kerületi jegyzőkönyvek és más nyomtatványok; f) az iskolai összes szerelvények — melyeknek alapját egy föld- és égteke veté meg, gf. Bathyányi Kázmér ajándékából; — g) az 1857-ben alakult könyvtár; h) az egyházi pecsétek. Ilyen 2 van; az egyik az egyházközség pecséte: „Sigillum Ecclae Sz.-Németiensis 1797.“ körirattal, s a paizsban zászlós bárány, felette nap, félhold és csillag cimerrel, a másik a lelkészi hivatalé, melynek cimere az a mi a városé, azon különbséggel, hogy a vártornyot őrző 2 vitéz helyett 2 angyal áll fennt

lángpallossal, körirata ez: „A Szatmár-Németi Ev. Ref. Papi Hivatal Pecsétje 1833.“

IX. Tőkepénzek és alapitványok. Az 1874. dec. 16. volt az egyháznak 7589 frt. 17 kr. (o. é.) betáblázással biztositott tőkepénze, melynek 1874. jan. 1. óta 8%-os kamatját élvezi; egy magtára, melyben a György Lajos lelk. nevére alapitott öszszeggel együtt volt 1874-ben 218 köböl 1 véka tisztabúza, 166 köböl 3 és ¼ véka kétszeres; azonban a kikölcsönzők egy részét már ekkor be kelle perelni.

Az alapitványok e következők: 1) Gf. Teleki-féle 200 frtos alapitvány, mely eddig az egyház tőkepénzei közé vegyitve kezeltetett; most (1877.) pedig egy 200 frtos magyar aranyjáradék kölcsön-kötvény vásároltatván belőle, külön fog kezeltetni. 2) A Molnár Zsuzsánna-féle alapitvány, mely 1874-ben 4600 frt. volt s ennek 8%-os kamataiból tartozik az egyház a kebelében levő árva leánykákat neveltetni. 3) Egy 40 pengő frtos alapitvány szegény fiúgyermekek segélyezésére. 4) Özv. Kató Györgyné 100 frtos alapitványa, melyet elhunyt leánya Kanizsay Zsigmondné Balogh Julián. emlékére tett oly célból, hogy annak 6%-os kamatját a legfelső leány-iskola legjobb női munkát készitő növendéke kapja. 5) Vajay—Koós Emilia alapitvány. Tette elhunyt neje K. E. emléke Vajay Károly, ki is a szatmári takarékpénztárba 200 o. é. frtot helyezett el oly végből, hogy az ott 1000 frtig növekedjék, s ekkor aztán kamatai szegény tanulók segélyezésére fordittassék. 6) Szűcs Kovács István betáblázással biztositott 150 frtos alapitványa, melyet csak nejének halála után vehet birtokába az egyház. 7) 127 frt. 28 krt tevő alapitvány, melyet Györy Károly e. főgondnok árva fiúk segélyezésére gyüjtött. 8) A szatmári takarékpénztárnak az árvaház épitésére az 1873-ik évi nyereményből adott 50 frtja. (Lásd ezekről fentebb is az „Épületek“ alatt, továbbá az 1874. dec. 16. kelt hiv. leltár és kiállitott birtokiveken.)

X. Népesség. 1801: lelkek 2634; ágyszám 499. 1877: lelkek sz. 3412, újházasok sz. 46, szülöttek sz. 119, konfirmáltak sz. 61, halottak sz. 108. Iskolások: 1801: tanulók sz. 260. 1877: tankötelesek 6—12-ig 393,

isk. jár 382, isk. nem jár 11; tanköt. 13—15-ig 180, isk. jár 180.

71) Tagy.

Tagy várának romjai Széles A. szerint (a Szatm. t. trakt. ekl. h. 277. l.) még 1810. körül láthatók voltak a Kraszna mellett, Majtényhoz közel. A Bélteki Us. mátrikalája 96-ik lapján szintén be van iktatva a szatmári ref. egyházmegye gyülekezetei sorába; de egyebütt az e.-megyei levéltárban sehol sincs róla emlékezet. Jelenleg a sz.-dobi ref. egyház bir egy darab földet a tagyi dülőben.

72) Tatárfalva.

I. A községről és egyházról általában. Tatárfalva fekszik a Szamos jobb partján. Földjén minden vetemény csak középszerűen terem. Hajdan a Tatár nemzetség birta, honnan nevét is vette. 1406-ban Előry Ambrús és Bálint nyer benne részt; 1411-ben a többi részét Tatárfalvi Tatár Ambrús és fia János birták; 1424-ben Pathiud Bálint és Lőrinc, 1456. Chomafalvy Benedek özvegye, Farkasfalvy Pál, Kis-Perichey János és Jakab, 1466. Csathó Gergely nyernek benne részjószágot, 1499. Mikolay Ferencnek az egész helység, 1505. a Chomafalvyak, Zsarolyányiak-, Farkasfalvyaknak és Piricseyeknek 2 telek; 1519. Szőlősi Jakabnak részjószág; 1571. Vatay Gáspárnak az egész helység; 1540. Göde Judithnak és Torday Jánosnak részjószág; 1754. Csomaközy Zsigmondnak, Krisztinának, Zsuzsánnának hol királyi, hol nádorispáni adománynyal benne ismét részjószág adatott; 1810-ben nagyobb részét birták Illosvay József utódai; a kisebbet pedig Décsey Ferenc, Pogány László, Menszáros Sándor és a Diószeghyek. (Szirmay Szatmárv.-m.-e. II. 110. lap.) A hadvészek sanyarúságainak szintúgy ki volt téve mint szomszédai; a pestis, inség s az árvizek is koronként meglátogatták.

Előbb róm. kathol. egyház volt. A reformációt hihetőleg szomszédaival egy időben vette be, s azokkal együtt csatlakozott a szatmári ref. egyházmegyéhez, a melyhez tartozik ma is. Kezdet óta mint anyaegyház ismeretes;

sőt leányegyháza is volt, nevezetesen Angyalos; mely tőle 1763-ban elvált.

A szatmári reform. egyházmegye tarczali- és solymosiféle közjegyzőkönyvei 1670-től 1720 körüli időkig csak válópereit jegyzik fel, egyéb ügyei a mult század elejéig nem ismeretesek; sőt 1724-ig papjainak neveit sem tudjuk, valamint azt sem, a presbitérium mikor állittatott fel s gondnok mikor választatott elsőben. Iskolatanitókkal sem találkozunk az egyházban; mert a papi és tanitói hivatal mindig öszsze volt kötve. Volt ugyan reá eset, — Angyalos elszakadása után, — hogy e csekély jövedelmű egyházba pap nem akadván, tanitót hozott; de ezt rendes állapotnak venni nem lehet.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1724-ben pap volt Tatárfalván Ecsedi Péter, kinek idejében a Csomaközy ház már felényi bért adott a papnak mint hajdan. 2) 1725—27. Ráczkevi János, kiről azt jegyzi meg a vizitáció, hogy hétköznap bibliát nem olvasott. 3) 1727-ben Petróczi György. 4) 1730—32. Tunyogi László. 5) 1732—35. Terebesi Sámuel. 6) 1735. Czeglédi István. 7) 1736—40. T. Szatmári János. 1739-ben egy peniteálni nem akaró hallgatójáról azt végzi a vizitáció, hogy ha szót nem fogad, szamár-temetéssel temettessék el. 8) 1740—42. Némethi György. 9) 1742—1744. T. Szatmári Ferenc, kit dicsértek, mert hétköznapon is bibliát olvas a templomban. 10) 1744-ben Kecskeméti István. 11) 1745—47. T. Szatmári Ferenc, kit dicsértek. 12) 1747—53. Vetsei György, ki alatt a parókhia igazitását hagyja meg a vizitáció. 13) 1753—56. Komáromi István. 14) 1756—61. Sentei Sámuel, kiről azt irja 1761-ben a vizitáció: „plus ebrius, quam sobrius“ stb. stb. 14) 1761—64. Gyarmati István. 16) 1764—67. Fülei Sámuel, ki panaszol, hogy se kurátor, se egyházfi. 17) 1767—1774. Maklári Sámuel. 18) 1774—76. Váradi János. 19) 1766. Gyarmati István, e.-m. ü. 20) 1777. Viski György. 21) 1778—82. Borbély János. 22) 1782. Horváth József. 23) 1782—86. Fekete István, kinek csupa kenyere is alig levén, Ricsére igérkezett. 24) 1786. Jakab Izsák. 25) 1787. Szilágyi András. 26) 1788. Bányai János, ki épen ekkor jött az utrechti akadémiáról. Hallgatói nagyban

panaszkodtak ellene; Ilosvay József földesúr pedig marasztotta továbbra is, de „nem bakancsosnak, hanem papnak.“ 27) 1789—91. Viski Székely György, egy részeges ember. 28) 1791. Zágonyi Imre. 29) 1792. Harsányi Sámuel, ki alatt a folytonos papváltoztatást megróvja a vizitáció. 30) 1793. Varga István, lévita. 31) 1794. Horváth Benjámin, ki a rosz fizetés miatt Tisztaberekre igérkezett. 32) 1795. az angyalosi pap Varga István szolgált. 33) 1796—1801. Viski György, hűséges tanitó, ki itt meghalt. 34) 1801. Bencs József, kit roppant korhelysége miatt elbocsátottak; de az esperes és e.-m. jegyző a földesasszony Illosvayné kérelmére, a vizsgálat megtörténteig, meghagyta. 35) 1802. Sallai András. 36) 1803. Czerte Márton, szorgalmas pap. 35) 1806—08. Őri József. Nála csendesebb, szelidebb papra nem emlékeznek! 1810-ben panaszolja, hogy háza készületlen, udvara keritetlen, a miért a földesurak ökrei és bivalyai mindenét tönkre teszik. E mellett az udvarban mindenfélére használják; ha pedig nem megy a harangoztatás idejét megkérdezni, piszkolják. 1811-ben a földesaszszony Nagy Mihályné elfoglalja a papi földet, noha mást igért ugyan a vizitáció előtt helyette. 38) 1808. Béres Mihály. 39) 1809—13. Fejér Pál. 40) 1813. Mester István, kit a vizitáció mint szorgalmas tanitót dicsér, s meghagyja, hogy a papi vizsgát tegye le. 41) 1818. Kósa Ferenc, ki fizetéscsonkitás miatt nem marad. 42) 1820—27. Béres Mihály, ki panaszol, hogy búza helyett minden pótlék nélkül tengerivel fizetik, a cselédeket pedig a fizetés alól kivonják, különben is 8 köbölnyi fizetéséből meg nem élhet. A gyermektanitásért sem fizetvén meg neki az egyház az igért 1 véka zabot, e miatt később nem tanitott. 43) 1827—29. Szabó József, kedves pap, jó tanitó. 44) 1829. ismét Béres Mihály. 45) 1830—33. Fonyi Sámuel. 46) 1833. Szabó József. 47) 1834—39. Nagy Gábor. 48) 1839—41. Szabó József. 49) 1845. Márk Ferenc. 50) 1846—51. Ács András. 51) 1852—68. Juhász Péter. 52) 1868 óta Fülöp Lajos.

III. Lelkész-tanitói fizetések. 1724. körül: 1) Néhai tek. nemz. Csomaközy Zsigmond szokott volt adni a predikátornak esztendőnként 10 köböl búzát, 10 frtot, 1 verő disznót, 1 kősót, 1 szekér szénát, 1 szekér

fát, a malomból szabbathálét. 2) A faluban minden gazda ember 2—2 véka búzát, 12 polturát, 1 boglya szénát. 3) A zsellér ad 1 véka búzát és 27 pénzt. 4) Falustól adnak 12 szekér fát. 5) Az özvegy aszszonyok adnak 24 pénzt, vagy ötödfél sing vásznat. A fellebb emlitett úr holta után a maradéki alább szállván, 5 köböl búzát és 5 frtot igértek, mig fellebbvaló épülésre jutnak. NB. Urgendi sunt. A faluban egy paraszt ember meghalván testált 1 szántóföldet a parókhiához ily formán: Ő nála volt a föld 3 forintban, ha valaki azt leteszi érette, azon pénz adassék a templom szükségére, ha penig senki le nem teszi, legyen a parókhiához. (Bélteki Matric. Us. 96. lap.) 1801: 9 v.-frt.; 16 köböl szemes-élet; 9 szekér széna; 18 szekér fa; az egyik fordulón 4 vékás szántóföld, a másikon 3, melyet megszántanak; 3 vékás kenderföld; 2 v.-frt. stoláre. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 13 köböl búza; 5 köböl tengeri; 9 szekér széna; 7 öl kemény tűzifa; 8 osztr. frt. 5 hold és 80 □ öl szántóföld, 1600 □ ölével; 990 □ öl kertföld; tandijul minden növendéktől 1 véka tengeri és 40 kr.; stolárék. (1875. jan. 15. ö. ir.)

IV. Templom. Harangok. Urasztali készletek. Egyházi épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A tatárfalvi ref. templom épitési idejét dr. Rómer Flóris a XIV., dr. Henszlman Imre pedig a XV-ik századba teszi. Ez utóbbi szerint „csekély kiterjedésű épület, de nevezetes azért, mert Magyarországon az egyetlen ismert példány, melyben kétszinű tégla felváltott rakásával a külső falakban szines rakás idéztetett elő. A tégla t. i. vagy vörös, vagy fekete szinű, és ugyanazon sorban mindig 1—1 vörös tégla mellett fekete tégla van rakva. A polychrom hatás főkép az ablakivekben tűnik föl. A párkányzatok szintén e célra külön idomitott téglákból készültek. Az egyetlen hajónak falközi szélessége 14′ 8″, hoszsza 31′ 2, 5″. E hajónak van két félkörben zárt ablaka, s homlokzatán 3′ 3″-nyi széles ajtaja, mely két körszelvénynyel és azok között fekirányos vonallal záratik. A falnak vastagsága csak 22″-nyi. A diadaliv vastagsága szintén csak 22″-nyi. A szentély szélessége 11′ 8″, hoszsza 12′ 7″. Tám, — s ez is feltünő csekély kiszökéssel, — csak a szentély 8-szögből vett 3 oldalának szögein látható. Nevezetes, hogy itt az

ablak, — ellenkezőleg a vidék szokásával, — a hajó északi oldalán fordul elő. A hajó 2 s a szentély zárfalainak 3 ablaka mind igen keskeny (valóságos nyilása csak 6″-nyi) s félkörrel van zárva.“ (Archaeolog. Közl. III. k. III. füz. 156. lap.) E templomnak egy időben csak a falai állottak, s az 1848-iki leirás — a temp.-menynyezet felirata nyomán — azt mondja, hogy a puszta falakat 1783-ban fedette be, s a belszerkezetet is ugyanakkor készittette Szegedy Ferenc és felesége Csomaközy Krisztina. A közfigyelmet ezen árpádkori ereklyére legelőbb Haas Mihály hivta fel. A tatárfalvi egyház a stilszerű restaurálás költségeinek legalább részben lehető fedezhetése végett 1869. a kormányhoz folyamodott, s a magy. akadémia archeol. bizottságának véleménye, illetőleg Schultz Ferenc épitész terve nyomán, a nyert kormánysegélylyel a templom nemcsak befedetett, hanem annak belszerkezete is restauráltatott.

A templom előtti haranglábon 2 harang áll. Az egyiken ezen felirat: „In Honorem Dei fudit me Geerg. Wierdt in Eperjes 1650“ s ez a nagyobb; a kisebbiket öntette Csomaközy Krisztina 1758.; de a mely elhasadván, nagyobbra öntette a tatárfalvi ekkla 1832.

Urasztali készletek: Egy ezüst pohár ezen felirattal: IN: HOR: DOMINI: CONULIT: SIGIS[3]: CZOMAKOZI: REIPILICAE TATAREVNAE: ANNO: DO: 1638: DIE 25 DECB.“ Egy ón-tányér „C. P. D. M. 1722“; ismét egy más ón-tányér; egy másfél itcés, fedeles és orros ón-kanna; egy fedeles kő-kanna; egy sáhos kendő; egy vörös csikos sáhos kendő; három selyemkendő, kettejét ajándékozta ns. Ilosvay Franciska aszszony; két vászonkendő.

Egyházi épületek: A lelkészlak, mely egyszersmind iskola is, némi melléképülettel.

Ingatlan egyházi birtok: a lelkészi állomány 5 hold és 80 □ öl szántóföld, 990 □ kert, 1600 □ ölével.

Ingóságok: 3 db. anyakönyv; 2 db. körleveles jegyzőkönyv; 1 db. tanács-jegyzőkönyv; 1 gondnok-szám. jegyzők.; több egy.-ker. s megyei jegyzőkönyvek és más nyomtatványok. A pecséten itt is a zászlós bárány a cimer, fölötte a repülő galambbal s 1833-ból való.

IV. Népesség: 1801: Lelkek száma 171. 1877: l. sz. 247; szülött. sz. 11; újházas. sz. 2; halott. sz. 4; isk. köt. sz. 6—12-ig 12; iskolába járók sz. 12; t.-k. sz. 13—15-ig 7; isk. jár. 7.

73) Tiszabecs.

I. A községről általában. Tiszabecs fekszik a Tisza balpartján. Árvizjárta határa bőven terem. Hajdan nagy legelői s terjedelmes erdei voltak; a Tiszán malmai s a Tisza partján gyümölcsösei, melyeknek termésével a Tiszán tutajokon kereskedett stb. Minthogy Szatmárvármegyében 2 Becs van, s a legtöbb oklevél csak Becset említ: ennélfogva hajdani birtokos földesurai közül csak azokat említjük meg, kiről kétségtelen, hogy tiszabecsi földesurak voltak. Jelesül 1504. és 1559-ben a Rozsályi Kunok birták, azután ezek örökösei: 1680 táján pedig a Pongráczok voltak földesurai; 1810-ben Borbély György, özv. Morvay Józsefné, a Löveyek, Bay György, Butkay Mihály, a Károlyi, Teleky és Schönborn grófok, Way József, Fogarassy Imréné s Ormós Borbála és számos nemesség birták, kik között 35 gazda református volt. (Szirmay Szatm.-v.-m. c. II. k. 261. lap.) — Tiszabecsnek nagyon viszontagságos élete volt úgy látszik minden időben; mert bár a hadvészek sem kerülték el s a Szamosközön táborozó s portyázó hadak kizsákmányolták, mint ezt az 1662-iki megyei vizsgálatból kitetszik (Vmegyei levéltár act. pol. fascic. 21. nro 145. 1662.), a midőn a szatmári német várőrség felprédálván, benne 1500 frtnyi kárt tett; mindazáltal — mondhatni — többet szenvedett a Tisza árjaitól. Igy például 1617. szept 17. kelt iratában Forgách Zsigmond országbiró Kun László földesúr idejében megengedi az „Ujtiszabecsieknek", hogy a királyi dézmások dézmálása előtt, búzájokat behordhassák, hogy a teméntelen árviz benne kárt ne tegyen. És igy ki tudja hanyadik helyen fekszik a mai Tiszabecs, melyet a Tisza folytonosan fenyegetett! Leginkább fenyegeti pedig 1793 óta, midőn a pap csak úgy akar maradni, ha a még fennálló, de a Tisza által folytonosan fenyegetett tornyot más helyre hordják. A toronynak elhordása, vagy a Tiszába omlása

felől mit sem tudunk; de a templom vége — az egykori szentély — az 1850. nov. 20-iki vizár alkalmával omlott a Tiszába. Ezen leomlott kőtömeg ma már a Tiszának kellő közepén van, s nyáron, midőn a viz leapad, tisztán kilátszik a dombja. A megmaradt rész kövei folyvást hulladozván, az 1861. febr. 17-iki e. határzat folytán a még meglevő rész kövei szétszedettek. Az 1869. nov. 30-iki rendkivül nagy vizár a régi papi parókhiát s templomhelyet, a helység egész hoszszában s a nagy-útcának déli részét elhordta; sőt a Tisza a kis-útcát is erősen hordja, úgy hogy maholnap az egész községnek más helyre kell költöznie.

II. Az egyházról általában. Tiszabecs a hitjavitást előzőleg r. kathól. egyház volt. A reformáció alkalmasint Beregmegyéből szivárgott át ide, s talán nem csalódunk, ha ezt az alig pár mértföldnyire fekvő Beregszászban működő Radán Balázsnak tulajdonitjuk. Ugyanis Tiszabecs lakosai inkább jártak vásárra a szomszéd Bereg- és Ugocsamegyékbe, mint a szatmármegyei vásáros helyekre, honnan őket, a sokszor — még most is — járhatlan árvizes Szamosköz elzárta. Ilyen vásárok alkalmával legkönnyebben megismerkedhettek a javitott tudománynyal. Azt hiszszük, azt is joggal állithatjuk, hogy a korán reformált Rozsályi Kun család, mint minden birtokaiban, úgy Tiszabecsen is pártfogója s illetőleg terjesztője volt a reformációnak. A reformációnak Beregből jövését megerősiteni látszik azon körülmény is, hogy Tiszabecs is a beregi egyházakhoz csatlakozott. Ugyanis már 1595-ben úgy szerepel, mint a beregi traktus egyik anyaegyháza, honnan csak az 1821-iki koordinációkor kebleztetett át a szatmári ref. egyházmegyébe.

Mint ref. egyház kezdetben is a nagyobb anyaegyházak közé tartozhatott; mert már 1600. márc. 17-iki beregegyházmegyei gyűlésen szó van rektoráról, mi mindenesetre annak a jele, hogy már ekkor a papi s tanitói hivatalok el voltak különitve, a mi csak nagyobb egyházakban volt még igy ez időtájban. A beregi egyházmegye régibb jegyzőkönyvei egyébiránt innen leginkább csak egyes válóperek s házassági ügyekről tesznek említést a XVII-ik században, az 1603-ik évtől 1710-ig. Hajdan a kebli

ügyek intézésében a lelkészszel együtt a földesurak tisztei s a községi elöljáróság vett részt itt is; papot, tanitót pedig az úgynevezett marasztáskor hivtak; egyetlen egyházi elöljáró az egyházfi volt, s nem tudjuk megmondani, hogy a legelső gondnok s a legelső egyháztanács, — mely 1860 óta népképviseleti alapon van szervezve, — mikor választatott. Tiszabecset különben csend és béke jellemzi, habár itt is voltak e század elején némi zavarok; azonban az egyház iránti érdeklődés és buzgalom szép jeleivel is találkozunk.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A tiszabecsi ref. papok névsorát csak hézagosan tudjuk összeállitani a következőkben; 1) 1601. Milotai János, kit a rektor a Nagy Ambrús helybeli biró házában szidalmazván, e miatt párbaj keletkezett volna közöttük. M. J. 1610-ben a beregi traktus követe volt a debreceni zsinaton. 2) 1668. vagy 1669-ben Daróczy András. 3) 1710. Gecsei Pál. 4) 1750. Forgolányi János. 5) 1754—63. Debreczeni Kacsóh Ádám, ki az egyházat mintegy erőszakosan foglalta el, a miért a beregi traktus exkommunikálta; de később 12 frt. birság lefizetése után fölmentette. Ezután dicsérőleg nyilatkozik róla a vizitáció. 6) 1763—67. P. Szathmári András. 7) 1767—73. A. Vámosi István „quoniam se et ministerium suum probro et contemptuo exposuisset — a sacra functione ad tempus arcendus et suspendendus decernitur.“ 8) 1773—75. Örsi Péter. 9) 1773—87. Ratkó István, kit folytonosan dicsér a vizitáció egyházával együtt; 1785. e.-m. ülnökké is elválasztatik. 10) 1787—92. Rácz András, ki alatt 1790. márc. 3. az egyház fizetésváltoztatás, illetőleg csonkitásért kérelmez; de sikertelenül. 11) 1792—1796. Vekerdi Nagy Mihály. 1793-ban csak úgy marad meg, ha a Tisza által fenyegetett tornyot másfelé épitik. Mind őt, mind egyházát dicséri a vizitáció. Egy Löveyné nevü nemes asszonynak voltak csupán némi elsőségi követelései az úrvacsorához járulásnál 1794-ben, a miért megfeddetett. Viselt V. N. M. egyházmegyei ülnökséget is és mint beregi esperes halt meg. 12) 1796—1814. Buzinkay Ferenc, ki hivatalát dicséretesen folytatta s a szatmári 10 egyház e.-m. pénztárnoka is volt. Az egyházról is di-

csérőleg nyilatkozik a vizitáció, kivevén 1800-ik és 1813-ik évet, a midőn a tanitó miatt az egyházmegye kedvezőtlen határozatokat hoz ellene. 13) 1814—15. Hatházi István, ki ellen alaptalan vádakkal léptek fel hallgatói. 14) 1815—17. Széles András, e.-m. ülnök, kit szintén dicsér a vizitáció; azonban 1815-ben mégis némelyek vádolják. 1816-ban itt Belényesi József ügye folyik, ki a volt belhivatalnokok alatt zavart idézvén elő, a beregi ref. egyházmegye exkommunikálta; de ezen itélet alól az egyházkerület felmenté. Ugyanezen évben egy Márton János nevű zavargó ember ad magáról téritvényt, hogy soha többé zavart nem csinál. 15) 1817—24. Szűcs Mihály e.-m. ülnök, ki itten dicséretes hivataloskodását halálával végezte be; hállgatói különben több izben megkisérlék fizetése megcsonkitását, igy p. 1817. és 1822-ben. 1817-ben Márton János ismét zavargott; majd templomszékper támad, melynek lecsendesitésére 1819-ben egy templomszék-osztály jegyzőkönyveztetik: mindazáltal 1820-ban ismét templomszékper foly a Szolnoky- és Márton-család között. 16) 1824—33. Nyári Inczédy József, ki zilált pénzviszonyaiból folyó kellemetlen ügyek miatt, Szatmárt kezdett papi hivatalát Szamosújlakon végezte be. 17) 1833—39. Füsüs Dániel e.-m. ülnök. 18) 1839—51. Győri Sándor, e.-m. ülnök, ki késő vénségben nyugalomba vonulva Németiben halt el. 19) 1851—60. Geczeő Gedeon, ki hivataláról lemondott. 20) 1860—69. Illyés Bálint. (Lásd az irók közt.) 21) 1869 óta Borzovai Kalós Péter — előbb csekei káplán — szolgál, ki e.-megyei aljegyzővé is megválasztatott.

A tiszabecsi egyházban segédlelkészek is működtek, igy p. az Inczédy káplánjai voltak: Adorján Mihály és Kozma Károly; a Füsüsé: Baktai Mihály.

IV. Tanitók és iskolaügy. 1) 1600 márc. 17. egyházmegyei gyűlésen a t.-becsi rektor nem jelenik meg. 2) 1600. júli. 2-iki e.-m. gyűlésen Paládi Miklós úgy ir alá az e.-m. jegyzőkönyvnek mint t.-becsi rektor. 3) 1601. a t.-becsi rektorról olyan forma van feljegyezve a márc. 7. e.-m. gyűlés jegyzőkönyvében, mintha papjával párbajt vivott volna. Ezen ügy még a nov. 25-iki gyűlésen is előfordul. Ezután nem ismerjük a t.-becsi rektorok névsorát egész 1759-ig. 4) 1754. 1755. van ugyan szó a tiszabecsi tani-

tóról; de csak anynyi, hogy a vizitáció megdicséri, a nélkül, hogy nevét emlitené. 5) 1759-ben a t.-becsi rektor Kardszagi Dániel. 6) 1763. Fejér György. 7) 1765. Kovács Bálint. 8) 1768. ismét Kardszagi Dániel. 9) 1776. Máté János. 10) 1779. Szederi János. 11) 1787—88. Vásárhelyi Sándor. 12) 1789—92. Harsányi Sámuel, ki „homo ambitiosus“ és papjával civódó levén, Tiszabecsről eltétetik. 13) 1793-ban a „tanitó“ dicséretes. 14) 1795. Takács István, ki ellen egy özvegy aszszony vádja miatt vizsgálat tartatik. 15) 1796—1800. a „tanitóról“ dicsérettel nyilatkoznak. Ez talán Boros Márton volt, kit 1800. alkalmatlan volta miatt az egyház elbocsátott, de egyszersmind jó bizonyitványt is adott neki, melyért a pap és egyház az egyházmegyei gyűlésre idéztetett. 16) 1801—1803. Óri József, kit alkalmatlan volta miatt szintén elbocsátanak. 17) 1803—1807. Gáti Gedeon, kit a vizitáció dicsér. 18) 1806—10. Tóth András, előbb dicsérik, később (1810.) gyengének mondják. 19) 1810. Szilágyi Márton. 20) 1811. Pető Dániel. 21) 1812. Lenkey Imrét rendelte Tiszabecsre az egyházmegye; de az egyház nem fogadta el, hanem Petőt tartotta meg, ki ellen hoszszas vizsgálatok után azt végezte az egyházmegye, hogy ha el nem távozik, vármegyei karhatalommal hányattassék ki. Ekkor aztán csakugyan elhozták Lenkeyt Sonkádról, kit egész 1824-ig folytonosan mint serény tanitót és jó kántort dicsérnek. 22) 1824—30. Adorján Mihály segéd-lelkészt mint dicséretes tanitót is szivesen maraszták. 23) 1830—33. Kozma Károly káplánt szintén. 24) 1833—37. Tamás András, ki itt jan. 17. meghalt. 25) 1837—41. Bernáth Antal, 26) 1841—47. Lovas Szabó József, tehetséges tanitók. 27) 1847—65. Perényi Gábor, egyike a szatmári ref. egyházmegye legjelesebb tanitóinak, ki később szemei világát vesztvén, előbb 28) Géresi Mártont 1855-ig, később 29) Tóth Lajost tartotta segédül, ki 1865-ben rendes tanitóvá is lett. 30) 1866—69. Papp Endre. 31) 1869—70. Szabó Endre. 32) 1870 óta Bay Ferenc. A két utóbbi szintén a szatmári ref. egyházmegye jobb tanitói közé tartozik.

V. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés 1874: 66 köböl búza; 12 öl kemény tüzifa; 26

hold szántóföld és kaszálló; 6 és ½ hold erdőföld-legelő (a holdak 1200 □ ölével számitva); a temető fű-termésének ⅔ részbeni használata; 370 frtnak 20%-os kamatja; az özvegy aszszonyoktól per 51 kr., 10 frt.; mintegy 50 forint stoláre. (1875. jan. 2. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés. 1874: 34 köböl búza; 8 öl kemény tűzifa; 13 hold szántóföld és kaszálló; ½ telekalja erdőföld; a temető fűtermésének ⅓-részbeni haszna; 185 frtnak 20%-os kamatja; özvegy aszszonyoktól 3 frt.; mintegy 20 frt. stoláre. (1875. jan. 2. ö.-ir.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. A Tisza által 1850. nov. 20-ikán elhordott s hihetőleg a XV-ik században épült régi góth templomról s tornyáról a II. és III-ik cikkben mindazt elmondtuk, a mit ide vonatkozólag kikutathattunk, még csak anynyit kell megemlitenünk, hogy 1774. aug. 1. Becsky Ferenc szolgabiró bizonyitványt ad arról, hogy Szatmárvármegye megengedte kivakolását és meszelését; 1850-ben a leszakadt templom végét bedeszkázván az egyház, úgy használta istentiszteleti helyiségül 1859 őszéig, a midőn a kis-útcára vezető sikátor mellett lelkészi parókhiául vásárolt telken talpra épitett egy ideiglenes fa-templomot, felszerelvén azt a régi templom karzata és székeivel; sőt még az ólom-karikás ablakokat is alkalmazta, mikben egyes festett üvegdarabok a régi templom egykori fényéről tanúskodnak. Ez új templomban az 1859-ik évi karácsonyban tartatott az első istenitisztelet.

Ez ideigl. templom előtt egy félig terméskőből, félig fából épült 5 öl magas torony áll 2 haranggal. A nagyobb — mintegy 4 mázsást — „1800-ban öntette az t. becsi ref. egyház a maga költségén"; — a kisebb m. e. 1 és ½ mázsást „1794. apr. 17. öntötte Lázár Áron."

Urasztali eszközök. 1 ezüst pohár, néhol megaranyozva, ezen felirattal: „A. D. 1637 Czont András biróságában Tisza-Becziek vötték Ecclesia számára." 1 más aranyozott talpas ezüst kehely, melyet „A t.-becsi ref. egyháznak ajándékozott Bartha József 1868"; értéke 28 frt. 1 nagy füles ón-kanna, melyen több ciráda közt füle mellett egyfelől egy lovas ember, másfelől egy férfi- és leányalak szemlélhető; fedelén ez: „A. 1645"; alább

pedig ezek: „Tisza-Beczen lakó én Czont András feleségemmel Paalphi Erzsébettel: — csináltattam az úrasztalára egy lábas kannát, és egy tányért lábast. Conferaltatott akkorbeli birák ideikben ugy mint ur birái Dücző András, falu birái Fabián Paal és Sulkos Miklós.“ — Széles A. 1876-iki jegyzése szerint ezen „Ur“ Kun István Szatmárvármegye főispánja volt. 1 kisebb füles kanna, felirat és évszám nélkül, csupán 3 emberi alak és alul-felül csillagokkal. 1 nagyobb és kisebb cin-tányér. 1 kis füles keresztelő-kanna ónból. Több selyemmel és aranynyal himzett kendő.

VII. Lelkészi és tanitói épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A régi paplakot — melynek telkét a templom mellett külső birtokkal együtt Pongrácz Menyhárt ajándékozta 1680-ban, — felsőbb egyházhatósági engedélylyel eladta az egyház, mely aztán községházul használtatott, mignem 1876 őszén lebontatott, a Tisza teljes elhordással fenyegetvén. Az új paplak 1868-ban épült az előbbi cikkben emlitett helyre, kőalapra vályogból, zsindely-tető alá. Hoszsza 9 öl 4 láb, szélessége 5 öl 4 láb. Van benne 4 szoba, 1 előszoba s 1 kézi kamara, udvarán nyári szobával toldott csinos méhes és egyéb melléképületek. A tanitói lak és iskola 1793-ban talpra épült, patics-fallal és zsindely-tetővel, azon telken, melyet 1696-ban Pongrácz Pál ajándékozott, de melyet a Tisza szintén elhordással fenyeget. Az épület hoszsza 12, szélessége 3 öl; van benne 2 szoba, 1 konyha, 1 kis pitvar, 1 tanterem, udvarán pedig egyéb melléképületek. A lelk. és tan. épületek a templommal együtt a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan egyházi javak. A t.-becsi egyház birtokait leginkább hagyományokból nyerte. Igy p. már emlitve volt, hogy Pongrácz Menyhárt és P. Pál uraktól kapta parókhiális telkeit külső birtokkal együtt 1680. és 1696-ban; 1710. aug. 12. pedig Pálfi Gáspár hagy egy almást rétjével együtt a t.-becsi papi hivatal számára a Kacsógyakra nevű helyen; 1727. márcz. 26. Botos Annók hagy a Gorondon 1 szántóföldet az egyháznak; 1730. aug. 24. Tiszabecsi Miklós hagy egy 3 vékás szántóföldet ugyancsak a Kacsógyakrában; 1801. özvegy Bartha Jánosné

Nagy Anna egy a papi parókhiára menő egész telkét hagyományozza a tiszabecsi ekklának minden külső járulékival s azokhoz tartozó jogokkal együtt, — melyet s melyeket ő és férje 500 vonás forinton, — 51 krt számitva 1 frtra, — 1795-ben Bessenyei Györgyné Morvay Erzsébettől zálogositott s melyet a tulajdonjogot biró Bessenyey Ágnes 1828-ban újabb 16 évre ad a t.-becsi egyháznak zálogba 500 frtért. Ugyanennek örökösi 200 pengőforintért újabb 32 évre zálogba vetik 1841-ben, mely 32 év az előbbi zálogos évek elteltével vevén kezdetöket; egyszersmind az arányositás alkalmával a telek után járulandó külbirtokot is, a kisebb kir. haszonvételekkel együtt az egyháznak lekötvén. (LVIII. gyül. oklev. 652. lap.) Ezen eképen szerzett javak után az őt törvényesen illető osztalékokkal együtt tekintélyes birtoka lőn a t.-becsi egyháznak, mely a közvetlen egyházi birtokot, lelkészi s tanitói állományt együtt véve teszen belsőtelek és szántóföldekben 115 hold s 971 □ ölet; rétek- és kertekben 19 hold és 1350 □ ölet, holdját 1600 □ ölével számitva. (1874. dec. 3. ö.-ir.)

Ingóságok. 3 db. anyakönyv, 1754—1814-ig, 1814—40. és 1840-től jelenig. 3 db. körleveles jegyzőkönyv, 1814—41., 1841—60. és 1860-tól jelenig. Tanács- és számadások jegyzőkönyve 1800 óta. Egyházkerületi és megyei jegyzőkönyvek és más nyomtatványok; iskolai szerelvények és iskolai könyvtár stb. (1875. jan. 2. ö.-ir.)

VIII. Népesség. 1787-ben a tiszabecsi ref. egyház 87 családból áll. 1875: lelk. száma 1046; szülöttek sz. 41; újházas. sz. 9; halott. sz. 30. — Iskolások: 1820: iskolába jár 41 növendék; 1875: iskolakötelesek sz. 135; iskolába jár 61; részben jár 52; iskolázatlan 22.

74) Tiszakóród.

I. A községről általában. Tiszakóród fekszik a Tisza balpartján, mely észak felől Beregmegyétől választja el. Részben sárga agyagos, részben homokos, különben a Tisza és Tur vize által öntözött határa elég termékeny s a Tisza-parton szép gyümölcsösök diszlenek. A mi földes-

urait illeti: 1545-ben Kusalyi Jaks Mihály birta. 1550-ben mint a rozsályi uradalom kiegészitő része a Rozsályi Kun családra szál. R. Kun Annát Barkóczy László vevén nőül, igy a Barkóczyakra szállt, majd B. László unokájának — B. Zsigmondnak — leánya, Barkóczy Mária, Kende Mihályhoz menvén nőül, ekként legnagyobb részben a Kendék birtokába jutott. 1810-ben és azóta is legtöbbet birtak benne a Kendék s aztán gf. Rhédey Lajos, Bay, Bessenyey, Kölcsey, Jármy, Uketyevith, Csiszár, Sántha, Nyeviczkey és Tholnay családok tagjai. (Szirmay Sz.-v.-m.-e. II. k. 258. lap.) Viszontagságairól keveset tudunk. A hagyomány azt mondja, hogy az 1848-ban még részben meglevő Burgunda nevű útca helyén lett volna az anyahelység, s a templom körül csak nehány ház állott; azonban a Tisza elszakgatván Burgundát, úgy nyúlt a helység a templom-felé sőt azontúl is. Vizár, járvány és zsákmányló hadak sem kerülték el. Igy p. a hagyomány lengyel- és tatár-pusztitásról is beszél; különben a szatmári német várőrség martalócai is 150 frtnyi kárt tettek benne, mint ez az 1662-iki megyei vizsgálatból kitetszik. (Szatmárvárm. levéltár act. pol. fascic. 12. nro. 145. 1662.) A pestis is — hihetőleg 1742-ben — annyira pusztitott benne, hogy a halott hordásra 12 embert fogadtak fel, ezek közűl is csak egy maradt meg. (LVII. gyül. oklevelei 668. lap.) Tiszakóród úrbéres község volt; azonban birtokviszonyai — nem számitva az urbáriumot, — az első határarányositáskor 1834-ben szabályoztattak. Lakosai között 1810-ben 112 telkes gazdát emlit Szirmay, kik közűl 36 nemes volt, s ezek közt a Kálnássy-család, melyből egy a II. Rákóczi Ferenc seregében ezredes vala.

II. Az egyházról általában. A hitjavitást előzőleg Tiszakóród róm. kath. anyaegyház volt; de mint hihető az alig pár óránvira eső Beregszászban, az oda vásárra járó lakosok a reformációval megismerkedvén: protestánssá lett s később a határozott kálvini irányhoz csatlakozott. Sorsáról különben a XVI-ik században s a XVII-ikben is nagyon keveset tudunk. Annyi tény, hogy már 1595-ben egyike volt a beregi ref. egyházmegye anyagyülekezeteinek, s a nevezett egyházmegyétől csakis az 1821-iki koordinációkor vált el, s azóta a szatmári ref. egyház-

megyéhez tartozik. A beregi ref. egyházmegye jegyzőkönyvei egyébiránt a XVII. századtól s a XVIII-ik elejéről leginkább csak egyes válóperek és házassági ügyeket emlitenek belőle, jelesül 1607—1743-ig. A XVIII-ik század óta leszámitva egypárszor kiújult székpert s egyéb apró rendetlenséget, Tiszakóród a békésebb s rendesebb egyházak közé tartozott, s az évenkénti vizitációk sokszor nyilatkoznak róla dicsérőleg. E században az egyházi épitkezések körül szép jelét adá szorgalmának. Lelkész Tiszakóródon kezdet óta volt, bár ezek névsorát a multból csak hézagosan ismerjük. A tanitói hivatal a lelkészitől már 1611-ben el volt különitve; de később hihetőleg a népesség apadásával ismét egyesült, mig nem azt 1777-ben ismét külön választani törekszenek. A kebli igazgatás vezetői a lelkész s a község polgári elöljárói voltak; egyedül csak az egyházfi levén egyházi elöljáró. Az első gondnok választásának s az egyháztanács felállitásának idejét nem tudjuk. Az egyháztanács különben hol több, hol kevesebb számból állott s maga egészité ki magát; 1860 óta azonban képviseleti alapon van szervezve. A belhivatalnokok hivását s elbocsátását a nép gyakorlá 1806-ig az úgynevezett „marasztáskor“, azután az egyháztanács; legújabban a lelkészválasztás a nép joga, s a belhivatalnokok élethoszszig választatnak.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. A hajdani t.-kóródi papokról mit sem tudunk. 1) 1597-ben a beregi traktus jegyzőkönyvében (I. köt. 117. lap) van ugyan szó a t.-kóródi papról, de neve emlitve nincs. 2) 1752-ben Szabó Dávidot t.-kóródi papul felszentelik. 1754-ben hallgatói dicsérőleg nyilatkoznak felőle az egyházlátogatóság előtt; ugyanekkor egy becstelen nő vádja alól felmentetik. Ekkor a parókhiális épületek elhanyagolvák s az egyházi javak részben elidegenitvék. Az 1755. febr. vizitáción Sz. D.-t hallgatói dicsérik, de nem marasztják: mindazáltal ugyanez év októberében a gáti e.-m. gyűlésen mint kóródi pap ad asztalt. 3) 1760—64. Vámosi István, kinek idejében (1760) a templomot renoválják. 4) 1764—66. Örsi Péter. 5) 1766. Szabó István. 6) 1767—76. ismét Örsi Péter. 7) 1776—1779. ismét Vámosi István. Az 1773-iki beregi e.-m.

gyűlésen Kóródról Varga János és Tóth Mihály megrovatnak. Az 1776. jan. 10. gyűlésen Fáy Dániel vádolja Vámosit, kit is a megejtett vizsgálat után hivatalától megfosztanak; ennek dacára az ez évi vizitáció azt jelenti, hogy V. I. hallgatóival jó egyetértésben van, s az egyház dolgai kivánatosan folynak; de már az 1779-iki e.-m. gyűlés hivatalától egy évre felfüggeszti. 8) 1780—87. Kátai István, e.-m. ülnök és gazda, kit egyházával együtt megdicsér a vizitáció. 1784-ben egy Tóth Mihály nevű ember sok bajt okoz az egyházban. Az 1787-iki vizitáción az egyik rész marasztaná Kátait, a másik nem. Jő tehát helyette 9) 1787/8. Szatmári Sámuel. 10) 1788—92. Ináncsi Pap Mihály. Az 1790. októb. gyűlésen Vámosi József feleségével való viszálya az egyik tárgy. 1792-ben a Vizi- és Gergely-család közt templomszék-per foly. Ugyanezen évi vizitáción I. P. Mihályt szerfelett dicsérik, mindamellett ez évi helyosztáskor 11) Végh Béniámot rendeli az egyházmegye Tiszakóródra, ki ott 1792—1802-ig lakik. Alatta nagy békesség van az egyházban, csak 1798-ban zavarja ezt a tanitó, ki papjával egyenetlenkedik. Ugyanezen évben az elöljárók a közösből földet akartak felfogni az egyház részére, de ez ellen Kende Pál alispán Csekéből tiltakozott mondván: „földesúr hire és engedelme nélkül paraszt helység vagy ekkla földet magának nem csinálhat; a mit fölfogtak azt is viszsza veszi.“ 1801-ben ns. Mező Gáspár gondnokot és ifj. Kálnási István egyházfit dicséri a vizitáció. Az egyház jövedelmei: alma-adakozás, melyből bejött 40 frt. és publikáció, mely jó számadás alatt vagyon. Kötvényen van 250 vált.-frt. 12) 1802—1806. Lukahalmosi Nagy György, kit 1803-ban nagyon dicsérnek, pedig a tanitóval való viszálya miatt terhes vádakat adnak be ellene: mindazáltal kiegyenlittetvén az ügy, gyűlés elé nem került. 1804-ben is még kedvellik, s 1805-ben is ott marad; pedig már ekkor a kóródi egyház 13) Csengeri Pált kérte, kit 1806-ban meg is nyervén, kedvességben tartották magok között egész 1811-ig, a midőn már változtatását kérik; de magának sem volt kedve ott maradni. Alatta épült a kőtorony. 14) 1812—20. Szabó Nagy Mihály. Mindvégig kedvességben van. Az egyház békéjét az 1817. és 1819-iki templomszékper za-

varja. 1815-ben Tinka Mária orosz anyától származó cigányleányt a kóródi elöljárók nem bocsátják az úrasztalához: ugyanazért kéri az egyházmegyét, hogy a reformátusok közé vegye fel. 1818-ban Gavallér Mihály elszántja az egyház földjeit. 15) 1820—32. Nagy János. Az egyházlátogatók dicsérettel nyilatkoznak felőle. Igy p. 1821/2-ben „N. J. lelkész presbiteriumával együtt szigorúan fenntartja az egyházi fenyitéket. Ns. Vizi Márton és Király György jobbágy vallástalan emberek megintése a presbitériumnak oly feltét alatt hagyatott meg, hogy ha helyosztó-gyülésig meg nem javulnak: jelentessenek fel mint polgári fenyiték alá valók. 1829. N. J. lelk. nagy kedvességben s a templom és parókhia virágzó állapotban van. 16) 1832—45. Beregszászi Pál, ki több nemű egyházmegyei hivatalt is viselt; alatta az egyház békés volt. 17) 1845/6. Szabó Sámuel, csak helyettes lelkész. 18) 1846—50. Ács András, kinek elmozditását az egyház még alapnélküli vádakkal is igyekezett eszközölni. 19) 1850 óta Beczkes József. (Lásd az e.-m. tanácsbirák közt.) Az ő idejében Abonyi Imre, a Tiszának Kóród melletti átmetszését 1856-ban 400 pengőforintért magára vállalván, ezen 400 pengőfrtot részben B. J. lelk. eszközlése folytán a tiszakóródi ref. egyháznak ajándékozta oly célból, hogy annak egyik fele egy új paplak épitésére, másik fele iskolai felszerelések- és szükségletekre fordittassék. 1869-ben az új paplak elkészülvén, ez alapitványból az épitkezés jelentékenyen segélyeztetett; iskolai szükségletekre pedig 1874. évig belőle 138 frt. 11 kr. fordittatott. Az ezen alapitvány ügyeinek megvizsgálása végett ez évben kibocsátott küldöttség 229 frt. 64 krt tőkésitett Abonyi-féle iskolai alapitvány cimen, melynek 16%-os kamatja ezután egyedül iskolai célokra fog fordittatni. Ezóta ez alapitványnak a kormány által még ki nem fizetett utolsó részlete — 100 frt. — Török Pál ref. püspök közbenjárására a pénzügyminiszter által utalványozva lőn. Abonyi Imre úr különben azóta is éreztette a tiszakóródi egyházzal jóindulatát, menynyiben az új paplak belsejének feldiszitésére 100 frtot o. é. ajándékozott.

IV. Tanitók és iskolaügy. A XVI-ik századi tiszakóródi tanitókról mit sem tudunk. A XVII-ik században 1) 1611-ben van szó a t.-kóródi rektorról, amenynyiben

a márc. 18. beregegyházmegyei gyűlésen valamiért vádolják. Később valamikor az isk. tanitás kötelezettsége ismét viszszaszállt a lelkészre, — miként hihetőleg az előtt is volt. 1777. februárban azért folyamodnak a t.-kóródiak a beregi ref. egyházmegyéhez, hogy mind papot, mind mestert akarván tartani, engedje meg, hogy a pap fizetéséből szakitsanak el a mester számára 1—1 vékát. Teljesült-e óhajtásuk s lett-e tanitójuk: nem tudjuk. A t.-kóródi hagyományok (LII. gyül. tört. leir. 336. lap) a tanitók névsorát év nélkül közölvén, Kun Lászlót nevezik meg legelől, s igy hihető, hogy 1778 körül ő volt a tanitó. 1786. Szilágyi Sámuel. 1789. Varga Gergely, ki ellen ez év júl. 29. e.-m. gyűlés vizsgálatot rendel. A kóródi hagyományok szerint Komáromi Boldizsár, Gyimóthi István, Kovásznai Sámuel, Nagy Mihály tanitók váltják fel egymást; a beregi vizitációnális jegyzetek szerint pedig 1796-ban Komáromi József a tanitó. 1797-ben elég gyermek van ugyan az iskolában, de a tudományban igen gyengén vannak. 1798-ban Nagy József és nem Mihály a tanitó; de a pappal egyenetlenkedvén: elmozdittatik. 1799—1802. Magócsi Gáspár, ki 1800-ban azon panaszol, hogy széna termését erővel elvette az egyház. 1802—05. Bántó János, kit dicsértek; bár 1803-ban papjával viszálkodott. 1805—09. Cséke Sámuel, kinek 1808-ban igen jó iskolája volt; de 1809-ben meghalt. 1809—11. Kereszturi Mózes, kiről 1810-ben rosz relációt tesz a vizitáció s 1811-ben a vizitáció vádjára el is mozdittatott. 1811. Béla János. 1812—16. ismét Magócsi Gáspár, kit 1814-ben már nem kedvellenek. 1816. Tóth András dicséretes tanitó. 1817. Orbán Zsigmond. 1818. Vatay Mihály. 1819. ismét Tóth András. 1820. ismét Vatay Mihály. 1821—25. Horváth Miklós, jó ember, jó kántor és jó tanitó. 1825—30. Tamás András, ki alatt az iskola virágzó állapotban volt. Különben papnak készült. Ezután hivataloskodtak: Ferenczi István, Lovas Károly, Szabó József, Rápolti Mihály, Juhász József. 1857. Rápolti Mihály. 1858. Jakab Lajos. 1861. Bernáth Antal, ki 1867-ben itt meghalt. 1868—1872. Székely József. 1872—74. Molnár József. 1874—1875. Bornemiszsza Imre. 1876 óta Lengyel Lőrinc.

V. Lelkészi s tanitói fizetés. a) Lelkészi

fizetés: Hajdan a lelkésznek 80 köböl búza fizetése volt s ezenkivül 10 vékás szántóföldet s 20 boglyás kaszálót használt. 1874: 55 köböl búza; 12 öl kemény tűzifa; 7 hold szántóföld; 4 h. 500 □ öl kaszálló (a holdak 1600 □ öllel számitva); 15 frt. garaspénz; 15 frt. stoláré. (1874. dec. 6. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés. Hajdan a tanitónak 26 köböl búza fizetése volt évenkint s ezenkivül használt 2 vékás földet. 1874: 18 és ½ köböl búza; 6 öl kemény tűzifa; 5 hold és 250 □ öl kaszálló (a holdak 1600 □ ölével számitva); 105 o. é. frt. pénzajánlat, mintegy 98 gyermektől 49 frt. tandij és 49 csirke, 17 frt. 50 kr. stoláré. (1874. dec. 6. ö.-ir.)

VI. Templom, torony s harangok. Urasztali készletek. A t.-kóródi ref. templom, alakját tekintve, a XV-ik században épülhetett. Egyetlen hajójának hoszsza 6 öl, falközi szélessége 3 és ½ öl; menynyezete deszkából van. A szentély hoszsza 4, szélessége 3 öl 1 láb. Bizonyos kiszögellések a szentély falának felső részén azt gyanittatják, hogy egykor boltozva volt. Ablakok csak a templom déli oldalán vannak csúcsivekkel s kőfaragványokkal, de a melyek kontár kezek igazitása folytán eredetiségöket vesztették. A templom kapui is csúcsivesek. A hagyomány szerint lengyelek, tatárok s más martalóc hadak feldulván e templomot, pusztán állt az, úgy hogy a körötte levő egykori temető fejfái közt játszadozó pajzán gyermekek romladozott falain ki- s bemásztak. 1760-ban Vámosi István lelkész faluról-falura járva kéregetett kijavithatása végett, s az igy szerzett összegből renováltatott, a midőn az északi oldalon még fennállott sekrestye elbontatván, alapfalai is kihányattak. A templom belsejében egy faszószék állt, melyre Ezsaiás LVIII. r. 1. verse volt felirva; a karzat szintén fából volt és van; de a régi szószék helyett téglából készitettek újat. E templom eredetileg torony nélkül állt, s a nyugoti végéhez úgy ragasztatott, az ajtó fölötti irat szerint a négyszögű kő-torony 1808-ban, melyet egy lapos hólyagból kiemelkedő nyárs alakú bádogos sisak borit. Ugyanezen időben folytatták a templom renoválását is; mert a menynyezet keleti végén levő vers szerint ns. Mező Sámuel főgondnok, Kálnási István és

Debreczeni József egyházfiak s Csengeri Pál lelkész idejében, 1811-ben készitették új menynyezetét. Készitője Erős Mihály asztalos-mester volt. E toronyban 2 harang függ; az egyik 6 mázsás és 57 fontos „Öntette a t.-kóródi ref. ekkla a maga költségén 1788“; a másikat felirata szerint szintén az, 1827-ben.

Urasztali eszközök: 1 abrosz ezen felirattal: „Ezt az asztal-abroszt Isten dicsőségéhez való buzgóságból vette Vizi Éva, Zoltán István kedves életpárja 1775. sz. György hava 19-ikén“; 1 más abrosz „a t.-kóródi ref. egyháznak ajándékozta Balogh Sára 1868“; 1 más fehér abrosz; 1 fekete s 1 zöld-vörös kockájú, 1 ritka vörös kendő; 1 zsemlyeszin selyemkendő „Homoród-szentpáli Gavallér Pál ajándoka. A. o. 1805.“ 1 cin-tányér „1786 Asztéi Anna“ felirattal; 1 másik cin-tányér „S. B.“ betűivel; 1 régi kis ezüst kehely; 1 újabb ezüst kehely ezen felirattal: „Pap József és hitvese ns. Sántha Mária a t.-kóródi ref. ekklézsiának 1834.“; 1 cin-kanna ezen felirattal: „Ao. 1782. Bonna Andrásné és fia 25. aug.“; 1 keresztelő kanna.

VII. Lelkészi és tanitói épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A papi parókhiát a hagyomány szerint Czégényi nevű földesúr (talán Kende?) ajándékozta hajdan. Ezen funduson állt a régi papilak, mely helyett 1818-ban épitettek egy másikat fából és talpra. Volt benne 3 kis szoba s 1 oldalkamra. Ez meglehetősen elavulván: az útcza szélére a templommal párhuzamban épült, az esperes által készitett terv szerint az új paplak, terméskő alapra vályogból, zsindely-fedéllel s alatta pincével. Van benne 5 szoba, konyha s kézi kamara. A papi parókhia a szükséges melléképületekkel is el van látva. Ugyanezen papi parókhián volt az útca szélen a tanitói lak és iskola is; de az arányositás alkalmával a papi parókhia északi szomszédságában Kende Zsigmond adott egy jobbágytelket, de az épületeket az egyház fizette ki róla. Ide épittetett a tanitói lak és iskola, kőalapra, vályogból, zsindely-tetővel. Van benne 2 lakszoba, 1 tanterem, 1 konyha. Udvara ennek is el van látva a szükséges melléképületekkel. Az összes egyházi és isk. épületek, valamint a templom is a tűz ellen biztositva vannak.

Ingatlan külbirtok. A tiszakóródi egyháznak hajdan 10 köblös szántóföldje s 100 boglyás kaszálója volt, melyet maga irtott ki; de mindezeket az 1834-iki arányositáskor elvesztette. Nyert ezek helyett: az egyház közvetlen birtokul 20 köblös földet, a papi hivatal 20 s a tanitói hivatal 10 köblös földet. (57. gyül. tört. leir. 668. lap.) Jelenleg következő ingatlan külbirtokai vannak: közvetlen egyházi birtok: 8 hold, 600 □ öl szántóföld, 3 hold 600 □ öl kaszálló; lelkészi állomány: 7 hold szántóföld, 4 hold 500 □ öl kaszálló; tanitói állomány: 5 hold s 250 □ öl szántóföld és 1430 □ kaszálló. (A holdak 1600 □ öllel számitva.) (1874. dec. 6. ö.-ir.) Ingóságok. 2 darab anyakönyv, 1764. és 1839-en kezdve; 2 db. körleveles jegyzőkönyv; 1 db. egyháztanácsi jegyzőkönyv; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek és egyéb nyomtatványok és „A Helv. Hitv. Tartó Tiszakóródi Ekkla Paroch. Pecsétje 1833“, melyen a zászlós bárány a cimer, felette a sz.-lelket jelképző galambbal. (1864 dec. 6. ö.-ir.)

VIII. Népesség. 1787-ben a tiszakóródi ref. egyház 75 családból állt. 1877: lelkek sz. 861; szülöttek sz. 32; újházasok sz. 7; halottak sz. 25. Iskolások: 1877: iskolakötelesek sz. 94; isk. jár 57; részben jár 37; iskolázatlan 37.

75) Tunyog.

I. A községről és az egyházról általában. Tunyog fekszik a Szamos balpartján, földe termékeny. 1335-ben Tunyoghy Mihály birván felét, Károly király előtt átadta Chaholyi János mesternek Visegrádon. 1378-ban fele Daróczy Szűk Márknak, Andrásnak és Imrének királyi adománynyal adatott; 1419. és 1421. a Csaholyiak az Orosz nemzettséggel perelnek Tunyog miatt. 1547-ben Chaholyi Imre leányai birták. 1592. Nagykállai Leökös Lőrinc; 1630. Kozák Rácz János; 1717-ben Korda Mihály benne részt nyertek. 1725-ben Géressy János és neje Tunyoghy Erzsébet egész helységet; 1758. Szűcs Mihály, János, Márton, Miklós és Ferenc egy nemes udvarhelyet és 16 telket benne nádori adománynyal felkértek. 1810-ben birták: a gróf Károlyi ház, Korda, Illosvay, Szűcs és több nemesek. (Szirmay Szatmárv.-m.-e. II. k.

119. lap.) A háborús idők veszélyei-, pestis- és inséggel szintén ismerős volt mint szomszédai. 1662-ben a szatmári német várőrség az úgynevezett „sárga német“ a többi közt a templom keritését és a paplakot is felégette. Talán ekkor vagy ezután 30 évvel égett el a templom tetőzete is; mert Korda Mihály a debreceni főiskola Sarkadi Nagy Mihály-féle gyüjteményében levő eredeti feljegyzésében ez áll: „Anno 1728 csináltattuk meg a templom felső részét, az ki is tűz által elégett s 40 esztendőkig pusztaságban állott.“

Tunyog egykor róm. kathól. egyház volt. A reformációnak hihetőleg a lutheri irányát fogadta el legelőbb s alkalmasint — mint Chaholyi birtok — a Chaholyi örökösök befolyása nyomán. Midőn pedig gyülekezetek egyházmegyékké szervezkedtek, Tunyog a szatmári reform. egyházmegyéhez csatlakozott s oda tartozik még ma is. Ez egyházmegye Tarczali- és Solymosi-féle közjegyzőkönyvei 1670-től 1720 körüli időkig csak válópereit említik, s igy rég multjáról keveset tudunk.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatt történt némely események. 1) 1569-ben papja volt Papp Péter, másként Petrus Pastoris, csengeri születésű egyén, ki a nagyváradi zsinaton is jelen volt, mely a sociniánusok ellen tartatott. Ez volt hihetőleg Tunyog Kálvin-féle reformátora is. 2) 1687—89. Berzétei János. 3) 1689. Zádori Sámuel. 4) 1690. Szalontai Sámuel. 5) 1709. Gödöllei János. 6) 1725. Rápolti Mihály, kit dicsértek hallgatói. 1731. ezeket irja róluk a vizitáció: „Si aedilem non constituerint pastore non carebunt; festa non celebrant verum externos labores exercent.“ 7) 1731—36. Hagymási Pál. 8) 1736—42. Almási Ferenc. 9) 1742. Szatmári János, a midőn Tunyogon pestis uralkodott. 10) 1743. Solymosi József. 11) 1744. Mogyorósi András, kit bár marasztottak, de fa nem léte miatt Nagyszekeresre igérkezett. 12) 1745—47. Bodoki Sámuel, ki rosz éneklő volt; gyermekeket nem akart tanitani, s e miatt a nép nem marasztotta. 13) 1747—49. Gyulai Sámuel. 1749—51. Nincs szó Tunyogról. 14) 1751. Garbóczi András, időközi lelk., kit dicsérnek. 15) 1752—53. Vida István. 16) 1754—60. Kovács István, ki mellett már

rektor is volt. 17) 1760—65. Ismét Vida István. 18) 1765—69. Szikszai István, ki alatt a nemesek is elvállalták a faadás kötelezettségét. 19) 1769—73. Bibarczfalvi János. 20) 1776. Musai István, e.-m. ülnök, kit dicsérnek. 21) 1777—86. Györfi József, e.-m. ü. 22) 1787—90. Balogh György. 23) 1790—94. Geczeő János. 24) 1794—1797. Szabó János. 25) 1797—1801. Sárközy Gáspár, ki fizetés miatt panaszol. 26) 1801-ben Geczeő János, ki a szántás elfogása miatt panaszol. 27) 1802. Ecsedi János. 28) 1805—8. Varga István. 29) 1808—13. Kelemen József, egy emberszerető jeles lelkész. 30) 1814—21. Győri Péter, kinek fizetését a közbirtokosokon szolgabiró közbejöttével parancsolja behajtani az 1814-iki vizitáció; különben szerették. 31) 1821. Kása József. 32) 1824—32. Réz István. 33) 1832—40 szept. 4-ig, a midőn meghalt Geczeő István. Évit fia 34) Geczeő Gedeon mint káplán töltötte ki. 35) 1841. Kiss Péter, ki Semjénben halt meg. 36) 1842—51. Geczeő Gedeon. 37) 1851 óta Bakos Mihály. Szül. Sz.-Németiben 1825., tanult Szatmárt és Debreczenben, aztán lett németi káplán, honnan Tunyogra jött.

III. Tanitók és iskolaügy. Tanitó nem volt Tunyogon egész 1759-ig, mely időig a pap énekelt és tanitott. 1) 1759-ben jött valaki „praeceptor“ cimmel, de a kinek neve nem emlittetik sehol. Igy hihetőleg iskola nemléte miatt maga a tanitóság is szünetelt 1770-ig. 2) 1770-ben jött Bodoki János. 3) 1775—81. Galambfalvi Ferenc, kit dicsérnek. 4) 1781. — talán 1784. Csákány Mihály. 5) 1784—86. Tomori Ferenc. 6) 1786. Debreczeni József. 7) 1787—89. Pataki Mihály. 8) 1789. Csengeri Gábor. 9) 1790—94. Kiss Mihály. 10) 1795. Pelsőczi Mihály. 11) 1796. Tomori Ferenc, dicséretes tanitó, ki olvasást, vallást és latin nyelvet tanitott. 12) 1804—6. Hamar Ferenc. 13) 1806. Varga János, kit dicsértek. 14) 1807—10. Dobos András, egy korhely tanitó. 15) 1811—19. Harcsár Dániel, kit 1811-ben dicsértek. 1812. az iskola lakhatlan; 1814-ben nincs iskola, mert az épület használhatlan, de igérik, hogy kijavitják. A rektort erkölcstelenséggel vádolják, a vizitáció beidézi a gyűlésre, addig is meghagyja a presbitériumnak, hogy a pappal együtt minden két hétben vizitálják meg az

iskolát; később megjavul s dicsérik. 16) 1819—21. Sinka Gábor, szorgalmas tanitó. 17) 1821—27. Szerdahelyi Ferenc, ki szorgalmas tanitó volt, de szubordinációt nem ismert. 18) 1827. Kézi Miklós, igyekező tanitó. 19) 1828—30. Szabó András, dicséretes tanitó, ki mint simai pap halt meg 1877. 20) 1830—32. Nagy Gábor. 21) 1832. Kalmár Antal. 22) 1832. Jakab János és 23) Kassai György 1842-ig. 24) 1842. áprilától 1870. júl. 2-ig a midőn meghalt Cséke László. 25) 1870—75. Faragó János. 26) 1875 óta Kerti Albert.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda ember ad 1 boglya szénát és 3 kereszt búzát. Ha búzája nem terem, ad 3 véka búzát. 2) Minden paraszt ember a ki gazda ad 10 polturát. 3) Minden gazda, ha járó marhája vagyon, ad 1 szekér fát; ha marhája nincsen, kettő ad 1 szekér fát. 4) A nemes ember ad másfél forintot és 3 kereszt búzát. 5) A zsellér ad 16 polturát. 6) A szolga felesége ad 10 polturát és másfél véka búzát. 7) Az özvegy aszszony 3 sing vásznat. 8) Mindkét járáson vagyon 4—4 szántóföld. 9) Keresztelés 24 dénár vagy 1 tyúk s 1 kenyér; esketés 1 frt.; halott predikálás 1 frt. Későbbi kéz: A mely zsellér eltölt 3 esztendőt, azontúl lakosnak itéltetik, úgy is fizessen, mint a lakos tehetsége szerint. 1768. 7-ma Jan. A S. vizitation accedált az ekkla arra, hogy már nemes urâimék is ex debito fizessenek fát, mint a parasztok. 1777. 6-ta Jan. Tunyogi ekklézsiabeliek designáltak kendernek való szántóföldet. (B. Matr. Us. 94. és 93. lap.) 1801: 56 v.-frt.; kévés búza 70 kereszt; szemes élet 10 köböl; széna 20 rövid szekérrel; fa 30 szekérrel; nád 346 kéve; 2 fordulón 6 köblös szántóföld 9 darabban; 2 boglyás kaszálló; stoláre 10 v.-frt. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 102 kereszt búza, mely 30 köblöt ad; 17 köböl szemes búza; 5 szekér széna; 10 hold szántóföld; 12 h. kaszáló; 6 h. legelő, miknek adóját az egyház fizeti; 9 öl kemény tűzifa; m.-e. 50 frt. stoláre.

b) Tanitói fizetés: 1801: 28 v.-frt.; 35 kereszt búza; 5 köböl szemes élet; 15 szekér fa; 2 fordulón 5 köblös szántóföld 7 darabban; 173 kéve nád; 21 frt. tandij. (Belhiv. fiz. ö.-i. 1801.) 1875: Keresztes életből mintegy 6 köböl

1 véka tisztabúza s 9 köböl kétszeres; vékás életből m.-e. 8—9 köböl; 5 öl kemény tűzifa; 5 hold szántóföld; 6 hold kaszálló; 3 h. legelő, miknek adóját az egyház fizeti; készpénz m.-e. 21 frt. 50 kr.; vásárvám m.-e. 7 frt.; stoláre m.-e. 10 frt. (1874. dec. 17. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. A Szamos balpartján, a folyó közelében álló tunyogi reform. templom, építési módoráról itélve, a XV. század 2-ik feléből való. Az egyház egyik anyakönyvében ide vonatkozólag ugyan ez áll: „Annotationes curiosae: A tunyogdi templom kezdett épittetni és e ruderibus renovaltatni 1753 ÷ belső része menynyezetével együtt, külső része pedig 1755-ben; sendelyeztetett 1757-ben; fundáltatott pedig legelsőbben a mint hozzávethetni a „cseh irásból" talán csehektől 1011., mit esmértetett az irás: „..... 1011." Ezen állitólagos csehirást én kerestem több helyen; de bár a meszelést is levakartuk, reá nem akadhattam. Különben ezen az épitésre vonatkozó 1011 évszám hogy csakugyan csak kuriózumnak járja meg: a fentebbi oknál fogva magától érthető. Egyébiránt a jelzett helyen még a következő jegyzetek találhatók: „Anno 1728 csináltatták meg a tunyogi templomnak felső részét, a ki is tűz által elégett volt és 40 esztendeig pusztaságban állott." *) — „Anno 1742 Isten segedelme által újabban náddal az Istenházát megköttettük." — Egyébiránt a templom egyhajós s ennek hoszsza 5 öl 2 láb; szélessége 3 öl 1 és ½ láb; magassága 3 öl 3 láb. A szentély hoszsza 3 öl 3

*) Korda Mihály jegyzéséből „azoknak nevei, kik magok istenes jó szándokból szabad akaratjok szerint kiki mit conferalt és praestalt: „Én Korda M. 10 magyar frt. 20 den., Szűcs István 10 frt. 20 d., Szűcs Márton 10 m.-frt. 20 d., Szűcs János 10 m.-frt. 20 d., Szűcs György 5 m.-frt. 10 d., Szűcs János és Mihály 10 frt. 20 d., Vadák István 5 frt. 10 d., Jukasztó Istvánné 4 mar. 1 frt. 36 d., Szabó Andrásné 1 német frt. 1 frt. 20, Mezeiné 4 mar. 1 frt. 36 d., Balog Gáspárné 1 frt. 2 d. Summa facit 66 m.-frt. 14 d. Erogatio: Az ácsoknak 61 frt. 20 d. Ezer léczszeg 3 frt. 6 d. — Két sing vas 48 d. — Czigányoknak 26 d. — Egy imádságos könyvet vettem ekklézsia számára 1 frt 20 d. Summa: 66 frt. 14 d. K. M." — „Memoriale Anno 1738. Szabó Istvánné hagyott (?) Sofi István hagyott az feleségét az templomban temettette (?) — Gombos István hagyott egy fél telket 23 magyar frtokban, mivel az ekkla pénzét annyit költött el. — Néhai tek. nztes Ilosvay György uram vött volt kezéhez 30 m.-frtokat, kivel is az ő kglme successori tartoznak, kirül való recognitiót betettem az ekkla ládájába. — Ismét Tetétleni Györgyné Csefán Anna a. hagyott életében az tunyogi templomra 20 m.-frtot, kinek az recognitióját betettem az ekkla ládájába, kivel is Gacsi Jánosné Tunyogi Erzsébet a. vagy legatariussa tartozik stb."

láb; magassága 3 öl 2 láb 4″; szélessége 2 öl 1 láb 8″. A hajót s szentélyt csúcsos diadaliv választja; de mindkettőnek menynyezete deszka. A levakart s lepattogott mész alatt veres cirádák ugyan láthatók; de falképeknek semmi nyoma. Ablakok — még pedig csúcsivesek — a templom déli oldalán vannak; a hajón 2, a szentélyen 3. Ez utóbbinak keleti végén egy kerek ablak volt; de a közelebbi években hosz-négyszöggé alakittatott. A szentély zárása a nyolcszög 3 oldala. A bejárás a hajó nyugoti végén levő csúcsives ajtón történik. Látszik még a hajó déli oldalán is 1 csúcsives befalazott ajtó, valamint 1 másik is a szentély északi oldalán. A hajó és szentély külső szögletein a szokásos támaszok még többé-kevésbé épek. A torony hihetőleg a mult század végén épült. Nyolcszög alakban a templom nyugoti végén emelkedik, téglából készült sisakja szögletein 4 apró tornyocskával.

Urasztali eszközök. 1 nagy sáhos abrosz „T. N. G. I. E. R. S. E. B. E. T. A.SZON (Tunyogi Erzsébet) felirattal; 1 avult gyolcs-abrosz ezen himvarrással: „Nemzetes Tunyogi Mihály uram felesége K. B. adom ez abroszt az Tunyogi templombeli asztalra Istenhez való buzgó szerelemből. Anno 1643. 23 D. J. S.“; 1 más elavult abrosz; 1 avult sárga selyem aranyvirágos kendő; 1 aranyvirágos kis zöld selyem-kendő; 1 fehér gyolcs-kendő, 4 szögletén aranyvirággal; 2 fehér gyolcs-kendő 8 aranyvirággal; 1 fehér gyolcs-kendő aranyfonallal szegve; 1 avult gyolcskendő arany- és ezüstvirággal; egy rojtos nagy tüll-kendő; 1 fehér csipkés kerek asztalteritő „A Tunyogi egyház számára 1855 dec. 25“ — ajándékozta Szűcs Albertné sz. Kiss Karolin; 1 fehér tüll-kendő piros bojtokkal, „Sz. J.“ jegygyel, aj. Szűcs Juliánna; 1 fehér sáhos asztalkendő; 1 vörös asztalszőnyeg, ajánd. Szűcs Károlyné, Csabay Johanna 1856. 2 cin-tányér, egyik 8 szögű ilyen felirattal: „S. GIVORGIUS. ISTEND. S. P. D. 1731“, a másik ilyennel: „N. Vas Mihály vette 1787. Isten dicsőss.“; 4 cin-kanna; egyik fedelén „T. H.“ betű s 1661 évszám; a másikon „V.“ betű, a többi minden jel nélkül; 1 aranyos ezüst pohár; 1 keresztelő pohár és tál cinből. (1874. dec. 17. ö.-ir.)

VI. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan

és ingó javak. A paplak 4 szobával, elég kényelmes épület; kisebb és nagyobb kamarája, ez utóbbi alatt pince s egyéb melléképületei szintén vannak. A paplak azon telken fekszik, melyet Gombos J. 23 frtban hagyott; a régit hihetőleg elhordta a Szamos. A tanitói lak és iskola, tégla alapon vályogból készült miként a paplak is; fedele fa-zsindely. Van benne 2 szoba s 1 tanterem. Melléképületei szinte vannak. Egyéb egyházi épületek még az ócska iskola s egy korcsma. Mindezen épületek valamint a templom is a tűz ellen biztositvák.

Ingatlan külbirtokok: 10 hold szántóföld, 12 h. kaszálló-, 6 h. legelőből álló lelkészi, — 5 h. szántóf., 6 h. kasz., 3 h. legelőből álló tanitói állomány s 18 hold rétből álló közvetlen egyházi birtok. Ingóságok: 6 kötet anyakönyv, kezdve 1777., 2 kötet körleveles jegyzőkönyv; 2 tanácsjegyzőkönyv; 2 alamizsnás diárium; több rendbeli egyházkerületi s illetőleg e.-megyei jegyzőkönyvek és más nyomtatványok, S az 1833-ból való parókh. pecsét s az iskolai szerelvények. (1874. dec. 17. ö.-ir.)

VII. Népesség: 1801: Lelkek sz. 425. — 1877: Lelk. sz. 742; szül. sz. 51; újházas. sz. 8; halott. sz. 46. Iskolások 1801: isk. járók sz. 41. 1877: isk. kötelesek sz. 108; isk. járók sz. 65; részben iskolázottak sz. 14; iskolázatlanok száma 29.

76) Tyukod.

I. A községről és az egyházról általában. Tyukod fekszik a Krasznaközön; jó termő, de részben lápos határral. Régen két helység volt, egyik a mostani Tyukod, a másik Egyedkuttya, mely később Eke-Tyukodnak neveztetett. Eketyukod régen a Kölcsey nemzettségé volt. 1380-ban Tyukody László, Jakab és rokonai birták, — 1395-ban Domahidy Miklós birtokában volt. 1406-ban Előry Ambrúsnak benne részjószág, 1424-ben Kazai Kakas Miklósnak és Kaszonyi Pogány Domokosnak három telek, — 1448-ban Domahidy Györgynek, 1449-ben Jármy Lászlónak, Ramocsaházy Tamásnak, Zsadányi Tamásnak és Santhus Miklósnak részjószág adatott benne. 1514-ben a tyukodi nemesek a pártos keresztes parasztokhoz állot-

tak, ezért jószáguk Báthori András főispánnak adatott. 1544. Peökry Pál nyer benne részt. 1550. a csengeri útra menő Mihály Jakab rétje, a Halászó-tó melletti mező s Varadics-tó a tyukodi határhoz tartozókul odaitéltetnek. 1665. Horváth Istvánné, Kende Jánosné, Sándorházi Ferencné egyes részeibe, 1750. Nagy Sándor és Nagy György az egész helységbe beiktattatnak. — 1810-ben a Rápolti Nagy, Uray, Szalay, Gyene és más nemes családok birják. (Szirmay Szatmárvárm. e. II. k. 126—128. lap.) Nem tévedünk ha azt állitjuk, hogy a szatmári és ecsedi erősségek között feküdvén, a hadviselések által okozott sanyarúságokban Tyukodnak is része volt. Ezen háborús idők pusztitották el a Tyukodnak csaknem közvetlen szomszédságában létezett s egykor népes Bürgezd helységet is, melyben 1546-ban Pekri Pál még két nemes udvarhelyet kapott. A nép innen Tyukodra huzódott; melynek északi részén egy sor ház még 1810-ben is Bürgezdnek hivàtott. — 1834-ben földrengés is érte Tyukodot. Most a gyakori árvizek miatt, — melyek a lápról jönek, — az egész helység nagy töltésekkel van körülvéve.

Egykor róm. kath. egyház volt, s 1332-ben a szatmári főesperességhez tartozott. Kozma nevü papjáért ugyanekkor 2 garast fizetnek pápai sexennalis dézma gyanánt.

A reformáció lutheri iránya hihetőleg itt is csakhamar elterjedt, s mint Báthori birtokban alkalmasint ezek révén. Különben kezdet óta a szatmári reform. egyházmegyéhez tartozott, melynek Tarczali- és Solymosi-féle közjegyzőkönyvei 1670—1720 körüli időkből csak válópereit jegyzik fel. — Kezdetben itt is csak az egyházfiak kezelték az egyház vagyoni ügyeit s az első gondnok és presbitérium választásának idejét nem tudjuk. A presbitérium itt is maga egészité ki magát; de 1860 óta a nép által választatik.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Régibb papjairól mit sem tudunk. 1) 1724. Pápai Mátyás, e.-m. ülnök. 2) 1725. Beregszászi János. „Non resolvit, non catechisat, nec puellas instituit.“ 3) 1726. Vásárhelyi Mátyás, e.-m. ülnök. 4) 1727—29. Hagymási Pál. 5) 1730—32. Kállai János, akadémikus pap, e.-m. jegyző. 6) 1732—35. Kállai István, ifjú pap, ki 1736. januárban meghalt, de özvegye

tavaszig a parókhián meghagyatott. 7) 1736. Czeglédi István, akadémikus pap. 8) 1737—40. Hagymási Pál. 9) 1741—45. Enyedi Sándor, akadémikus pap, ki a kultuszt sokszor saját önkényéből felfüggesztette, igy p. a pestis után — midőn többen végrendelkeztek az egyház javára — 1743-ban, mivel az új parókhiális házba kemencét nem csináltak; — 1744-ben azért: mert nem volt rektor. Panaszolták ellene azt is, hogy bibliát ugyan olvas, de zsoltárt nem magyaráz; továbbá hogy Gyene Pálnak igy szólott: „Ördög, pokol neki, — a végház, a mándoki cserés, a kis Koronka.“ 10) 1745—50. Vásárhelyi Kelemen. Rektora nagyon csunya rimet mondott nevére részegen. 11) 1750—65. Mándy István. 1753-ban megfeddi a tyukodiakat a vizitáció a miért kurátoruk nincs. 12) 1765—77. Győrfi József, ki innen Tunyogra igérkezett. 13) 1777—80. Etédy Márton; ki mint aszszeszszor (1780) Zsarolyánba ment. 14) 1780—82. Ónody József. 15) 1782—88. Szakál Mihály. Noha az Urayak igen kedvelték, sok boszszúsági miatt Zsarolyánba ment. (Lásd az esperesek közt.) 16) 1788—95. Várady János, ki utolsó évében sokat betegeskedett. 17) 1794—1808. Bakos András. Folyton kedvellik; de 1808-ban maradni nem akar, mert fizetését csak imigy-amúgy adják be. Az Uray-családtól 14 év alatt alig kapott valamit; egyszer két köböl búzát, melyből rostálás után csak 6 véka lett s egyszer 4 cseber bort. — A gondnok 3 év óta nem számolt; presbitereket választani nem akarnak. Panaszolja továbbá: hogy Uray Zsigmondot temetvén, midőn a XXXVIII. zs. 7—8. verséből fölvette a textust Majos István Ugocsából, bement a házba s az ablakot kinyitván, hangosan igy beszélt a környezőkhöz: „most is hazudik a pap, most is.“ Ezt a torban is ismételte mondván: „Bizony hazudott tiszteletes uram! Pénzért hazudnak kendtek.“ 18) 1808—15. Kovács Márton Atyából, kit megloptak. Hallgatói a vizitáción mindig kedvezőleg nyilatkoztak róla; de részint — a még 1798-ban megindult templomszékeken való versengés, részint a miatt, hogy búza- és széna-fizetése legnagyobb részben kinnmarad: — otthagyja Tyukodot. 19) 1815—18. Váradi Imre, Szatmárhegyről, — hova mint szatmári rektor ment. Panaszol

a lápra s a hiányos fizetésre. 20) 1818—21. Kása József. Panaszolnak ellene, hogy köznapi könyörgését nem értik. 21) 1821—27. Kozma István. Kedvellik; de a hanyag fizetés miatt ő is panaszol. 22) 1827—37. Szegfalvi Szeghy Péter. Kedvellik s nem panaszol. 1828-ban jelentik a vizitációnak, hogy az agenciális perzselyből — valami cigány feltörvén a templomot, — 14 rhfrt. gyüjteléket elorzott. A rabló vármegyeszerte kerestetett; de siker nélkül. 23) 1837—42. Nagylegenyei Erdélyi József. 24) 1842—52. Somodi Molnár Ferenc, ki innen V.-Orosziba s onnan 1874. Czégénydányádra változott. 25) 1852 óta Farkas Benedek. Szül. Kaszonyban Beregm.-ben, tanult S.-patakon 1842-ig, ekkor e.-bényei rektor lett, honnan 1845-ben Sz.-Németibe jött káplánnak, onnan V.-Orosziba s innen Tyukodra, hol ma is lelkipásztorkodik.

III. Tanitók s tanügy. A reformációt követő időkben alkalmasint a papok tanitották az iskolát is; de 1707-ben már rektor volt 1) Szőlősi Mihály. 2) 1724—26. Ujlaki Zsigmond. 3) 1727. Ecsedi István. 4) 1729. a rektor csak név nélkül emlittetik. 5) 1731. Bényei N. N. 6) 1733. Gönczy N. N., ki nyomorultul veszett el a korcsmán, s még azon évben jött helyette 7) valaki, de neve nincs feljegyezve. 8) 1736—42. Tóth Técsi János. 8) 1742. Mogyorósi N., papja panaszol ellene. 10) 1743. A rektor neve nincs kitéve. 11) 1743. Milotai Miklós, előbb csak kántor. 12) 1744—45. Radnóthy N. 13) 1745—49. Diószegi Ferenc, ki az iskola falát és kemenczéjét saját kezeivel csinálta meg. 1748-ban vissza akarták hivni Técsit, de a vizitáció nem engedte; „quia est alter Demas.“ 14) 1750—54. Miskolczy Zsigmond. 15) 1754—56. Fányi János. 16) 1759—63. Szabó László. 17) 1763—65. Kerekes Ferenc. 18) 1765. Deáki Sámuel. 19) 1767—76. Bodoki Sámuel, kit elbocsátottak, pedig jó tanitó volt. 20) 1770—72. Zalányi Ferenc. 21) 1774. Bátori Pál. 22) 1775—77. Pataki Mihály, ki innen Sályiba igérkezett. 23) 1777—83. Nagy József, 1780-ban dicséretes tanitó, 42 tanitványa van. 24) 1783. Czeglédi Mihály. 25) 1784—85. Csajághy András. 26) 1786—89. Debreczeni József, ki innen Czégénybe igérkezett. 27) 1789—96. Begyes György. Jött Egriből, 1794-ben 70 tanitványa

van. 28) 1797. Kriston László, jött Sárospatakról s dicsérték. 29) 1801. Kurovszky György, Sárospatakról; szintén dicséretes tanitó. 30) 1805. B. Szűcs István. 31) 1808. Végh János. 1810-ben világi emberré lett. 32) 1811—16. Lőkös Mihály, tanult Debreczenben s folyton dicsért jó tanitó volt. 33) 1816—18. Márk Ferencet szintén dicsérik. 34) 1818—23. Kiss Péter, szorgalmas tanitó, de az egyház a tanszobával mit sem gondol; nincs ajtó, sem fütő. Az 1822—23-iki vizitáción is mint szorgalmas tanitót dicsérik s marasztalják; de a papságra leendő előléptetését kéri, melyről meg is biztatta a vizitáció, ha a lelkészképességi vizsgát leteszi. 35) 1824. Lenkey Imre. 36) 1833—52. Szarka Bálint. 37) 1852—60. Szabó Endre. Mindkettő egyike volt a jobb tanitóknak. 38) 1860—65. Csizmadia Zsigmond. 39) 1865—71. Molnár József. 40) 1871—73. Székely József. 41) 1873 óta Derecskei Bálint.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 után: 1) Summa pénz 30 frt. 2) Búza 20 köböl. 3) Tűzifa 12 szekérrel, ha a rétre nem mehetnek égerfáért. 4) Minden ember ad 1 szekér szénát. NB. Mikor a föld szárazság vagy árviz miatt füvet nem terem, egy boglya szénáért 16 polturát kell fizetni; a mikor pedig terem de valaki nem akar szénát adni: 3 máriást kell fizetni. 5) Kereszteléstől 24 dénár. 6) Házasok esküvésétől 1 frt. 7) Halotti prédikálástól 1 frt. (B. M. U. 95. lap.) 1801: 41 v.-frt.; 30 köböl 2 véka búza; 82 szekér széna; 82 szekér fa; stoláré. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 40 köböl búza rostálva; 176 frt. szénaváltság; m.-e. 20 frt. máriáspénz; 12 öl fa; 200 kéve nád; 2 hold szántóföld; 2 h. rét; m.-e. 50 frt. stoláré. A búzából minden 12 évet meghaladt egyénre vetnek ½ vékát.

b) Tanitói fizetés 1705 után: 1) Summa pénz 16 frt. 2) 10 köböl búza. 3) 6 szekér fa, ha az Égerbe nem mehetnek, pénzen veszik. 4) Abécés gyermektől 24 den.; olvasótól 48 den.; rudimentistától 1 frt. 5) Egy sorfőzés. (B. M. U. 95. lap.) 1801: 20 v.-frt.; 21 köböl búza; 10 szekér széna; 10 szekér fa; minden gyermektől szabbathaleban 1 véka zab: — 1801: 90 véka. — (1801. Belhiv. fiz. ösz. kim.) 1874: Mintegy 30 köböl búza; m.-e. 16 szekér széna; 6 öl tűzifa; 1 hold szántóföld s 1 h.

kaszálló; 9 frt. máriáspénz; m.-e. 88 frt. tandij s 35 frt. stoláre. (1875. márc. 9. ö.-ir.) A búzát részben az összes belhiv. búza-fizetés $^1/_3$-ából, részint úgy kapja, hogy minden saját kenyerén élő pár ember fizet neki $^1/_4$-et.

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Ingatlan és ingó javak. A XV-ik szá zadban, vagy talán még korábban épült s góth izlésű templom már szűk levén, 1795-ben elbontották s ekkor épité a tyukodi reform. egyház önerején a mostani templomot, melyet ugyan az 1837-iki földrengés megrázott; de jelentékeny romlást rajta nem okozott. Ugyanezen templomhoz van ragasztva a torony is, mely a templommal együtt téglából épült és zsindelylyel van fedve. E toronyban egy 4 és egy 3 mázsás harang függött; a kisebbik azonban Budapesten újra öntetett s a mostani 2 harang 7 és 4 mázsás. E toronyban óra is van.

Urasztali eszközök: 2 cin-tányér; 2 ezüst pohár; egyik kivül-belől aranyozott; egy 15 itcés réz-kanna; 1 aranyozott s 5 itcés nagyságú bádog-kanna; 11 darab aranyvirágokkal himzett kendő és egy aranyhimzéssel diszitett piros bársony nagy felső teriték, melyet Farkas Benedek lelkész és neje Szalai Etelka ajándékoztak.

Egyházi és iskolai épületek. A paplak 4 szoba, kisebb és nagyobb s pincével ellátott kényelmes papi lak, mely 1807-ben épült egészen téglából nádtetőalá. Udvarán a szükséges melléképületek szintén nem hiányzanak. A tanitói lak és iskola, 2 lakszoba, konyha, kamra és egy tanszobával szintén téglából épült, nádtető alá, 1843-ban. Udvarán a szükséges melléképületek szintén feltalálhatók. Mindezen e. és isk. épületek a templommal együtt biztositva vannak.

A tyukodi egyház papi, tanitói s közvetlen ingatlan külbirtoka áll összesen: 7 hold s 1468 □ öl szántóföld, 20 hold s 1233 □ öl rét, 9 hold égres és 3 h. 1360 □ öl nádasból, mind 1600 □ ölével számitva. Ingóságok: 3 db. anyakönyv, 1766., 1811. s 1839. években kezdve; 2 db. tanácsjegyzőkönyv 1840. és 1867. években kezdve; 2 db. körleveles jegyzőkönyv ugyanazon évekből; egyházkerületi s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok. (1875. márc. 9. ö.-ir.).

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma: 773. 1877: lelk. sz. 830; szülött. sz. 32; újházasok sz. 8; halott sz. 38. Iskolások. 1801: isk. járók sz. 90. 1877: isk. kötelesek sz. 81: isk. járók sz. 69; részben iskolázottak sz. 8; iskolázatlanok száma 4.

77) Zsarolyán.

I. A községről és az egyházról általában. Zsarolyán egykor kuriális község; fekszik a Szamosközön, termékeny határral. Hajdan a Zsarolyányi és a Szekeres nemzetség birta. 1431-ben Zsoldos Jánosnak benne részjószág adatott, 1487-ben birták: Zsarolyányi Zsoldos Balázs, Benedek és Bálint, Gálffy Sebestyén, Mihály és Benedek, Erdélyiek, Csekeyek és mások. 1507. Báthori Istvánnak Zsarolyánban és Sámély pusztán részjószág; 1587. Zsarolyányi Lászlónak is Sámély pusztán és Zsarolyánban szintén rész adatott. 1590. Csányi Albert, Fodor György, Almásy Gáspár, Petry György, Zsarolyányi Ferenc, Sámé Márton, Soós, Zsoldos, Nagy, Csekey és más nemesek Zsarolyán helységnek és Sámély pusztának birtokában királyi adomány mellett megerősittettek. 1632. a Zsarolyányi nemesek Nagy-Szekeressel egy erdő felett pereltek. 1754-ben részjószágot Klobusiczky László nyert benne. 1810-ben birták: a Jeney, Sámé, Veres, Szerdahelyi, Váry, Mészáros, Ujlaky és más nemes családok. (Szirmay Szatm.-v.-m. e. II. k. 218. lap.) A Szamosközön megfordult különféle hadak Zsarolyánt sem kerülték el. 1662-ben a szatmári német várőrség szintén megsarcolta s lakosai egyéb káraikon kivül 400 frtnyi kárról panaszkodnak. Ezen kivül a pestis is meglátogatta, s az utolsó tatárfutás alkalmával leégették.

Zsarolyán egykor róm. kathól. egyház volt, s hogy a reformációnak első vagy lutheri iránya mikor hóditotta meg, megmondani nem tudjuk. Hihetőleg a Báthori és a Zsarolyányi család pártfogása mellett történt az. Anynyi tény, hogy kezdet óta a szatmári reform. egyházmegyéhez tartozik. Régmultjáról sem tudunk semmit; mert mint a szomszéd gyülekezetekből, úgy ezen egyházból is csak a válóperek vannak közölve a szatmári ref. egyházmegye

Tarczali- és Solymosi-féle közjegyzőkönyveiben 1670-től az 1720 körüli időkig.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1615. Csengeri József. 2) 1678. Inánczi András, bizonyos kötleveleket úgy előttemeznek, mint zsarolyáni prédikátorok. Szintén ekép ir alá a Tarcali-féle jegyzőkönyv 253. lapján 3) 1679. Rápolti E. János. 4) 1710. Váry János, ki ekkor bevégezvén Zsarolyánban lelkészi hivataloskodását — a községi elöljáróság jegyzőkönyve szerint — pénzül akarta fizetését fölvenni s a búzát el nem fogadta, a miért az egyház az esperes előtt bepanaszolta. 5) 1717-ben a tatárok felégetvén Zsarolyánt, a templom is leégett, s a lakosoknak okleveles ládáik is oda égtek, — mely pusztitást Gödölei István úgy jegyzett fel a nagy-szekeresi templom falára, mint Zsarolyánnak is prédikátora. 6) 1724—30. Dálnoky János, 1727 óta e.-m. ülnök. 7) 1730—31. Nagyari Jakab. (Lásd az esperesek közt.) Ez évben (1731) égettette meg a megyei törvényszék Nagykárolyban Zsarolyánból Tóth Borkát — Sárossy Jánosnét, — mely tény úgy az akkori zsarolyániak mint a megyei törvényszék babonás lelkiállapotára szomorú világot vet. 8) 1731. Bucsi István. 9) 1732—36. Bagaméri Sámuel, akadémikus pap. 1734-ben muzeumot épitettek számára; 1736. e.-m. ülnöknek cimezik; a zsarolyániak pedig nem marasztják azon okon: „mert olyan érdemű embert nem tudnak eltartani.“ 10) 1736—38. Petróczi György, e.-m. ülnök. 11) 1738—39. Váraljai János. Jött Ökörítóról; de itt hivatalából elmozdittatott. 1740. és 1741-ben nincs szó a zsarolyáni papról. 12) 1742—46. Garbóczi András, ki innen Szamosújlakra igérkezett. Ennek idejében az 1742-iki nyári pestisben többen testáltak az egyháznak, ezek között nemes Kaposi András 40 forintot, melyet — életben maradván — viszszavett. 13) 1746—51. Sárói András, e.-m. ülnök, kedves és dicsért pap, de ki mindemellett nem akart 1748-ban maradni; mert Kondor Mihály a parókhiára részegen bemenvén, a papnénak ezt mondotta: „ilyen-amolyan teremtette cigányaszszonya én tartalak tégedet, ilyen ebet; de kiraklak.“ 1751-ben S.-t már betegnek irják. 14) 1752—59-ig Vásárhelyi Kelemen, kit 1759-ben Német Ferenc szemtől-szemben kujon teremtettével szidalmazott.

15) 1759—66. Tereh Szatmári Ferenc. 1762-ben már e.-m. ülnök; 1765. dicséri a vizitáció, hogy a Helv. Conf. szerint tanit. 16) 1766—70. ismét Garbóci András, e.-m. ülnök. 17) 1770—74. Bárothi István. Alatta templomszékper indult meg, a midőn 1772-ben a vizitáció Cséke Sámuelnek a templomban széket adott. 1772—76. nem szól Zsarolyánról a vizitáció. 18) 1774—76. Dobrai József. Tanult Debreczenben s a külföldi akadémiákon. Elment a beregi traktusba, Váriba. 19) 1776—80. Ónodi József, szintén akadémikus pap és tudós ember, de a ki kelletén túl dicsekedett, jelesül: ha a biblia elveszne: le tudná irni. 1779-ben hibául róják fel neki hallgatói a vizitáción, hogy hétköznap is könyv nélkül könyörög. Szini nevü rektorával sok baja volt. 20) 1780—88. Etédi Márton, e.-m. ülnök, kit 1781-ben a szél megütött; de azért nemes gondolkozású hallgatói megmarasztották mig csak szolgálhatott. Még azután soká élt Zsarolyánban, midőn már nem is járhatott. 21) 1788—1829. Szakál Mihály. (Lásd az esperesek közt.) 1797-ben széna-fizetését — ott-lakása tartamára — szaporitották; 1824-ben derék paplakot épitettek számára egészen téglából. Különben 41 évi s illetőleg holtig való ott lakása mind őt, mind Zsarolyánt igen dicséri. E 41 év alatt káplánok voltak: Hunyadi János, Szatmári József, Beregszászi József; — 1824. Szabó Ferenc, — 1825. Lányi János; — 1827. Tarczy László. 22) 1830—33. Kovács Mihály, rendes pap. 23) 1833—44. Kolumbán István, később matolcsi pap, hol meg is halt. 24) 1844—54. Illyés Dániel, ki Csaholcon halt meg. 25) 1854 óta Lányi János, ki alatt a roskadozó templom 1865-ben elbontatván újból épittetett, melyet az 1868. szept. 20. támadt tűz, mely az egész helységet elhamvasztá, majdnem megsemmisitett; a parókhiális ház azonban — a lelkész minden ingóival — valamint az iskola is leégett, s ez utóbbi szétbontatván, teljesen újból épittetett.

III. Tanitók s tanügy. A reformációval megnyilt iskolában alkalmasint a papok tanitottak; 1690-ben azonban 1) Bagosi István bizonyos kötleveleket úgy előttemez mint zsarolyáni iskolamester, mi azt bizonyitja, hogy már ekkor önálló tanitóság is létezett Zsarolyánban. Ezután a tanitókról mit sem tudunk egész 1722-ig. 2) 1722-ben a

tanitó Németi János. 3) 1724—27. Gyarmati Miklós. 4) Ezután 1731-ig nincs szó a zsarolyáni rektorról, ekkor is a vizitáció csak anynyit ir: „a zs. rektor megmaradt.“ 5) 1732—34. Szakmári Sámuel. Őt magát dicsérik, de feleségét nyelvességeért meginti az 1732-iki vizitáció. 1734-ben lévitaságot kér. 6) 1734—36. Miszti István, 1735-ben szorgalmasabb tanitásra intik. 1736. csak anynyit mond a vizitáció: „a rektort nem marasztják.“ 1742-ig aztán nincs szó a zsarolyáni rektorról. 7) 1742. Bagosi Márton. A nyári pestisben tanitványi majd mind elhaltak. 8) 1744. Gyarmati Miklós. 1745-ben nincs kitéve a rektor neve. 9) 1745 tavaszától 1746 tavaszáig a lakosok nagy szegénysége miatt nem volt tanitó. 10) 1746—50. Técsi Mihály. 11) 1750—51. Nagy Ferenc. 12) 1752—56. ismét Técsi Mihály. 13) 1758—63. Roppantó István; ki Hiripre igérkezett. 14) 1763. —67. Nagy József, egy igen jó tanitó, ki — bár marasztották — Hiripre igérkezett. 15) 1767—71. Geczeő János, szintén jó tanitó. 16) 1771—72. Szilágyi György, dicséretes tanitó. 17) 1773. Kósa János. 18) 1774. Vecsei István. 19) 1775. ismét Kósa János. 20) 1776—80. Szini Gedeon, ki papja, Ónodival viszálkodott s 1779-ben 97-szer mulasztott. Innen Czégénybe igérkezett. 21) 1780—1807. Zámbory István, előbb matolcsi preceptor. A vizitáció mind erkölcsi viselete-, mind tanitásaért folyton dicséri; tanitott pedig az elemiektől a syntaxisig s az ő iskolája a legelső, illetőleg a legjobb volt az egész egyházmegyében. Született Matolcson, meghalt zsarolyánban 1807. novemb. 22) 1807—13. Nagy Sándor, gacsályi fi. Jó kántor. Innen Porcsalmára, onnan Tótfaluba, majd Csengerbe ment kántornak s lányok tanitójának. 23) 1813—15. Hunyadi János. Született az ugocsai Forgolányban, tanult Szigeten, Debreczenben, onnan porcsalmai tanitónak jött. 1811-ben V.-Orosziban az esperes mellé káplánul felszenteltetett; 1815. mándi pappá lett stb. 24) 1815—19. Sinka Gábor, szorgalmas tanitó, jó kántor s józan életű ember. 1819. Tunyogra ment. 25) 1819. Harcsár Dániel, ki évet sem töltvén, K. Isaák Sámuel alispánhoz ment tiszttartónak N.-Szekeresre. 26) 1820—22. Szatmári József, kibocsátott rendes pap. 27) 1822. Beregszászi József, dicséretes tanitó és káplán. 28)

1822—37. id. Gacsályi Pál. 29) 1837—44. Turányi Gábor. 30) 1844—45. Kukri József. 31) 1845—46. ifj. Gacsályi Pál, most porcsalmai tanitó. 32) 1846—50. Szilágyi Dániel. 33) 1850—55. Jakab János. 34) 1855—1858. Szarka Bálint. 35) 1858—60. Halász Pál. 36) 1860—62. Kolumbán Bálint. 37) 1862—64. Jakab Antal, káplán. 38) 1864—65. Bay Ferenc. 39) 1865—66. Berki Péter. 40) 1866—67. Szabó Antal. 41) 1867—69. Kótai Lajos. 42) 1869—71. Némedi Miklós. E 2 utóbbi most szatmári tanitó. 43) 1871/2. Lányi János lelkész. 44) 1872 óta Kun Ádám.

IV. Lelkészi és tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Pénzfizetés 16 frt. 2) Minden gazda a kinek 10 kereszt búzájánál fellebb terem, ad 3 kereszt búzát, a kinek kevesebb, 21 polturát. 3) Minden gazda ad egy-egy boglya szénát. 4) Summában adnak 16 szekér fát. 5) A guzsalyos özvegyek adnak 5 sing vásznat. 6) Kereszteléskor 1 tyúk s 1 kenyér. Halottprédikálás 1 frt., éneklésért 8 poltura. Későbbi kéz: Esküttésért 1 frt. (B. M. U. 77. lap.) 1801: 70 kereszt búza; 12 köböl szemes élet; 20 rhfrt.; 16 szekér széna; 9 rhfrt. stoláre. (Belhiv. fiz. öszsz. kimut. 1801.) 1874: 32 köböl szemes élet; 16 szekér széna; 10 öl kemény tüzifa; 4 hold szántóföld. (1875. ö.-ir.)

b) Tanitói fizetés 1705 után: A B. Mát. Us. 77. lapján a lelkészi fizetés alá későbbi kézzel ez van irva: „Tertialitatem habet.“, tehát harmados volt a pappal a fizetésben, de mikor? 1801: 35 kereszt búza; 6 köböl szemes élet; 8 szekér fa; 10 rhfrt., 30 rhfrt. tandij. (Belhiv. fiz. öszsz. kim. 1801.) 1874: 16 köböl szemes élet; 2 szekér széna; 5 öl kemény tüzifa; 4 hold szántóföld; 12 frt. s 40 véka zab tandijul; stoláre. (1874. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Uraszt ali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó egyházi javak. A zsarolyáni régi ref. templom góth izlésben volt épitve s hihetőleg a XV-ik században épült. A mostani templom újabb izlésben épült s alapja 1865-ben tétetett le. A lakosság a regálé jövedelméből épitette; de még csak kivakolva s meszelve és ablakokkal ellátva van, de sem menynyezete,

sem butorzata, egy úrasztalán kivül. A torony is csak a templomtető serényeig van felemelve, különben benne 2 harang függ; a nagyobb 2, a kisebb 1 mázsás. A nagyobbik felirata ez: „A zsarolyáni ref. egyház tulajdona. Öntötte Csepelyi Antal. 1858.“ A másikon csak „1858“ évszám áll; de mindkettőt Cs. A. készitette Mándról.

Urasztal és a hozzá való eszközök. Az új úrasztalát felirata szerint „A zsarolyányi ref. egyház részére, készittette Jeney Menyhért 1876. aug. 9.“ Urasztali teritékek: 1 nagyobb gyolcs és 3 kisebb teriték, kettejének szegletei virágokkal kihimezve; a 3-iknak pedig közepén aranyfonallal egy koszorúban ezen szavak kivarrva: „Mohácsi Éva varratta Isten dicsőségére, a zsarolyáni ref. sz. ekklézsiának 1724.“ 2 közép nagyságú selyem-kendő, mindkettő 1876-ból; a nagyobbik fekete, szélein vörös, fehér és zöld virágokkal; a kisebb kék, szélein vörös virágokkal diszitve. Felirata szerint: „Nyiry Magdolna, Jeney Menyhért neje ajándékul adta a zsarolyáni ref. egyháznak.“ — Edények: 1 nagy lapos cin-tál és 1 cintányér; a tálon ezen körirat: „A zsarolyáni sz. ekklézsiáé 1774. d. 25 apr.“ 1 hoszszúkás ezüst pohár, szája szélén körül aranyozva s rajta ezen körirat: Sanguis Jesu Christi purgat nos ab omni peccato 1641.“ Egy 6 literes és egy 1 literes cin-kanna; a nagyobbikon ezen felirattal: „A zsarolyáni sz. ekkláé 1774.“

Az egyh. és isk. épületek közül a paplak 1824-ben épült s az 1868. szept. 20-iki tűzben leégvén, azután renováltatott. A tanitói lak és iskola szintén azon korból való volt, de a tűzben faanyagja elhamvadván, az egész épület — minthogy szűk is volt — szétbontatott s újból épittetett. Most már a célnak megfelelő elég kényelmes épület. Mindkét parókhián melléképületek is vannak. Van továbbá az egyháznak 1 szárazmalma is, mely a többi egyh. isk. épületekkel s a templommal együtt a tűz ellen is biztositva van. Ingatlan birtoka az egyháznak hajdan 7—8 hold földből állott; most csak az van, a mit a 2 belhivatalnok használ. (L. IV. c.) Ingóságait az anyakönyvek (kezdve 1768.) s jegyzőkönyvek, e.-ker. és megyei nyomtatványok s a parókh. pecsét (1833.) képezik.

V. Népesség. 1801: lelkek sz. 384. 1877: lelk.

sz. 290; szülöttek sz. 11; újházasok sz. 4; konfirmáltatott 7; halottak sz. 10. Iskolások. 1801: tanulók sz. 58. 1877: tanköt. 6—12-ig 39, isk. jár. 39.

78) Ura.

A községről és az egyházról általában. Ura hajdan közelebb feküdt a Kraszna vizéhez, de ennek árja ellápositván határát: elpusztult. Azután mint puszta úgy használtatott, de később ismét megnépesülvén, a láp szélén ismét helységgé alakult. Az Uray nemzetség tőle vette nevét. 1414-ig egészen e család birta; de már 1642-ben báró Károlyi Ádám kir. adománynyal részjószágot nyert benne. 1810-ben egészen az Uray-család birta fiágon s legnagyobb részben ma is az birja. (Szirmay Szatmárv.-m. II. k. 128. lap.)

Reformáltatása hihetőleg — mint szomszédaié, — földesurai munkássága folytán történt, s igy az Uray-családnak köszönhető. A háborús vészek s egyéb emlitett viszontagságok miatt később elpusztult itt az egyház is, úgy hogy midőn a Bélteki Usualis Mátrikulája szerkesztetett, már teljesen puszta volt, ugyanazért neve után is csak ez van irva a 100-ik lapon: puszta. Hogy azonban valamikor anyagyülekezet lehetett, gyanittatja azon szántóföld emlékezete, mely szántóföldet a régi Ura helyén az ujfalusi belhivatalnokok, mint urai papi telket használtak. A szatmáregyházmegyei levéltárban 1724—1800-ig nincs róla semmi emlékezet. A benne lassanként megszálló reformátusok Cs.-Ujfaluba jártak át istenitiszteletre, s igy Ura mint filia a cs.-ujfalusi egyházhoz csatlakozott. Később Uray Bálint és Károly földesurak egy kis fundust ajándékozván, arra a ref. lakosok egy kis fatemplomot épitettek, melybe koronként a cs.-ujfalusi belhivatalnokok jártak át szolgálni; de részint a rosz útak, részint a meszszeség miatt e szolgálat az uraiakat ki nem elégitvén, 1862-ben egy lévitai állomást alapitottak. Ezóta a templomi szolgálatokat a tanitó végzi, az ujfalusi pap csak évenként 6-szor a sákramentomok kiszolgáltatása s az egyházi közgyűlések tartása végett jelenik meg Urában. Ezóta Ura társegyház, s hogy azzá alakult át, kiválólag

báró Uray Bálint-, Uray Menyhért-, Imre- és Jánosnak köszönhető; főmozgatója levén ez ügynek Fodor István gondnok, ki e minőségben 29 éven át fáradozott, hogy e kis egyházat összetartsa s ennek hűséges gazdálkodás és buzditás által némi kis tőkepénzt szerezhessen, a parókhiális épületeit felépithesse s azokat jó karban tarthassa.

II. Az egyes belhivatalnokok nevei. Az urai lelkészeket lásd Cs.-Ujfalu alatt (e mű 428. lapján). A tanitók 1862 óta a következők voltak: 1) 1862—65. Juhász József segédlelkész, jelenleg (1878) géberjéni pap. 2) 1865—69. Szilágyi Dániel, most gyügyei tanitó. 3) 1870—71. Csécsi József, ki gazdatisztté lett. 4) 1871—72. Miski Károly. 5) 1873 óta Molnár József.

III. Belhivatalnoki fizetések. Az ujfalu-urai lelkész kap évenként 4 köböl búzát és a stólát. Az urai tanitó a szabad lakás és az 1 hold parókhiális kert használatán kivül kap 12 köböl búzát a néptől, 63 frtot o. é. az Uray-család regáléjából, 8 szekér szénát, 3 öl kemény tüzifát udvarára szállitva, 400 kéve nádat hasonlag, minden növendéktől 1 frtot o. é. és 1 csirkét tandijul s a temetési stólát. Az egész m.-e. 215 frtot képvisel.

IV. Egyházi és iskolai épületek. A mostani Urában egy kis fatemplomot e század elején épitettek a hivek. A fundust hozzá Uray Bálint és U. Károly földesurak adták. E kis templomot 1822. nov. 7. Kiss Áron, akkor kisnaményi lelkész szentelte fel, alapul vevén a II. Kron. VII: 12 versét.*) Ezen templom 1858-ban elhamvadván, báró Uray Bálint ajándékozott az előbbi kis fundus helyett egy (1 katasztr. hold 500 □ °) telket, a melyre egy tanitói lakot és iskolát s később egy 4 öles hoszszú

*) A felszentelési beszédben eme vers-sorok fordulnak elő:

„Nagy a seregeknek Ura,
De azért e kisded Ura
Oltárt épit ő neki.
Egy zsombék is lehet óltár,
Egy könyörgés avagy zsóltár,
Égbe szállhat innét is!
Leszállt az Úr a lápokra
S mint a Mózes csipkebokra
Istent hirdet a láp is.“

E paszszusra az adott a szerzőnek okot: mert a templomszentelést előző éjjel a lápon az avatag nádast meggyújtották, — hogy az új nád-termés annál szebb legyen — és a meggyújtott nád lobogva égett.

imaházat épitettek. Az isk. tan. lakon van a tanitónak 3 szobája s 1 tanszoba. Melléképületei szintén vannak s mindezek, mind a templom a tűz ellen biztositvák.

V. Harang és úrasztali eszközök. Harangja Urának egy van m.-e. 175 font, ezen felirattal: „A tek és mlgos Uray család költségén öntette az urai ref. egyház Fodor István gondnokságában 1861.“ — Urasztali eszközök: 2 sáhos abrosz, 2 fehér kendő, 1 zöld és 1 veres selyem-kendő, ez utóbbi aranyvirágokkal, 1 moll himzett kendő U. M. betűkkel; 2 cin-tányér, 1 aranyozott ezüst pohár ezen felirattal: „Uray Zsigmond a maga költségén 1833.“ s 1 cin-kanna.

VI. Ingó és ingatlan javak. Az anyakönyvek, a melyek az ujfalusi parókhián állanak; — egyháztanácsi és gondnokszámadási jegyzőkönyvek (1858 óta), melyek Urában, az egyház ládájában a sz. edényekkel együtt őriztetnek; végre a földgömb-, térképek- s ábrákból stb. álló iskolai szerelvények. Ingatlan java az egyháznak a parókhiális funduson kivül nincs. Az 1808-iki összeirás szerint a régi pusztatelkek sorjában volt egy 2 vékás földje, Uray Pál és László szomszédjában; melyet az ujfalusi lelkész használt; ugyanazon soron egy más 2 vékás föld, melyet a tyukodi rektor használt (mert talán ez tanitott hajdan!), szomszédja Uray György volt. Végre a Sáságy-oldalon egy 5 vékás föld, melyet bár a parókhiához tartozónak állitottak, Uray Zsigmond használt.

VII. Népesség. 1877: lelkek száma 149, újházas 1, szülött 4, konfirmált 6, halott 4. Tanköteles 6—12-ig 20, isk. jár 15, nem jár 5.

79) Vámos-Oroszi.

I. A községről és az egyházról általában. V.-Oroszi fekszik a Szamosközön. Vámos előnevét onnan vette, hogy az északi részén levő Tapólnak nevü patak hidján régen vám szedetett. Földje termékeny. Régente az Oroszi nemzetség birta. 1419-ben egy része Báthori Istvánnak és Benedeknek királyi adománynyal adatott. 1436. Báthori István; 1462. Báthori András, László, Pál és Miklós benne új királyi adománynyal megerősittettek. 1471. egy

részét Kusalyi Jaksch István birta. 1524. Drágffy Jánost az egész helységbe; 1609. Macskássy Mihályt; 1632. Némethy Jánost egy-egy részébe; 1633. Bethlen Istvánt és Pétert az egész helységbe beiktatták. 1810-ben birták: a Tolnay, Domahidy, Szenyiczey, Gulácsy, Mándy és más nemes családok. (Szirmay Szatmárv.-m. e. II. k. 248. lap.)

A hadvészek minden sanyarúságában része volt. 1662-ben a szatmári német várőrség 200 frtnál több kárt tett benne; a pap egy bornyúját 40 frton váltott vissza tőlök, s az egykori vizsgálati jegyzőkönyv azt mondja, hogy anynyira kipusztitották, miszerint lakói „majd éhen halnak.“ Az utolsó Rákóczi-féle felkelés alkalmával az egész falu elpusztult, s a hagyomány szerint 1711 után 30 évvel is csak 8—10 kunyhóból állott. (Act. publ. pol. 1662.) 1810-ben 12 nemes ember és 44 telkes-jobbágy is lakta.

Vámos-Oroszi egykor róm. kath. parókh. egyház volt. A hagyomány ugyan azt mondja, hogy orosz barátok laktak volna benne.

V.-Orosziban mint Drágffy s később mint Bethlen birtokban a reformációnak alkalmasint lutheri iránya még a Drágffy Gáspár reformátoraitól terjedt el, s a Bethlenektől a ref. egyház később nagy pártolásban részesült.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. Anyaegyház levén V.-Oroszi 1707-ben úgy azelőtt is, lelkészeket is kelle tartania; de azokról 1712-ig mit sem tudunk. 1) 1712-ben lelkésze volt Szikszai Ferenc. 2) 1722 előtt Szatmári Mihály lévita. 3) 1722—31. Szatmári Pál lévita, ha ugyan ez az előbbi Szathmári Mihálylyal nem azonos? Az 1726-iki vizitáció V.-Orosziról ezt jegyzi meg: „Hic disciplina politica non viget. Hinc sancta visitatio judici injungit: ut judex aedilis officio in posterum fideliter fungatur.“ 1729-ben humanissimus Sz. P. lévitát minden ok nélkül el akarták bocsátáni, de a traktus meghagyá. 1731-ben nem jelenvén V.-Oroszi a vizitáció előtt az espereshez rendeltetett be Szatmárra. 4) 1731—37. Hodosi Miklós, lévita, — ki a parókhiális házat alapjától kezdve saját fiaival épitette, — a miért az egyházról azt irja az 1733-iki vizitáció: „hic nihil boni, sunt ministro indigni.“ 5) 1737—41. Thuri

János. 6) 1741—47. Nábrády György. 1747—53. nincs szó V.-Orosziról a vizitáció naplójában. 7) 1752—55. Pósa Imre, lévita. 1755—59. ismét nincs szó V.-Orosziról. 8) 1758—62. Gyujtó Tamás, ki 1747-ben jött az egyházmegyébe a nagybányaiból. 9) 1762—66. Hincs János, ki vérengző tettei miatt letétetett. 10) 1766—76. Farkas István. 11) 1776—79. Vári István, ki szelid lelkületű ember volt s ki — miként elődje is — önként hagyá el V.-Oroszit. 12) 1779. Mogyorósi András. 13) 1780—83. ismét Hincs János, ki időközben hivatalát viszszanyerte. 14) 1783—85. Szatmári Molnár János. 15) 1785—88. Gáti József, ki 1787-ben panaszolja, hogy karácsony 3-ad napján rektora egy őt gyalázó prédikációt tartott. 16) 1788—90. Kalocsay Mihály. 17) 1790—91. Fekete István 18) 1791—99. Literati Vida József, ki hivatalát buzgón vitte. Az ő idejében Tholnay a lelkészi használatban levő földeket földesúri hatalommal el akarta foglalni. 19) 1799—1805. Harsányi Sámuel, kit Széles A. a papi status mocskának nevez. Ment F.-Darócra. 20) 1805—11. Kabay Ferenc, esperes, kit nagy kegyelettel emlegettek. (Lásd az espesek között.) 21) 1811—12. Hunyady János, káplán. 22) 1812—17. Zabolai Kozma István. Tanult s talán született is Erdélyben; járt a külföldi akadémiákon; volt szigeti, majd csengeri pap, honnan V.-Orosziba jött. 23) 1817—20. Tóth Benjámin. 24) 1820—47. juni. 10. történt haláláig Illyés Mihály, előbb angyalosi lelkész, ki folyton kedvességben volt hivei előtt, s ki alatt az egyházi épitkezések buzgalommal folytak, nevezetesen az 1828-iki vizitáció a parókhiát ugyan rosz, de a templom- s tornyot már jó állapotban leli. Ugyanezen vizitáció a cinterembe temetkezés ellen tiltakozik, s némely kalákázók és ünneprontók megbüntetését meghagyja. 25) 1847—52. Farkas Benedek, jelenleg tyukodi lelkész. 26) 1852—75. Somodi Molnár Ferenc, e.-m. ülnök, ki alatt egyházi magtár alapittatott. Született Szatmármegyében Atyában; tanult S.-patakon s a külföldön; volt sz.-németi káplán, k.-semlyéni, majd tyukodi lelkész, honnan V.-Orosziba jött. 27) 1875. ápr. 10. óta Mándy Benő. Szül. Szatmármegyében Borzován; tanult Patakon s Debreczenben, volt pacséri rektor, szatmári káplán, mándi majd cz.-dányádi pap, honnan V.-Orosziba

jött. Jelenleg egyszersmind a lelk. gyámintézeti választmánynak is elnöke.

III. Tanitók és tanügy. A hitjavitás után itt is a lelkészek vezették a tanitást; de már 1707 előtt külön tanitója lehetett Vámos-Oroszinak; mert a Bélteki Usualis Mátrikulájában a tanitói fizetés fel van véve. 1780 előtt azonban a V.-Oroszi tanitókról mit sem tudunk. Ekkor épitették az iskolát s illetőleg tanitói lakot s hozták tanitóul Nagy-Szekeresről 1) Váradi Gergelyt, ki itt 1783-ig lakott. 2) 1783—87. Horváth Benjámin, ki innen Darnóra ment. 3) 1787—91. Kiss József. 4) 1791—94. Nagy Mihály. 5) 1794—96. Varga F. István. 6) 1796—1800. Ercsei József. 7) 1800. Szodoray Pál, szorgalmas tanitó. 8) 1801. Szilágyi János, szintén szorgalmas tanitó. 9) 1803—06. Nagy János, jó tanitó. 10) 1806—11. Boros Márton. 11) 1811. Hunyadi János, dicséretes tanitó s káplán, ki promotiót kért. 12) 1814—20. Ormánközy Ferenc, dicséretes tanitó. 13) 1820. Oláh János, ki „tanit s nem tanultat.“ 14) 1821. Tóth József, szintén szorgalmas tanitó. 15) 1822. Topa György. 16) 1824—27. Tóth József, dicséretes tanitó, ki papságra kért előléptetést. 17) 1827. Cséke György, szorgalmas tanitó. Őt felváltották: 18) Józsa Dániel, — 19) Szabó Bálint, — 20) Peres András, — 21) Vásárhelyi János 1856-ig. 22) 1856—60. Tóth Sámuel. 23) 1860—66. Kálydy Lajos. 24) 1866—77. Nagy Ottó, ki egy időre hivataláról lemondott. 25) 1877 óta Melegh Károly.

IV. Lelkészi s tanitói fizetések. a) Lelkészi fizetés 1705 körül: 1) Minden gazda ember, kinek 2 hold vetése van, ad 52 kéve búzát; a kinek alább van, vagy 1 sincsen ad szemül 1 köblöt, ha akkor 1 frtot nem fizetett, mikor a búzát behordták. 2) Minden gazda ad 1 boglya szénát s 1 szekér fát. NB. A Patrona 25 kereszt búzát ad. 3) Guzsalyos özvegyek adnak 5 sing vásznat. 4) Keresztelőskor 1 tyúk s 1 kenyér; halotti prédikálásért 1 frt.; éneklésért jár 1 tyúk s 1 kenyér. Mikor mester nincsen, a prédikátornak ad minden gazda ember ½—½ köböl búzát. Későbbi kéz: Vagyon 2 szántóföld. Az ekkla rétjét lekaszálják. (B. M. U. 64. lap.) 1801: 40 köböl búza; 20 szekér széna; 40 szekér fa; 3 fordulón 6 köb-

lös föld, melyeket az ekkla szánt; 5 rhfrt. stoláre. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 38 köböl búza; 23 szekér széna; 10 öl kemény tűzifa; 11 hold föld; szántásdijban 15 frt.; 40 frt. stoláre.

b) Tanitói fizetés. A mult században a fenntebbi feljegyzés szerint, midőn tanitó volt, annak minden gazda ½ köböl búzát fizetett. 1801: 13 köböl búza; 40 szekér fa; 3 fordulón 7 vékás föld; 26 v.-frt. tandij; stoláre. (Belhiv. fiz. ösz. kim. 1801.) 1874: 18 köböl búza; 10 szekér széna; 5 öl kemény tűzifa; 5 hold föld; szántás és tandij; stoláre. (1875. jan. 26. ö.-ir.)

V. Templom, torony s harangok. Urasztali eszközök. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. A v.-oroszi ref. templom kő- és téglából épült — mint épitésmodora mutatja — a XV. század második felében. A hagyomány szerint az utolsó Rákóczy-forradalom alatt az egész faluval együtt feldúlatván, huzamos ideig pusztán és fedél nélkül állott s bornyúk legeltek benne és környékén; később azonban megépült. A templom méretei ezek: az egyetlen hajó hoszsza 3 és ½ öl; szélessége ugyananynyi; magassága 3 öl és 2 láb. A nyolcszög 3 oldalával zárt szentély hoszsza 3 és ½ öl s 1 láb; szélessége 2 öl 2 és ½ láb; magassága 3 öl. A hajó déli oldalán 2 nagyobb, a szentélyen 3 kisebb ablak van. A hajót s szentélyt csúcsives diadaliv választja el. Az előbbi deszkamenynyezettel, az utóbbi igen szép gerinces boltozattal bir, mely alá utóbbi időben karzat vonatott. Nagy kár, hogy a szentély-boltozat egy része, a diadaliv déli részével együtt meg van rongálva, vagy azért, hogy a szószék fölötti magas korona beférjen, vagy azért, hogy a fenntjelzett időben a templom feldúlatott. A hajó belső északi falán, a lehulladozó meszelés alatt, most már olvashatlanná lett góth irás látszik, vörössel festve, hasonszinü cifrázatok között. A déli oldalon levő kapuzat most már újitva van. A templom nyugoti végére 1819—23-ig egy nyolcszögü, vörös zsindelylyel födött tornyot is épitettek. Ezt is — valamint a templom minden szögleteit — a szokásos támok támogatják. E toronyban 2 harang függ; a kisebbiknek góth betüs körirata következő: „Vámos-Oroszi me possidet. Anno Doi (domini).

1585. Verbum Doi manet in aeterno auribus tuis.“, a nagyobbik — mintegy 3 mázsás — 1797. juni. 21. öntetett.

Urasztali eszközök: 11 részint aranynyal varrott s szegélyezett gyolcs-, részint sáhos vászon-, részint szőrkelméből készült kendő, illetőleg abrosz; 1 kis aranyozott ezüst tányér, közepén koszorúba foglalt Krisztusképpel; 1 aranyozott ezüst kehely fölül szép cifrázatokkal s ezen körirattal: „Németi János adta Isten tisztességére. Anno 1632.“; 1 üveg pohár; 1 cin-tányér; 2 ón-kanna, a kisebbiken ezen felirat: „Dekán Pajzes István, M. Sárközi Demeter, M. Ardae István M. 1652.“, fenekén I. M. betűk.

Egyházi és iskolai épületek. A papilak a templom szomszédságában egy félszigeten fekszik; vályogés téglából zsindely tető alatt; hoszsza 8 öl. Van benne 3 lakszoba, konyha, kamara s alatta pince. Melléképületei szinte vannak. A tanitóilak és iskola a templommal szemben álló épület. Szűk telke a szükséges melléképületekkel szintén el van látva. Van még az egyháznak egy vályogból készült zsindelyes magtára is a papitelken s egy szárazmalma a tanitóilak közelében az útczán; mely utóbbi 1846-ban vétetett.

Oszszes ingatlan egyházi külbirtoka a v.-oroszi egyháznak — ide értve a lelkészi és tanitói állományokat is — 27 hold s 1206 □ öl szántóföld s 3 hold rét. Ingóságok: 1500 frtnyi tőkepénz, mely a magtári állományt tevő gabnaneműek árából folyt be; 3 db. anyakönyv, kezdve 1776. éven; több körleveles és tanácsjegyzőkönyv, valamint egyházker. s megyei jegyzőkönyvek s egyéb nyomtatványok s „A Helv. Hitv. Tartó V.-Oroszi Ekkla Paroch. Pecsétje. 1833.“ zászlós bárány cimerrel stb. Végül az iskolai szerelvények. (1875. jan. 25. ö.-ir.)

VI. Népesség. 1801: Lelkek száma 321. 1877: lelk. sz. 474; szülött. sz. 22; újházas. sz. 4; halott. sz. 7. Iskolások. 1801: isk. jár. sz. 36. 1877: isk. kötelesek sz. 6—12-ig 47; isk. jár 38; részben jár 9.

80) Vetés. *)

I. A községről általában. Vetés Szatmármegyének egy jelentékeny magyar falva, fekszik a Krasznaközön, a Szamos balpartján, Szatmár, Zsadány, Dob és Ovári között. Határába — melyet a Balkány vize délről keresztül foly — bele vannak olvadva Gyülvész és Gelényes puszták. Földe sik és termékeny. Lakosai reformátusok és görög kathólikusok, kik már 1810. templom- és parókhiával birtak; kevés róm. kath. és zsidók. Vetést 1241 előtt Kristóf kómesnek hagyományából a n.-váradi egyház birta; 1241-ben elpusztulván, V. István 1266. Simon kómesnek, András fiának, a Vethésy család egyik ősének adományozza. 1312-ben Kopoz nádor parancsára Péter mestert, Péternek fiát, Ördögnek nevezett Andrást, Györgyöt, az Eudus fiát, mint Andrásnak Myke fiának közel rokonit iktatják bele. 1325-ben Vetés Eudus fiainak jut osztályrészül. 1366-ban Wethéssy Lőrinc, Péter fia, Gelényes nagy részét hozzá foglalja. 1416. és 1420-ban az egészet Wethéssy Jakab és testvére Tamás váradi prépost birják. 1420-ban Csáki István tanúvallást tétet: hogy Wethéssy Jakab vetési jobbágyait a fogságból erőszakosan kiszabaditotta. 1459. Wethéssy Miklós kir. engedélyt nyer, hogy Vetés mellett a Szamoson hidast állithasson és révbért szedhessen. 1516-ban a Báthoriak Károlyi István pap magvaszakadtával fölkérik Vetést, de a Wethéssyek ellenállása miatt birtokába nem léphetnek. 1549. Iváncs erdeje Vetéshez tartozónak itéltetett. 1552. Szenynyesi Lukács nyer benne részt. 1562-ben Mezőteremi Wethéssy János, Márton, Péter és László, birtokában új kir. adománnyal megerősittetnek. 1612. Kaszás Bálint egy részt nyer benne malommal; 1616. Pethő István is egy malmot nyer a Szamoson. 1625. Kökényesdy Péter is részjószágot nyer benne a Háború nevű pusztával együtt; de a Wethéssy fi-maradékok ellene mondanak. Ezen Kökényesdy P. 1632. tanúvallatást tétet, hogy Tövis nevű föld nem Szatmár, hanem Vetéshez tartozik. 1650-ben ugyancsak

*) Lásd bővebben „A Vetési ref. egyház története“ cimű 1875-ben kiadott monografiámat.

ezen K. Péternek Wethéssy Potyinkától született leányai Zsuzsánna és Borbála Szilágyi Ferencnek és Dolhai Pálnak házastársai gf. Pálffy Pál nádor parancsa mellett osztályra kényszeritik a Wethéssy fi-ágat, a hol a Vetés mellett fekvő Vetés-Kékes és Háború puszta is emlittetik; de ezen osztálynak 1651. a W. fi-ág ellentmond. Ezen időtől fogva Vetést mindig a Wethéssy-család birja a már elősorolt s a később vele rokonult családokkal. 1769-ben ezen birtokos családok fejei a következők voltak: u. m. Wethéssy Ferenc, Bottka György, Szentlászlay Ferenc, Szerdahelyi Ferenc, Sz. Zsigmond, Uray Antal, Szigethy István, Muray Miklós, Berey Ferenc és Mihály, Sződényi Mihály, Nagy József, Zálogh Mihály. 1810-ben pedig birták: Wethéssy Ambrús, Darvay Gábor, Szerdahelyi Zsigmond, Ferenc és László, Palóczi Horváth Györgyné, Szilágyi Erzsébet, Markocsán Péter, Korda István, Kerekes Gáspárné, Muray Miklós és Lajos, Szentlászlay István és Ferencné, gf. Teleki Ferenc, Bakay Ádám, Kállay Leó, Bottka Lajos, Várady Sándor, Uray Antal, Kengyel Gábor, Patay Mihály és Mátayak, Várady, Vaday, Uszkay, Elek, Kelemen és Korchma családok. Ezek közűl kihalt a mezőteremi és vetési Wethéssy család Wethéssy Lajosban 1863. dec. 20.; a Muray, Szentlászlai, Papolczy, Kerekes, Várady, Vaday, Szigethy, Uszkay, Elek, Kelemen és Korchma családok szintén kihaltak.

A mi viszontagságait illeti, a következőket jegyezzük meg: 1241-ben a tatárok pusztitják el Vetést, ezután mindanynyiszor szenved, a hányszor a szatmári várat ostromolják, vagy abban német őrség tanyázik, igy p. 1562. 1564. és 1565. a törököktől; 1605-ben a Szatmár környékét pusztitó Bastától; 1657. a lengyelektől; 1661. a szatmári német várőrségtől; 1663. a törököktől; 1665. ismét a szatmári német várőrségtől; 1669—73. a kurucoktól; 1675—76. a kurucokat üldöző németektől; 1685. Karaffától. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc Szatmárt ostromolván, Vetéshez száll táborával, honnan szept. 28. Szatmár alá viszszatér. 1711-ben a pestis, 1717-ben tatár, 1742-ben ismét a pestis s újabban a kholera és egyéb járványok is pusztitottak benne.

II. Az egyházról általában. Vetés a reformáció

előtt jóval róm. kathól. anyaegyház volt, ugyanis az 1241-iki tatárjárás előtt benne Sz.-Miklós temploma diszelgett, de ezt a tatárok elpusztitották úgyanynyira, hogy Vetés még 1265-ben is puszta volt. 1325-ben a vetési r. kath. templom feletti pártfogói jogot Endus fiai kapják. 1334-ben ez egyház a szatmári esperességhez tartozik. Papja Miklós 9 garast és 10 dénárt fizet pápai sexennális dézmául. 1460-ban a (mostani ref.) templomot épitteti Wethéssy Albert veszprémi püspök.

A mi Vetés reformáltatását illeti, ez akkori földesurainak a Wethéssyeknek tulajdonitható, kik alapos vélelmünk szerint a közeli Erdődön székelő Drágffy Gáspárt követték. Ezen vélelmet támogatja az erőszakos téritgető Báthori Zsófia 1677. máj 3. Szatmárvármegyéhez intézett levele, melyben ezen szavakkal hivatkozik az egykori földesurak téritési szokására: „e dolgot is a mi eleink igen büven elkövettek a maguk jószágában.“ Lehet hogy Vetés reformálói közvetlen a Drágffy mellett csoportosult reformátori körből valók voltak; de hogy épen kik voltak legyen, nem tudjuk. Anynyi kétségtelen, hogy az 1545. szept. 20. tartott erdődi zsinat alkalmával már Vetés reformációja be volt fejezve. Azok között a kik az emlitett zsinat végzéseit aláirták, volt egy Kalocsay János nevü, és ki tudja, — miután Vetés a Kalocsayak fészke is volt rég időktől kezdve, — nem ez a Kalocsay János volt-e Vetés reformátora s illetőleg első prédikátora? Mint Szatmárvármegyében általában, úgy Vetésben is a reformáció lutheri iránya terjedt el előbb, de a mit csakhamar a kálvin-féle irány váltott fel, mely irány az 1570-iki csengeri konfeszszióban teljesen győzedelmeskedett. A reformációt követő egy 100 év eseményeiből csak anynyit tudunk, hogy Vetés anyaegyház volt s a Kökényesdy-, Iwáncsy- és Wethéssy-családok ez idő alatt a vetési egyháznak nagy pártfogói voltak; továbbá hogy az egyház kezdet óta anyaegyház vala. A szatmáregyházmegyei jegyzőkönyvek — jelesül a Vetus Tarcalianum és Solymosi Causarum protocolluma — egyébiránt 1670—1755-ig, leginkább csak a mátkasági, házassági és válópereket jegyzik fel innen. Különben a mi a vetési egyház nevezetesebb eseményeit illeti, azt a következő cikkben adjuk.

III. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti nevezetesebb események. A vetési ref. lelkészekről 1684-ig semmit sem tudunk. 1) 1684. Szatmári István volt a vetési lelkész. 2) 1686. Uray Mihály. 3) 1690. Mezey Mihály. 4) 1706. Bodalay Mihály. 5) 1709. Musnai Márton. 6) 1722–27. Bodalay Mihály, kit „Ao. 1725. plebs manere fecit, nobiles non item; tunicam nec brevem nec longam habet.“ 1726. panaszolják róla, hogy: „lectionem bibliorum non continuat.“ 1723-ban pedig ezt jegyzi fel róla a vizitáció: „Rev. M. B. minister ecclae Vetés polygamum talem copulando virum, qui ob polygamiam est excentus (capite plexus) ea ratione e ven. nostra societate, post instantiam rejectu est eliminatur.“ 7) 1727. Ráczkevi János Tatárfalváról, ki 1728-ban a papságról letétetett, kalpagja az e.-m. gyűlésből kidobatván. 8) 1728—29. Vetéssy István. 1730. a viz. szérieséből elveszett. 1731-ben ezt irja a vizitáció: „a predikátor nem akar megmaradni.“ 9) 1732—35. Váralljai János, ki 1732-re úgy igérte megmaradását, ha neki új parókhiát épitenek. 10) 1735—42. Ismét Vetéssy István. 1736-ban egy ember a káromkodás miatt nagyobb exkommunikációval súlytatván, erővel kisérlé meg a templombamenetelt. 11) 1742—54. Almási Ferenc. Ennek idejében volt a pestis. 1743-ban „propter praeclusionem sui visitari non potuit.“ 1744-ben az elpusztult gyülvészi filiális ekkla parókhiális telkét és kaszállóját, úgy a tanitó fundusát a vetési pap birja, melyekre nézve megparancsolja a vizitáció úgy a papnak, mint az ekklának, hogy ezen vákáns jószágokat el ne idegenitsék. 1753. A. F. már „jurassor“-nak cimeztetik s maradni nem akar. 12) 1754—56. Szatmári Molnár János. 1757—58. a vizitáció aktái elvesztek s igy az ekkori pap nevét nem tudjuk. 13) 1758—63. Medgyesi Pál, ki 1761. már e.-m. ülnök. Alatta tétetett a legelső gondnok. 14) 1763. Kapolyi Gergely, akadémikus pap, ki itt még ez évben meghalt. 15) 1764—65. Vida István. 16) 1766—67. Szatmári Tereh Ferenc. Alatta 1767. a vizitáció a gondnokválasztást megparancsolja; őt pedig 1768-ra a traktus nem engedi megmaradni. 17) 1768—70. Gyarmati István, e.-m. ülnök, ki 1771-re P.-Darócra ment. 18) 1771—78. Ujvárosi Nagy Sámuel,

esperes, ki itt 1778. dec. 21. meghalt. Ekkor Vetés Szakál Mihályt hivta papul; jött azonban 19) 1778—82. Váczi György, e.-m. ülnök, ki innen Nagy-Arba igérkezett. 20) 1782—84. Kassai Sámuel, akadém. pap, ki innen Gyügyére hivatott. 21) 1784—89. Csécsi Nagy János, kit sajnálva bocsátottak el. 22) 1789—90. Zsombok Ketzeli Ferenc. 1790-ben előbb marasztották, később pedig nem, ezen megcsúfoltatása miatt igy bucsúzott el a vetésiektől: „Málé legyen kenyeretek, Kikaparó feleségtek, Csonka-bonka gyermeketek, Gyalázatos temetéstek.“ Ezen szavaiért az e.-m. konzisztórium arra büntette, hogy a vetési presbitériumot az elibe irt formula szerint Kaszonyi András e.-m. ülnök jelenlétében kövesse meg. 23) 1790—94. Bakos András, ki Wethéssy Ambrússal összeháborodván, nem maradt. 24) 1794—95. Kozma Ferenc, ki erkölcstelen élete miatt elmozdittatván, az öreg 23) Szilágyi János szolgált helyette. 25) 1796—1802. Szél György, kit bár kedvelltek, de a rosz fizetés miatt folyton panaszol. 26) 1802—03. Egri Dobray József. 27) 1803—05. Balogh. Pál, ki 1805. márc. 14. Vetésben meghalt. 28) 1805—07. Geczeő István, kit kedvelltek. 29) 1807—10. Kurovszky György. Alatta ns. Uszkay Györgyöt, ki 8 év óta templomkerülő volt, feljelentik a vizitációnak. Valami új irtásáról az egyháznak szintén jelentik, hogy az mihelyt arra való lesz, a pap szénafizetésének felét onnan fogják teljesiteni, felét pedig egyházi közszükségletekre fordítják. 30) Hegymegi Kiss Áron, előbb németi káplán, ki innen Kisnaményba s onnan Botpaládra ment, hol mint egyházmegyei főjegyző 1834. febr. 4. meghalt. (Lásd az irók közt.) 31) 1815—1817. Győry József. 1817-ben panaszolja, hogy Wethéssy Ambrús földesúr cselédeivel reá rohanván, csúfosan megverte. Ezen okból, továbbá többféle rendetlenségek és botrányok miatt, melyeket még az úrvacsorálás alkalmával is elkövettek: nem marad; különben nemsokára meg is halt, s talán a sújos sebek következtében. Megveretésében a papság és a vallás megsértését látván, az 1817. ápr. 30. Szatmárt tartott e.-m. gyűlésen, Szakál Mihály esperes azon inditványt tette, hogy a segédgondnok az egyházmegye nevében inditson keresetet Wethéssy Ambrús

ellen a vármegye előtt. Ez inditvány a 6-ik sz. végzésben határozattá emeltetett; de hogy ezen otromba cselekményért W. A. megbüntettetett volna: nincs reá adatunk. 32) 1817. Zabolai Kozma Ferenc, ki itt 1817. nov. 25. meghalt. 33) 1818—19. Fejér Pál, ki csak úgy marad meg: ha Kisszekeresről holmiját elhozzák, épületeit renoválják, fizetését rendesen beadják és tavaszföldet szántanak neki; de ez utóbbit — e különben dicsért papjoknak — meg nem igérték. 32) 1819—22. Szabó József, ki szintén azért panaszolt, a miért elődje, minek következtében el is ment. 34) 1822—25. Berkeszi Dobos András, ki mándi pap is volt, és szintúgy panaszol mint előde. Az 1824-iki vizitáción jelentik, hogy az egyház pénze másoknál hever s a gondnok nem számol, a miért 1825. e.-m. küldöttség megy ki. 35) 1825—26. Juhász József. 36) 1826—29. Szatmári József, kedves pap. Az 1829-iki vizitáció előtt jelenti, hogy a midőn a gondnok megszámoltatására serkentette az elöljárókat, azok azt felelték: „tiszteletes uramnak arra gondja ne legyen; az ekklézsiáé az, akárhova teszi.“ Ugyanekkor a templom és parókhiák elárvult állapotban voltak, mely okból a vizitáció egy e.-m. bizottság kiküldését véleményezte, mely a vetésieket kötelességük teljesitésére hathatósan serkentse. 37) 1829—1839. Márk Ferenc. Panaszai ugyanazok s változni akar; végre 1837. Nagy György gondnok a rommá lett egyházi épületek helyreállitása végett megkezdi az épitk. anyagok előállitását. 38) 1839—65. Márky János, ki alatt az egyháztagok áldozatokra buzdulnak s az épitkezés megkezdetik. Meghalt Vetésben, 1865. máj. 11. 39) 1865 óta Szarka Boldizsár. (Lásd az e.-m. ülnökök közt.) A vetési ref. egyház felvirágoztatásában elődeit meszsze túlszárnyalta.

IV. Valláserkölcsi élet. Idevonatkozólag a XVI-ik századból nincs semmi adatunk. A XVII-ik században 15 válóper s 4 mátkasági elválás miatt inditott kereset a gyülekezet vallás-erkölcsi életére már nagyobb világot vet. A 15 válópernél jelesül a válási indok 2 esetben 2 és több nejűség, 2 esetben házasságtörés és 11 esetben hűtlen elhagyás. A mi a fényoldalt illeti: 2 úrasztali kehely ajándékozása, a vallásos buzgalomról tesz tanúságot. A XVIII-ik századból, 1700—55-ig 2 válóper

4 mátkasági elválás fordul meg az e.-m. törvényszék előtt. A váló-kereset indoka a házasságtörés és kegyetlenkedés, azonban a válni szándékozók közűl az egyik cigány férj és nő, e fajnál pedig soha sem valami volt nagyon erős az erkölcsi alap. Sokkal elszomoritóbb az ennél, a mi 1723. és 1728-ból 2 vetési papot illetőleg feljegyeztetett; továbbá midőn 1736-ban egy exkommunikált ember erővel akar a templomba bejutni. 1747., 1749., 1761. és 1765-ben már az egyház részére tett ajándékokban az érem fényesebb oldalát is látjuk. 1761. jan. 1. a féktelenség megzabolázása végett egy „transactiot“ kötnek s utánna a valláserkölcsi élet új lendületet vesz; az egyh. állapotok javulni kezdenek. 1792. jan. 8. pedig az úrvacsorához járulás rendjét szabályozzák, jelesen az 1-ső rendbe állitják a földesurakat, illetőleg aszszonyokat a papné- és mesternével, a 2-ikba a nemes férfiak, illetőleg aszszonyokat, a 3-ikba a köznép férfiait és illetőleg aszszonyait, a 4-ikbe a leányokat s utánok a legényeket a mesterrel. E közben a templom s torony kijavitásán is buzgólkodott az egyház; de az, 1794. aug. 8. éjjel ismét elhamvad, azonban e csapás dacára nem lankadnak a romok felépitésében. A XIX. század legelső napjaiban ismét homályosulni kezd a valláserkölcsi élet képe Vetésben. A nemes buzgalom lángját kioltani igyekszik az irigység hideg szele. 1801. febr. 22. az egyház Nehémiása, a lelkes Muray Miklós a gondnokságról lelép. Egy vallástalan ember, a III. cikkben emlitett Uszkay József, — a 8 évig templom kerülő, ki az elhamvadt templomra 1 fillért sem adott, — méltatlanul vádolja, majd gőgös nagyravágyásból megindítja az 1-ső templomszékpert, hogy egy félszázadra fölzavarja az egyház békéjét. Az egyházmegye egy bizottságot küld ki vizsgálatra, ki előtt a méltatlanul vádaskodó az iratokat fölkapva összetépi s a tűzbe dobja s a gondnokot kutyahajigálónak nevezi, a miért 1802. ápr. 16., majd 1804. febr. 23. azon határozat hozatik: „hogy ha meg nem tér, ekkla tagjának ne ismertessék, meghalálozván maga vagy hozzátartozója az ekkla tagjaitól el ne temettessék s meg ne engedtessék, hogy neki harangozzanak.“ Egy izben azonban megkövette az e.-m. küldöttség előtt Murayt, de csak szinleg, valósággal pedig a régi

maradt. 1806-al ismét kedvezőbb lett a valláserkölcsi élet állapota; de már 1810-ben H. Kiss Áron lelk. az általa kezdett egyháztanácsi jegyzőkönyvben 3 egymást követő gyűlésen 13 templomszékpert jegyez be, melyek közűl egy, a vetési egyházban főgondnokságot viselt 2 egyén közt azzal végződött, hogy az egyik perköltség fejében 70 rhftot fizetett. Ebből folyólag az határoztatott, hogy a nő férje után nyert székébe járjon, s a ki ez ellen vét 25 rhfrtot fizet; hogy továbbá nős emberek a karba ne járjanak. 1811. juli 7. Uszkay József nyilvánosan kötelezi magát, hogy az egyházi rendszabályoknak aláveti magát. 1815-ben az úrvacsorához járulásnál ismét botrányok fordultak elő, minélfogva ez év ápr. 9. rendelik: hogy az 1-ső asztalt formálják a Wethéssy, Nemes, Kerekes, Szentlászlay, Uray és Várady családok; a 2-ikat Uszkay, Berey, Papólczi, Nagy György, Szováthy és Zálogh családok; a 3-ikat Nemes, Nagy Mihály, Eszenyi, Kalocsay, Kelemen, Sipos és minden nemes családok; az utolsót a kontribuensek jó renddel. A nők hasonló rendben a leányokkal együtt; a papné s a mesterné a 3-ik osztályban. Végül a rektor oskolájával, a legényekkel s a t. prédikátor. Azonban a botrányok sem az úrasztalánál, sem a templomon kivül nem szüntek meg; példa rá Wethéssy Ambrús verekedése 1817-ben. Az 1819. dec. 19. egyházi közgyűlés e miatt kemény határzatot hoz az 1769-iki „transactió“ megtartására, 12 rhfrtig birságolási jogot engedvén annak megrontói ellen. Mindemellett az 1829-iki vizitáció előtt a lelkész által bejelentett tények — mint a III-ik cikkben láttuk — elszomoritók; de annál örvendetesebb az ébredés, mely 1837. febr. 27. kezdődik. Az egyház ekkor mintegy megújulni látszott; azonban 1840. nagypénteken s husvét 3-ad napján Jakab János rektor csinál botrányt a templomban. Erre 10 munkásságban gazdag év telik el, mely után Kalocsay Györgyné Uszkay Eszter 11 évig tartó templomszékpert indit, mely az egyháznak és egyeseknek sok kellemetlenséget okozott s 1862. okt. 12. végeztetett be, csinálván e miatt a perlekedő magának 160 p.-frt. adósságot. E sötét pontok mellett mindig tüntek fel fényesek is. 1841. Wethéssy Dániel volt gondnok 110 v.-frt. túlkiadási követeléséről mond le; 1842. Szentlászlay János

az egyháznak 10 vékás földet adományoz; 1847. Wethéssy Ambrúsné Markocsány Zsuzsánna 6 vékás földet ajándékoz; 1849. az egyház 180 fontos harangját teszi a haza oltárára; 1852. az egyház 57 tagja teszen alapitványt a szatmári és szigeti iskolák részére; 1854. Révész Ferenc 80 frtos követelését ruházza a vetési egyházra; 1855. a Nemes József által kibocsátott iven 800 frtot irnak alá s 400-at be is fizetnek a templom kijavitására; 1859. a templom belsejét meg is kezdik tatarozni; 1860. Wethéssy Ambrúsné Markocsány Zsuzsánna egy diszes szószéket készittet; ugyanazon év dec. 10. egy szegény nő, Ványai Eszter, hagy Isten dicsőségére 136 frtot; 1862. a Nagy András gond. által gyűjtött pénzből a folyó költségek fedezésén kivül a szatmári prot. nőnövelde számára 50 frtot adnak. 1863—68-ig Nagy Pál gondnoksága alatt egyházi épitkezések és beruházásokra 800 frt. 40 krt költenek; egyszersmind beszednek a szatmári iskolára tett ajánlatokból 60 frtot, a szigetire 147 frtot; maga Nagy Pál 1870. okt. 3. történt halálával hagyományoz a vetési egyháznak 60 frtot o. é. 1870. dec. 25. Somoskeőy Antal, kuriai biró 40 ezer téglát ajándékoz. 1871—72. a belhivatalnoki failletmény megszerzésére 50 frttal alap létesül; Szerdahelyi Pál, r. kath. földbirtokos, Szatmármegye volt főispánja 800 frtos iskolai alapitványt tesz; a szigeti iskolára tett 437 frtos alapitvány egészen beszedetik. 1873—75. Szentlászlay János a vetési egyháznak 57 frtot — mely per alá került — s az iskolának 2 és ½ telek után regale illetőséget hagy; Szerdahelyi Pál pedig alapitványát 100 frttal növeli; a csaholci megégett egyház számára pedig a vetési egyházban gyül 42 frt. 50 kr. stb. stb.

V. Tanitók s iskolaügy. A reformáció után Vetésben is a papok tanitották az iskolát, s kivevén 1690-et 1762-ig a 2 hivatal nem is volt elkülönitve. A tananyagot s a tanmódot illetőleg anynyit mondhatunk; hogy a tiszántúli e.-ker. utasitások, a szatmáregyházmegyei tanügyet illető végzések az 1837-iki u. n. nemzeti iskolaterv, az 1861. t. t. e.-ker. népisk. rendtartás, a sárospataki, majd az egyetemes tanterv, az 1868-iki országos törvény s az 1877-iki egyházmegyei tanterv voltak e téren az irányadók. A tanitók közül a következők neveit ismerjük:

1) 1690. Révkomáromi István. 2) 1762—66. Tóth Ferenc, ki dicsért tanitó volt, de a rosz fizetés miatt változni kivánt. 3) 1766. Szilágyi György, kit elbocsátottak, mint korhelyt. 4) 1767. Varga István, jó tanitó. 5) 1769—1770. Somodi Gábor. Eztán 1779-ig nincs szó a vizitáció jegyzőkönyvében a vetési iskoláról. 6) 1778—83. Pogány Sámuel, ki már előbb is vetési tanitó lehetett. 7) 1783. Orbán Miklós. 8) 1784. Belényessy György, kit sok tekintetben kifogásoltak. 9) 1785. Szilágyi András. 10) 1786—88. Ismét Orbán Miklós, egy korhely tanitó. 11) 1788—96. Szarvadi János, egy dicséretes jó tanitó, ki a leégett templomra kegyadományokat is gyüjtött. 12) 1796—99. Szilágyi János, kit 1797. a kemény fenyitéktartás miatt megdorgálnak. 13) 1800. Tóth Pál. 14) 1801—04. Tacsi Bálint, kit dicsérnek. 15) 1804. Pongrácz György, exmiszszus káplán s Balogh P. helyett időközi lelk. 16) 1805—10. Benkő József. 17) 1810—12. Széles Zsigmond. 18) 1812—18. Zsófi András. 1814-ben tanitana, ha volna kit. A vizitáció ugyanazért meghagyja a kurátornak, hogy a tandijt azon is exekválja, ki gyermekét fel nem járatja, e mellett a szülőket intse a feljáratásra. Zs. A. 1816-ban is hanyag tanitó; 1817-ben tanitványai sem vallást, sem históriát, sem egyebet egy kis rosz olvasáson kivül nem tudnak. E mellett Wethéssy Ambrúst ő ingerelte fel a pap megverésére, a miért a vizitáció az e.-m. gyűlésre megidézi. A gyülekezet félve W. A. haragjától megmarasztá; de az e.-m. gyűlés hivatalából elbocsátá. 19) 1818—22. Vajna Ferenc, ki dicséretes tanitó volt; de az iskola s különösen a tanterem lakhatlan volta miatt magát változásba helyezteti, anynyival inkább, mert 1821-ben 5—6 gyermeket járattak fel elibe. 20) 1822—25. Dobos István, ki szintén szorgalmas tanitó lett volna; de az elöljárók bizonysága szerint ez elibe sem járatták fel a szülék gyermekeiket. 1824-ben gyenge kántorsága ellen panaszolnak. 21) 1825—? Szaplonczay Pál, ki tanitana, de nincs kit. 22) 1827—29. Szerdahelyi Ferenc, kit 1827-ben sikeresebb tanitásra serkentenek. 1829-ben a vizitáció előtt azt panaszolja, hogy a tanitói parókhián harangozó cim alatt egy taksást tart az ekkla, kitől számtalan boszszantást kell szenvednie a belhivatalnokoknak. A harangozóné

ugyanis a papnénak azt mondta: „Kiéhezem én innen tiszteletes uramat. Én maradhatok; de ha ükeme nem tűrhet minket: mehet.“ 23) 1829—31. Mező Gáspár. 1830-ban semmi iskolája nincs; de a tanszoba használhatlan voltával menti magát, mit az elöljárók is igazolnak. 24) 1831—33. Sárkány Sámuel, gyenge kántor, de szorgalmas tanitó. 25) 1833—38. Bernáth Antal, kit mint szorgalmas tanitót ajánlanak az e.-m. tanácsnak előléptetés végett. 26) 1838—40. Jakab János, kit szorgalmasabb és értelemfejlesztőbb tanitásra int a vizitáció, valamint az egyházat új iskola-épület emelésére. J. a templomban kibucsúzása alkalmával botrányt csinált. 27) 1840—43. Dávid Miklós, viselete kifogásolt, szorgalma gyenge; ellenben a szülék sem járatják fel gyermekeiket. 28) 1843—47. Szaplonczay Pál, dicséretes jó tanitó, kit papjával együtt folyton dicsérnek s kedvökért a marasztásról is végkép lemondanak. Meghalt Vetésen 1847. febr. 5. 29) 1847—52. Kiss György. 30) 1852. Fejér Dániel. 31) 1853—55. Ballogh Imre. 32) 1855 óta Kiss György, ki egyike a szatmári ref. egyházmegye legjelesebb tanitóinak.

VI. Belhivatalnoki fizetések. 1705 körül: 1) Minden ember, a kinek 2 db. búzája vagyon, vagy ha több van is, ad 3 kereszt búzát; a kinek csak 1 van, ad 1½ kereszt búzát. 2) A nemes ember ha szénát és fát nem ad, 6 kereszt búzát, ha pedig szénát és fát ad, 3 keresztet fizet mint a paraszt ember. 3) Minden marhás ember 1 szekér fát ad; a kinek pedig nincs marhája: akár fát, akár 8 polturát ad. 4) Minden gazda fizet 16 polturát a kaszáláskor; a ki pedig még akkor pénzt nem ad, adjon szénát őszszel, hogy a prédikátor meg ne csalódjék. 5) A kinek vetése nincsen, szemül fizet 2—2 véka búzát. 6) Két ember 1 jó szekér szénát, a mint a t. predikátor azzal megelégszik. 7) Az özvegy aszszony fizet 3 sing vásznat. 8) Keresztelés 8 poltura, vagy 1 tyúk s 1 kenyér. 9) Esküttés 1 flor. 10) Halott predikálás 1 flor. — 1801: 1 frt. 25 kr., 86 kereszt búza, 36 véka szemes élet, 46 szekér fa, 26 félszekér széna; 12 von.-frt. stoláre, 2 fordulón 11 vékás föld, melyeket az ekkla szánt. — 1874: 50—60 köböl búza, 100 frt. készpénz, 60

frt. garaspénz, 10 öl kemény tűzifa udvarára szállitva, 36 s ½ (1200 □ öles) hold tagositott szántóföld s az úrbéreseké között 7 hold legelő, melyeknek adóját a lelkész fizeti, a kert végében 1 és ½ h. kertiföld, tisztességes lakás és a stolárék.

b) Tanitói fizetések: 1763: A gelényesi prédiumbeli irtás ⅓-a. 1801: 6 váltófrt. 30 kr. készpénz, 42 kereszt búza, 20 véka élet, 54 szekér fa, 10 frt. 26 kr. és 27 csapós véka csős tengeri tandij, 6 vékás föld, melyet az ekkla megszánt. — 1874: 30 köböl búza, 2 frt. garaspénz, 10 frt. készpénz, 5 öl kemény tűzifa udvarára beszállitva, 21 hold s 987 □° (1200 □ ölével számitott) tagositott szántóföld, 3 és ½ h. közös legelő, a kert végiben 600 □° kerti föld, melyeknek adóját a tanitó fizeti, 10 frt. és 25 vékä csős tengeri tandijul és stolárék. (Bélt. Matric. Us. 105. lap. A belhiv. fiz. öszsz. kimut. 1801. s az 1874-iki öszszeirás.)

VII. Egyházi elöljáróság. Gondnokok. A reformáció után az egyházi elöljáróságot Vetésben sem képezhette más, mint t. i. a földesurak s úgy a nemesek, mint a jobbágyság elöljárósága s mindkét osztály tekintélyesebbjei. Ezen elöljáróság képviselte az egyház közönségét és választá a belhivatalnokokat az úgynevezett „marasztáskor.“ A b.-keresztúri konvent után később itt is rendes egyháztanács s ennek világi elnökeül gondnok választatott. A gondnok-választásig az egyházfi volt itt is az egyház egyedüli gazdája; de tisztének jelentősége a gondnok-választással alább hanyatlott. Az egyháztanács 1860-ig itt is maga egészitette ki magát, azóta a nép által választatik. A lelkészt pedig most már nem az elöljáróság, hanem a gyülekezet egyházi adót pontosan fizető, büntetve nem volt és teljes korú férfi tagjai választják, az e.-m. küldöttség ellenőrködése mellett.

A mi a gondnokokat illeti: az 1745-iki vizitáción emlitik, hogy az egyház pénze 1) Wethéssy Ferenc, mint nevezetes patrónusnál áll; 1759. dec. 26. kelt felmentvény szerint a főgondnok csakugyan ő. 2) 1766. Szilágyi József fő-, Nagy József algondnok számol, s főgondnokká lesz: 3) ifj. Kengyel Mihály. 4) 1769—72. Wethéssy Ferenc. Ekkor az egyházban a rend és függés helyreállitása

végett egy kölcsönösen kötelező „transactiora“ lépnek. 5) 1772—77. Szentlászlay Ferenc. 6) 1778—82. Szentlászlay István. 7) 1782—86. Wethéssy Ferenc és 8) Markocsány Péter. 9) 1786—91. Szentlászlay István. 10) 1791—95. Muray Miklós, ki a templomot fölépitteté. 11) 1795. Wethéssy Ambrús. 12) 1796—97. ismét Muray Miklós. 13) 1798. Berey József. 14) 1799—1801. ismét Muray M. 15) Palóczi Horváth György. 16) 1805—08. Váradi Sándor. 17) 1808—10. Wethéssy Ambrús. 18) 1810—18. Szentlászlay János. 19) 1819—22. Wethéssy Ambrús fő-, Eszenyi József algond. 20) 1822—25. Nemes József. 21) 1825—27. ifj. Berky József. 22) 1827—1830. Wethéssy Sámuel, ki alatt elhatároztatik, hogy a szuplikánsok a földesurakhoz ne menjenek. 23) 1830—34. ismét Nemes József. 24) 1834—38. Nagy György adózó, ki jelentékeny épitési anyagokat ad át utódának. 25) 1838—1840. Szentlászlay János, ki paplakot épittetett. 26) 1840—1848. Wethéssy Dániel, ki iskolát, kútat stb. épittetett. 27) 1848—49. Berey Miklós. 28) 1849—53. Domokos Lajos és 29) Székelyhidy Ferenc. 30) 1854. Kovács Lőrinc. 31) 1853—63. Nagy András, ki a templomot javittatja s 1411 frt. 55 kr. készpénzt, 3 köböl 1 véka búzát, ugyanannyi árpát s 81 köböl zabot ad át utódának. Buzgó hivataloskodásaért a szatmári ref. egyházmegye jegyzőkönyvi kivonatban küldte meg neki elismerését. 32) 1863—70. Nagy Pál, az előbbinek testvére. A paplakot kitoldatta, az iskolát kijavittatta s melléképületeket épittetett, s dacára annak, hogy az épitkezés- és felszerelésekre több mint 800 frtot költött, 1763 frt. 84 krt kötvényeken, 37 frt. 27 krt készletben, 4 köböl bükkönyt s 20 hold búza-vetést hagy utódára. 33) 1869—70. Uray Ferenc, ki egy melléképületet épittetett a tanitói parókhiára, melyben a harangozó is nyert lakást. 34) 1870—71. Berey Miklós, ki 142 frt. ára épitkezést tett s utódának 2174 frtot adott át. 34) 1871—72. Török József, ki alatt az épitkezések s beruházások 308 frtra mentek. Alatta létesült a fa-beszerzési alap s nyerte az egyház a Szerdahelyi alapitványt stb. 35) 1873. Szováthy Antal, ki 173 frtért 1383 □ öl temetőt vásárolt s javitásokat tétetett.

VIII. Templom, torony, harangok. Urasztali

eszközök. Egyházi és iskolai épületek; ingatlan és ingó javak. A vetési ref. templom építését illetőleg dr. Henszlman Imre (Archaeologiai közlem. 1864. 156. lap) azt mondja, hogy az a XV-ik századból való. Ez állitás összevág Szirmay azon állitásával, hogy Wethéssy Albert veszprémi püspök épittette 1460-ban, noha ekkor ő Olmützben járt követségben, a mi ugyan nem gátlá őt abban, hogy itthon az ő parancsára templom ne épüljön. A templom menynyezetén ugyan 1325. évszám áll; de ez állitás alaposságát kétségessé teszi maga az épület stylja. Ugyanis: „A templom nyugoti homlokzata közepén torony áll, melynek nincsen a vidék szokása szerint diagonál állása, hanem mindenik szabad sarkán 2-2 tám áll épszög alatt. A torony egész emelkedésében megtartja a 4-szög alakot és a támak felett még 3 osztályból áll, melynek mindegyikébe keskeny 2-ős ablak nyilik. A legfelsőbb ablak fölött a renaissance korában sajátos alakú falazott diszek tétettek fel; ezek mögött pedig a sisak nem egyenes, hanem görbe vonalú 8-szögben emelkedik. A toronyba nyiló kapu igen egyszerű, oldala csakis épszögű tagozatból állván, melynek nincsen kapitellje, hanem csak abacusa, e fölött az alsó tagozat átmegy a csúcsives tagozatba, mely fölött meginl csúcs látható. A kapufélt csekély kiszökésű tám, vagy inkább fal-szalag keriti be. A kapu nyilása és magassága a csúcsiv kezdetéig egyaránt 4′-at tesz. — Az egyetlen hajó falközi szélessége 24′, hoszsza a diadalivig 37′ 7″, oldalfala közepén támja van, déli oldalán 2 félkörben zárt ablak nyilik s a keleti alatt mellék bejárás. A diadaliv vastagsága 33′ 5″. A szentély szélessége 16′ 9″, a 8-szög 3 oldalával záratik, boltozva van rendes módra úgy, hogy gerincei a gyámkövekben s abból származott oszlopkákon emelkednek.“ E templom és torony — tudomásunk szerint — 1792-ben kireparáltatott; 1794. augusztus 8. éjjel a Wethéssy udvarban támadt tűzben belső felszerelvényeivel együtt leégett, de még ez évben — Szarvady János rektor gyüjtése folytán, — a megyében 415 frt. 18½ pénz gyűlt öszsze reá. Ezen öszszeg s a vetési hivek adományából 1797. december 1. ismét teljesen kijavittatott. A torony sisakjából kiégett gerendázat helyett 1830-ban raknak újat, a midőn a to-

ronyra új gomb is tétetett s a templom újra zsindelyeztetett stb. A toronyban 2 harang függ. Az egyik 309 font, öntötte Gergelyfi László 1811.

Urasztali készletek. a) Teritők: 1 fehér, sűrű patyolat-kendő, karmazsin selyemmel és aranynyal varrva; 1 fehér tafota-kendő széles arany-csipkével, t. Bégányi Klára A. ajándékából; 3 sűrű patyolat-kendő, egyik aranynyal, más 2 veres selyemmel és aranynyal himezve; 1 gyolcs-kendő zöld selyemmel és aranynyal; 1 vászon-kendőcske 2 végén veres fejtővel; 1 gyolcs-kendő zöld és veres selyemmel; 1 recés patyolat-abrosz; 2 sáhos abrosz; 1 vastag, kockás vászon-abrosz; 1 sáhos abrosz veres selyemmel kivarrva s körül csipkével szegve t. Bilkei Nemes Józsefné szül. Horváth Johanna ajándokából; 1 kamuka 2 végén vörös csikkal ékitett abrosz ugyanattól; 1 világos kék szőr-abrosz fehér virággal tarkázva s rojttal szegve, Szentlászlay Jánosné Dombháti Klárától; 1 közönséges sáhos asztalkendő Kiss Benj. özvegye Lőrinc Erzsébettől; 1 (15 frtos) abrosz és 1 (100 o. é. frtos) bársony-teritő özv. Wethéssy Ambrúsné Markocsány Zsuzsánnától. b) Edények: 2 ón-tányér; egyik 1757., a másik 1749-ből ilyen felirattal: „B. L. Gy. K.“ (Talán Berey László, Győry Katalin); 1 sima, kivül-belül aranyzott ezüst-pohár „T. K. (Thomas Kökényesdy) 1645.“ felirattal; 1 virágos aranyos ezüst-pohár ezen bemetszéssel: T.(homas) I.(váncsy) S.(acravit) D.(eo) A(mo) D.(omini) 1652.“; 1 (103 frt. értékü) ezüst-kehely, melyet férje emlékére Berey Miklósné készittetett; 3 ón-kanna, melyből 1-et Jármy Zsuzsánna ajándékozott 1771.; 1 keresztelő kannácska ónból, ezen felirattal: „a ki hiend és megkeresztelkedik, idvezül.“

Az egyházi és iskolai épületek, a paplak és iskola s harangozói lak, melyekről már a fenntebbiekben elég bőven szólottunk, a tüz ellen — a templommal együtt — biztositva vannak.

A vetési ref. egyháznak 15 hold s 1263 □ öl kataszt. hold földből álló ingatlana is van; továbbá a már emlitett Szerdahelyi és Szentlászlay-féle iskolai alapitványok, a melyekből a tandij, könyv és tanszerek s a szegényeknek ruhadarabok szereztettek s a tanterem is fűttetett és a tanitónak már az idén (1878.) a tandij helyett 80 frt. adatott;

végül: a belhiv. fájának beszerzési alapja. Az ingóságok közíil megemlitendők az anyakönyvek kezdve 1772., 1828., 1839. és 1873-ban; az egyházi jegyzőkönyv, kezdve 1810.; a körlevelek jegyzőkönyve ugyancsak 1810-en kezdve; az egyházkerületi és megyei jegyzőkönyvek, nyomtatványok; a Szerdahelyi stb.-féle alapitvány-levél és más iratok; a lelkészi hivatal pecséte a zászlós bárány cimerrel stb. 1833-ból.

IX. Népesség. 1801: Lelkek száma 302, szülött. száma 10, újházasok száma 2, halottak sz. 20. 1877: lelkek száma 504, szülöttek száma 27, újházasok száma 9, konfirmáltak száma 9, halottak száma 25. Iskolások: 1801: 27. 1877: tankötelesek száma 6—12-ig 46, iskolába jár 44, nem jár 2.

UTÓSZÓ.

Mint 1877. június 1-én kibocsátott előfizetési felhivásomban is kijelentém, azon célból irtam e jelen művet, hogy azon vádat, miszerint a prot. egyház multja iránt közönyös s azt megismertetni, ezzel együtt a hazai művelődés történetének is szolgálatot tenni elmulasztja, — legalább a szatmári ref. egyházmegyéről, — melyben hivatalos szolgálatomat kezdettem, — elháritsam. Művem eredetileg nem lett volna ilyen nagy terjedelmű, de később a munka folyamán ily nagygyá nőtte ki magát, sőt magában foglalta volna a 2-ik részben még a koordináció alkalmával a nagybányai egyházmegyébe keblezett gyülekezetek történetét is; azonban a menynyiben a nevezett gyülekezetek az esperesi úton közlött felhivásom dacára is a kiadás költségeihez nem járultak: 1821-ig levezetett történetüket kénytelen voltam onnan kihagyni. — Midőn művem sajtó alá rendezése csaknem készen volt, egy fölhivást bocsátottam ki a szatmári ref. egyházmegye gyülekezetei, lelkészei, tanitói és elöljáróihoz, fölkérvén őket, hogy művem kiadását tegyék lehetővé s e fölhivásom és magának az egyházmegyei közgyűlésnek is hathatós ajánlása folytán, a nevezettek által 656 frt. iratott alá s részben már be is fizettetett, a kibocsátott előfizetési iveken pedig 77 frtot kaptam összesen. Majd egy lelkes úrnő Kisdobronyi Isaák Dezsőné született Lekcsei Sulyok Berta úrnő ő nagysága, — kinek úgy saját családi, mint férjének ősei egyháziasságuk s egyházpártfogásuk által tüntek ki, — a kiadási költségek fedezésére 200 o. é. frttal ajándékozott meg. Fogadják mind ő nga, mind a nemes egyházak s lelkes vezetőik az én hálás elismerésem és köszönetemet! Igy bejött és aláiratott tehát művemre összesen 933 frt. o. é. Mindenki láthatja, hogy ezen 933

frtból tiz éves kutatásom és munkám — a mely után s mely alatt e mű készült, — megfizetve nincs, sőt még az 1000 frtot haladó kiadási költség (18 frttal számitva ivét) sincs fedezve: mindazáltal kiadtam e művet anyagi kárommal is, csakhogy fáradalmaim gyümölcse napvilágot lásson. — A kiadási költségek kimélése tekintetéből oklevéltárt nem mellékeltem hozzá, hanem e helyett a bevezetésben a „Források" cimü cikket tettem lehető terjedelmessé; különben benne mindent a lehető legnagyobb tárgyilagossággal s biztos adatokra támaszkodva irtam meg. E célból az elsorolt kútfőkön kivül levelezést folytattam az ország legjelesebb történet-búváraival s magukkal az illető egyházak lelkészeivel, úgy hogy az eként öszszegyüjtött anyag-halmaz 3 ivrét és 2 nyolcadrét kötetet tesz. — Igyekeztem e munkában hiven vázolni a valót még akkor is, ha az egyik vagy másik egyház, testület vagy egyénre nézve nem volt is kedvező. — A mi művem szerkezetét s nyelvezetét illeti: tudom, hogy sok helyt mutat fel kivánni valót s a történetirói előadás művészi tökélyét nem éri el, de ezen, egy — előttem reménynek is soknak tetsző — 2-ik kiadás alkalmával tudnék csak segiteni. Nekem — miután azon célt sem akartam feladni, hogy mindent megirjak a lehető legnagyobb részletességgel, — a kiadási költségek kevesbitése szempontjából, a zsufoláshoz kelle folyamodnom, másként anyagi károsodásom még nagyobb lesz. Egyébiránt azon meggyőződésben vagyok, hogy művem minden hiányai mellett is, sőt még akkor is, ha nem volna egyéb mint pusztán adat-halmaz: megérdemelte a kiadást! Végül még annyit kell megjegyeznem, hogy e mű megjelenése igaz ugyan hogy a folyó év január havára volt igérve; de részint tőlem nem függő okok s részint azon körülmény miatt, hogy az igért 35—40 ivnél többre telt, megjelenése mindeddig huzódott. Különben azt hiszem, hogy a pártolók és előfizetők a várakozásért, az igéreten felül nyujtott 17 ivvel kárpótolva vannak.

Isten velünk!

Nagy-Kőrösön, augusztus hóban, 1878.

Kiss Kálmán.

TARTALOM.

BEVEZETES.

Lap

I. Források a szatmári ref. egyházmegye történetéhez . . . . . 1—69
II. A szatmári ref. egyházmegyei terület állapota a reformáció előtt 69—73
III. A reformáció hóditásai Szatmármegyében . . . . . 73—84
IV. A szatmári ref. egyházmegye területén tartott nagyobb és kisebb zsinatok . . . . . 84—93
V. A szatmári ref. e.-megye hajdani s mostani területe s határai; különböző időkbeli elnevezései . . . . . 93—96

I. RÉSZ.

A szatmári ref. egyházmegye általános története. 97

I. Korszak. Az első erdődi zsinattól a sz.-németi nemzeti zsinatig. 1545—1646. . . . . 97—117
II. Korszak. A sz.-németi nemzeti zsinattól a Carolina resolutióig. 1646—1731. . . . . 117—153
III. Korszak. A Carolina resolutiótól az 1790/1: XXVI. t. cz. keletkezéseig. 1731—1790/1. . . . . 153—179
IV. Korszak. Az 1790/1: XXVI. t. c. létrejöttétől a traktusok koordinációjáig. 1791—1821. . . . . 179—196
V. Korszak. A traktusok koordinációjától a forradalmi időkig . . 196—236
a) Szakál Mihály esperessége. 1821—1829. . . . . 196—205
b) Nagy Gedeon esperessége. 1832—1836. . . . . 205—213
c) György József esperessége. 1836—1848. . . . . 213—230
d) Kiss György esperessége. 1848/9. . . . . 230—236
VI. Korszak. Az egyházi abszolutizmus s arra következett viszszahatás korszaka. 1849—1860. . . . . 236—281
György József és Mészáros István esperessége. 1849—1860. . . 236—281
VII. Korszak. 1860. nov. 22-től napjainkig . . . . . 281—304
Vállyi János és Kiss Áron kormánya . . . . . 281—304

FÜGGELÉK.

I. Esperesek . . . . . 305—325
II. Segédgondnokok . . . . . 325—336
III. Egyházmegyei jegyzők . . . . . 336—338
IV. Egyházmegyei tanácsbirák s egyéb e.-m. tisztviselők . . . . . 338—347
V. Irók és műveik . . . . . 348—357

II. RÉSZ.

A szatmári ref. egyházmegye egyes gyülekezeteinek története. 359—360

1. Angyalos . . . . . 360—364
2. Atya . . . . . 364—369

Lap

3. Botpalád . . . . . 369—377
4. Borzova . . . . . 377—381
5. Csaholcz . . . . . 381—389
6. Császló . . . . . 389—394
7. Csegöld . . . . . 394—398
8. Cseke . . . . . 398—409
9. Csenger . . . . . 409—421
10. Csenger-Bagos . . . . . 421—428
11. Csenger-Ujfalu . . . . . 428—434
12. Csécse . . . . . 434—439
13. Czégény-Dányád . . . . . 439—446
14. Darah . . . . . 446—451
15. Darnó . . . . . 451—456
16. Erdőd . . . . . 456—461
17. Fehérgyarmat . . . . . 461—479
18. Fülesd . . . . . 479—484
19. Fülpös . . . . . 484—489
20. Fülpös-Darócz . . . . . 489—495
21. Gacsály . . . . . 495—502
22., 23. Gelényes és Gyülvész. . . . . 502—503
24. Géberjén . . . . . 503—509
25. Györgytelek . . . . . 509—515
26. Gyügye . . . . . 515—520
27. Hérmánszeg . . . . . 520—525
28. Istvándi . . . . . 525—532
29. Jánk . . . . . 532—538
30. Keér . . . . . 539—541
31. Keér-Semjén . . . . . 541—545
32. Kis-Ar . . . . . 545—555
33. Kis-Namény . . . . . 555—561
34. Kis-Szekeres . . . . . 561—566
35. Kocsord . . . . . 566—571
36. Komlód-Tótfalu . . . . . 571—575
37. Kölcse . . . . . 575—583
38. Kömörő . . . . . 583—588
39. Majtis . . . . . 588—593
40. Matolcs . . . . . 593—604
41. Mácsa . . . . . 604—605
42. Mánd . . . . . 605—619
43. Milota . . . . . 619—627
44. Nagy-Ar . . . . . 627—632
45. Nagy-Gécz . . . . . 632—637
46. Nagy-Peleske . . . . . 637— —
47. Nagy-Szekeres . . . . . 638—646
48. Nábrád . . . . . 646—652
49. Óvári . . . . . 652—658
50. Ököritó . . . . . 658—665
51. Panyola . . . . . 665—669
52. Pátyod . . . . . 669— —
53. Penyige . . . . . 669—676
54. Pete . . . . . 676— —
55. Porcsalma . . . . . 677—690
56. Puszta-Darócz . . . . . 690—694
57. Puszta-Jánosi . . . . . 694— —
58. Rápolt . . . . . 695—699
59. Ricse . . . . . 699—704
60. Sályi . . . . . 704—715
61. Sima . . . . . 715—720
62. Sonkád . . . . . 720—729

Lap
63. Szamos-Becs . . . . . 729—734
64. Szamos-Dob . . . . . 734—743
65. Szamos-Ujlak . . . . . 743—749
66. Szatmár . . . . . 749—789
67. Szatmári iskola . . . . . 790—819
68. Szatmári Hóstát . . . . . 819—820
69. Szatmári-Vár . . . . . 820—822
70. Szatmár-Németi . . . . . 822—843
71. Tagy . . . . . 843— —
72. Tatárfalva . . . . . 843—848
73. Tisza-Becs . . . . . 848—855
74. Tisza-Kóród . . . . . 855—863
75. Tunyog . . . . . 863—869
76. Tyukod . . . . . 869—875
77. Zsarolyán . . . . . 875—881
78. Ura . . . . . 881—883
79. Vámos-Oroszi . . . . . 883—888
80. Vetés . . . . . 889—904
Utószó.

Igazitandók.

2-ik lap felül a 9. sorban coloro helyett colore.
„ „ alul 11. sorban testimonialis helyett testimoniales.
„ „ „ 10. „ Littaere helyett Literae.
„ „ „ 8. „ commendatiae helyett commendatitiae.
4-ik „ felül 4. „ et helyett ex.
6 „ „ „ 14. „ sen helyett seu.
7 „ „ alul 13. „ a 15 szám után kimaradt, nap.
8 „ „ felül 14. „ ordinatio helyett ordinario.
10 „ „ „ 5. „ jacco cub „ jaceo sub.
„ „ „ 6. „ Ferror helyett Terror.
19-ik „ 2-ik kikezdés felül 12. sorban prot. helyett prof.
20 „ „ felül 2. sorban praescentibus helyett praesentibus.
„ „ 2-ik kikezdés alul 5. sorban Duum helyett Dnum.
„ „ 1-ső „ „ 7. „ felex „ felix.
22-ik „ felül 8. sorban c. m. helyett e. m. (egyházmegyei).
30 „ „ „ 2. „ Jegyzette elől kimaradt: A számoltató széki ülnökök előadmányaiból le-
32 „ „ „ 9. „ 22) után kimaradt: Eszenyi László kisari l.
„ „ „ 18. „ Barta helyett Barla.
36-ik „ „ 29. „ privilegialis helyett privilegiales.
„ „ „ 21. „ mittas helyett missas.
42-ik „ „ 17. „ itt helyett ut.
52 „ „ „ 3. „ csonkapapu helyett csonkapapi.
53 „ „ „ 4. „ beiratok helyett leiratok.
„ „ „ 16. „ határban „ határ közelében.
58-ik „ „ 16. „ Zborán „ Zborón.
60 „ „ „ 10. „ a katholikusok helyett akathólikusok.
63 „ „ „ 7. „ Amales helyett Annales.
70 „ „ *) alatt 2. sorban, köriratát helyett kéziratát.
82 „ „ alul 7. sorban Károlyi helyett károlyi.
95 „ „ felül 11. „ Botpalád után kimaradt: Sályi.
119 „ „ alul 3. „ városaikra helyett városiakra.
122 „ „ „ 3. „ szatmári után kimaradt, várbeli.
131 „ „ „ 13. „ babitatorum helyett habitatorum.
135 „ „ felül 19. „ egy szolgája helyett egy szolgáját.
140 „ „ alul 15. „ 1790 helyett 1690.
217 „ „ „ 10. „ ébelység helyett érbelység.
231 „ „ felül 5. „ választatott után kimaradt: s az e. m. tanács is újból alakittatott.
255 „ „ alul 19. „ 4) után a Minthogy kihagyandó.
„ „ „ 20. „ a helyett A.
290 „ „ „ 6. „ miatt — után kimaradt, is.
293 „ „ „ 9. „ bizza — után kimaradt, az.

339-ik lap alul 8. sorban Árokházi helyett Árokháti.
344 „ „ „ 3. „ zsinatok „ zsinatokon.
350 „ „ „ 13. „ fejtegetése — után kimaradt, című műve.
353 „ „ „ 16. „ tanár helyett levéltárnok.
„ „ „ 16. „ később — után kihagyandó: polgári pályára lépvén.
356 „ „ felül 11. „ Csécsei helyett Csécsi.
365 „ „ „ 2. „ és Pete — kihagyandó.
389 „ „ „ „ Császló előtt a sorszám nem 5, hanem 6.
389 „ „ alul 14. „ 1870 helyett 1810.
392 „ „ felül 9. „ Seres „ Peres.
397 „ „ alul 11. „ 1785 „ 1707.
411 „ „ „ 9. „ 1576-ban helyett 1570-ben.
452 „ „ „ 7. „ 1803 kihagyandó.
461 „ „ felül 18. „ hanyaglott — után kimaradt, ekklát.
473 „ „ alul 15. „ két helyett kéz.
480 „ „ felül 7. „ 1824-ig helyett 1821-ig.
511 „ „ alul 5. „ Biké helyett Biki.
544 „ „ „ 11. „ bocsáttatott — után kimaradt, át.
„ „ „ 12. „ birtokától helyett birtokából.
553 „ „ felül 10. „ 1081 helyett 1801; alul első sorban felrakása h. falrakása.
566 „ „ „ 6. „ Drick „ Drinck.
617 „ „ „ 10. „ 1875 helyett 1872.
627 „ „ alul 1. „ ductas helyett ductus.
658 „ „ Ököritó előtt a sorszám nem 49, hanem 50.
665 „ „ Panyola előtt a sorszám nem 50, hanem 51.
667 „ „ alul 10. és 12. sorban Jvovó helyett Joó.
669 „ „ felül 14. sorban 1837 helyett 1637.
670 „ „ Pátyod előtt a sorszám 52; Penyige előtt 53.
„ „ felül 12. sor, Pál helyett Pálnál.
679 „ „ „ 19. „ trombita — után kimaradt, szóval.
690 „ „ Puszta-Darócz előtt a sorszám 56.
„ „ alul 2. sor, részjószágot — után kimaradt, nyernek.
694 „ „ Puszta-Jánosi előtt a sorszám 57.
695 „ „ Rápolt előtt a sorszám 58.
699 „ „ Ricse előtt a sorszám 59.
704 „ „ Sályi előtt a sorszám 60.
714 „ „ alul 14. sor, között — után kimaradt, van.
720 „ „ felül 16. „ állománya helyett adománya.
737 „ „ alul 8. „ 1525 helyett 1725.
738 „ „ „ 17. „ A 28) után — kimaradt, 1867 óta.
„ „ „ 18. „ Esztergommegyében Nagy-Maroson helyett Nógrádmegyében, Verőczén.
739 „ „ „ 10. „ búza helyett széna.
751 „ „ „ 4. „ 44) helyett 1694.
752 „ „ „ a jegyzetben hagyomány — után kimaradt, kié.
753 „ „ felül 12. sorban 1838 helyett 1638.
760 „ „ alul 5. „ 1606 „ 1696.
761 „ „ „ 9. „ a 7) után kimaradt 1704.
762 „ „ felül 14. „ 1572 helyett 1672; ugyanott alul 2. sor, 17 h. 12.
762 „ „ a *) alatt 1877 helyett 1876.
764 „ „ a *) „ veniae „ venia.
766 „ „ felül 15. sor, hiveket — után kimaradt, is.
„ „ alul 2. „ ekkor helyett egykor.
768 „ „ felül 11. „ leendő helyett leteendő.
„ „ alul 6. „ fogadhat „ fogadható.
785 „ „ „ 3. „ Milos „ Milot.
786 „ „ felül 1. „ comnemoratione helyett commemoratione.
790 „ „ „ 13. „ immumerabili helyett immemorabili.
793 „ „ alul 19. „ mind helyett és; ugyanott 17. sor, vallomása — után kimaradt, igazolja.

